

การเมืองวัฒนธรรมของการออกเสียงประชามติ
ร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559

โดย

นางสาวหทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
รัฐศาสตรมหาบัณฑิต (การเมืองการปกครอง)
สาขาวิชาการเมืองการปกครอง สำหรับนักบริหาร
คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ปีการศึกษา 2560
ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

การเมืองวัฒนธรรมของการออกเสียงประชามติ
ร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559

โดย

นางสาวหทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
รัฐศาสตรมหาบัณฑิต (การเมืองการปกครอง)
สาขาวิชาการเมืองการปกครอง สำหรับนักบริหาร
คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ปีการศึกษา 2560
ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

CULTURAL POLITICS OF THAILAND'S CONSTITUTIONAL
REFERENDUM IN 2016

BY

MISS HATAIKARN TREESUWAN

A THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS
FOR THE DEGREE OF MASTER OF POLITICAL SCIENCE
(POLITICS AND GOVERNMENTS)
PROGRAM IN POLITICS AND GOVERNMENTS FOR EXECUTIVE
FACULTY OF POLITICAL SCIENCE
THAMMASAT UNIVERSITY
ACADEMIC YEAR 2017
COPYRIGHT OF THAMMASAT UNIVERSITY

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

คณะรัฐศาสตร์

วิทยานิพนธ์

ของ

นางสาวหทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ

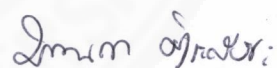
เรื่อง

การเมืองวัฒนธรรมของการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559

ได้รับการตรวจสอบและอนุมัติ ให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
รัฐศาสตรมหาบัณฑิต (การเมืองการปกครอง)

เมื่อ วันที่ 13 มกราคม 2561

ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วรรณภา ติระสังขะ)

กรรมการและอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

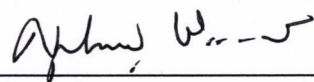
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประจักษ์ ก้องกีรติ)

กรรมการสอบวิทยานิพนธ์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บัณฑิต จันทรโรจนกิจ)

คณบดี

(รองศาสตราจารย์ ดร.ศุภสวัสดิ์ ชัชวาลย์)

หัวข้อวิทยานิพนธ์	การเมืองวัฒนธรรมของการออกเสียงประชามติ ร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559
ชื่อผู้เขียน	นางสาวหทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ
ชื่อปริญญา	รัฐศาสตรมหาบัณฑิต (การเมืองการปกครอง)
สาขาวิชา/คณะ/มหาวิทยาลัย	การเมืองการปกครอง สำหรับนักบริหาร รัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประจักษ์ ก้องกีรติ
ปีการศึกษา	2560

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษาปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559 โดยนำแนวทางศึกษาเชิงการเมืองวัฒนธรรม (cultural politics) มาอธิบาย ทั้งนี้ผู้วิจัยตั้งสมมติฐานไว้ว่ากระบวนการออกเสียงประชามติถูกใช้เป็นเครื่องมือของกลุ่มชนชั้นนำผู้มีอำนาจในการสร้างความชอบธรรมให้กับรัฐธรรมนูญ โดยอาศัยการใช้อำนาจบังคับในพื้นที่สังคมการเมืองควบคู่กับการสร้างความยินยอมพร้อมใจในพื้นที่ประชาสังคม จึงนำมาสู่คำถามหลักว่าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ช่วงชิงให้ความหมายร่างรัฐธรรมนูญอย่างไร ถูกท้าทายอย่างไร และมีวาทกรรมใดบ้างที่มีอิทธิพลครอบงำความคิดของสังคม ในการศึกษาใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยวิเคราะห์เนื้อหาจากข่าวหน้าหนึ่งของหนังสือพิมพ์ 3 ฉบับ การสังเกตการณ์ของผู้วิจัย และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกผู้ที่มีบทบาทเกี่ยวข้องในกระบวนการประชามติทั้งฝ่ายค้านและสนับสนุน

ผลการศึกษาพบว่า “ประชามติ” ถูก คสช. ให้ความหมายโดยมีนัยการเมือง 4 ประการ

- 1) เป็นกระบวนการแสวงหามติ “เห็นชอบ” ร่างรัฐธรรมนูญเป็นสำคัญ
- 2) เป็นกระบวนการสร้างการรับรู้แก่ประชาชน
- 3) เป็นกระบวนการสถาปนาความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่ร่างรัฐธรรมนูญที่เกิดขึ้นหลังการรัฐประหาร

รัฐประหาร

4) เป็นเครื่องมือผลักดัน “วาระในใจ คสช.” ให้เป็นจริงโดยปราศจากข้อโต้แย้ง สะท้อนผ่านคำถามพ่วงที่ให้วุฒิสมาชิกสรรหาพร้อมลงมติเลือกนายกรัฐมนตรี

ขณะที่ร่างรัฐธรรมนูญกลายเป็นเพียงพื้นที่ทางการเมืองที่ผันแปรไปตามการเจรจาต่อรองของกลุ่มอำนาจต่าง ๆ โดยมี คสช. กลุ่มอำนาจสูงสุด ซึ่งมักอ้างเหตุ “เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อย” ลิดรอนสิทธิเสรีภาพในการแสดงความเห็นของฝ่ายคัดค้านร่างรัฐธรรมนูญ และยังใช้ “เครือข่ายสื่อบุคคลภาครัฐ” กว่า 5.3 แสนคนเผยแพร่อุดมการณ์หลักของรัฐ

อย่างไรก็ตามได้เกิดกลุ่มตอบโต้ขึ้นอย่างน้อย 4 กลุ่ม ได้แก่ พรรคการเมือง กลุ่มการเมือง นักวิชาการและนักศึกษา และภาคประชาชน ที่ผลิตอีกชุดความรู้/ความคิดเพื่อท้าทายอุดมการณ์หลัก ตีความใหม่ และกระตุ้นให้สังคมคิดนอกกรอบที่ คสช. กำหนด โดยฝ่ายคัดค้านร่างรัฐธรรมนูญอาศัยสื่อสังคมออนไลน์เป็นช่องทางหลักในการสื่อสาร เพราะเป็น “พื้นที่ที่กฎหมายยังเอื้อมไม่ถึง” โดยมีนักศึกษาเป็นแนวหน้าในการต่อสู้เชิงการเมืองวัฒนธรรม ทำให้ช่วงประชามติเกิดวาทกรรมร่างรัฐธรรมนูญอย่างน้อย 5 ชุด และเกิดวาทกรรมประชามติอย่างน้อย 9 ชุด

แต่ท้ายที่สุดประชาชนได้ออกไปลงมติรับร่างรัฐธรรมนูญด้วยคะแนนร้อยละ 61.35 ต่อร้อยละ 38.65 ส่งผลให้ คสช. ประสบชัยชนะในสนามการเมืองของการทำประชามติ แม้ไม่อาจสร้างภาวะการครองอำนาจนำได้อย่างสมบูรณ์เบ็ดเสร็จเด็ดขาด เนื่องจากต้องเผชิญกับกลุ่มตอบโต้ในพื้นที่ประชาสังคมและสังคมการเมืองก็ตาม แต่ผลประชามติได้สะท้อนว่า คสช. ประสบความสำเร็จในการใช้เครื่องมือทางกฎหมายและการผลิตสร้างวาทกรรมเพื่อโน้มน้าวให้ประชาชนส่วนใหญ่ออกมาใช้สิทธิลงคะแนนเสียงผ่านร่างรัฐธรรมนูญตามทิศทางที่ คสช. ต้องการ

คำสำคัญ: วาทกรรม, ประชามติ, รัฐธรรมนูญ, ประชาธิปไตย

Thesis Title	CULTURAL POLITICS OF THAILAND'S CONSTITUTIONAL REFERENDUM IN 2016
Author	Miss Hataikarn Treesuwan
Degree	Master of Political Science (Politics and Governments)
Major Field/Faculty/University	Program in Politics and Governments for Executive Political Science Thammasat University
Thesis Advisor	Assistant Professor Prajak Kongkirati, PhD
Academic Years	2017

ABSTRACT

This research aims at studying the Thailand's referendum in 2016. Researcher hypothesizes that the referendum, called by the military government, is used as a political tool to make legitimate constitution. The National Council for Peace and Order (NCPO) attempts to take control of the civil society and take over the political society. It leads to research questions how the junta government to define the constitution and how to process of constructing referendum discourse. The qualitative methodology was used by applying content analysis of three newspapers, together with observation and in-depth interview by adopting the concept of cultural politics.

The result of study shows that there are four referendum meanings created by the junta consist of

- 1) To seek approval of voter for a draft constitution
- 2) To make a clear perception on a draft constitution
- 3) To establish a draft constitution written by an army-appointed committee to be a "sacred object"

4) To push “junta’s agenda” forward by a “trick question” to the referendum (should the unelected senate be allowed to name an un-elected prime minister if the 500 MPs can’t decide on one?)

Moreover, a draft charter becomes a political space and varies by the negotiation which the NCPO has the most powerful. Campaigning against the draft in the run-up to the referendum was banned. About 530,000 officers were deployed to explain the draft and maintain order.

However, some cultural leaders - political parties, political pressure groups, intellectuals, social movements - adopt a counter-hegemonic strategy in their conquest for power. They attempt to present the definition of constitution opposing the military government to make voters follow and agree with them. Social networking platform is used as the main channel for spreading counter ideology and mobilizing for campaigning to vote 'No' movement. Student movements have been a central political-cultural struggle. During the referendum period, there are at least five constitutional discourses and nine referendum discourses.

Finally, results from the Election Commission showed 61.35 percent of the country had voted for the charter, while 38.65 percent rejected it. It seems to be a victory for the military government even if they have faced a number of counter hegemonic groups in the politic society and civic society.

Keywords: discourse, referendum, constitution, democracy

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี เนื่องจากได้รับความกรุณาและการชี้แนะที่เป็นประโยชน์จากกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ทุกท่าน ขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วรรรณภา ตีระสังขะ ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. บัณฑิต จันทรโรจนกิจ กรรมการสอบวิทยานิพนธ์จากภายนอก และขอขอบพระคุณเป็นพิเศษสำหรับ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประจักษ์ ก้องกีรติ ที่กรุณาสละเวลามาเป็นกรรมการและอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

งานวิจัยชิ้นนี้เกิดขึ้นในระยะ “เปลี่ยนผ่าน” สำคัญของบ้านเมือง ก่อให้เกิดภาวะไม่แน่นอนทางการเมือง จึงมีประเด็นท้าทายผู้วิจัยให้ต้องขบคิด ปรับเปลี่ยน และแก้ไขปัญหากลางทางของการศึกษา ทว่าด้วยความแม่นยำในเชิงทฤษฎี ความสามารถในการวิเคราะห์/อ่านปรากฏการณ์ล่วงหน้า และความเมตตาช่วยเหลือของอาจารย์ประจักษ์ ได้ช่วยลดอุปสรรคในทางวิชาการซึ่งถือเป็นเส้นทางใหม่-โลกใหม่ที่ผู้วิจัยไม่คุ้นชิน ผู้วิจัยรู้สึกประทับใจทุกครั้งที่มีโอกาสสนทนาอารยะกับอาจารย์ ได้เห็นความทุ่มเท ความละเอียดรอบคอบ และความเอาใจใส่ในแทบทุกตัวอักษรที่ปรากฏในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ช่วยให้งานออกมาตามมาตรฐานและกลมกล่อมยิ่งขึ้น

ขณะเดียวกันมี “ครู” อีก 2 คนที่ผู้วิจัยอยากขอบพระคุณ คนแรกคือ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วิไลวรรณ จงวิไลเกษม ผู้มอบปัญหาและโอกาสสำคัญในวิชาชีพสื่อสารมวลชนแก่ผู้วิจัยตั้งแต่เป็นนักศึกษาระดับปริญญาตรีจนถึงปัจจุบัน ช่วยชี้แนะแนวทางทั้งด้านวิชาการและวิชาชีพชีวิตอยู่เสมอ อีกคนคือคุณอิศรินทร์ หนูเมือง ซึ่งไม่เพียงเป็นพี่ร่วมวงการน้ำหมึก แต่ถือเป็น “ครูในวิชาชีพ” เพราะเป็นผู้เปิดประตูให้ผู้วิจัยได้รู้จักโลกการเมืองในมุมมองที่แตกต่าง ลุ่มลึก มีศาสตร์และศิลป์ และมีความเป็นมนุษย์ นอกจากนี้ยังชักนำผู้วิจัยเข้าสู่แวดวงปัญญาชน คอยกระตุ้นให้เข้าศึกษาต่อระดับปริญญาโท ทำให้ผู้วิจัยเติบโตทางความคิดยิ่งขึ้น ทั้งนี้ “ครู” ทั้ง 2 คนถือเป็นกำลังใจสำคัญในการฟันฝ่าข้อจำกัดในระหว่างศึกษาวิจัยชิ้นนี้

นอกจากนี้ขอขอบคุณหัวหน้างานและเพื่อนร่วมงาน ทั้งที่สถานีโทรทัศน์อมรินทร์ทีวี และสำนักข่าวบีบีซีไทย ที่ต้องรับภาระหนักขึ้นในระหว่างที่ผู้วิจัยกำลังศึกษาระดับปริญญาโทและทำวิทยานิพนธ์ ขอขอบคุณเป็นพิเศษสำหรับ “น้อง” 2 คนคือ นนทรัตน์ สุวรรณพงศ์ และ ศรัณภัสร์ ตั้งไพศาลธนกุล ที่คอยเป็นหูเป็นตาเป็นมือไม้ในการแสวงหาข้อมูลข่าวสารในช่วงประจําชาติปี 2559 มาร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ไปพร้อมกัน ช่วยให้ผู้วิจัยมีแรงมูไปพัฒนาและต่อยอดในงานวิจัยชิ้นนี้ ขอขอบพระคุณแหล่งข่าวทุกท่านที่สละเวลาให้สัมภาษณ์ โดยผู้วิจัยถือว่าทุกท่านเป็น “ผู้สนับสนุนทางการศึกษา” อย่างแท้จริง

ขอขอบพระคุณคณาจารย์ทุกท่านในโครงการปริญญาโท สาขาวิชาการเมืองการปกครอง สำหรับนักบริหาร (MPE) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่มอบความรู้และกลมเกลียวความคิด ทำให้ผู้วิจัยเกิดอาการ “ตาสว่าง” มองเห็นการเมืองในมุมใหม่ที่ลึก กว้าง และรอบด้านขึ้นหลังทำงานสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับแวดวงการเมืองมา 15 ปีด้วยแว่นตาของนักนิเทศศาสตร์ ผู้วิจัยระลึกอยู่เสมอว่า ความสำคัญของการเป็นผู้สื่อข่าวคือการ “ตั้งคำถาม” เพื่อแสวงหาคำตอบให้สังคมต่อประเด็นปัญหาต่าง ๆ การได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในรั้วธรรมศาสตร์ช่วยจัดระเบียบความคิดให้ผู้วิจัย ช่วยลดบางคำถามและข้อสงสัยลง แต่คมชัดยิ่งขึ้น

ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่โครงการ MPE ที่เป็นธุระประสานงานและอำนวยความสะดวกในเรื่องต่าง ๆ ขอขอบคุณเพื่อน ๆ ชาว MPE 24 ทุกคนที่เป็นกัลยาณมิตร ช่วยสร้างบรรยากาศในการเรียนให้สนุก ทำให้ผู้วิจัยเฝ้ารอการกลับเข้าห้องเรียนในทุกวันเสาร์-อาทิตย์ตลอดเวลา 1 ปี 6 เดือน

และที่ขาดไม่ได้คือครอบครัว ทั้งคุณพ่อ คุณแม่ ผู้มอบชีวิต-ความคิด-จิตใจ รวมถึงพี่สาวที่คอยสนับสนุนในทุกการตัดสินใจของผู้วิจัย ทุกคนเป็นมากกว่ากำลังใจ แต่คือ “แรงใจ” ให้ฮึดไปต่อโดยไม่เบี่ยงเบนในโลภวิชาการ จนมาถึงปลายทางตามที่ตั้งใจเอาไว้

วิทยานิพนธ์นี้อาจไม่ใช่งานวิชาการที่สมบูรณ์พร้อม แต่ก็ทำให้ผู้วิจัยรู้สึกเป็นเกียรติ อิ่มใจ และภาคภูมิใจที่ได้เห็น เพราะนี่คืองานชิ้นแรกของผู้วิจัยข้ามแดนจากวงการข่าวมาสู่โลกวิชาการ เป็นความพยายามจะบันทึกประวัติศาสตร์หน้าสำคัญของการเมืองไทยในรูปแบบใหม่ (สำหรับตัวผู้วิจัย) หากผลการศึกษานี้มีข้อบกพร่องประการใด ผู้วิจัยขอน้อมรับไว้แต่เพียงผู้เดียว และจะนำไปปรับปรุงแก้ไขในการศึกษาครั้งต่อไป

นางสาวหทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(1)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(3)
กิตติกรรมประกาศ	(5)
สารบัญตาราง	(13)
สารบัญภาพ	(14)
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 คำถามวิจัย	7
1.3 วัตถุประสงค์การศึกษา	8
1.4 ขอบเขตของการศึกษา	8
1.5 ระเบียบวิธีวิจัย	9
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	10
1.7 ทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	10
1.7.1 แนวคิดเรื่องการเมืองวัฒนธรรม	10
1.7.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเมืองวัฒนธรรมและวาทกรรมประชาธิปไตย	18
ในสังคมไทย	
1.7.2.1 งานวิจัยที่เกี่ยวกับการครองอำนาจในสังคมไทย	18
1.7.2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวกับประชาธิปไตยในสังคมไทย	19
ภายใต้แนวทางแบบการเมืองวัฒนธรรม	
(1) เหตุการณ์ 2475 กับการนำเข้าระบอบรัฐธรรมนูญ	22
(2) รัฐประหาร 2490 จุดกำเนิดแนวคิด “ประชาธิปไตยไทย”	24

(3) ภาพลักษณ์รัฐธรรมนูญ กับปัญหาประชาธิปไตย	27
1.7.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการออกเสียงประชามติ	29
1.7.3.1 งานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับที่มา พัฒนาการ และผลผูกพันการออกเสียง ประชามติจากตัวบทกฎหมาย	30
1.7.3.2 งานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับพฤติกรรมการออกเสียงประชามติ	44
1.8 กรอบแนวคิดในการวิจัย	48
 บทที่ 2 นโยบายการเมืองของประชามติในบริบทรัฐบาลทหาร	 50
2.1 ที่มาและการสร้างความหมายของการออกเสียงประชามติ	54
2.2 องค์การของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการออกเสียงประชามติ	56
2.2.1 คณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ (กรธ.)	57
2.2.1.1 การจัดทำร่างรัฐธรรมนูญ	57
2.2.1.2 การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์บทบัญญัติและสาระสำคัญของ ร่างรัฐธรรมนูญ	58
2.2.1.3 การจัดทำร่างพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญ	58
2.2.2 คณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.)	59
2.2.2.1 การแต่งตั้งคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ	60
2.2.2.2 การให้ความเห็นหรือข้อเสนอแนะในการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญ	61
2.2.3 คณะรัฐมนตรี (ครม.)	67
2.2.3.1 การให้ความเห็นหรือข้อเสนอแนะในการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญ	67
2.2.3.2 การสนับสนุนกระบวนการออกเสียงประชามติ	71
2.2.3.3 ความรับผิดชอบอื่นทางกฎหมาย	71
2.2.4 สภานิติบัญญัติแห่งชาติ (สนช.)	72
2.2.4.1 การให้ความเห็นชอบการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญ แห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2557 เพื่อกำหนดวิธีการจัดทำประชามติร่างรัฐธรรมนูญ	72
2.2.4.2 การให้ความเห็นหรือข้อเสนอแนะในการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญ	74
2.2.4.3 การเสนอประเด็นเพิ่มเติมและการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ สาระสำคัญของประเด็นเพิ่มเติม	79
2.2.4.4 การพิจารณาร่างพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญ	80

2.2.5 คณะกรรมการการเลือกตั้ง (กกต.)	81
2.2.5.1 การจัดพิมพ์ร่างรัฐธรรมนูญและคำอธิบายสาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญและเผยแพร่สาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญ	82
2.2.5.2 การจัดให้มีการเสียงประชามติและประกาศผลการออกเสียงประชามติ	82
2.2.5.3 การแต่งตั้งเจ้าพนักงานผู้ดำเนินการออกเสียงประชามติ	83
2.3 กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการออกเสียงประชามติ	89
2.3.1 ข้อถกเถียงทางกฎหมายและการต่อสู้ในพื้นที่สังคมการเมือง	97
2.3.1.1 การต่อสู้เพื่อล้มล้าง พ.ร.บ. ประชามติ พ.ศ. 2559	98
2.3.1.2 การใช้ พ.ร.บ. ประชามติ พ.ศ. 2559 เป็นเครื่องมือสกัดกั้นฝ่ายเห็นต่าง	102
2.3.2 คดีความในช่วงการออกเสียงประชามติ	111
2.4 ข้อสรุป	112
บทที่ 3 ปฏิบัติการช่วงชิงการครองอำนาจนำในสนามประชามติ	114
3.1 ปฏิบัติการของรัฐเพื่อสร้างภาวะการครองอำนาจนำ	114
3.1.1 คณะกรรมการการเลือกตั้ง (กกต.)	116
3.1.2 คณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ (กรธ.)	126
3.1.3 สภานิติบัญญัติแห่งชาติ (สนช.)	133
3.1.4 รัฐบาลคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (ครม. และ คสช.)	136
3.1.4.1 กระทรวงมหาดไทย	137
3.1.4.2 กระทรวงศึกษาธิการ	146
3.1.4.3 กระทรวงสาธารณสุข	147
3.1.4.4 กองทัพ	148
3.1.4.5 สำนักงานตำรวจแห่งชาติ (สตช.)	151
3.1.4.6 กรมประชาสัมพันธ์ (กปส.)	154
3.2 ปฏิบัติการตอบโต้ของกลุ่มบุคคล/องค์กรอื่นที่ไม่ใช่หน่วยงานภาครัฐเพื่อต่อต้านการครองอำนาจนำ	156
3.2.1 พรรคการเมือง	157
3.2.2 กลุ่มการเมือง	166
3.2.3 นักวิชาการ/นักศึกษา/นักกิจกรรม	171

3.2.4 องค์การพัฒนาเอกชน (เอ็นจีโอ)	185
3.2.5 องค์การระหว่างประเทศ	188
3.3 ข้อเสนอสรุป	193
บทที่ 4 วาทกรรมรัฐธรรมนูญในสนามประชาชาติ	205
4.1 วาทกรรมรัฐธรรมนูญ	205
4.1.1 ฝ่ายสนับสนุนร่างรัฐธรรมนูญ	207
4.1.1.1 รัฐธรรมนูญฉบับประชาชนเป็นใหญ่	208
4.1.1.2 รัฐธรรมนูญฉบับปราบโกง	209
4.1.1.3 รัฐธรรมนูญฉบับปฏิรูป	210
4.1.1.4 รัฐธรรมนูญฉบับดูแลตั้งแต่ท้องแม่ยันแก่เฒ่า	212
4.1.1.5 รัฐธรรมนูญคือชื่อแปของบ้านเมือง	213
4.1.2 ฝ่ายคัดค้านร่างรัฐธรรมนูญ	216
4.1.2.1 รัฐธรรมนูญฉบับอภิชนเป็นใหญ่	216
4.1.2.2 รัฐธรรมนูญฉบับทุนขุนนาง	217
4.2 วาทกรรมประชาชาติ	219
4.2.1 ฝ่ายสนับสนุนร่างรัฐธรรมนูญ	221
4.2.1.1 ประชาชาติคือส่วนหนึ่งของประชาธิปไตย/ร่วมมือลงประชาชาติ จะได้เลือกตั้ง	222
4.2.1.2 ประชาชาติเป็นหน้าที่ของประชาชน/ลงประชาชาติเพื่อชาติ	223
4.2.1.3 ประชาชาติพูดได้ภายใต้กติกา	226
4.2.1.4 ประชาชาติเป็นเรื่องภายใน	227
4.2.2 ฝ่ายคัดค้านร่างรัฐธรรมนูญ	228
4.2.2.1 ประชาชาติไม่มีทางเลือก/ประชาชาติมัดมือชก	229
4.2.2.2 ประชาชาติในความเงียบ/ประชาชาติพูดไม่ได้/ ประชาชาติปิดหู ปิดตา ปิดปาก	230
4.2.2.3 ประชาชาติไม่โกง	232
4.2.2.4 ประชาชาติเพื่ออนาคต	234
4.2.2.5 ประชาชาติไม่ผ่านให้ คสช. รับผิดชอบ	236
4.3 เครือข่ายวาทกรรมในสนามประชาชาติ	240
4.3.1 นักศึกษาในฐานะตัวแสดงทางการเมือง	241

4.3.2	อาวุธ(ไม่)ลับของปัญญาชน กับกลไกของวาทกรรม	243
4.3.3	ความขัดแย้งทางความคิดในขบวนการปัญญาชน เกิดกระแส “โหวตโน” หรือ “โนโหวต”	245
4.4	การต่อสู้ของอุดมการณ์หลักและอุดมการณ์ด้าน	247
4.4.1	ปัจจัยชี้ขาดชัยชนะ คสช. ในสนามประชามติ กับความพ่ายแพ้ที่ชายแดนใต้	252
4.4.2	ผลประชามติที่ถูกแปรเป็นอื่น	259
4.5	ข้อสรุป	261
บทที่ 5	ภาพลักษณ์รัฐธรรมนูญกับนัยแห่งการยอมรับผลประชามติ	264
5.1	บทสรุป	264
5.2	จาก “ประชาธิปไตยแบบไทย ๆ” ถึง “ประชามติแบบไทย ๆ”	270
รายการอ้างอิง		274
ภาคผนวก		287
ภาคผนวก ก	รายชื่อคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ	288
ภาคผนวก ข	กรอบในการยกร่างรัฐธรรมนูญภายใต้รัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว พ.ศ. 2557	290
ภาคผนวก ค	รายชื่อคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ	292
ภาคผนวก ง	สถานการณ์การฉีกบัตรออกเสียงประชามติ ในวันที่ 7 สิงหาคม 2559	301
ภาคผนวก จ	ความผิดและบทกำหนดโทษในการออกเสียงประชามติ ร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559	303
ภาคผนวก ฉ	การต่อสู้ทางกฎหมายเพื่อล้มล้าง พ.ร.บ. ประชามติ พ.ศ. 2559	306
ภาคผนวก ช	รายชื่อผู้ต้องหาคดีดังในช่วงประชามติ	308
ภาคผนวก ซ	สถิติคดีที่เกี่ยวข้องกับการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559	312
ภาคผนวก ฌ	สถิติคดีที่เกี่ยวข้องกับการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559	315
	กรณีทำลายบัญชีรายชื่อผู้มีสิทธิออกเสียง	
ภาคผนวก ญ	การเปิดเวที “ร่างรัฐธรรมนูญ ประชามติ และประชาชน” โดย กกต.	317

ภาคผนวก ก	สรุปการจัดเวทีดีเบตร่างรัฐธรรมนูญในต่างจังหวัดตามนโยบาย นายกรัฐมนตรี	318
ภาคผนวก ก	หลักสูตรการฝึกอบรมวิทยากรกระบวนการของ กกต.	319
ภาคผนวก ฐ	ผังออกอากาศรายการ “7 สิงหา ประชามติร่วมใจ” จัดทำโดย กกต.	320
ภาคผนวก ท	ผังออกอากาศรายการ “สาระประชามติ” จัดทำโดยไทยพีบีเอสร่วมกับ กกต.	322
ภาคผนวก ฅ	แอปพลิเคชันรณรงค์ประชามติ จัดทำโดย กกต. และกองทัพบก	325
ภาคผนวก ฌ	การชี้แจงผ่านผ่านกระดานข้อความส่วนตัวของ กกต.	326
ภาคผนวก ด	บทเพลง 7 สิงหา ประชามติร่วมใจ ประชาธิปไตยมั่นคง	327
ภาคผนวก ต	การชี้แจงสาระสำคัญร่างรัฐธรรมนูญแบบเฉพาะกลุ่มของ กรธ.	330
ภาคผนวก ถ	ผังออกอากาศรายการ “รู้ลึก รู้ชัด รู้รัฐธรรมนูญ” จัดทำโดย กรธ.	331
ภาคผนวก ท	บทเพลงรณรงค์ช่วงประชามติ จัดทำโดย กรธ.	333
ภาคผนวก ฌ	การเปิดเวทีชี้แจงคำถามพ่วง โดย สนช.	334
ภาคผนวก น	ผังออกอากาศรายการ “ไขข้อข้องใจ กับคำถามพ่วง” จัดทำโดย สนช.	335
ภาคผนวก บ	คู่มือครูและคู่มือนักเรียน “6 สัปดาห์ประชามติ”	336
ภาคผนวก ป	สื่อสังคมออนไลน์ของกลุ่มปัญญาชนที่มีเคลื่อนไหวสำคัญ และมีผู้ติดตามจำนวนมาก	338
ภาคผนวก ผ	ผลการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559	339
ประวัติผู้เขียน		341

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1.1 บทบัญญัติว่าด้วยการออกเสียงประชามติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับต่าง ๆ	37
2.1 กระบวนการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญฉบับออกเสียงประชามติ และกระบวนการที่เกี่ยวข้อง	87
2.2 เปรียบเทียบข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 และ 2559	91
3.1 หลักสูตรและแผนการฝึกอบรมวิทยากรกระบวนการของ กรธ.	127
3.2 แผนปฏิบัติการของกระทรวงมหาดไทยช่วงประชามติ	140
3.3 แผนปฏิบัติการของกองทัพช่วงประชามติ	149
3.4 แผนปฏิบัติการของสำนักงานตำรวจแห่งชาติช่วงประชามติ	153
3.5 แผนปฏิบัติการของกรมประชาสัมพันธ์ช่วงประชามติ	155
3.6 แผนการสื่อสารของพรรคเพื่อไทยและพรรคประชาธิปัตย์ช่วงประชามติ	163
3.7 แผนการสื่อสารของ กปปส. และ นปช. ช่วงประชามติ	169
3.8 แผนการสื่อสารของนักวิชาการ/นักศึกษา/นักกิจกรรมช่วงประชามติ	175
3.9 แผนการสื่อสารของเอ็นจีโอช่วงประชามติ	187
3.10 ความเคลื่อนไหวขององค์กรระหว่างประเทศช่วงประชามติ	190
3.11 เครือข่ายสื่อบุคคลของฝ่ายรัฐช่วงประชามติ	196
3.12 สื่อณรงค์ของฝ่ายรัฐช่วงประชามติ	196
4.1 วาทกรรมรัฐธรรมนูญ	215
4.2 วาทกรรมประชามติ	239
4.3 องค์ประกอบของประชามติร่างรัฐธรรมนูญแบบ “แม่น้ำ 5 สาย” เทียบประชามติร่างรัฐธรรมนูญแบบนักศึกษาปัญญาชน	249

สารบัญภาพ

ภาพที่

1.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย	49
3.1 สรุปสถานการณ์ความสงบเรียบร้อยในช่วงประชาคม	139
3.2 แผ่นพับเรื่องสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญ	197
3.3 จุลสารคำอธิบายสาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญ	198
3.4 คำอธิบายสาระสำคัญของคำถามเพิ่มเติม	199
3.5 ตัวอย่างของอินโฟกราฟฟิคชุด “สรุปแถลงเปิดร่างรัฐธรรมนูญ”	200
3.6 ตัวอย่างของของสื่อรณรงค์ไม่รับร่างรัฐธรรมนูญของนักศึกษา	201
3.7 ตัวอย่างของแคมเปญ 17 แกนนำพรรคเพื่อไทยประกาศไม่รับร่างรัฐธรรมนูญผ่านเฟซบุ๊ก	202
3.8 ตัวอย่างของแกนนำพรรคประชาธิปัตย์ที่ประกาศไม่รับร่างรัฐธรรมนูญผ่านเฟซบุ๊ก	203
3.9 ตัวอย่างของการแสดงจุดยืนของแกนนำ กปปส. ผ่านเฟซบุ๊ก	204

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

การออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 และ 2559 ถือเป็นเพียง 2 ครั้งในประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองไทย ที่ประชาชนมีส่วนร่วมตัดสินใจว่า เห็นชอบหรือไม่เห็นชอบกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศ ด้านหนึ่ง มั่นถุมนองว่าเป็นพัฒนาการ ในการเพิ่มช่องทางให้ประชาชนได้ใช้อำนาจอธิปไตยทางตรง (direct democracy) นอกเหนือจากการเลือกตั้ง ซึ่งที่ผ่านมา มีรัฐธรรมนูญ 8 ฉบับบัญญัติเรื่องการออกเสียงประชามติไว้ แต่ไม่เคยมีการดำเนินการจริง นอกจาก 2 ครั้งตามที่กล่าวไว้ข้างต้น แต่อีกด้าน ได้เห็นการ “ปะทะ-ประลองกำลัง” ในการสร้างกติกาใหม่เพื่อรักษาสถานะของผู้มีอำนาจขณะนั้น และลดทอนอำนาจของฝ่ายตรงข้าม

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 จัดทำโดยสภาร่างรัฐธรรมนูญ (ส.ส.ร.) มีอายุเพียง 7 ปีภายหลังการประกาศใช้ แม้ผ่านการออกเสียงประชามติเมื่อวันที่ 19 สิงหาคม 2550 ด้วยคะแนนเห็นชอบร้อยละ 57.81 ต่อร้อยละ 42.19 ทั้งนี้เนื่องจากตัวบทถูกกำหนดจาก “เบื้องบน” อันหมายถึงกลุ่มชนชั้นนำของระบบราชการ และจำกัดอยู่ในวงแคบ ทำให้ตัวแสดงทางการเมือง (actors) อื่นที่ไม่มีโอกาสร่วมกำหนดเนื้อหา ออกมาจตุกระแสบโต้และต่อต้านร่างรัฐธรรมนูญใน ระหว่างการรณรงค์ออกเสียงประชามติ ต่างฝ่ายต่างผลิตชุดความรู้ ความจริง และช่วงชิงให้ ความหมายร่างรัฐธรรมนูญในแบบฉบับของตน เพราะการกำชัยชนะยกแรกใน “สนามประชามติ” คือการปูทางไปสู่การ “ยึดรัฐธรรมนูญ” ในฐานะพื้นที่ของการครองอำนาจนำ (hegemony)

ในปี 2549 ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร ระบุว่า รัฐธรรมนูญไทยมีลักษณะเป็นเพียงพื้นที่ทางการเมืองที่พลังอำนาจต่าง ๆ ในสังคมไทยในช่วงเวลาหนึ่งต่างแย่งชิงกันเข้ามาขีดเขียน เจตนารมณ์ของตนลงไว้เป็นลายลักษณ์อักษร “หากเราต้องการจะดูถึงโครงสร้างและความสัมพันธ์เชิง อำนาจในสังคมไทย รวมตลอดถึงการตกผลึกของการต่อสู้ทางการเมืองแต่ละยุคสมัย เราก็สามารถดู ได้จากกฎหมายรัฐธรรมนูญในช่วงเวลาหนึ่ง”¹

¹ ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, คำนำ ใน *รัฐธรรมนูญสถาปนา*, บัณฑิต จันทรโรจนกิจ (กรุงเทพฯ: วิชาฯ, 2549), 10-12.

ประสบการณ์รัฐธรรมนูญของไทยอยู่ระหว่าง 2 แนวทางการเปลี่ยนแปลงตามความเห็นของเสนห์ จามริก ด้านหนึ่งคือความสัมพันธ์ทางอำนาจ ซึ่งกลุ่มชนชั้นนำของระบบราชการยังเป็นผู้กำกับควบคุมอำนาจรัฐ อีกด้าน เป็นกระแสพลังท้าทายต่อต้านอันเกิดแต่อิทธิพลแนวอุดมการณ์เสรีนิยมใหม่ และการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมซึ่งประกอบเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัยของสังคมไทย กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและรัฐธรรมนูญก็เป็นไปในทำนองเดียวกัน คือเปลี่ยนแปลงจากเบื้อบนเป็นหลัก จึงเป็นไปได้ยากที่จะมุ่งหวังให้กฎหมายรัฐธรรมนูญทำหน้าที่เป็นเครื่องจำกัดอำนาจของรัฐบาลอย่างเช่นที่อยากให้เป็นกันในแง่นิติศาสตร์

“เราไม่อาจแยกสถานภาพทางกฎหมายของรัฐธรรมนูญออกจากปรากฏการณ์ทางอำนาจได้ เพราะในที่สุดแล้วกฎหมายกับการเมืองต่างเป็นเหตุเป็นผลต่อกัน และเป็นองค์ประกอบอยู่ในกระบวนการสังคมและวัฒนธรรมเดียวกัน” เสนห์กล่าว²

เมื่อรัฐธรรมนูญฉบับแรกในประวัติศาสตร์ประเทศไทยที่ผ่านการลงประชามติเป็นเครื่องสะท้อนอำนาจของระบอบที่เป็นผลผลิตจากการรัฐประหารปี 2549 ซึ่งเกษียร เตชะพีระ มองว่าการรัฐประหารครั้งนั้นคือการหยุดชะงักระบอบประชาธิปไตยรัฐสภาจากการเลือกตั้งไว้ เพื่อตัดต่ออำนาจนำทางการเมืองของกลุ่มธุรกิจใหญ่ที่มีรัฐบาลทักษิณ ชินวัตร แห่งพรรคไทยรักไทยเป็นตัวแทน จากนั้นก็พยายามปรับโครงสร้างระบอบประชาธิปไตยเสียใหม่ เพื่อป้องกันไม่ให้อำนาจนำดังกล่าวไหลกลับมาอีก³ จึงกลายเป็นกติกาสันติภาพที่ชนชั้นนำกลุ่มอื่นและประชาชนบางส่วนไม่เชื่อฟังและไม่ยอมรับ บ้างก็เห็นว่าเป็น “ผลพวงจากรัฐประหาร”⁴ บ้างก็โจมตีด้วยทฤษฎี “ต้นไม้พิษยอมให้ลูกที่เป็นผลไม้พิษ”⁵ ในห้วงเวลา 7 ปีของการบังคับใช้ (2550-2557) จึงพบความพยายามในการลดทอน

² เสนห์ จามริก, *การเมืองไทยกับพัฒนาการรัฐธรรมนูญ*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2540), 10.

³ เกษียร เตชะพีระ, *ทางแพร่งและพงหนาม ทางผ่านสู่ประชาธิปไตยไทย* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2551), 281.

⁴ แถลงการณ์คณะนิติราษฎร์ เนื่องในโอกาสครบรอบ 1 ปีนิติราษฎร์, *ประชาชาติธุรกิจ* ออนไลน์, นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 18 กันยายน 2554, https://www.prachachat.net/news_detail.php?newsid=1316340299 (สืบค้นเมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2560).

⁵ ทักษิณ ชินวัตร อดีตนายกรัฐมนตรียุคถึงทฤษฎีนี้เป็นคนแรก ๆ โดยได้ออกแถลงการณ์เรื่อง การไม่ไปรายงานตัวต่อศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง เมื่อวันที่ 11 สิงหาคม 2551 และยังพูดถึงทฤษฎีนี้ในการปราศรัยมายังเวทีการชุมนุมคนเสื้อแดง วันที่ 27 มีนาคม 2552.

คุณค่า ทำทลายให้ความหมายใหม่ และรื้อทำลายอย่างต่อเนื่องหนึ่งในรูปธรรมในการโต้ตอบการครองอำนาจนำ (counter hegemony) ผ่านรัฐธรรมนูญปี 2550 เกิดขึ้นในระหว่างรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งปี 2554 เมื่อพรรคเพื่อไทยประกาศตั้งสภาร่างรัฐธรรมนูญ (ส.ส.ร.) เพื่อแก้ไขรัฐธรรมนูญทั้งฉบับ⁶ ก่อนบรรจุเป็น 1 ใน 16 นโยบายเร่งด่วนที่ต้องทำให้เห็นผลภายในขวบปีแรกของรัฐบาลยิ่งลักษณ์ ชินวัตร หลังชนะการเลือกตั้ง⁷ โดยให้เหตุผลว่าประชาชนผู้ลงคะแนนเสียงเลือกพรรคเพื่อไทยจำนวนหนึ่งเห็นด้วยกับการแก้ไขรัฐธรรมนูญ มีการเสนอร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่..) พ.ศ.... เข้าสู่การพิจารณาของรัฐสภา รวม 3 ฉบับ แต่ต่อมา พล.อ.สมเจตน์ บุญถนอม กับพวก ได้ยื่นคำร้องต่อศาลรัฐธรรมนูญให้วินิจฉัยว่าการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ มีผลเป็นการยกเลิกรัฐธรรมนูญปี 2550 เข้าข่ายการกระทำเพื่อล้มล้างการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ตามมาตรา 68 ของรัฐธรรมนูญหรือไม่⁸ แม้ศาลเห็นว่ากรณีนี้ไม่ถือเป็นการล้มล้างการปกครอง และการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญก็เป็นอำนาจของรัฐสภา แต่ในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญวันที่ 13 กรกฎาคม 2555 ระบุว่า การดำเนินการยังไม่สอดคล้องกับเจตนารมณ์มาตรา 291 ของรัฐธรรมนูญ เนื่องจากรัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้มาโดยการลงประชามติของประชาชน ควรให้ประชาชนผู้มีอำนาจสถาปนารัฐธรรมนูญได้ลงประชามติก่อนว่าสมควรจะมีรัฐธรรมนูญฉบับใหม่หรือไม่⁹

อย่างไรก็ตามรัฐธรรมนูญฉบับที่ 18 ถูกยกเลิกไปโดยไม่ได้สอบถามประชาชนเมื่อคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ก่อรัฐประหาร 22 พฤษภาคม 2557 และประกาศโรดแมป 3 ขั้นตอนเพื่อ “คืนความสุขให้ประชาชน-คืนประชาธิปไตยให้ประเทศ” มีการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญ

⁶ ทีมข่าว NNA NEWS, “นโยบายหาเสียงพรรคเพื่อไทย (แยกรายหมวด),” สำนักข่าวเนชั่น, นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 24 เมษายน 2554, <http://oknation.nationtv.tv/blog/darknews/2011/04/24/entry-1> (สืบค้นเมื่อวันที่ 3 มกราคม 2560).

⁷ คำแถลงนโยบายของคณะรัฐมนตรีนางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี ต่อรัฐสภา วันอังคารที่ 23 สิงหาคม 2554, *ราชกิจจานุเบกษา* เล่มที่ 128 ตอนพิเศษ 94 ง (23 สิงหาคม 2553) : 9.

⁸ ยุติ ปัทมะ, “การแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญ ตามมาตรา 291,” สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, นำขึ้นข้อมูลเมื่อเดือนเมษายน 2556, http://library.senate.go.th/document/Ext6023/602300_0002.PDF (สืบค้นเมื่อวันที่ 3 มกราคม 2560).

⁹ คำวินิจฉัยที่ 18-22/2555 เรื่องคำร้องขอให้ศาลรัฐธรรมนูญพิจารณาวินิจฉัยตามรัฐธรรมนูญ, มาตรา 68, *ราชกิจจานุเบกษา* เล่มที่ 129 ตอนที่ 118 ก (13 ธันวาคม 2555) : 23.

ฉบับใหม่โดยคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ (กรธ.) ก่อนนำไปออกเสียงประชามติในวันที่ 7 สิงหาคม 2559

นี่ถือเป็นอีกครั้งที่มีการนำร่างรัฐธรรมนูญที่เกิดขึ้นหลังรัฐประหารไปให้ประชาชนตัดสินใจ และยังอยู่ในบริบทเดียวกันคือเป็นกระบวนการประชามติภายใต้รัฐบาลที่มาจากการยึดอำนาจ แม้ยังไม่อาจถือได้ว่าเป็นบรรทัดฐาน แต่พบความพยายามสถาปนาอำนาจทางความคิดเพื่อนำไปสู่ความเห็นพ้อง (consensus) กับกติกาใหม่ที่ถูกจัดทำขึ้น เนื่องจากประเทศไทยไม่อาจปฏิเสธการกลับเข้าสู่ระบอบประชาธิปไตยในบริบทของการเมืองหลังสงครามเย็นที่ประชาธิปไตยกลายเป็นระบอบการเมืองที่มีความชอบธรรมสูงสุดในเวทีการเมืองระหว่างประเทศ

ทว่าการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559 ไม่ใช่เจตนารมณ์แต่แรกเริ่มของ คสช. แต่มีการแก้ไขรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2557 เปิดช่องให้ทำประชามติหลังมีกระแสกดดันจากสังคม หนึ่งในฝ่ายที่ออกมาเรียกร้องเรื่องนี้คือคณะกรรมการการร่างรัฐธรรมนูญ ที่มีบรรศักดิ์ อวรรณโณ เป็นประธาน ซึ่งยืนยันว่า “ร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ต้องทำประชามติ ด้วยเหตุผลว่ารัฐธรรมนูญปี 2540 เป็นฉบับประชาชน รัฐธรรมนูญปี 2550 เป็นฉบับที่ผ่านประชามติ ดังนั้นเมื่อยกเลิกรัฐธรรมนูญปี 2550 จะมีเหตุผลใดที่จะไม่นำรัฐธรรมนูญกลับไปหาประชาชนอีก”¹⁰

การออกเสียงประชามติครั้งที่ 2 ของประเทศ จึงอยู่ในอำนาจควบคุมตัดสินใจโดยรัฐบาล (controlled referendum) กล่าวคือ รัฐบาลมีอำนาจในการตัดสินใจกำหนดให้มีการจัดการออกเสียงประชามติ เป็นฝ่ายกำหนดวันที่ และกำหนดประเด็นคำถามให้ประชาชนตัดสินใจ ที่สำคัญหากไม่มั่นใจว่าเสียงข้างมากมีนัยแสดงออกในทางสนับสนุนการตัดสินใจทางการเมืองของรัฐบาล (pro-hegemonic referendum) กระบวนการประชามติก็ไม่เกิดขึ้น¹¹ ดังจะเห็นได้จากกรณีร่างรัฐธรรมนูญฉบับบรรศักดิ์ไปไม่ถึงขั้นประชามติ เนื่องจากสภาพภูมิรัฐศาสตร์แห่งชาติ (สปช.) ซึ่งลงมติ

¹⁰ ที่ประชุมร่วม ครม. และ คสช. เมื่อวันที่ 9 มิถุนายน 2558 มีมติเสนอให้ สนช. พิจารณาแก้ไขรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2557 ต่อมาในวันที่ 18 มิถุนายน 2558 สนช. ได้พิจารณา 3 วาระรวด และมีมติเห็นชอบร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2557 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 1) พ.ศ. 2558 เปิดทางให้มีการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่.

¹¹ Arend Lijphart, อ้างถึงใน ชาย ไซยชิต และ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, “การออกเสียงประชามติ: กระบวนการประชาธิปไตยทางตรงสมัยใหม่,” *วารสารสถาบันพระปกเกล้า* 7, ฉ. 3(2552): 21-22.

คว่ำกลางสภา นี่จึงกลายเป็นเงื่อนไขสำคัญที่มีชัย ฤชุพันธุ์ ประธาน กรธ. แจ้งต่อหัวหน้า คสช. ก่อนตอบรับทำหน้าที่ควบคุมการยกร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ว่า “ต้องทำประชามติ”

ผลคือร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับ กรธ. ผ่านความเห็นชอบจากประชาชนด้วยคะแนนร้อยละ 61.35 ต่อร้อยละ 38.65 พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา หัวหน้า คสช. แถลงว่าเป็น “รัฐธรรมนูญของประชาชน” ท่ามกลางข้อสังเกตจากปัญญาชน นักวิชาการ และบรรดาผู้สังเกตการณ์ว่าประชามติกำลังถูกลดทอนคุณค่า จากกระบวนการที่เปิดให้ประชาชนใช้อำนาจประชาธิปไตยทางตรงเพื่อแสดงเจตนารมณ์ร่วมกัน (general will) และสถาปนาความศักดิ์สิทธิ์แห่งกฎหมายแม่บท ให้กลายเป็นกระบวนการสร้างความชอบธรรมทางการเมืองให้ระบอบ คสช. หรือไม่ โดยที่รัฐธรรมนูญกลายเป็นเพียงพื้นที่ทางการเมือง (political space) ที่สามารถผันแปรได้ตามการเจรจาต่อรอง (negotiations) ของกลุ่มผู้มีอำนาจในสังคม

ในประเทศซึ่งถือรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศ รัฐธรรมนูญมิใช่กฎหมายธรรมดาฉบับหนึ่งที่ทำโดยรัฐอธิปัตย์เหมือนกับกฎหมายอื่น ๆ ทั่วไป แต่เป็นสัญญาประชาคม (social contract) ที่เกิดขึ้นภายใต้เจตนารมณ์ร่วมกันของประชาชน เพื่อใช้เป็นหลักเกณฑ์สูงสุดในการปกครองประเทศ อำนาจจัดให้มีรัฐธรรมนูญเป็นของสมาชิกทุกคนในสังคม กระบวนการจัดทำรัฐธรรมนูญจึงต้องสะท้อนถึงการมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคนในสังคมในทุกระดับ ซึ่งนั่นทวัฒน์ บรมานันท์ ระบุไว้ว่า “การให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมอย่างสำคัญในการกำหนดนโยบายที่ใช้ในการปกครองบริหารประเทศ โดยการให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมตัดสินใจออกเสียงประชามติในร่างรัฐธรรมนูญ ย่อมเป็นการถูกต้องตามหลักเกณฑ์ของระบอบประชาธิปไตย”¹²

ทว่าในการจัดเวที “ผู้สร้างเวที” ย่อมได้เปรียบจาก “ผู้เข้าร่วมเวที” เพราะเบื้องหลังการจัดเวทีจะมีการปิดบังเป้าหมายแท้จริง ผู้วิจัยจึงเห็นว่า การทำความเข้าใจเบื้องหน้า-เบื้องหลังในการสถาปนาอำนาจทางความคิดผ่านการสื่อสารทางการเมืองของผู้นำทางความคิด โดยแสดงให้เห็นถึงกระบวนการสร้างนิยาม การส่งต่อชุดความคิด การปะทะกันของคนต่างชั่วการเมืองเพื่อชิงความหมายของ “รัฐธรรมนูญ” ในสนามประชามติ จะช่วยให้เข้าใจกระบวนการ “ประชามติแบบไทย ๆ” ที่กลายเป็นประเด็นต่อเนื่องเชื่อมร้อยกับ “ประชาธิปไตยแบบไทย ๆ” ที่ใช้รัฐธรรมนูญเป็น “ตัวแทนของประชาธิปไตย” กล่าวคือ ออกแบบรัฐธรรมนูญเพื่อรองรับบทบาทของทหารให้อยู่ในการเมืองต่อไป โดยมีเป้าหมายเฉพาะหน้าเพื่อนำประเทศกลับสู่ระบอบประชาธิปไตยครึ่งใบ หรือที่

¹² นันทวัฒน์ บรมานันท์, “รัฐธรรมนูญกับการออกเสียงแสดงประชามติ,” *วารสารกฎหมายจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย* 19, ฉ. 1(2542): 162-163.

สุรชาติ บำรุงสุข เรียกว่าเป็น “hybrid politics” ซึ่งอาจมีการเลือกตั้งเกิดขึ้นจริง แต่กระบวนการนี้จะอยู่ภายใต้การกำกับและ/หรือการควบคุมของทหาร หรืออีกนัยหนึ่งคือกองทัพจะมีหลักประกันทางกฎหมายให้อยู่ในการเมืองต่อไป¹³ ที่เป็นเช่นนี้เพราะระบอบเผด็จไทยเรียนรู้ที่จะยึดโยงตัวเองเข้ากับรัฐธรรมนูญ และใช้รัฐธรรมนูญเป็นเครื่องมือที่สร้างการยอมรับต่อนานาประเทศ¹⁴

ที่ผ่านมา มีรัฐประหารอย่างน้อย 6 ครั้งที่ถูกก่อการขึ้นเพื่อกอบกู้ หรือส่งเสริม “ระบอบประชาธิปไตยแบบไทย ๆ” ได้แก่ รัฐประหาร 8 พฤศจิกายน 2490 รัฐประหาร 16 กันยายน 2500 รัฐประหาร 20 ตุลาคม 2501 รัฐประหาร 6 ตุลาคม 2519 และรัฐประหาร 19 กันยายน 2549¹⁵ รวมถึงรัฐประหาร 22 พฤษภาคม 2557 ผู้วิจัยจึงนำแนวทางศึกษาเชิงการเมืองวัฒนธรรม (cultural politics) มาอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ เพราะการต่อสู้ทางการเมืองในปริบทวัฒนธรรมโดยปัจเจกบุคคลและกลุ่มสังคม จะนำเสนอ สื่อสาร ประชันขันแข่ง และช่วงชิงยึดครองพื้นที่แห่งนิยามความหมาย และคุณค่าต่าง ๆ¹⁶

ขณะเดียวกันน่าสนใจว่าการตัดสินใจออกเสียงประชามติของประชาชน เกิดจากความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาของร่างรัฐธรรมนูญอย่างแท้จริง หรือเป็นผลจากการช่วงชิงการนำทางวาทกรรมของผู้นำทางความคิดกลุ่มต่าง ๆ โดยมีวาทกรรมชุดหนึ่งที่มีพลังเพียงพอในการครอบงำการตัดสินใจของคนส่วนใหญ่ เพราะสิ่งที่คนมีอำนาจพูดมักเป็นความจริงเสมอตั้งแต่อดีต ไม่ว่าจะเป็น

¹³ สุรชาติ บำรุงสุข, “Democracy 3.5 เมื่อลมประชาธิปไตยพัดหวน!,” ใน *KPI YEARBOOK 2558 ตุลาคมในการเมืองการปกครองไทย*, พิมพ์ครั้งที่ 1 (กรุงเทพฯ : สถาบันพระปกเกล้า, 2558).

¹⁴ THE MOMENTUM, “ทำไมระบอบเผด็จการจึงประสบความสำเร็จในสังคมไทย งานวิจัยชิ้นใหม่ของ ประจักษ์ ก้องกีรติ,” THE MOMENTUM, นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 28 กันยายน 2559, <http://themomentum.co/momentum-feature-dictatorship-prajak> (สืบค้นเมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2560).

¹⁵ เกษียร เตชะพีระ, *ทางแพร่งและพหุนาม*, 280-281.

¹⁶ เกษียร เตชะพีระ, *คำนำเสนอ ใน และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ การเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาและปัญญาชนก่อน 14 ตุลาฯ*, ประจักษ์ ก้องกีรติ, พิมพ์ครั้งที่ 2 (นนทบุรี: ฟาเดียวกัน, 2556), 15-22.

พระมหากษัตริย์ พระ นักบวช นักปราชญ์¹⁷ การสำรวจวาทกรรมเหล่านี้ให้เห็นต้นกำเนิด จะช่วยให้ประชาชนตระหนักในสิทธิทางตรงมากขึ้น และก่อให้เกิดประชาธิปไตยที่ยั่งยืน

การขาดเสถียรภาพของรัฐธรรมนูญตลอด 8 ทศวรรษของระบอบประชาธิปไตยไทย อาจไม่ได้เกิดจากความไม่เหมาะสมของบทบัญญัติ แต่เกิดจากการกระบวนการให้ความหมายรัฐธรรมนูญอย่างไม่หยุดนิ่ง และพยายามสร้างวาทกรรมผ่านสื่อมวลชน โดยสัมพันธ์กับอำนาจทัศนคติ พฤติกรรม และผลประโยชน์ของผู้นำทางความคิดกลุ่มต่าง ๆ ที่เปลี่ยนไปตามยุคสมัยและบริบทแวดล้อม เพื่อใช้รัฐธรรมนูญมาสร้างความชอบธรรมให้กับการปกครองของกลุ่มชนชั้นนำ

1.2 คำถามวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้เริ่มต้นจากข้อสังเกตว่าการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559 ไม่ใช่เจตนารมณ์แต่แรกเริ่มของ คสช. แต่มีการแก้ไขรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2557 เปิดช่องให้ทำประชามติในภายหลัง จึงเกิดสมมติฐานว่ากระบวนการออกเสียงประชามติถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือของผู้มีอำนาจรัฐในการสร้างความชอบธรรมให้กับการร่างรัฐธรรมนูญฉบับที่ 20 โดยอาศัยการใช้อำนาจบังคับในพื้นที่สังคมการเมือง ควบคู่กับการสร้างความยินยอมพร้อมใจในพื้นที่ประชาสังคม ในงานวิจัยชิ้นนี้ ผู้วิจัยตั้งคำถามหลักไว้ 3 ประการ ดังนี้

1. คสช. ช่างชิงให้ความหมายของร่างรัฐธรรมนูญอย่างไร ใช้กลไกใดสร้างและส่งต่อชุดความคิดให้เป็นที่ยอมรับของสังคม
2. ผู้นำทางความคิดกลุ่มอื่นต่อสู่การครองอำนาจอย่างไร ใช้กลไกใดรื้อถอนชุดความคิดของ คสช. และส่งต่อชุดความหมายใหม่ของร่างรัฐธรรมนูญออกสู่สังคม
3. มีชุดของวาทกรรมใดบ้างที่มีอิทธิพลครอบงำความคิดของสังคมในช่วงการรณรงค์ออกเสียงประชามติ ก่อรูปอย่างไร และมีภาคปฏิบัติการของวาทกรรมอย่างไร

¹⁷ กาญจนา แก้วเทพ และ สมสุข หินวิมาน, *สายธารแห่งนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองกับสื่อการศึกษา*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2553).

1.3 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษากลยุทธ์การช่วงชิงให้ความหมายของร่างรัฐธรรมนูญของผู้นำทางความคิด ทั้งฝ่ายสนับสนุนและคัดค้านร่างรัฐธรรมนูญ
2. เพื่อแสดงให้เห็นถึงชุดของวาทกรรมที่เกิดขึ้นในระหว่างการออกเสียงประชามติ ร่างรัฐธรรมนูญ
3. เพื่อเป็นทางเลือกในการอธิบายกระบวนการประชามติ อันถือเป็นปรากฏการณ์ สำคัญทางการเมืองของไทย

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัยชิ้นนี้กำหนดขอบเขตในการศึกษาเอกสารจากข่าวหน้าหนึ่งหนังสือพิมพ์ ตั้งแต่วันแรกของการเผยแพร่ร่างรัฐธรรมนูญฉบับออกเสียงประชามติต่อสาธารณะ ถึงระยะเวลา 1 เดือนหลังจากคณะกรรมการการเลือกตั้ง (กกต.) ประกาศรับรองผลการออกเสียงประชามติอย่างเป็นทางการ ในประเด็นที่ผู้นำทางความคิดพยายามสร้างความหมายของร่างรัฐธรรมนูญภายใต้จุดยืนทางการเมืองที่แตกต่างเพื่อวิเคราะห์ตัวบท (text) และบริบท (context) ในพื้นที่สื่อ จากนั้นย้อนกลับไปสัมภาษณ์ผู้นำทางความคิดเหล่านั้นเพื่อศึกษาที่มาของตัวบท สรรพกลยุทธ์ในการสื่อสารเพื่อวิเคราะห์การสถาปนาอำนาจทางความคิด แสดงให้เห็นการเคลื่อนตัวของความหมายของรัฐธรรมนูญ และการส่งอิทธิพลต่อการตัดสินใจของผู้มีสิทธิออกเสียงประชามติ

อย่างไรก็ตามงานวิจัยชิ้นนี้ไม่ได้เก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างประชาชนในฐานะผู้มีสิทธิออกเสียงประชามติโดยตรง ดังนั้นผู้สนใจสามารถนำบทวิเคราะห์รวมทั้งข้อสรุปที่ถูกค้นพบในงานวิจัยชิ้นนี้ไปต่อยอด วิเคราะห์ และตรวจสอบการต่อสู้ในเชิงวาทกรรมที่อาจเกิดขึ้นและหรือถูกผลิตซ้ำหากมีการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญเกิดขึ้นอีกในอนาคต

1.5 ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษานี้ดำเนินการศึกษาโดยวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ในการเก็บข้อมูล ดังนี้

1. การวิเคราะห์เนื้อหา (textual analysis) จากข่าวหน้าหนึ่งหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ มติชน และไทยโพสต์ ตั้งแต่วันแรกของการเผยแพร่ร่างรัฐธรรมนูญฉบับออกเสียงประชามติถึงระยะเวลา 1 เดือนหลังการประกาศรับรองผลการออกเสียงประชามติอย่างเป็นทางการ โดยรวบรวมข้อมูลระหว่างวันที่ 29 มีนาคม-10 กันยายน 2559 รวมระยะเวลา 166 วัน

สาเหตุในการเลือกหนังสือพิมพ์ 3 ฉบับนี้ เพราะไทยรัฐเป็นหนังสือพิมพ์เชิงปริมาณ (popular newspaper) ที่มียอดจำหน่ายสูงสุดของประเทศ ใช้ภาษาเข้าใจง่ายจึงเข้าถึงประชาชนทุกชนชั้นทุกพื้นที่ ขณะที่มติชนและไทยโพสต์เป็นหนังสือพิมพ์เชิงคุณภาพ (quality newspaper) ที่จับกลุ่มเป้าหมายระดับบนโดยเฉพาะผู้อ่านที่สนใจเหตุการณ์บ้านการเมือง อีกทั้งหนังสือพิมพ์ 2 ฉบับนี้ถูกมองว่ามีอุดมการณ์ทางการเมืองคนละขั้ว เมื่อนำมาศึกษาเปรียบเทียบกับกันจะทำให้ได้ “สาร” ที่สมดุลขึ้น

2. การสังเกต (observation) กิจกรรมรณรงค์ออกเสียงประชามติ จากการที่ผู้วิจัยเข้าร่วมรับฟังการเปิดเวทีชี้แจงสาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งเวทีที่จัดโดยคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ (กรธ.) สภานิติบัญญัติแห่งชาติ (สนช.) และคณะกรรมการการเลือกตั้ง (กกต.) และร่วมรับฟังการแถลงข่าวหรือการจัดกิจกรรมอื่น ๆ ของฝ่ายสนับสนุนและคัดค้านร่างรัฐธรรมนูญ

3. การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview) กลุ่มผู้นำทางความคิดที่สื่อสารความคิด/อุดมการณ์ผ่านสื่อมวลชนแล้วมีอิทธิพลต่อการรับรู้ของประชาชน ซึ่งผู้วิจัยจำแนกในเบื้องต้นว่ากระแสรณรงค์ออกเสียงประชามติครั้งนี้มี 3 กระแสหลักคือ รณรงค์รับร่าง รณรงค์ไม่รับร่าง และรณรงค์ใช้สิทธิออกเสียง จึงกำหนดขอบเขตด้านประชากรไว้ 7 กลุ่มหลัก ได้แก่

1. ผู้นำพรรคการเมือง (พรรคประชาธิปัตย์, พรรคเพื่อไทย, พรรคขนาดกลางและขนาดเล็ก)
2. ผู้นำกลุ่มการเมือง (คณะกรรมการประชาชนเพื่อการเปลี่ยนแปลงปฏิรูปประเทศไทยให้เป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์แบบอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข, แนวร่วมประชาธิปไตยต่อต้านเผด็จการแห่งชาติ)
3. ผู้นำรัฐบาลทหารและเครือข่าย (คณะรักษาความสงบแห่งชาติ, คณะรัฐมนตรี, สภานิติบัญญัติแห่งชาติ, สภาขับเคลื่อนการปฏิรูปประเทศ)
4. คณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ
5. คณะกรรมการการเลือกตั้ง
6. องค์กรพัฒนาเอกชน และ
7. นักวิชาการและนักศึกษา

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบกลยุทธ์ในการสร้างและส่งต่ออุดมการณ์ทางการเมืองของผู้นำทางความคิดเพื่อใช้โน้มน้าวประชาชน และช่วงชิงรัฐธรรมนูญในฐานะพื้นที่ทางการเมือง
2. ทำให้เห็นวาทกรรมรัฐธรรมนูญที่ถูกผลิตขึ้นต่างกรรมต่างวาระ และหรือถูกนำมาใช้ซ้ำในการออกเสียงประชามติ และเป็นแนวทางในการวิเคราะห์วาทกรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับรัฐธรรมนูญต่อไป อันจะนำไปสู่การทบทวนความหมายและคุณค่าของรัฐธรรมนูญ และกระบวนการออกเสียงประชามติของไทย

1.7 วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง “การเมืองวัฒนธรรมของการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559” ผู้วิจัยได้ทบทวนตัวอย่างวรรณกรรม แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็นกรอบแนวคิดและเป็นแนวทางสำหรับการวิเคราะห์ ประกอบด้วย

- 1.7.1 แนวคิดเรื่องการเมืองวัฒนธรรม
- 1.7.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเมืองวัฒนธรรม และวาทกรรมประชาธิปไตย
- 1.7.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการออกเสียงประชามติ

1.7.1 แนวคิดเรื่องการเมืองวัฒนธรรม

การเมืองวัฒนธรรม (cultural politics) ให้ความสนใจพินิจพิเคราะห์การต่อสู้ทางการเมืองในฐานะที่เป็นพื้นที่ของการช่วงชิงการครองอำนาจนำ สนใจวิเคราะห์การเมืองของวัฒนธรรมซึ่งเป็นระบบความหมายที่มนุษย์ใช้ในการมองโลกและกำกับพฤติกรรมของตนเอง ตั้งแต่เรื่องอาหารการกินไปจนถึงระบบการเมืองการปกครอง เพราะเชื่อว่าการเมืองมีวัฒนธรรม และในวัฒนธรรมก็มีการเมืองซ่อนอยู่ แล้วเปิดโปงให้เห็นการเมืองของการสร้างอัตลักษณ์และความหมายให้กับสรรพสิ่งต่าง ๆ ในสังคมที่ห่อหุ้มเราอยู่¹⁸

¹⁸ ประจักษ์ ก้องกีรติ, *การเมืองวัฒนธรรมไทย ว่าด้วยความทรงจำ/วาทกรรม/อำนาจ* (นนทบุรี: ฟ้าเดียวกัน, 2558), 13.

การเมืองแบบนี้มีความสั่นไหวเปลี่ยนแปลง ไม่หยุดนิ่งตายตัว เพราะเล็งเห็นว่าองค์ประกอบต่าง ๆ ในสังคม ไม่ว่าจะเป็นความรู้ ค่านิยม จารีตประเพณี สถาบันต่าง ๆ รวมทั้งตัวสังคมเองไม่ได้มีความหมายหรือสาระที่แน่นอนเป็นแก่นแท้ตายตัว หากมีคุณลักษณะที่เปิดกว้างให้กลุ่มฝ่ายต่าง ๆ เข้ามาต่อสู้ช่วงชิงนิยามให้ความหมายแปรเปลี่ยนมันไปตามวาทกรรม¹⁹

การเมืองวัฒนธรรมถูกพัฒนาขึ้นมาจากสำนักคิดหลายสำนัก ในจำนวนนี้คือการศึกษานวนมาร์กซิสต์ โดยนักทฤษฎี 2 คนคือ ออร์เนสตो ลาเคลลา (Ernesto Laclau) และฌองทาล มูฟ (Chantal Mouffe) ได้นำเสนอยุทธศาสตร์การต่อสู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ เป็นการเมืองแบบใหม่ของฝ่ายก้าวหน้า ที่มีเป้าหมายต่อสู้เพื่อช่วงชิงการนำ (hegemony) ในการกำหนดหรือสร้างค่านิยม/ความหมายชุดใหม่ให้กับสิ่งต่าง ๆ ในสังคม ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเอกลักษณ์ คุณค่า ความรู้ ความจริง ฯลฯ ในรูปของวาทกรรม (discourse) ว่าด้วยเรื่องนั้น ๆ แล้วนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมในที่สุด²⁰ เวทีการต่อสู้ของการเมืองวัฒนธรรมจึงมิได้จำกัดอยู่ที่เรื่องเศรษฐกิจหรือความมั่นคงของชาติอย่างการเมืองแบบเก่า แต่ขยายเวทีออกไปสู่เรื่องสังคมและวัฒนธรรมด้วย นั่นคือจุดแตกหักของการต่อสู้ของการเมืองใหม่ จึงไม่ได้อยู่ที่การช่วงชิงอำนาจรัฐ แต่อยู่ที่การช่วงชิงการนำในการสร้างวาทกรรมว่าด้วยเรื่องนั้น ๆ²¹

นักทฤษฎีคนสำคัญที่อธิบายเรื่องการครอบงำทางอุดมการณ์ทางความคิด (hegemony) ของชนชั้นนำ นายทุน และรัฐ ในการสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของตน ทำให้ประชาชนต้องเสียผลประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ทั้งที่รู้ตัวและไม่รู้ตัวคือ อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) เขาให้ความสำคัญกับปฏิบัติการของอุดมการณ์ (ideological practices) เนื่องจากอุดมการณ์เป็นนามธรรม จะเห็นก็ต่อเมื่อแสดงออกมาในปฏิบัติการที่เป็นรูปธรรมต่าง ๆ

¹⁹ เรื่องเดียวกัน.

²⁰ Ernesto Laclau, Chantal Mouffe, 1985, อ้างถึงใน ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, “การเมืองแบบใหม่ ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่และวาทกรรมการพัฒนาชุดใหม่,” *รัฐศาสตร์แนววิพากษ์*, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2557), 156-157.

²¹ เรื่องเดียวกัน.

ทั้งนี้ภาคปฏิบัติการของอุดมการณ์มี 2 รูปแบบคือ อุดมการณ์เพื่อการรับใช้ในระบบอำนาจ หรืออุดมการณ์หลัก เป็นอุดมการณ์ที่สามารถครองอำนาจเหนืออุดมการณ์อื่น ทำหน้าที่ธำรงรักษาและค้ำจุนระบบเดิม มักได้รับการถ่ายทอดจากกลไกรัฐ และอุดมการณ์เพื่อต่อต้านระบบหรืออุดมการณ์ด้าน เป็นอุดมการณ์ที่เกิดขึ้นเพื่อทำลายระบบเดิม โดยนำเสนอภาพของสังคมที่ดีกว่าอาศัยกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมขึ้นเป็นพื้นที่แห่งการต่อสู้²²

ในการรื้อโครงสร้างอุดมการณ์สายหลัก จะแยกแยะและวิเคราะห์บางองค์ประกอบของอุดมการณ์สายหลัก วิพากษ์วิจารณ์กระบวนการที่ดำรงอยู่แล้วตีความองค์ประกอบใหม่ เพื่อทำลายอุดมการณ์นั้นทีละจุด ปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ใหม่ที่ชนชั้นปกครองสร้างขึ้นเพื่อครอบงำความคิดพลเมืองผ่านโรงเรียน ศาสนา สื่อ ครอบครัว ด้านหนึ่งเป็นการอธิบาย อบรมสั่งสอน โฆษณาชวนเชื่อ แต่อีกด้านเป็นการลงมือกระทำ/กิจกรรมที่ทำผ่านกลุ่มคนพิเศษที่กรัมซีเรียกว่า “ปัญญาชน”²³ ดังจะกล่าวต่อไป

อุดมการณ์ถูกใช้เป็นแนวทางทำความเข้าใจแนวคิดเรื่องโครงสร้างสังคม ซึ่งความสัมพันธ์ทางการผลิต หรือโครงสร้างทางเศรษฐกิจ จะอยู่ในสังคมส่วนล่าง (base structure) ขณะที่โครงสร้างสังคมส่วนบน (super structure) ที่กรัมซีให้ความสำคัญ เป็นพื้นที่ของความสัมพันธ์เชิงความคิด ความเชื่อ อุดมการณ์ กฎหมาย ศิลปะวัฒนธรรม มีองค์ประกอบ 2 ส่วนคือ สังคมการเมือง (political society) ได้แก่ รัฐ และองค์กรการใช้อำนาจต่าง ๆ ของรัฐ และประชาสังคม (civil society) ได้แก่ เอกชน หรือองค์กรนอกอำนาจรัฐ²⁴

²² Stuart Hall, 1996, อ้างถึงใน กุศล พยัคฆ์ศักดิ์, “การเมืองวัฒนธรรมของคนหนุ่มสาวในการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่: กรณีศึกษากลุ่มผู้นำหนุ่มสาวของเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะศิลปศาสตรมหาวิทยลัยเชียงใหม่, 2555), 4-5.

²³ เรื่องเดียวกัน, 5.

²⁴ วัชรพล พุทธิรักษา, “รัฐบาลทักษิณกับความพยายามสร้างภาวะการครองอำนาจนำ,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สาขาวิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549), 28.

กล่าวสำหรับพื้นที่ประชาสังคม สถาบันที่เป็นแหล่งรวมความสัมพันธ์ของผู้คน ทั้งครอบครัว ศาสนา การศึกษา และสื่อมวลชน จะทำหน้าที่สร้างชุดอุดมการณ์หนึ่ง ๆ ขึ้นมาตาม ความต้องการของชนชั้นที่พยายามสร้างภาวะการครองอำนาจนำ ก่อนส่งต่อ สืบทอด และแพร่กระจายอุดมการณ์เหล่านั้น โดยปราศจากการใช้อำนาจบังคับ/บังคับเชิงกายภาพ แต่เป็น การใช้อำนาจในลักษณะของการชักจูง โน้มน้าว กลุ่มเกลาคำรู้ความคิดของผู้คนเป็นหลัก เพื่อก่อให้เกิดการยินยอมพร้อมใจในสังคม (consent) ส่วนสังคมการเมือง เป็นการใช้อำนาจบังคับ (coercion) ผ่านกลไกต่าง ๆ เช่น การใช้กำลังของกองทัพ การบังคับใช้กฎหมาย เพื่อให้ได้มาซึ่งการ ครองำ (domination) สามารถกระทำเพื่อหวังผลสำเร็จได้อย่างรวดเร็วในระยะสั้น แต่ในระยะยาว การใช้อำนาจบังคับเพียงอย่างเดียว ทำให้มีอำนาจเหนือชนชั้นอื่นแบบไม่ยั่งยืน

กรัมซีจึงเสนอว่าชนชั้นปกครองต้องสร้างภาวะการครองอำนาจให้เกิดขึ้น โดยยึดกุมพื้นที่เหนือประชาสังคมให้สำเร็จก่อน แม้ต้องใช้เวลาานกว่า ส่วนการใช้อำนาจบังคับนั้น ให้ใช้ควบคู่กันไปตามสมควร ด้วยเหตุนี้กลุ่มผู้ดำเนินการสร้างภาวะการครองอำนาจนำจึงต้อง พยายามสร้างแนวร่วม และแปรสภาพอุดมการณ์ของพันธมิตรจากชนชั้นต่าง ๆ รวมถึงกลุ่มที่เป็นอริ ให้เป็นหนึ่งเดียวให้ได้ ซึ่งเรียกว่าการสร้างกลุ่มประวัติศาสตร์ (historical bloc) เพื่อสร้างเอกภาพ ระหว่างผู้ครองอำนาจนำกับผู้ถูกนำ²⁵

กรัมซียังให้ความสำคัญกับบทบาทของปัญญาชนซึ่งมีหน้าที่ผลิตสร้างและปลูกฝัง ชุดความรู้ นั้น ๆ ให้กับผู้อื่น รวมถึงจัดการมวลชน ทั้งในพื้นที่การผลิตของโครงสร้างสังคมส่วนล่าง และการสร้างความยินยอมพร้อมใจเหนือมวลชนจำนวนมากในพื้นที่สังคมส่วนบน มีเป้าหมายทำลาย การครองอำนาจนำของชนชั้นปกครองด้วยการสร้างกลุ่มประวัติศาสตร์ใหม่ของตัวเองขึ้นมา เขายัง แบ่งปัญญาชนออกเป็น 2 ประเภทคือ 1. ปัญญาชนที่ยึดโยงกับชนชั้น (organic intellectual) เป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะที่ถูกผูกโยงอยู่กับโครงสร้างสังคมนั้น ๆ จึงมีหน้าที่โดยตรงไม่มากนัก้อยในการ รักษาผลประโยชน์ของชนชั้น และ 2. ปัญญาชนที่ข้ามชนชั้นได้ (traditional intellectual) เช่น นักบวช พระ นักวิชาการ ไม่เกี่ยวข้องกันกับหน้าที่ในเชิงเทคนิคในภาคส่วนชนชั้นต่าง ๆ แต่ด้วยสถานะที่ไม่ยึดโยงกับชนชั้นใด ก็อาจมีแนวโน้มไปเข้าร่วมหรือถูกใช้เป็นเครื่องมือของชนชั้นปกครองได้²⁶

²⁵ เรื่องเดียวกัน, 28-39.

²⁶ วุฒพล พุทธรักษา, *บทสำรวจความคิดทางการเมืองของ อันโตนิโอ กรัมซี* (กรุงเทพฯ: สมมติ, 2557), 172-174.

บางหน้าที่อันสำคัญยิ่งของปัญญาชน น่าจะเป็นบทบาทของเขาในฐานะ “ผู้เชี่ยวชาญในการสร้างความชอบธรรมให้เกิดขึ้น”²⁷ ในบทบาทนี้จะคอยชี้ให้คนในสังคมเห็นว่า ผลประโยชน์เฉพาะชนชั้นตนคือผลประโยชน์ของสังคมส่วนรวม ในบางช่วงประวัติศาสตร์ ผลประโยชน์ 2 ส่วนก็มาบรรจบกันได้ การปฏิวัติฝรั่งเศสนับเป็นตัวอย่างหนึ่ง และกรัมสกีก็ชอบชี้ให้เห็นถึงบทบาทที่ปัญญาชนทำให้ผลประโยชน์ทั้ง 2 ส่วนมาบรรจบกัน²⁸

เพราะอุดมการณ์แบบกรัมสกีถูกแบ่งออกเป็น 2 มิติคือ อุดมการณ์ที่เป็นโครงสร้าง ส่วนบน กินความถึงการเป็นที่ประชุมความคิดทั้งมวลในสังคมหนึ่ง ๆ และช่วงเวลาหนึ่งนั้น และอุดมการณ์ที่ทำหน้าที่ประสานเชื่อมโยง ทำให้เกิดการรวมกลุ่ม เกิดจิตสำนึกร่วมกัน ตระหนักในสถานะทางสังคม และมีภารกิจร่วมกันในการต่อสู้ ซึ่งอุดมการณ์อย่างหลังนี้เองที่สัมพันธ์กับการครองความเป็นใหญ่ เมื่ออุดมการณ์สัมพันธ์กับการรวมกลุ่ม จึงสัมพันธ์กับชนชั้นด้วยในฐานะที่เป็นการรวมกลุ่มทางสังคมจากการถือครองปัจจัยทางการผลิตทางเศรษฐกิจ ซึ่งการรวมกลุ่มเกี่ยวข้องอย่างยิ่งกับการเกิดขึ้นของ “ปัญญาชนจัดตั้ง” (organic intellectual) ชนชั้นที่ทำหน้าที่จัดระเบียบความคิด และจัดความสัมพันธ์ในสังคมนั้น ๆ²⁹ การครองความเป็นใหญ่จึงเป็นการต่อสู้ระหว่างปัญญาชนจัดตั้งด้วยกัน ในการสร้างและทำลายกลุ่มแนวร่วมของปัญญาชนจัดตั้งที่สังกัดกลุ่มทางสังคมหลักหรือชนชั้นอื่น หรือคือการต่อสู้ทางอุดมการณ์นั่นเอง พร้อมกับการสร้างและทำลายแนวร่วมของปัญญาชนจัดตั้ง³⁰ เมื่อกรัมสกีกล่าวถึงพรรคการเมือง ได้ให้ความหมายโดยสัมพันธ์กับการมีอุดมการณ์ว่า “พรรคการเมืองอยู่ในฐานะที่เป็นกลุ่มที่มีอุดมการณ์ที่ครอบคลุมกว้างขวาง และเหนือกว่าการจัดตั้งกลุ่มอื่นที่เกิดขึ้นอย่างกระตั้นหัน” การที่พรรคต้องมีอุดมการณ์ จึงต้องมีความสัมพันธ์กับปัญญาชน³¹

²⁷ Jerome Karabel, *ความขัดแย้งของการปฏิวัติ อันโตนีโอ กรัมสกี กับปัญหาของปัญญาชน*, บรรณาธิการโดย ปิยศิลป์ บุลสถาพร, แปลโดย สมบัติ พิศสะอาด, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: text, 2557), 43.

²⁸ Gramsci, *Prison Notebooks*, 154, อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน.

²⁹ วณัฐ ปิยะกุลชัยเดช, “ความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดการครองความเป็นใหญ่และอุดมการณ์ของกรัมสกี,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548), 173.

³⁰ เรื่องเดียวกัน, 222.

³¹ เรื่องเดียวกัน, 231.

นอกจากการศึกษาเชิงการเมืองวัฒนธรรมที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดเรื่องการครองอำนาจนำ ยังมีแนวทางการศึกษาการเมืองวัฒนธรรมที่น่าสนใจ ดังนี้

สจิวต์ ฮอลล์ (Stuart Hall) ได้ประยุกต์แนวคิดว่าด้วยวาทกรรม (discourse) ของ มิเชล ฟูกูต์ (Michel Foucault) มาอธิบายว่า การเมืองวัฒนธรรมหมายถึงความพยายามในการสร้าง วาทกรรมเพื่อต่อสู้ให้อุดมการณ์ใด ๆ ก็ตาม ด้วยการใช้อำนาจ การอ้างมโนทัศน์ต่าง ๆ การจัดประเภท การสร้างภาพทางความคิด และระบบของการสร้างภาพแทนความจริง ซึ่งชนชั้นและกลุ่มต่าง ๆ นำมาแข่งขันเพื่อให้สังคมยอมรับ³² อิทธิพลสำคัญของแนวทางหลังโครงสร้างนิยม (post-structuralism) ที่มีต่อแนวทางการเมืองวัฒนธรรมคือการเชื่อมโยงวัฒนธรรมกับการวิเคราะห์อำนาจเข้าด้วยกัน ขณะที่จอร์แดนและ วีดอน (G. Jordan and C. Weedon) สรุปความหมายของอำนาจในแนวทางการเมืองวัฒนธรรมว่าเป็นอำนาจในการตั้งชื่อ การสร้างสามัญสำนึก การสร้างชุดแบบแผนอย่างเป็นทางการ (official versions) และอำนาจในการสร้างความชอบธรรมในสังคม³³

ขณะเดียวกันมีการยืมแนวทางสัญศาสตร์ (semiology) ที่ให้ความสำคัญกับการเมืองของความหมายที่ถูกผลิตสร้างผ่านภาษามาใช้ศึกษาการเมืองวัฒนธรรม โดยใช้ในการอ่านรหัสทางวัฒนธรรมที่ถูกสร้างขึ้นในชีวิตประจำวัน ตีความปฏิบัติการของความหมายสัญญะเพื่อแสวงหาโครงสร้างภายในตัวบทว่ามีลักษณะอย่างไร การผลิตสร้างความหมายต่าง ๆ เป็นอย่างไร แนวทางนี้เห็นว่าความหมายไม่ได้ตายตัว แต่ถูกสร้างขึ้นภายใต้ความสัมพันธ์ระหว่างรูปสัญลักษณ์ (signifier) ซึ่งผลิตสร้างความหมายโดยตรง (denotation) กับความหมายสัญญะ (signified) ซึ่งผลิตสร้างความหมายโดยนัย (connotation) เมื่อมีผู้ใช้สัญญะอย่างสม่ำเสมอ ความหมายเหล่านั้นก็อาจได้รับการยอมรับ ในฐานะรหัสทางวัฒนธรรมที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในปกติประจำวัน ซึ่งโรแลนด์ บาร์ธ (Roland Barthes) เรียกความหมายโดยนัยที่กลายเป็นความหมายที่ยอมรับและใช้กันทั่วไปว่า “มายาคติ” (myths)³⁴

³² Hall, 1996, อ้างถึงใน สุรสม กฤษณะจุฑะ, “การเมืองวัฒนธรรมของความเป็นอื่นในพื้นที่สื่อ: การต่อสู้ทางวาทกรรมว่าด้วยพลังงาน,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สาขาวิชาการพัฒนาลัทธิ ศาสนา ศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2547), 17.

³³ Barker, 2000, อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน.

³⁴ Barker and Galasinski, 2001, อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน, 18.

ทั้งนี้มายาคติถือเป็นภาษาอีกแบบหนึ่ง หน้าที่ของมันคือบิดเบือน ทำให้สรรพสิ่ง
ดูเป็นธรรมชาติ ขณะเดียวกันพิธีกรรม และการจัดแสดง ก็ถือเป็นภาษาอีกแบบที่นักการเมืองใช้³⁵

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร ให้ความเห็นว่า “ทุกสังคมในช่วงเวลาหนึ่งจะมีชุด
ภาษาคอยสร้างความชอบธรรมให้กับคุณค่า ความเชื่อ ระบบศีลธรรม และระบบการเมือง ภาษาจึงถูก
นำมาใช้เป็นเครื่องมือสร้างความชอบธรรมให้กับการกระทำต่าง ๆ ทางสังคม เราเรียกภาษาชุดนี้ว่า
‘ภาษาการเมือง’ (political language)”³⁶

ส่วนในสนามของพวกหลังสมัยใหม่ (postmodernism) สนใจวิเคราะห์
สุนทรียภาพของการนำเสนอในสื่อต่าง ๆ มุ่งวิเคราะห์ในระดับการเมืองจุลภาคที่ให้ความสำคัญกับ
บริบทระดับท้องถิ่น รวมทั้งมีท่าทีเชิดชูเรื่องเล่าจากท้องถิ่น (local narratives) มากกว่าให้
ความสำคัญกับมหาร่องเล่า (grand narratives)³⁷ เพราะเห็นว่าความรู้ไม่ใช่เรื่องอภิปราย หรือเป็น
ความรู้ครอบจักรวาล แต่เกิดจากบริบทเฉพาะที่เฉพาะเวลาหนึ่ง ๆ ความรู้จึงไม่ได้มีชุดเดียว แต่ถูก
สร้างขึ้นอย่างหลากหลาย และสร้างในระดับท้องถิ่น แนวทางนี้เห็นพ้องกับแนวทางหลังโครงสร้าง
นิยมคือต่อต้านแนวทางสารัตถนิยม นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญกับโลกจำลองที่เข้ามามีบทบาทใน
ชีวิตประจำวันมากขึ้น

แม้รับแนวทางวาทกรรมมาใช้ แต่การเมืองวัฒนธรรมเห็นว่าการต่อสู้ในระดับ
วาทกรรมไม่ใช่การต่อสู้ระหว่างวาทกรรมหลักที่มุ่งครอบงำและครอบครองความคิดและจิตใจ กับการ
ต่อสู้ของกลุ่มคนในท้องถิ่นต่าง ๆ การต่อสู้ทางวาทกรรมไม่จำเป็นต้องขัดแย้งกันโดยตรง แต่ต่อสู้เพื่อ
แย่งชิงพื้นที่ทางสังคม หรือช่วงชิงมวลชนที่ทั้งคู่ต้องการให้คนส่วนใหญ่ยอมรับในวาทกรรมชุดหนึ่ง
ชุดใด จึงมิใช่ความขัดแย้งระหว่างผู้มีอำนาจกับคู่ตรงข้าม แต่เป็นความขัดแย้งของชุดอุดมการณ์ที่
นำไปสู่การช่วงชิงผลประโยชน์ แย่งชิงพื้นที่ทางกายภาพเพื่อใช้ในวัตถุประสงค์เฉพาะกลุ่ม³⁸

ส่วนการยืมแนวทางสัญศาสตร์มาใช้ แทนที่จะแสวงหามายาคติหลักเพียงชุด
เดียว การเมืองวัฒนธรรมกลับสนใจหาความหมายที่มีหลายสำนวน ดีความดับทหลากหลายวิถีทาง
เพราะมองว่าผู้อ่านมีความสามารถในการตีความโดยขึ้นกับประสบการณ์และความรู้ อีกทั้งยังไม่มุ่งรู้

³⁵ ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, *ภาษากับการเมือง/ความเป็นการเมือง*, พิมพ์ครั้งที่ 2
(กรุงเทพฯ: วิชาษา, 2556), 145.

³⁶ Ernesto Laclau, Chantal Mouffe, 1985, อ้างถึงใน, *เรื่องเดียวกัน*, 146.

³⁷ Barker, 2000, อ้างถึงใน สุรสม กฤษณะจุฑะ, “การเมืองวัฒนธรรมของความเป็นอื่นใน
พื้นที่สื่อ,” 18-19.

³⁸ *เรื่องเดียวกัน*, 19-20.

สร้างตัวบท แต่โยงใยกับการวิเคราะห์โลกนอกตัวบทด้วย นัยนี้การเมืองวัฒนธรรมจึงประยุกต์จาก พูโกต์ กล่าวคือให้ความสนใจว่าขยับขยายฐานการวิเคราะห์ไปยังการก่อรูปของวาทกรรม (discursive formation) ซึ่งความรู้เข้ามาจัดระเบียบการปฏิบัติ ความเข้าใจต่อเรื่องต่าง ๆ ความคิดความเชื่อ และปฏิบัติการทางสังคม³⁹

จุดเน้นหนักของการเมืองวัฒนธรรม คือการเชื่อมโยงให้เห็นถึงอิทธิพลในการ สถาปनावาทกรรมชุดต่าง ๆ กับปฏิบัติการทางสังคมในชีวิตประจำวันว่าส่งผลบวกหรือลบ และได้ อาศัยกลไกใดในการทำให่วาทกรรมเหล่านั้น มีอำนาจในการสร้างความหมาย และควบคุมพฤติกรรม และการกระทำต่าง ๆ

การเมืองวัฒนธรรมยังเห็นว่าในยุคข้อมูลข่าวสาร “การสร้างภาพแทนภาพจริง” เข้มข้นขึ้น แต่ความพยายามในการกำกับควบคุมความหมายยังมีอยู่ต่อไป แม้ความหมายจะเลื่อนไหล หรือมีการสร้างความหมายหลากหลาย แต่ที่สุดความหมายจะถูกทำให้หยุดนิ่งชั่วคราว และถูกคัดสรร ออกมาเพื่อใช้การต่อสู้ช่วงชิงความหมาย เปิดโอกาสให้ผู้ส่งสารหยิบใช้ สร้าง สอดแทรกอุดมการณ์ใน การครอบงำ แต่ขณะเดียวกันเมื่อความหมายถูกทำให้หยุดนิ่ง ก็เปิดช่องว่างให้ผู้รับสารได้ตีความ หรือมีสำนึกในการสะท้อนย้อนกลับ (self-reflexivity) ข้อมูลข่าวสารที่รับมา⁴⁰

กล่าวสำหรับการเมืองวัฒนธรรมที่ผู้วิจัยนำมาใช้เป็นเครื่องมือเชิงทฤษฎีเพื่อเป็น กรอบการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ในระหว่างการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559 จะอยู่บนฐานแนวคิดการครองความเป็นใหญ่ของกรัมซี เนื่องจากในระหว่างการรณรงค์ ออกเสียงประชามติ พบการต่อสู้อย่างเข้มข้นของคนในโครงสร้างสังคมส่วนบน (super structure) รัฐบาล คสช. พยายามครองอำนาจนำเหนือพื้นที่การเมืองผ่านการบังคับใช้กฎหมายต่าง ๆ และพื้นที่ ประชาสังคมซึ่งมีสื่อมวลชนเป็นส่วนหนึ่งในนั้นด้วย เพราะสื่อมวลชนถือเป็นเครื่องมือสำคัญที่สุดที่ ชนชั้นหนึ่งจะสามารถครองความเป็นใหญ่อย่างสมบูรณ์ได้หากเข้ามาครอบงำได้

ผู้วิจัยจึงต้องการสำรวจว่ากลไกใดถูกใช้เป็นเครื่องมือเผยแพร่อุดมการณ์หลัก และฝ่ายที่ถูกปิดกั้นเผยแพร่อุดมการณ์ด้านอย่างไรเพื่อแย่งชิงพื้นที่ทางความคิดของสังคม การก่อรูป ของวาทกรรม (discursive formation) เกิดขึ้นอย่างไร ต่อสู้กันอย่างไรเพื่อชิงอำนาจนำในการสร้าง นิยาม/ความหมายให้กับสิ่งที่ต่อสู้ ซึ่งในที่นี้ก็คือ “ร่างรัฐธรรมนูญ” ทั้งหมดนี้เพื่อสร้างความยอมรับ จากประชาชนอันจะนำไปสู่ความชอบธรรมในที่สุด แม้เป็นชัยชนะเพียงชั่วคราวหนึ่ง เพราะการครอง อำนาจนำมีพลวัตรเลื่อนไหลเปลี่ยนแปลงได้เสมอ

³⁹ Hall, 1996, อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน, 20.

⁴⁰ Barker, 2000, อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน.

1.7.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเมืองวัฒนธรรมและวาทกรรมประชาธิปไตยในสังคมไทย

ในการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเมืองวัฒนธรรม ผู้ศึกษาให้น้ำหนักกับทบทวนวรรณกรรมใน 2 ส่วนคือ งานวิจัยที่เกี่ยวกับการครองอำนาจนำและงานวิจัยที่เกี่ยวกับประชาธิปไตยในสังคมไทยภายใต้แนวทางแบบการเมืองวัฒนธรรม

1.7.2.1 งานวิจัยที่เกี่ยวกับการครองอำนาจนำในสังคมไทย

แนวความคิดเรื่องการครองอำนาจนำของกรัมซี มีจุดมุ่งหมายเพื่อทำความเข้าใจความสัมพันธ์ทางอำนาจของกลุ่มพลังทางสังคมต่าง ๆ ในสังคมทุนนิยมสมัยใหม่ โดยองค์ประกอบสำคัญของแนวคิดการครองอำนาจนำมี 5 ส่วนคือ 1. แนวคิดเรื่องโครงสร้างส่วนบนและส่วนล่าง (super/base structure) กับกลุ่มประวัติศาสตร์ (historical bloc) 2. แนวคิดเรื่องประชาสังคมและสังคมการเมือง (civil and political society) กับความยินยอมพร้อมใจ และการใช้อำนาจบังคับ (consent and coercion) 3. สงครามขับเคลื่อน และสงครามยึดพื้นที่ทางความคิด (war of movement and war of position) 4. กลไกการครองอำนาจนำ และกลไกการใช้อำนาจรัฐ (hegemonic apparatuses and state apparatuses) 5. การโต้ตอบการครองอำนาจนำ (counter hegemony)⁴¹

ในงานวิจัยเรื่อง รัฐบาลทักษิณกับความพยายามสร้างภาวะการครองอำนาจนำ ของ วชิรพล พุทธรักษา มองรัฐบาลทักษิณเป็นหน่วยวิเคราะห์ในฐานะ “กลุ่มผู้ดำเนินการสร้างภาวะครองอำนาจนำ” ว่าได้ทำ “สงครามยึดพื้นที่ทางความคิด” กับคนในสังคมอย่างไรตลอด 5 ปี (2544-2549) ของการครองอำนาจ เพราะเป็นวิธีการที่จะได้มาซึ่งภาวะการครองอำนาจนำที่สมบูรณ์ เป็นการสร้าง “กลุ่มประวัติศาสตร์” ให้เกิดขึ้นเหนือโครงสร้างทางสังคมทั้งส่วนล่างและส่วนบน โดยที่งานวิจัยนี้มุ่งอธิบายโครงสร้างส่วนบน ซึ่งประกอบด้วยพื้นที่ 2 ส่วนคือพื้นที่ประชาสังคมและพื้นที่ทางการเมือง

ในส่วนของพื้นที่ทางการเมือง รัฐบาลทักษิณพยายามครองอำนาจนำเหนือกระบวนการการเมืองแบบรัฐสภา เช่น เพิ่มเสียงในสภาเพื่อเสียงการตรวจสอบ ใช้ความเข้มแข็งให้เป็นประโยชน์ในการผ่านกฎหมาย และแทรกแซงองค์กรที่สัมพันธ์กับอำนาจรัฐต่าง ๆ ขณะเดียวกันยังพยายามครองอำนาจนำเหนือสังคมไทยด้วยการเสนอนโยบายทางเลือกที่ถูกใจคนในชนบท ซึ่งเป็นการสร้างรูปแบบอุปถัมภ์แบบใหม่ นอกจากนี้ยังทำสงครามยึดพื้นที่ความคิดด้วยกลไก

⁴¹ วชิรพล พุทธรักษา, “รัฐบาลทักษิณกับความพยายามสร้างภาวะการครองอำนาจนำ,” 30.

อำนาจนำ โดยใช้กลไกนโยบายและกลไกการจัดการภาพลักษณ์ของผู้นำควบคู่กันไป ซึ่งประสบความสำเร็จในระดับหนึ่งทำให้ได้คะแนนเสียงถล่มทลายในการเลือกตั้งปี 2548⁴²

แต่สำหรับพื้นที่ประชาสังคม ยังไม่สามารถยึดกุมได้อย่างสมบูรณ์ จนเกิดกลุ่มตอบโต้ 4 กลุ่ม ได้แก่ ปัญญาชน สื่อมวลชน ภาคประชาชน และกลุ่มการเมืองอื่น ๆ ซึ่งปัญญาชนที่เผยตัวออกมาตอบการครองอำนาจนำ ไม่ได้มีเป้าหมายช่วงชิงอำนาจนำกลุ่มใหม่ แต่เพื่อตอบโต้กระตุ้น กระตุกให้สังคมฉุกคิด ครั้งแรกเป็นการเคลื่อนไหวในฐานะปัจเจก เช่น กรณีธีรยุทธ บุญมีออกมาวิจารณ์รัฐบาล ต่อมาได้พัฒนาเป็นกลุ่มนักวิชาการที่ออกแถลงการณ์ ตั้งเวทีสัมมนาวิชาการต่าง ๆ รวมถึงผลิตหนังสือในเชิงวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลทักษิณ ขณะที่สื่อมวลชน ในช่วงแรกไม่ชัดเจน มีเฉพาะค่ายเนชั่นและไทยโพสต์ที่วิจารณ์รัฐบาลทักษิณอย่างตรงไปตรงมา จนกระทั่งเกิดปรากฏการณ์สนธิ ลิ้มทองกุล จาการายการเมืองไทยรายสัปดาห์ เมื่อเดือนกันยายน 2548 จึงเป็นตัวอย่างตอบโต้ที่ชัดเจนขึ้น แต่สำหรับภาคประชาชนยังไม่มีพลังมากนัก⁴³ ข้อค้นพบของวัชรพลคือ รัฐบาลทักษิณไม่สามารถสร้างภาวะการครองอำนาจนำอย่างสมบูรณ์ได้ เพราะไม่สามารถยึดกุมพื้นที่ประชาสังคมได้ จนเกิดกลุ่มตอบโต้ 4 กลุ่ม แม้กลไกนโยบายได้สร้างการยอมรับและครองใจผู้คนในสังคมได้ในระดับหนึ่ง และยึดกุมพื้นที่การเมืองได้ จึงสรุปว่าในระยะ 5 ปีของการครองอำนาจเป็นเพียง “ความพยายามสร้างภาวะการครองอำนาจนำ” เท่านั้น⁴⁴

1.7.2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวกับประชาธิปไตยในสังคมไทยภายใต้แนวทางแบบการเมืองวัฒนธรรม

หลังการสิ้นสุดของสงครามเย็น และการล่มสลายของระบอบคอมมิวนิสต์ ในฐานะแม่แบบระบบการเมืองคู่แข่งในระดับโลก ประชาธิปไตยได้กลายเป็นกระแสความชอบธรรมทางการเมืองที่แพร่สะพัดขึ้นครองโลก เกษียร เตชะพีระ เขียนบทความ การเมืองวัฒนธรรมว่าด้วยประชาธิปไตย: บทนำเปรียบเทียบเชิงทฤษฎี ระบุว่า ประชาธิปไตยถูกใช้ให้มีความหมายถึงระบบและกระบวนการปกครอง สถาบันและปฏิบัติการทางการเมือง แนวคิดและค่านิยมทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกันผันแปรไปตามประเทศ กาลสมัยและกลุ่มสังคมที่ใช้ พร้อมชี้ให้เห็นว่าประชาธิปไตย ปัญจศีลาของอินโดนีเซีย, การดำเนินงานของพรรคเสรีประชาธิปไตยญี่ปุ่น, การเลือกตั้งทั่วไปในสิงคโปร์, บทบัญญัติหลายมาตราในรัฐธรรมนูญไทย, การปฏิบัติตนต่อประชาชนที่มองต่างมุมโดยทาง

⁴² เรื่องเดียวกัน, 97-113.

⁴³ เรื่องเดียวกัน, 116-130.

⁴⁴ เรื่องเดียวกัน, 130.

การจีนและเวียดนาม ไม่มีอะไรเป็นประชาธิปไตยเลย แต่คนไม่น้อยในประเทศเหล่านี้ยื่นกรานหัวชนฝาว่าเขาเป็นประชาธิปไตย แต่เป็นแบบที่มีเอกลักษณ์พิเศษแห่งวัฒนธรรมประจำชาติอยู่เท่านั้น⁴⁵

ในความเห็นของเกเชียร การแพร่ประชาธิปไตยเป็นปรากฏการณ์ข้ามภาษาข้ามวัฒนธรรม ซึ่งการส่งออก-รับเข้าว่าทกรรมประชาธิปไตย ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมสมัยใหม่เกิดขึ้นกลางศตวรรษที่ 19 ถึงต้นศตวรรษที่ 20 จากอำนาจอาณานิคม เมื่อเข้ามาได้กระทบกระเทือนต่อระบบให้ความหมายศัพท์การเมืองที่ดำรงอยู่ก่อนหน้านี้ กระแทกกับบางคำ เช่น ประชาธิปไตยกับศักดินา ทำให้ประชาธิปไตยแตกสลายเป็นคำที่ล่องลอย (free-floating signifier) และถูกนิยามได้ในสนามของภาษา (sematic field) จนประชาธิปไตยมีหลายความหมาย⁴⁶

ชนชั้นนำไทยวางกุศโลบาย “บัญญัติศัพท์” เพื่อรักษาเอกราชทางการเมือง ผดุงวัฒนธรรมของชาติ และวางหมากป้องกันฝรั่งบั่นทอนอำนาจปกครอง อย่างความเห็นของหม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ ก่อให้เกิดผลต่อประชาธิปไตยใน 2 ประการคือ 1. แปรเปลี่ยนประชาธิปไตยไปเป็นสัญลักษณ์ที่เปี่ยมพลังศักยภาพทางการเมือง แต่เป็นสัญลักษณ์หรือคำที่เนื้อในกลวงเปล่า ปราศจากเนื้อหาแน่ชัดตายตัว และ 2. บันดาลให้เกิด “พื้นที่ว่างสำหรับบรรจุความหมายและสิ่งของขึ้นมา” ให้กลุ่มต่าง ๆ ได้เล่นกับประชาธิปไตย เลือกละเออะความหมายและสิ่งของอื่นที่ตนปรารถนายัดเข้าไปได้ทุกกลุ่ม ทั้งกลุ่มปกครอง กลุ่มค้าน หรือกลุ่มถูกปกครอง⁴⁷

แต่เดิมนั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงใช้คำว่า “ประชาธิปไตย” ในความหมาย “republic” ซึ่งดัดขึ้นนาริภาษาอังกฤษแปรเป็นไทย ร.ศ. 120 ของหลวงรัตนานุปติ (สงบ) แปลไว้ที่หน้า 404 ว่า “ซึ่งไม่มีพระเจ้าแผ่นดิน มีแต่ผู้ซึ่งราษฎรเลือกขึ้นให้บังคับบัญชาบ้านเมือง” แต่ 3 รัชกาลต่อมา การณ์กลับปรากฏว่าระบอบการเมืองที่ทุกฝ่ายเห็นพ้องเป็นเอกฉันท์ว่าต้องรักษาไว้อยู่คู่แผ่นดินไทยคือ “ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข” ตามมาตรา 2 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2534⁴⁸

⁴⁵ เกเชียร เตชะพีระ, “การเมืองวัฒนธรรมว่าด้วยประชาธิปไตย: บทนำเปรียบเทียบเชิงทฤษฎี,” *วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ* 9, ฉ. 1(2550): 18-19.

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน, 19.

⁴⁷ เรื่องเดียวกัน, 21.

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน.

นอกจากไทย เกษียรยังชี้ให้เห็นถึงคำทำนองเดียวกันในอินโดนีเซียคือ “demokratie” นั้น ถ้าเติมคำต่อท้ายก็จะมีทั้งฝ่ายซ้าย ทำนองเพื่อประชาชน แต่ถ้าเติมอีกคำต่อท้ายจะกลายเป็นฝ่ายขวา หมายถึงถูกชักนำกำกับจนเชื่อไปถนัด ไม่ต่างจากกรณีดีทอานานิคมของคนผิวขาวเชื้อสายยุโรปในออสเตรเลีย ประชาธิปไตยได้เปลี่ยนสีผิวจาก “ผิวขาว” ปลอดภัย มาเป็น “ผิวสี” ตามนโยบายของรัฐพรรคเลเบอร์ที่เน้นว่าออสเตรเลียเป็นส่วนหนึ่งของภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก แทนที่จะเป็นส่วนพลัดถิ่นของยุโรปเหมือนก่อน⁴⁹ จึงสรุปว่า ไม่ว่าชาติไหน ชนชั้นใด ต่างก็ต้องการเพื่อช่วงชิงเอาคำ “ประชาธิปไตย” มาควบคุมไว้สนองเป้าประสงค์ของตนทั้งสิ้นนอกจากฝีมือการ “บัญญัติศัพท์” ของนักการเมืองวัฒนธรรมฝ่ายต่าง ๆ แล้ว คำว่าประชาธิปไตยต้องเผชิญกับสภาวะวิสัยอีกอย่างของโลกสมัยใหม่ในประเทศอาณานิคม กึ่งอาณานิคม ที่ทำให้คำ ๆ นี้ลอยเลื่อนออกไปไกลคือ “ตลาดสินค้าวัฒนธรรมทุนนิยม” ประชาธิปไตยถูกทำให้เป็นสินค้า หมุนเวียนผ่านมือใครต่อใครอย่างเสรี จึงประสบชะตากรรมไม่ต่างจากสินค้าชนิดอื่นในระบบทุนนิยม เสื่อมถอยหมดความศักดิ์สิทธิ์ สูญเสียประโยชน์ใช้สอยเฉพาะตัวของมัน

บทความของเกษียรยังระบุด้วยว่า “ความหมายประชาธิปไตยตะวันตกต้องปะทะประสานเข้ากับวัฒนธรรมท้องถิ่น แทรกซึมเข้าหากันและกัน และเปลี่ยนแปลงซึ่งกันและกัน โดยกลุ่มสังคมการเมืองต่าง ๆ จะโดดเข้ามาร่วมวงด้วยการรวบรวมคำว่า ‘ประชาธิปไตย’ ไปนิยามกันใหม่ต่าง ๆ นานาให้เข้ากับผลประโยชน์และเป้าประสงค์เฉพาะกลุ่ม แล้วใช้มันเป็นศาสตราวุธทางการเมืองวัฒนธรรมไปพาดฟันต่อสู้กับกลุ่มอื่นในทางการเมือง”⁵⁰

ขณะเดียวกัน มีการสร้างความหมายทดแทน ประดิษฐ์ของอื่นเป็นประชาธิปไตยทดแทนไปพลางก่อน ระหว่างประชาชนเรียนรู้และสะสมประชาธิปไตยเชิงปฏิบัติการ โดยออกมาในรูปตำรา กฎหมาย รัฐธรรมนูญ นวนิยาย บทความ จึงไม่แปลกหากคนไทยจำนวนไม่น้อยจะเข้าใจว่ารัฐธรรมนูญคือประชาธิปไตย รวมถึงมีถาวรวัตถุต่าง ๆ เช่น อนุสาวรีย์พิทักษ์รัฐธรรมนูญ, อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, สนามหลวง ฯลฯ เพื่ออาศัยของทดแทนเหล่านี้เป็นเครื่องช่วยเกาะเกี่ยวกลุ่มคำ “ประชาธิปไตย” อันหลากหลายไว้ในมือตน

⁴⁹ เรื่องเดียวกัน, 21-22.

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน, 22.

ประเด็นที่น่าสนใจของเกียรคือไม่เห็นด้วยการนิยาม “ประชาธิปไตยที่เป็นสากล” แต่เสนอให้คืนความหมายให้ประชาธิปไตยผ่าน “พหุประชาธิปไตย” ด้วยการให้ประชาชนนิยามเอง สร้างเอง ไม่ใช่ให้ทหาร เทคโนโลยี นวัตกรรมผู้หวังดีบัญญัติ วางแผน ยัดเยียด หรือเสนอให้จากเบื้องต้น⁵¹

การแสวงหาความหมาย ต้นกำเนิด และการต่อสู้เพื่อให้ได้มาและคงไว้ซึ่ง “ประชาธิปไตยแบบไทย” ปรากฏในผลการศึกษาหลายชิ้น เมื่อย้อนรอยกระแสความคิดตามห้วงเวลาประวัติศาสตร์ ตั้งแต่ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ถึงปัจจุบัน จะพบว่าทุกช่วงเหตุการณ์มีการเชื่อมโยงประชาธิปไตยเข้ากับรัฐธรรมนูญ

เหตุการณ์ในอดีตจะมีความหมายอย่างไรในแต่ละยุคสมัยขึ้นอยู่กับอำนาจทางการเมืองแต่ละยุคสมัยที่จะกำหนดเกมการต่อสู้ทางการเมืองวัฒนธรรมของฝ่ายต่าง ๆ ทั้งที่เป็นฝ่ายสร้างความหมายเพื่อค้ำจุนอำนาจทางการเมืองโดยตรง ฝ่ายสนับสนุนผู้มีอำนาจฝ่ายต่อต้านความหมายที่ถูกสถาปนาโดยกลุ่มผู้มีอำนาจ ทำให้บางความหมายมีฐานะครอบงำเหนือกว่า และเป็นความเหนือกว่าภายใต้วาทกรรมของยุคสมัย⁵²

(1) เหตุการณ์ 2475 กับการนำเข้าสู่ระบอบรัฐธรรมนูญ

การนำเข้า “ระบอบรัฐธรรมนูญ” หรือ “คอนสติตูชัน” (constitution) เกิดขึ้นตั้งแต่ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 สะท้อนผ่านผลการศึกษาเรื่องการเมืองวัฒนธรรมเรื่องการสร้างความหมายประชาธิปไตย ของบัณฑิต จันทรโรจนกิจ และแนวความคิดประชาธิปไตยแบบไทย ของเกรียงศักดิ์ เซษฐพัฒนนิช ซึ่งฉายให้เห็นเส้นทางของคอนสติตูชันของชาวอเมริกาที่สร้างความประหลาดใจแก่ชนชั้นนำสยาม ที่ได้ยินว่ามีการเลือกกษัตริย์ นำมาสู่การกราบบังคมทูลขอพระราชทานคอนสติตูชันของคณะ ร.ศ. 103 และการกบฏของคณะ ร.ศ. 130 จนถึงการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 ความคิดเหล่านี้ได้ปะทะประสานกับชุดประเพณีของสยาม ก่อนที่แนวคิด “รัฐนิยม” หรือ “ชาตินิยม” จะครองอาณาบริเวณในสนามความคิด

การเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ทำให้เกิดสำนักทางการเมืองพลเมืองแบบใหม่ เปลี่ยนจากพลเมืองแบบพ่อปกครอง เป็นพลเมืองแบบหุ้นส่วนที่มีความใฝ่ฝันสร้างอนาคตร่วมกัน ภายในชุมชนรัฐชาติที่ทุกคนเป็นหุ้นส่วน โดยมีรัฐธรรมนูญเป็นบริบทสนธิ

⁵¹ เรื่องเดียวกัน, 25-26.

⁵² ประจักษ์ ก้องกีรติ, การเมืองวัฒนธรรมไทย ว่าด้วยความทรงจำ/วาทกรรม/อำนาจ, 4-5.

ในช่วงทศวรรษ 2470 ถือเป็นห้วงแห่งการช่วงชิงความหมายวาทกรรม เนื่องจากรัฐธรรมนูญถือเป็น “ของใหม่” เกิดกระแสพิจารณาการให้/การสร้างความหมายแก่ระบอบรัฐธรรมนูญใน 2 สถานะ โดยสถานะแรกคือ รัฐธรรมนูญในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (sacred object) มีการสร้างพิธีกรรมในการพระราชทานรัฐธรรมนูญ, สร้างสัญลักษณ์ของรัฐธรรมนูญ, เกลิมฉลองรัฐธรรมนูญ, สร้างอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย โดยมีจุดเด่นอยู่ที่พานรัฐธรรมนูญ, กำหนดให้วันที่ 24 มิถุนายน เป็นวันชาติ ชัยอนันต์ สมุทวณิช และ กนก วงษ์ตระหง่าน ระบุว่า “การสื่อสารระหว่างรัฐบาลกับประชาธิปไตยเป็นการสร้างคุณค่าทางการเมือง ตลอดจนทำให้สัญลักษณ์ของระบอบใหม่มีความศักดิ์สิทธิ์ เพื่อเป็นการทดแทนความศักดิ์สิทธิ์และความสูงสุดของผู้ปกครองในระบอบเก่า”⁵³ อีกสถานะของรัฐธรรมนูญ อยู่ในฐานะโครงสร้างอำนาจรัฐสมัยใหม่ หรือเป็นเครื่องมือนำชาติไปสู่ความศิวิไลซ์/เจริญ/อารยะ และร้อยรัดจิตตภาพของคนที่มีสำนึกแบบอย่างความเป็นพลเมืองร่วมในรัฐชาติเดียวกันเข้าด้วยกันภายใต้รัฐธรรมนูญเดียวกัน⁵⁴

กระบวนการสร้างความหมายในสนามวาทกรรมนี้ คือการสร้างเอกลักษณ์ของสิ่งที่เรียกว่า “ประชาธิปไตยแบบไทย” ในเวลาต่อมา เนื่องจากการอธิบายซ้ำลดทอนบางรายละเอียด ผสานความหมายระบอบใหม่เข้ากับสถาบันทางจารีตประเพณีดั้งเดิม อีกทั้งยังครองความเชื่อหลักมาโดยตลอด เช่น แนวคิด “อเนกนิกรสโมสรสมมติ” ซึ่งตรึงพื้นที่หลักในสนามวาทกรรมว่าด้วยประชาธิปไตยมาโดยตลอดนับแต่การร่างรัฐธรรมนูญฉบับแรก⁵⁵ ดังจะกล่าวต่อไป

ความพยายามช่วงชิงเพื่อสร้างความหมาย และยึดครองพื้นที่ยังเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะช่วงปี 2475-2490 ที่พบการเคลื่อนตัวของความหมาย และการให้ความหมายกับชุดความคิด “คอนสติตูชัน/รัฐธรรมนูญ”, “รีพับลิค/ประชาธิปไตย”, “ดีมีอกระซี/ประชาธิปไตย” และ “รีพับลิค/สาธารณรัฐ” มีการหยิบชุดความคิดดั้งเดิมขึ้นมาอธิบายใหม่ และสวมรอยเข้ากับระบอบใหม่ได้แนบสนิท เช่น สวมความเป็นพลเมืองแบบพอกับลูกเข้ากับชุดความก้าวหน้าของ “ชาติแบบสุโขทัย” ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นยุคที่มีความเป็นประชาธิปไตยอยู่แล้ว และชุดคำอธิบายที่ว่าประเทศไทยมีพัฒนาการประชาธิปไตยเป็นลำดับนี้ ได้ลดทอนพลังของการปฏิวัติสยาม 2475 ให้เป็นเพียงปลายแถวของพัฒนาการที่มีมาอย่างต่อเนื่อง⁵⁶

⁵³ บัณฑิต จันทร์โรจน์กิจ, *รัฐธรรมนูญสถาปนา* (กรุงเทพฯ: วิชาษา, 2549), 140.

⁵⁴ เรื่องเดียวกัน, 149-150.

⁵⁵ เรื่องเดียวกัน, 173.

⁵⁶ เกียรติศักดิ์ เชษฐพัฒน์นิช, “แนวความคิดประชาธิปไตยแบบไทย,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, สาขาวิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2536).

การเคลื่อนตัวของความหมายจากระบอบรัฐธรรมนูญสู่ระบอบประชาธิปไตย จึงเป็นเรื่องของการสร้างเอกลักษณ์ที่ตรงความหมายเฉพาะตัวไว้ที่ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข และมีรัฐธรรมนูญเป็นตัวแทนของประชาธิปไตย นี่เป็นสถานะใหม่ของรัฐธรรมนูญใหม่ในกรอบความเชื่อเก่า แต่ยังมีแนวคิดประชาธิปไตยของกลุ่มใดลงรากฝังลึกจนสามารถจัดโครงสร้างความสัมพันธ์ของสถาบันการเมืองให้เป็นไปตามแนวคิดหรือทฤษฎีของกลุ่มตนได้

(2) รัฐประหาร 2490 จุดกำเนิดแนวคิด “ประชาธิปไตยไทย”

ผลการศึกษาของเกรียงศักดิ์ พบว่า ในระยะแรก ความสำเร็จหรือล้มเหลวของระบอบประชาธิปไตย พิจารณาภายใต้เกณฑ์ความคิดและทฤษฎีประชาธิปไตยแบบตะวันตก แต่ต่อมาหลังรัฐประหารปี 2490 ได้เกิดแนวคิด “ประชาธิปไตยไทย” ที่ชนชั้นนำไทย 4 กลุ่มสร้างขึ้น ได้แก่ กลุ่มอนุรักษนิยมเก่า กลุ่มชวยราชครุภายใต้การนำของจอมพลผิน ชุณหะวัณ กลุ่มสี่เสาเทเวศร์ภายใต้การนำของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และกลุ่มอนุรักษนิยมใหม่

เขาอ้างบทความเรื่อง “ระบอบประชาธิปไตยแบบไทย” ของชาญวุฒิ วัชรพุกต์ ที่ว่า ช่วงระยะกึ่งศตวรรษที่ผ่านมาไม่ได้มีลักษณะเป็นประชาธิปไตยแบบตะวันตกก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง 24 มิถุนายน 2475 กับเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ไม่ใช่การเปลี่ยนแปลงมาเป็นประชาธิปไตย แต่เป็นจุดเริ่มต้นความคิดประชาธิปไตย ซึ่งต่อมาได้รับการบิดผัน หรือ “เบี้ยว” กันไปต่าง ๆ นานา หลัง 24 มิถุนายน 2475 ถูกบิดผันโดยฝ่ายอำนาจนิยม และหลัง 14 ตุลาคม 2516 ถูกบิดผันโดยฝ่ายอำนาจนิยม และฝ่ายแนวปีกซ้าย⁵⁷ “เหตุการณ์ทางการเมืองที่ผ่านมาแต่ละยุคแต่ละสมัยนั้น เป็นที่แสดงให้เห็นกันอย่างฉาบฉวยว่ามีธาตุของประชาธิปไตยเจือปนอยู่บ้าง (เช่น มีเลือกตั้ง) เราต้องยอมรับว่าไม่เคยมีประชาธิปไตยที่น่าจะให้คุณแก่ประโยชน์แก่ราษฎรอย่างจริงจัง นอกจากประชาธิปไตยรูปแบบเป็นเพียงประชาธิปไตยแบบไทย”⁵⁸ เพราะผู้มีอำนาจและผู้อำนาจใช้อำนาจใช้ประชาธิปไตยเป็นเครื่องมือของกลุ่มตัวเอง

⁵⁷ เรื่องเดียวกัน, 19.

⁵⁸ ชาญวุฒิ วัชรพุกต์, 2526, อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน, 21.

ขณะที่นิธิ เอียวศรีวงศ์ เห็นว่า ประชาธิปไตยเป็นหลักการทางสังคมและวิถีชีวิต ซึ่งพัฒนาจากเงื่อนไขสังคมตะวันตก ดังนั้นสังคมที่ไม่มีเงื่อนไขแบบนี้ ประชาธิปไตยอาจไม่สามารถเกิดขึ้นได้ พร้อมยกตัวอย่างหลักการคุณค่าสากล เช่น สิทธิมนุษยชนและโอกาสเท่าเทียมกันของประชาชนทุกคน คือมีเสรีภาพ เสมอภาค ภราดรภาพ นี่คือนิยามศีลธรรมสากล โดยกล่าวว่า “การคิดถึงประชาธิปไตยแบบไทย คือการทำให้อุดมคติประชาธิปไตยส่วนที่น่าจะเป็นสากลดำรงอยู่ในสังคมไทยได้ และอำนวยความสะดวกความเจริญแก่คนส่วนใหญ่ได้จริง”⁵⁹ นี่อาจเป็นความย้อนแย้งระหว่างความพยายามสร้างประชาธิปไตยแบบไทยให้เป็นแบบสากล

กล่าวสำหรับแนวคิดกลุ่มอนุรักษนิยมเก่า (ช่วงครึ่งทศวรรษ 2490) ตั้งอยู่บนหลักความสืบเนื่องของสังคมการเมืองไทย จากระบบปกครองแบบจารีตสู่ระบอบประชาธิปไตยแบบไทย ในฐานะที่ทั้ง 2 ระบอบมีสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นผู้นำชุมชนทางการเมืองตามทฤษฎีอนุเนกนิกรสมุสรมติ โดยมีคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ (ตามแบบจารีต) และรัฐธรรมนูญ (ตามแบบสมัยใหม่) คอยกำกับพระราชอำนาจ แนวคิดนี้มีส่วนสำคัญในการจัดความสัมพันธ์ทางการเมืองผ่านรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2490 และ 2492 คือกษัตริย์มีอำนาจสูงสุดในชุมชนการเมืองเหนือสถาบันบริหารและนิติบัญญัติ

กลุ่มขอยราชครู (ครึ่งหลังทศวรรษ 2490) เสนอให้พิจารณาถึงการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองแบบจารีตของไทย ซึ่งอำนาจอธิปไตยทั้ง 3 รวมอยู่ที่องค์พระมหากษัตริย์ มาเป็นระบอบประชาธิปไตยแบบไทยที่อำนาจทั้ง 3 แยกจากกันที่เรียกว่า “โต๊ะ 3 ขา” โดยอำนาจนิติบัญญัติถูกใช้โดยสถาบันนิติบัญญัติที่มาจากการเลือกตั้ง อำนาจบริหารถูกใช้โดยสถาบันบริหารที่มาจากสถาบันนิติบัญญัติและข้าราชการ และอำนาจตุลาการถูกใช้โดยศาล ทั้งนี้ในแนวคิด “โต๊ะ 3 ขา” กษัตริย์และประชาชนอยู่บนโต๊ะ โดยมีทั้ง 3 สถาบันเป็นขาคอยค้ำจุนและพิทักษ์สถาบันกษัตริย์และประชาชน

ส่วนกลุ่มสี่เสาเทเวศร์ (2501-2516) นำเสนอว่าจารีตกับระบอบประชาธิปไตยแตกต่างกัน เพราะจารีต พระเจ้าแผ่นดินจะเป็นเทวราชาและทรงอำนาจสมบูรณ์าสีทธิประชาชนคือไพร่ทาส ส่วนประชาธิปไตยเป็นเรื่องการปกครองเพื่อประโยชน์สุขประชาชน โดยรับเอามรดกทางวัฒนธรรมของไทยแต่ดั้งเดิม 3 ประการมาใช้คือ ระบอบพ่อปกครองลูกคือการที่ผู้ปกครองเอื้ออาทรผู้ใต้ปกครอง ระบอบเทวราชาและวัฒนธรรมแบบราชาที่ใช้อำนาจเด็ดขาดและประชาธิปไตยแบบพุทธที่ยึดหลักความสมานฉันท์ และไม่นิยมมีฝ่ายค้าน

⁵⁹ นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2531, อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน, 22-23.

ขณะเดียวกันยังมีกลุ่มอนุรักษ์นิยมใหม่ (ครึ่งหลังทศวรรษ 2510) พิจารณาประชาธิปไตยแบบไทยในฐานะที่สืบเนื่องมาจากระบอบการปกครองแบบจารีตคือสถาบันกษัตริย์ไทยมีลักษณะเสรีนิยมยึดถือการปกครองโดยธรรม ได้ขยายสิทธิให้ประชาชนให้เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง ตั้งพรรคได้ มีเลือกตั้ง มีสภา ส่วนนายกรัฐมนตรืจะมาจากเลือกตั้งหรือไม่ก็ได้ กษัตริย์เป็นองค์ประมุขคอยควบคุมและรักษาตุลาอำนาจทางการเมือง ซึ่งแนวคิดนี้กำกับความสัมพันธ์ของสถาบันการเมืองไทยหลังเหตุการณ์ตุลาคม 2516

ในทัศนะของเฉลิมเกียรติ ผิวนวล เห็นว่าการ “ปฏิวัติตุลาคม 2516” คือสัญญาณการปิดฉากของการแสดงบทบาทเป็นผู้ปกครองเต็มตัวของกองทัพ ภายใต้บุคคลสำคัญเพียง 2 คนคือ จอมพล ป. พิบูลสงคราม และ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งเขาเรียกว่า “ยุคตำนานประชาธิปไตย” เพราะความคิดทางการเมืองของทั้ง 2 คนกลายเป็นจุดเด่น หรือกระแสหลักของรัฐเพียงกระแสเดียว และคือรากฐานของความคิดทางการเมืองของทหารไทยในสมัยต่อมา เรียกได้ว่าเป็นหลักของพลังอำนาจฝ่ายรัฐนิยม และพัฒนาเป็นแนวคิดประชาธิปไตยแบบไทย ซึ่งมีผลกระทบต่อความคิดทางการเมืองของทหารไทยเป็นอย่างมาก แม้แต่หลังยุคการเมืองเปิดของมวลชน (2516-2519)

แนวคิดนี้ก็ถูกรื้อฟื้นขึ้นมาอีกใน “ระบอบปฏิรูป” โดยรัฐบาลธานินทร์ กรัยวิเชียร ส่วนรัฐบาล พล.อ.เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ และ พล.อ.เปรม ติณสูลานนท์ เป็น “ประชาธิปไตยครึ่งใบ” เขายังเรียกประชาธิปไตยแบบนี้เป็นอีกชื่อหนึ่งว่า “ประชาธิปไตยแบบรัฐนิยม” ซึ่งแก่นอยู่ที่การเน้นเรื่องความมั่นคงเชิงลบ ควบคู่กับลัทธิชาตินิยมที่เน้นขนบธรรมเนียมประเพณีอันศักดิ์สิทธิ์ ประกอบกับลัทธิผู้นำ โดยมีข้าราชการชั้นสูง และมีลัทธิทหารรองรับอยู่⁶⁰

เฉลิมเกียรติมองว่า “แนวความคิดนี้มองมนุษย์ในแง่ร้ายและปฏิเสธความเสมอภาคของปัจเจกชน ทำให้การปกครองแบบประชาธิปไตยมุ่งเน้นไปที่วิธีการทำให้ประชาชนเลือกผู้แทนเข้าไปทำการปกครอง และผู้แทนจำนวนน้อยนี้ก็เลือกสรรชนชั้นนำที่แท้จริงอีกครั้งเพื่อทำการปกครอง วัตถุประสงค์อันดับแรกของภาระหน้าที่หลักของรัฐบาลคือเพื่อรักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อย”⁶¹

⁶⁰ เฉลิมเกียรติ ผิวนวล, 2533, อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน, 25-26.

⁶¹ เรื่องเดียวกัน, 26.

ขณะที่นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ เห็นว่า แนวความคิดประชาธิปไตยแบบไทย เป็นแนวคิดของสำนักคิดประเพณีที่สืบเนื่องมาตั้งแต่ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 และดำรงอยู่เรื่อยมา กลุ่มข้าราชการทหารและชนชั้นกลางต่างตกอยู่ภายใต้แนวคิด หรือ “วาทกรรม” ของสำนักประเพณี โดยประชาธิปไตยหมายถึงการปกครองโดยมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็น “อเนกนิกรสโมสรสมมติ” หรือได้รับการคัดสรรจากคนจำนวนมาก⁶²

กล่าวโดยสรุปผลการศึกษาของเกรียงศักดิ์ ประมวลให้เห็นว่าชาวนวภูมิ วัชรพุกต์ กับ นิธิ เอียวศรีวงศ์ พิจารณาประชาธิปไตยแบบไทยโดยอิงกับหลักการประชาธิปไตย ตะวันตก ขณะที่เฉลิมเกียรติ ผิวนวล และ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ นำเสนอแนวคิดประชาธิปไตยแบบไทยที่เป็นแนวความคิดของชนชั้นนำไทย

(3) ภาพลักษณ์รัฐธรรมนูญ กับปัญหาประชาธิปไตยไทย

ความจริงและความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นมักสัมพันธ์กับอำนาจ และจงใจทำให้เกิดภาพจำบางอย่างขึ้นในสังคม แม้แต่รัฐธรรมนูญที่เป็นกติกาสูงสุดยังคงเป็นเครื่องมือในการสื่อสารทางการเมืองของผู้มีอำนาจ มานิตย์ นวลละออ ระบุว่า รัฐธรรมนูญตั้งแต่ปี 2475-2550 ถูกใช้เป็นเครื่องมือในการสื่อสารทางการเมือง เพื่อหวังผลในเชิงภาพลักษณ์ทางการเมือง แสดงนัยการบอกกล่าวข่าวสารการเมืองระหว่างชนชั้นนำ นักการเมือง ประชาชน และตัวแสดงอื่น ๆ ทางการเมืองว่า ทำไมต้องมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง หวังผลอย่างไร สุดท้ายกลายเป็นภาพลักษณ์ของรัฐธรรมนูญฉบับต่าง ๆ เช่น อำนาจนิยาม (2492) ประชาธิปไตยแบบไทย ๆ (2502) ประชาธิปไตยแบ่งบาน (2517) ประกันคุณภาพการเมือง (2540)⁶³

⁶² นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2532, อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน, 36.

⁶³ มานิตย์ นวลละออ, “รัฐธรรมนูญกับภาพลักษณ์: สัญลักษณ์ในการสื่อสารทางการเมืองในการเมืองไทย,” *วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*, ฉ. 28(2545): 1-6.

ลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งของรัฐธรรมนูญไทย ตามความเห็นของทินพันธุ์ นาคะตะ คือเป็นการร่างรัฐธรรมนูญขึ้นมาเพื่อบุคคลคณะใดคณะหนึ่งโดยเฉพาะ (faction constitutionalism) บุคคลคณะใดก็ตามที่ร่างรัฐธรรมนูญ มักร่างเพื่อรองรับและปกป้องกลุ่มบุคคลที่เข้ามามีอำนาจในการปกครองครั้งนั้น ๆ โดยกีดกันมิให้ฝ่ายที่ถูกขับไล่ออกไปเข้ามามีโอกาสในการมีอำนาจปกครองอีก เช่น รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2475 มีข้อกำหนดกีดกันมิให้คณะเจ้า เชื่อพระวงศ์เข้ามามีบทบาททางการเมืองอีก เช่นเดียวกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2489 ซึ่งร่างภายใต้การดูแลของปรีดี พนมยงค์ ก็ต้องการดึงอำนาจมาอยู่ใต้สภาที่มาจากการเลือกตั้งซึ่งตนครองเสียงข้างมากไว้อย่างท่วมท้น กีดกันข้าราชการ โดยเฉพาะทหารไม่ให้เข้ามามีบทบาททางการเมือง ขณะที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2490 ที่ร่างขึ้นเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของคณะรัฐประหาร และให้อำนาจแก่ฝ่ายนั้นที่จะบริหารประเทศตามความต้องการของตน โดยไม่มีพรรคพวกของปรีดีเข้ามาแข่งบารมี⁶⁴

การสถาปนาการปกครองระบอบประชาธิปไตยในไทย จึงเป็นเรื่องยาก เนื่องจากชนชั้นปกครองในระบบราชการไทย ได้แก่ ผู้นำทหาร ข้าราชการพลเรือน ผู้มีอำนาจ และนักวิชาการจำนวนไม่น้อย มีความเชื่อในระบอบปกครองโดยชนกลุ่มน้อย โดยถือว่ามีความรู้ความสามารถเหนือกลุ่มบุคคลอื่น มักมีแนวโน้มผูกขาดความรักชาติไว้แต่ฝ่ายเดียวด้วยการแต่งตั้งหรือสถาปนาตัวเองขึ้นเป็นผู้แก้ปัญหา หรือกุมชะตากรรมของประเทศ คนเหล่านี้ไม่ค่อยเต็มใจรับหลักการแห่งความชอบธรรมในการปกครองแบบใหม่ หรือต่อต้าน

“นับจากปี 2475 ระบบการเมืองไทยได้เปลี่ยนจากสมบูรณาญาสิทธิราช เป็น ‘ประชาธิปไตยแบบไทย ๆ’ ในลักษณะที่ส่วนใหญ่แล้วเป็นการปกครองของกลุ่มข้าราชการ โดยข้าราชการ และเพื่อกลุ่มข้าราชการ หากแต่มีการสลับฉากด้วยการมีรัฐบาลภายใต้รัฐธรรมนูญ และมีการเลือกตั้ง ส.ส. บ้างเป็นครั้งคราว” ทินพันธุ์กล่าว⁶⁵

⁶⁴ ทินพันธุ์ นาคะตะ, *ประชาธิปไตยไทย, พิมพ์ครั้งที่ 2* (กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ โครงการเอกสารและตำรา, 2543), 118-119.

⁶⁵ เรื่องเดียวกัน, 158.

นี่คือปัญหาสำคัญต่อการพัฒนาระบบการเมือง เพราะตกอยู่ภายใต้การครอบงำจากอิทธิพลของระบบราชการแบบเก่า ที่ปลูกฝังและครอบงำจิตใจคนไทยให้ยึดมั่นในเผด็จการ ข้าราชการยึดมั่นเผด็จการมากกว่าประชาธิปไตย แม้พูดประชาธิปไตย แต่พูดกันแต่ปาก ทำให้พัฒนาลำบาก นอกจากนี้ระบบราชการยังผูกขาด และควบคุมสื่อมวลชน ทำให้การรับรู้ของประชาชนถูกครอบงำโดยระบบราชการ โดยที่สื่อมวลชนไทยประสบความสำเร็จอย่างงดงามในการมอมเมาหรือปลูกฝังค่านิยมดั้งเดิมให้คนไทย การเปลี่ยนแปลงรัฐธรรมนูญ จึงเป็นผลสะท้อนของสภาวะที่วงการรัฐศาสตร์เรียกว่า “วงจรอุบาทว์ของการเมืองไทย”⁶⁶

1.7.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการออกเสียงประชามติ

การออกเสียงประชามติ (referendum) เป็นกระบวนการออกเสียงลงคะแนนของพลเมือง เพื่อแสดงความเห็นชอบหรือไม่เห็นชอบกับมาตรการที่รัฐบาลเสนอ หรือต่อสิ่งที่เกิดจากความคิดริเริ่มของประชาชน ถือเป็นกระบวนการสำคัญกระบวนการหนึ่งที่ถูกนำเข้ามาเป็นส่วนเสริมทฤษฎีตัวแทนของประชาชน เนื่องจากการปกครองแบบประชาธิปไตยโดยผู้แทนมีข้อด้อยอยู่บ้างจากการที่ผู้แทนใช้อำนาจไม่ตรงตามเจตนารมณ์ของประชาชน หลายประเทศจึงเปิดให้ประชาชนกลับมามีส่วนร่วมในการใช้อำนาจอธิปไตยของตนในบางเรื่องที่คุณแทนทำลงไป จึงอาจกล่าวได้ว่าการออกเสียงประชามติคือการนำระบบประชาธิปไตยทางตรงและทางผู้แทนมาใช้ควบคู่กัน⁶⁷

นันทวัฒน์ บรมานันท์ สรุปหลักการสำคัญในการออกเสียงประชามติไว้ 6 ประการ ดังนี้ 1. เรื่องที่จะทำประชามติมีความสำคัญ และมีผลกระทบต่อประโยชน์ได้เสียของประเทศและประชาชน 2. ข้อความที่จะขอความเห็นต้องชัดเจนเพียงพอที่จะทำให้ผู้ออกเสียงสามารถตัดสินใจว่าจะเห็นชอบหรือไม่เห็นชอบในเรื่องนั้น ๆ 3. ต้องเปิดโอกาสให้ฝ่ายเห็นชอบและไม่เห็นชอบในเรื่องที่จัดทำประชามติได้แสดงความเห็นเท่าเทียมกัน 4. ต้องจัดให้มีการลงคะแนนออกเสียงประชามติโดยอิสระ 5. ต้องไม่เป็นประเด็นเกี่ยวกับบุคคลหรือคณะบุคคล 6. ต้องนำผลการออกเสียงประชามติไปดำเนินการเพื่อให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของประชาชนผู้มาออกเสียงประชามติ⁶⁸

⁶⁶ เรื่องเดียวกัน.

⁶⁷ นันทวัฒน์ บรมานันท์, “รัฐธรรมนูญกับการออกเสียงแสดงประชามติ,” *วารสารกฎหมายจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย* 19, ฉ. 1(2542): 162-163.

⁶⁸ นันทวัฒน์ บรมานันท์, “บทสัมภาษณ์ทางวิชาการ เรื่อง การออกเสียงประชามติ (REFERENDUM): ประสบการณ์ของไทยกับต่างประเทศ,” *จุลนิติ* 9, ฉ. 4 (กรกฎาคม-สิงหาคม 2555): 13.

งานศึกษาวิจัยเรื่องระชาคมติ แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มคือ กลุ่มที่มุ่งศึกษาที่มา พัฒนาการ และผลผูกพันการออกเสียงประชามติจากตัวบทกฎหมาย และกลุ่มที่มุ่งศึกษาพฤติกรรมการออกเสียงประชามติ

1.7.3.1 งานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับที่มา พัฒนาการ และผลผูกพันการออกเสียงประชามติจากตัวบทกฎหมาย

ชาย ไชยชิต และ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ เขียนบทความทำความเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับสถาบันการออกเสียงประชามติ (institution of democracy) ซึ่งตั้งอยู่บนรากฐานทฤษฎีสำคัญอย่างน้อย 3 ประการคือ หลักการปกครองที่อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน (popular sovereignty) หลักการว่าด้วยความชอบธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย (democratic legitimacy) และหลักการประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมของพลเมือง (participatory democracy)

การออกเสียงประชามติรับรองการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ (constitution referendum) ถือเป็นตัวอย่างของสถาบันการออกเสียงประชามติที่ตั้งอยู่บนหลักการปกครองที่อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน กล่าวคือ การปฏิวัติฝรั่งเศสปี ค.ศ. 1789 ส่งผลให้หลักการปกครองที่ถือว่าอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน กลายเป็นหนึ่งในรากฐานของระบอบประชาธิปไตยในรัฐสมัยใหม่ “ปวงประชชนมีฐานะเจ้าของอำนาจอธิปไตย ดังนั้นประชาชนจึงเป็นฐานที่มาของอำนาจการสถาปนารัฐธรรมนูญ (pouvoir constituant) หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง รัฐธรรมนูญที่จัดทำขึ้นในนามปวงชนเท่านั้น จึงจะถือเป็นผลของการแสดงออกซึ่งอำนาจอธิปไตยของชาติ”⁶⁹

ภายใต้หลักการนี้ “บทบาทของประชาชนในกระบวนการบัญญัติรัฐธรรมนูญ” (constitution-making function) จึงกลายเป็นรากฐานสำคัญของสังคมประชาธิปไตย และเป็นเหตุที่ทำให้การมีส่วนร่วมตัดสินใจทางการเมืองระดับชาติของประชาชน เป็นเงื่อนไขสำคัญของระบอบประชาธิปไตยสมัยใหม่

⁶⁹ ชาย ไชยชิต และ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, “การออกเสียงประชามติ: กระบวนการประชาธิปไตยทางตรงสมัยใหม่,” *วารสารสถาบันพระปกเกล้า* 7, ฉ. 3(2552).

อำนาจในการให้กำเนิดรัฐธรรมนูญของปวงชน มีลักษณะเป็น “อำนาจที่อยู่เหนือกว่าอำนาจของตัวรัฐธรรมนูญ” หรือเป็น “อำนาจที่มาก่อนรัฐธรรมนูญ” แนวคิดนี้สะท้อนชัดเจนในการเลือกตั้งสมาชิกแห่งชาติในฝรั่งเศสปี ค.ศ. 1871 เพื่อจัดทำรัฐธรรมนูญหลังสิ้นสุดระบอบการปกครองของนโปเลียนที่สาม รวมถึงตั้งสภาร่างรัฐธรรมนูญในอเมริกาในช่วงหลังการประกาศอิสรภาพ รูปธรรมในการแสดงออกตามทฤษฎีนี้คือ การตัดสินใจรับรองรัฐธรรมนูญโดยตรงของประชาชนผ่านประชามติ และประกาศใช้รัฐธรรมนูญโดยตัวแทนที่ได้รับเลือกจากประชาชนไปทำหน้าที่ในสภาร่างรัฐธรรมนูญ ซึ่งหลังยกร่างเสร็จ มักนำร่างไปให้ประชาชนออกเสียงประชามติก่อนบังคับใช้⁷⁰ การตัดสินใจทางการเมืองผ่านประชามติยังถูกมองว่าเป็นกระบวนการที่ก่อให้เกิดความชอบธรรมแก่การตัดสินใจนั้นในระดับสูงสุด เพราะประชาชนใช้ดุลพินิจตัดสินใจด้วยตัวเองโดยไม่ผ่านตัวกลาง ได้แสดงออกถึงเจตจำนงกว่าการเลือกผู้แทนไปทำหน้าที่ตัดสินใจในรัฐสภา

ส่วนหลักการมีส่วนร่วมของพลเมือง เมื่อนำประชามติมาใช้ ช่วยลดการผูกขาดอำนาจในการออกกฎหมายโดยฝ่ายนิติบัญญัติ เพราะประชาชนสามารถใช้อำนาจโดยตรงรับรอง หรือไม่รับรองกฎหมายต่าง ๆ ซึ่งเข้าสู่การพิจารณาของฝ่ายนิติบัญญัติได้ เช่น ในประเทศสหรัฐฯ ฝรั่งเศส และฟินแลนด์ ทั้งนี้การริเริ่มเสนอกฎหมายเพื่อนำไปสู่การออกเสียงประชามติรับรองการประกาศใช้โดยประชาชนทั้งประเทศ ปรากฏในสวิตเซอร์แลนด์และอิตาลี ส่วนสหรัฐฯ ปรากฏในบางมลรัฐเท่านั้น⁷¹

⁷⁰ เรื่องเดียวกัน.

⁷¹ เรื่องเดียวกัน.

ท่ามกลางความแตกต่างหลากหลายในรูปแบบประชามติทั่วโลก ชาย และ นครินทร์ ได้ประมวลและจัดแบ่งเป็น 7 ประเภท โดยวิเคราะห์องค์ประกอบย่อย ๆ ในแต่ละมิติ ของสถาบันการออกเสียงประชามติ ดังนี้ 1. จำแนกตามเงื่อนไขการริเริ่มให้มีการออกเสียงประชามติ ว่าเป็นไปตามที่กฎหมายกำหนดให้ทำ หรือเป็นการยื่นข้อเสนอให้จัดขึ้นตามสิทธิที่กฎหมายรับรอง เพื่อตัดสินใจเรื่องใดเรื่องหนึ่ง 2. จำแนกตามเงื่อนไขด้านผลผูกพัน ว่ามีผลผูกพันตามกฎหมาย หรือมี ผลในการให้คำปรึกษาหารือ 3. จำแนกตามเงื่อนไขด้านสถานะทางกฎหมาย ว่าจัดขึ้นภายใต้เกณฑ์ที่ กฎหมายบัญญัติ หรือไม่มีกฎหมายรองรับ 4. จำแนกตามเงื่อนไขด้านบทบาทของประชาชน ว่ามีสิทธิ ริเริ่มให้จัดประชามติหรือไม่ 5. จำแนกโดยพิจารณาเงื่อนไขที่กำหนดจุดเริ่มต้นของการออกเสียง ประชามติ ว่าเป็นไปโดยการตัดสินใจของรัฐบาล หรือจัดตามเงื่อนไขที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ หรือให้ ประชาชนเข้าข้อเสนอให้จัดขึ้นเพื่อเพิกถอนมาตรการทางกฎหมาย หรือเพื่ออนุมัติให้ข้อเสนอ มาตรการทางกฎหมายมีผลบังคับใช้ 6. จำแนกโดยพิจารณาว่าการออกเสียงประชามตินั้น เกิดขึ้นโดย การตัดสินใจและควบคุมโดยรัฐบาลหรือไม่ และ 7. จำแนกโดยพิจารณาว่าการออกเสียงประชามติ ตั้งอยู่บนจุดมุ่งหมายเพื่อสนับสนุน หรือต่อต้านการตัดสินใจของสถาบันหลักในระบบการเมือง⁷²

จากการศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบประชามติ อเรนด ลีซฟาร์ต (Arend Lijphard) ชี้ว่าประชามติส่วนใหญ่เป็นรูปแบบอยู่ในอำนาจควบคุมตัดสินใจโดยรัฐบาล (controlled referendum) มีเงื่อนไขสำคัญคือรัฐมีสิทธิอำนาจในการตัดสินใจกำหนดให้มีการจัดการออกเสียง ประชามติในเรื่องหนึ่งเรื่องใดแต่เพียงฝ่ายเดียว รัฐเป็นฝ่ายกำหนดวันที่ กำหนดประเด็นคำถาม สำหรับให้ประชาชนตัดสินใจ การจัดประชามติแบบนี้จะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อรัฐเล็งเห็นว่าผลลัพธ์ของการ ลงประชามติมีแนวโน้มไปในทิศทางที่ต้องการ และยังเป็นประชามติที่มีผลต่อการสนับสนุนการ ตัดสินใจของฝ่ายการเมืองที่มีอำนาจในสถาบันหลักทางการเมือง (pro-hegemonic referendum) กล่าวคือเสียงข้างมากมีนัยแสดงออกถึงการสนับสนุนการตัดสินใจทางการเมืองของรัฐบาล⁷³

⁷² เรื่องเดียวกัน.

⁷³ Arend Lijphard, อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน, 21-22.

การใช้ประชามติสร้างความชอบธรรมให้แก่การตัดสินใจทางการเมืองของผู้ปกครอง (plebiscite) โดยเฉพาะระบอบการปกครองที่ไม่เป็นประชาธิปไตย (undemocratic) ถูกต่อยำในบทความของชาย ไซยชิต โดยยกรณีน โนโปเลียน โบนาปาร์ต (Napoleon Bonaparte) ใช้การออกเสียงประชามติเป็นเครื่องมือสร้างกระแสสนับสนุนระบอบการปกครองของของตนหลายโอกาส โดยเฉพาะกรณีการรับรองการเปลี่ยนแปลงรัฐธรรมนูญ ทั้งรับรองรัฐธรรมนูญปีที่หนึ่ง (Constitution of Year I) ในเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1793 รับรองรัฐธรรมนูญปีที่สาม (Constitution of Year III) ในเดือนกันยายน ค.ศ. 1795 และรับรองรัฐธรรมนูญปีที่แปด (Constitution of Year VIII) ในเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1799 นอกจากนี้ โนโปเลียนยังจัดให้มีการออกเสียงประชามติในดินแดนที่กองทัพรัฐบาลปฏิวัติเข้ายึดครอง โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างความชอบธรรมแก่การสถาปนาระบอบการปกครองใหม่ภายใต้อำนาจของฝรั่งเศส เช่น ให้ประชาชนชาวสวิสลงประชามติรับรองรัฐธรรมนูญสถาปนาระบอบการปกครองใหม่ใน ค.ศ. 1798 ซึ่งเป็นการสถาปนาสาธารณรัฐเฮลเวติกขึ้นเหนือดินแดนสวิสเซอร์แลนด์ ภายหลังกองทัพปฏิวัติฝรั่งเศสล้มล้างระบอบการปกครองเดิมลง⁷⁴

อีกทั้งยังใช้การออกเสียงประชามติของประชาชน เป็นกลไกสร้างแรงสนับสนุนการครองอำนาจการเมืองให้กับตัวเองคือ ประชามติรับรองการสถาปนาอำนาจตามรัฐธรรมนูญ เพื่อให้โนโปเลียนมีสถานะเป็นผู้มีอำนาจปกครองสูงสุดในตำแหน่งกงสุลของสาธารณรัฐ (consul) ในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1800 ประชามติรับรองให้เขาครองอำนาจการปกครองในตำแหน่งกงสุลตลอดชีพ (consul for life) ในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1802 และประชามติในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1804 เพื่อรับรองให้เขาเป็นจักรพรรดิ (emperor) ของจักรวรรดิฝรั่งเศส สามารถสืบทอดอำนาจในวงศ์ตระกูล⁷⁵

ไม่ต่างจากในประเทศเยอรมนี ที่ใช้ประชามติเป็นเครื่องมือสร้างความชอบธรรมของรัฐบาล เมื่อวันที่ 12 พฤศจิกายน ค.ศ. 1933 เมื่อ ออดอล์ฟ ฮิตเลอร์ (Adolf Hitler) เสนอให้ชาวเยอรมันลงประชามติรับรองการตัดสินใจของเขา ในการถอนตัวออกจากการประชุมเจรจาลดกำลังอาวุธที่นครเจนีวา และถอนตัวออกจากการเป็นสมาชิกสันนิบาตชาติ ผลคือคนเยอรมันร้อยละ 95 “เห็นด้วย” กับการตัดสินใจของผู้นำรัฐบาล โดยมีผู้ออกเสียงร้อยละ 96 ของผู้มีสิทธิออกเสียงทั้งหมด

⁷⁴ ชาย ไซยชิต, “นัยทางการเมืองของ ‘ประชามติ’,” *สำนักข่าวประชาไท*, นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 11 กันยายน 2551, <http://prachatai.com/journal/2008/09/18130> (สืบค้นเมื่อวันที่ 7 พฤศจิกายน 2559).

⁷⁵ เรื่องเดียวกัน.

ฮิตเลอร์ยังใช้ประชามติเป็นฐานสนับสนุนการครองอำนาจของตัวเอง ในการออกเสียงประชามติ วันที่ 19 สิงหาคม ค.ศ. 1934 โดยให้ประชาชนออกเสียงรับรองการขึ้นดำรงตำแหน่งประมุขของรัฐ (chancellor) ของเขาทั้งที่ไม่มีกฎหมายรองรับ หลังจากประธานาธิบดีฮินเดนบวร์ก (Hindenburg) เสียชีวิต ผลคือชาวเยอรมันร้อยละ 90 หรือกว่า 38 ล้านคน “เห็นด้วย” กับข้อเสนอดังกล่าว ฮิตเลอร์ใช้ประชามติสร้างความชอบธรรมอย่างต่อเนื่อง ทั้งประชามติวันที่ 29 มีนาคม ค.ศ. 1936 ให้ส่งกองทัพบุกยึดครอง Rhineland ซึ่งมีสถานะเป็นดินแดนปลอดกองกำลังทหารภายใต้สนธิสัญญาแวร์ซายส์ (Treaty of Versailles) และประชามติวันที่ 10 เมษายน ค.ศ. 1938 ให้ความเห็นชอบนำกองทัพเยอรมันบุกยึดครองดินแดนออสเตรีย⁷⁶

ส่วนกรณีอื่น ๆ การออกเสียงเพื่อให้ประชาชนแสดงการตัดสินใจทางการเมือง (plebiscite) มักถูกใช้ในการตัดสินใจประเด็นที่เกี่ยวข้องกับพรมแดนระหว่างรัฐ และแบ่งแยกดินแดนก่อตั้งรัฐชาติใหม่ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ต่อเนื่องถึงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ในฐานะที่เป็นขั้นตอนหนึ่งของกระบวนการปลดปล่อยอาณานิคมในประเทศแถบแอฟริกาและเอเชีย เช่น การออกเสียงประชามติตัดสินอธิปไตยของนิวกีนิตะวันตกใน ค.ศ. 1969 หมู่เกาะไมโครนีเซียนใน ค.ศ. 1983 นามิเบียใน ค.ศ. 1989 และคิวเบกใน ค.ศ. 1995 เป็นต้น ในกรณีนี้ประชามติมีฐานะเป็นเครื่องมือใช้อำนาจอธิปไตยของประชาชน ตามหลักการกำหนดตัดสินความเป็นไปด้วยตัวเอง (self-determination)⁷⁷

อย่างไรก็ตาม การออกเสียงประชามติตัดสินอำนาจอธิปไตย และการเปลี่ยนแปลงในระบอบการปกครอง ในช่วงหลังถูกกล่าวถึงด้วยคำเรียกใหม่ว่า “plebiscitary referendum” และ “sovereignty referendum” ในขณะที่คำว่า “plebiscite” กลายเป็นคำที่มีนัยในทางลบ ใช้กล่าวถึงประชามติที่ถูกใช้เป็นเครื่องมือสร้างความชอบธรรมแก่การครองอำนาจของผู้เผด็จการ⁷⁸

⁷⁶ เรื่องเดียวกัน.

⁷⁷ เรื่องเดียวกัน.

⁷⁸ เรื่องเดียวกัน.

ผลศึกษาของผู้วิจัยเรื่อง ผลผูกพันของการออกเสียงประชามติ ของ วราพร ธนาศรีมงคลกุล และการออกเสียงแสดงประชามติในประเทศไทย ของ วัชรพงษ์ จำปาวัน ชี้ให้เห็นถึงพัฒนาการออกเสียงประชามติในรัฐสมัยใหม่ เกิดขึ้นครั้งแรกที่ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ค.ศ. 1798 และกลายเป็นแม่แบบให้ประเทศประชาธิปไตย การออกเสียงประชามติของชาวสวิสเป็นแบบมีผลผูกพันบังคับ (binding referendum) โดยเฉพาะการแก้ไขรัฐธรรมนูญไม่ว่าทั้งฉบับหรือบางส่วน ต้องได้รับเสียงข้างมากเด็ดขาด ทั้งนี้ตั้งแต่ศตวรรษที่ 21 ถึงปัจจุบัน มีการจัดการออกเสียงประชามติระดับรัฐและระดับสมาพันธรัฐในประเทศต่าง ๆ แล้ว 243 ครั้ง⁷⁹

กล่าวสำหรับการออกเสียงประชามติระดับท้องถิ่น ถูกอธิบายเพิ่มเติม โดย สิริพรรณ นกสวน สวัสดิ์ ซึ่งกรณีชาวสวิส 50,000 คนขึ้นไป สามารถเข้าชื่อกันเสนอให้มีการออกเสียงประชามติเกี่ยวกับกฎหมาย หรือการดำเนินการใด ๆ ของรัฐได้ พร้อมยกกรณีประชาชนในตำบล Riechen ลงประชามติไม่เห็นด้วยกับนายกเทศมนตรีในการใช้งบมหาศาลซื้อภาพมาติดไว้ที่ศาลากลาง เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวเข้าเมือง⁸⁰

สิริพรรณยังชี้ให้เห็นข้อแตกต่างระหว่างสวิตเซอร์แลนด์กับไทย กล่าวคือ สวิตเซอร์แลนด์กำหนดให้ร่างกฎหมายที่เสนอโดยประชาชน ต้องผ่านการออกเสียงประชามติเท่านั้น เพื่อให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจในขั้นสุดท้าย ต่างจากไทย ที่รัฐธรรมนูญปี 2550 มาตรา 163 กำหนดให้ประชาชน 10,000 คนเข้าชื่อร้องต่อประธานรัฐสภาให้พิจารณาร่าง พ.ร.บ. ได้ แต่สุดท้ายกฎหมายที่ผ่าน อาจไม่ตรงกับเจตนารมณ์ประชาชนก็เป็นได้⁸¹

⁷⁹ วราพร ธนาศรีมงคลกุล, “ผลผูกพันของการออกเสียงประชามติ,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2550), 49-55 และ วัชรพงษ์ จำปาวัน, “การออกเสียงแสดงประชามติในประเทศไทย,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2541), 58-71.

⁸⁰ สิริพรรณ นกสวน สวัสดิ์, “บทสัมภาษณ์ทางวิชาการ เรื่อง การออกเสียงประชามติ (REFERENDUM): ประสบการณ์ของไทยกับต่างประเทศ,” *จุลนิติ* 9, ฉ. 4 (กรกฎาคม-สิงหาคม 2555): 22-23.

⁸¹ เรื่องเดียวกัน, 23.

แม้มีระบบการเลือกตั้ง มีรัฐสภา แต่การดำเนินการหลายเรื่องยังต้องสอบถามความคิดเห็นประชาชนก่อน ซึ่งลัตดาวัลย์ ดันติวิทยพิทักษ์ สรุปรวณาคือวฒนธรรมาทาง การเมองที่สำคาคของสวตเซอร์แลนด “รัฐธรรมาญสวตเซอร์แลนด เขาใช้ระยเวลารวม 27 ปีในการ จดัอภปรายหาหรือคดเห็นร่วมากัน จนได้ข้อสรุปร่วมกันเป็นร่างรัฐธรรมาญ ก่อนที่จะนำมาจดัทำ ประชามติเป็นรัฐธรรมาญฉบับสมบูรณ ส่งผลให้เป็นรัฐธรรมาญที่มีความย่งยืน เพราะถ้าวาประชาชน ทุกคนมีส่วนร่วม และรู้สึกว่าเป็นเจ้าของ” ลัตดาวัลย์ระบุ⁸²

ส่วนในประเทศอาน ๆ เช่น สหรัฐฯ ผลศคษาของวราพร และ วชรพงษ์ พบว่า ไม่มีการออกเสยงประชามติระดับชาต แต่เป็นการออกเสยงระดับมลรัฐ คร้งแรกเกดขัันที่ รัฐแมสซาชูเซตส์ในปค.ศ. 1778 เพอรบร่างรัฐธรรมาญ ผลปรากฏว่าประชาชนไม่ยอมรับ จึงต้อง ปรับแก้เน้อหาใหม่ ก่อนนำเสนอประชาชนอากคร้งใน ค.ศ. 1780 ทั้งนี้มีการคาคการณว่ามีการออก เสยงประชามติระดับมลรัฐไม่ต่ำกว่า 3,000 คร้ง ส่วนระดับทองถันมี 10,000-15,000 คร้งต่อปี เฉพาะการออกเสยงประชามติที่เกยวกับรัฐธรรมาญในระดับมลรัฐ กำหนดให้ลงประชามติ 2 คร้ง คร้งแรกเพอรขอความเห็นชอบในหลักการให้ตั้งสภาร่างรัฐธรรมาญ คร้งที่ 2 เพอรเห็นชอบ ร่างรัฐธรรมาญ⁸³

ขณะที่ประเทศฝรั่งเศส เหาที่มีหลักฐานบันทึกไว้พบความพยายามจดั ให้มีการออกเสยงประชามติคร้งแรกใน ค.ศ. 1553 เพอรสอบถามว่า 3 แคว้นจะย่งเป็นส่วนหน่งของ ฝรั่งเศสหรือไม่ แต่ไม่สำเร็จ การจดัประชามติคร้งแรกมาเกดขัันได้ใน ค.ศ. 1793 ตลอดประวัติศาสตร ประชาธิปไตยฝรั่งเศส 200 ปี มีการทำประชามติแล้ว 24 คร้ง ในจำนวนนี้มี 3 คร้งที่ไม่ได้รบความ เห็นชอบจากประชาชน แต่การออกเสยงประชามติของฝรั่งเศสแตกต่างจากสวตเซอร์แลนด สหรัฐฯ และอิตาลี ที่มีผลผูกพันบังคับ (binding referendum) เพราะผลประชามติของชาวฝรั่งเศสมีทั้งแบบ ผูกพัน และประชามติในเชิงหาหรือ (consultative referendum)⁸⁴

⁸² ลัตดาวัลย์ ดันติวิทยพิทักษ์, “บทสัมภาษณ์ทางวิชาการ เรื่อง การออกเสยงประชามติ (REFERENDUM): ประสบการณ์ของไทยกับต่างประเทศ,” *จุลนิตติ* 9, ฉ. 4 (กรกฎาคม-สิงหาคม 2555): 7.

⁸³ วราพร ธนาศริมงคลกุล, “ผลผูกพันของการออกเสยงประชามติ,” 55-60 และ วชรพงษ์ จำปาวัน, “การออกเสยงแสดงประชามติในประเทศไทย,” 72-91.

⁸⁴ วราพร ธนาศริมงคลกุล, “ผลผูกพันของการออกเสยงประชามติ,” 92-100.

สำหรับประเทศไทย มีรัฐธรรมนูญ 8 ฉบับกำหนดบทบัญญัติเรื่องการออกเสียงประชามติไว้ ได้แก่ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2492 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2511 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2517 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 6) พ.ศ. 2539 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2549 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2557 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 1) พ.ศ. 2558 ทั้งนี้รัฐธรรมนูญแต่ละฉบับได้บัญญัติอำนาจริเริ่มให้มีประชามติ เหตุผลในการจัดประชามติ และผลประชามติแตกต่างกันออกไป ดังนี้

ตารางที่ 1.1 บทบัญญัติว่าด้วยการออกเสียงประชามติ ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับต่าง ๆ

รธน. ฉบับ พ.ศ.	มาตรา	อำนาจ ริเริ่มให้มี ประชามติ	เหตุผลในการจัด ประชามติ	การกำหนดวัน ออกเสียงประชามติ	ผลประชามติ
2492	50, 174-176	พระราช อำนาจ	กรณีมีการแก้ไข รธน. แล้วพระมหากษัตริย์ทรง พระราชดำริเห็นว่า ร่าง รธน. ที่นำขึ้น ทูลเกล้าฯ ถวาย กระทบ ถึงประโยชน์ได้เสีย สำคัญของประเทศหรือ ประชาชน พระมหากษัตริย์ย่อม ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจ ที่จะให้ประชาชนทั่ว ประเทศออกเสียงเป็น ประชามติว่าเห็นชอบ หรือไม่เห็นชอบด้วยกับ ร่าง รธน. นั้น	ภายใน 90 วันนับจาก มี พ.ร.ฎ. ให้มีการ ออกเสียงประชามติ	- ถ้าเสียงข้างมากของ ประชาชนที่มาออก เสียงลงประชามติ เห็นชอบร่าง รธน. ให้ พระมหากษัตริย์ทรง ลงพระปรมาภิไธย ภายใน 30 วัน - ถ้าเสียงข้างมากไม่ เห็นชอบให้ร่าง รธน. นั้นตกไป
2511	49, 170-172	พระราช อำนาจ	(รายละเอียดเหมือน รธน. 2492)		
2517	58, 229-231	พระราช อำนาจ	(รายละเอียดเหมือน รธน. 2492)		

รธน. ฉบับ พ.ศ.	มาตรา	อำนาจ ริเริ่มให้มี ประชามติ	เหตุผลในการจัด ประชามติ	การกำหนดวัน ออกเสียงประชามติ	ผลประชามติ
2534 (แก้ไข เพิ่มเติม ฉบับที่ 6) 2539	211 ปณรต โสฬส	รธน. บังคับให้ ทำ	กรณี ส.ส.ร. จัดทำ ร่าง รธน. เสนอต่อ รัฐสภาเพื่อขอความ เห็นชอบ หากมีคะแนน เสียงเห็นชอบไม่ถึงกึ่ง หนึ่งของจำนวนสมาชิก ทั้งหมดเท่าที่มีอยู่ 2 สภา ให้มีการออกเสียง ประชามติว่าเห็นชอบ หรือไม่เห็นชอบ กับ ร่าง รธน. นั้น	ภายใน 90-120 วัน นับแต่ประธานรัฐสภา ประกาศให้มีการออก เสียงประชามติ	- ถ้าเสียงข้างมากของ ประชาชนเห็นชอบ ร่าง รธน. ให้ประธาน รัฐสภา นำร่างขึ้น ทูลเกล้าฯ ถวาย เพื่อ ทรงลง พระปรมาภิไธยและ ประกาศใช้ - ถ้าเสียงข้างมากไม่ เห็นชอบ หรือมีผู้มา ใช้สิทธิออกเสียงไม่ถึง 1 ใน 5 ของจำนวนผู้ มีสิทธิออกเสียง ประชามติให้ร่าง รธน. นั้นตกไป
2540	214	क्रम.	กรณี ครม. เห็นว่า กิจการในเรื่องใดอาจ กระทบถึงประโยชน์ได้ เสียของประเทศชาติหรือ ประชาชน นายกรัฐมนตรี โดยความเห็นชอบของ ครม. อาจปรึกษาประธานสภา และประธานวุฒิสภาเพื่อ ประกาศใน ราชกิจจานุเบกษาให้มี การออกเสียงประชามติ	ภายใน 90-120 วัน นับแต่วันประกาศให้มี การออกเสียง ประชามติใน ราชกิจจานุเบกษา	- ถ้าผู้มาใช้สิทธิออก เสียงเป็นจำนวนไม่ มากกว่า 1 ใน 5 ของ จำนวนผู้มีสิทธิออก เสียงประชามติ ให้ถือว่า ประชาชนโดยเสียง ข้างมากไม่เห็นชอบ ด้วยกับเรื่องที่ขอ ปรึกษา - ถ้าผู้มาใช้สิทธิออก เสียงมากกว่า 1 ใน 5 ของจำนวนผู้มีสิทธิ ออกเสียงประชามติ และปรากฏว่าเสียง ข้างมากให้ความ เห็นชอบ ให้ถือว่า

รธน. ฉบับ พ.ศ.	มาตรา	อำนาจ ริเริ่มให้มี ประชามติ	เหตุผลในการจัด ประชามติ	การกำหนดวัน ออกเสียงประชามติ	ผลประชามติ
					ประชาชนโดยเสียง ข้างมากเห็นชอบด้วย กับเรื่องที่ขอปรึกษา - ในการออกเสียง ประชามติ ให้มีผล เป็นเพียงการให้ คำปรึกษาแก่ ครม. ในเรื่องนั้น
2549	29, 31-32	รธน. บังคับให้ ทำ	กรณี ส.ส.ร. จัดทำ ร่าง รธน. เสร็จแล้วให้ เผยแพร่ให้ประชาชน ทราบ และจัดให้มีการ ออกเสียงประชามติว่าจะ ให้ความเห็นชอบหรือไม่ เห็นชอบร่าง รธน. ทั้ง ฉบับ	ภายใน 15-30 วันนับ แต่เผยแพร่ร่าง รธน.	- ถ้าเสียงข้างมากของ ผู้มาออกเสียง ประชามติเห็นชอบ ให้ประธาน สนช. นำ ร่างขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย และเมื่อทรงลง พระปรมาภิไธยแล้ว ให้ประกาศใน ราชกิจจานุเบกษา และบังคับใช้ได้ - ถ้าเสียงข้างมากไม่ เห็นชอบ ให้ ครม. ประชุมร่วมกับ ครม. เพื่อพิจารณา รธน. ที่ เคยประกาศใช้บังคับ มาแล้วฉบับใดฉบับ หนึ่งมาปรับปรุงให้ แล้วเสร็จภายใน 30 วันนับแต่วันออกเสียง ประชามติไม่เห็นชอบ และนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายเพื่อทรงลง พระปรมาภิไธย

รธน. ฉบับ พ.ศ.	มาตรา	อำนาจ ริเริ่มให้มี ประชามติ	เหตุผลในการจัด ประชามติ	การกำหนดวัน ออกเสียงประชามติ	ผลประชามติ
					ประกาศใช้เป็น รธน. ต่อไป
2550	165	กรม. หรือ กฎหมาย บังคับให้ ทำ	- กรณี กรม. เห็นว่า กิจการในเรื่องใดอาจ กระทบถึงประโยชน์ได้ เสียของประเทศชาติหรือ ประชาชน นายกฯ โดย ความเห็นชอบของ กรม. อาจปรึกษาประธานสภา และประธานวุฒิสภาเพื่อ ประกาศใน ราชกิจจานุเบกษาให้มี การออกเสียงประชามติ ได้ - กรณี ที่มีกฎหมาย บัญญัติให้มีการออกเสียง ประชามติ	ภายใน 90-180 วัน นับแต่วันประกาศให้มี การออกเสียงในราช กิจจานุเบกษา (กำหนดไว้ในพ.ร.บ. ว่าด้วยการออกเสียง ประชามติ พ.ศ. 2552)	- เป็นการออกเสียง เพื่อมีข้อยุติ โดยเสียง ข้างมากของผู้มีสิทธิ ออกเสียงประชามติ ในปัญหาที่จัดให้มีการ ออกเสียงประชามติ - หรือเป็นการออก เสียงเพื่อให้คำปรึกษา แก่ กรม. เว้นแต่มี กฎหมายบัญญัติไว้ เป็นการเฉพาะ
2557 (แก้ไข เพิ่มเติม ฉบับที่ 1) 2558	37, 37/1, 39, 39/1	รธน. บังคับให้ ทำ	- กรณี สปช. มีมติ เห็นชอบร่าง รธน. ที่ จัดทำโดยกมธ. ยกร่าง รัฐธรรมนูญ ให้แจ้งกรม. ทราบ และให้ กรม. แจ้ง กกต. ทราบโดยเร็ว โดย ให้เป็นหน้าที่ของ กกต. ในการจัดให้มีการออก เสียงประชามติว่าจะให้ ความเห็นชอบหรือไม่ เห็นชอบร่าง รธน. ทั้ง ฉบับ - กรณี สปช. หรือ สนช. มีมติเสนอประเด็นอื่น	ภายใน 30-45 วันนับ แต่วันที่ กกต. ส่งร่าง รธน. ให้แก่ผู้มีสิทธิ ออกเสียงได้ไม่น้อย กว่าร้อยละ 80 ของ ครัวเรือนทั้งหมดที่มี สิทธิออกเสียง ประชามติมีชื่ออยู่ใน ทะเบียนบ้าน	- ถ้าผู้มีสิทธิออกเสียง ประชามติโดยเสียง ข้างมากเห็นชอบด้วย กับร่าง รธน. ให้นายก ฯ นำร่างขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายภายใน 30 วัน นับแต่วันประกาศผล การออกเสียง ประชามติ และเมื่อ ทรงลง พระปรมาภิไธยแล้ว ให้ประกาศใน ราชกิจจานุเบกษา และใช้บังคับได้

รธน. ฉบับ พ.ศ.	มาตรา	อำนาจ ริเริ่มให้มี ประชามติ	เหตุผลในการจัด ประชามติ	การกำหนดวัน ออกเสียงประชามติ	ผลประชามติ
			ให้จัดให้มีการออกเสียง ประชามติเพิ่มเติมพร้อม ไปในคราวเดียวกัน สภา ละไม่เกิน 1 ประเด็น โดยให้ประธาน สปช. หรือ ประธาน สนช. เสนอประเด็นต่อ ครม. เพื่อพิจารณา หาก ครม. เห็นชอบด้วยกับประเด็น ใด ให้แจ้ง กกต. ทราบ ภายใน 15 วันนับแต่ วันที่ได้รับมติของ สปช. หรือ สนช. และให้ กกต. จัดให้มีการออกเสียง ประชามติสำหรับ ประเด็นนั้นในคราว เดียวกันกับการจัดให้มี การออกเสียงประชามติ ร่าง รธน.		- ถ้าเสียงข้างมากของ ผู้ออกเสียงประชามติ เห็นชอบด้วยกับ ประเด็นเพิ่มเติม และ มีผลให้บทบัญญัติของ ร่าง รธน. ไม่ สอดคล้องกับผลการ ออกเสียงประชามติ ให้ กมธ. ยกร่าง รัฐธรรมนูญแก้ไข ร่าง รธน. ในส่วนที่ เกี่ยวข้องให้สอดคล้อง กับผลการออกเสียง ประชามติภายใน 30 วันนับแต่วันประกาศ ผลประชามติ แล้วส่ง ร่าง รธน. ให้ศาล รัฐธรรมนูญตีความ ทั้งนี้ศาลต้องพิจารณา ให้แล้วเสร็จภายใน 30 วันนับแต่วันที่ ได้รับร่าง หากศาล รัฐธรรมนูญเห็นว่ายัง ไม่สอดคล้องและได้ ส่งร่าง รธน. คืน กมธ. ยกร่างรัฐธรรมนูญ ต้องแก้ไขให้ สอดคล้องภายใน 15 วันนับแต่วันที่ศาล รัฐธรรมนูญมีคำ วินิจฉัย จากนั้นให้

รธน. ฉบับ พ.ศ.	มาตรา	อำนาจ ริเริ่มให้มี ประชามติ	เหตุผลในการจัด ประชามติ	การกำหนดวัน ออกเสียงประชามติ	ผลประชามติ
					นายกฯ นำร่าง รธน. ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย ต่อไป - ถ้าเสียงข้างมากไม่ เห็นชอบร่าง รธน. ให้ กมธ. ยกร่าง รัฐธรรมนูญสิ้นสุดลง และให้ คสช. แต่งตั้ง คณะกรรมการร่าง รัฐธรรมนูญชุดใหม่ ดำเนินการร่าง รธน. ให้เสร็จภายใน 180 วัน ก่อนนำไปให้ ประชาชนออกเสียง ประชามติต่อไป
2557 (แก้ไข เพิ่มเติม ฉบับที่ 2) 2559	37/1, 39, 39/1	รธน. บังคับให้ ทำ	- กรณี กรธ. จัดทำ ร่าง รธน. เสร็จแล้ว ให้ แจ้ง ครม. และ สนช. ทราบ และให้ ครม. แจ้ง กกต. ทราบโดยเร็ว เพื่อ ดำเนินการจัดให้มีการ ออกเสียงประชามติว่าจะ ให้ความเห็นชอบหรือไม่ เห็นชอบร่าง รธน. ทั้ง ฉบับ - กรณี สนช. มีมติเสนอ ประเด็นอื่น ให้จัดให้มี การออกเสียงประชามติ เพิ่มเติมพร้อมไปในคราว เดียวกัน โดยไม่ต้องให้ ครม. เห็นชอบ	ภายใน 90-120 วัน นับแต่วันที่ กรธ. ส่ง คำอธิบายสาระสำคัญ ของร่าง รธน. ให้ กกต.	- ถ้าผลการออกเสียง ประชามติมีคะแนน เสียงเห็นชอบด้วยกับ ร่าง รธน. มากกว่า คะแนนเสียงไม่ เห็นชอบ ให้นายกฯ นำร่างขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายภายใน 30 วัน นับแต่วันประกาศผล การออกเสียง ประชามติ และเมื่อ ทรงลง พระปรมาภิไธยแล้ว ให้ประกาศใน ราชกิจจานุเบกษา และใช้บังคับได้

เฉพาะที่ปรากฏในการศึกษาของวราพร พบว่า รัฐธรรมนูญ 3 ฉบับคือ ปี 2492, 2511 และ 2517 กำหนดให้อำนาจในการริเริ่มให้มีการออกเสียงประชามติเป็นพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ ส่วนรัฐธรรมนูญปี 2540 ให้เป็นดุลพินิจคณะรัฐมนตรี ขณะที่ ปี 2539 และ 2549 การออกเสียงประชามติเกิดจากรัฐธรรมนูญบังคับให้ทำ แต่วราพรเห็นว่า รัฐธรรมนูญ 3 ฉบับแรกมีความเป็นประชาธิปไตยมากกว่ารัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว พ.ศ. 2549 เพราะ รัฐธรรมนูญ 3 ฉบับนี้ กำหนดให้ผลการออกเสียงประชามติมีสภาพบังคับเด็ดขาด ให้รัฐต้องปฏิบัติตามมติประชาชนโดยไม่อาจวินิจฉัยเป็นอื่น ไม่ว่าจะเป็นผลผูกพันเชิงบวก (positive effect) หรือผลผูกพันเชิงลบ (negative effect)

ขณะที่รัฐธรรมนูญปี 2549 แม้มีสภาพบังคับเด็ดขาด แต่มีเงื่อนไขพิเศษให้คณะมนตรีความมั่นคงแห่งชาติ (คมช.) กับคณะรัฐมนตรี (ครม.) มีอำนาจเลือกรัฐธรรมนูญที่เคยประกาศใช้แล้วมาปรับปรุง กรณีผลประชามติไม่เห็นชอบร่างรัฐธรรมนูญ นั้นหมายถึงอำนาจในการจัดให้มีรัฐธรรมนูญถูกผลักกลับไปให้ คมช. กับ ครม. ตัดสิน จึงไม่ใช่รัฐธรรมนูญที่มาจากประชาชน⁸⁵

แม้รัฐธรรมนูญหลายฉบับกำหนดให้มีกระบวนการออกเสียงประชามติ แต่ไม่เคยเกิดขึ้นจริงในประเทศไทยกระทั่งปี 2550 วุฒิสภา อธิบายว่าเป็นเพราะรัฐธรรมนูญ 3 ฉบับแรกบังคับใช้ในเวลาสั้น ๆ เนื่องจากมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองอยู่ตลอด ส่วนสาเหตุที่ไม่มีการออกเสียงประชามติตามที่รัฐธรรมนูญฉบับแก้ไขเพิ่มเติมปี 2539 กำหนดไว้ เพราะรัฐธรรมนูญกำหนดให้ออกเสียงประชามติ เฉพาะกรณีรัฐสภาเห็นชอบร่างรัฐธรรมนูญไม่ถึง 1 ใน 2 ของจำนวนสมาชิกทั้งหมด แต่กระแสนี้เรียกร้องจากนักวิชาการและประชาชน ทำให้รัฐสภาผ่านความเห็นชอบร่างรัฐธรรมนูญด้วยคะแนนเสียงเกินกว่าที่กฎหมายกำหนด⁸⁶

⁸⁵ เรื่องเดียวกัน, 139-143.

⁸⁶ วุฒิสภา จำปาวัน, “การออกเสียงแสดงประชามติในประเทศไทย,” 165-168.

1.7.3.2 งานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับพฤติกรรม การออกเสียงประชามติ

ผลศึกษาของ วีระ สมความคิด เรื่อง การติดตามการออกเสียงประชามติ เพื่อพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ 2550 ในพื้นที่กรุงเทพมหานคร ทำให้เห็นถึงบทบาทขององค์กรต่าง ๆ ในการออกเสียงประชามติครั้งแรกของประเทศ และยังสรุปปัจจัยที่ทำให้ประชาชนเห็นชอบหรือไม่เห็นชอบร่างรัฐธรรมนูญไว้ 6 เรื่อง ได้แก่ ที่มาและกระบวนการยกร่างร่างรัฐธรรมนูญ เนื้อหาของร่างรัฐธรรมนูญ ความเคลื่อนไหวของฝ่ายสนับสนุนและคัดค้านร่างรัฐธรรมนูญ บทบัญญัติว่าด้วยการนิรโทษกรรมทำลายหลักการเป็นกฎหมายสูงสุดของรัฐธรรมนูญ ความไม่เป็นธรรมในการออกเสียงประชามติ และการปฏิรูกระบบทหารและอำมาตยาธิปไตย ทั้งนี้พบว่าในแต่ละปัจจัย ฝ่ายสนับสนุนและคัดค้านร่างรัฐธรรมนูญมีคำอธิบายแตกต่างกัน⁸⁷

ผลการออกเสียงประชามติเมื่อวันที่ 19 สิงหาคม 2550 แม้ประชาชนส่วนใหญ่ร้อยละ 56.69 ให้ความเห็นชอบร่างรัฐธรรมนูญ แต่วีระชี้ว่าคะแนนที่ออกมาสะท้อนการแบ่งแยกทางความคิด แบ่งโซนพื้นที่รับหรือไม่รับร่างรัฐธรรมนูญอย่างชัดเจน โดยประชาชนส่วนใหญ่ของภาคใต้และภาคกลางเห็นชอบร่างรัฐธรรมนูญ ต่างจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือที่มีผู้ปฏิเสธร่างรัฐธรรมนูญมากกว่า⁸⁸

เงื่อนไขการตัดสินใจลงประชามติของประชาชนในฐานะปัจเจก ยังถูกอธิบายในงานวิจัยเรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อการลงประชามติร่างรัฐธรรมนูญปี 2550 ของผู้มีสิทธิออกเสียงในจังหวัดลำพูน ของ นรมล สมบุญโสด พบว่า การรับทราบเนื้อหาาร่างรัฐธรรมนูญจากสื่อต่าง ๆ มีผลต่อการตัดสินใจของประชาชน โดยประชาชนที่รับทราบข่าวสารมากจะตัดสินใจเห็นชอบมากที่สุด สอดคล้องกับสมมุติฐานของผู้วิจัยที่ว่า กลุ่มคนที่มีอำนาจขณะนั้นสามารถควบคุมกิจการสื่อสารมวลชนได้เกือบหมด ข้อมูลข่าวสารในช่วงก่อนและใกล้วันลงประชามติ จึงเน้นหนักในทางสนับสนุนร่างรัฐธรรมนูญ อีกปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจของประชาชน คือกระบวนการจัดการออกเสียงประชามติของคณะกรรมการการเลือกตั้ง (กกต.) หากประชาชนเห็นว่าไม่โปร่งใส ไม่เป็นกลาง ก็จะลงมติไม่เห็นชอบร่างรัฐธรรมนูญ

⁸⁷ วีระ สมความคิด, *การติดตามการออกเสียงประชามติ เพื่อพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ 2550 ในพื้นที่กรุงเทพมหานคร* (กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า, 2550), 44-51.

⁸⁸ เรื่องเดียวกัน, 51-53.

ที่เป็นเช่นนี้เพราะ กกต. ได้รับการแต่งตั้งจากคณะรัฐประหาร ทั้งหมดนี้น่าจะเป็นเหตุผลที่ทำให้จังหวัดลำพูน ซึ่งเป็นเขตอิทธิพลของพรรคไทยรักไทย มีสัดส่วนผู้ไม่เห็นชอบร่างรัฐธรรมนูญปี 2550 ใกล้เคียงกับผู้เห็นชอบ ร้อยละ 51.76 ต่อร้อยละ 48.24⁸⁹

นักวิชาการหลายคน ทั้งลัดดาวัลย์, นันทวัฒน์ และ สิริพรรณ ให้ความเห็นตรงกันว่าการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญปี 2550 ผิดหลักการออกเสียงประชามติในหลายประการ อาทิ เป็นการออกเสียงแบบบังคับที่รัฐจัดให้ โดยมีเงื่อนไขว่า หากเสียงข้างมากของผู้มาออกเสียงประชามติไม่เห็นชอบ ให้ ส.ส.ร. สิ้นสุดลง และให้ คมช. ประชุมร่วมกับ ครม. เพื่อพิจารณารัฐธรรมนูญที่เคยประกาศใช้แล้วฉบับใดฉบับหนึ่งมาปรับปรุงให้แล้วเสร็จใน 30 วันนับแต่วันออกเสียงไม่เห็นชอบ ทำให้ประชาชนไม่มีทางเลือก โดยสิริพรรณระบุว่า “การออกเสียงครั้งนี้ไม่เป็นธรรม และเอาเปรียบประชาชนซึ่งมีสิทธิออกเสียงโดยไม่มีทางเลือกอื่นมากกว่ารับ ๆ ไปก่อนเนื่องจากหากไม่รับอาจได้รัฐธรรมนูญที่เลวร้ายกว่า หรือการอ้างการเลือกตั้งเป็นตัวประกัน เช่น อ้างว่าควร ‘เห็นชอบ’ เพื่อให้มีการเลือกตั้งทั้งที่ไม่เกี่ยวข้องกัน”⁹⁰

นอกจากนี้กระบวนการรับฟังความเห็นของประชาชนไม่ครอบคลุม ทำให้เกิดคำถามว่าผลประชามติมีคุณภาพเพียงไร เพราะมาตรา 29 วรรคสองของรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว พ.ศ. 2549 กำหนดให้การออกเสียงประชามติ ต้องทำไม่เร็วกว่า 15 วัน และไม่ช้ากว่า 30 วันนับจากเผยแพร่ร่าง แต่ปรากฏว่าใช้เวลาเผยแพร่ร่างเพียง 19 วัน ซึ่งลัดดาวัลย์ และ สิริพรรณ ระบุตรงกันว่า เป็นไปไม่ได้ที่ประชาชนจะเข้าใจเนื้อหาของร่างรัฐธรรมนูญทั้ง 309 มาตรา ในเวลาอันสั้น⁹¹

⁸⁹ นรมล สมบุญโสด, “ปัจจัยที่มีผลต่อลงประชามติร่างรัฐธรรมนูญปี 2550 ของผู้มีสิทธิออกเสียงในจังหวัดลำพูน,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการเมืองการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2552).

⁹⁰ สิริพรรณ นกสวน สวัสดิ์, “บทสัมภาษณ์ทางวิชาการ เรื่อง การออกเสียงประชามติ (referendum): ประสบการณ์ของไทยกับต่างประเทศ,” 24.

⁹¹ เรื่องเดียวกัน.

ขณะที่นั้นทวัฒน์ชี้ว่า ร่างรัฐธรรมนูญมีความยาวเกินไป เมื่อประชาชนไม่สามารถทำความเข้าใจได้ทุกมาตรา ก็จะถูกครอบงำโดยทำให้เชื่อว่ารัฐธรรมนูญนั้นดีหรือไม่ดี ถูกหรือผิด ที่ผ่านมาจะเห็นคนบางกลุ่มเรียกร้องให้คว่ำรัฐธรรมนูญ แต่อีกกลุ่มเรียกร้องให้รับ ต่างจากร่างรัฐธรรมนูญปี 2540 ที่มีเพียงสี่เขียวสี่เดี่ยวนั้น เขายังตั้งคำถามด้วยว่าหากประชาชนมีอคติกับมาตรา 309 มาตราเดียว ก็ไม่รับทั้งฉบับ แต่สมมุติถ้าทำประชามติเป็นรายมาตรา เนื้อหาก็คต้องสัมพันธ์กันตั้งแต่มาตราแรกถึงมาตราสุดท้าย หากไม่เห็นชอบมาตราหนึ่งก็จะกระทบเนื้อหาในภาพรวม หรือสมมุติทำประชามติรายหมวด หากไม่เห็นชอบก็ต้องกลับมาเขียนเนื้อหาใหม่ให้สอดคล้อง กลายเป็นกระบวนการที่หาจุดจบไม่ได้⁹²

“การทำประชามติคือความสิ้นเปลือง เพราะผลลัพธ์ที่ได้จากการทำประชามติไม่คุ้มค่างบประมาณของแผ่นดินที่สูญหายไป การทำประชามติเป็นเพียงกระบวนการที่สร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับรัฐธรรมนูญ หรือเป็นเพียงพิธีกรรมที่สร้างความชอบธรรมให้กับเรื่องที่ทำประชามตินั้น” นันทวัฒน์ระบุ⁹³

นันทวัฒน์ระบุด้วยว่า ตัว ส.ส.ร. หรือการรัฐประหาร ต่างเป็นเรื่องขัดแย้งและขัดใจคนบางกลุ่ม เพราะทำรัฐประหารแล้วฉีกรัฐธรรมนูญที่ดีที่สุดของประเทศไทยฉบับหนึ่งไปโดยไม่มีคำตอบ จนต้องมาร่างรัฐธรรมนูญกันใหม่ “เมื่อร่างรัฐธรรมนูญเสร็จ ในมาตรา 309 ที่เกี่ยวกับการนิรโทษกรรม ก็ไม่มีใครรู้ว่ามันมาจากไหน ตัวรัฐธรรมนูญปี 2550 จึงเป็นรัฐธรรมนูญที่ไม่สะอาด การออกเสียงประชามติจึงเป็นกระบวนการฟอกรัฐธรรมนูญให้สะอาดเท่านั้น”⁹⁴ การออกเสียงประชามติปี 2550 ไม่ใช่ในความหมายตะวันตก เขาเห็นว่าไม่ควรนับว่าเป็นการออกเสียงประชามติด้วยซ้ำ เพราะไม่เคยรพกฎอะไรเลย ตั้งแต่หลักเกณฑ์การออกเสียง กระบวนการหรือภายหลังอยากจะทำ แก่ ก็แก้โดยไม่ได้นึกว่าทำประชามติไปแล้ว

⁹² นันทวัฒน์ บรมานันท์, “บทสัมภาษณ์ทางวิชาการ เรื่อง การออกเสียงประชามติ (referendum): ประสบการณ์ของไทยกับต่างประเทศ,” 13-14.

⁹³ เรื่องเดียวกัน, 13.

⁹⁴ เรื่องเดียวกัน, 17.

กล่าวโดยสรุป การลงประชามติครั้งแรกของประเทศไม่ใช่ประชาชน แต่คณะรัฐประหารเป็นผู้ริเริ่ม ซึ่งเกษียรเรียกว่าเป็นการให้ประชาชนได้ออก “การบริหารประชาธิปไตย” (democratic exercise) พอหอมปากหอมคอ แต่ถ้ายื่นร่างรัฐธรรมนูญให้ตี ๆ แล้วไม่รับ คณะรัฐประหารก็ยังคงกุมไฟโบรสุดท้ายที่จะยึดยึดกติกาปกครองบ้านเมืองแบบ “อัตตามติ” นี่น่าจะเป็นกระบวนการทำประชาธิปไตยที่สุดเท่าที่เผด็จการจะร้ายร้าออกมาได้? ในแง่นี้เนื้อหาคำตอบของประชาชนว่า “รับ” หรือ “ไม่รับ” ร่างรัฐธรรมนูญ จึงสำคัญน้อยกว่าตัวกระบวนการจัดลงประชามติว่าเสรีและยุติธรรม (free and fair) หรือไม่⁹⁵

กระบวนการประชามติที่เสรีและเป็นธรรม โดยประชาชนมีส่วนร่วมแสดงความรู้และความเห็น เหตุผลข้อโต้แย้ง ให้ข้อมูลอย่างเพียงพอ และให้บุคคลฝ่ายเห็นชอบและฝ่ายไม่เห็นชอบกับกิจการนั้น มีโอกาสแสดงความคิดเห็นของตนได้อย่างเท่าเทียมกัน อันเป็นเกณฑ์เปรียบเทียบ (benchmark) ในการจัดออกเสียงประชามติแบบประชาธิปไตยที่ทั้งรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 มาตรา 214 และร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 มาตรา 165 ระบุไว้ตรงกัน เป็นสิ่งที่รัฐภายใต้อำนาจรัฐประหารต้องดำเนินการ เพื่อให้การลงประชามติร่างรัฐธรรมนูญมีความหมายและกลายเป็นแบบอย่างและบทเรียนรูปธรรมในการดำเนินชีวิตประชาธิปไตยโดยตัวของมันอย่างแท้จริง

เกษียรให้ความเห็นว่า “หากรัฐไม่ดำเนินการตามหน้าที่หรือทำกลับตาลปัตรกัน การลงประชามติแบบนี้ก็ไม่มีทางเกิดขึ้น หากจริงแต่จะถูกทำลายจนเสื่อมสั่นสูญไปทั้งตัวกระบวนการและคุณค่าความหมายที่เป็น ‘ประชาธิปไตย’ ของมัน”⁹⁶

⁹⁵ เกษียร เตชะพีระ, ทางแพร่งและพงหนาม, 442-443.

⁹⁶ เรื่องเดียวกัน, 447.

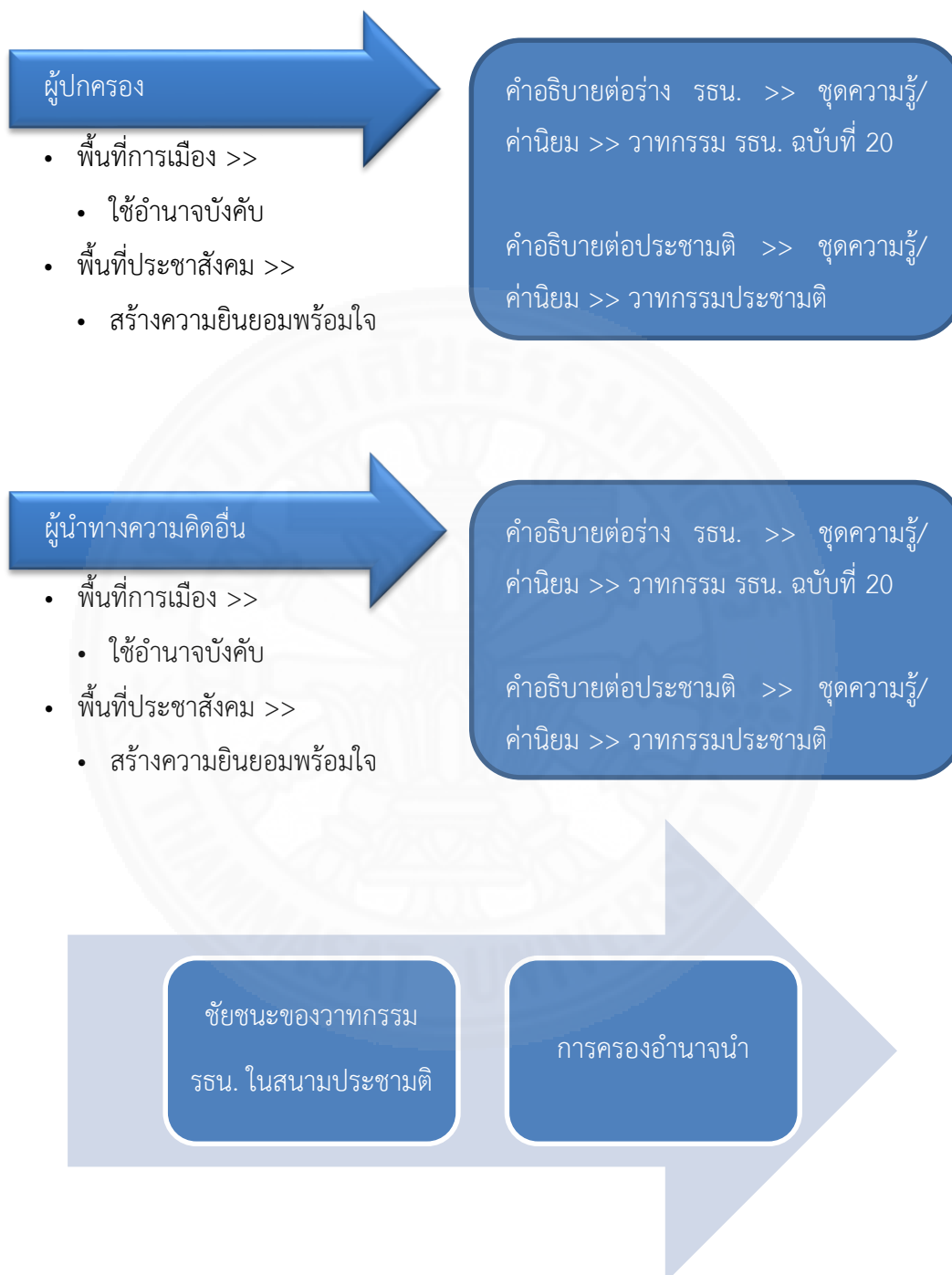
1.8 กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากตัวอย่างวรรณกรรม แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยจึงได้ใช้เป็นตัวกำหนดกรอบแนวคิด และเป็นแนวทางสำหรับการศึกษาวิจัยเรื่อง “การเมืองวัฒนธรรมของการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559” โดยอาศัยแนวคิดการเมืองวัฒนธรรมในแนวทางของกริมซิมุงสำรวจว่าผู้ปกครองใช้อำนาจบังคับอย่างไรในพื้นที่การเมือง ผู้นำทางความคิดทั้งฝ่ายสนับสนุนและคัดค้านร่างรัฐธรรมนูญ มีปฏิบัติการทางการเมืองอย่างไรในช่วงรณรงค์ประชามติ ตั้งแต่กระบวนการสร้าง ส่งต่อ และแพร่กระจายอุดมการณ์ เพื่อช่วงชิงอำนาจนำในการสร้างนิยาม/ความหมายร่างรัฐธรรมนูญ โดยเฉพาะการสื่อสารการเมืองผ่านสื่อมวลชน ซึ่งถือเป็นเครื่องมือสำคัญที่นำไปสู่การครองความเป็นใหญ่

ผู้วิจัยเห็นว่าความเห็นที่ปรากฏในพื้นที่สื่อ ถือเป็นหลักฐานชั้นต้นที่สำคัญในการวิเคราะห์และสกัดมุมมองของผู้นำทางความคิดที่ใช้โน้มน้าว ชักจูง และครอบงำความคิดของสังคม จึงรวบรวมข้อมูลจาก 2 ส่วนคือ 1. ความเห็น/การให้นิยามการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญที่ปรากฏในข่าวหน้าหนึ่งหนังสือพิมพ์นับจากเผยแพร่ร่างรัฐธรรมนูญฉบับออกเสียงประชามติ 2. สื่อ/กิจกรรมต่าง ๆ ที่ถูกผลิตขึ้น และเป็นเครื่องมือเผยแพร่อุดมการณ์ จากนั้นสกัดเป็นสโลแกน/ภาพลักษณ์ของร่างรัฐธรรมนูญ และสโลแกน/ภาพลักษณ์ของกระบวนการประชามติ โดยแบ่งเป็น 2 ชุด ระหว่างอุดมการณ์หลักกับอุดมการณ์ด้าน ระหว่างวาทกรรมของฝ่ายสนับสนุนกับฝ่ายคัดค้านร่างรัฐธรรมนูญ เพื่อหาความเชื่อมโยงระหว่าง “วาทกรรมประชามติ” ที่เกิดขึ้นว่ามีส่วนตอกย้ำต่อยอด หรือหักล้าง “วาทกรรมประชาธิปไตยแบบไทย ๆ” หรือไม่อย่างไร

สุดท้ายวิเคราะห์ให้เห็นถึงอิทธิพลของวาทกรรมชุดต่าง ๆ ที่ถูกสถาปนาขึ้น กับการสร้างความเห็นพ้องในสนามประชามติ อันนำไปสู่ความชอบธรรมของร่างรัฐธรรมนูญฉบับที่ 20 ตามสมมุติฐานที่ผู้วิจัยตั้งไว้

ภาพที่ 1.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 2

นัยทางการเมืองของประชาตติในบริบทรัฐบาลทหาร

การจัดให้มีการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559 ไม่ใช่เจตนารมณ์แต่แรกเริ่มของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.)¹ แต่เป็นเงื่อนไขที่ถูกสร้างขึ้นในภายหลัง โดยเริ่มปรากฏรูปธรรมในช่วง 3 วันก่อนครบวาระของ คสช. เมื่อที่ประชุมร่วมระหว่างคณะรัฐมนตรี (ครม.) และ คสช. วันที่ 19 พฤษภาคม 2558 มีมติเห็นชอบให้แก้ไขรัฐธรรมนูญ (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2557 เพื่อเปิดช่องให้ทำประชามติได้ แต่ยังไม่มีการสรุปว่าการลงประชามติร่างรัฐธรรมนูญฉบับคณะกรรมการ (กมธ.) ยกร่างรัฐธรรมนูญ ที่มีบรรดาศักดิ์ อูวรณโณ เป็นประธาน จะเกิดขึ้นหรือไม่ สิ่งที่รัฐบาล คสช. สื่อสารคือหากทำประชามติ โรคแมปคืบหน้าประชาธิปไตยให้ประเทศก็ต้องเลื่อนออกไป

วิชญ์ เครืองาม รองนายกรัฐมนตรี ระบุถึงข้อดี-ข้อเสียของการลงประชามติไว้ว่า “ข้อดีของการทำประชามติคือสร้างความรับรู้ความเข้าใจให้กับประชาชน สร้างความหนักแน่นให้กับรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ และจะมีกระบวนการคล้ายรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 ส่วนข้อเสียคือต้องใช้งบราว 3 พันล้านบาท และเมื่อมีการรณรงค์ว่าจะรับหรือไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ ก็อาจนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างประชาชน”²

¹ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2557 กำหนดให้คณะกรรมการยกร่างรัฐธรรมนูญจัดทำร่างรัฐธรรมนูญโดยรับฟังความเห็นของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ก่อนเสนอต่อประธาน สปช. เพื่อขอมติเห็นชอบจาก สปช. จากนั้นให้นำร่างขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย แต่ไม่ได้ระบุถึงการนำร่างรัฐธรรมนูญไปขอความเห็นชอบจากประชาชน, มาตรา 37, ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 131 ตอนที่ 55 ก (22 กรกฎาคม 2557) : 13-14.

² ไทยพับลิก้า, “‘ครม.-คสช.’ ยังไม่สรุปทำประชามติ แคแค่ รธน. เปิดทางไว้-‘วิชญ์’ เผยหากทำต้องเลื่อนเลือกตั้งไปอีก 7 เดือน,” นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 20 พฤษภาคม 2558, http://thaipublica.org/wpcontent/uploads/2015/05/190558_natta_20150519_1656453859-e1432049749653.jpg (สืบค้นเมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม 2560).

กระทั่งวันที่ 9 มิถุนายน 2558 ครม. และ คสช. มีมติให้แก้ไขรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว กำหนดให้ทำประชามติร่างรัฐธรรมนูญหลังจากสถาปนาปฏิรูปแห่งชาติ (สปช.) ให้ความเห็นชอบแล้ว³ ขณะเดียวกัน สปช. และสภานิติบัญญัติแห่งชาติ (สนช.) จะมีมติเสนอประเด็นอื่นเพื่อจัดให้มีการออกเสียงประชามติไปในคราวเดียวกันก็ได้ โดยเสนอสภาละไม่เกิน 1 ประเด็น ให้ถือเอา “เสียงข้างมาก” เป็นเกณฑ์⁴

อย่างไรก็ตามร่างรัฐธรรมนูญถาวรฉบับแรกหลังรัฐประหาร 22 พฤษภาคม 2557 ไปไม่ถึงขั้นประชามติ เนื่องจาก สปช. ลงมติ “ไม่เห็นชอบ” ร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้⁵ และพร้อมใจกันชี้ให้เห็นถึงข้อบกพร่อง บ้างก็ว่า “มีพิษและเชื้อร้ายซ่อนอยู่... ขึ้นปล่อยให้ผ่านไปจะแพร่เชื้อร้ายก่อให้เกิดวิกฤตกับประเทศ”⁶ บ้างก็ว่า “ถ้าผ่านมติจาก สปช. ไปลงประชามติและบังคับใช้ อาจสร้างปัญหาจนเกิดวิกฤตต่อประเทศได้”⁷ บ้างก็ว่า “เป็นร่างที่ถูกตั้งฉายาในทางลบ จึงไม่สมควรดีศรีของการเป็นกฎหมายสูงสุด” จึงต้องการ “หยุดร่างไว้ในขั้นนี้เพื่อทบทวนปรับแก้ให้สมบูรณ์เพราะถึงไปต่อ

³ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2557 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 1) พ.ศ. 2558 กำหนดให้นำร่างรัฐธรรมนูญที่ สปช. เห็นชอบไปจัดให้มีการออกเสียงประชามติว่า ประชาชนเห็นชอบหรือไม่เห็นชอบกับร่างรัฐธรรมนูญนั้นทั้งฉบับ, มาตรา 37, ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 132 ตอนที่ 64 ก (14 กรกฎาคม 2558) : 2-3.

⁴ เรื่องเดียวกัน.

⁵ การประชุมสภาปฏิรูปแห่งชาติ ครั้งที่ 67/2558 เมื่อวันที่ 6 กันยายน 2558 มีวาระสำคัญคือการลงมติว่าจะเห็นชอบกับร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ที่คณะกรรมการการยก ร่างรัฐธรรมนูญเสนอหรือไม่ ปรากฏว่า สปช. มีมติไม่เห็นชอบด้วยคะแนน 135 ต่อ 105 เสียง และงดออกเสียง 7 เสียง ผลจากการลงมติครั้งนี้ไม่เพียงทำให้ร่างรัฐธรรมนูญตกไป ยังจะทำให้ กมธ. ยกร่างฯ ทั้ง 36 คนต้องพ้นจากตำแหน่งไปพร้อมกับสมาชิก สปช. 247 คนด้วย.

⁶ วันชัย สอนศิริ, “วันชัย' แจงเหตุผล 3 ข้อไม่รับร่าง รธน.,” ไทยรัฐออนไลน์, นำขึ้นข้อมูล เมื่อวันที่ 1 กันยายน 2558, <http://www.thairath.co.th/content/522270> (สืบค้นเมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม 2560).

⁷ บุญเลิศ ศชายุทธ์เดช และนิมิต สิทธิไตรย์, อมรินทร์นิวส์ไทม์, สถานีโทรทัศน์อมรินทร์ทีวี, 4 กันยายน 2558.

ในชั้นประชามติก็ไม่ผ่านอยู่ดี”⁸ พร้อมเรียกร้องให้ สนช. แก้ไขรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราวอีกครั้ง ในมาตรา 37 วรรคเจ็ด โดยเปลี่ยนจากการผ่านร่างรัฐธรรมนูญโดยถือเอาเสียงข้างมากของ “ผู้มีสิทธิออกเสียงประชามติ” เป็น “ผู้มาใช้สิทธิออกเสียงประชามติ”⁹ หลัง 2 พรรคการเมืองใหญ่ทั้งพรรคเพื่อไทยและพรรคประชาธิปัตย์ที่กุมฐานมวลชนรวมกันกว่า 27 ล้านเสียงแสดงจุดยืนไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ โดยแถลงกดดันให้ สปช. ลงมติคว่ำร่างรัฐธรรมนูญที่มีเนื้อหา “ไม่เป็นประชาธิปไตย” ในหลายประเด็น โดยเฉพาะการกำหนดให้มีคณะกรรมการยุทธศาสตร์การปฏิรูปและการปรองดองแห่งชาติ (คปป.) เพื่อหาทางออกกรณีเกิดวิกฤตในบ้านเมือง ซึ่งถูกวิจารณ์ว่าเป็น “รัฐประหารกลายรูป” หรือก่อให้เกิดภาวะ “รัฐซ้อนรัฐ”

กระแสต่อต้านจากภายนอกสร้างแรงสั่นสะเทือนต่อเครือข่ายผู้มีอำนาจ ในช่วงสัปดาห์สุดท้ายก่อนวันลงมติของ สปช. จึงปรากฏกระแสข่าวว่ามีการใช้อำนาจแทรกแซงจาก คสช. และหลุดถึงผู้ยกร่างรัฐธรรมนูญ “ถามว่าเราได้ยินไหมว่าจะไปเตรียมการคว่ำ มีการเช็คเสียง ได้ยิน แต่ไม่ได้ไปใส่ใจกับสิ่งเหล่านั้น”¹⁰ ทว่านายพลในเครือข่าย คสช. ได้ชักแถวออกมาปฏิเสธ ทั้ง พล.อ.ประวิตร วงษ์สุวรรณ รองนายกรัฐมนตรี และรองหัวหน้า คสช. และ พล.ท.จิตติวัจน์ กำลังเอก ผู้ทรงคุณวุฒิกระทรวงกลาโหม และสมาชิก สปช. ในฐานะผู้มีบทบาทสำคัญในการเป็นประสานงานระหว่างรัฐบาลกับ สปช. ในการลงมติสำคัญ ๆ ทั้งนี้ พล.ท.จิตติวัจน์กล่าวว่า “สปช. สายทหาร เราก็เป็นเหมือนอาชีพอื่น เรารักษาดูอยู่แล้ว ในความเป็นวิชาชีพนี้ ก็ต้องประเมินสถานการณ์ในภายภาคหน้า... ไม่มีการ

⁸ บุญเลิศ คชายุทธเดช และนิมิต สิทธิไตรย์, “‘ประยุทธ์’ฉะนักการเมือง รธน.เป็นเรื่องชะตากรรม!,” ไทยโพสต์ออนไลน์, นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 3 กันยายน 2558, <http://www.thaipost.net/home/?q=%E2%80%98%E0%B8%9B%E0%B8%A3%E0%B8%B0%E0%B8%A2%E0%B8%B8%E0%B8%97%E0%B8%98%E0%B9%8C%E2%80%99%E0%B8%89%E0%B8%B0%E0%B8%99%E0%B8%B1%E0%B8%81%E0%B8%81%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B9%80%E0%B8%A1%E0%B8%B7%E0%B8%AD%E0%B8%87-E0%B8%A3%E0%B8%98%E0%B8%99%E0%B9%80%E0%B8%9B%E0%B9%87%E0%B8%99%E0%B9%80%E0%B8%A3%E0%B8%B7%E0%B9%88%E0%B8%AD%E0%B8%87%E0%B8%8A%E0%B8%B0%E0%B8%95%E0%B8%B2%E0%B8%81%E0%B8%A3%E0%B8%A3%E0%B8%A1> (สืบค้นเมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม 2560).

⁹ เรื่องเดียวกัน.

¹⁰ เจษฎ์ โทณวณิก, *อมรินทร์นิวส์ไนท์*, สถานีโทรทัศน์อมรินทร์ทีวี, 10 ธันวาคม 2558.

มาลือบปี”¹¹ แต่ท้ายที่สุด “ชาวลือ” ก็ถูกยืนยันว่าเป็น “ชาวจริง” จากถ้อยแถลงของบรรดาศักดิ์หลัง สปข. ลงมติไม่รับร่างรัฐธรรมนูญที่ว่า “ต้องขอบคุณ พล.อ. 2 คน พล.ร.อ. 1 คนซึ่งเห็นชอบ ผู้อื่นท่าน ต้องฟังผู้ใหญ่ของท่านเป็นธรรมดา เป็นธรรมชาติ เราเข้าใจกัน กมธ. ยกร่างฯ คนหนึ่งยังดอออกเสียง เลย คุณไม่เห็นหรือ พล.อ. หมด ๑ นะ ถ้าต้องอยู่ในราชการต่อไป ก็ต้องเป็นอย่างนั้น เข้าใจได้”¹² ถือเป็นข้อวิเคราะห์จากคนใน “แม่น้ำร่วมสาย” ของ คสช. ที่ต่อยอดสมมุติฐานเรื่อง “ใบสั่งคว่ำ ร่างรัฐธรรมนูญ”

อย่างไรก็ตามงานศึกษาวิจัยชิ้นนี้ ไม่ได้มุ่งหมายศึกษาเนื้อหา ร่างรัฐธรรมนูญฉบับ บรรดาศักดิ์ แต่มีข้อสังเกตว่าจุดจบของร่างรัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงการให้ความหมาย “ประชามติ” ในแบบ คสช. ซึ่งมีเป้าหมายอยู่ที่การแสวงหามติ “เห็นชอบ” ร่างรัฐธรรมนูญเป็นสำคัญ กล่าวคือหากผู้มีอำนาจไม่มั่นใจว่าร่างรัฐธรรมนูญจะได้รับความเห็นชอบจากประชาชน ก็จะไม่มีการ จัดให้มีการออกเสียงประชามติ เพราะท้ายที่สุดคนอนุมัติรัฐธรรมนูญไม่ใช่ คสช. แต่คือประชาชน

สิ่งที่เกิดขึ้นกับร่างรัฐธรรมนูญฉบับบรรดาศักดิ์ ช่วยให้รัฐบาล คสช. ได้เห็นถึงพลังความ เคลื่อนไหวทางการเมืองที่ถูกสะกดให้สงบ-เงียบด้วยมาตรการพิเศษตามกฎหมายต่าง ๆ นับจาก รัฐประหารปี 2557 และรู้ว่าต้องเผชิญกับอะไรในช่วงรณรงค์ออกเสียงประชามติ ซึ่งปรากฏการณ์ สำคัญคือการที่ 2 พรรคการเมืองใหญ่กลายเป็น “แนวร่วมมูมกลับ” จับมือด้านร่างรัฐธรรมนูญ จึงไม่แปลกหาก คสช. จะเปลี่ยนแปลงเงื่อนไขในการออกเสียงประชามติให้ชัดเจนขึ้น ด้วยการตรา รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2557 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2559 ระบุว่าถ้า “คะแนนเสียงเห็นชอบด้วยกับร่างรัฐธรรมนูญมากกว่าคะแนนเสียงไม่เห็นชอบ” ถือว่าผ่าน ประชามติ และให้นายกรัฐมนตรีนำร่างขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย¹³ เพื่อยุติข้อถกเถียงในสังคมที่ว่า “เสียงข้างมาก” ในการผ่านร่างรัฐธรรมนูญนั้น จะพิจารณาจาก “ผู้มีสิทธิออกเสียงประชามติ” หรือ

¹¹ อ้างแล้วใน อมรินทร์ทีวี, 4 กันยายน 2558.

¹² *อมรินทร์นิวส์ไนท์*, สถานีโทรทัศน์อมรินทร์ทีวี, 7 กันยายน 2558.

¹³ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2557 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2559, มาตรา 39/1, ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 133 ตอนที่ 25 ก (22 มีนาคม 2559) : 2-3.

“ผู้มีสิทธิออกเสียงประชามติ” อันจะส่งผลโดยตรงต่อการผ่านร่างรัฐธรรมนูญ¹⁴ ขณะเดียวกันยังคงอำนาจของ สนช. ในการเสนอประเด็นเพิ่มเติม หรือที่รู้จักกันในนาม “คำถามพ่วง” ในการออกเสียงประชามติ 1 คำถาม

ประเด็นที่น่าพิจารณาจึงอยู่ที่ประชามติครั้งนี้ทำหน้าที่อย่างไรในระบบการเมือง แม้โดยทฤษฎี ประชามติคือการมีส่วนร่วมทางการเมืองที่ตั้งอยู่บนหลักการประชาธิปไตย แต่ในการเมืองสมัยใหม่ มีตัวอย่างของการใช้ประชามติสร้างความชอบธรรมให้แก่การตัดสินใจทางการเมืองของผู้ปกครอง (plebiscite) หลายครั้ง โดยเฉพาะระบอบการปกครองที่ไม่เป็นประชาธิปไตย (undemocratic) ซึ่งมีตัวอย่างให้เห็นในหลายประเทศตามที่กล่าวไว้แล้วในบทที่ 1 นั้นทำให้ประชามติเป็นได้ทั้งเครื่องมือที่เสริมสร้างและบ่อนทำลายระบอบประชาธิปไตย

ในบทนี้จะกล่าวถึงที่มาและการสร้างความหมายของกระบวนการออกเสียงประชามติ บทบาทและอำนาจหน้าที่ขององค์กรต่าง ๆ รวมถึงกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการออกเสียงประชามติ ซึ่งก่อให้เกิดข้อถกเถียงและปัญหาอย่างต่อเนื่อง เมื่อมันถูกใช้เป็นเครื่องมือดำเนินคดีกับบุคคลและกลุ่มบุคคลที่มีอุดมการณ์ต่างจากรัฐไทย ทั้งหมดนี้เพื่อพิจารณาว่าการออกเสียงประชามติภายใต้บริบทของรัฐบาลที่มาจากการยึดอำนาจ มีนัยทางการเมืองอย่างไร

2.1 ที่มาและการสร้างความหมายของการออกเสียงประชามติ

แม้ร่างรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราวจะไม่ถูกประกาศใช้ ด้วยความกลัวว่าจะ “ถูกคว่ำ” ในขั้นประชามติ แต่พลันที่คณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ (กรธ.) จำนวน 21 คน เข้ามารับช่วงต่อ-จัดทำร่างรัฐธรรมนูญถาวรฉบับที่ 2 ในยุครัฐบาล คสช. เงื่อนไขสำคัญที่มีชัย ฤชุพันธุ์ ประธาน กรธ. แจ้งต่อหัวหน้า คสช. คือ “ร่างรัฐธรรมนูญที่จะจัดทำขึ้น ต้องเข้าสู่กระบวนการลงประชามติ” เพราะเชื่อว่าเป็นกระบวนการสร้างการรับรู้แก่ประชาชน และสร้างหลักประกันว่าประชาชนเห็นดีเห็นงามด้วยกับร่างรัฐธรรมนูญ “กรธ. ไม่มีองค์กรใดมารองรับ ไม่เหมือน กมธ. ยกร่างฯ ชุดก่อนยังมี สปช. มาโหวต แต่ 21 คนนี้ถูกตัดหางปล่อยวัด ถ้าจู่ ๆ นำมาใช้เลยไม่รู้จะเกิดอะไรขึ้น ดังนั้นการลง

¹⁴ ในระหว่างเกิดข้อถกเถียงนี้ มีการคำนวณว่าการผ่านร่างรัฐธรรมนูญโดยอาศัย “เสียงกึ่งหนึ่งของผู้มีสิทธิออกเสียงประชามติ” เท่ากับว่าประชาชน 24.5 ล้านคน จากประชาชนผู้มีสิทธิออกเสียงทั้งหมดราว 49 ล้านคน ต้องโหวตรับร่างรัฐธรรมนูญ แต่ถ้าย้อนไปดูผลการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 พบว่ามีผู้มาใช้สิทธิเพียง 25.4 ล้านคน ในจำนวนนี้มี 14.7 ล้านคนโหวตรับร่างรัฐธรรมนูญ.

ประชามติเป็นของจำเป็นเพื่อให้ประชาชนรับรู้” มีชัยระบุในระหว่างแถลงข่าวตอบรับการทำหน้าที่ประธาน กรธ.¹⁵

พร้อมยอมรับว่ารัฐธรรมนูญฉบับนี้เกิดขึ้นจากการรัฐประหาร กระบวนการยกร่างรัฐธรรมนูญ จึงไม่กว้างขวางแบบที่มีสภาร่างรัฐธรรมนูญ (ส.ส.ร.) ดังนั้นอาจถูกครหาได้ว่าประชาชนไม่มีส่วนเกี่ยวข้อง ทางออกที่ดีที่สุดจึงอยู่ที่การไปทำประชามติให้ประชาชนได้เห็น ได้รู้ ได้เข้าใจว่ารัฐธรรมนูญฉบับนี้มีวัตถุประสงค์อะไร มุ่งหมายอะไร ถ้าพอใจ จะได้ลงประชามติ

“มันเป็นเครื่องรับรองได้ว่าผ่านความเห็นชอบจากประชาชนโดยตรง ไม่ใช่ผ่านระบบผู้แทนฯ ดังนั้น กรธ. จึงให้ความสำคัญกับเรื่องประชามติมาก จริง ๆ ก็มีคนไม่อยากให้ทำเพราะรู้ว่ามันเหนื่อยยาก และหาความชัดเจนแน่นอนไม่ได้ว่าตกลงมันจะผ่าน-ไม่ผ่าน แต่ผมยืนยันว่าต้องทำ ถ้าเรามั่นใจว่าทำเพื่อแก้ปัญหาให้บ้านเมืองได้ ประชาชนก็จะเข้าใจ” มีชัยกล่าว¹⁶

นี่คือที่มาในการนำร่างรัฐธรรมนูญฉบับมีชัยเข้าสู่กระบวนการประชามติ ซึ่งคำอธิบายที่ออกมาก็ไม่ปิดบังเจตนารมณ์ที่ต้องการใช้กระบวนการนี้รับรองร่างรัฐธรรมนูญที่เขียนโดยคนส่วนน้อยเพียง 21 คน ซ้ำยังต้องเขียนภายใต้กรอบที่ คสช. กำหนดไว้ อย่างไรก็ตามเงื่อนไขของมีชัยไม่ได้สร้างความประหลาดใจใด ๆ แก่ผู้นำ คสช. ซ้ำยังเป็นทิศทางที่สอดคล้องกัน เพราะก่อนหน้านี้ วิษณุ เครืองาม มือกกฎหมายรัฐบาล เคยชี้แจงสาเหตุที่รัฐบาล คสช. ไม่กำหนดให้ทำประชามติตั้งแต่ต้นว่าเป็นเพราะไม่รู้ว่าจะร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรจะมีหน้าตาอย่างไร และประชาชนจะมีความเห็นอย่างไร “หากประชาชนพอใจกับร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ถ้าเขียนใส่ไว้ก่อน ก็จะทำให้เสียเวลาโดยใช้เหตุ”¹⁷

¹⁵ “มีชัย’ แจงตอบรับนั่ง ‘ปธ.กรธ.’ ทดแทนบุญคุณแผ่นดิน,” *ไทยรัฐออนไลน์*, นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 5 ตุลาคม 2558 <http://www.thairath.co.th/content/522270> (สืบค้นเมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม 2560).

¹⁶ มีชัย ฤชุพันธุ์, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, รัฐสภา, 22 มีนาคม 2560.

¹⁷ คำชี้แจงต่อที่ประชุม สนช. เมื่อวันที่ 18 มิถุนายน 2558 ก่อน สนช. มีมติเอกฉันท์ 203 ต่อ 0 เสียง เห็นชอบร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2557 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 1) ตามที่ ครม. และ คสช. เสนอ, ไทยพับลิก้า, “สนช. มติเอกฉันท์ 203 เสียง แก้ รธน.2557 เปิดทางประชามติร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่-ส่งผล รบ.ประยุทธ์ อยู่ถึงสิ้นปี 59,” *สำนักข่าวออนไลน์ไทยพับลิก้า*, นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 18 มิถุนายน 2558, <http://thaipublica.org/2015/06/ncpo-watch-20/> (สืบค้นเมื่อวันที่ 23 มีนาคม 2560).

นั้นเท่ากับว่าประชาติตามความมุ่งหมายของ คสช. คือกระบวนการที่ใช้ยุติความเห็นต่างต่อร่างรัฐธรรมนูญ หรือพูดง่าย ๆ ว่าเป็นการ “ดึงประชาชนมาเป็นหลังพิง” สร้างความหนักแน่นให้กับร่างรัฐธรรมนูญ

กรณีเช่นนี้มีตัวอย่างให้เห็นมาแล้วจากคณะรัฐประหารรุ่นพี่ อย่างคณะมนตรีความมั่นคงแห่งชาติ (คมช.) ที่นำร่างรัฐธรรมนูญที่จัดทำขึ้นในบรรยากาศหลังรัฐประหารปี 2549 ไปออกเสียงประชามติเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ชาติไทย ทำให้ พล.อ.สนธิ บุญยรัตกลิน ประธานคมช. พูดได้ว่า “ประชาชนที่ออกไปลงประชามติ ก็เพื่อให้รัฐธรรมนูญออกมาเป็น ‘รัฐธรรมนูญของประชาชน’ แม้คนโหวตอาจมีความแตกต่างกันไม่มาก แต่ถือว่าเป็นความรู้สึกที่ออกมาจากใจ ไม่มีใครไปชักจูง”¹⁸

ความหมายของประชามติในยุครัฐบาล คสช. ยังถูกอธิบายให้ชัดเจนขึ้นด้วยการกระทำและตัวกระบวนการ โดยมุ่งเน้นการรักษาความสงบเรียบร้อย เน้นการให้สิทธิเสรีภาพประชาชนในการแสดงความคิดเห็นได้อย่างเท่าเทียมอันเป็นมาตรฐานสำคัญของประชามติในแบบสากล ดังจะกล่าวต่อไปในช่วงท้ายของบทนี้

2.2 องค์การของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการออกเสียงประชามติ

การออกเสียงประชามติครั้งที่ 2 ของประเทศ มีองค์กรที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการหลายภาคส่วน ทั้งหมดล้วนเป็นองค์กรตามรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว พ.ศ. 2557 ที่ถูกเรียกว่า “แม่น้ำ 5 สาย” ได้แก่ กรธ. คสช. ครม. สนช. และสภာขับเคลื่อนการปฏิรูปประเทศ (สปท.) เนื่องจากรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราวกำหนดให้รับฟังความคิดเห็นขององค์กรเหล่านี้ประกอบการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญ โดยมีคณะกรรมการการเลือกตั้ง (กกต.) เป็นหน่วยงานหลักที่รับผิดชอบจัดการออกเสียงประชามติ ทั้งนี้แต่ละองค์กรมีอำนาจหน้าที่และบทบาทแตกต่างกัน เมื่อพิจารณาจากมิติทางกฎหมายและมิติทางการเมือง

¹⁸ พล.อ.สนธิ บุญยรัตกลิน, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, สโมสรทหารสื่อสาร แยกวังแดง, 31 สิงหาคม 2559.

2.2.1 คณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ (กรธ.)

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2557 แก้ไขเพิ่มเติม และพระราชบัญญัติว่าด้วยการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559 ได้บัญญัติอำนาจหน้าที่ของ กรธ. ไว้ 3 ส่วนคือ การจัดทำร่างรัฐธรรมนูญ การเผยแพร่และประชาสัมพันธ์บทบัญญัติ และสาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญ และการจัดทำร่างพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญ โดยมีรายละเอียดดังนี้

2.2.1.1 การจัดทำร่างรัฐธรรมนูญ

ในการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญของ กรธ. ต้องดำเนินการให้เสร็จตามเงื่อนไขระยะเวลาที่กำหนดภายใน 180 วันนับแต่วันได้รับแต่งตั้ง¹⁹ เพื่อแจ้งให้ ครม. และ สนช. ทราบ และนำไปสู่การจัดให้มีการออกเสียงประชามติต่อไป สำหรับขั้นตอนการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญให้มีการประชุม กรธ. เพื่อเลือกทรงประธาน เลขาธิการ และโฆษก²⁰ และพิจารณากร่างรัฐธรรมนูญภายใต้ 2 กรอบสำคัญคือ ให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของ คสช. ในฐานะผู้ก่อรัฐประหาร และให้ครอบคลุม 10 ประเด็นตามมาตรา 35 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2557²¹ ซึ่ง กรธ. สรุปเป็นโจทย์ในการออกแบบร่างรัฐธรรมนูญไว้ว่า “ประชาธิปไตยที่เหมาะสมกับสังคมไทยที่สุดคืออะไร”

ในการดำเนินการ กรธ. สามารถแต่งตั้งคณะอนุกรรมการที่เกี่ยวข้องเพื่อพิจารณาศึกษาปัญหาต่าง ๆ ได้²² รวมถึงเปิดให้ผู้มีส่วนได้เสียร่วมเสนอความคิดเห็นเพื่อประโยชน์ในการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญ โดยเฉพาะ คสช. ครม. สนช. และประชาชนทั่วไปตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่ กรธ. กำหนด

ส่วนบทบาทหลังวันออกเสียงประชามติ หากร่างรัฐธรรมนูญและคำถามพ่วงผ่านความเห็นชอบให้ กรธ. ดำเนินการแก้ไขร่างรัฐธรรมนูญให้สอดคล้องกับมติของประชาชนภายใน 30 วัน ก่อนส่งศาลรัฐธรรมนูญพิจารณาว่าชอบด้วยกับผลการออกเสียงประชามติหรือไม่²³

¹⁹ รัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 1) พ.ศ. 2558, มาตรา 39/1, 4-5.

²⁰ รายชื่อคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ แสดงรายละเอียดไว้ในภาคผนวก ก.

²¹ รัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว พ.ศ. 2557, มาตรา 35, 12-13, แสดงรายละเอียดไว้ในภาคผนวก ข.

²² รายชื่อคณะอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ แสดงรายละเอียดไว้ในภาคผนวก ค.

²³ รัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 1) พ.ศ. 2558, มาตรา 37/1 ประกอบ มาตรา 39, 3-4.

2.2.1.2 การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์บทบัญญัติและสาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญ

ภายหลังการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญแล้วเสร็จ กรธ. ต้องจัดทำคำอธิบายสาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญโดยสรุปในลักษณะที่ประชาชนจะเข้าใจได้สะดวก เพื่อจัดส่งให้แก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและประชาชนรับทราบเนื้อหา²⁴ รวมถึงดำเนินการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์เพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องด้วย²⁵

2.2.1.3 การจัดทำร่างพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญ

ภายหลังประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับออกเสียงประชามติ กรธ. ยังมีหน้าที่ตามบทเฉพาะกาลของรัฐธรรมนูญฉบับนี้ ให้จัดทำร่างพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญ จำนวน 10 ฉบับ ให้แล้วเสร็จภายใน 240 วัน แล้วเสนอต่อ สนช. สำหรับขั้นตอนการจัดทำร่างกฎหมายลูกนี้ กรธ. ได้แต่งตั้งคณะอนุกรรมการเพื่อศึกษาและยกร่างกฎหมายแต่ละฉบับ²⁶

กล่าวสำหรับผู้ยกร่างรัฐธรรมนูญ ถือเป็นกลุ่มคนที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการกำหนดเนื้อหาของร่างรัฐธรรมนูญ ซึ่งมักดำเนินการโดยสอดคล้องกับบทบาท ประสบการณ์ในอดีต ทักษะคิดทางการเมือง รวมถึงอำนาจหน้าที่ที่ได้รับตามกฎหมาย ในการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญฉบับออกเสียงประชามติปี 2559 มีจุดต่างจากร่างรัฐธรรมนูญฉบับก่อน ๆ คือเมื่อ กรธ. 21 คน ยกร่างรัฐธรรมนูญแล้วเสร็จสามารถนำร่างเข้าสู่กระบวนการประชามติได้เลย ขณะที่ร่างรัฐธรรมนูญฉบับปี 2558 ของบรรดาศักดิ์ ต้องผ่านความเห็นชอบจาก สปช. ก่อนถึงจะนำไปลงประชามติ เช่นเดียวกับร่างรัฐธรรมนูญฉบับปี 2550 ก็ต้องผ่านความเห็นชอบจากสภาร่างรัฐธรรมนูญ (ส.ส.ร.) ก่อนนำไปลงประชามติ จึงถือได้ว่าอำนาจในการยกร่างรัฐธรรมนูญครั้งนี้อยู่ในมือคน 21 คน ไม่ได้เป็นอำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาด เพราะเหนือกว่า กรธ. ยังมี คสช. คอยกำหนดกรอบแนวคิดและกำกับเนื้อหาร่างรัฐธรรมนูญให้เป็นไปในทิศทางที่ต้องการ ซึ่งมีชัยก็ยอมรับว่า “ในการร่างรัฐธรรมนูญ

²⁴ รัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2559, มาตรา 39/1, 1-2.

²⁵ พระราชบัญญัติว่าด้วยการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559, มาตรา 10, ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 133 ตอนที่ 34 ก (22 เมษายน 2559) : 3.

²⁶ รายชื่อคณะอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ แสดงรายละเอียดไว้ในภาคผนวก ค.

ไม่อาจร่างได้ตามใจปรารถนา หรือเป็นตัวของตัวเอง เพราะไม่ใช่ร่างเก็บไว้ใช้ในบ้าน แต่ต้องใช้กับคนทั้งประเทศ”²⁷

ตลอดเวลา 174 วันของการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญฉบับออกเสียงประชามติ ปี 2559 (5 ตุลาคม 2558-29 มีนาคม 2559) กรธ. ต้องปะทะทางความคิดกับคนหลายฝ่ายไม่เว้นกระทั่งคนในแม่น้ำร่วมสาย โดยที่มีชัยต้องคอยสื่อสารกับแกนนำ คสช. “ในฐานะเขาเป็นผู้ปฏิบัติย่อมอยากเห็นบ้านเมืองไปตามทิศทางที่เขาต้องการ อันไหนทำได้เราก็ทำ อันไหนไปไกลเกินไปจนประชาชนจะรับไม่ได้ เราก็ต้องอธิบายให้เขาฟัง”²⁸

ท้ายที่สุดเมื่อร่างรัฐธรรมนูญฉบับลงประชามติไม่สามารถสนองตอบทุกความต้องการของ คสช. จึงเกิดข่าวลือเรื่องการใช้กลยุทธ์ทางกฎหมายอื่น ๆ “ซึ่งคว่ำร่าง” แบบที่เคยเกิดขึ้นมาแล้วกับร่างรัฐธรรมนูญฉบับพรรคกิจ หรือข่าวลวงเรื่อง “เลื่อนประชามติ” จนประธาน กรธ. ต้องออกมาสยบข่าวนี้ โดยบอกว่ามีแค่ “ระเบิดนิวเคลียร์” หรือ “สงครามโลก” เท่านั้นที่จะหยุดยั้งกระบวนการประชามติได้

ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นสะท้อนว่าบางประเด็นนำมาสู่ปัญหาความขัดแย้งระหว่างผู้นำองค์กรในแม่น้ำ 5 สายจริง แต่บางประเด็น เช่น คำถามพ่วง เป็นเพียงการวางกลยุทธ์ทางการเมืองของผู้มีอำนาจเพื่อให้ได้คำตอบที่ตนต้องการในบรรทัดสุดท้าย ซึ่งผู้วิจัยจะแสดงหลักฐานให้เห็นต่อไป

2.2.2 คณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.)

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2557 แก้ไขเพิ่มเติมกำหนดอำนาจหน้าที่ของ คสช. เฉพาะที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญฉบับออกเสียงประชามติมี 2 ส่วน ดังนี้

²⁷ “มีชัย’ แจงตอบรับนั่ง ‘ปธ.กรธ.’ ทดแทนบุญคุณแผ่นดิน,” ไทยรัฐออนไลน์, นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 5 ตุลาคม 2558, <http://www.thairath.co.th/content/530087> (สืบค้นเมื่อวันที่ 23 มีนาคม 2560).

²⁸ ไทยพับลิก้า, “เรื่องสุขปนทุกข์ของ ‘มีชัย ฤชุพันธุ์’ คนเขียน ‘รัฐธรรมนูญ 2 แผ่นดิน’,” สำนักข่าวออนไลน์ไทยพับลิก้า, นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 4 เมษายน 2560, <https://thaipublica.org/2017/04/meechai-ruchuphan-4-4-2560/> (สืบค้นเมื่อวันที่ 7 เมษายน 2560).

2.2.2.1 การแต่งตั้งคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ

นับแต่วันที่กมธ. ยกร่างรัฐธรรมนูญชุดบรรดาศักดิ์สิ้นสุดลง พร้อมกับร่างรัฐธรรมนูญฉบับที่ สปช. ลงมติ “ไม่เห็นชอบ” รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) แก้ไขเพิ่มเติม ได้ให้อำนาจ คสช. แต่งตั้งคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญชุดใหม่ ประกอบด้วย ประธาน 1 คน และกรรมการอื่นไม่เกิน 20 คน²⁹ ซึ่ง พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา หัวหน้า คสช. ได้ทาบทามให้สมาชิก คสช. สายพลเรือนคือมีชัย ฤชุพันธุ์ ผู้มีบทบาทสำคัญในการยกร่างรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว เข้ารับหน้าที่ประธานกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ (กรธ.) คนใหม่ เขาตอบรับคำเชิญด้วยเหตุผล “ไม่อยู่ในฐานะที่จะปฏิเสธได้ มิฉะนั้นก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้ไม่รู้จักทดแทนบุญคุณของแผ่นดิน”³⁰ ซึ่งภายหลังหารือกับ คสช. มีชัยเปิดเผยว่าครั้งแรกกับสื่อมวลชน โดยสรุปกรอบแนวคิดของ คสช. ต่อการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญไว้ 5 ประการ ดังนี้

ประการที่ 1 ให้ร่างรัฐธรรมนูญให้เป็นที่ยอมรับนับถือของสากล แต่ขณะเดียวกันต้องสอดคล้องกับสภาพปัญหา ประเพณี วัฒนธรรม และ วิถีชีวิตของประเทศและคนไทยที่มีอยู่หรือเป็นอยู่

ประการที่ 2 ให้มีกลไกที่มีประสิทธิภาพในการปฏิรูป และสร้างความปรองดองให้เกิดขึ้นให้ได้

ประการที่ 3 ให้มีมาตรการป้องกัน ไม่ให้การเมืองใช้อำนาจแสวงหาประโยชน์เพื่อตนเองและพวกพ้อง โดยใช้เงินแผ่นดินไปอ้อยอ่อยเยือกกับประชาชน เพื่อสร้างความชอบธรรม โดยมีได้มุ่งหมายให้ประชาชนอยู่ดีมีสุขในระยะยาว จนเกิดความเสียหายแก่ประเทศอย่างร้ายแรง และเกิดวิกฤตที่หาทางออกไม่ได้

ประการที่ 4 มีแนวทางการจัดการทุจริต และประพฤติมิชอบอย่างได้ผล

ประการที่ 5 ให้สร้างกลไกที่มีประสิทธิภาพเพื่อให้มีการมีส่วนร่วมของประชาชนในอันที่จะปกป้องผลประโยชน์ของประเทศ และร่วมกันรับรู้ และรับผิดชอบต่อความเจริญและการพัฒนาประเทศและสังคมโดยรวม³¹

²⁹ รัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 1) พ.ศ. 2558, มาตรา 39/1, 4-5.

³⁰ อ้างแล้วใน ไทยรัฐออนไลน์, 5 ตุลาคม 2558.

³¹ เรื่องเดียวกัน.

2.2.2.2 การให้ความเห็นหรือข้อเสนอแนะในการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญ

ในฐานะผู้มีอำนาจรัฐอธิปไตย และเป็นผู้กำหนดโรดแมปการเมืองไทย หลังรัฐประหารปี 2557 รัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราวกำหนดให้ กรธ. ต้องรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะจาก คสช. ประกอบการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่³² นอกจากผลการหารือระหว่างหัวหน้า คสช. กับประธาน กรธ. ตามที่กล่าวไว้ข้างต้น คสช. ยังได้ทำหนังสือถึงกรธ. อย่างเป็นทางการ 2 ครั้ง

ครั้งแรก เกิดขึ้นในวาระเริ่มต้นการทำหน้าที่ของ กรธ. เพื่อใช้เป็นกรอบในการยกร่างรัฐธรรมนูญ โดย พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา หัวหน้า คสช. มีหนังสือด่วนที่สุด ที่ คสช./491 ลงวันที่ 11 พฤศจิกายน 2558 เรื่อง ขอความร่วมมือแสดงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับร่างรัฐธรรมนูญ ถึงประธาน กรธ. มีเนื้อหา 10 ประการ ดังนี้

- (1) ต้องมีบทบัญญัติที่สำคัญอย่างครบถ้วน มีข้อความชัดเจนแน่นอน เพื่อจะให้เกิดความเข้าใจในทุกเนื้อหาสาระได้ง่าย ไม่ใช้ถ้อยคำที่กำกวมซึ่งก่อให้เกิดความผิด ๆ จะต้องใช้ถ้อยคำที่เลือกสรรมาแล้วว่ามีความหมายที่แน่นอนและชัดเจนที่สุด คำหรือข้อความที่มีความหมายหลากหลายแง่มุม หรือกำกวมซึ่งอาจทำให้เข้าใจไปได้หลายกรณี ไม่ควรนำมาใช้
- (2) รัฐธรรมนูญไม่ควรยาวเกินไป ควรบัญญัติเฉพาะหลักการจัดรูปแบบการปกครองของรัฐที่สำคัญและจำเป็นเท่านั้น หากยาวมีรายละเอียดมาก จะทำให้การตีความยุ่งยากมากขึ้น และจะไม่สามารถได้รับความเคารพเท่าที่ควร สำหรับรายละเอียดปลีกย่อยของการปกครองประเทศ หรือกฎหมายย่อยในส่วนอื่น ๆ นั้น ควรเป็นหน้าที่ขององค์กรฝ่ายนิติบัญญัติจะออกกฎหมาย มิใช่เรื่องที่ควรบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ อย่างไรก็ตาม รัฐธรรมนูญจะต้องไม่สั้นเกินไปจนขาดสาระสำคัญ
- (3) ควรมีกำหนดวิธีการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญตามกฎหมายขึ้นไว้ เพราะรัฐธรรมนูญที่ดีต้องมีความยืดหยุ่นเหมาะสมกับกาลสมัยที่มีการเปลี่ยนแปลงไป การที่มีวิธีการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญตามกฎหมายนั้น เพื่อป้องกันการล้มล้าง หรือแก้ไขรัฐธรรมนูญโดยใช้อำลึง โดยเฉพาะการปฏิวัติและรัฐประหาร
- (4) บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ ควรจะต้องครอบคลุมในหลักการที่สำคัญของกระบวนการการเมืองการปกครอง เช่น บัญญัติรับรองสิทธิและเสรีภาพของประชาชน

³² รัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 1) พ.ศ. 2558, มาตรา 39/1, 4-5.

ตามหลักนิติรัฐ บัญญัติถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนที่เหมาะสม สอดคล้องกับหลักการปกครองของระบอบประชาธิปไตย และวัฒนธรรม ประเพณี ความรู้ความสามารถ ทางการเมืองของประชาชนเป็นสำคัญ บัญญัติถึงสถาบันทางการเมืองที่มาของสถาบันเหล่านั้น อำนาจหน้าที่ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันการเมือง กระบวนการสำคัญในการปฏิบัติหน้าที่ของสถาบันการเมือง รวมถึงกระบวนการใช้อำนาจตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของบุคลากรทางการเมืองของสถาบันต่าง ๆ อย่างรัดกุม ป้องกันมิให้มีการบิดเบือนหลักการและกฎเกณฑ์ที่ถูกต้อง เพราะจะทำให้เกิดวิกฤตทางการเมือง และอาจเป็นหนทางนำไปสู่การแก้วิกฤตการเมืองด้วยวิธีการนอก ระบบ

(5) การมีส่วนร่วมในทางการเมืองของประชาชน จะต้องสร้างพลเมืองให้เป็นใหญ่ในประเทศอย่างแท้จริง ในฐานะผู้เป็นเจ้าของอำนาจสูงสุดในการปกครอง ในการที่จะเปลี่ยนแปลงรัฐบาลที่ใช้อำนาจปกครองโดยไม่ถูกต้องชอบธรรม หรือรัฐบาลที่ปฏิเสธหรือเป็นปฏิปักษ์ต่อมวลมหาประชาชน โดยไม่ทำให้ประชาชนมีความสำคัญแต่เฉพาะก่อน หรือขณะเลือกตั้งเท่านั้น ภายหลังการเลือกตั้งไปแล้วประชาชนยังคงต้องมีส่วนร่วมบทบาทที่สำคัญกว่านักการเมืองผู้ที่ได้รับเลือกตั้งเข้ามา โดยรัฐมีหน้าที่สนับสนุนในการสร้างและพัฒนาพลเมืองให้มีความรู้และความรับผิดชอบทางการเมือง

(6) เนื่องจากปัญหาวิกฤต หรือข้อขัดแย้งทางการเมืองย่อมเกิดขึ้นได้เสมอ และรัฐธรรมนูญอาจเกิดภาวะทางตัน ดังนั้นควรบัญญัติช่องทางเผื่อกาลในอนาคตในการผ่าทางตันเพื่อรองรับสถานการณ์ไว้ด้วย โดยเฉพาะการเกิดปัญหาสุญญากาศทั้งด้านนิติบัญญัติ บริหาร และตุลาการ เพื่อให้การบริหารราชการแผ่นดินสามารถดำเนินการต่อไปได้อย่างต่อเนื่อง

(7) แนวนโยบายด้านความมั่นคงของรัฐยังคงต้องบัญญัติให้รัฐต้องพิทักษ์รักษาไว้ซึ่งสถาบันพระมหากษัตริย์ เอกราช อธิปไตย และบูรณภาพแห่งเขตอำนาจรัฐ และต้องจัดให้มีกำลังทหาร อาวุธยุทโธปกรณ์ และเทคโนโลยีที่ทันสมัย จำเป็น และเพียงพอเพื่อพิทักษ์รักษา เอกราช อธิปไตย ความมั่นคงของรัฐ สถาบันพระมหากษัตริย์ ผลประโยชน์แห่งชาติ และการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และเพื่อการพัฒนาประเทศ การใช้กำลังทหารโดยสุจริตเพื่อความมั่นคงของรัฐจากภัยที่มีมาจากภายในและนอกราชอาณาจักร ไม่ต้องรับโทษทางแพ่งทางอาญา และทางปกครอง

- (8) ข้าราชการหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐโดยเฉพาะทหาร จะต้องมีสติเสรีภาพในทุก ๆ ด้าน เช่นเดียวกับประชาชนโดยทั่วไปไม่ควรถูกจำกัด หรือรีดรอนสิทธิเสรีภาพ แม้กระทั่ง สติและเสรีภาพในการแสดงออกทางการเมืองด้วยเหตุแห่งอาชีพในการเป็นข้าราชการ ทหาร
- (9) ควรกำหนดให้การดำรงตำแหน่งของนายกรัฐมนตรีมีวาระ 4 ปี และจะดำรง ตำแหน่งได้ไม่เกิน 2 วาระ เพื่อป้องกันการผูกขาด หรือเผด็จการทางการเมือง
- (10) ปัญหาการทุจริตคอร์รัปชันจะต้องได้รับการต่อต้านและขจัดไปจากชาติ โดยผู้กระทำความผิดจะต้องถูกลงโทษอย่างหนักเฉียบขาดและรุนแรง เป็นค่านิยมที่ จะต้องถูกบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ เพื่อให้ประชาชนและข้าราชการเกิดความสำนึกที่ดี ต่อประเทศชาติ³³

ครั้งที่ 2 เกิดขึ้นหลัง กรธ. ส่งมอบร่างแรกรัฐธรรมนูญซึ่งมีเนื้อหา รวม 270 มาตรา 15 หมวด³⁴ ให้ ครม. คสช. สนช. รวมถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อขอรับทราบความ คิดเห็นและข้อเสนอแนะเพิ่มเติม ก่อนนำไปปรับปรุงแก้ไขเป็นร่างรัฐธรรมนูญฉบับออกเสียงประชามติ ต่อไป ปรากฏว่า พล.อ.ธีรชัย นาควานิช เลขาธิการ คสช. ได้ทำหนังสือด่วนที่สุด ที่ คสช. (สลธ.)/145 ลงวันที่ 13 มีนาคม 2559 เรื่อง ข้อเสนอแนวทางการปรับปรุงบทเฉพาะกาลในร่างรัฐธรรมนูญ ส่งถึง ประธาน กรธ.³⁵ โดยอ้างถึงการประชุมหารือภายในระหว่างหัวหน้า คสช. ประธาน สนช. และ ประธาน สปท. ที่แสดงความห่วงใยสถานการณ์หลังการเลือกตั้งทั่วไป ซึ่งเป็นการเปลี่ยนผ่านจากการ ยึดอำนาจเมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม 2557 มีรายละเอียดดังนี้

³³ ไทยรัฐฉบับพิมพ์, “พิมพ์เขียว คสช. 10ข้อส่งถึงมีชัย,” ไทยรัฐออนไลน์, นำขึ้นข้อมูลเมื่อ วันที่ 19 พฤศจิกายน 2558, <http://www.thairath.co.th/content/540406> (สืบค้นเมื่อวันที่ 23 มีนาคม 2560).

³⁴ คณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ, “ร่างรัฐธรรมนูญเบื้องต้น,” คณะกรรมการ ร่างรัฐธรรมนูญ, นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 4 กุมภาพันธ์ 2559, <http://www.cdc.or.th/conference-report/meeting-conclusion/31-preliminary-draft-constitution> (สืบค้นเมื่อวันที่ 23 มีนาคม 2560).

³⁵ “เปิดข้อเสนอ คสช.ฉบับเต็ม! ล็อกคพ.เหล่าทัพ-ปลัดกท.ร่วม250ส.ว. จดเปิดชื่อ3นายกฯ,” มติชนออนไลน์, นำขึ้นข้อมูลวันที่ 15 มีนาคม 2559, <http://www.matichon.co.th/news/71604> (สืบค้นเมื่อวันที่ 23 มีนาคม 2560).

สิ่งที่ คสช. กระทำย่อมส่งผลกระทบต่อบุคคลบางกลุ่มเป็นธรรมดา และกำลังฟื้นฟูดูแลให้เข้ารูปเข้ารอย อาจถูกล้มล้างหรือเปลี่ยนแปลงจนขาดความต่อเนื่อง โดยอาศัยวิถีและกลไกประชาธิปไตยว่ามาจากการเลือกตั้งเป็นข้ออ้าง จึงใช้เสียงข้างมากในรัฐสภา มุ่งเอาชนะคะคานจนเกิดความเปลี่ยนแปลง ความขัดแย้งรุนแรง และความไม่ปกติสุข ดังที่เคยเกิดขึ้นมาแล้ว และหวนกลับคืนมาใหม่จนเข้าวงจรเดิม ดังที่เรียกกันทางสื่อต่าง ๆ ว่า “เป็นกับดักทางเศรษฐกิจ” ที่ฉุดรั้งให้เศรษฐกิจของประเทศไม่อาจเติบโตได้ รวมถึง “กับดักทางการเมือง” ที่สร้างความหวาดระแวงในหมู่ประชาชน รัฐบาลเองก็จะขาดเสถียรภาพ การปฏิรูปและการออกกฎหมายอาจดำเนินการต่อไม่ได้ อันจะทำให้ระบอบประชาธิปไตยและความมั่นคงแห่งชาติลุ่มครึ้นลง กรณีนี้ย่อมไม่เป็นไปตามเจตนารมณ์ของ คสช.

คสช. จึงเสนอแนวทางการปรับปรุงร่างรัฐธรรมนูญไว้ 3 ประเด็น

- (1) ส.ว. เสนอให้มีจำนวนครึ่งหนึ่งของ ส.ส. คือ 250 คน มาจากการคัดสรรหรือแต่งตั้งจากผู้ทรงคุณวุฒิ โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ วิธีการดำเนินการโดยคณะกรรมการอิสระจำนวน 8-10 คน, มีวาระการดำรงตำแหน่ง 5 ปี เพื่อให้สอดคล้องกับช่วงเวลาตามยุทธศาสตร์ชาติ, คุณสมบัติเป็นไปตามที่ กรธ. กำหนด แต่ควรเปิดให้สามารถแต่งตั้งข้าราชการผู้ดำรงตำแหน่งสำคัญบางตำแหน่งเป็น ส.ว. ได้ไม่เกิน 6 คน ได้แก่ ปลัดกระทรวงกลาโหม ผู้บัญชาการทหารสูงสุด ผู้บัญชาการทหารบก ผู้บัญชาการทหารเรือ ผู้บัญชาการทหารอากาศ และผู้บัญชาการตำรวจแห่งชาติ, ไม่มีอำนาจเลือกหรือกำหนดตัวนายกรัฐมนตรีหรือรัฐมนตรี แต่มีหน้าที่พิทักษ์รัฐธรรมนูญ มิให้ฝ่ายการเมืองอาศัยเสียงข้างมากใน ส.ส. ปิดเบือนเจตนารมณ์ของประชาชน รวมถึงมีบทบาทในการควบคุมบริหารราชการแผ่นดิน เช่น การอภิปรายไม่ไว้วางใจ ฯลฯ
- (2) การเลือกตั้ง ส.ส. เสนอให้ทบทวนระบบเลือกตั้ง โดยใช้บัตร 2 ใบ, กำหนดให้เขตเลือกตั้งใหญ่ขึ้น มี ส.ส. ไม่เกิน 3 คน แต่ให้ผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งแต่ละคนใช้สิทธิเลือกได้เพียง 1 คน
- (3) การเลือกนายกรัฐมนตรี เสนอให้ทบทวนการแจ้งรายชื่อนายกรัฐมนตรีล่วงหน้าไม่เกิน 3 รายชื่อ เนื่องจากอาจยังไม่เหมาะสมกับสถานการณ์ที่อ่อนไหว สุ่มเสี่ยงกับระยะเปลี่ยนผ่าน การนำกติกาใหม่ ๆ มาใช้อาจเป็นอีกกับดักหนึ่งที่ปิดทางออกในยามวิกฤตจนทำให้การเมืองเดินหน้าต่อไม่ได้

คสช. ขอเรียนว่าอย่าได้หวาดระแวงว่าจะมีการสืบทอดอำนาจ คสช. ยินดีจะพ้นจากตำแหน่ง และยุติอำนาจหน้าที่ทั้งปวงตามกำหนดเวลาในโรดแมปและในร่างรัฐธรรมนูญ และจะไม่เข้ามาก้าวล่วงแทรกแซงการจัดการเลือกตั้งและการจัดตั้งรัฐบาลใหม่³⁶

เมื่อพิจารณาข้อเสนอแนะที่ คสช. ส่งถึงกรธ. ทั้ง 2 ครั้ง รวมทั้งสิ้น 13 ประเด็น จะพบว่ามีนัยทางการเมืองแฝงแทบทุกคำเพื่อแสวงหาแนวร่วมในการรับร่างรัฐธรรมนูญ แต่หลายประเด็นเป็นสิ่งที่ กรธ. คิดว่า “ไปต่อไม่ได้” เช่น ข้อ 2 ในข้อเสนอชุดแรก ให้มีวิธีแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญ เพื่อป้องกันถูกฉีกด้วยการปฏิวัติรัฐประหาร หรือพูดง่าย ๆ ว่าให้เขียนรัฐธรรมนูญเพื่อป้องกันการยึดอำนาจ ข้อ 5 เสนอให้สร้าง “พลเมืองให้เป็นใหญ่” สามารถเปลี่ยนแปลงรัฐบาลที่ใช้อำนาจโดยไม่ถูกต้องชอบธรรม หรือเป็นปฏิปักษ์ต่อ “มวลมหาประชาชน” ซึ่งคำว่า “พลเมืองเป็นใหญ่” คือความมุ่งหมายที่กลายเป็นชื่อเรียกขานของร่างรัฐธรรมนูญฉบับวรศักดิ์³⁷ ส่วนคำว่า มวลมหาประชาชน ก็เป็นคำที่มวลชนฝ่ายต่อต้านรัฐบาลยิ่งลักษณ์ ชินวัตร ปี 2556-2557 ใช้เรียกแทนกลุ่มของตน

ข้อ 6 เสนอให้มีช่องทาง “ผ่าทางตันทางการเมือง” ซึ่งถูกตีเจตนาว่า คสช. ต้องการฟื้นชีพคณะกรรมการยุทธศาสตร์การปฏิรูปและการปรองดองแห่งชาติ (คปป.) ที่เคยถูกบรรจุไว้ในร่างรัฐธรรมนูญฉบับวรศักดิ์หรือไม่ หลังฝ่ายการเมืองรุมต่อต้านประเด็นนี้อย่างหนัก ไม่ต่างจากข้อ 7 ให้บัญญัติว่าการใช้กำลังทหารโดยสุจริตเพื่อความมั่นคงของรัฐจากภัยภายในและนอกราชอาณาจักร ไม่ต้องรับโทษทางแพ่ง ทางอาญา และทางปกครอง ซึ่งมองได้ว่าเป็นการเขียน “นิรโทษกรรมล่วงหน้าให้แก่การรัฐประหารในอนาคต” หรือไม่

³⁶ เรื่องเดียวกัน.

³⁷ บวรศักดิ์ อุวรรณโณ ประธานกรรมาธิการยกร่างรัฐธรรมนูญ ชี้แจงหลายครั้งว่าร่างรัฐธรรมนูญที่ กมธ. จัดทำขึ้นมีหลักเพื่อ “สร้างพลเมืองในฐานะเจ้าของอธิปไตยที่แท้จริงให้เป็นใหญ่” ด้วยการมีส่วนร่วมในการบริหาร การตรวจสอบถ่วงดุลนักการเมืองที่อ้างว่ามาจากการเลือกตั้งของประชาชน อาทิ กำหนดให้มีสมาชิกพลเมือง สภาตรวจสอบประจำจังหวัด สมาชิกคุณธรรม, อ้างจากคำชี้แจงต่อที่ประชุม สปช., คมชัดลึกออนไลน์, "บวรศักดิ์"แจงภาพรวมร่าง รธน.ฉบับเสนอ สปช. ย้ำออกแบบ รธน. เหมาะสมวัฒนธรรมการเมืองไทย เน้นสร้างพลเมืองเป็นใหญ่," นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 20 เมษายน 2558, <http://www.komchadluek.net/news/politic/204985> (สืบค้นเมื่อวันที่ 6 ธันวาคม 2560).

ข้อเสนอแนะต่าง ๆ เหล่านี้ เผยให้เห็น “ความต้องการที่แท้จริง” ของ คสช. เพราะเป็นการยื่นข้อเสนอเดิมตั้งแต่คราวจัดทำร่างรัฐธรรมนูญถาวรฉบับแรก ทั้งที่บางประเด็นเคยทำให้องค์กรรัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวประสบปัญหาการไม่ยอมรับ

มีชัยยอมรับว่า วันที่ได้รับข้อเสนอชุดแรก 10 ข้อจาก คสช. ทำให้เกิดความรู้สึก “ทุกข์กันทั้ง กรธ.” เพราะคิดว่ามันไปไม่ได้ จึงต้องรับหน้าที่ไปอธิบายให้ คสช. เข้าใจ³⁸ นอกจากนี้เขายังกระซิบบอกโฆษก กรธ. ว่า “ตกลงเราจะเขียนรัฐธรรมนูญที่ดี หรือรัฐธรรมนูญที่ผ่าน”³⁹ แต่นั่นไม่ได้หมายความว่า กรธ. จะปฏิเสธคำขอจาก คสช. ได้ โดยเฉพาะเมื่อ คสช. ส่งข้อเสนอชุดที่ 2 สำหรับความต้องการมาอีกครั้ง หน้าที่ กรธ. คือกลับไปต่อรองกับ คสช. เพราะหลายเรื่องกระทบหลักการใหญ่ที่ กรธ. วางไว้ อย่างข้อ 2 ให้กลับไปใช้บัตรเลือกตั้ง ส.ส. 2 บัตร แยกระหว่าง ส.ส. แบบแบ่งเขตกับแบบบัญชีรายชื่อ กรธ. เห็นว่า “ข้อเสนอ คสช. ยังไม่มีเหตุผล จึงยืนระบบบัตรเดียว”⁴⁰ แต่บางเรื่องก็ยอม “พบกันครึ่งทาง” เช่น ข้อ 1 ให้ ส.ว. 250 คนมาจากการสรรหาของผู้ทรงคุณวุฒิ และขอส่งผู้บัญชาการเหล่าทัพ 6 คนไปนั่งในสภาในฐานะ ส.ว. กรธ. ยอมเขียนเรื่องนี้ไว้ในบทเฉพาะกาล แต่ขอทดสอบระบบใหม่ที่คิดค้นขึ้นเป็นครั้งแรก ด้วยการให้มีสรรหา ส.ว. ที่มาจากกลุ่มวิชาชีพ เลือกกันเองจากระดับอำเภอ ขึ้นมาระดับจังหวัด และระดับประเทศ รวมแล้วเหลือ 50 คน ทำให้สมาชิกสภาสูงตามร่างรัฐธรรมนูญฉบับออกมาในลักษณะ “ส.ว. ลูกผสม” มาจากระบบสรรหาโดยผู้ทรงคุณวุฒิ 200 คน และสรรหาโดยกลุ่มวิชาชีพ 50 คน หรือข้อเสนอข้อ 3 ให้บททวนการกำหนดให้พรรคการเมืองจัดทำบัญชีรายชื่อนายกฯ 3 รายชื่อ แม้ กรธ. ขอยืนยันหลักการเดิม เพราะต้องการเปิดเผยให้สังคมได้ทราบตัวบุคคลที่จะมาดำรงตำแหน่งนายกฯ แต่ก็ยอมเขียนเพิ่มเติมไปว่าในกรณีเกิดทางตันจนไม่สามารถใช้ชื่อในนายกฯ บัญชีได้ ให้ ส.ส. สามารถเสนอญัตติเพื่อให้ที่ประชุมรัฐสภาลงมติขอยกเว้นเกณฑ์ดังกล่าวได้

อุดม รัฐอมฤต บรรยายสภาพการทำงานว่า “คสช. ซึ่งเป็นรัฐอธิปัตย์ เขามีแผนมีโรดแมป มีข้อมูลอยู่แล้ว ดังนั้นข้อมูลที่เขามี แน่นนอน กรธ. จะบอกว่าไม่ให้ความสนใจคงไม่ได้ แต่บอกว่าเราฟังคำสั่ง คงไม่ใช่ เพราะท้ายที่สุดสิ่งที่ท่านเสนอมาก็ต้องแสดงผล และมาเทียบกับสิ่งที่เราเสนอไว้แล้วว่าเหตุผลมันไปด้วยกันหรือไม่ หรือมีอะไรเพิ่มเติมเข้ามาแล้วฟังได้”⁴¹

³⁸ อ้างแล้วใน ไทยพับลิก้า, 4 เมษายน 2560.

³⁹ อุดม รัฐอมฤต, *อมรินทร์นิวส์ไทม์*, สถานีโทรทัศน์อมรินทร์ทีวี, 10 ธันวาคม 2558.

⁴⁰ อุดม รัฐอมฤต, *อมรินทร์นิวส์ไทม์*, สถานีโทรทัศน์อมรินทร์ทีวี, 24 มีนาคม 2559.

⁴¹ เรื่องเดียวกัน.

พร้อมยอมรับว่าสิ่งที่เกิดขึ้นทำให้ทุกฝ่ายมีความรู้สึกเหมือน กรธ. ถูกบีบ “ดูแล้วเป็นเรื่องอำนาจแท้ ๆ กรธ. จะให้เหตุผลอะไรในการปฏิเสธหรือตอบรับ”⁴²

กล่าวโดยสรุป ข้อเสนอของ คสช. ที่ส่งตรงถึง กรธ. แบบย่ำแล้วย่ำอีก โดยเฉพาะ เรื่อง ส.ว. สรรหาที่เป็น “ธง” ของ คสช. ตั้งแต่ในคราวจัดทำร่างรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราวที่ดี ทำให้ กรธ. ต้องแสวงหาวิธีการตอบรับแบบแนบเนียน เพื่อไม่ให้สังคมเกิดความรู้สึกต่อต้านรุนแรงในชั้น รมรณงค์ประชามติ ซึ่งโฆษก กรธ. ยอมรับว่า “กรธ. มีข้อคิดคำนึงอยู่แล้วว่าถ้าร่างกฎหมายที่ประชาชน มองแล้วเห็นว่าไม่มีเหตุผล รับไม่ได้ หรือเขียนเพื่อรองรับกลุ่มผลประโยชน์กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง สิ่งนี้จะทำให้ความล้มเหลวเกิดกับ กรธ. ทันที ถ้าหากเราเขียนแล้วได้ดังใจเราจริง แต่ประชาชนไม่เอา ผมว่าเป็น ความล้มเหลว”⁴³

2.2.3 คณะรัฐมนตรี (ครม.)

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2557 แก้ไขเพิ่มเติม กำหนดอำนาจหน้าที่ของ ครม. เฉพาะที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญฉบับออกเสียง ประชามติไว้ 3 ส่วน ดังนี้

2.2.3.1 การให้ความเห็นหรือข้อเสนอแนะในการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญ

บทบาทหน้าที่ของ ครม. ในการให้ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะต่อ กรธ. ประกอบการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญเป็นไปในลักษณะเดียวกับบทบาทของ คสช. เนื่องจาก รัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราวกำหนดเอาไว้⁴⁴ รัฐบาลโดย พล.อ.ประวิตร วงษ์สุวรรณ รองนายกรัฐมนตรี ในฐานะรักษาราชการแทนนายกรัฐมนตรี ทำหนังสือที่ นร. 0404/1625 ลงวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2559 เรื่อง ข้อเสนอและความเห็นในการแก้ไขรัฐธรรมนูญของ ครม. ส่งถึงประธาน กรธ.⁴⁵ โดยรวบรวม ความเห็นจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มีรายละเอียด 16 ประเด็น ดังนี้

⁴² เรื่องเดียวกัน.

⁴³ อ้างแล้วใน อมรินทร์ทีวี, 10 ธันวาคม 2558.

⁴⁴ รัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 1) พ.ศ. 2558, มาตรา 39/1, 4-5.

⁴⁵ “เปิด 16 ข้อเสนอ ครม. ดัน‘กรธ.’ปรับ ‘ร่าง รธน.’,” *มติชนออนไลน์*, นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2559, <http://www.matichon.co.th/news/45142> (สืบค้นเมื่อวันที่ 23 มีนาคม 2560).

- (1) มาตรา 24 วรรคสอง ควรบัญญัติเรื่องการเข้าเฝ้าฯ ถวายสัตย์ปฏิญาณของตำแหน่งหน้าที่ต่าง ๆ ตามกฎหมายให้ชัดเจน
- (2) มาตรา 30 และมาตรา 35 วรรคสาม กระทรวงกลาโหมเสนอว่าคำว่า “ภาวะสงคราม” ควรใช้คำเหมือนรัฐธรรมนูญแห่ง พ.ศ. 2550 คือ “ภาวะสงครามหรือการรบ” เพราะสถานการณ์บางอย่างไม่ถึงขั้นประกาศสงคราม แต่มีการสู้รบกัน
- (3) มาตรา 47 กระทรวงมหาดไทยเสนอให้กำหนดให้บุคคลมีหน้าที่ป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยด้วย ขณะที่กระทรวงวัฒนธรรม และกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เสนอให้แก้ไขมาตรา 47 (8) ว่า “ร่วมมือและสนับสนุนการอนุรักษ์ ส่งเสริมคุ้มครอง มรดกวัฒนธรรม และภูมิปัญญา ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม”
- (4) มาตรา 48 กระทรวงกลาโหม และรองนายกรัฐมนตรีเห็นว่า มาตรา 77 ของรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2550 บัญญัติไว้เหมาะสมแล้ว แต่หากแก้ไขใหม่ควรให้ครอบคลุมภารกิจที่ต้องใช้ทหาร โดยแก้ ตัด เพิ่มเติม เปลี่ยนถ้อยคำ
- (5) มาตรา 56 คำว่า “สิทธิในวงโคจรของดาวเทียม” ขอให้ตรวจสอบกับกระทรวงที่เกี่ยวข้องว่าใช้คำถูกต้องหรือไม่
- (6) หมวด 5 หน้าที่ของรัฐ และหมวด 6 แผนนโยบายแห่งรัฐ ควรกล่าวถึงบทบาทของรัฐในเรื่องสหกรณ์ การผังเมือง การปฏิรูปที่ดิน ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง กระทรวงมหาดไทยเสนอว่า ควรระบุถึงการบริหารราชการแผ่นดินส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น
- (7) กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงการต่างประเทศ กระทรวงยุติธรรม และกระทรวงศึกษาธิการ เสนอความเห็น ว่า
 - 7.1) ควรบัญญัติถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ให้ชัดเจนเป็นการเฉพาะตามหลักสากล
 - 7.2) มาตรา 27 ควรมีข้อห้ามเกี่ยวกับการเลือกปฏิบัติที่ชัดเจน ดังเช่นมาตรา 30 ของรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550
 - 7.3) สิทธิในกระบวนการยุติธรรมตามมาตรา 40 ในรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 ระบุถึงสิทธิพื้นฐานต่าง ๆ ไว้ชัดเจนและสอดคล้องกับหลักสากล การไม่บัญญัติไว้ในร่างรัฐธรรมนูญใหม่โดยถือว่าอยู่ในบังคับมาตรา 25 แล้วอาจไม่เด่นชัด ไม่สอดคล้องกับมาตรฐานสิทธิมนุษยชน และ “Bill of Rights” ของนานาประเทศ
 - 7.4) มาตรา 50 ลดสิทธิสวัสดิการทางการศึกษาที่เคยมีลงมาเหลือแค่ตามภาคบังคับคือ 9 ปี แต่ปัจจุบันรัฐจัดการศึกษาให้ไม่น้อยกว่า 12 ปีอยู่แล้ว ควรพิจารณาทบทวนไม่ให้เป็นการลดสิทธิของบุคคล

7.5) เมื่อเปรียบเทียบกับรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 ยังขาดบทบัญญัติคุ้มครองคนยากไร้ พิกัด ทุพพลภาพ เด็กเยาวชนที่ไม่มีผู้ดูแล คนอายุ 60 ปี แรงงานเด็ก แรงงานสตรี อาจเป็นจุดอ่อนให้ถูกต่อต้าน มาตรา 51 อาจถูกตีความว่าละเมิดสิทธิสวัสดิการ รักษาพยาบาลของผู้ยากไร้ด้วย

(8) สำนักงบประมาณเสนอความเห็น 2 มาตรา โดยมาตรา 137 บัญญัติว่าร่าง พ.ร.บ. งบประมาณต้องแสดงแหล่งที่มา ปรมาณการรายได้ และผลสัมฤทธิ์ที่จะได้รับจากการจ่ายเงินนั้น เห็นว่าไม่จำเป็นต้องแสดงผลสัมฤทธิ์ เพราะอาจนำไปสู่ข้อโต้แย้งและข้อถกเถียงอย่างไม่มีที่สิ้นสุด เห็นสมควรกำหนดเป็น “ผลประโยชน์ที่จะได้รับ” ส่วนมาตรา 139 วรรคสอง วรรคสาม และวรรคสี่ เพิ่มหลักการให้ ครม. และเจ้าหน้าที่รัฐต้องรับผิดชอบเกี่ยวกับการแปรรูปที่ดิน และการอนุมัติ หรือจัดสรรงบประมาณโดยผ่าน บทบัญญัติตามวรรคหนึ่งและวรรคสองของมาตราเดียวกัน เห็นว่า หากตีความโดยเคร่งครัดจะทำให้ ส.ส.-ส.ว. หรือกรรมการไม่สามารถมีส่วนในการใช้งบประมาณไม่ว่าโดยทางตรงหรือทางอ้อม อาจขัดต่อหลักการงบประมาณที่ฝ่ายบริหารเป็นผู้เสนอ และฝ่ายนิติบัญญัติเป็นผู้อนุมัติ ทำให้เกิดปัญหาต่อกระบวนการงบประมาณ และเป็นอันตรายต่อเจ้าหน้าที่ของรัฐ ทำให้ไม่กล้าที่ปฏิบัติงานตามปกติ เป็นผลเสียต่อการบริหารราชการแผ่นดินมากกว่าจะระงับยับยั้งการแสวงหาผลประโยชน์ ฯลฯ

(9) มาตรา 190 ศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองไม่ควรจัดเป็นระบบศาลเดียว เพราะขัดต่อการปฏิบัติในนานาประเทศ ควรแก้ไขการอุทธรณ์เป็นสิทธิทั้งในข้อเท็จจริงและข้อกฎหมายเพื่อให้เป็นระบบสองศาล

(10) การแยกศาลรัฐธรรมนูญไว้เป็นหมวด 11 ไม่มีเหตุผลหนักแน่นพอ อาจก่อให้เกิดความเข้าใจว่ามีการเพิ่มอำนาจให้ศาลรัฐธรรมนูญมากขึ้น ก่อให้เกิดการโต้แย้งว่าศาลรัฐธรรมนูญเป็น “ศาล” ตามหมวด 10 และตามมาตรา 3 หรือไม่ อายุของตุลาการรัฐธรรมนูญที่แก่มาก 70 ปี เป็น 75 ปี อาจถูกมองว่าเพื่อประโยชน์ส่วนบุคคล ควรใช้เกณฑ์ 70 ปีเช่นเดิม

(11) มาตรา 181 ให้นำมาตรา 179 ห้ามส.ส.-ส.ว.ดำรงตำแหน่งต่าง ๆ เว้นแต่ “กรรมการที่ได้รับแต่งตั้งในการบริหารราชการแผ่นดินที่เกี่ยวกับกิจการของสภา” และนำมาใช้กับรัฐมนตรีโดยอนุโลม ทำให้เกิดปัญหาว่ารัฐมนตรีจะดำรงตำแหน่งกรรมการเกี่ยวกับการบริหารราชการแผ่นดิน แต่ไม่เกี่ยวกับกิจการของสภาได้หรือไม่ ควรบัญญัติมาตรา 181 และมาตรา 179 ให้กว้างขึ้น

- (12) กระทรวงมหาดไทย และส่วนราชการหลายแห่งเสนอว่า หมวด 14 การปกครองส่วนท้องถิ่น ควรเปลี่ยนชื่อหมวดเป็น “การบริหารราชการส่วนท้องถิ่น” เปลี่ยนคำว่า “องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น” เป็น “องค์กรบริหารราชการส่วนท้องถิ่น”
- (13) สำนักงานตำรวจแห่งชาติเสนอว่า มาตรา 268 บัญญัติถึงการปฏิรูปตำรวจโดยละเอียด แต่ไม่ควรลงรายละเอียดเรื่องการบริหารงานบุคคลมากเกินไป โดยเฉพาะการให้ใช้หลักลำดับอาวุโสในการแต่งตั้ง ศาลปกครองสูงสุดเคยมีคำพิพากษารับรองว่าการแต่งตั้งไม่อาจใช้หลักอาวุโสแต่อย่างใด อีกทั้งในระบบข้าราชการพลเรือนและทหารก็ไม่ได้นำหลักอาวุโสมาใช้เพียงประการเดียว
- (14) ควรมีหมวดว่าด้วยการปฏิรูปแยกออกมาต่างหากเป็นการเฉพาะ แต่ไม่ควรกำหนดรายละเอียดในเชิงผูกมัดมากเกินไป เพราะอาจยืดเยื้อ และยุ่งยากในการปฏิบัติ
- (15) การกำหนดเวลาและขั้นตอนหลังใช้รัฐธรรมนูญควรสอดคล้องกับโรดแมปที่ คสช. กำหนดให้เลือกตั้งใน พ.ศ. 2560 (เดือนกรกฎาคมเป็นต้นไป) การที่มาตรา 259 และมาตรา 260 ให้จัดทำกฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญและกฎหมายอื่นรวม 10 ฉบับให้เสร็จ จึงให้จัดเลือกตั้งภายใน 150 วัน ทำให้การเลือกตั้งเน้นช้าออกไป หากแก้ไขให้จัดทำเฉพาะกฎหมายเท่าที่จำเป็นแก่การเลือกตั้ง และจัดให้มี ส.ว. แล้ว จะทำให้เลือกตั้งได้เร็วขึ้น และสอดคล้องกับโรดแมป
- (16) ครม. เป็นห่วงปัญหาดังก่อนเดือนพฤษภาคม 2557 จะย้อนกลับอีกภายหลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ ภายหลังการเลือกตั้ง และภายหลังการจัดตั้งรัฐบาลใหม่ จึงเห็นว่าหากบัญญัติเนื้อหาและการบังคับใช้รัฐธรรมนูญเป็น 2 ช่วงเวลาคือ ช่วงเฉพาะกิจหรือเฉพาะกาลในระยะแรกซึ่งอาจไม่ยาวนานนัก โดยมีข้อยกเว้นตามความจำเป็นเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อย และช่วงที่จะใช้บทบัญญัติรัฐธรรมนูญในระยะต่อไปซึ่งสอดคล้องกับหลักการสากลมากขึ้นและเป็นไปตามระบอบประชาธิปไตยที่ลดข้อจำกัด⁴⁶

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน.

2.2.3.2 การสนับสนุนกระบวนการออกเสียงประชามติ

เมื่อได้รับร่างรัฐธรรมนูญจาก กรธ. แล้ว ครม. มีหน้าที่ต้องแจ้ง กกต. ทราบโดยเร็วเพื่อจัดให้มีการออกเสียงประชามติ⁴⁷ และสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินการ โดยที่ประชุม ครม. มีมติเมื่อวันที่ 12 เมษายน 2559 อนุมัติงบกลาง วงเงิน 2,991 ล้านบาท ให้สำนักงาน กกต. ใช้ดำเนินการจัดให้มีการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ รวมถึงคอยอำนวยความสะดวกให้แก่ กกต. ในการดำเนินการด้วย

2.2.3.3 ความรับผิดชอบอื่นทางกฎหมาย

รัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราวกำหนดให้นายกรัฐมนตรีเป็นผู้นำร่างรัฐธรรมนูญฉบับออกเสียงประชามติขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย และเป็นลงนามผู้รับสนองพระบรมราชโองการ⁴⁸ เพื่อประกาศใช้เป็นกฎหมายต่อไป

กล่าวโดยสรุป เป็นที่น่าสังเกตว่าข้อเสนอแนะและข้อสังเกตจาก ครม. ในหลายประเด็น ได้นำมาสู่ข้อท้วงติงจากสังคมในเวลาต่อมาเมื่อเข้าสู่ช่วงรณรงค์ประชามติ เช่น การลดสิทธิเรียนฟรี (ข้อ 7.4) ลดสิทธิรักษาพยาบาลของผู้ยากไร้ (ข้อ 7.5) แต่เมื่อ กรธ. ยืนยัน “คงเนื้อหาเดิม” ได้ก่อให้เกิดเสียงวิพากษ์วิจารณ์หนาหูและขยายวงกว้างขึ้นเรื่อย ๆ รัฐบาล คสช. จึงชิงสยบแรงต้านด้วยการจัดทำมาตรา 44 ของรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว ออกคำสั่งหัวหน้า คสช. ให้เรียนฟรี 15 ปี⁴⁹ ด้านหนึ่งมองได้ว่าเป็นการแก้เกมเพื่อช่วย กรธ. ทางอ้อม ขณะที่อีกด้านก็กลายเป็นการซ้ำเติม กรธ. เพราะแสดงให้เห็นว่าเนื้อหาในร่างรัฐธรรมนูญบกพร่องจริง และเกิดคำถามว่าตกลงคำสั่งตามมาตรา 44 มีศักดิ์-สิทธิเหนือกว่ารัฐธรรมนูญหรือไม่ อย่างไรก็ตามมีข้อเสนอแนะจาก ครม. บางประเด็นที่มีอิทธิพลต่อการแก้ไขร่างรัฐธรรมนูญของ กรธ. เช่น ให้แบ่งการบังคับใช้รัฐธรรมนูญเป็น 2 ช่วงเวลา โดยมีช่วงระยะเฉพาะกาลก่อนเข้าสู่ระยะต่อไป ประเด็นนี้สอดคล้องอย่างลงตัวกับข้อเสนอแนะจาก คสช. ให้มี ส.ว. สรรหาทำหน้าที่ “พิทักษ์รัฐธรรมนูญ” ในระยะเปลี่ยนผ่านทางการเมือง

อีกข้อน่าสังเกตเกี่ยวกับบทบาทของรัฐบาลคือตัว ครม. ไม่พยายามออกหน้าดำเนินการใด ๆ ในช่วงประชามติมากนัก โดยส่งเพียงทีมชี้แจงเจตนารมณ์ของรัฐบาลในการจัดให้มีการออกเสียงประชามติไปร่วมขึ้นเวทีประชามติที่ กกต. จัดขึ้น มีรองนายกรัฐมนตรีฝ่ายกฎหมาย

⁴⁷ รัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2559, มาตรา 39/1, 1-2.

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน.

⁴⁹ คำสั่งหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ เรื่อง ให้จัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน 15 ปี โดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย, ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 133 ตอนที่ 136 ง (15 มิถุนายน 2559) : 11.

และเลขาธิการสภาการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เป็นตัวยืนพื้น แต่ได้ทุ่มทุกกลไกทั้งทหาร ตำรวจ ฝ่ายปกครอง เข้าไปเป็น “กองกำลังสนับสนุน” การทำงานของ กกต. และ กรธ. เพื่อสร้างการรับรู้สาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญด้วยข้อมูลชุดเดียว และกลายเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ร่างรัฐธรรมนูญผ่านประชามติ จะกล่าวต่อไปในบทที่ 3

2.2.4 สถานิติบัญญัติแห่งชาติ (สนช.)

นับจากรัฐประหารปี 2557 สนช. ได้รับอำนาจตามกฎหมายให้ “ประกอบพิธีกรรม” สำคัญ ๆ ให้รัฐบาล คสช. อย่างต่อเนื่อง ทั้งกระบวนการลงมติเลือกหัวหน้า คสช. เป็นนายกรัฐมนตรีคนที่ 29 กระบวนการถอดถอนยิ่งลักษณ์ ชินวัตร อดีตนายกรัฐมนตรี ออกจากตำแหน่งเป็นคนแรกในประวัติศาสตร์สภาสูงของไทย เมื่อมาถึงกระบวนการประชามติ สนช. ก็รับหน้าที่ “ปลดล็อก” อุปสรรคเพื่อ “เปิดทาง” ไปสู่ความต้องการของ คสช. ทั้งนี้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2557 แก้ไขเพิ่มเติม และพระราชบัญญัติว่าด้วยการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559 กำหนดอำนาจหน้าที่ของ สนช. เฉพาะที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญฉบับออกเสียงประชามติไว้ 4 ส่วน ดังนี้

2.2.4.1 การให้ความเห็นชอบการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2557 เพื่อกำหนดวิธีการจัดทำประชามติร่างรัฐธรรมนูญ

พลันที่ ครม. และ คสช. มีมติร่วมกันให้แก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว เพื่อกำหนดวิธีการจัดทำประชามติร่างรัฐธรรมนูญและบทบัญญัติอื่นให้เหมาะสมยิ่งขึ้น “ร่างรัฐธรรมนูญแก้ไขเพิ่มเติม” ก็ถูกเสนอเข้าสู่การพิจารณาของ สนช.⁵⁰ ทั้งนี้ในยุครัฐบาล คสช. มีการแก้ไขรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว 4 ครั้ง เฉพาะที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการประชามติมี 2 ครั้ง ดังนี้

(1) ที่ประชุม สนช. เมื่อวันที่ 18 มิถุนายน 2558 มีมติเอกฉันท์ 203 ต่อ 0 เสียง เห็นชอบร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2557 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 1)⁵¹ ทั้งนี้วิษณุ เครืองาม รองนายกรัฐมนตรี ระบุว่า มีเสียงเรียกร้องจากประชาชนให้ทำประชามติร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ เหมือนกับคราวยกร่างรัฐธรรมนูญฉบับปี 2550 คสช. และ ครม.

⁵⁰ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2557, มาตรา 46, ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 131 ตอนที่ 55 ก (22 กรกฎาคม 2557) : 16.

⁵¹ ไทยพับลิก้า, “สนช. มติเอกฉันท์ 203 เสียง แก้ รธน.2557 เปิดทางประชามติร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่-ส่งผล รบ.ประยุทธ์ อยู่ถึงสิ้นปี 59,” สำนักข่าวออนไลน์ไทยพับลิก้า, นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 18 มิถุนายน 2558, <http://thaipublica.org/2015/06/ncpo-watch-20/> (สืบค้นเมื่อวันที่ 23 มีนาคม 2560).

เห็นว่าน่าจะเป็นความต้องการของประชาชนโดยทั่วไป จึงสมควรให้มีการทำประชามติร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ สำหรับสาระสำคัญในการแก้ไขรัฐธรรมนูญมี 7 ประเด็น นอกจากเรื่องประชามติ ยังให้แก้ไขกรอบเวลาทำงานของ กมธ. ยกร่างรัฐธรรมนูญ จากเดิมให้พิจารณาคำขอแก้ไขร่างรัฐธรรมนูญภายในเวลาไม่เกิน 60 วัน สามารถขยายเวลาได้อีกไม่เกิน 30 วัน พร้อมกำหนดว่าในกรณี กมธ. ยกร่างฯ ทั้ง 36 คนสิ้นสุดลง ไม่ว่าด้วยเหตุผล สปช. ไม่เห็นชอบร่างรัฐธรรมนูญ หรือผลการออกเสียงประชามติไม่เห็นชอบร่างรัฐธรรมนูญ ให้มี “กรรมการร่างรัฐธรรมนูญ” จำนวน 21 คนขึ้นมาทำหน้าที่ร่างรัฐธรรมนูญภายใน 180 วัน

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2557 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 1) พ.ศ. 2558 มีผลบังคับใช้หลังประกาศในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม 2558

(2) ที่ประชุม สนช. เมื่อวันที่ 10 มีนาคม 2559 มีมติเอกฉันท์ 192 ต่อ 0 เสียง เห็นชอบร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2557 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) โดยแก้ไข 5 ประเด็นที่จำเป็นสำหรับการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ ประกอบด้วย 1. แก้ไขการนับคะแนนเสียงประชามติ ให้ใช้ “เสียงข้างมากของผู้มาใช้สิทธิ” และให้คิดคะแนนเสียงข้างมากของผู้มาใช้สิทธิโดยไม่นับคะแนนเสียงของผู้งดออกเสียง 2. อายุของผู้มีสิทธิออกเสียง ให้นับอายุ 18 ปีบริบูรณ์นับตั้งแต่วันออกเสียงประชามติ 3. แก้ไขการแจกจ่ายร่างรัฐธรรมนูญ ร้อยละ 80 ของผู้มีสิทธิออกเสียง มาใช้วิธีการรณรงค์เผยแพร่ ชี้แจง ทำความเข้าใจเกี่ยวกับเนื้อหาของร่างรัฐธรรมนูญในทุกช่องทาง เพื่อป้องกันปัญหาการแจกจ่ายร่างรัฐธรรมนูญไม่ถึงถึงและไม่ครบถ้วน 4. แก้ไขการส่งประเด็นเพิ่มเติมในการทำประชามติ จากเดิมให้ สปช. และ สนช. สามารถส่งคำถามได้ฝ่ายละ 1 คำถามมาให้ ครม. เลือก แต่เมื่อไม่มี สปช. แล้วก็ให้ สนช. ตั้งคำถามแล้วส่งไปยัง กกต. โดยตรง และ 5. จะมีการออกพระราชบัญญัติว่าด้วยการรณรงค์ออกเสียงประชามติ กำหนดแนวปฏิบัติและบทลงโทษเกี่ยวกับการกีดขวางต่อต้าน จงใจไม่ให้มีการไปใช้สิทธิออกเสียง⁵²

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2557 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2559 มีผลบังคับใช้หลังประกาศในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ 22 มีนาคม 2559

⁵² ประชาไท, “ครม.-คสช.สรุปแก้รธน.ฉ.ชั่วคราว 5ปมประชามติ นับเสียงข้างมาก 'ผู้ออกมาใช้สิทธิ'”, ประชาไท, นำขึ้นข้อมูลวันที่ 1 มีนาคม 2559, <https://prachatai.com/journal/2016/03/64365> (สืบค้นเมื่อวันที่ 23 มีนาคม 2560).

2.2.4.2 การให้ความเห็นหรือข้อเสนอแนะในการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญ

สนช. มีหน้าที่ให้ความคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะต่อกรธ. เพื่อประโยชน์ในการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญ⁵³ ทั้งนี้ สนช. ได้นำเสนอความเห็นต่อกรธ. อย่างเป็นทางการ 2 ครั้ง

ครั้งแรก สุรชัย เลียงบุญเลิศชัย รองประธาน สนช. ในฐานะประธานกรรมาธิการสามัญพิจารณาศึกษา เสนอแนะ และรวบรวมความเห็นเพื่อประกอบการพิจารณาจัดทำร่างรัฐธรรมนูญ สนช. ได้ส่งมอบรายงานรวบรวมความคิดเห็นเพื่อประกอบการพิจารณาการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญ ให้ประธาน กรธ. เมื่อวันที่ 28 ธันวาคม 2558 โดยมีสาระสำคัญ 4 ประเด็น ประกอบด้วย 1. ที่มาของ ส.ส./รูปแบบการเลือกตั้ง 2. ที่มาของ ส.ว. 3. ที่มาของนายกรัฐมนตรี และ 4. ความจำเป็นที่ต้องมีองค์กร/คณะกรรมการทำหน้าที่แก้ปัญหาวิกฤตประเทศ⁵⁴

ครั้งที่ 2 เกิดขึ้นหลังที่ประชุม สนช. เมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2559 มีมติเอกฉันท์ 160 เสียง ต่อ 0 เสียง เห็นชอบรายงานรวบรวมความคิดเห็นเพื่อประกอบการพิจารณาการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญของคณะกรรมการสามัญฯ ชุดเดิม ก่อนส่งรายงานฉบับนี้ไปให้ กรธ. ประกอบการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญในวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2559⁵⁵ สำหรับสาระสำคัญของข้อเสนอมี 5 ประเด็น ดังนี้

(1) ที่มาของ ส.ส. ควรกำหนดให้มีบัตรเลือกตั้ง 2 ใบ แบ่งเป็นสำหรับเลือก ส.ส. แบบเขตเลือกตั้ง และ ส.ส. บัญชีรายชื่อ เพราะสามารถสะท้อนเจตนารมณ์ของประชาชนได้อย่างแท้จริง ในกรณีที่ประชาชนประสงค์จะลงคะแนนผู้สมัครรับเลือกตั้งแบบแบ่งเขตที่สังกัดพรรคการเมืองหนึ่ง แต่ประสงค์จะลงคะแนนเลือกผู้สมัครรับเลือกตั้งซึ่งมีอยู่ในบัญชีรายชื่ออีกพรรคการเมืองหนึ่ง และเป็นรูปแบบที่ประเทศไทยใช้มาระยะหนึ่ง จนกระทั่งประชาชนเริ่มมีความเข้าใจ และคุ้นเคยกับการใช้บัตรเลือกตั้ง 2 ใบแล้ว การเปลี่ยนรูปแบบไปใช้บัตรเลือกตั้งแบบใบเดียวอาจทำให้เกิดความสับสน อีกทั้งการ

⁵³ รัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 1) พ.ศ. 2558, มาตรา 39/1, 4-5.

⁵⁴ บันทึกการประชุมสภานิติบัญญัติแห่งชาติ ครั้งที่ 76/2558 วันศุกร์ที่ 25 ธันวาคม 2558, *ราชกิจจานุเบกษา* เล่มที่ 133 ตอนที่ 14 ง (18 กุมภาพันธ์ 2559) : 166-167.

⁵⁵ “สนช. ผุดโมเดลใหม่! ยามชาติเกิดวิกฤต ปธ.ศาลรธน.เรียกทหารหาหรือแก้ปัญหาชาติได้,” *มติชนออนไลน์*, นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2559, <http://www.matichon.co.th/news/35098> (สืบค้นเมื่อวันที่ 25 มีนาคม 2560).

ใช้บัตรเลือกตั้ง 2 ใบ ทำให้การทุ่มซื้อเสียงของพรรคการเมืองทำได้ยากขึ้น เนื่องจากประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งสามารถเลือกตัวบุคคลและพรรคการเมืองแยกจากกันได้

ส่วนการกำหนดเขตเลือกตั้ง ควรกำหนดเขตเลือกตั้งแบบเขตใหญ่เรียงเบอร์ (ส.ส. 3 คนต่อ 1 เขตเลือกตั้ง) เพราะการกำหนดเขตเลือกตั้งให้มีขนาดใหญ่ จะทำให้การซื้อสิทธิขายเสียงเป็นไปได้ยากกว่าการกำหนดเขตเลือกตั้งขนาดเล็ก ช่วยให้การควบคุมการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งของประชาชนโดยผู้มีอิทธิพลไม่สามารถกระทำได้อย่างง่าย และทำให้การแข่งขันภายในพื้นที่ลดความรุนแรง

การคิดคะแนน ส.ส. ควรใช้วิธีแบบสัดส่วนผสม เพราะเป็นวิธีที่ทำให้สะท้อนเจตจำนงของประชาชนในเรื่องของความนิยมต่อพรรคการเมือง และทำให้ทุกคะแนนเสียงถูกนำมาคำนวณหา ส.ส. ทั้งหมดที่พรรคการเมืองพึงมี และเห็นว่าจำนวน ส.ส. ควรมีไม่น้อยกว่า 500 คน โดยแบ่งเป็น ส.ส. เขต 350 คน และ ส.ส. บัญชีรายชื่อไม่น้อยกว่า 150 คน

(2) ที่มาของ ส.ว. เห็นควรให้มีจำนวน 200 คน มีวาระในการดำรงตำแหน่ง 6 ปี มาจากการสรรหาทั้งหมด จากกลุ่มอาชีพและกลุ่มสังคมที่หลากหลาย และให้มีคณะกรรมการทำหน้าที่สรรหา ส.ว. ประกอบด้วย ผู้นำองค์กรตามที่ได้กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ และประธานที่ประชุมอธิการบดีแห่งประเทศไทย นอกจากนี้ควรกำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ ตลอดจนแนวทางในการป้องกันไม่ให้เกิดระบบอุปถัมภ์ในกระบวนการสรรหา หรือใช้ความใกล้ชิดของผู้ที่ได้รับการสรรหากับกรรมการสรรหาอันจะส่งผลต่อภาพลักษณ์และความน่าเชื่อถือของกระบวนการได้มาซึ่ง ส.ว. ทั้งนี้เหตุผลที่ให้ ส.ว. มีจำนวน 200 คน มาจากการสรรหาทั้งหมดนั้น เพราะประเทศไทยปกครองในระบอบรัฐสภา จึงจำเป็นต้องมีการตรวจสอบและถ่วงดุลอำนาจระหว่างฝ่ายนิติบัญญัติและฝ่ายบริหาร ดังนั้นการกำหนดให้ ส.ว. มีที่มาจากการสรรหา ซึ่งไม่มีความเชื่อมโยงจากพรรคการเมือง และแตกต่างจากที่มา ส.ส. จึงมีความเป็นอิสระในการกลั่นกรองกฎหมาย และตรวจสอบถ่วงดุลการดำเนินงานของสภาผู้แทนราษฎรและรัฐบาล

ส่วนเหตุผลที่ไม่เห็นด้วยกับการกำหนดให้ ส.ว. มาจากการเลือกกันเองของกลุ่มต่าง ๆ เพราะการเลือกกันเองของกลุ่มต่าง ๆ แบบเลือกข้ามกลุ่ม เป็นการดำเนินการที่มีความซับซ้อน ทำให้เกิดความยุ่งยาก แต่ละกลุ่มต้องเลือกบุคคลจากกลุ่มอื่น ๆ ที่ไม่รู้จักกัน ซึ่งไม่ใช่เป็นตัวแทนของกลุ่มอาชีพตามเจตนารมณ์ของ กรธ. อีกทั้งอาจถูกแทรกแซงและแลกเปลี่ยนตอบแทนผลประโยชน์ในกลุ่มและระหว่างกลุ่มจากผู้มีอิทธิพลทางการเมือง

ส่วนอำนาจหน้าที่ของ ส.ว. เห็นว่าควรมีบทบาทยุติการถอดถอนผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง ผู้ดำรงตำแหน่งระดับสูงตามรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 ไว้ เพราะการกำหนดให้ศาลเป็นองค์กรที่ทำหน้าที่ในการถอดถอนบุคคลออกจากตำแหน่ง อาจทำให้ศาลถูกวิพากษ์วิจารณ์ในการตัดสินใจ ซึ่งส่งผลต่อภาพลักษณ์และความน่าเชื่อถือของศาลได้

(3) ที่มาของนายกรัฐมนตรี ไม่เห็นด้วยกับหลักการที่กำหนดให้พรรคการเมืองเสนอรายชื่อบุคคลผู้สมควรดำรงตำแหน่งนายกฯ พรรคละไม่เกิน 3 ชื่อ ถือเป็นการจำกัดสิทธิของสภาในการพิจารณาให้ความเห็นชอบเฉพาะบุคคลที่พรรคการเมืองเสนอชื่อให้ดำรงตำแหน่งนายกฯ เท่านั้น และถ้ารายชื่อที่ถูกเสนอนั้นคัดเลือกมาจากกลุ่มผู้สมัครรับเลือกตั้ง และเมื่อประกาศผลการเลือกตั้งบุคคลตามรายชื่อดังกล่าวได้รับการเลือกตั้งบุคคลเหล่านั้นจะมีสถานภาพเป็น ส.ส. แต่ถ้าแพ้การเลือกตั้ง บุคคลเหล่านั้นจะไม่มีสถานภาพเป็น ส.ส. ซึ่งดูจะเป็นการไม่เหมาะสมที่จะนำรายชื่อเหล่านั้นเสนอให้สภาลงมติให้การรับรองเป็นนายกฯ นอกจากนี้ ในกรณีที่พรรคการเมืองเสนอรายชื่อผู้ที่พรรคจะเสนอเป็นนายกฯ โดยเลือกจากบุคคลซึ่งไม่ได้ลงสมัครรับเลือกตั้ง ก็จะเป็นจุดอ่อนให้พรรคการเมืองอื่นโจมตีได้ว่าไม่เป็นประชาธิปไตย

(4) ความจำเป็นที่ต้องมีกลไกเพื่อแก้ไขปัญหาวิกฤตของประเทศ มีความจำเป็นที่ต้องมีกลไกเพื่อแก้ไขปัญหาวิกฤตของประเทศ เฉพาะในกรณีที่ไม่มีบทบัญญัติของกฎหมายกำหนดแนวทางการดำเนินการเอาไว้ หรือในกรณีที่สถาบันทางการเมืองไม่สามารถใช้อำนาจรัฐหรืออำนาจบริหารในการบริหารประเทศได้ ควรกำหนดให้มีกลไกที่เป็นที่ยอมรับของสังคม เพื่อทำหน้าที่ในการแก้ไขปัญหาวิกฤตของประเทศ โดยใช้เป็นอำนาจของรัฐสภาหรือวุฒิสภาในกรณีที่ไม่มีสภา หรือมีสภาแต่ไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ แล้วแต่กรณีที่จะวินิจฉัยว่าสถานการณ์ใดที่จะถือว่าเป็นวิกฤตของประเทศ และหากปรากฏว่ารัฐสภาหรือวุฒิสภาแล้วแต่กรณีมีคำวินิจฉัยว่าสถานการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นวิกฤตของประเทศแล้ว ให้เป็นอำนาจของประธานศาลรัฐธรรมนูญในการเรียกประชุมร่วมกันของผู้บัญชาการเหล่าทัพ ผู้บัญชาการตำรวจแห่งชาติ ประธานองค์กรอิสระตามรัฐธรรมนูญ ปลัดกระทรวงกลาโหม และบุคคลอื่นใดตามที่รัฐธรรมนูญกำหนด โดยให้ที่ประชุมดังกล่าวมีอำนาจในการบริหารจัดการสถานการณ์เพื่อให้สถานการณ์กลับคืนสู่สภาวะปกติโดยเร็ว

(5) ประเด็นสำคัญอื่น ๆ

(5.1) เห็นควรให้นำบทบัญญัติในมาตรา 4 ว่าด้วยศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และมาตรา 7 ของรัฐธรรมนูญปี 50 มาบัญญัติไว้ในร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ เพื่อคุ้มครองเกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิเสรีภาพ และความเสมอภาคของบุคคล ส่วนการให้นำบทบัญญัติมาตรา 7 มาไว้ในร่างรัฐธรรมนูญ เพราะเห็นว่าการนำบทบัญญัติมาตรา 7 เดิมไปไว้ในร่างรัฐธรรมนูญมาตรา 207 ทำให้เกิดข้อจำกัดในการนำมาตราดังกล่าวไปปรับใช้ ไม่ว่าจะเป็นศาลรัฐธรรมนูญ ซึ่งสามารถใช้ได้เพียงตามกรอบของมาตรา 205 เท่านั้น และองค์กรอื่นก็ไม่สามารถนำหลักดังกล่าวไปใช้ได้เช่นกัน

(5.2) ควรเพิ่มบทบัญญัติให้รัฐต้องสนับสนุนส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนชาวไทยซึ่งบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญหรือกฎหมายอื่น ตามพันธกรณีระหว่างประเทศด้านสิทธิมนุษยชนไว้ในหมวดหน้าที่ของรัฐ

(5.3) ควรให้คงหลักการตามมาตรา 68 ของรัฐธรรมนูญปี 50 ในเรื่องสิทธิพิทักษ์รัฐธรรมนูญ กล่าวคือ กำหนดแนวทางเรื่องต่อศาลรัฐธรรมนูญ กรณีบุคคลใช้สิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญเพื่อล้มล้างการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข หรือเพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจในการปกครองประเทศโดยวิธีการซึ่งมิได้เป็นไปตามวิถีทางที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญเป็น 2 แนวทางคือ 1. ให้ผู้ทราบการกระทำความผิดกล่าวยื่นเรื่องผ่านอัยการสูงสุดเพื่อตรวจสอบข้อเท็จจริง หรือ 2. ให้ผู้ทราบการกระทำความผิดสามารถยื่นต่อศาลรัฐธรรมนูญได้โดยตรง

(5.4) ควรเพิ่มความชัดเจนเกี่ยวกับการจัดกำลังทหารเพื่อให้การรักษาอธิปไตย ความมั่นคงของรัฐ เกิดประสิทธิภาพอย่างแท้จริง

(5.5) ควรนำแนวนโยบายการบริหารราชการแผ่นดินตามมาตรา 78 (2) ของรัฐธรรมนูญปี 2550 ว่าการบริหารราชการส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่น มากำหนดไว้ในร่างรัฐธรรมนูญนี้ด้วย

(5.6) ยกเลิกข้อจำกัดสิทธิในการฟ้องร้องรัฐของประชาชน โดยเห็นว่าในมาตรา 60 ของร่างรัฐธรรมนูญควรมีเนื้อหาดังนี้ “มาตรา 60 บทบัญญัติในหมวดนี้เป็นแนวทางให้รัฐดำเนินการตรากฎหมายและกำหนดนโยบายในการบริหารราชการแผ่นดิน”

(5.7) กำหนดให้รัฐต้องมีหน้าที่ต้องจัดให้มียุทธศาสตร์ชาติ อันจะเป็นการบังคับทิศทางให้ยุทธศาสตร์ชาติได้รับการปฏิบัติอย่างต่อเนื่องจากรัฐบาลในอนาคต

(5.8) เพื่อให้เกิดความชัดเจนเกี่ยวกับการตีความของหนังสือสัญญาที่ต้องได้รับความเห็นชอบจากรัฐสภา ดังนั้นควรนำรายละเอียดของความหมายของหนังสือสัญญาที่อาจมีผลกระทบต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม หรือการค้าการลงทุนของประเทศอย่างกว้างขวาง ที่ได้มีการบัญญัติไว้ในบทเฉพาะกาล มาตรา 265 ของร่างรัฐธรรมนูญมาบัญญัติไว้ในมาตรา 73 ของร่างรัฐธรรมนูญ เพื่อให้เกิดความชัดเจนแทน

(5.9) ควรบัญญัติให้ศาลรัฐธรรมนูญอยู่ในหมวดศาล เช่นเดียวกับที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 และพ.ศ. 2550 เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความสับสนเกี่ยวกับสถานะของศาลรัฐธรรมนูญ และเห็นการกำหนดมาตรฐานทางจริยธรรมควรให้เป็นอำนาจหน้าที่ของผู้ตรวจการแผ่นดิน

(5.10) ควรกำหนดรายละเอียดของการดำเนินการเพื่อให้เกิดการปฏิรูป โดยแยกออกมาจากบทเฉพาะกาล มาเป็นอีกหมวดหนึ่งในรัฐธรรมนูญนี้

(5.11) การห้าม คสช. ครม. สนช. และ สปท. สมัครรับเลือกตั้งเป็น ส.ส. หรือเป็น ส.ว. เว้นแต่จะได้พ้นจากตำแหน่งดังกล่าวภายใน 90 วันนับแต่ร่างรัฐธรรมนูญนี้ใช้บังคับ ขอตั้งประเด็นคำถามต่อ กรธ. ว่าเพราะเหตุใดจึงมีการบัญญัติถ้อยคำดังกล่าวเอาไว้ และถือเป็นการจำกัดสิทธิในการเข้าสู่ตำแหน่งทางการเมืองหรือไม่ เนื่องจากรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 และฉบับชั่วคราว 2557 ไม่มีบทบัญญัติอันเป็นการจำกัดสิทธิในลักษณะดังกล่าวเอาไว้

(5.12) การกำหนดกรอบเวลาในการพิจารณาร่าง พ.ร.บ. ประกอบรัฐธรรมนูญของ สนช. ตามบทเฉพาะกาล เบื้องต้นเห็นว่า กรธ. จะต้องทำให้แล้วเสร็จทั้ง 10 ฉบับ ภายในเวลาที่กำหนด เนื่องจากหากจัดทำไม่แล้วเสร็จภายในเวลานี้ โอกาสที่จะมีการจัดทำร่าง พ.ร.บ. ประกอบรัฐธรรมนูญทั้งหมดให้แล้วเสร็จ และเป็นไปตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญจะไม่บรรลุผล เพราะเป็นเหตุการณ์ที่เคยเกิดขึ้นมาแล้วในอดีต

(5.13) การกำหนดให้ผู้มีหน้าที่เสนอหรือผู้มีหน้าที่พิจารณากฎหมายที่ไม่ดำเนินการภายในเวลาที่รัฐธรรมนูญกำหนด หรือภายในเวลาอันสมควร ให้ถือว่าจงใจไม่ปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญ เห็นว่าควรนำเนื้อหามาตรา 283 ของรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว อวอร์ดไลน์ มาไว้ในร่างรัฐธรรมนูญ ที่กำหนดให้การไม่ดำเนินการตามกฎหมายภายในเวลาที่กำหนดของ ครม. ส.ส. หรือ ส.ว. ถือเป็นการจงใจไม่ปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญ เว้นแต่พิสูจน์ได้ว่าเป็นเหตุสุดวิสัย หรือเป็นเหตุที่ไม่ได้มีส่วนร่วมรับผิดชอบด้วย⁵⁶

⁵⁶ คำชี้แจง กล้าณรงค์ จันทิก ต่อ สนช., อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน.

2.2.4.3 การเสนอประเด็นเพิ่มเติมและการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์สาระสำคัญของประเด็นเพิ่มเติม

ในการออกเสียงประชามติครั้งนี้ สนช. สามารถเสนอประเด็นอื่นที่สมควรให้ กกต. จัดให้มีการออกเสียงประชามติไปในคราวเดียวกันได้ภายใน 10 วันนับแต่ได้ร่างรัฐธรรมนูญจาก กรธ. โดยให้รับฟังความเห็นจากสภาขับเคลื่อนการปฏิรูปประเทศ (สปท.) ประกอบการพิจารณาด้วย⁵⁷ ปรากฏว่า ที่ประชุม สปท. เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2559 มีมติ 136 ต่อ 3 เสียง ให้ส่งประเด็นคำถามพ่วงที่ว่า “ท่านเห็นด้วยหรือไม่ ที่ในระยะ 5 ปีแรกนับแต่วันประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยนี้ ให้นายกรัฐมนตรีต้องมาจากความเห็นชอบของรัฐสภา” เสนอโดยวันชัย สอนศิริ สมาชิก สปท. ไปให้ สนช. ประกอบการพิจารณา⁵⁸ ต่อมาที่ประชุม สนช. วันที่ 7 เมษายน 2559 มีมติ 142 ต่อ 16 เสียง เห็นชอบกับประเด็นคำถามพ่วงที่ว่า “ท่านเห็นด้วยหรือไม่ เพื่อให้การปฏิรูปประเทศเกิดความต่อเนื่องตามแผนยุทธศาสตร์ชาติ สมควรกำหนดไว้ในบทเฉพาะกาลว่า ในระหว่าง 5 ปีแรกนับแต่วันที่มีรัฐสภาชุดแรกตามรัฐธรรมนูญนี้ ให้ที่ประชุมร่วมกันของรัฐสภาเป็นผู้พิจารณาเห็นชอบบุคคลซึ่งสมควรได้รับแต่งตั้งเป็นนายกรัฐมนตรี” ตามที่คณะกรรมการการสามัญพิจารณาศึกษา เสนอแนะ และรวบรวมความเห็นเพื่อการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญ ที่มีสุรชัย เลี้ยงบุญเลิศชัย เป็นประธานเสนอ⁵⁹ โดยปรับเปลี่ยนข้อความจากคำถามที่ สปท. เสนอมา แต่ยังคงเจตนารมณ์หลักไว้ท่ามกลางเสียงสนับสนุนและคัดค้านจากฝ่ายต่าง ๆ⁶⁰

จากนั้นประธาน สนช. ได้ส่งมติ สนช. เรื่องคำถามพ่วงไปให้ กกต. ดำเนินการจัดให้มีการออกเสียงประชามติเพิ่มเติม ขณะเดียวกัน สนช. ยังมีหน้าที่ต้องจัดทำคำอธิบายและเหตุผลของคำถามพ่วงส่งให้ กกต. และดำเนินการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์เพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องแก่ประชาชนด้วย⁶¹ ท่ามกลางเสียงติติงว่าเป็นคำถามที่ยาวเกินไป “มีลักษณะเป็น

⁵⁷ รัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2559, มาตรา 39/1 วรรคเจ็ด, 2.

⁵⁸ ไทยพับลิก้า, “นับถอยหลังประชามติ รธน.: “คำถามพ่วง” ประชามติ กับบทบาท ส.ว. เฉพาะกาล,” สำนักข่าวออนไลน์ไทยพับลิก้า, นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 17 กรกฎาคม 2559, <http://thaipublica.org/2016/07/referendum-12/> (สืบค้นเมื่อวันที่ 23 มีนาคม 2560).

⁵⁹ เรื่องเดียวกัน.

⁶⁰ ดูความเห็นของฝ่ายต่าง ๆ ต่อคำถามพ่วงของ สนช., อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน.

⁶¹ พระราชบัญญัติว่าด้วยการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559, มาตรา 8 และ 10, ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 133 ตอนที่ 34 ก (22 เมษายน 2559) : 3-4.

คำถามนำ (leading question) เพื่อนำไปสู่คำตอบในทิศทางที่ต้องการ และมีคำยาก (jargon) อาจทำให้เกิดความยากและความสับสนในการตีความของประชาชน”⁶²

2.2.4.4 การพิจารณาร่างพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญ

ภายหลังประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับออกเสียงประชามติ สนช. ยังทำหน้าที่สมาชิกรัฐสภาต่อไปตามบทเฉพาะกาลของรัฐธรรมนูญฉบับนี้ โดยมีหน้าที่สำคัญคือการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญ จำนวน 10 ฉบับ ตามที่ กรธ. จัดทำมานำเสนอ ซึ่ง สนช. ต้องพิจารณาให้แล้วเสร็จภายใน 60 วันนับแต่วันที่ได้รับร่างกฎหมายจาก กรธ. ก่อนส่งให้ศาลรัฐธรรมนูญและองค์กรที่เกี่ยวข้องพิจารณาว่าตรงตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญหรือไม่

จากอำนาจหน้าที่ของ สนช. ตามกฎหมาย ทำให้ สนช. อยู่ในจุดที่สามารถแสดงบทบาทพิเศษในทางการเมืองได้อย่างน้อย 2 ประการ

ประการแรก ช่วยย้ำ-ยืนยันความต้องการของ คสช. สะท้อนผ่านข้อเสนอแนะในการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญของ สนช. ที่มีหลักการตรงกับข้อเสนอของ คสช. อย่างน้อย 4 ข้อ ทั้งการกำหนดให้มีบัตรเลือกตั้ง ส.ส. 2 ใบ (ข้อ 1) ให้ ส.ว. มาจากการสรรหาล้วน (ข้อ 2) ไม่เห็นด้วยกับหลักการจัดทำบัญชีนายกฯ พรรคละ 3 ชื่อ (ข้อ 3) และให้มีกลไกแก้วิกฤตของประเทศ โดยให้ประธานศาลรัฐธรรมนูญเรียกประชุมผู้บัญชาการเหล่าทัพ (ข้อ 4)

ประการที่ 2 ช่วยโยนหินถามทางเกี่ยวกับบทบาทของ ส.ว. ซึ่งนอกจากตอกย้ำจุดยืนให้ ส.ว. มาจากการสรรหาล้วน สนช. ยังเสนอขยายอำนาจ ส.ว. ให้พิจารณาเห็นชอบบุคคลที่สมควรแต่งตั้งเป็นนายกฯ หรือพูดง่าย ๆ ว่าให้ ส.ว. ร่วมลงมติเลือกนายกฯ ซึ่งต่อมาได้ปรากฏอยู่ในคำถามพ่วงที่นำไปลงประชามติพร้อมกับร่างรัฐธรรมนูญ ทั้งนี้เนื้อหาของคำถามพ่วงถือว่าไปไกลกว่าข้อเสนอของ คสช. ที่ระบุไว้ว่า ส.ว. “ไม่มีอำนาจเลือกหรือกำหนดตัวนายกฯ หรือรัฐมนตรี แต่มีหน้าที่พิทักษ์รัฐธรรมนูญ”⁶³ เพราะถ้า คสช. เสนอให้ ส.ว. ร่วมเลือกนายกฯ ได้ ย่อมเสี่ยงต่อการถูกตีความว่าเป็นการสืบทอดอำนาจ เนื่องจาก คสช. ได้ขอโควตาที่นั่งสภาสูงไว้ 6 ที่นั่งเพื่อให้ผู้บัญชาการเหล่าทัพเข้าไปเป็น ส.ว. แล้ว และยังมีส่วนร่วมในกระบวนการสรรหา ส.ว.

แม้คำถามพ่วงของ สนช. จะขัดต่อหลักการของ กรธ. อย่างสิ้นเชิง จน กรธ. บางคนออกมาระบุว่า “นี่คือระเบิดเวลา” ที่อาจก่อปัญหาในชั้นประชามติ ถึงขั้นไม่ยอมขึ้นเวทีชี้แจงข้อมูลแก่ประชาชนในเวทีเดียวกัน โดยประพันธ์ นัยโกวิท กรรมการ กรธ. แสดงความกังวลว่า

⁶² สมชัย ศรีสุทธิยากร, “เล็งแก้กม.ประชามติอีก ‘มีชัย’ พยายาม ไร้กลไกปกป้อง ‘กรธ.’,” มติชน, 9 เมษายน 2559, 1.

⁶³ อ้างแล้วใน มติชนออนไลน์, 15 มีนาคม 2559.

“หากจัดการชี้แจงในเวทีเดียวกัน ประชาชนอาจสับสนได้”⁶⁴ ส่วนชาติชาย ณ เชียงใหม่ โฆษก กรธ. เปรียบเปรยว่า “คล้ายกับ กรธ. ที่มีหน้าที่ชี้แจงสาระของร่างรัฐธรรมนูญ โดยเป็นคนชี้จักรยาน แต่ สนช. มีหน้าที่ชี้แจงคำถามประกอบประชาติ เป็นคนซ้อนท้ายจักรยาน หากคนขี่บอกว่าไปทางนี้ได้ แต่คนซ้อนบอกว่าต้องอีกทาง เรื่องนี้อาจทำให้คนฟังเกิดความสับสน”⁶⁵ แต่ทั้ง กรธ. และ สนช. ก็ต้องร่วมเวทีกันแบบต่างคนต่างพูด

ท้ายที่สุดเมื่อคำถามพ่วงผ่านความเห็นชอบจากประชาชนในชั้นประชามติกลับเป็นเครื่องช่วยกรุยทางให้ กรธ. สามารถเขียนรัฐธรรมนูญเพิ่มอำนาจ ส.ว. ได้โดยไม่ลำบากใจ มีชัย ระบุหลังทราบผลประชามติว่า “ถ้าคำถามพ่วงไม่ผ่าน ก็ไม่รู้จะเขียนรัฐธรรมนูญอย่างไร แต่เมื่อประชาชนเอา เราก็เขียนให้ตามที่ประชาชนเอา... เมื่อมีกระบวนการ แล้วคุณไปผ่านกระบวนการมาบังคับเราให้เขียน เราก็เขียน จะมาโทษอะไรเราก็ไม่ได้ เราก็เขียนตามคำบอก”⁶⁶ คำพูดของประธาน กรธ. จึงคล้ายเป็นการเฉลยว่าการนำคำถามพ่วงของ สนช. ที่ไปคนละทางกับ กรธ. แต่ไปในทิศทางเดียวกับ คสช. เข้าสู่กระบวนการประชามติ ที่จริงแล้วเป็นเพียงกลยุทธ์ทางกฎหมายที่ทำให้ความต้องการของ คสช. เกิดขึ้นได้จริง โดยอ้าง “เสียงของประชาชนเป็นหลังพิง”

2.2.5 คณะกรรมการการเลือกตั้ง (กกต.)

ในการจัดให้มีการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559 การดำเนินการส่วนใหญ่คล้ายคลึงกับการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 แต่ต่างกันที่รัฐธรรมนูญ ฉบับชั่วคราว พ.ศ. 2557 บัญญัติให้การดำเนินการเป็นหน้าที่ของ กกต. เพียงหน่วยงานเดียว ตั้งแต่การจัดพิมพ์ร่างรัฐธรรมนูญ การจัดส่งร่างรัฐธรรมนูญให้ผู้มีสิทธิออกเสียงประชามติ การเผยแพร่สาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญ กระบวนการขั้นตอนการออกเสียงประชามติ รวมถึงการจัดให้มีการลงคะแนนเสียงประชามติ⁶⁷ ขณะที่การออกเสียงประชามติครั้งแรกให้สภากร่างรัฐธรรมนูญ (ส.ส.ร.) มีส่วนร่วมในกระบวนการด้วย นั้นทำให้ กกต. มีภาระหน้าที่และอำนาจ “ครอบจักรวาล” ดังนี้

⁶⁴ อ้างแล้วใน มติชน, 20 เมษายน 2559.

⁶⁵ เรื่องเดียวกัน.

⁶⁶ มีชัย ฤชุพันธุ์, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, รัฐสภา, 22 มีนาคม 2560.

⁶⁷ สดุดี ภาณุตานนท์, “การออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญในประเทศไทย,” วารสารพรรคการเมืองสัมพันธ์ 20, ฉ. 2(2558): 4-10.

2.2.5.1 การจัดพิมพ์ร่างรัฐธรรมนูญและคำอธิบายสาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญ และเผยแพร่สาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญ

กกต. มีหน้าที่จัดพิมพ์และเผยแพร่ร่างรัฐธรรมนูญ คำอธิบายสาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญ และประเด็นเพิ่มเติมพร้อมคำอธิบายหลักการและเหตุผลของ สนช. รวมถึงมีหน้าที่เผยแพร่กระบวนการและขั้นตอนการออกเสียงประชามติให้ประชาชนรับทราบโดยสะดวกและเป็นการทั่วไป⁶⁸ ทั้งนี้ผลการหารือร่วมกันเมื่อวันที่ 12 เมษายน 2559 ระหว่าง กรธ. สนช. และ กกต. ได้ข้อสรุปให้ กกต. เป็นผู้รับผิดชอบจัดพิมพ์ร่างรัฐธรรมนูญจำนวน 1 ล้านชุด คำอธิบายสาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญ หนังสือการตุนอินโฟกราฟิกร่างรัฐธรรมนูญ และคำถามพ่วงพร้อมคำอธิบายอย่างละ 4 ล้านชุดเพื่อแจกจ่ายประชาชน แต่การดำเนินการทั้งหมดนี้ไม่ได้เป็นหน้าที่ของ กกต. เพียงหน่วยงานเดียว อาจมอบหมายให้บุคคลหรือคณะบุคคลดำเนินการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์⁶⁹

2.2.5.2 การจัดให้มีการเสียงประชามติและประกาศผลการออกเสียงประชามติ

รัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว พ.ศ. 2557 ให้ กกต. เป็นผู้ประกาศกำหนดวันออกเสียงประชามติ ซึ่งในการประกาศต้องไม่เร็วกว่า 90 วัน แต่ไม่ช้ากว่า 120 วันนับแต่วันถัดจากที่ กรธ. ส่งคำอธิบายสาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญให้ กกต.⁷⁰ ซึ่ง กกต. กำหนดให้วันที่ 7 สิงหาคม 2559 เป็นวันออกเสียงประชามติ โดยให้มีการลงคะแนนออกเสียงใน 2 ประเด็นคือ 1. ให้ความเห็นชอบหรือไม่เห็นชอบร่างรัฐธรรมนูญทั้งฉบับ และ 2. ให้ความเห็นชอบหรือไม่เห็นชอบประเด็นเพิ่มเติมของ สนช.⁷¹

นอกจากนี้ กกต. ยังมีหน้าที่ดูแลให้การแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการออกเสียงเป็นไปอย่างสุจริต ซึ่งมีการออกประกาศและระเบียบที่ใช้ในการดำเนินการ ส่วนหลักเกณฑ์วิธีการการออกเสียงประชามติ การนับคะแนน บัตรเสีย และการประกาศผลการออกเสียงประชามติเป็นไปตามที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติ (พ.ร.บ.) ว่าด้วยการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559 และกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้อง

⁶⁸ รัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2559, มาตรา 39/1, 1-2.

⁶⁹ พระราชบัญญัติว่าด้วยการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559, มาตรา 9, 3.

⁷⁰ รัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2559, มาตรา 39/1, 1-2.

⁷¹ ประกาศคณะกรรมการการเลือกตั้ง เรื่อง กำหนดวันออกเสียงประชามติ, ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 133 ตอนที่ 32 ก (20 เมษายน 2559).

2.2.5.3 การแต่งตั้งเจ้าพนักงานผู้ดำเนินการออกเสียงประชามติ

พ.ร.บ. การออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559 กำหนดให้ กกต. มีอำนาจแต่งตั้ง “เจ้าพนักงานผู้ดำเนินการออกเสียง” ดังนี้

(1) ผู้อำนวยการการเลือกตั้งประจำจังหวัด เป็น “ผู้อำนวยการออกเสียงประจำเขตออกเสียง” มีหน้าที่อำนวยความสะดวกในการออกเสียง, ดำเนินกิจการที่จำเป็นเกี่ยวกับการออกเสียงให้เป็นไปตามกฎหมาย และแต่งตั้งและกำกับดูแลคณะกรรมการ คณะบุคคล หรือบุคคลใด เป็นผู้ช่วยเหลือการปฏิบัติงาน

(2) คณะกรรมการการเลือกตั้งประจำจังหวัด เป็น “คณะกรรมการการออกเสียงประจำเขตออกเสียง” มีหน้าที่กำหนดหน่วยออกเสียง, จัดทำบัญชีรายชื่อผู้มีสิทธิออกเสียง, เพิ่มชื่อและถอนชื่อผู้มีสิทธิออกเสียงในเขตออกเสียง, กำกับดูแลการลงคะแนน การนับคะแนน และการประกาศผลการออกเสียง, แต่งตั้งและกำกับดูแลคณะกรรมการ คณะบุคคล หรือบุคคลใด เป็นผู้ช่วยเหลือการปฏิบัติงาน และแต่งตั้งบุคคลเป็นเจ้าพนักงานผู้ดำเนินการออกเสียง

(3) เจ้าพนักงานผู้ดำเนินการออกเสียง ประกอบด้วย

1. ผู้อำนวยการประจำหน่วยออกเสียง 1 คน มีหน้าที่จัดทำและตรวจสอบเอกสารอำนวยความสะดวก และให้คำแนะนำและให้การช่วยเหลือในการปฏิบัติหน้าที่ของคณะกรรมการประจำหน่วยออกเสียง รวมทั้งเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัย

2. คณะกรรมการประจำหน่วยออกเสียงจำนวนไม่น้อยกว่า 5 คน ประกอบด้วยประธานกรรมการ 1 คน และกรรมการไม่น้อยกว่า 4 คน ซึ่งแต่งตั้งจากผู้มีสิทธิออกเสียงในเขตออกเสียงนั้น มีหน้าที่เกี่ยวกับการลงคะแนนออกเสียงในที่ออกเสียง และนับคะแนนของหน่วยออกเสียงแต่ละแห่งให้คณะกรรมการการออกเสียงประจำเขตออกเสียง, แต่งตั้งเจ้าหน้าที่ของรัฐทำหน้าที่รักษาความปลอดภัย, ช่วยเหลือการปฏิบัติหน้าที่ของผู้ดำเนินการประจำหน่วยออกเสียง และคณะกรรมการประจำหน่วยออกเสียง และสั่งให้ผู้ขัดขวางการออกเสียงออกไปจากที่ออกเสียงได้

นอกจากนี้ กกต. ยังมีอำนาจมอบหมายให้ผู้ว่าราชการจังหวัด นายอำเภอ และพนักงานฝ่ายปกครอง หรือตำรวจ มีหน้าที่รักษาความสงบเรียบร้อยและความปลอดภัยด้วย

กล่าวโดยสรุปสรุป กกต. ในฐานะผู้จัดเวทีควรอยู่ในฐานะที่ได้รับการยอมรับเรื่องความเป็นกลางในการจัดให้มีการออกเสียงประชามติ ทว่าในการดำเนินการแต่ละขั้นตอน กกต. กลับถูกตั้งคำถาม เช่น ในขั้นตอนการจัดพิมพ์และจัดส่งร่างรัฐธรรมนูญให้แก่ผู้มีสิทธิออกเสียงประชามติที่ส่งไปแบบไม่ครบทุกคน-ทุกครัวเรือน จนเกิดเสียงวิจารณ์เรื่องประชาชนเข้าไม่ถึงเนื้อหา ร่างรัฐธรรมนูญ เนื่องจากเจ้าบ้านจะได้รับเพียงจุลสารการออกเสียงประชามติ สรุปย่อสาระสำคัญ ร่างรัฐธรรมนูญและคำถามพ่วง ซึ่งพิมพ์ทั้งหมด 20 ล้านเล่ม (ส่งถึงเจ้าบ้าน 17 ล้านชุด และแจกจ่าย

เป็นการทั่วไปอีก 3 ล้านชุด) กกต. อ้างเหตุผลว่าเป็นเพราะ “รัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว พ.ศ. 2557 กำหนดให้ กกต. เผยแพร่ร่างรัฐธรรมนูญและเอกสารที่เกี่ยวข้องให้ครอบคลุม ไม่ได้ให้จัดส่งร่างรัฐธรรมนูญให้ประชาชนทุกคน”⁷² อีกทั้งประชาชนสามารถเข้าถึงข้อมูลได้ทั้งทางเว็บไซต์และแอปพลิเคชันลาตุรู้ประชาติ หรือหากประชาชนคนใดต้องการร่างรัฐธรรมนูญเป็นรูปเล่ม ก็สามารถขอได้ที่สำนักงาน กกต. ทั้งส่วนกลางและจังหวัด นี่ถือเป็นความแตกต่างระหว่างการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญปี 2550 กับ 2559 ซึ่งครั้งนั้นประชาชนจะได้รับร่างรัฐธรรมนูญฉบับเต็ม

อย่างไรก็ตาม กกต. ได้จัดพิมพ์ร่างรัฐธรรมนูญฉบับเต็ม 1 ล้านเล่ม เอกสารคำอธิบายสาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญ (ฉบับย่อ) เล่ม 1 และ 2 อย่างละ 4 ล้านเล่ม และเอกสารคำถามพ่วงและคำอธิบาย 4 ล้านเล่ม เมื่อนำมาจัดทำเป็นชุดจึงประกอบด้วย ร่างรัฐธรรมนูญ 1 เล่ม สรุปสาระสำคัญ 2 เล่ม และคำถามพ่วง 1 เล่ม ซึ่ง กกต. ได้จัดส่งให้ กรธ. 3.5 แสนชุด และจัดส่งไปยังหน่วยงานราชการ องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น สถาบันการศึกษา สำนักงาน กกต. จังหวัด ที่ทำการอำเภอ ที่ทำการกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน แต่เอกสารทั้งหมดก็ยังไม่เพียงพอและทั่วถึงสำหรับประชาชนผู้มีสิทธิออกเสียง

นอกจากนี้จุลสารฯ และสรุปย่อสาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญ ยังมีเนื้อหาบางส่วนไม่ตรงกับร่างรัฐธรรมนูญ เนื่องจากมีการตีความเพิ่ม หรือมุ่งชี้แจงแต่ข้อดี หรือตัดเนื้อหาที่มีความสำคัญ และประชาชนควรต้องรับรู้ออกไป หรือถึงขั้นใช้ “ข้อความเท็จ”⁷³ ไอลอว์ได้แสดงตัวอย่างให้เห็นข้อผิดพลาดของเอกสารของ กกต. เช่น การระบุว่า “เด็กเล็กได้รับการดูแลและพัฒนาอย่างเป็นระบบ และได้มาตรฐานก่อนเข้าเรียนอนุบาลโดยไม่เสียค่าใช้จ่ายเป็นเวลา 2 ปี และรวมเวลาที่ได้รับการดูแลโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย 14 ปี” ทั้งที่ร่างรัฐธรรมนูญฉบับลงประชามติเขียนเพียงว่า “รัฐต้องดำเนินการให้เด็กเล็กได้รับการดูแลและพัฒนาจนเข้ารับการศึกษา” แต่ไม่มีข้อความใด ๆ ปรากฏถึงการดูแลเด็กเล็กเป็นเวลา 2 ปี หรือการกำหนดเวลา 14 ปี ทำให้เกิดคำถามว่าจุลสารฉบับนี้เป็นการสรุปย่อสาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญ หรือ “จุลสารโฆษณาชวนเชื่อ”⁷⁴

⁷² สมชัย ศรีสุทธิยากร, “คาดโทษกำนัน-ผอ.บ. มท. ปีสกัดป่วน,” *ไทยรัฐ*, 16 กรกฎาคม 2559, 1.

⁷³ iLaw, “#ส่องประชามติ: ดูข้อความเท็จในเอกสารเผยแพร่ร่างรัฐธรรมนูญของภาครัฐ,” *iLaw*, นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 14 สิงหาคม 2559, <https://ilaw.or.th/node/4234> (สืบค้นเมื่อวันที่ 24 กันยายน 2560).

⁷⁴ เรื่องเดียวกัน.

อีกบทบาทของ กกต. ที่ถูกตั้งคำถาม คือการออกกฎหมายและระเบียบต่าง ๆ จำกัดการแสดงความเห็นของฝ่ายคัดค้านร่างรัฐธรรมนูญ ทำให้สาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญที่ปรากฏต่อสาธารณะ กลายเป็นข้อมูลทางเดียวจากภาครัฐเป็นส่วนใหญ่ อีกทั้งถ้อยความในหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ยังคงคลุมเครือ จึงเป็นการเปิดช่องให้เจ้าหน้าที่รัฐใช้ดุลพินิจในการชี้ถูก-ชี้ผิด โดยมีสมชัย ศรีสุทธิยากร กรรมการ กกต. เจ้าของสมญา “กกต. สายสื่อสาร” คอยอธิบายข้อเท็จจริงและตีความข้อกฎหมายผ่าน เฟซบุ๊กส่วนตัวซึ่งใช้ชื่อว่า “Srisutthiyakorn Somchai” แม้อ้างว่าเป็นการแสดงความเห็นในนามส่วนตัว ไม่ใช่นาม กกต. แต่ก็มีอิทธิพลต่อการปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะการโพสต์ขยายความหลักเกณฑ์สิ่งใดทำได้และทำไม่ได้ (do & don't) ช่วงลงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ เมื่อวันที่ 30 เมษายน 2559 อีกทั้งสมชัยยังออกหน้าเข้าแจ้งความดำเนินคดีกับผู้ฝ่าฝืน พ.ร.บ. ประชามติด้วยตนเอง จนเกิดภาพ “กรรมการ” ขัดแย้งกับประชาชนในฐานะ “ผู้ตัดสิน” ซึ่งจะกล่าวต่อไปในส่วนหน้า

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ทำให้ การจัดให้มีการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559 มีจุดประสงค์เพื่อสร้างการรับรู้เกี่ยวกับสาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญ ซึ่งถือเป็นกติกาสูงสุดที่ต้องบังคับใช้กับคนไทยทุกคน และสร้างความหนักแน่นให้กับร่างรัฐธรรมนูญ โดยจงใจสร้างให้เกิดภาพลักษณ์ว่าประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และสนับสนุนร่างรัฐธรรมนูญที่จัดทำขึ้นหลังรัฐประหารปี 2557 ทั้งนี้โดยข้อเท็จจริง สาระสำคัญถูกกำหนดไว้ตั้งแต่ต้นว่าต้องเป็นไปตามกรอบมาตรา 35 แห่งรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว พ.ศ. 2557 และกรอบแนวคิดของ คสช. ในฐานะรัฐาธิปัตย์ ซึ่งเป็นผู้แต่งตั้งคณะบุคคลรวม 21 คนเข้ามามีอำนาจจัดทำร่างรัฐธรรมนูญ ความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่าง คสช. กับผู้ร่างรัฐธรรมนูญจึงเป็นไปในลักษณะไม่เท่าเทียมตั้งแต่ต้น

อย่างไรก็ตามหาก กรธ. เลือกลงทุกโจทย์ของ คสช. พวกเขาจำเป็นต้องเตรียมคำอธิบายหลายข้อ เพื่อตอบคำถามเพียงข้อเดียวว่าทำไมประชาชนต้องรับร่างรัฐธรรมนูญ ซึ่ง กรธ. ตระหนักในประเด็นนี้ และรู้ดีว่าแม้เขียนรัฐธรรมนูญได้ตั้งใจผู้มีอำนาจ แต่ถ้าประชาชนไม่รับ นั่นคือ “ความล้มเหลว” ทำให้มีชัย ฤชุพันธุ์ ซึ่งเป็นทั้งประธาน กรธ. และสมาชิก คสช. ต้องรับหน้าที่ประสานความพอใจของ คสช. กับกลุ่มผลประโยชน์อื่น ๆ ในสังคม

แต่สำหรับประเด็นที่เป็น “ธง” ของ คสช. ตั้งแต่คราวจัดทำร่างรัฐธรรมนูญถาวร ฉบับแรกชุดบรรคัต อูวรรณ โฉม แม้กระแสส่วนหนึ่งของสังคมไม่เอาด้วย และ กรธ. ออกอาการแบ่งรับแบ่งสู้ แต่ท้ายที่สุด คสช. ก็ผลักดันจนสำเร็จ ทั้งนี้ในการส่งต่อความต้องการของ คสช. มีทั้งการยื่นข้อเสนอแนะโดยตรงไปยัง กรธ. และการใช้อำนาจที่ล้นเกินจาก คสช. ช่วยกดดันทางอ้อม ทำให้ข้อเสนอแนะในการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญจาก ครม. สนช. และ สปช. ออกมาในลักษณะสอดคล้องกับแนวคิดของ คสช. อีกทั้งองค์กรเหล่านี้ยังใช้อำนาจที่มีตามกฎหมายผลักดันให้เป้าหมาย

ทางการเมืองของ คสช. บรรลุผล สะท้อนผ่านประเด็นที่มาและอำนาจหน้าที่ของวุฒิสภา ซึ่งกำหนดโครงสร้างจาก คสช. จากนั้น สปท. รับไปตั้งเรื่อง ส่งต่อไปยัง สนช. กลายเป็นคำถามพ่วงที่ขัดต่อหลักการใหญ่ของร่างรัฐธรรมนูญฉบับลงประชามติ จน กรธ. หลายคนออกมาแสดงความไม่พอใจ และแสดงความกังวลว่าจะทำให้ประชาชนพลอยไม่รับร่างรัฐธรรมนูญไปด้วย แต่ท้ายที่สุดเมื่อร่างรัฐธรรมนูญและคำถามพ่วงผ่านประชามติ ประเด็นนี้ก็กลับกลายเป็นตัวช่วยให้ กรธ. เขียนรัฐธรรมนูญใหม่ได้ตั้งใจผู้มีอำนาจ ประชาชนจึงช่วยสร้างความชอบธรรมให้แก่ “ธง”ทางการเมืองของผู้มีอำนาจ

จึงอาจกล่าวได้ว่าองค์กรที่มีอำนาจสูงสุดในกระบวนการออกเสียงประชามติ พ.ศ. 2559 คือ คสช. ซึ่งมีอำนาจตั้งแต่กำหนดตัวคณะบุคคลที่เข้ามาจัดทำร่างรัฐธรรมนูญ กำหนดกรอบในการยกร่างรัฐธรรมนูญ ตลอดจนกำหนดคำตอบสุดท้ายของการนำร่างรัฐธรรมนูญเข้าสู่สนามประชามติ

ตารางที่ 2.1 กระบวนการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญฉบับออกเสียงประชามติ และกระบวนการที่เกี่ยวข้อง

วันที่	กระบวนการดำเนินการ
6 ก.ย. 2558	สปช. ลงมติ “ไม่รับร่าง รธน.” ทำให้ กมธ. ยกร่างฯ สิ้นสุดการปฏิบัติหน้าที่
5 ต.ค. 2558	คสช. แต่งตั้ง กรธ. ชุดใหม่ 21 คน
5 ต.ค. 2558-31 มี.ค. 2559 (ภายใน 180 วัน)	กรธ. จัดทำร่าง รธน.
29 ม.ค. 2559	กรธ. เผยแพร่ร่างแรก รธน. ต่อสาธารณะ
29 ม.ค.-28 มี.ค. (ภายใน 60 วัน)	กรธ. รับฟังความเห็นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและปรับแก้เนื้อหาร่าง รธน.
29 มี.ค. 2559	กรธ. เผยแพร่ร่าง รธน. ฉบับประชาคมติต่อสาธารณะ
30 มี.ค. 2559	กรธ. ส่งมอบร่าง รธน. ฉบับประชาคมติให้ ครม.
1 เม.ย. 2559	สปท. มีมติเสนอคำถามพ่วง
7 เม.ย. 2559	สนช. มีมติเสนอคำถามพ่วง
9 ก.ค. 2559	กกต. ออกประกาศกำหนดให้วันที่ 7 ส.ค. 2559 เป็นวันออกเสียงประชามติ
7 ส.ค. 2559	วันออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ และคำถามพ่วง
10 ส.ค. 2559	กกต. รับรองผลการออกเสียงประชามติ
9 ก.ย. 2559 (ภายใน 30 วัน)	กรธ. ดำเนินการแก้ไขร่าง รธน. ให้สอดคล้องกับคำถามพ่วง โดยได้แก้ไข 2 ส่วนคือ ม. 272 ให้ ส.ส. เป็นผู้เสนอชื่อนายกฯ ส่วน ส.ว. มีหน้าที่ลงมติเห็นชอบผู้ได้รับการเสนอชื่อเป็นนายกฯ ในช่วง 5 ปีหลังประกาศใช้ รธน. และแก้ไขคำปรารภให้สอดคล้องกับผลการออกเสียงประชามติ (เป็นการแก้ไขร่าง รธน. ฉบับประชาคมติ ครั้งที่ 1)
29 ส.ค. 2559	กรธ. ส่งร่าง รธน. ให้ศาลรัฐธรรมนูญวินิจฉัยว่าชอบด้วย รธน. หรือไม่
28 ก.ย. 2559	ศาลรัฐธรรมนูญมีมติให้ กรธ. ไปปรับแก้เนื้อหาร่าง รธน. ให้สอดคล้องกับผลการออกเสียงประชามติ โดยให้ ส.ว. ร่วมเสนอชื่อนายกฯ ได้
ภายใน 15 วัน	กรธ. ดำเนินการแก้ไขบทเฉพาะกาลร่าง รธน. ให้สอดคล้องกับคำถามพ่วง (เป็นการแก้ไขร่าง รธน. ฉบับประชาคมติครั้งที่ 2)
11 ต.ค. 2559	กรธ. ส่งมอบร่าง รธน. ให้รัฐบาล
13 ต.ค. 2559	พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ร. 9 เสด็จสวรรคต
26 ต.ค. 2559	ศาลรัฐธรรมนูญมีมติเป็นเอกฉันท์ให้ กรธ. แก้ไขคำปรารภร่าง รธน. ให้สอดคล้องกับความเป็นจริง ก่อนนำเสนอขึ้นทูลเกล้าฯ
	กรธ. ดำเนินการแก้ไขคำปรารภร่าง รธน. ให้สอดคล้องกับความเป็นจริง (เป็นการแก้ไขร่าง รธน. ฉบับประชาคมติครั้งที่ 3)
8-9 พ.ย. 2559	นายกฯ นำร่าง รธน. ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ร. 10
(ภายใน 90 วัน)	พระมหากษัตริย์ทรงมีพระบรมราชวินิจฉัย

วันที่	กระบวนการดำเนินการ
9 ม.ค. 2560	สำนักพระราชพิธีการแจ้งรัฐบาลว่าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชกระแสรับสั่งว่ามี 3-4 เรื่องที่จำเป็นต้องแก้ไขให้เป็นไปตามพระราชอำนาจ
11 ม.ค. 2560	รัฐบาลตั้งคณะกรรมการกฤษฎีกาคณะพิเศษ 11 คน เพื่อพิจารณาแก้ไขเนื้อหา ร่าง รธน. ฉบับประชามติ ให้เป็นไปตามข้อสังเกตพระราชทาน
13 ม.ค. 2560	สนช. มีมติเห็นชอบให้แก้ไข รธน. ฉบับชั่วคราว พ.ศ. 2557 (ฉบับที่ 4) เพื่อให้นายกรัฐมนตรีรับร่าง รธน. ที่ผ่านการออกเสียงประชามติ มาแก้ไขเพิ่มเติมได้
17 ม.ค. 2560	ประชุมคณะกรรมการกฤษฎีกาคณะพิเศษ เพื่อพิจารณาแก้ไขเพิ่มเติมร่าง รธน. ฉบับประชามติ ให้เป็นไปตามข้อสังเกตพระราชทาน (เป็นการแก้ไขร่าง รธน. ฉบับประชามติครั้งที่ 4)
20 ม.ค. 2560	รัฐบาลได้รับพระราชทานร่าง รธน. ฉบับประชามติคืนมา เพื่อแก้ไขเพิ่มเติมตามข้อสังเกตพระราชทาน
17 ก.พ. 2559	นายกฯ นำร่าง รธน. ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย
(ภายใน 90 วัน)	พระมหากษัตริย์ทรงมีพระบรมราชวินิจฉัย
6 เมษายน 2559	พระราชพิธีประกาศใช้ รธน. ฉบับที่ 20
6 เม.ย.-1 ธ.ค. 2560 (ภายใน 240 วัน)	กรธ. จัดทำร่าง พ.ร.ป. รวม 10 ฉบับ เสนอต่อ สนช.
ภายใน ม.ค. 2561	สนช. ผ่านร่าง พ.ร.ป. ครบ 10 ฉบับ
ภายใน ก.พ. 2561	รัฐบาลทูลเกล้าฯ ถวายร่าง พ.ร.ป.
(ภายใน 150 วันหลัง ประกาศใช้ พ.ร.ป. 4 ฉบับที่เกี่ยวกับการ เลือกตั้ง หรือภายใน พ.ย. 2561)	มีการเลือกตั้งทั่วไป

ที่มา: ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลและจัดทำปฏิทินการเมืองนี้ขึ้นมาภายใต้โรดแมปที่ คสช. เคยประกาศไว้ โดยยึดกรอบเวลาจากเงื่อนไขที่ถูกกำหนดไว้ทั้งในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2557 และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 อย่างไรก็ตามวันเลือกตั้งทั่วไปได้ถูก คสช. ปรับเปลี่ยนอยู่เกือบตลอดเวลา จากครั้งแรกคาดการณ์ว่าจะเลือกตั้งภายในเดือนกรกฎาคม 2560 เปลี่ยนเป็นเดือนพฤศจิกายน 2561 ก่อนมีการเปลี่ยนแปลงอีกครั้ง

2.3 กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการออกเสียงประชามติ

ในการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559 มีกฎหมายที่กำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ และประเด็นเพิ่มเติม รวมทั้งหมด 12 ฉบับประกอบด้วย

1. รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2557 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2559
2. พระราชบัญญัติว่าด้วยการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559
3. ระเบียบคณะกรรมการการเลือกตั้งว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการออกเสียงประชามติ พ.ศ. 2559
4. ระเบียบคณะกรรมการการเลือกตั้งว่าด้วยการใช้จ่ายเงินในการจัดให้มีการออกเสียงประชามติ พ.ศ. 2559
5. ระเบียบคณะกรรมการการเลือกตั้งว่าด้วยหลักเกณฑ์วิธีการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ร่างรัฐธรรมนูญ คำอธิบายสาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญ ประเด็นเพิ่มเติม คำอธิบายหลักการและเหตุผลของประเด็นเพิ่มเติม กระบวนการและขั้นตอนการออกเสียง และการจัดสรรเวลาออกอากาศทางสถานีวิทยุกระจายเสียงและสถานีวิทยุโทรทัศน์ พ.ศ. 2559
6. ระเบียบคณะกรรมการการเลือกตั้งว่าด้วยคำร้องเกี่ยวกับการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559
7. ประกาศคณะกรรมการการเลือกตั้งเรื่อง กำหนดวันออกเสียงประชามติ
8. ประกาศคณะกรรมการการเลือกตั้ง เรื่อง กำหนดวัน เวลา ยื่นคำขอลงทะเบียนใช้สิทธิลงคะแนนออกเสียงประชามตินอกเขตจังหวัด พ.ศ. 2559
9. ประกาศคณะกรรมการการเลือกตั้ง เรื่อง วิธีการยื่นคำขอลงทะเบียนใช้สิทธิลงคะแนนออกเสียงประชามตินอกเขตจังหวัดทางอินเทอร์เน็ต พ.ศ. 2559
10. ประกาศคณะกรรมการการเลือกตั้ง เรื่อง หลักเกณฑ์และวิธีการออกเสียงประชามติ ที่ออกเสียงนอกเขตจังหวัด กรณีให้มีการใช้เครื่องอ่านบัตรประจำตัวประชาชน พ.ศ. 2559
11. ประกาศคณะกรรมการการเลือกตั้ง เรื่อง หลักเกณฑ์และวิธีการออกเสียงประชามติ ที่ออกเสียง สำหรับคนพิการหรือทุพพลภาพ หรือผู้สูงอายุ พ.ศ. 2559
12. ประกาศคณะกรรมการการเลือกตั้ง เรื่อง หลักเกณฑ์และวิธีการแสดงความคิดเห็นในการออกเสียงประชามติ พ.ศ. 2559

สำหรับกฎหมายหลักที่ใช้กำกับและควบคุมกระบวนการออกเสียงประชามติครั้งนี้คือ พ.ร.บ. ออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559 มีเนื้อหารวม 66 มาตรา ซึ่งสาระสำคัญของกฎหมายฉบับนี้คือ “บุคคลมีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นและเผยแพร่ความคิดเห็นเกี่ยวกับการออกเสียงโดยสุจริตและไม่ขัดต่อกฎหมาย” (มาตรา 7) แต่ไม่สามารถ “รณรงค์” ให้รับหรือไม่รับร่างรัฐธรรมนูญได้ เนื่องจาก สนช. ตัดข้อความนี้ออก พร้อมกำหนดให้ “กรธ. และกรรมการอนุกรรมการ และเจ้าหน้าที่ของ กรธ. ดำเนินการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์เพื่อทำความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับบทบัญญัติและสาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญให้แก่ประชาชนทราบเป็นการทั่วไป... ให้องค์กรของรัฐสนับสนุน ให้ความร่วมมือ และช่วยเหลือแก่ กรธ. ตามที่ร้องขอ โดยไม่ถือว่าเป็นการจูงใจให้ผู้มีสิทธิออกเสียงอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือไม่ออกเสียง (มาตรา 10)

ส่วนคุณสมบัติผู้มีสิทธิออกเสียงประชามติครั้งนี้ ต้องมีสัญชาติไทย อายุไม่ต่ำกว่า 18 ปี บริบูรณ์ในวันออกเสียง และมีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้านในเขตออกเสียงมาไม่ต่ำกว่า 90 วัน (มาตรา 25)

ในวันออกเสียง เปิดให้ลงคะแนนตั้งแต่เวลา 08.00-16.00 น. (มาตรา 34) ซึ่งถือเป็นการเพิ่มเวลาลงคะแนนอีก 1 ชั่วโมง จากการเลือกตั้ง ส.ส. ที่ปิดหีบเลือกตั้งเวลา 15.00 น.⁷⁵ โดยการออกเสียงประชามติต้องทำวันเดียวพร้อมกันทั่วประเทศ จึงไม่มีการลงคะแนนวางหน้า หรือลงคะแนนนอกประเทศ แต่สำหรับผู้ไม่สะดวกกลับภูมิลำเนาในวันประชามติ ให้ออกเสียงเสียงนอกพื้นที่ได้ แต่ต้องยื่นคำขอลงทะเบียนก่อนวันออกเสียง 30 วันก่อนวันประชามติ (มาตรา 42) ผ่าน 3 ช่องทางคือ 1. ยื่นด้วยตนเองที่สำนักงานเขต/สำนักทะเบียนอำเภอ/สำนักทะเบียนท้องถิ่น ตั้งแต่วันที่ 1 พฤษภาคม-7 กรกฎาคม 2559 2. ยื่นทางไปรษณีย์ ตั้งแต่วันที่ 1 พฤษภาคม-30 มิถุนายน 2559 และ 3. ยื่นทางอินเทอร์เน็ต ที่เว็บไซต์ <http://election.dopa.go.th> ตั้งแต่วันที่ 1 พฤษภาคม-30 มิถุนายน 2559⁷⁶ ในการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ ให้ใช้เขตจังหวัดเป็นเขตออกเสียง (มาตรา 22) และใช้เขตหมู่บ้านเป็นเขตของหน่วยออกเสียง (มาตรา 23) โดยต้องประกาศให้ประชาชนทราบไม่น้อยกว่า 20 วันก่อนถึงวันออกเสียง ยกเว้นเกิดจลาจล อุทกภัย อัคคีภัย เหตุสุดวิสัย หรือเหตุจำเป็นอื่น สามารถเปลี่ยนแปลงหน่วยออกเสียงได้

จากข้อกำหนดในกฎหมาย ทำให้การออกเสียงประชามติปี 2559 มีความแตกต่างจากประชามติปี 2550 โดยมีรายละเอียดดังนี้

⁷⁵ คำถามนำรู้ในการออกเสียงประชามติ 2559, สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง, 2559, 24.

⁷⁶ เรื่องเดียวกัน, 28.

ตารางที่ 2.2 เปรียบเทียบข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 และ 2559

ข้อแตกต่าง	ประชามติร่าง รธน. 2550	ประชามติร่าง รธน. 2559
รธน. ที่บังคับใช้	รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2549	รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2557 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 1) พ.ศ. 2558 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2559
พ.ร.บ. ที่บังคับใช้	พ.ร.บ. ว่าด้วยความเรียบร้อยในการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550	พ.ร.บ. ว่าด้วยการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559
วันออกเสียง	19 สิงหาคม 2550	7 สิงหาคม 2559
ระยะเวลาในการออกเสียง	08.00-16.00 น.	08.00-16.00 น.
เรื่องที่ให้ลงประชามติ	ให้ความเห็นชอบหรือไม่เห็นชอบร่าง รธน. ทั้งฉบับ	1. ให้ความเห็นชอบหรือไม่เห็นชอบร่าง รธน. ทั้งฉบับ 2. ให้ความเห็นชอบหรือไม่เห็นชอบประเด็นเพิ่มเติม (คำถามพ่วง) ของ สนช. ที่ว่า “ท่านเห็นชอบหรือไม่ว่าเพื่อให้การปฏิรูปประเทศเกิดความต่อเนื่องตามแผนยุทธศาสตร์แห่งชาติ สมควรกำหนดไว้ในบทเฉพาะกาลว่าในระหว่าง 5 ปีแรกนับแต่วันที่มีรัฐสภาชุดแรกตามรัฐธรรมนูญนี้ ให้ที่ประชุมร่วมกันของรัฐสภาเป็นผู้พิจารณาให้ความเห็นชอบบุคคลซึ่งสมควรได้รับแต่งตั้งเป็นนายกรัฐมนตรี”
งบประมาณ	1,500,280,700 บาท	2,991,529,650 บาท
หลักเกณฑ์และวิธีการเผยแพร่ร่าง รธน. และการออกเสียงประชามติ	1. กำหนดให้ ส.ส.ร. ทำหน้าที่เผยแพร่ร่าง รธน. และให้ กกต. เผยแพร่กระบวนการและขั้นตอนการออกเสียงประชามติให้ประชาชนรับทราบอย่างทั่วถึง	1. กำหนดให้ กกต. ทำหน้าที่จัดพิมพ์และเผยแพร่ร่าง รธน. คำอธิบายสาระสำคัญของร่าง รธน. และประเด็นเพิ่มเติมพร้อมคำอธิบายหลักการ และเหตุผลของประเด็นที่ สนช. มีมติเสนอประเด็น เพื่อให้ กกต. จัดให้มีการออกเสียงเพิ่มเติม รวมทั้งเผยแพร่กระบวนการและขั้นตอนการออกเสียงให้ประชาชนได้ทราบเป็นการทั่วไป

ข้อแตกต่าง	ประชามติร่าง รธน. 2550	ประชามติร่าง รธน. 2559
	2. ให้ กกต. เป็นผู้ดำเนินการจัดและควบคุมการออกเสียงประชามติตามที่ ส.ส.ร. มอบหมายให้เป็นไปด้วยความสุจริตและเที่ยงธรรม	2. ให้ กกต. เป็นผู้ดำเนินการจัดและควบคุมการออกเสียงประชามติร่าง รธน. รวมทั้งประเด็นเพิ่มเติมจาก สนช. ให้เป็นไปด้วยความสุจริตและเที่ยงธรรม
	3. การออกเสียงประชามติให้ใช้วิธีการออกเสียงลงคะแนนโดยตรงและลับ โดยใช้เขตจังหวัดเป็นเขตออกเสียง กำหนดให้เขตหมู่บ้านเป็นหน่วยออกเสียง และถือเกณฑ์จำนวนผู้มีสิทธิแต่ละหน่วยจำนวน 800 คนเป็นประมาณ	3. การออกเสียงประชามติให้ใช้วิธีการออกเสียงลงคะแนนโดยตรงและลับ โดยใช้เขตจังหวัดเป็นเขตออกเสียง กำหนดให้เขตหมู่บ้านเป็นหน่วยออกเสียง และถือเกณฑ์จำนวนผู้มีสิทธิแต่ละหน่วยจำนวน 800 คนเป็นประมาณ
	4. กำหนดคุณสมบัติของผู้มีสิทธิออกเสียงประกอบด้วย - มีสัญชาติไทย (แต่บุคคลผู้มีสัญชาติไทยโดยการแปลง สัญชาติไทย ต้องได้สัญชาติไทยมาแล้วไม่น้อยกว่า 5 ปี) - มีอายุไม่ต่ำกว่า 18 ปีบริบูรณ์ ในวันที่ 1 มกราคมของปีที่มีการออกเสียง - มีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้านในเขตออกเสียงมาแล้วเป็นเวลาไม่น้อยกว่า 30 วันนับถึงวันออกเสียงประชามติ	4. กำหนดคุณสมบัติของผู้มีสิทธิออกเสียงประกอบด้วย - มีสัญชาติไทย (แต่บุคคลผู้มีสัญชาติไทยโดยการแปลงสัญชาติไทยต้องได้สัญชาติไทยมาแล้วไม่น้อยกว่า 5 ปี) - มีอายุไม่ต่ำกว่า 18 ปีบริบูรณ์ในวันออกเสียง - มีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้านในเขตออกเสียงมาแล้วเป็นเวลาไม่น้อยกว่า 30 วันนับถึงวันออกเสียงประชามติ
ตัวอย่างบัตรออกเสียง	 ตัวอย่างบัตรออกเสียงประชามติ 2550 แสดงการลงคะแนนด้วยกากบาท (X) ในช่อง 'เห็นชอบ' หรือ 'ไม่เห็นชอบ' โดยมีข้อความเกี่ยวกับความลับและวิธีการลงคะแนน	 ตัวอย่างบัตรออกเสียงประชามติ 2559 แสดงการลงคะแนนด้วยกากบาท (X) ในช่อง 'เห็นชอบ' หรือ 'ไม่เห็นชอบ' โดยมีข้อความเกี่ยวกับความลับและวิธีการลงคะแนน รวมถึงการระบุชื่อของคณะกรรมการ
จำนวนผู้มีสิทธิออกเสียง	45,092,955 คน	50,071,589 คน

ข้อแตกต่าง	ประชามติร่าง รธน. 2550	ประชามติร่าง รธน. 2559
จำนวนผู้ลงทะเบียนใช้สิทธินอกเขต	242,462 คน (0.53%)	325,229 คน (0.64%)
จำนวนผู้มาใช้สิทธิออกเสียง	25,978,954 คน (57.61%) - บัตรดี 25,474,747 ใบ (98.06%) - บัตรเสีย/คืนบัตร 504,207 (1.94%)	29,740,677 คน (59.40%) - บัตรดี 28,804,432 ใบ (96.85%) - บัตรเสีย 936,209 ใบ (3.15%)
ผลการออกเสียง	- เห็นชอบ 14,727,306 เสียง (57.81%) - ไม่เห็นชอบ 10,747,441 เสียง (42.19%)	ประเด็นที่ 1 (เห็นชอบกับร่าง รธน. ทั้งฉบับหรือไม่) - เห็นชอบ 16,820,402 เสียง (61.35%) - ไม่เห็นชอบ 10,598,037 เสียง (38.65%) ประเด็นที่ 2 (ให้ ส.ว. สรรหาพร้อมเลือกนายกฯ กับ ส.ส. ในช่วง 5 ปีแรก) - เห็นชอบ 15,132,050 (58.07%) - ไม่เห็นชอบ 10,926,648 เสียง (41.93%)

ที่มา: ดัดแปลงข้อมูลจาก โชคสุข กรกิตติชัย, “เปรียบเทียบการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ,” สถาบันรูปแห่งชาติ, นำขึ้นข้อมูลเมื่อเดือนมิถุนายน 2559, http://www.parliament.go.th/ewtdadmin/ewtd/parliament_parcy/ewtd_dl_link.php?nid=34624 (สืบค้นเมื่อวันที่ 27 มิถุนายน 2559) โดยผู้วิจัยได้ปรับปรุงและเพิ่มเติมบางประเด็นเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุม.

พ.ร.บ. ประชามติ พ.ศ. 2559 ยังกำหนดลักษณะของบัตรเสียไว้ 9 ประการ (มาตรา 45) กล่าวโดยสรุปบัตรเสียคือ “บัตรที่ทำเครื่องหมายอื่นนอกจากเครื่องหมายกากบาท” ส่วนการคัดค้านการออกเสียง “หากผู้มาใช้สิทธิออกเสียงจำนวนไม่น้อยกว่า 50 คนในหน่วยออกเสียงใดเห็นว่าการออกเสียงในหน่วยนั้นเป็นไปโดยไม่สุจริตและเที่ยงธรรม ให้มีสิทธิยื่นคำร้องคัดค้านพร้อมหลักฐานต่อ กกต. ภายใน 24 ชั่วโมงนับแต่การลงคะแนนออกเสียงสิ้นสุดลง” (มาตรา 49)

สำหรับการควบคุมการออกเสียงและบทกำหนดโทษ ถูกระบุไว้ในหมวด 3 ของ พ.ร.บ. นี้ โดยมีโทษลดหลั่นกันไปตามฐานความผิด และถ้าเป็นการร่วมกระทำความผิดเป็นคณะบุคคล 5 คนขึ้นไป จะมีบทลงโทษสูงสุดคือจำคุก 10 ปี ปรับ 200,000 บาท รวมถึงศาลอาจสั่งเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งไม่เกิน 10 ปีด้วย สำหรับตัวอย่างพฤติกรรมที่เข้าข่ายต้องรับโทษตาม พ.ร.บ. ประชามติ อาทิ ผู้บังคับบัญชา/นายจ้างขัดขวางหรือหน่วงเหนี่ยวลูกจ้างไม่ให้ไปใช้สิทธิออกเสียง (มาตรา 58) ผู้ทำลายบัตรออกเสียงประชามติ (มาตรา 59) อย่างไรก็ตามด้วยความไม่ชัดเจนในการให้ข้อมูลและประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับบัตรออกเสียงประชามติที่มีคำถาม 2 คำถาม ทำให้ในวันออกเสียงประชามติ

7 สิงหาคม 2559 มีประชาชน 44 ราย จากหน่วยออกเสียง 40 หน่วย ใน 26 จังหวัด “คิดว่าต้องฉีกบัตรเป็น 2 ส่วน” ซึ่ง กกต. ไม่ได้เอาผิด หรือดำเนินคดีกับผู้ที่ทำให้ผิดโดยขาดเจตนา⁷⁷ ยกเว้น 3 คนที่ถูกดำเนินคดี เพราะจงใจแสดงออกในเชิงสัญลักษณ์

นอกจากนี้ยังมีการกำหนดบทลงโทษ กรณีบันทึกภาพบัตรที่ลงคะแนนแล้ว หรือที่ กกต. เตือนว่า “อย่าถ่ายรูปเซลฟี่กับบัตรออกเสียงประชามติ” เพราะต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน 5 ปี หรือปรับตั้งแต่ 20,000-100,000 บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ (มาตรา 60 (5)) เช่นเดียวกับการเผยแพร่ผลการสำรวจความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับการออกเสียงในระหว่างเวลา 7 วันก่อนวันออกเสียง จนถึงเวลาสิ้นสุดการออกเสียง ที่มีทั้งโทษจำคุกและปรับ (มาตรา 63) แต่สำหรับบทบัญญัติที่น่าสนใจคือถ้อยความในมาตรา 61

มาตรา 61 ผู้ใดกระทำการดังต่อไปนี้

- (1) ก่อความวุ่นวายเพื่อให้การออกเสียงไม่เป็นไปด้วยความเรียบร้อย
- (2) ให้ เสนอให้หรือสัญญาว่าจะให้ หรือจัดเตรียมเพื่อจะให้ทรัพย์สินหรือผลประโยชน์อื่นใดอันอาจคำนวณเป็นเงินได้แก่ผู้ใด เพื่อจะจูงใจให้ผู้มีสิทธิออกเสียงไม่ไปใช้สิทธิออกเสียง หรือออกเสียงอย่างใดอย่างหนึ่งหรือไม่ออกเสียง
- (3) หลอกลวง บังคับ ชูเชิญ หรือใช้อิทธิพลคุกคาม เพื่อให้ผู้มีสิทธิออกเสียงไม่ไปใช้สิทธิออกเสียงหรือออกเสียงอย่างใดอย่างหนึ่งหรือไม่ออกเสียง หรือเพื่อให้สำคัญผิดในวันเวลาที่ออกเสียงหรือวิธีการลงคะแนนออกเสียง
- (4) เปิด ทำลาย ทำให้เสียหาย ทำให้เปลี่ยนสภาพ ทำให้สูญหาย ทำให้ไร้ประโยชน์ นำไปหรือขัดขวางการส่งหีบบัตรออกเสียงหรือบัตรออกเสียง เว้นแต่เป็นการดำเนินการตามอำนาจหน้าที่โดยชอบด้วยกฎหมาย
- (5) เล่นหรือจัดให้มีการเล่นการพนันขึ้นต่อใด ๆ อันมีผลเป็นการจูงใจให้ผู้มีสิทธิออกเสียงไม่ไปใช้สิทธิออกเสียง หรือออกเสียงอย่างใดอย่างหนึ่งหรือไม่ออกเสียง
- (6) เรียก รับ หรือยอมจะรับเงิน ทรัพย์สินหรือผลประโยชน์อื่นใดสำหรับตนเองหรือผู้อื่นเพื่อจะไม่นำไปใช้สิทธิออกเสียง หรือออกเสียงอย่างใดอย่างหนึ่งหรือไม่ออกเสียง
- (7) ขाय จำหน่าย จ่ายแจก หรือจัดเลี้ยงสุราทุกชนิด ในเขตออกเสียงระหว่างเวลา 18.00 น. ของวันก่อนวันออกเสียงจนถึงสิ้นสุดวันออกเสียง

⁷⁷ สถานการณ์การฉีกบัตรออกเสียงประชามติ ในวันที่ 7 สิงหาคม 2559 แสดงรายละเอียดไว้ในภาคผนวก ง.

ผู้ใดดำเนินการเผยแพร่ข้อความ ภาพ เสียง ในสื่อหนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์หรือในช่องทางอื่นใด ที่ผิดไปจากข้อเท็จจริงหรือมีลักษณะรุนแรง ก้าวร้าว หยาดคาย ปลุกระดม หรือข่มขู่โดยมุ่งหวังเพื่อให้ผู้มีสิทธิออกเสียงไม่ไปใช้สิทธิออกเสียง หรือออกเสียงอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือไม่ออกเสียงให้ถือว่าผู้นั้นกระทำการก่อความวุ่นวายเพื่อให้การออกเสียงไม่เป็นไปด้วยความเรียบร้อย

ผู้ใดกระทำการตาม (1) (2) (3) (4) (5) หรือ (6) ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสิบปี และปรับไม่เกินสองแสนบาท ทั้งนี้ศาลอาจสั่งให้เพิกถอนสิทธิเลือกตั้งมีกำหนดไม่เกินห้าปีด้วยก็ได้

ในกรณีการกระทำความผิดตาม (1) (2) (3) (4) (5) หรือ (6) เป็นการกระทำความผิดของคณะบุคคลตั้งแต่ห้าคนขึ้นไป ต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่หนึ่งปีถึงสิบปี และปรับตั้งแต่สองหมื่นบาทถึงสองแสนบาท และให้ศาลสั่งเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งมีกำหนดสิบปี

ผู้ใดกระทำการตาม (7) ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหกเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาทหรือทั้งจำทั้งปรับ

ในกรณีที่ผู้กระทำการตาม (6) เป็นผู้รับหรือยอมจะรับเงิน ทรัพย์สินหรือผลประโยชน์อื่นใดสำหรับตนเองหรือผู้อื่น ถ้าได้แจ้งถึงการกระทำดังกล่าวต่อคณะกรรมการการเลือกตั้งหรือผู้ซึ่งคณะกรรมการการเลือกตั้งมอบหมายก่อนหรือในวันออกเสียง ผู้นั้นไม่ต้องรับโทษและไม่ต้องถูกเพิกถอนสิทธิเลือกตั้ง⁷⁸

กกต. ยังออกประกาศ เรื่อง หลักเกณฑ์และวิธีการแสดงความคิดเห็นในการออกเสียงประชามติ พ.ศ. 2559 เพื่อกำหนดลักษณะการกระทำและการแสดงความคิดเห็นของประชาชนทั่วไป โดยถือเป็นการขยายรายละเอียดจากมาตรา 61 แห่ง พ.ร.บ. ออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559 โดยกำหนดให้การแสดงความคิดเห็นของประชาชนทั่วไปต้องไม่มีลักษณะ “ผิดไปจากข้อเท็จจริง รุนแรง ก้าวร้าว หยาดคาย ปลุกระดมหรือข่มขู่” และไม่ขัดต่อกฎหมายอื่น กลายเป็นที่มาของสิ่งที่เรียกว่า “กฎเหล็ก 6 ข้อทำได้ 8 ข้อทำไม่ได้” ทั้งนี้การแสดงความคิดเห็นที่ทำได้ 6 ประการมีดังนี้

⁷⁸ พระราชบัญญัติว่าด้วยการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559, 18-19.

- (1) ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับร่างรัฐธรรมนูญและประเด็นเพิ่มเติมให้เข้าใจอย่างครบถ้วนจากเว็บไซต์ สื่อสิ่งพิมพ์ และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการแสดงความคิดเห็นของตน
- (2) แสดงความเห็นโดยใช้ถ้อยคำที่สุภาพ
- (3) แสดงความคิดเห็นด้วยข้อมูลที่มีความชัดเจน ไม่กำกวมอันอาจทำให้บุคคลอื่นเห็นว่าเป็นการบิดเบือนไปจากข้อเท็จจริง
- (4) การนำเสนอหรืออ้างอิงงานวิจัยตามหลักวิชาการเพื่อประกอบการแสดงความคิดเห็นให้ผู้มีสิทธิออกเสียง บุคคลนั้นควรตรวจสอบความถูกต้องและแสดงที่มาของงานวิจัยนั้นด้วย
- (5) การสัมภาษณ์ผ่านสื่อ เพื่อแสดงความคิดเห็นพร้อมเหตุผลอย่างใดอย่างหนึ่งของตน
- (6) การนำเข้าข้อมูล (โพสต์) เกี่ยวกับความคิดเห็นพร้อมแสดงเหตุผลอย่างใดอย่างหนึ่งของตนในเว็บไซต์และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ หรือการส่งต่อข้อมูลดังกล่าว โดยไม่มีการแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติม⁷⁹

ส่วนลักษณะห้ามกระทำคือ ห้ามแสดงความคิดเห็นที่ทำให้ผู้มีสิทธิออกเสียงไม่ไปใช้สิทธิออกเสียง หรือออกเสียงอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือไม่ออกเสียง หรือเพื่อให้สำคัญผิดในวัน เวลาที่ออกเสียง หรือวิธีการลงคะแนนออกเสียง มี 8 ข้อต้องห้าม ดังนี้

- (1) การสัมภาษณ์ผ่านสื่อด้วยความอันเป็นเท็จ หรือมีลักษณะรุนแรง ก้าวร้าว หยาดคาย ปลุกกระตมหรือข่มขู่
- (2) การนำเข้า (โพสต์) หรือการส่งต่อ (แชร์) ข้อมูลอันเป็นเท็จหรือมีลักษณะรุนแรง ก้าวร้าว หยาดคาย ปลุกกระตมหรือข่มขู่ ในเว็บไซต์และสื่ออิเล็กทรอนิกส์
- (3) การทำหรือส่งสัญญาณหรือเครื่องหมายอันมีลักษณะรุนแรง ก้าวร้าว หยาดคาย ปลุกกระตมหรือข่มขู่

⁷⁹ ประกาศคณะกรรมการการเลือกตั้ง เรื่อง หลักเกณฑ์และวิธีการแสดงความคิดเห็นในการออกเสียงประชามติ พ.ศ. 2559, ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 133 ตอนที่ 39 ก (2 พฤษภาคม 2559), 11-12.

- (4) การจัดเวทีสัมมนา อภิปราย โดยกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ที่ไม่มีหน่วยงานของรัฐ สถาบันการศึกษา หรือองค์กรที่ประกอบกิจการด้านสื่อสารมวลชนตามกฎหมายเข้าร่วม และมีเจตนาปลุกระดมทางการเมือง
- (5) การชักชวนให้ใส่เสื้อ หรือติดป้าย เข้มก๊อต ธง ระเบิด หรือเครื่องหมายที่แสดง สัญลักษณ์ความเห็นอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือการขาย การแจกจ่ายสิ่งของดังกล่าวใน ลักษณะรณรงค์ทั่วไป เพื่อนำไปสู่การปลุกระดมทางการเมือง
- (6) การแจกเอกสาร ใบปลิว หรือแผ่นพับ ที่มีข้อความอันเป็นเท็จ หรือมีลักษณะรุนแรง ก้าวร้าว หยาดคาย ปลุกระดมหรือข่มขู่ เพื่อก่อความวุ่นวาย หรือการชุมนุมทางการเมือง
- (7) การรายงานข่าวหรือการจัดรายการของสื่อมวลชนที่นำไปสู่การปลุกระดม หรือสร้างความวุ่นวายในสังคม
- (8) การรณรงค์เพื่อให้เกิดการคล้อยตามของคนในสังคมเพื่อให้ออกเสียงอย่างใดอย่างหนึ่งอันมีลักษณะปลุกระดม หรือขัดขวางการออกเสียง⁸⁰

กรรมการ กกต. อ้างว่าการออก “กฎเหล็ก” เหล่านี้ได้ถอดบทเรียนจากการลงประชามติออกจากสหภาพยุโรป (อียู) ของสหราชอาณาจักร หรือเบร็กซิต ซึ่งทำให้เกิดถ้อยคำที่สร้างความเกลียดชังและก่อให้เกิดความรุนแรง (hate speech) จำนวนมาก แม้ประชามติจบแล้วแต่อารมณ์รุนแรงต่อกันยังไม่จบ มีการทำร้ายและขว้างปาสิ่งของใส่กัน สร้างความเสียหายและเกิดการแตกแยกของคนในชาติ กกต. จึงต้องป้องกัน⁸¹

2.3.1 ข้อถกเถียงทางกฎหมายและการต่อสู้ในพื้นที่สังคมการเมือง

การประกาศใช้ พ.ร.บ. ประชามติ พ.ศ. 2559 เมื่อวันที่ 22 เมษายน 2559 และ “กฎเหล็ก กกต. 6 ข้อทำได้ 8 ข้อทำไม่ได้” ที่มีบทลงโทษหนัก แต่มีเนื้อหาคลุมเครือและต้องอาศัยการตีความทางกฎหมาย⁸² ถูกตีความอย่างแตกต่างหลากหลายจากบรรดาตัวแสดง (actors)

⁸⁰ เรื่องเดียวกัน, 12.

⁸¹ สมชัย ศรีสุทธิยากร, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง, 15 ธันวาคม 2560.

⁸² ความผิดและบทกำหนดโทษในการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559 แสดงรายละเอียดไว้ในภาคผนวก จ.

และก่อให้เกิดข้อถกเถียงอยู่ตลอดเวลาระหว่างฝ่ายที่เห็นว่าหัวใจสำคัญของประชาธิปไตยคือต้องเสรีและเป็นธรรม (free and fair) กับฝ่ายที่ต้องการให้กระบวนการเป็นไปโดยสงบเรียบร้อย จึงกำหนดให้การเผยแพร่ความคิดเห็นของประชาชนต้องไม่ “ผิดไปจากข้อเท็จจริง รุนแรง ก้าวร้าว หยาดคาย ปลุกระดมหรือข่มขู่” หากพบว่ามีผู้กระทำความผิดตาม 6 ประการนี้ ประชาชนทั่วไปสามารถร้องทุกข์กล่าวโทษได้ด้วยตัวเอง ไม่ต้องผ่าน กกต. ทั้งนี้ในช่วงประชาธิปไตยพบว่ามีคน 4 กลุ่มคอยทำหน้าที่ชี้ช่อง ร้องทุกข์กล่าวโทษ และกล่าวหาผู้กระทำการฝ่าฝืน พ.ร.บ. ประชาชน ได้แก่ กกต., กรธ., เจ้าหน้าที่ฝ่ายความมั่นคง รวมถึงประชาชนทั่วไป

อย่างไรก็ตามผู้วิจัยมีข้อสังเกตว่า แม้แต่ฝ่ายรัฐเองก็ยังตีความกฎหมายไม่ตรงกัน ในหลายกรณี เช่น นักกฎหมายใน สปท. เห็นว่ากฎเหล็ก กกต. เป็นการ “เขียนมากกว่าเนื้อหาที่กฎหมายประชาธิปไตยกำหนด ทำให้เกิดความคลุมเครือสับสน”⁸³ และยังก่อให้เกิดข้อถกเถียงเรื่อง “พฤติกรรมสีเทา” ในโลกออนไลน์ การกดไลค์ (ถูกใจ) แชร์ (ส่งต่อ) โปสต์ (นำขึ้นข้อความ) กลายเป็นประเด็นที่สุ่มเสี่ยงผิดกฎหมาย และเปิดช่องให้เจ้าหน้าที่ใช้ดุลพินิจดำเนินการกับผู้แสดงความคิดเห็นได้ จนสมชัย ศรีสุทธิยากร ต้องออกมา “ตีความเพิ่มเติม” ว่าภายใต้ “กฎเหล็ก กกต.” ไม่ได้ปิดกั้นการกด “ไลค์” แต่่อนไหวกับการ “แชร์” พร้อมเตือนให้คิดก่อนว่าสิ่งนั้นเท็จหรือไม่⁸⁴ ขณะที่ กรธ. เชื่อว่า “จะช่วยให้วิิชาการต่าง ๆ ลดน้อยลง และทำให้การทำงานของ กรธ. ยากขึ้น เพราะสิ่งที่ กรธ. พบเจอไม่ใช่ปัญหาความไม่เข้าใจ แต่เป็นปัญหากลุ่มต่อต้านมากกว่า”⁸⁵

ข้อถกเถียงทางกฎหมายที่เกิดขึ้นได้นำมาสู่ความความเคลื่อนไหวสำคัญ 2 ส่วน ในพื้นที่สังคมการเมือง (political society) คือ กรณีการต่อสู้โดยอาศัยช่องทางตามกฎหมายเพื่อล้มล้าง พ.ร.บ. ประชาชนและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง และกรณีการใช้ พ.ร.บ. ประชาชนเป็นเครื่องมือดำเนินคดีแก่บุคคลและกลุ่มบุคคล

2.3.1.1 การต่อสู้เพื่อล้มล้าง พ.ร.บ. ประชาชน พ.ศ. 2559

โครงการอินเทอร์เน็ตเพื่อกฎหมายประชาชน (ไอลอร์ - iLaw) ถือเป็นองค์กรที่มีบทบาทนำในการต่อสู้โดยอาศัยช่องทางตามกฎหมาย ด้วยการยื่นคำร้องผ่านผู้ตรวจการแผ่นดินให้ส่งเรื่องให้ศาลรัฐธรรมนูญวินิจฉัยว่า พ.ร.บ. ประชาชน พ.ศ. 2559 มาตรา 61 วรรคสอง และวรรคสี่ จำกัดสิทธิและเสรีภาพของประชาชนในการแสดงความคิดเห็นเกินความจำเป็น และขัด

⁸³ เสรี สุวรรณภานนท์, “พท.-ปปช. ฉะ ข้อห้าม กกต. กำกวม-คลุมเครือ,” ไทยรัฐ, 1 พฤษภาคม 2559, 1.

⁸⁴ อมรินทร์นิวส์ไนท์, สถานีโทรทัศน์อมรินทร์ทีวี, 6 พฤษภาคม 2559.

⁸⁵ อุดม รัฐอมฤต, อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน.

ต่อรัฐธรรมนูญ (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2557 มาตรา 4 หรือไม่ ทั้งนี้มาตรา 61 วรรคสอง บัญญัติว่า “ผู้ใดดำเนินการเผยแพร่ข้อความ ภาพ เสียง ในสื่อหนังสือพิมพ์ วิทยุโทรทัศน์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์หรือในช่องทางอื่นใดที่ผิดไปจากข้อเท็จจริง หรือมีลักษณะ รุนแรง ก้าวร้าว หยาดคาย ปลุกระดม หรือข่มขู่ โดยมุ่งหวังเพื่อให้ผู้มีสิทธิออกเสียงไม่ไปใช้สิทธิออกเสียง หรือออกเสียงอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือไม่ออกเสียงให้ถือว่าผู้นั้นกระทำการก่อความวุ่นวายเพื่อให้การออกเสียงไม่เป็นไปด้วยความเรียบร้อย”

การดำเนินการดังกล่าว ทำให้เกิดข้อวิเคราะห้และวิตกกังวลว่า “ประชามติอาจเลื่อนหรือล้ม” ไปได้ โดยความเคลื่อนไหวสำคัญ ๆ เกิดขึ้นนับจากจน อิงภากรณ์ ผู้อำนวยการไอลอร์และคณะรวม 107 คน⁸⁶ ยื่นจดหมายถึงผู้ตรวจการแผ่นดินเมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม 2559 ให้ส่งเรื่องให้ศาลรัฐธรรมนูญวินิจฉัยว่า พ.ร.บ. การออกเสียงประชามติ ร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559 มาตรา 61 วรรคสองและวรรคสี่ ละเมิดสิทธิเสรีภาพของประชาชนและขัดต่อรัฐธรรมนูญหรือไม่ ต่อมาที่ประชุมผู้ตรวจการแผ่นดินมีมติเป็นเอกฉันท์ให้ส่งเรื่องให้ศาลรัฐธรรมนูญวินิจฉัย พ.ร.บ. การออกประชามติ มาตรา 61 วรรคสอง เพราะเห็นว่า “แม้ในพจนานุกรมจะระบุความหมายของคำว่า ก้าวร้าว รุนแรง หยาดคาย แต่ในทางปฏิบัติก็มีความไม่ชัดเจน คลุมเครือ ประชาชนอาจสับสน ไม่กล้าแสดงความคิดเห็น ขัดต่อเจตนารมณ์ของการออกเสียงประชามติ และอาจมีการใช้ดุลพินิจของเจ้าหน้าที่ตีความหมายของถ้อยคำดังกล่าว จนอาจนำไปสู่การดำเนินการกับประชาชน แม้สุดท้ายแล้วศาลจะเป็นผู้มีอำนาจวินิจฉัย แต่ระหว่างที่ถูกดำเนินการก็ต้องถือว่าประชาชนได้รับผลกระทบไปแล้ว ซึ่งโทษตามกฎหมายดังกล่าวเป็นโทษทางอาญา... ที่สุดการออกเสียงประชามติครั้งนี้ อาจเกิดความวุ่นวายมากกว่าความสงบเรียบร้อย”⁸⁷ แต่กรณีมาตรา 61 วรรคสี่ เรื่องการกำหนดบทลงโทษให้จำคุกสูงสุด 10 ปี ที่ประชุมผู้ตรวจการแผ่นดินเห็นว่า “เป็นดุลพินิจของผู้ออกกฎหมายและเป็นบทลงโทษที่อยู่ในดุลพินิจของศาลยุติธรรมจึงไม่ก้าวล่วง”⁸⁸

⁸⁶ ดูรายชื่อประชาชน 107 คน และหนังสือถึงผู้ตรวจการแผ่นดิน ใน iLaw, “รวมหนังสือถึงผู้ตรวจการแผ่นดิน เรื่อง ขอให้ส่งเรื่องให้ศาลรัฐธรรมนูญวินิจฉัยว่า พ.ร.บ. ประชามติ 2559 ขัดต่อรัฐธรรมนูญ,” iLaw, นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม 2559, <https://www.ilaw.or.th/node/4108> (สืบค้นเมื่อวันที่ 23 มีนาคม 2560).

⁸⁷ รัชเกษา แฉฉาย, “ผู้ตรวจฯ เอกฉันท์เคาะ ม.61ขัดรธน. ยื่นศาล รธน.วินิจฉัย กรธ. ผวากระทบประชามติ,” *มติชน*, 2 มิถุนายน 2559, 1.

⁸⁸ เรื่องเดียวกัน.

ขณะที่สมชัย ศรีสุพธิยากร ระบุว่า หากศาลวินิจฉัยว่ามาตรา 61 วรรคสองขัดกับรัฐธรรมนูญ ก็ไม่ได้ส่งผลต่อตัว พ.ร.บ. ประชามติทั้งหมด วันที่ 7 สิงหาคมยังเป็นวัน ออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญเช่นเดิม อีกทั้งสามารถนำกฎหมายอื่นมาใช้บังคับได้ เช่น พ.ร.บ. คอมพิวเตอร์ และ พ.ร.บ. การพิมพ์⁸⁹ ทว่าผู้นำนองค์กรหลักที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการประชามติ อย่าง พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรี กลับส่งสัญญาณพร้อมเลื่อนวันลงประชามติ “ถ้ามันขัดแย้งต้องเลื่อนการลงประชามติออกไป ก็ต้องเลื่อน ไม่ได้ว่าอะไร แต่ถ้าเลื่อน อย่างมาบอกว่า ผมเป็นคนสั่งเลื่อนแล้วกัน”⁹⁰ เช่นเดียวกับพรเพชร วิชิตชลชัย ประธาน สนช. ที่ออกมาชี้ช่องให้ใช้อำนาจตามมาตรา 44 ของรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราวแก้ปัญหา หากศาลชี้ว่ามาตรา 61 วรรคสองขัดต่อรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว “อย่าลืมนึกว่ากลไกกฎหมายไม่ได้มีช่องทางของ สนช. เพียงอย่างเดียว ผมต้องการให้เห็นว่ารัฐธรรมนูญชั่วคราวมีช่องทางการแก้ปัญหาทุกอย่างเอาไว้อยู่แล้ว”⁹¹ ต่างจากมีชัย ฤชุพันธุ์ ประธาน กรธ. และศุภชัย สมเจริญ ประธาน กกต. ที่ยืนยันว่าการออกเสียงประชามติจะเกิดขึ้นในวันที่ 7 สิงหาคมอย่างแน่นอน⁹²

ท้ายที่สุดประชามติไม่ต้องเลื่อนหรือล้ม เมื่อศาลรัฐธรรมนูญมีมติเอกฉันท์ 9 ต่อ 0 วินิจฉัยว่า พ.ร.บ. ว่าด้วยการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ มาตรา 61 วรรคสอง ไม่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว มาตรา 4 จึงไม่มีปัญหาเกี่ยวกับความชอบด้วยรัฐธรรมนูญ⁹³ ทั้งนี้พิมล ธรรมพิทักษ์พงษ์ เลขาธิการสำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ ระบุว่า “พ.ร.บ. ประชามติ ออกมาเพื่อดำเนินการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยคุ้มครองการแสดงความคิดเห็นประชาชนให้เป็นไปโดยอิสระ และรัฐธรรมนูญที่ผ่านมาในอดีตก็มีการ

⁸⁹ “ส่งศาล รธน. กม.ประชามติ พิจารณา ม. 61 วรรค2 คลุมเครือหวั่นป่วน,” *ไทยรัฐ*, 2 มิถุนายน 2559, 1.

⁹⁰ “แบไต๋ถ้าขัดแย้งก็เลื่อนประชามติ,” *ไทยโพสต์*, 3 พฤษภาคม 2559, 1.

⁹¹ เรื่องเดียวกัน.

⁹² “บิ๊กหมูฮัมม็อบ ลั่นใช้ กม. เชือด ยื่นเกะกะป่วนโหวตรธน. เลิกเรียกตัวปรับทัศนคติ,” *มติชน*, 3 พฤษภาคม 2559, 1.

⁹³ คำวินิจฉัยที่ 4/2559 เรื่อง ผู้ตรวจการแผ่นดินเสนอเรื่องขอให้ศาลรัฐธรรมนูญพิจารณา วินิจฉัยตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2557 มาตรา 45 ว่า พ.ร.บ. การออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559 มาตรา 61 วรรคสอง มีปัญหาเกี่ยวกับความชอบด้วยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2557 มาตรา 4 หรือไม่, *ราชกิจจานุเบกษา* เล่มที่ 133 ตอนที่ 93 ก (27 ตุลาคม 2559).

จำกัดสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น เพื่อรักษาความมั่นคงแห่งรัฐ ความสงบเรียบร้อย และ ศีลธรรมอันดี”⁹⁴

ด้านจอ อังภากรณ์ ประกาศเดินทางรณรงค์ต่อไปใน 2 ส่วน หนึ่งคือให้ ยกเลิกประกาศ กกต. เรื่องหลักเกณฑ์วิธีการแสดงความคิดเห็นในการออกเสียงประชามติ พ.ศ. 2559 หรือที่รู้จักในนาม “กฎเหล็ก 6 ข้อทำได้ 8 ข้อทำไม่ได้” ซึ่งต่อมาเขาได้ยื่นฟ้อง กกต. ต่อศาลปกครอง สูงสุดขอให้พิพากษาเพิกถอนประกาศฉบับนี้ แต่ศาลมีคำสั่งไม่รับฟ้อง เพราะเห็นว่าไม่ใช่ผู้เสียหาย โดยตรง อีกหนึ่งคือ ให้ตำรวจและทหารเลิกจับกุมดำเนินคดีผู้ออกมาใช้สิทธิแสดงความคิดเห็นอย่างสันติวิธี “แม้ศาลรัฐธรรมนูญมีคำวินิจฉัยแล้ว แต่ไม่ได้หมายความว่ามาตรา 61 วรรคสอง จะถูกต้อง ยังมีประกาศ กกต. อะไรทำได้ ทำไม่ได้ ทำให้ประชาชนไม่มีเสรีภาพในการรณรงค์ เห็นชัดกรณีนิสิต นักศึกษาที่ออกมารณรงค์ถูกจับดำเนินคดี ซึ่งจะทำให้การออกเสียงประชามติไม่มีความชอบธรรม ซ้ำให้เห็นว่าการทำประชามติเป็นการมัดมือประชาชน”⁹⁵ ขณะที่สมชัย ศรีสุทธิยากร เรียกร้องให้จอ ยอมรับคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญ พร้อมยืนยันว่าประกาศ กกต. เหมาะสมแล้ว ไม่ได้เขียนเพื่อจำกัด สิทธิเสรีภาพใคร “มีคนแค่ 3 กลุ่มเท่านั้นที่จะเดือดร้อนจากประกาศนี้คือ 1. ทุจริตชน คือคนที่คิด และเอาเรื่องเท็จมาพูด 2. กักขะชน คือคนที่ใช้ถ้อยคำหยาบคายก้าวร้าวมาพูด และ 3. คนที่ชอบ ปลุกระดมให้เกิดความวุ่นวาย จึงไม่จำเป็นต้องทบทวน” สมชัยกล่าว⁹⁶

กล่าวโดยสรุป ความพยายามต่อสู้ของเครือข่ายภาคประชาชนเพื่อล้ม กติกาประชามติที่พวกเขามองว่าไม่เป็นธรรม ไม่เป็นผลในทั้ง 2 ครั้ง⁹⁷ ทำให้การแสดงความคิดเห็น ของประชาชนต่อร่างรัฐธรรมนูญถูกจำกัดให้อยู่ภายใต้ตามกติกาดังกล่าว และด้วยความคลุมเครือของ ถ้อยคำในกฎหมาย จึงเปิดโอกาสให้เจ้าหน้าที่ใช้ดุลพินิจ หรือให้ความเห็นส่วนตัว เมื่อเกิดกรณีสุม เสี่ยงต่อการขัด พ.ร.บ. ประชามติ

⁹⁴ “ดอตคอมแม้วยั่วคสช. 'วัฒนา' แผล็บๆ นายใหญ่/ศาลรธน.ไฟเขียวมาตรา 61,” *ไทยโพสต์*, 30 มิถุนายน 2559, 1.

⁹⁵ เรื่องเดียวกัน.

⁹⁶ “คนป่วนรับผิดชอบ 'บิ๊กตุ๋' ปลุกสังคมตัดสิน'วัฒนา-แม้ว'ฮึม! ยั่วมากๆระวังโดน,” *ไทยโพสต์*, 1 กรกฎาคม 2559, 1.

⁹⁷ การต่อสู้ทางกฎหมายเพื่อล้มล้าง พ.ร.บ. ประชามติ พ.ศ. 2559 แสดงรายละเอียดไว้ใน ภาคผนวก ฉ.

2.3.1.2 การใช้ พ.ร.บ. ประชามติ พ.ศ. 2559 เป็นเครื่องมือสกัดกั้นฝ่าย

เห็นต่าง

ในฐานะที่ กกต. รับผิดชอบกระบวนการออกเสียงประชามติ ร่างรัฐธรรมนูญในทุกขั้นตอน โดยมี พ.ร.บ. ประชามติ พ.ศ. 2559 เป็นเครื่องมือทางกฎหมาย สมชัย ศรีสุทธิยากร กรรมการ กกต. จึงประเดิมแจ้งความดำเนินคดีกับ จีรพันธุ์ ตันมณี อายุ 59 ปี ประธานกองทุนรัฐวิวัฒน์ตันมณีเพื่อสิทธิคนออกเสียง จังหวัดขอนแก่น ที่ สน.ทุ่งสองห้อง เมื่อวันที่ 27 เมษายน 2559 หรือ 5 วันหลังกฎหมายประชามติมีผลบังคับใช้ โดยนำหลักฐานการโพสต์เฟซบุ๊กที่ใช้ถ้อยคำรุนแรง หยาดคาย ปลุกกระดมให้ประชาชนตัดสินใจรับหรือไม่รับร่างรัฐธรรมนูญไปยื่นกับ ตำรวจ “การแจ้งความวันนี้ ไม่ได้ต้องการให้ใครขึ้นศาล แต่อยากให้เป็นอย่างที่ใครก็ตามที่จะ โพสต์ให้ระวังมากขึ้น”⁹⁸ อย่างไรก็ตามสมชัยยืนยันว่าการโพสต์ข้อความรับหรือไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ สามารถทำได้โดยไม่ผิดกฎหมาย ซึ่งภายในวันเดียวกัน ตำรวจสามารถจับกุมผู้ต้องหาคดีฝ่าฝืน พ.ร.บ. ประชามติรายแรกนี้ได้ที่จังหวัดขอนแก่น เบื้องต้นให้การรับสารภาพ อย่างไรก็ตามสมชัยเปิดเผยว่าหลังประชามติ ได้ทำบันทึกถึงสถานีตำรวจเพื่อขอถอนแจ้งความ ระบุว่าไม่ติดใจ และไม่ประสงค์จะเอาความ “เนื่องจากกฎหมายเพิ่งออกมา เ็นใจใครคนดังกล่าวอาจไม่เข้าใจสารบัญญัติของ กฎหมาย และหลังจากแจ้งความดำเนินคดีไป ก็ได้ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในทางที่ดีขึ้น มีเหตุมีผลมากขึ้น เพื่อไม่ให้เกิดปัญหาที่แสดงเจตนาไม่ขอเอาความ” สมชัยกล่าวอ้างถึงรายละเอียดในหนังสือ ขอถอนแจ้ง⁹⁹

ส่วนการร้องทุกข์กล่าวโทษคดีแรกของ กรธ. เป็นการแจ้งข้อมูลไปยัง กกต. ให้ดำเนินคดีกับเพจดังที่โพสต์ข้อความบิดเบือนว่าหากร่างรัฐธรรมนูญผ่านประชามติ จะยกเลิก บัตรทอง 30 บาทรักษาทุกคน¹⁰⁰

ผ่านไป 1 เดือนหลังประกาศใช้ พ.ร.บ. ประชามติ กกต. ได้รับแจ้ง เบาะแสการกระทำความผิดเกี่ยวกับการออกเสียงประชามติในเขตปริณทลจำนวน 11 เรื่อง ซึ่งเกี่ยวข้องกับ นักการเมืองและกลุ่มการเมืองที่ลงพื้นที่แสดงความคิดเห็น รวมถึงเจ้าหน้าที่ของรัฐอาจกระทำความผิด

⁹⁸ “พลิก กม.ประชามติ ฟัน10รายด้าน คสช. เอาผิด พรบ.คอมพ์ก่อน,” *มติชน*, 28 เมษายน 2559, 1.

⁹⁹ สมชัย ศรีสุทธิยากร, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, สำนักงานคณะกรรมการการ เลือกตั้ง, 15 ธันวาคม 2560.

¹⁰⁰ “ศาลฎีกาฯ ตัดสินคดีซื้อปุ๋ย คุณ ‘ชูชีพ-วิทยา’ คนละ6ปี-ส่งไปเรือนจำ,” *มติชน*, 9 มิถุนายน 2559, 1.

เสียเอง แต่ฝ่ายสืบสวนตรวจสอบแล้วพบว่าไม่ครบองค์ประกอบความผิดตามกฎหมาย และบางเรื่องเกิดขึ้นก่อน พ.ร.บ. ประชามติมีผลบังคับใช้ จึงสั่งยุติเรื่อง ขณะเดียวกันมีผู้แจ้งเบาะแสผ่านแอปพลิเคชันตาสับประรด 2 เรื่อง ในจำนวนนี้เป็นการร้องสุรนนท์ เวชชาชีวะ อดีตเลขาธิการนายกรัฐมนตรี และพิชญ์ พงษ์สวัสดิ์ อาจารย์ประจำคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สวมเสื้อมีข้อความ “รับและไม่รับเป็นสิทธิไม่ผิดกฎหมาย” ซึ่งมีลักษณะชี้้นำ กกด. กลางจึงส่งเรื่องไปยัง กกด.กทม. ในฐานะเจ้าของพื้นที่ ให้ตรวจสอบว่าการกระทำดังกล่าวเข้าข่ายความผิดอาญาหรือไม่¹⁰¹ แต่ในระหว่างนั้น สมชัย ศรีสุทธิยากร ได้ตีความผ่านเฟซบุ๊กส่วนตัวระบุว่า “ความเห็นส่วนตัว การใส่เสื้อไม่ผิด เนื่องจากใส่เสื้ออะไรเป็นสิทธิเสรีภาพส่วนบุคคล แม้จะเอาคำว่า ‘รับ ออกก็ตาม...’ แต่อาจผิดถ้าใส่จัดรายการทุกวันในลักษณะเชิญชวน ปลุกเร้าคน, ช่วงจัดรายการมีการพูดเท็จ ปลุกเร้าคน หยาดคาย, มีการแจกเสื้อแก่ผู้ฟังเพื่อเรียกรถติดรายการ และมีการขายเสื้อ แล้วคนใส่มาก ๆ ไปเดินขบวนก่อความวุ่นวาย¹⁰²

กกด. ยังตรวจสอบมิวสิควิดีโอเพลง “อย่างนี้ต้องตีเข้า (โหวตไม่เอา แล้วติดก)” จัดทำโดยกลุ่มพลเมืองโต้กลับ เผยแพร่ทางเว็บไซต์ยูทิวบ์ เนื่องจากเห็นว่า “ข้อความของเนื้อเพลงเข้าข่ายเป็นเท็จ ขัดต่อสาระร่างรัฐธรรมนูญ”¹⁰³ โดยได้ทำหนังสือสอบถามไปยัง กรธ. ให้พิจารณาว่าเนื้อหาในเพลงมีข้อความอันเป็นเท็จหรือไม่ เพื่อนำไปประกอบการดำเนินการตามกฎหมาย แต่ปรากฏว่ามวลชนที่เรียกตัวเองว่ากลุ่มเรารักชาติ นำโดยชัชเชษฐ์ สงศรี ได้ยื่นหนังสือถึงกองปราบปรามเพื่อขอให้ดำเนินคดีกับกลุ่มพลเมืองโต้ เพราะเห็นว่าเข้าข่ายชี้้นำประชาชน¹⁰⁴ นั่นคือกรณีแรก ๆ ที่เกิดขึ้นกับนักกิจกรรมในพื้นที่สื่อสังคมออนไลน์

แต่ปรากฏการณ์ที่ทำให้ กกด. และ กรธ. ต้องจับตาการสื่อสารในสื่อสังคมออนไลน์มากเป็นพิเศษ คือกรณีแกนนำพรรคเพื่อไทย 17 คนพร้อมใจกันโพสต์ข้อความบนเฟซบุ๊กส่วนตัว ประกาศไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ โดยอุดม รัฐอมฤต โฆษก กรธ. ตั้งข้อสังเกตว่ามีลักษณะ “จัดฉากเพื่อการประชาสัมพันธ์เรียกร้องความสนใจ และเนื้อหาที่แสดงออกเป็นเรื่องเดิม ๆ ที่เคยเผยแพร่มาแล้ว... การแสดงความเห็นของบางคนอาจผิดไปจากข้อเท็จจริง ทาง กรธ. คงจะหารือเพื่อ

¹⁰¹ บุญส่ง น้อยโสภณ, “เมินข้อเสนอเปิดประชุมพรรค บิ๊กตุ้ยอย่าไม่ให้ อย่าโยง ‘ประชามติธรณ.’,” *มติชน*, 31 พฤษภาคม 2559, 1.

¹⁰² “บิ๊กตุ้ยแก้เคล็ดองค์กรใกล้โลก เชื่อโหรแนะพูดให้น้อยลง,” *มติชน*, 1 มิถุนายน 2559, 1.

¹⁰³ สมชัย ศรีสุทธิยากร, “กกด.แก้เพลง7ส.ค.เลิกใช้ ‘ค่ายทหาร’ ถกรธ. 18มิ.ย. ที่เชียงใหม่ย้ายจัดศูนย์ประชุมแทน,” *มติชน*, 15 มิถุนายน 2559, 1.

¹⁰⁴ เรื่องเดียวกัน.

1) การเผยแพร่เอกสาร “7 เหตุผลไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ” ถูกมีชัย ฤชุพันธุ์ ประธาน กรธ. ตั้งข้อสังเกตว่า “เป็นการมุ่งมั่นพูดให้ไม่ตรงกับความจริง ฟังดูเหมือนบิดเบือนเหตุผลชอบกล”¹⁰⁹ ซึ่งต่อมามีการนำเอกสารฉบับนี้เข้าหารือในที่ประชุม กรธ. วันที่ 11 กรกฎาคม 2559 โดยคณะอนุกรรมการจัดทำเนื้อหาในการเผยแพร่ร่างรัฐธรรมนูญใน กรธ. เห็นว่า “มีเนื้อหาที่ทำให้เข้าใจคลาดเคลื่อน สร้างภาพให้เกิดความเกลียดชังเกินจริง”¹¹⁰ สำหรับข้อความที่ถูกอนุกรรมการ กรธ. ระบุว่าบิดเบือนคือหัวข้อต่าง ๆ ในเอกสาร เช่น ส.ว. ทหารแต่งตั้งโดยทหาร, เลือกคนที่ชอบ แต่ได้พรรคที่เกลียด, องค์กรแต่งตั้งอยู่เหนือประชาชน หรือ คสช. ยังเป็นใหญ่ในแผ่นดิน โดยแต่ละหัวข้อมีคำอธิบายเพียง 3 บรรทัด จากนั้นกรธ. และสมชัยได้ประชุมร่วมกันก่อนสรุปว่าเอกสาร 7 เหตุผลไม่รับร่างฯ มีเนื้อหาบิดเบือน มีข้อความอาจเป็นเท็จ พร้อมยืนยันว่าไม่สามารถแจกจ่ายเอกสารนี้ในที่สาธารณะได้ “ขอความร่วมมืออย่าแจกจ่าย การแจกเอกสารดังกล่าวก่อนหน้านี้จะไม่เอาเรื่อง”¹¹¹

ในช่วงประจําชาติจึงพบว่ามีบุคคลและกลุ่มบุคคลถูกจับกุมและตั้งข้อหาจากการเผยแพร่เอกสาร 7 เหตุผลไม่รับร่างฯ รวมถึงเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างน้อย 4 คดีซึ่งมีนักศึกษารวมด้วยในทุกคดี ดังนี้

คดีแรกแรก เจ้าหน้าที่ตำรวจและทหารควบคุมตัวบุคคลรวม 13 คน¹¹² ไปสอบปากคำที่ สภ.บางเสาธง จังหวัดสมุทรปราการ ในขณะที่สวมเสื้อยืดสีดำติดกิจกรรมแจกเอกสารรณรงค์ประชามติร่างรัฐธรรมนูญ ที่ตลาดเคหะบางพลี อำเภอบางเสาธง จังหวัดสมุทรปราการ เมื่อวันที่ 23 มิถุนายน 2559 โดยก่อนหน้านี้ เจ้าหน้าที่ฝ่ายความมั่นคงได้พูดคุยกับผู้จัดกิจกรรมพร้อมขอตรวจเอกสารที่นำมาแจกจ่าย พบว่าเป็นเอกสารข้อมูลของ กกต. ที่เผยแพร่อยู่ในเว็บไซต์จึงอนุญาตให้แจก แต่ระหว่างนั้นรังสิมันต์ โรม นักศึกษาเอ็นดีเอ็มกับพวก แอบแจกแผ่นพับ 7 เหตุผล

¹⁰⁹ “อัมมายน-แหล่งเงิน เช็กบิลปชต.ใหม่ คสช.เดินใบปลิวรธน.,” *มติชน*, 9 กรกฎาคม 2559, 1.

¹¹⁰ อุดม รัฐอมฤต, “ปชต.ใหม่-นักข่าว ได้ประกันคดีม.61 ยื่น1.4แสน-ศาลอนุวัติ กรธ.เล็ง3ทางฟันเห็นแย้ง,” *มติชน*, 12 กรกฎาคม 2559, 1.

¹¹¹ สมชัย ศรีสุทธิยากร, “ม.44อีก-ให้กสทช.ถอดปลั๊ก'ทีวี-วิทยุ' ชัดคสช.สั่งปิดได้-ไร้ผิด,” *มติชน*, 15 กรกฎาคม 2559, 1.

¹¹² รายชื่อผู้ต้องหาคดีดังในช่วงประจําชาติ แสดงรายละเอียดไว้ในภาคผนวก ข.

ไม่รับร่างฯ ที่ชุกซ่อนไว้ เจ้าหน้าที่ทหารจึงขอให้ยุติกิจกรรม¹¹³ ทั้งหมดถูกดำเนินคดีในข้อหาขัดคำสั่ง คสช. ฉบับที่ 3/2558 เรื่องห้ามชุมนุมมั่วสุมเกินกว่า 5 คน และทำกิจกรรมชั่วร้ายปลุกปั่นทางการเมือง และฝ่าฝืนมาตรา 61 วรรคสองของ พ.ร.บ. ประชามติ พ.ศ. 2559

ต่อมาศาลทหารกรุงเทพรับคำร้องของพนักงานสอบสวน สภ.บางเสาธง ขอฝากขังเป็นผิดแรกเป็นเวลา 12 วัน โดยทนายได้ยื่นหลักทรัพย์ประกันตัว 6 คน คนละ 60,000 บาท แต่มีอยู่ 7 คน นำโดยรังสิมันต์ไม่ขอประกันตัว เพราะคิดว่าไม่ได้ทำอะไรผิด จึงถูกส่งตัวไปฝากขังที่เรือนจำพิเศษกรุงเทพฯ พวกเขาอยู่ในเรือนจำตลอด 12 วัน พร้อมยืนยันว่าถ้าศาลไม่ยกคำร้อง ฝากขัง ก็จะไม่ใช้สิทธิประกันตัว หนึ่งในผู้ต้องหา ระบุว่าจะเพิ่มมาตรการ “อดข้าวอดน้ำประท้วง จนกว่าศาลจะยกคำร้อง เพื่อยืนยันความบริสุทธิ์”¹¹⁴ อย่างไรก็ตามศาลได้ยกคำร้องขอฝากขังใน ผัดที่ 2 เมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม 2559 และให้ปล่อยตัวทั้งหมดโดยไม่กำหนดเงื่อนไข

คดีที่สอง นิสิตกลุ่มเสรีเกษตรศาสตร์กับพวกประมาณ 7 คน¹¹⁵ จัดกิจกรรม “ปิดฝุ่นประชาธิปไตย” เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2559 โดยนัดรวมตัวกันภายใน วัดพระศรีมหาธาตุก่อนเคลื่อนไปยังอนุสาวรีย์ปราบกบฏ หลีกสี่ แต่ตำรวจ สน.บางเขนเข้าแสดงตัว บอกว่าผิดคำสั่ง คสช. ที่ห้ามชุมนุมเกิน 5 คน ก่อนคุมตัวทั้งหมดขึ้นรถตู้ไปสอบปากคำ และแจ้งข้อหา ร่วมกันชุมนุมโดยไม่ได้รับอนุญาตตาม พ.ร.บ. การชุมนุมสาธารณะ และขัดคำสั่ง คสช. ที่ 3/2558 เรื่องห้ามชุมนุมมั่วสุมเกินกว่า 5 คน ระหว่างนั้น เจ้าหน้าที่ได้เข้าตรวจค้นรถของชนกนันท์ พบใบปลิว วรรณรงค์ไม่รับร่างรัฐธรรมนูญและที่ขึ้นหนังสือ จึงพยายามพิจารณาตั้งข้อหาฝ่าฝืนมาตรา 61 วรรคสอง ของ พ.ร.บ. ประชามติต่อเธอเพิ่ม แต่ก็ไม่ได้ดำเนินการ อย่างไรก็ตามศาลทหารกรุงเทพได้ยกคำร้อง ขอฝากขัง 7 นิสิตนักศึกษา โดยระบุว่าผู้ต้องหาเป็นนักศึกษาและมีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง จึงปล่อยตัว โดยไม่มีเงื่อนไขในคำวันเดียวกัน¹¹⁶

¹¹³ “แจกเอกสารกกด. ยัดใส่โหวตโน กลุ่มปชต.แสบ ตบตาตร.ทหาร จับได้ตอนหลัง,” *ไทยรัฐ*, มิถุนายน 2559, 1.

¹¹⁴ “รุมสับเตอะจ๊อน สปท.และ ปธ.น้ำตาคลอ แอนอกรับผิดชอบแต่ผู้เดียว,” *ไทยรัฐ*, 5 กรกฎาคม 2559, 1.

¹¹⁵ ดูภาคผนวก ข.

¹¹⁶ iLaw, ฐานข้อมูลคดี, iLaw, นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 29 มิถุนายน 2559, <https://freedom.ilaw.or.th/en/node/355> (สืบค้นเมื่อวันที่ 8 สิงหาคม 2560).

คดีที่สาม เจ้าหน้าที่ตำรวจ สภ.บ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี นำกำลังเข้าตรวจค้นท้ายรถกระบะ พบเอกสารรณรงค์ประชามติและสติ๊กเกอร์ที่มีข้อความ "7 สิงหาคม VOTE NO ไม่รับ! กับอนาคตที่ไม่ได้เลือก" จึงนำตัวบุคคลรวม 4 คนไปสอบสวน¹¹⁷ ซึ่งมีทั้งนักกิจกรรมและผู้สื่อข่าวสำนักข่าวประชาไทที่เดินทางไปทำข่าว นอกจากนี้ตำรวจยังใช้อำนาจตามมาตรา 44 ของรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราวคุมตัวนักศึกษาคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ มาสอบปากคำว่าเกี่ยวข้องกับผู้ต้องหาทั้ง 4 คนหรือไม่ ก่อนที่ทั้งหมดจะถูกตั้งข้อหาขัดมาตรา 61 วรรคสองของ พ.ร.บ. ประชามติ หลังบุคคลทั้งหมดเดินทางไปให้กำลังใจแกนนำ นปช. บ้านโป่ง ที่มาเปิดศูนย์ปราบโกงประชามติก่อนหน้านี้¹¹⁸ ต่อมาศาลจังหวัดราชบุรีอนุญาตให้ประกันตัว 5 ผู้ต้องหา ด้วยหลักทรัพย์คนละ 1.4 แสนบาท โดยไม่มีเงื่อนไขใด¹¹⁹

คดีที่สี่ เจ้าหน้าที่ตำรวจเข้าจับกุมจตุภัทร์ บุญภัทรรักษา หรือไผ่ ดาวดิน อายุ 25 ปี นักศึกษาคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น กับเพื่อน¹²⁰ เมื่อวันที่ 6 สิงหาคม 2559 พร้อมของกลาง อาทิ ใบปลิวเชิญชวนไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ, เอกสารความเห็นแย้งร่างรัฐธรรมนูญ ขณะเดินแจกจ่ายใบปลิวและแถลงการณ์ในตลาดแห่งหนึ่งในพื้นที่อำเภอภูเขียว จังหวัดชัยภูมิ ก่อนนำไปตัวสอบปากคำที่ สภ.ภูเขียว เบื้องต้นถูกตั้งข้อหาขัดมาตรา 61 วรรคสองของ พ.ร.บ. ประชามติ¹²¹

ทั้งนี้ สมชัย ศรีสุทธิยากร ระบุว่าเคยเตือนขบวนการเคลื่อนไหวฝ่ายประชาธิปไตยแล้วว่าเอกสารที่นำไปแจกที่ขอนแก่นเป็นเท็จ แต่เอกสารที่แจกที่จังหวัดราชบุรี ไม่เป็นเท็จ และตำรวจไม่มีสิทธิจับ แต่ตำรวจก็ยังจับ และได้แสดงเจตนาต่อกลุ่มที่ถูกจับว่ายินดีไปเป็นพยานในชั้นศาลว่าไม่มีความผิดตามกฎหมาย¹²²

¹¹⁷ ดูภาคผนวก ข.

¹¹⁸ “ปชต.ใหม่ชี้แค่เห็นแย้ง-ปักชำ ปัด’รธน.ปลอม’ กรธ.ยังยันบิดเบือนจริง,” *มติชน*, 10 กรกฎาคม 2559, 1.

¹¹⁹ iLaw, ฐานข้อมูลคดี, iLaw, <https://freedom.ilaw.or.th/th/case/730> (สืบค้นเมื่อวันที่ 8 สิงหาคม 2560).

¹²⁰ ดูภาคผนวก ข.

¹²¹ iLaw, ฐานข้อมูลคดี, iLaw, <https://freedom.ilaw.or.th/th/case/725> (สืบค้นเมื่อวันที่ 8 สิงหาคม 2560).

¹²² สมชัย ศรีสุทธิยากร, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง, 15 ธันวาคม 2560.

2) การเผยแพร่จดหมายที่มีเนื้อหาบิดเบือนร่างรัฐธรรมนูญในพื้นที่ภาคเหนือ เริ่มต้นเมื่อวันที่ 12 กรกฎาคม 2559 เมื่อ พล.ต.กิตติศักดิ์ แม่นเหมือน ผู้บัญชาการมณฑลทหารบกที่ 32 ลำปาง นำกำลังไปยังที่ทำการไปรษณีย์สาขาลำปาง เขตเทศบาลนครลำปาง หลังได้รับแจ้งว่าพบจดหมายลักษณะผิดปกติจำนวนมาก เป็นซองขาว มีตราครุฑอยู่มุมบนซ้าย จ่าหน้าซองถึงบ้านเลขที่ของผู้รับ แต่ไม่ได้รับถึงชื่อผู้รับและผู้ส่ง จดหมายบางซองไม่ได้ปิดผนึก แต่ติดแสตมป์เมื่อเจ้าหน้าที่เปิดออกมาดูพบว่ามีข้อความลักษณะเบี่ยงเบนการลงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ และเชิญชวนประชาชนไม่ให้รับร่างรัฐธรรมนูญ จึงอายัดจดหมายทั้งหมดประมาณ 2,600 ฉบับไว้¹²³ เมื่อตรวจสอบต่อมาจึงพบว่าจดหมายทั้งหมดมีปลายทางอยู่ที่จังหวัดลำพูน นอกจากนี้ยังพบจดหมายแบบเดียวกันที่จังหวัดเชียงใหม่และลำปาง หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงเข้าแจ้งความเพราะเห็นว่าเอกสารดังกล่าวบิดเบือนใน 3 ประเด็นคือ การตัดเบี่ยงผู้สูงอายุ, การยกเลิกโครงการ 30 บาทรักษาทุกโรค และยกเลิกนโยบายเรียนฟรี¹²⁴ พร้อมสรุปปิดท้ายว่า “อนาคตของประเทศไทยและสิทธิของประชาชนจะหายไปหรือไม่ จะขึ้นอยู่กับผลประชามติ 7 สิงหาคม 2559 นี้”

ความพยายามขยายผลทางคดีเกิดขึ้นต่อเนื่อง เจ้าหน้าที่ตำรวจได้เข้าตรวจค้นร้านศรีชุมชิว ซึ่งเป็นร้านถ่ายเอกสารของธมลวรรณ จินากุล หรือเจ้เพ็ญ ในตำบลพระบาท อำเภอเมือง เขตเทศบาลนครลำปาง โดยจุดนี้เคยขึ้นป้ายตั้งศูนย์ปราบโกงประชามติของ นปช. พร้อมให้เจ้เพ็ญพิมพ์ลายนิ้วมือทั้ง 10 นิ้ว และฝ่ามือทั้ง 2 ข้าง เพื่อนำไปตรวจสอบเทียบเคียงกับลายนิ้วมือแฝงที่ตรวจพบบนซองจดหมายและเอกสารบิดเบือนร่างรัฐธรรมนูญ และยังนำกำลังไปร้านขายอาหารตามสั่งแห่งที่ตั้งอยู่หน้าโรงเรียนอนุบาลห้างฉัตร อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง ซึ่งเป็นบ้านของแกนนำเสื้อแดงลำปาง เพื่อทำการพิมพ์ลายนิ้วมือและฝ่ามือของแกนนำคนดังกล่าวไปตรวจสอบด้วย¹²⁵ อย่างไรก็ตามไม่มีการตั้งข้อหาใด ๆ กับทั้ง 2 คน

ต่อมาวันที่ 23 กรกฎาคม 2559 เจ้าหน้าที่ตำรวจ ทหาร และฝ่ายปกครอง นำกำลังเข้าบุกค้นพื้นที่ 10 จุดในจังหวัดเชียงใหม่ อาทิ บริษัท เชียงใหม่ทัศนารณ์ จำกัด ถนนเชียงใหม่-สันกำแพง ตำบลท่าศาลา อำเภอเมืองเชียงใหม่ ซึ่งเป็นที่ตั้งของธุรกิจตระกูล "บุญอุปกรณ์" และเป็นสถานที่ทำงานของบุญเลิศ บุญอุปกรณ์ นายก อบจ. เชียงใหม่ ก่อนแถลงจับกุม

¹²³ “มท.1 ฟันอุโมงค์ไฟ แจ้งเอาผิดชายหมู ลุยอาญา-แพ่งตามสตง.,” *มติชน*, 13 กรกฎาคม 2559, 1.

¹²⁴ พ.อ.ปิยพงษ์ กลิ่นพันธุ์, อ้างแล้วใน, *มติชน*, 15 กรกฎาคม 2559.

¹²⁵ “ทูต 22ชาติจีไทยอีก ถกเสรีโค้งสุดท้าย เวทีประชามติร่าง รธน. บัวแก้วยันรบ.ไม่ปิดกัน,” *มติชน*, 16 กรกฎาคม 2559, 1.

ผู้ต้องหา 3 คน หนึ่งในนั้นคือวิศรุต คุณะนิติสาร พนักงานเทศบาลตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง เชียงใหม่ คนสนิทของบุญเลิศ ซึ่งสารภาพว่าได้รับการสั่งการจากเครือข่ายผู้มีความเกี่ยวข้องทางการเมืองให้ไปดำเนินการว่าผู้ต้องหา 3 คนเผยแพร่จดหมายบิดเบือนร่างรัฐธรรมนูญ¹²⁶ ต่อมาทัศนีย์ บุณยปกรณ์ รองนายก อบจ. เชียงใหม่ และอดีต ส.ส. เชียงใหม่ พรรคเพื่อไทย พร้อมนายความได้ เดินทางเข้าพบ พล.ต.ท.ธนิตศักดิ์ ธีระสวัสดิ์ ผู้บัญชาการตำรวจภูธรภาค 5 (ผบช.ภ. 5) เพื่อแสดงความบริสุทธิ์ใจกรณีตรวจพบเอกสารในบริษัท เชียงใหม่ พัฒนาการ จำกัด เธอยืนยันว่า “เป็นแค่ซองเปล่า” แต่ยอมรับว่ารู้จักวิศรุตเพราะเป็นลูกน้องเก่า¹²⁷

26 กรกฎาคม 2559 หัวหน้า คสช. ออกคำสั่งที่ 44/2559 โดยอาศัยอำนาจตามมาตรา 44 ของรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว สั่งพักงานบุญเลิศ¹²⁸ พร้อมออกหมายเรียกผู้เกี่ยวข้องกับความผิดตามมาตรา 61 วรรคสองของ พ.ร.บ. ประชามติ จำนวน 11 คน¹²⁹ ให้ไปรายงานตัวที่มณฑลทหารบก (มทบ.) ที่ 33 ค่ายกาวิละ ในวันที่ 27 กรกฎาคม 2559 อย่างไรก็ตามทัศนีย์ไม่ได้เข้ารายงานตัวตามหมายเรียก แต่ได้เดินทางไปยัง สตช. เพื่อขอพบและขอความเป็นธรรมจาก พล.ต.อ.จักรทิพย์ ชัยจินดา ผบ.ตร. แต่ในระหว่างกำลังให้สัมภาษณ์สื่อ เธอถูก พ.อ.บุรินทร์ ทองประไพ นายทหารรัฐธรรมนูญ เข้าควบคุมตัวไปสอบสวนที่ มทบ. 11 ก่อนแจ้งข้อหาข่มขู่ปลุกปั่นตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 116 และข้อหาช่องโหว่ตามกฎหมายอาญา มาตรา 210 นอกจากนี้กกต. ยังได้ส่งเจ้าหน้าที่เข้าแจ้งความดำเนินคดีขัด พ.ร.บ. ประชามติด้วย¹³⁰

¹²⁶ “คั่นร้งนายก อบจ. สงสัยบงการป่วน เชียงใหม่6จุด จับตัวลูกสมุน ที่แจกเอกสาร บิดเบือน รธน.,” *ไทยรัฐ*, 24 กรกฎาคม 2559, 1.

¹²⁷ “วรเจตน์เสี่ยงม.61ส่อเข้าข่ายแนะนำ วิชาญเตือนเวที43องค์กรตร.จ่อจับอีก5ปมใบปลิว บุก,” *มติชน*, 26 กรกฎาคม 2559, 1.

¹²⁸ “บิ๊กตู่จี้ม.44ฟันนายกเชียงใหม่ สั่งพักงาน-โยงจม.ป่วน'อปท.'นัดรวมพลค้าน,” *มติชน*, 27 กรกฎาคม 2559, 1.

¹²⁹ ดูภาคผนวก ข.

¹³⁰ “มาร์ค' โช่วจตุยีน ไม่รับรธน. ฉะไม่ตอบโจทย์,” *ไทยรัฐ*, 28 กรกฎาคม 2559, 1.

ไม่ต่างจากบุญเลิศ บุณยปรกรณ์ เพราะพื้นที่ที่เดินทางกลับจากสหรัฐอเมริกา ถึงสนามบินเชียงใหม่ ก็ถูกควบคุมตัวไปอยู่ที่มทบ. 11 ร่วมกับ 8 ผู้ต้องหาที่ถูกคุมตัวก่อนหน้านี้¹³¹ ต่อมาวันที่ 2 สิงหาคม 2559 ตำรวจสรุปความคืบหน้าทางคดี หลังพบหลักฐานเป็นจดหมายปิดเบือน ร่างรัฐธรรมนูญรวม 11,181 ฉบับ ในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน ระหว่างวันที่ 12-15 กรกฎาคม พร้อมแสดงผังพฤติกรรมของผู้ต้องหาซึ่งแบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มผู้บงการ กลุ่มพิมพ์เอกสารจำหน่ายและผลิตจดหมาย กลุ่มผู้ส่งจดหมาย และกลุ่มผู้ช่วยเหลือซ่อนเร้น¹³² ทั้ง 10 คนถูกกล่าวหาใน 4 ข้อหา คือ ความผิดฐานยุยงปลุกปั่นขัดประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 116, ความผิดฐานอั้งยี่ มาตรา 209, ความผิดฐานเป็นช่องโหว่ มาตรา 210 และขัดมาตรา 61 วรรคสอง ของ พ.ร.บ. ประชามติ ทั้งนี้ศาลมณฑลทหารบกที่ 33 จังหวัดเชียงใหม่ อนุมัติฝากขังผู้ต้องหาพร้อม 2 ผิด เป็นเวลา 24 วัน ก่อนมีคำสั่งเมื่อวันที่ 26 สิงหาคม 2559 อนุญาตให้ปล่อยตัวชั่วคราว ในผิด 3 โดยมีเงื่อนไขห้ามออกนอกราชอาณาจักร เว้นแต่ได้รับอนุญาตจากศาล, ห้ามกระทำการใด ๆ อันมีลักษณะยุยง ปลุกปั่น ปลุกระดม เพื่อก่อให้เกิดความวุ่นวายในบ้านเมือง เมื่อรวมกับผู้ต้องหาคดี เดียวกันที่จังหวัดลำปางอีก 4 คน ทำให้มีผู้ถูกตั้งข้อหาในคดีเผยแพร่จดหมายปิดเบือนร่างรัฐธรรมนูญ ทั้งหมด 17 คน¹³³

อย่างไรก็ตามมีหลายกรณีที่ถูกด. และรัฐบาล คสช. เห็นว่า “มีความส่อเสี่ยงผิดกฎหมายประชามติ” แต่ไม่ได้แจ้งความดำเนินคดีใด ๆ กับผู้เกี่ยวข้อง เช่น การเผยแพร่เอกสาร “อนาคตประเทศไทยหลังประชามติ ในตอนที่ 2” ของสถาบันสิทธิมนุษยชนและสันติวิธี มหาวิทยาลัยมหิดล¹³⁴ แต่ กกต. เลือกส่งหนังสือตักเตือนอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหิดล เมื่อวันที่ 26 กรกฎาคม 2559 ว่าหน่วยงานภายใต้สังกัดวางตัวไม่เป็นกลางทางการเมืองกรณีประชามติ หรือกรณีอรุณ วัชรสวรรค์ การ์ตูนนิสของเครือมติชน ถูกกล่าวหาว่านำการ์ตูนที่เขียนต่างกรรมต่าง

¹³¹ “เข้าคุหา-อย่า 'เซลฟี' กกต.ยันผิดกม. แฉอดีต ส.ส. ดัง ทำคลิปปลุกปั่น,” ไทยรัฐ, 30 กรกฎาคม 2559, 1.

¹³² ดูภาคผนวก ข.

¹³³ TLHR, “ศาลทหารไม่ให้ประกันตัว 10 ผู้ต้องหาคดีจดหมายวิจารณ์ร่าง รธน. ขณะจนท. ขอหมายจับเพิ่มอีกหนึ่งราย,” ศูนย์ทนายความเพื่อสิทธิมนุษยชน, นำขึ้นข้อมูล 5 ส.ค. 2559, <http://www.tlhr2014.com/th/?p=1485> (สืบค้นเมื่อวันที่ 8 สิงหาคม 2560).

¹³⁴ สมชัย ศรีสุทธิยากร, “รอมาร์คกลับ-เคาะ25ก.ค. ลุ้นจุดยืนปปป. รับ-ไม่รับรธน.,” มติชน, 19 กรกฎาคม 2559, 1.

วาระมารวมกันแล้วเผยแพร่ ทำให้เกิดความสำคัญผิด จนส่งผลต่อการออกเสียงประชามติ สมชัยได้ออกหนังสือในนามส่วนตัวเรียกอรุณมาชี้แจงเหตุผลและเจตนา¹³⁵

เช่นเดียวกับคำพูดของวรเจตน์ ภาคีรัตน์ อาจารย์คณะนิติศาสตร์ มธ. สมาชิกคณะนิติราษฎร์ ที่วิษณุ เครืองาม รองนายกรัฐมนตรี ให้ความเห็นว่า “การพูดบนเวทีให้กาช่องขวามือในการลงประชามติถือเป็นเรื่องสุ่มเสี่ยง เพราะมีการแนะนำคนอื่น จะเข้าข่ายมาตรา 61 พ.ร.บ. ประชามติ”¹³⁶ หรือกรณี พล.อ.ทวีป เนตรนิยม เลขาธิการสภาความมั่นคงแห่งชาติ (สมช.) ขอให้ กกต. ตรวจสอบว่าการออกเฟซบุ๊กไลฟ์ของสุเทพ เทือกสุบรรณ เลขาธิการ กปปส. และจุฬารพรหมพันธุ์ ประธาน นปช. เพื่อชี้แจงข้อดีและข้อด้อยของร่างรัฐธรรมนูญทุกวันผิดกฎหมายหรือไม่ ซึ่งที่สุดแล้วก็ไม่มีการดำเนินคดีกับบุคคลทั้งหมดนี้

2.3.2 คดีความในช่วงการออกเสียงประชามติ

ในช่วงประชามติ มีประชาชนอย่างน้อย 217 คน ถูกตั้งข้อหากระทำการขัด พ.ร.บ. ประชามติ พ.ศ. 2559 และกฎหมาย อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ตามการรวบรวมข้อมูลของศูนย์ทนายความเพื่อสิทธิมนุษยชน โดยแบ่งเป็นกรณีจัดตั้งศูนย์ปราบโกงประชามติ 147 คน กรณีแจกใบปลิวและแสดงความคิดเห็นต่อร่างรัฐธรรมนูญ 36 คน กรณีเผยแพร่จดหมายวิจารณ์ร่างรัฐธรรมนูญ 20 คน กรณีจัดกิจกรรมเสวนาเนื้อหาร่างรัฐธรรมนูญ 11 คน และกรณีฉีกบัตรออกเสียงประชามติ 3 คน¹³⁷

ทั้งนี้ศูนย์ทนายความเพื่อสิทธิมนุษยชนได้ตรวจสอบสถานะของคดีที่เกี่ยวข้องกับการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559 ในวันประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับที่ 20 เมื่อวันที่ 6 เมษายน 2560 พบว่า ยังมีผู้ต้องหาถูกดำเนินคดีทางกฎหมายอย่างน้อย 104 คน ในจำนวนนี้มี 92 คนถูกดำเนินคดีในศาลทหาร และอีก 12 คนถูกดำเนินคดีในศาลพลเรือน¹³⁸

¹³⁵ “หมายเรียก'นปช.'สมทัวเกิน5คน,” *ไทยโพสต์*, 23 มิถุนายน 2559, 1.

¹³⁶ “วรเจตน์เสี่ยงม.61ส่อเข้าข่ายแนะนำ วิษณุเตือนเวที43องค์กรตร.จ่อจับอีก5ปมใบปลิวบุก,” *มติชน*, 26 กรกฎาคม 2559, 1.

¹³⁷ TLHR, “รัฐธรรมนูญใหม่ประกาศใช้ แต่ผู้ต้องหาประชามติกว่า 104 รายยังถูกดำเนินคดี,” ศูนย์ทนายความเพื่อสิทธิมนุษยชน, นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 7 เมษายน 2560, <http://www.tlhr2014.com/th/?p=3924> (สืบค้นเมื่อวันที่ 12 เมษายน 2560).

¹³⁸ สถิติคดีที่เกี่ยวข้องกับการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559 แสดงรายละเอียดไว้ในภาคผนวก ข.

นอกจากการดำเนินคดีกับนักการเมือง กลุ่มการเมือง ปัญญาชน และภาคประชาชนที่เคลื่อนไหวรณรงค์อย่างหนึ่งอย่างใดในช่วงประชามติแล้ว ในช่วงโค้งสุดท้ายก่อนลงประชามติวันที่ 7 สิงหาคม 2559 ยังพบประชาชนทั่วไปกระทำการขัด พ.ร.บ. ประชามติทั้งโดยเจตนาและไม่เจตนา จากพฤติกรรมฉีก เผา และขโมยบัญชีรายชื่อผู้มีสิทธิออกเสียงประชามติอย่างน้อย 12 จังหวัด มีผู้ต้องหาที่สามารถติดตามจับกุมตัวได้ 11 คน¹³⁹ อย่างไรก็ตามมีกรณีบัญชีประชามติสูญหายอย่างน้อย 5 จังหวัด ที่ยังไม่สามารถติดตามตัวผู้ก่อเหตุได้ ประกอบด้วย กาฬสินธุ์, สุพรรณบุรี, ชัยภูมิ, สมุทรสาคร และพัทลุง นอกจากนี้ยังมีกรณีที่ทราบตัวผู้ทำลายบัญชีรายชื่อ แต่ไม่สามารถดำเนินคดีได้คือ เหตุสุนัขกัดบัญชีรายชื่อที่จังหวัดชัยภูมิ เหตุฝูงลิงฉีกบัญชีประชามติที่จังหวัดพิจิตร ซึ่งงานนั้นนอกจากไม่ถูกจับ เจ้าหน้าที่ยังขนผลไม้ไปเลี้ยงลิง โดยบอกว่า “เพื่อขอบคุณลิงที่ช่วยให้ประชาชนตื่นตัว ทราบข่าวการลงประชามติ”¹⁴⁰

ส่วนในวันลงประชามติ 7 สิงหาคม 2559 กกต. สรุปภาพรวมทั้งประเทศว่าพบผู้ฉีกบัตรออกเสียงประชามติใน 34 จังหวัด รวม 58 กรณี ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุที่เข้าใจผิดว่าต้องฉีกบัตรออกเป็น 2 ส่วน กกต. จึงไม่ได้ร้องทุกข์กล่าวโทษเพราะเห็นว่าขาดเจตนากระทำความผิด ยกเว้น 3 คนที่ถูกดำเนินคดีเพราะจงใจแสดงออกในเชิงสัญลักษณ์¹⁴¹

2.4 ข้อสรุป

กล่าวโดยสรุป บุคคล/องค์กรอื่นที่ไม่ใช่หน่วยงานภาครัฐตระหนักดีว่าการบังคับใช้ พ.ร.บ. ประชามติ พ.ศ. 2559 คืออุปสรรคสำคัญในการผลิตและเผยแพร่ชุดความรู้เกี่ยวกับร่างรัฐธรรมนูญและกระบวนการประชามติแบบ “กระแสรอง” ออกสู่สาธารณะ นอกเหนือจากช่องทางในการสื่อสารที่ไม่อาจสื่อสารพดลไกลของภาครัฐได้ ทำให้นักวิชาการ นักกิจกรรม และภาคประชาชนลุกขึ้นมาต่อสู้เพื่อล้มล้าง พ.ร.บ. ประชามติ แต่ที่สุดแล้วก็ไม่อาจยกเลิกได้ พ.ร.บ. ประชามติและกฎหมายอื่น ๆ อีกหลายฉบับถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือบังคับในพื้นที่สังคม

¹³⁹ เรื่องเดียวกัน.

¹⁴⁰ “แปลกแต่จริงในประชามติ,” *อมรินทร์นิวส์ไทม์*, สถานีโทรทัศน์อมรินทร์ทีวี, 29 ธันวาคม 2559.

¹⁴¹ สถิติคดีที่เกี่ยวข้องกับการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559 กรณีทำลายบัญชีรายชื่อผู้มีสิทธิออกเสียง แสดงรายละเอียดไว้ในภาคผนวก ณ.

การเมือง เพื่อรักษา “ความสงบเรียบร้อย” อันเป็นความหมายและความสำคัญสูงสุดของประชาธิปไตย ในมุมมองของรัฐบาล คสช.

พื้นที่ถกเถียงแลกเปลี่ยนความเห็นเรื่องเนื้อหาจึงค่อนข้างจำกัด เพราะผู้พุดมีสิทธิถูกตีความ-ตีขลุมเอาได้ง่าย ๆ ว่าเข้าข่าย “ผิดไปจากข้อเท็จจริง รุนแรง ก้าวร้าว หยาดคาย ปลุกกระดม หรือข่มขู่” โดย กกต. อ้างว่าผู้ที่จะตัดสินใจว่าการกระทำใดเข้าข่ายความผิดตามมาตรา 61 แห่ง พ.ร.บ. ประชามติหรือไม่ คือบุคคลที่อยู่ในกระบวนการยุติธรรม ทั้งตำรวจ อัยการ และศาล¹⁴² เพื่อสร้างความชอบธรรมในการบังคับใช้กฎหมายต่อไป ขณะที่ กกต. เองได้ทำหน้าที่ “เชือดไก่ให้ลิงดู” ด้วยการแจ้งความดำเนินคดีกับประชาชนที่กระทำการเข้าข่ายฝ่าฝืน พ.ร.บ. ประชามติ เป็นคดีแรก ทำให้บรรยากาศแห่งความกลัวปกคลุมไปทั่ว

อย่างไรก็ตามได้เกิดภาวะ “ยิ่งปิด ยิ่งเปิด” ขึ้น กล่าวคือในขณะที่ฝ่ายผู้มีอำนาจรัฐพยายามปิดบัง-ซ่อนเร้นความเห็นของฝ่ายคัดค้านร่างรัฐธรรมนูญเพื่อคุมความหมายของร่างรัฐธรรมนูญให้เป็นหนึ่งเดียว ได้เกิด “นวัตกรรม” แปลก ๆ ใหม่ ๆ เพื่อทำลายผู้มีอำนาจและเรียกร้องให้เปิดพื้นที่การมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นของประชาชนทั่วไป ดังนั้นอย่าได้แปลกใจหากประชามตินี้จะมีการ “ปล่อยลูกโป่ง” มากที่สุด เพื่อแสดงออกในเชิงสัญลักษณ์ว่าการรณรงค์ไม่ใช่สิ่งผิดกฎหมาย ทว่าก็ยังปรากฏภาพเจ้าหน้าที่ตำรวจเดินไล่เก็บลูกโป่งออกมาให้เห็นที่จังหวัดเชียงใหม่¹⁴³ เช่นเดียวกับการไล่เก็บธงโฆษณาการแพ้ยี่ห้อ “กาโน” ที่ปักไว้ริมถนนเพราะเจ้าหน้าที่รัฐคิดว่าเป็นป้ายเชิญชวนชาวศรีสะเกษให้ไปโหวตไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ¹⁴⁴ ซึ่งถือเป็นตลกร้ายในประชามติที่สะท้อนให้บรรยากาศของความขัดแย้งทางความคิดและจบลงด้วยคดีถึง 217 คดี

จึงอาจกล่าวได้ว่ารัฐบาล คสช. อยู่ในจุดที่ได้เปรียบในพื้นที่สังคมการเมือง เพราะอยู่ในฐานะผู้ถือกฎหมาย ผู้ตีความ และผู้บังคับใช้กฎหมาย โดยมักอ้างเหตุ “เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อย” ลิดรอนสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นของฝ่ายคัดค้านร่างรัฐธรรมนูญ เพื่อจำกัดนิยามร่างรัฐธรรมนูญและประชามติให้เหลือเพียงหนึ่งเดียวตามความหมายของผู้มีอำนาจ ทำให้ประชาชนคนไทยในฐานะผู้มีสิทธิออกเสียงประชามติ มีโอกาสได้รับชุดความรู้/ความจริงจากฝ่ายอุดมการณ์หลักเป็นสำคัญ ซึ่งผู้วิจัยจะแสดงให้เห็นต่อไปในบทที่ 3

¹⁴² ประวิช รัตนเพียร, “แขวนปช.จับโกงอย่าลืมหักมัด,” *ไทยโพสต์*, 1 มิถุนายน 2559, 1.

¹⁴³ อ้างแล้วใน อมรินทร์ทีวี, 29 ธันวาคม 2559.

¹⁴⁴ เรื่องเดียวกัน.

บทที่ 3

ปฏิบัติการช่วงชิงการครองอำนาจนำในสนามประชาคม

นับจากคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ (กรธ.) นำร่างรัฐธรรมนูญที่มีเนื้อหารวม 279 มาตรา 16 หมวด เปิดเผยต่อสาธารณะเมื่อวันที่ 29 มีนาคม 2559 ก่อนส่งมอบให้รัฐบาลในวันรุ่งขึ้น ผู้เกี่ยวข้องมีเวลา 132 วันในการเผยแพร่เนื้อหาร่างรัฐธรรมนูญ เพื่อให้ประชาชนตัดสินใจด้วยการออกเสียงประชามติ วันที่ 7 สิงหาคม 2559 การทำความเข้าใจภาษากฎหมายที่มีเนื้อหาจำนวนมากภายใต้เวลาที่จำกัดไม่ใช่เรื่องง่าย อีกทั้งกระบวนการประชามติยังเป็นเรื่องค่อนข้างใหม่สำหรับสังคมไทย ทำให้ กรธ. และฝ่ายถือครองอำนาจรัฐต้องวางกลยุทธ์ในการสื่อสารเพื่ออธิบายขั้นตอนการออกเสียงประชามติ และชี้ชวนให้เห็นสาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญในแบบที่สอดคล้องกับอุดมการณ์ทางการเมืองของตน

ในการดำเนินการได้ทำ 2 ส่วนควบคู่กันคือ ใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือบังคับในพื้นที่สังคมการเมือง (political society) เพื่อจัดระเบียบความคิดของผู้คนในสังคม จำกัดอำนาจของฝ่ายเห็นต่าง และจำกัดความหมายของร่างรัฐธรรมนูญและประชามติให้เป็นไปตามนิยามของรัฐไทยตามที่ผู้วิจัยแสดงให้เห็นแล้วในบทที่ 2 ขณะเดียวกันได้สร้างชุดคำอธิบายกลางเพื่อสื่อสาร ส่งต่อโน้มน้าวให้เกิดความยินยอมพร้อมใจในพื้นที่ประชาสังคม (civil society) โดยอาศัยความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัว ชุมชน สถาบันการศึกษา และสื่อมวลชน เป็นส่วนหนึ่งของการกระจายข้อมูลข่าวสาร

ในบทนี้จะสำรวจปฏิบัติการของรัฐเพื่อสร้างภาวะการครองอำนาจนำ เพื่อชี้ให้เห็นว่าองค์กรเหล่านี้สร้างคำอธิบายต่อกระบวนการประชามติร่างรัฐธรรมนูญอย่างไร สร้างบริบทอะไรขึ้นมารองรับคำอธิบายเหล่านั้น อาศัยกลไกใดเป็นเครื่องมือในการสื่อสารต่อสังคม และฝ่ายที่ไม่มีอำนาจรัฐตอบสนองการครองอำนาจนำอย่างไร ใช้กลไกใดตอบโต้ สุดท้ายทำให้เกิดภาพลักษณ์-ภาพจำอย่างไรต่อการออกเสียงประชามติครั้งที่ 2 ของประเทศ

3.1 ปฏิบัติการของรัฐเพื่อสร้างภาวะการครองอำนาจนำ

รัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว พ.ศ. 2557 กำหนดให้คณะกรรมการการเลือกตั้ง (กกต.) มีอำนาจเบ็ดเสร็จ ตั้งแต่การจัดพิมพ์ จัดส่ง เผยแพร่ร่างรัฐธรรมนูญ จัดเวทีแสดงความคิดเห็น รณรงค์ให้ประชาชนออกมาใช้สิทธิ กระบวนการขั้นตอนการออกเสียงประชามติ ตลอดจนจัดให้มีการลงคะแนนเสียงประชามติ แต่ในการดำเนินการ กกต. สามารถมอบหมายให้บุคคลหรือคณะบุคคล

ดำเนินการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ได้ ซึ่งปรากฏว่ามีอีก 3 องค์การถูกดึงมาช่วยในการกิจประชาคมติ ประกอบด้วย คณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ (กรธ.) ในฐานะเจ้าของร่างรัฐธรรมนูญ สภานิติบัญญัติแห่งชาติ (สนช.) ในฐานะเจ้าของคำถามพ่วง และคณะรัฐมนตรี (ครม.) ในฐานะผู้อนุมัติงบประมาณในการดำเนินการ นั้นทำให้องคัพพของรัฐไทยถูกนำมาใช้สนับสนุนกระบวนการประชาคมติอย่างเต็มที่

ยุทธศาสตร์สำคัญของฝ่ายถือครองอำนาจรัฐในประชาคมติครั้งที่ 2 ของประเทศคือการนำสื่อบุคคล (personal media) ซึ่งถือเป็นช่องทางการสื่อสารแบบเก่า ทว่ามีประสิทธิภาพในการโน้มน้าวใจโดยอาศัยบุคคลเป็นช่องทางการนำพาสารไปสู่กลุ่มเป้าหมาย¹⁴⁵ มาใช้เป็น “กลไกหลัก” ในการเผยแพร่เนื้อหาร่างรัฐธรรมนูญและประชาสัมพันธ์กระบวนการประชาคมติ จุดแข็งของสื่อประเภทนี้อยู่ที่การอาศัยความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลสร้างความน่าเชื่อถือให้ตัวสาร ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างอำนาจหรือความสัมพันธ์ส่วนตัว ผู้ส่งสารสามารถเลือกประเด็นสื่อสารให้สอดคล้องกับกลุ่มผู้รับสารได้ และยังสามารถปฏิบัติกริยาของผู้รับสารได้ด้วย¹⁴⁶

นอกจากนี้ฝ่ายรัฐยังได้เปรียบในเชิงกฎหมาย เพราะเป็นทั้งผู้ถือกฎหมาย ผู้ตีความและผู้บังคับใช้กฎหมายกับประชาชน ดังจะเห็นได้จาก พ.ร.บ. ว่าด้วยการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559 ที่ไม่เปิดโอกาสให้บุคคลทั่วไปรณรงค์ร่างรัฐธรรมนูญ ทำได้แค่เผยแพร่ความคิดเห็นตามที่กฎหมายกำหนดเท่านั้น แต่ฝ่ายรัฐกลับสามารถใช้ขบวนการรณรงค์เพื่อสื่อสารกับประชาชนได้อย่างเปิดเผย จึงมีทั้งกลไกและเครื่องมือในการสื่อสารและเผยแพร่ชุดความคิดที่กว้างขวางและลงลึกรายละเอียดกว่าฝ่ายตรงข้าม

¹⁴⁵ สุรสิทธิ์ วิทยารัฐ, “ว่าด้วยสารพัดคำเรียกสื่อ,” สมาคมนักข่าวนักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย. นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 16 ธันวาคม 2552, http://www.tja.or.th/index.php?option=com_content&view=article&id=1020:2009-12-16-07-19-40&catid=46:academic (สืบค้นเมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2560).

¹⁴⁶ เอกจิต สว่างอารมณ์, “การศึกษาวาทกรรม “ประชาคมติ” ของพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรี ผ่านรายการคืนความสุขให้คนในชาติ,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศาสตร, คณะศิลปศาสตร (นิเทศศาสตรและนวัตกรรม) คณะนิเทศศาสตรและนวัตกรรมการจัดการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร, 2559).

3.1.1 คณะกรรมการการเลือกตั้ง (กกต.)

ในฐานะหน่วยงานหลักที่รับผิดชอบกระบวนการออกเสียงประชามติ กกต. ใช้คำขวัญ “7 สิงหา ประชาคมดีร่วมใจ ประชาธิปไตยมั่นคง” รณรงค์ให้ผู้มีสิทธิออกเสียงประชามติ ตื่นตัวต่อการใช้อำนาจอธิปไตยทางตรง ประกาศยุทธศาสตร์ “ดอกไม้ 65 ล้าน บานสะพรั่ง” ตั้งเป้าหมายมีผู้มาใช้สิทธิออกเสียงร้อยละ 80 หรือคิดเป็น 40 ล้านคน และมีบัตรเสียไม่เกินร้อยละ 3¹⁴⁷ และเลือกใช้สื่ออย่างน้อย 8 ช่องทางเพื่อเผยแพร่สาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญ และทำความเข้าใจขั้นตอนการออกเสียงประชามติ ประกอบด้วย 1. การเปิดเวทีชี้แจง 2. การปล่อยขบวนรณรงค์ 3. การใช้สื่อบุคคล 4. การแจกเอกสารเผยแพร่สาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญและชี้แจงขั้นตอนการออกเสียงประชามติ 5. การโฆษณาประชาสัมพันธ์ผ่านหนังสือพิมพ์ 6. การจัดรายการพิเศษผ่านสถานีวิทยุและวิทยุโทรทัศน์ 7. การโฆษณาประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อสังคมออนไลน์ และ 8. การจัดทำเพลงรณรงค์ โดยมีรายละเอียดดังนี้

ช่องทางแรก การเปิดเวทีชี้แจงเพื่อสร้างความรู้ ความเข้าใจ เกิดขึ้นภายใต้ชื่อ “ร่างรัฐธรรมนูญ ประชาคมดี และประชาชน” มีผู้แทน 4 องค์กรร่วมชี้แจงข้อมูลในส่วนของตน ได้แก่ ผู้แทน กกต. ผู้แทน ครม. ผู้แทน สนช. และผู้แทน กรธ. กิจกรรมนี้จัดขึ้น 4 เวทีใน 4 ภูมิภาค ประเดิมเปิดเวทีแรกในกรุงเทพฯ ที่สโมสรทหารบก วิวาดี ก่อนขยายไปส่วนภูมิภาคทั้งภาคใต้ ภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มียอดผู้เข้าร่วมกิจกรรมทั้งหมดกว่า 2,545 คน¹⁴⁸ ซึ่งการดำเนินการนี้ถูกวิจารณ์ค่อนข้างมากจากการเลือกใช้ค่ายทหารเป็นสถานที่จัดกิจกรรม โดยจาตุรนต์ ฉายแสง แกนนำพรรคเพื่อไทย มองว่า “บรรยากาศไม่เอื้อต่อการแสดงความคิดเห็น เหมือนกับถูกกดดันให้นั่งฟังข้างเดียว ไม่มีใครกล้าแสดงความคิดเห็นอะไรมากนัก”¹⁴⁹ เช่นเดียวกับประมวล เหมเปีย รองโฆษกพรรคประชาธิปัตย์ ที่เห็นว่า “หากต้องการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการแสดงออกความคิดเห็นที่เสรีจริง ๆ ควรลงทุนจัดที่โรงแรม ถ้าไม่มีงบประมาณไปขอความอนุเคราะห์จากมหาวิทยาลัยของรัฐหรือสถาบันราชภัฏต่าง ๆ หรือในที่สาธารณะที่มีอยู่ในทุกภูมิภาค น่าจะเหมาะสม และสร้างภาพลักษณ์ดีกว่าใช้สถานที่ในค่ายทหาร”¹⁵⁰ ทำให้สมชัย ศรีสุทธิยากร กรรมการ กกต. ออกมาชี้แจง

¹⁴⁷ ประวิช รัตนเพียร, “บิกตู-ได้ลั่น คสช.ทำศก.เจ๊ง อย่าไปเชื่อ,” *ไทยรัฐ*, 26 พฤษภาคม 2559, 1.

¹⁴⁸ การเปิดเวที “ร่างรัฐธรรมนูญ ประชาคมดี และประชาชน” โดย กกต. แสดงรายละเอียดไว้ในภาคผนวก ญ.

¹⁴⁹ “นปช.ไร้ขอยุเอ็นช่วย ป้องศูนย์ปราบโกง,” *ไทยรัฐ*, 13 มิถุนายน 2559, 1.

¹⁵⁰ เรื่องเดียวกัน.

ว่าที่ต้องใช้ค่ายทหารจัดกิจกรรม เพื่อความปลอดภัยของบุคคลสำคัญที่มาร่วมงาน อย่างไรก็ตาม กกต. เป็นเพียงเจ้าภาพเชิงธุรการเท่านั้น เดิมไม่คิดจะมีเวทีอะไร แต่ได้รับการประสานขอความร่วมมือจากรัฐบาล “เราไม่เกี่ยวและไม่ได้พูดให้รับหรือไม่รับร่าง แต่ กกต. พูดถึงการใช้สิทธิ อะไรทำได้-ทำไม่ได้ ส่วน กรธ. สนช. ครม. อธิบายเนื้อหารัฐธรรมนูญมากกว่าชี้แต่ข้อดี”¹⁵¹ ขณะที่แกนนำรัฐบาล คสช. พูดไปอีกทางว่าการเปิดเวทีในค่ายทหารเป็นเงื่อนไขที่ กกต. กำหนดขึ้น แต่ท้ายที่สุดได้ยอมออกจากค่ายทหาร เปลี่ยนสถานที่จัดกิจกรรมในภาคเหนือ

นอกจาก 4 เวทีใหญ่ ในช่วงโค้งสุดท้าย นายกรัฐมนตรียังสั่งการให้เปิดเวทีย่อยใน 74 จังหวัดทั่วประเทศ เพื่อให้ประชาชนร่วมแสดงความคิดเห็นภายใต้ชื่อ “ร่างรัฐธรรมนูญฉบับลงประชามติ และประเด็นคำถามเพิ่มเติม” ดำเนินการตั้งแต่วันที่ 29 กรกฎาคม-4 สิงหาคม 2559¹⁵² ใช้งบประมาณของ กกต. ในวงเงินจังหวัดละไม่เกิน 1.5 แสนบาท รวมทั่วประเทศ 11.5 ล้านบาท หลังเกิดข้อวิจารณ์ในสังคมอย่างกว้างขวางว่าประชาชนไม่รู้ ไม่เห็น ไม่มีโอกาสถกเถียงเกี่ยวกับเนื้อหาในร่างรัฐธรรมนูญ

ช่องทางที่ 2 การปล่อยขบวนรณรงค์ กิจกรรมรณรงค์ใหญ่ของ กกต. เกิดขึ้น 2 ครั้ง ด้วยความเชื่อว่าจะกระตุ้นให้เกิดการรับรู้ของประชาชนได้ดี ครั้งแรก เป็นกิจกรรม “kick off 7 สิงหา ประชาคมดีร่วมใจ ประชาธิปไตยมั่นคง” เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม 2559 เพื่อจุดประกายให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในห้วง 74 วันจนถึงวันลงประชามติ พร้อมเปิดตัวมาสคอต “หนุมาน” เป็นสื่อร่วมรณรงค์ด้วยเหตุผลปี 2559 ตรงกับปีลิง “หนุมานเป็นเทพลิงที่มีอุปนิสัยชอบอาสา ซื่อสัตย์ สุจริต จงรักภักดีต่อบ้านเมือง ช่วยพระรามปราบปรามทศกัณฐ์ และเมื่อได้รับมอบหมายให้ทำภารกิจใดก็ตั้งใจทำอย่างเต็มความสามารถ”¹⁵³ อีกครั้งเป็นกิจกรรม “วัน big day ประชาธิปไตยร่วมใจ เพื่อพัฒนาประชาธิปไตยให้ประชาชนออกมาใช้สิทธิออกเสียงประชามติ” เมื่อวันที่ 4 สิงหาคม 2559 โดยจัดพร้อมกัน 77 จังหวัดทั่วประเทศ ส่งกรรมการ กกต. 5 คนกระจายลงพื้นที่ 5 ภาค

นอกจากกิจกรรมหลัก ยังมีกิจกรรมรณรงค์ย่อยตามจังหวัดต่าง ๆ ซึ่งเป็นความร่วมมือระหว่าง กกต. จังหวัด ส่วนราชการ และภาคประชาชน โดยนำสิ่งที่เป็นสัญลักษณ์ประจำจังหวัดมาสร้างสีสันในขบวนรณรงค์ประชามติ อาทิ จังหวัดลำปางเลือกใช้รถม้ารณรงค์, จังหวัดตรังใช้

¹⁵¹ เรื่องเดียวกัน.

¹⁵² สรุปการจัดเวทีดีเบตร่างรัฐธรรมนูญในต่างจังหวัดตามนโยบายนายกรัฐมนตรี แสดงรายละเอียดไว้ในภาคผนวก ก.

¹⁵³ ศุภชัย สมเจริญ, “บ๊ิกตู-บ๊ิกป้อมได้ ยันผลงานอื้อ ลั่นไม่เป็นปชต.เทียม,” มติชน, 24 พฤษภาคม 2559, 1.

รถตุ๊ก ๆ หัวกบ, จังหวัดพิจิตรมีมาสคอตจระเข้, จังหวัดเลยใช้ขบวนผีตาโขนประชาสัมพันธ์, จังหวัดนครราชสีมาช้างอูฐอูฐแสนรู้ เพศเมีย ขวัญใจนักท่องเที่ยว ชื่อเจ้า “นิโม” ออกมาถือป้ายรณรงค์, จังหวัดบุรีรัมย์ทำให้ปลงคะแนนจำลองและบัตรลงคะแนนขนาดยักษ์ รวมถึงนำช้าง 24 เชือกมาร่วมเดินรณรงค์ ขณะที่จังหวัดขอนแก่นเลือกใช้ขบวนจักรยาน “bike for vote 7 สิงหาคม ปันเพื่อประชาติ” ทั้งหมดนี้เพื่อสร้างกระแสในทางบวก และทำให้ประชาชนในชุมชนรู้สึกผูกพันใกล้ชิดกับกระบวนการประชาธิปไตยที่จะเกิดขึ้น

ช่องทางที่ 3 การใช้สื่อบุคคล นอกจากเครือข่าย กกต. ที่ทำงานในพื้นที่ทั้ง กกต. จังหวัด และอาสาสมัครประชาธิปไตย ซึ่งสามารถนำสารเรื่องประชาธิปไตยจากส่วนกลางไปสื่อในท้องที่ต่าง ๆ ได้ กกต. ยังมีอำนาจตามกฎหมายในการดึงบุคลากรในเครือข่ายอำนาจรัฐมาเป็น “ผู้ช่วยเหลือการปฏิบัติงาน” โดยได้สร้าง “เครือข่ายสื่อบุคคลเฉพาะกิจ” ขึ้นถึง 4 ชุด ได้แก่ เครือข่ายวิทยากรกระบวนการ (ครู ก. ข. ค.) เครือข่ายฝ่ายปกครอง เครือข่ายครู กศน. และเครือข่าย รด. จัดอาสาเพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการและขั้นตอนการออกเสียงประชามติตามแนวทางของ กกต.

สำหรับวิทยากรกระบวนการ กกต. ได้จัดอบรม “ครู ก.” จำนวน 5 รุ่น ให้ความรู้ใน 5 วิชาหลัก¹⁵⁴ เนื่องจากครู ก. ถูกยกให้เป็น “ทัพหน้าของ กกต.”¹⁵⁵ ที่ต้องออกไปทำหน้าที่วิทยากรอบรมพนักงานของสำนักงาน กกต. จังหวัด ซึ่งถือเป็น “ครู ข.” และให้ครู ข. ไปเป็นวิทยากรอบรมคณะกรรมการศูนย์ส่งเสริมประชาธิปไตย (ศส.ปชต.) ซึ่งถือเป็น “ครู ค.” ให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการประชาธิปไตย ก่อนนำข้อมูลไปเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนรับทราบต่อไป รวมเบ็ดเสร็จ กกต. มีเครือข่ายวิทยากรประมาณ 1 แสนคนทั่วประเทศ¹⁵⁶ อย่างไรก็ตามแนวคิดเรื่องการสร้างวิทยากรกระบวนการที่เรียกว่า ครู ก. ข. ค. ของ กกต. เกิดขึ้นหลังจาก กรธ. สร้างครู ก. ข. ค. ทำหน้าที่เผยแพร่สาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญ ทำให้การออกเสียงประชามติครั้งนี้มีวิทยากรกระบวนการ 2 ชุดที่ใช้ชื่อเรียกเหมือนกัน สร้างความสับสนให้ทั้งผู้ปฏิบัติที่อยู่ในเครือข่ายและประชาชนทั่วไป ซึ่งผู้วิจัยจะชี้ให้เห็นต่อไป

¹⁵⁴ หลักสูตรการฝึกอบรมวิทยากรกระบวนการของ กกต. แสดงรายละเอียดไว้ในภาคผนวก ฎ.

¹⁵⁵ ประวิช รัตนเพียร, “บิกตู๋สั่งผ่อนคลาย เชิญพรรคภรรณ. เปิดช่องแสดงความเห็น,” *มติชน*, 18 พฤษภาคม 2559, 1.

¹⁵⁶ เรื่องเดียวกัน.

ส่วน รด. จิตอาสา เป็นความร่วมมือระหว่าง กกต. กับหน่วยบัญชาการกำลังสำรอง กองทัพบก ที่ส่งนักศึกษาวิชาทหาร 1 แสนคนออกเผยแพร่ความรู้เรื่องประชาธิปไตย และช่วยอำนวยความสะดวกหน่วยออกเสียง 5 พันหน่วยในวันลงประชามติ สำหรับสิ่งตอบแทนจากการออกบำเพ็ญประโยชน์คือสามารถทดแทนชั่วโมงเรียน รด. ได้ 1 วัน ทั้งนี้เหตุที่ กกต. เลือกใช้ รด. จิตอาสา เพราะต้องการอาศัยความเป็นเยาวชนและเป็นลูกหลานกระตุ้นการรับรู้ของผู้มีสิทธิออกเสียงประชามติ ขณะเดียวกันกองทัพบกถือว่าการลงประชามติเป็นไปตามแผนโรดแมปของ คสช. จึงสวมบทบาท “กำลังหลักในการชี้แจงแนวนโยบาย โดยใช้กลไกของกองทัพ”¹⁵⁷

นอกจากนี้ กกต. ยังสร้างเครือข่ายฝ่ายปกครอง เช่น ปลัดจังหวัด นายอำเภอ และผู้บริหารส่วนกลาง ช่วยสนับสนุนการออกเสียงประชามติ และร่วมกับสำนักงานส่งเสริมการศึกษา นอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) จัดอบรมและส่งเครือข่าย “ครู กศน.” อย่างน้อย 1,200 คนออกเคาะประตูบ้านประชาชน ยังไม่รวมการจัดทำ “คู่มือครูและคู่มือนักเรียน” ส่งมอบให้กระทรวงศึกษาธิการนำไปส่งต่อแก่ครูและเด็กในพื้นที่ต่าง ๆ ซึ่งในคู่มือดังกล่าวได้อธิบายขั้นตอนและกฎหมายเกี่ยวกับการออกเสียงประชามติ กำหนดกิจกรรมรายสัปดาห์จำนวน 6 สัปดาห์ เพื่อให้เด็ก ๆ ทำความเข้าใจกระบวนการออกเสียงประชามติ ที่สำคัญกำหนดให้นักเรียนไปสำรวจว่าสมาชิกในครอบครัวและชุมชนมีความพร้อมในการออกไปใช้สิทธิหรือไม่ รวมถึงให้ทำหน้าที่เป็นผู้สังเกตการณ์ในวันออกเสียงประชามติ และการนับคะแนนด้วย¹⁵⁸

ช่องทางที่ 4 การแจกเอกสารเผยแพร่สาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญและชี้แจงขั้นตอนการออกเสียงประชามติ สำหรับเอกสารที่ กกต. จัดพิมพ์และนำออกเผยแพร่ต่อสาธารณะประกอบด้วย 1. ร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.... (305 หน้า) จำนวน 1 ล้านเล่ม 2. เอกสารคำอธิบายสาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.... เล่ม 1 (อธิบายเป็นตัวอักษร 35 หน้า) จำนวน 4 ล้านเล่ม 3. เอกสารคำอธิบายสาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.... เล่ม 2 (อธิบาย 10 เรื่องนำรู้ผ่านอินโฟกราฟฟิค 14 หน้า) จำนวน 4 ล้านเล่ม และ 4. เอกสารประเด็นคำถาม หลักการ และเหตุผล พร้อมคำอธิบายประกอบประเด็นคำถามของ สนช. (3 หน้า) เมื่อนำมาจัดทำเป็นชุดประกอบด้วย ร่างรัฐธรรมนูญ 1 เล่ม สรุปสาระสำคัญของ 2 เล่ม และคำถามพ่วง 1 เล่ม ซึ่ง กกต. ได้จัดส่งให้ กรธ. 3.5 แสนชุด และจัดส่งไปยังหน่วยงานราชการ องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น สถาบันการศึกษา สำนักงาน กกต. จังหวัด ที่ทำการ

¹⁵⁷ พล.อ.เฉลิมชัย สิทธิสาท, “‘บิ๊กตู่’จัดม.44ย้ำให้ชัดเจน เรียนฟรี15ปี,” *มติชน*, 16 มิถุนายน 2559, 1.

¹⁵⁸ เรื่องเดียวกัน.

อำเภอ ที่ทำการกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ขณะที่ประชาชนผู้มีสิทธิออกเสียงประชามติได้รับเพียงจุลสารการออกเสียงประชามติ สรุปย่อสาระสำคัญร่างรัฐธรรมนูญและคำถามพ่วง ซึ่งส่งถึงเจ้าบ้าน 17 ล้านชุด และแจกจ่ายเป็นการทั่วไปอีก 3 ล้านชุด

อย่างไรก็ตามได้เกิดข้อผิดพลาดขึ้นในการจัดพิมพ์ร่างรัฐธรรมนูญ ธนิสร์ ศรีประเทศ รองเลขาธิการ กกต. ยอมรับว่าพิมพ์สลับเลขหน้า แต่ไม่ได้ผิดพลาดในเนื้อหาของร่างรัฐธรรมนูญ และเล่มที่มีปัญหามีจำนวนไม่ถึง 100 เล่มในการพิมพ์ล็อตแรกเมื่อช่วงปลายเดือนพฤษภาคม 2559 ซึ่งเป็นล็อตที่ กกต. ส่งมอบให้กับ กรธ. และ สนช. ใช้ในการเผยแพร่ ซึ่งได้ดำเนินการแก้ไขแล้ว¹⁵⁹

ช่องทางที่ 5 การโฆษณาประชาสัมพันธ์ผ่านหนังสือพิมพ์ เพื่อลดเสียงวิพากษ์วิจารณ์จากกรณีประชาชนผู้มีสิทธิออกเสียงประชามติ ไม่มีร่างรัฐธรรมนูญในมือให้ได้ศึกษาก่อนตัดสินใจ กกต. จึงทุ่มงบประมาณ 10 ล้านบาทซื้อพื้นที่โฆษณาของหนังสือพิมพ์ 8 ฉบับเพื่อตีพิมพ์ร่างรัฐธรรมนูญฉบับเต็ม อาทิ ไทยรัฐ, มติชน, เดลินิวส์ และแนวหน้า ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์คอการเมืองที่มียอดพิมพ์รวมกัน 5 ล้านฉบับ/วัน รวมถึงไทยโพสต์ และโพสต์ทูเดย์ เริ่มดำเนินการตั้งแต่วันที่ 21 กรกฎาคม 2559 โดยระบุเจตนาว่าต้องการเผยแพร่ให้มากที่สุดด้วยค่าใช้จ่ายที่คุ้มค่าที่สุด ซึ่งคิดแล้วตกฉบับละไม่เกิน 2 บาท ราคาถูกกว่าการที่ กกต. จัดพิมพ์และเผยแพร่เอง¹⁶⁰

ช่องทางที่ 6 การจัดรายการพิเศษผ่านสถานีวิทยุและวิทยุโทรทัศน์ สื่อที่ทรงอิทธิพลต่อการรับรู้และการเข้าถึงของคนไทย หนีไม่พ้นวิทยุโทรทัศน์ จึงเกิดรายการพิเศษชื่อ “7 สิงหา ประชาคมตรึงใจ” ขึ้น โดย กกต. ได้กำหนดหลักเกณฑ์การจัดสรรเวลาออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ในลักษณะโทรทัศน์รวมการเฉพาะกิจแห่งประเทศไทย (ทีวี่พล) ทุกสถานีโทรทัศน์ดิจิทัลต้องออกอากาศรายการดังกล่าว โดยอาจออกอากาศพร้อมกันในเวลา 17.30-18.00 น. ของทุกวันจันทร์และวันพุธ ก่อนรายการ “เดินหน้าประเทศไทย” หรือนำไปออกอากาศภายหลังในช่วงระหว่างเวลา 18.30-22.30 น. ของวันเดียวกันก็ได้ นอกจากนี้ยังพ่วงสัญญาณไปยังสถานีวิทยุกระจายเสียงของรัฐจำนวน 616 สถานีทั่วประเทศด้วย กกต. บอกว่า “เป็นความร่วมมือที่เสียสละอย่างยิ่งเพื่อประโยชน์ของประเทศ เนื่องจากการออกอากาศต้องใช้งบมูลค่ามหาศาล”¹⁶¹ กรณีนี้

¹⁵⁹ “‘บิ๊กตู่’ศูนย์คุมโหวตเผ้าทุกคุหา,” *ไทยโพสต์*, 5 กรกฎาคม 2559, 1.

¹⁶⁰ ธนิสร์ ศรีประเทศ, “รอมาร์คกลับ-เคาะ25ก.ค. ลั่นจุดยืนปชป. รับ-ไม่รับรธน.,” *มติชน*, 19 กรกฎาคม 2559, 1.

¹⁶¹ “‘บิ๊กตู่’สั่งผ่อนคลาย เชิญพรรคถรณ. เปิดช่องแสดงความเห็น,” *มติชน*, 18 พฤษภาคม 2559, 1.

เกิดขึ้นภายหลังการหารือร่วมกันระหว่างตัวแทน กกต. กรธ. ผู้บริหารสถานีโทรทัศน์ช่องหลัก ตัวแทนจากสถานีวิทยุ ตัวแทนจากมหาวิทยาลัย และตัวแทนจากหน่วยงานสนับสนุน โดยรายการพิเศษนี้ออกอากาศรวม 13 ครั้ง ๆ ละ 30 นาที ตั้งแต่วันที่ 26 มิถุนายน-6 สิงหาคม 2559¹⁶² สมชัย ศรีสุทธิยากร ยืนยันว่าไม่มีการเซ็นเซอร์ และให้อิสระสถานีโทรทัศน์ในการเชิญคนที่มีความเห็นต่างทั้ง 2 ฝ่ายมาร่วมแสดงความคิดเห็น แต่ได้กำชับเรื่องของการแสดงความคิดเห็นที่ไม่เป็นความเท็จ ไม่หยาบคาย และไม่เป็นการปลุกระดม”¹⁶³

นอกจากการโฆษณาประชาสัมพันธ์แบบ “ลือคัง” สถานีโทรทัศน์ทุกช่อง สมชัย อ้างว่าได้ใช้ความสัมพันธ์ส่วนตัวประสานกับสถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส เปิดรายการตีเบตภายใต้ชื่อ “สาระประชามติ” รวม 12 ครั้ง ๆ ละชั่วโมง ออกอากาศเวลา 21.00-22.00 น. ตั้งแต่วันที่ 25 กรกฎาคม-6 สิงหาคม 2559 โดยเชิญทั้งนักการเมือง นักกิจกรรม นักวิชาการ ภาคประชาชน มาร่วมถกเถียงในหัวข้อต่าง ๆ แบ่งเป็นฝ่ายสนับสนุนและคัดค้านเนื้อหาในร่างรัฐธรรมนูญ¹⁶⁴ ในจำนวนนี้มีตอนพิเศษที่เชิญ กรธ. 21 คนมารับสายโทรศัพท์เพื่อตอบคำถามประชาชนแบบสด ๆ¹⁶⁵

ช่องทางที่ 7 การโฆษณาประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อสังคมออนไลน์ ผู้ติดตามศึกษาพัฒนาการด้านการสื่อสารของไทยหลายรายระบุตรงกันว่าภูมิทัศน์สื่อไทยได้เปลี่ยนไป โดยมีสื่อออนไลน์มาแทนที่สื่อกระแสหลัก¹⁶⁶ ทำให้ กกต. ต้องปรับวิธีการสื่อสารใหม่ หันไปใช้สื่อสังคมออนไลน์มากขึ้นทั้งในภาคที่เป็นทางการ ด้วยการจัดทำแอปพลิเคชันบนโทรศัพท์เคลื่อนที่แบบสมาร์ทโฟนและแท็บเล็ต รวม 4 แอปฯ ได้แก่ แอปฯ ดาวเหนือ, ดาวสัปดาห์, ดาวรู้ ประชามติ และ

¹⁶² ผังออกอากาศรายการ “7 สิงหา ประชามติร่วมใจ” จัดทำโดย กกต. แสดงรายละเอียดไว้ในภาคผนวก ฐ.

¹⁶³ อ้างแล้วใน มติชน, 18 พฤษภาคม 2559.

¹⁶⁴ ผังออกอากาศรายการ “สาระประชามติ” จัดทำโดยไทยพีบีเอสร่วมกับ กกต. แสดงรายละเอียดไว้ในภาคผนวก ข.

¹⁶⁵ “65พรรคถกประชามติมาราธอน กกต.ให้เวลา ไม่จบไม่เลิก,” ไทยรัฐ, 19 พฤษภาคม 2559, 1.

¹⁶⁶ พิจิตรา ศุภสวัสดิ์กุล, อ้างถึงใน เอกจิต สว่างอารมณ์, “การศึกษาวาทกรรม ‘ประชามติ’ ของพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรี ผ่านรายการคืนความสุขให้คนในชาติ”.

แรพิด รีพอร์ต¹⁶⁷ นอกจากนี้ยังมีแอปฯ รักษาดินแดน ที่กองทัพบกจัดทำขึ้นเพื่อให้นักศึกษาวิชาทหารศึกษาสาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญก่อนชี้แจงกับประชาชน

อย่างไรก็ตามได้เกิดเสียงวิพากษ์วิจารณ์เรื่องความคุ้มค่าทางงบประมาณและเนื้อหา โดยเฉพาะแอปฯ ฉลาดรู้ ประชามติ ที่เป็นแอปฯ ให้ข้อมูลเกี่ยวกับกฎหมายและระเบียบที่เกี่ยวข้องกับการออกเสียงประชามติ และคัดเนื้อหาร่างรัฐธรรมนูญ 8 หมวดที่น่าสนใจ จากทั้งหมด 16 หมวด มาให้ประชาชนศึกษา หากผู้ใช้แอปฯ อ่านเนื้อหาครบทั้งหมดจะได้รับประกาศนียบัตรแสดงความชื่นชมและสามารถแชร์ไปให้บุคคลอื่นทราบได้ด้วย ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ทดลองอ่านร่างรัฐธรรมนูญ 46 หน้าผ่านแอปฯ นี้ ใช้เวลาประมาณ 45 นาที ก็จะได้ประกาศนียบัตรรับรองจาก กกต. ว่า “ผ่านการศึกษาร่างรัฐธรรมนูญ” ต่อมาผู้ใช้งานเฟซบุ๊ก รายหนึ่งดาวนโหลดแอปฯ มาศึกษาและอ่านเนื้อหาจนจบ พอถึงขั้นรับใบประกาศนียบัตร ได้ทดลองใส่ชื่อโดยเปลี่ยนนามสกุลเป็น “ไม่รับร่างฯ” ปรากฏว่าแอปฯ ได้ขึ้นข้อความเตือน “ขอให้ใช้คำให้สุภาพ” จนถูกวิจารณ์อย่างหนักเรื่องความไม่เป็นกลาง ทำให้ กกต. ต้องออกมาขอโทษ และสั่งแก้ไขระบบใหม่¹⁶⁸

สมชัย ศรีสุทธิยากร ยอมรับว่าแอปฯ ฉลาดรู้ ประชามติ ยังใช้ไม่ได้ผลนักเนื่องจากคนไทยยังไม่ได้หาข้อมูลที่ต้องการผ่านแอปฯ แต่ใช้กูเกิ้ลซึ่งเป็นโลกกว้างกว่าและมีข้อมูลทั้งด้านบวกและลบ จึงมีเพียง 2 แอปฯ ที่ประสบผลสำเร็จคือ แรพิด รีพอร์ต ที่สามารถรายงานผลการลงประชามติได้ภายใน 3 ชั่วโมงครึ่งหลังปิดหีบ และแอปฯ ดาวเหนือ ส่วนที่ไม่ได้ผลเลยคือแอปฯ ตาสับปรด เพราะคนไม่รู้จัก ไม่ได้ดาวนโหลดไป การแจ้งเบาะแสต่าง ๆ จึงไม่เกิดขึ้น¹⁶⁹ ขณะเดียวกันสมชัยยังมัก “ปล่อยของ” ด้วยการเขียนอธิบายข้อเท็จจริง ข้อกฎหมาย รวมถึงแสดงความคิดเห็นในประเด็นร้อนที่ กกต. ตกเป็นทวิจารย์ของสังคมลงแฟนเพจส่วนตัวใช้ชื่อว่า “Srisutthiyakorn Somchai” มีผู้ติดตาม 2.6 หมื่นคน ทั้งนี้จากการตรวจสอบของผู้วิจัยพบว่าสื่อกระแสหลักได้หยิบยกความเห็นของสมชัยบนกระดานเฟซบุ๊กไปนำเสนอข่าวอย่างน้อย 8 ครั้ง¹⁷⁰

¹⁶⁷ แอปพลิเคชันรณรงค์ประชามติ จัดทำโดย กกต. และกองทัพบก แสดงรายละเอียดไว้ในภาคผนวก ก. ผ.

¹⁶⁸ “กกต.แก้เกมม.61 ชัดรณ.-มีแผนรับ รื้อใหม่’กม.ประชามติ’,” *มติชน*, 11 มิถุนายน 2559, 1.

¹⁶⁹ สมชัย ศรีสุทธิยากร, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง, 15 ธันวาคม 2560.

¹⁷⁰ การชี้แจงผ่านผ่านกระดานข้อความส่วนตัวของ กกต. แสดงรายละเอียดไว้ในภาคผนวก ก. ผ.

ช่องทางที่ 8 การจัดทำเพลงรณรงค์ กกต. ได้เปิดตัวบทเพลงรณรงค์ “7 สิ่งหา
 ประชาธิร่วมใจ ประชาธิปไตยมั่นคง” เรียบเรียงโดยประยงค์ ชื่นเย็น นักเรียบเรียงเสียงประสาน
 เพลงลูกทุ่ง และศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง คำร้องและทำนองโดยสัญญาลักษณ์ ดอนศรี
 นักแต่งเพลงชื่อดัง ขับร้องโดยศิลปินที่มีชื่อเสียงด้วยสำเนียงท้องถิ่นของ 4 ภาค เพื่อสื่อให้คนไทยทุก
 คนมีส่วนร่วมและภาคภูมิใจในการจัดการออกเสียงประชามติ ซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์
 ประเทศไทย¹⁷¹ ต่อมาบทเพลงนี้ถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างมากว่ามีเนื้อหา “กดเหยียดทางภูมิภาค”
 โดยสุรพศ ทวีศักดิ์ นักวิชาการด้านปรัชญาและศาสนา ระบุว่า “ในฐานะ ‘คนอีสาน’ ผมรู้สึก
 ‘เจ็บปวดมาก’ นะครับ เมื่อได้ฟังเนื้อเพลงนี้ คุณยกย่องคนใต้ว่ารักประชาธิปไตย รักความเสรี
 ร่วมสร้างประวัติศาสตร์นำอนาคตประเทศชาติอะไรแบบนี้ แล้วพูดถึงคนอีสาน คนเหนือเชิงสั่งสอน
 (ดูแคลน) ว่าอย่าให้เขาหลอก อย่าให้เขาชี้นำ...”¹⁷² พร้อมตั้งคำถามว่า “จะกดเหยียดคนไทยด้วย
 กันเองไปถึงไหน”¹⁷³

เช่นเดียวกับศิโรตม์ คล้ามไพบูลย์ นักวิชาการด้านรัฐศาสตร์ ที่ชี้ว่า “เพลงที่
 ออกมาเป็นเครื่องมือเพื่อให้คนไปลงประชามติ แต่เมื่อมีความรู้สึกว่าเพลงที่ออกมามีปัญหา
 ความสำเร็จในการรณรงค์ก็อาจจะมีปัญหา”¹⁷⁴ ประธาน กกต. ออกมายอมรับว่าผู้ประพันธ์เพลงได้
 เก็บข้อมูลจากกกต. โดยอ้างอิงจากคำขวัญที่อยู่ในหน้าสุดท้ายของ จุลสารประชาชาติฯ ที่ทำแจกจ่าย
 ประชาชน ระบุว่า “เตรียมตัวให้พร้อม ไม่ยอมให้ใครชี้นำ ตัดสินใจอย่างอิสระ เพื่อประชาธิปไตย
 เทียงธรรม” จึงนำไปแต่งเป็นเพลง แต่ปฏิเสธว่าไม่มีเจตนาชี้นำหรือเหยียดคนภาคใดภาคหนึ่ง
 “ขอรับรองว่านำประเด็นเล็กประเด็นน้อยมาจับผิดกระบวนการการทำประชามติ เพราะเป้าหมายเรา
 ต้องการให้ประชาชนออกมาใช้สิทธิโดยไม่มีการชี้นำ ทุกคนมีเสรีภาพ ออกมาแสดงความคิดเห็นได้
 ภายใต้กรอบกฎหมาย”¹⁷⁵

¹⁷¹ “ยื่นกกต.เอาผิดบิดเบือนรธน.-สอบปชต.ใหม่ ‘มีชัย’ จั๊พพ์แอฟ,” *มติชน*, 26 พฤษภาคม 2559, 1.

¹⁷² “‘ศาลรธน.’เร่งชี้ปมม. 61ไม่ล่าช้า,” *มติชน*, 8 มิถุนายน 2559, 1.

¹⁷³ เรื่องเดียวกัน.

¹⁷⁴ “ศาลฎีกาฯ ตัดสินคดีซื้อปุ๋ย คุณ ‘ชูชีพ-วิทยา’ คนละ6ปี-ส่งไปเรือนจำ,” *มติชน*, 9 มิถุนายน 2559, 1.

¹⁷⁵ “ดราม่าจำกัดสิทธิเสรีภาพ ‘สมชัย’ แฉแค่ปรัมเพร,” *ไทยโพสต์*, 10 มิถุนายน 2559, 1.

ขณะที่สัญญาลักษณ์ ดอนศรี ผู้แต่งเนื้อร้องและทำนองเพลงนี้ ยืนยันว่าไม่ได้รับใช้ กกต. แต่เป็นการรับจ้าง โดยได้ปรับแก้เนื้อหา 7-8 รอบก่อนบันทึกเสียง เนื่องจาก กกต. กลัวเนื้อหาไปเข้าข้างรัฐบาล จึงพยายามทำให้มีความเป็นกลางมากที่สุด และได้เชิญผู้เชี่ยวชาญทางกฎหมายและภาษามาร่วมประชุมด้วย “เนื้อหาบอกว่าพี่น้องอีสานบ้านเฮา อย่าให้ใครเขาชี้ซ้ายชี้ขวา เจตนาผู้แต่งคือร่างรัฐธรรมนูญนี้มีทั้งคนเห็นด้วยและไม่เห็นด้วย ประชาชนอยู่ตรงกลาง ดังนั้นต้องมีคนที่ขึ้นอยู่แล้ว คนที่อยากให้รับก็เป็นรัฐบาล ส่วนที่ไม่อยากให้รับก็เป็นฝ่ายตรงข้าม กกต. อยู่ตรงกลางก็ต้องทำให้ประชาชนทั้งหมดรู้ว่าอย่าไปเชื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ไม่ได้มีความคิดว่าคุณเห็นเป็นคนอีสาน อย่าให้ใครมาชักจูงนะ เนื้อหาเราเป็นกลาง แต่ไปโดนเหนือ อีสาน โดยบังเอิญ”¹⁷⁶ เขาอ้างด้วยว่า “นี่เป็นเพลงราชการเพลงแรกที่ตั้งเพราะการวิจารณ์และการแซร์ ส่วนจะมีผลกับการออกมาทำประชามติหรือไม่ คิดว่าประชาชนมีคำตอบในใจ แต่ตอนนี้เพลงมันกระตุ้นให้คนอีสานรู้จักประชามติ และการออกไปใช้สิทธิมากขึ้น แต่ไม่ได้ชี้ซ้ายชี้ขวาวว่าจะรับหรือไม่รับ”¹⁷⁷ แต่ในที่สุดได้ยอมปรับเนื้อหาเพลงใหม่ โดยตัดถ้อยคำที่ถูกวิพากษ์วิจารณ์คือคำว่า “ชักจูงขึ้นา” และ “ชี้ซ้าย ชี้ขวา” ออกไปจากท่อนที่มี คำร้องเป็นภาษาเหนือและภาษาอีสาน พร้อมปรับเนื้อหาในคำร้องที่เป็นภาษาไทยได้ จากเดิมระบุว่ “ปักชัใต้ คนใต้ แผลงใต้ รักประชาธิปไตย รักความเสรี” ปรับเป็น “คนไทย ภาคใด แผลงใด รักประชาธิปไตย รักความเสรี”¹⁷⁸ อีกบทเพลงหนึ่งที่ กกต. ใช้รณรงค์ประชามติคือ “พลังคนรุ่นใหม่... ก้าวไปออกเสียงประชามติ” ขับร้องโดย อิมเมจ-สุธิตา ชนะชัยสุวรรณ และนนท์-ธนนท์ จำเริญ จากเวที The Voice เพื่อเป็นสื่อรณรงค์ประชาสัมพันธ์ให้เยาวชนคนรุ่นใหม่ ซึ่งเป็นผู้มีสิทธิออกเสียงที่มีอายุ 18 ปีบริบูรณ์ในวันออกเสียง หรือนิวโหวตเตอร์ รวม 6 แสนคน ตื่นตัวแล้วออกมาใช้สิทธิออกมามลงประชามติ

นอกจากสื่อทั้ง 8 ประการที่ กกต. ใช้รณรงค์ช่วงประชามติ สมชัย ศรีสุทธิยากร ระบุว่า กกต. ได้ยื่นข้อเสนอลงถึงรัฐบาลจำนวนมาก แต่ไม่ได้รับการตอบสนอง อาทิ เสนอให้เปิดเวทีดีเบตระหว่างฝ่ายเห็นด้วย-เห็นต่างต่อร่างรัฐธรรมนูญ, เสนอให้จัดส่งเอกสารชี้แจงเหตุผลของทั้งฝ่ายเห็นด้วย-เห็นต่างต่อร่างรัฐธรรมนูญแล้วส่งถึงชาวบ้าน, เสนอให้จัดสรรงบประมาณ 100 ล้านบาทให้ฝ่ายเห็นด้วยและเห็นต่างต่อร่างรัฐธรรมนูญ โดยให้ทั้ง 2 ฝ่ายมาลงทะเบียน แล้วจัดสรรงบประมาณให้ฝ่ายละ

¹⁷⁶ อ้างแล้วใน มติชน, 9 มิถุนายน 2559.

¹⁷⁷ อมรินทร์นิวส์ไทม์, สถานีโทรทัศน์อมรินทร์ทีวี, 12 กรกฎาคม 2559.

¹⁷⁸ เนื้อเพลง 7 สิงหาคม ประชาคมดีร่วมใจ ประชาธิปไตยมั่นคง เทียบเวอร์ชันแรกกับเวอร์ชัน 2 ที่มีการปรับปรุง แสดงรายละเอียดไว้ในภาคผนวก ด.

50 ล้านบาทเพื่อไปทำแคมเปญ “ในเมื่อเขาไม่ให้ทำ กกต. เราก็ทำได้เท่านี้ เรื่องดีเบตก็หลบตลอด กรธ. หนีการดีเบต เราเชิญไป เขาก็ไม่มา เขาอยากจะไปพูดฝ่ายเดียวก็เลยไปจัดรายการที่ช่อง 11”¹⁷⁹

กล่าวโดยสรุป สื่อที่ กกต. เลือกนำมาใช้เผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับกระบวนการประชามติร่างรัฐธรรมนูญ ช่วยกระตุ้นให้เกิดการรับรู้ว่าจะมีการลงประชามติในวันที่ 7 สิงหาคม 2559 ได้บางส่วน ทว่าเป็นการรับรู้จากกระแสด้านลบที่เกิดขึ้นทางหน้าสื่อมวลชนคล้ายเป็น negative campaign ไม่ว่าจะเป็น การเปิดเวทีรับฟังความคิดเห็นในค่ายทหาร การทำแอปพลิเคชันที่ห้ามผู้ใช้งานระบุตัวตนว่า “ไม่รับร่างฯ” การแต่งบทเพลงรณรงค์ที่มีเนื้อหากดดันเหยียดทางภูมิภาค หรือการผลิตรายการวิทยุและโทรทัศน์ที่เปิดพื้นที่ให้เครือข่าย “แม่น้ำ 5 สาย” ได้ชี้แจงแถลงความคิดเห็น แม้การดำเนินการเหล่านี้สามารถเรียกร้องความสนใจจากสังคมได้ แต่ก็ส่งผลกระทบต่อภาพลักษณ์ของกระบวนการประชามติ เพราะมองได้ว่ามีลักษณะไม่เปิดกว้าง ไม่เป็นธรรม และมุ่งชี้นำด้วยข้อมูลข่าวสารเพียงชุดเดียว

ขณะที่เนื้อหาร่างรัฐธรรมนูญ ซึ่งถือเป็นสิ่งสำคัญที่สุดของการลงประชามติและควรเผยแพร่ออกไปให้กว้างขวางที่สุด กลับถูกจำกัดการรับรู้ด้วยรูปแบบเอกสารที่ กกต. จัดส่งให้ประชาชนผู้มีสิทธิออกเสียง ซึ่งเป็นเพียงเอกสาร “สรุปเนื้อหา” ไม่ใช่ “เนื้อหาฉบับเต็ม” จนมีเสียงสะท้อนเรื่องประชาชนเข้าไม่ถึงเนื้อหาร่างรัฐธรรมนูญก่อนตัดสินใจ สุดท้าย กกต. จึงยอมซื้อพื้นที่โฆษณาในหนังสือพิมพ์กระแสหลักเพื่อตีพิมพ์เนื้อหาร่างรัฐธรรมนูญทั้ง 279 มาตรา โดยอ้างว่าประหยัดค่าใช้จ่ายกว่าการจัดพิมพ์และเผยแพร่เอง แต่นั่นเท่ากับเป็นการผลักภาระค่าใช้จ่ายไปให้ประชาชนต้องเป็นฝ่ายซื้อหนังสือพิมพ์เพื่อหาร่างรัฐธรรมนูญมาศึกษาเอง

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังมีข้อสังเกตว่าการที่ กกต. เลือกนำเอกสารร่างรัฐธรรมนูญฉบับเต็มจัดเป็นชุดแล้วส่งไปยังหน่วยงานราชการทั้งส่วนกลางและภูมิภาค รวมถึงองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นการดำเนินการที่สอดคล้องกับการสร้างเครือข่าย “สื่อบุคคลเฉพาะกิจ” ของ กกต. และ กรธ. ทำให้การ “รวมศูนย์” ข้อมูลข่าวสารเป็นไปอย่างสมบูรณ์ หากประชาชนทั่วไปต้องการทราบข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับร่างรัฐธรรมนูญ ก็ต้องไปดู-ไปฟัง-ไปขอคำอธิบายจากคนกลุ่มนี้ ซึ่งง่ายต่อการควบคุมทิศทางข้อมูลข่าวสารในช่วงประชามติ

¹⁷⁹ สมชัย ศรีสุทธิยากร, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง, 15 ธันวาคม 2560.

3.1.2 คณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ (กรธ.)

กรธ. กำหนดคำขวัญของร่างรัฐธรรมนูญฉบับลงประชามติ ซึ่งมีเนื้อหา รวม 279 มาตรา เอาไว้ว่า “สร้างประเทศให้พัฒนา สร้างคุณค่าให้คนไทย” ในฐานะผู้กร่างรัฐธรรมนูญ น่าจะอธิบายเนื้อหาสาระของร่างรัฐธรรมนูญได้ดีที่สุด แต่การถกกลับไม่เป็นเช่นนั้นเสียทีเดียว เนื่องจากในเวทีที่ กกต. เป็นเจ้าภาพจัดขึ้นเพื่อให้ กรธ. ได้ชี้แจงสาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญ โดยมี ตัวแทน สนช. ร่วมชี้แจงประเด็นคำถามพ่วงด้วย ซึ่งเป็นที่ทราบกันดีว่าเนื้อหาในบทบัญญัติหลักกับ คำถามพ่วงนั้นไม่สอดคล้องกัน อีกทั้งสื่อที่ กรธ. เลือกใช้เผยแพร่และประชาสัมพันธ์เนื้อหา ร่างรัฐธรรมนูญบางส่วนมีความทับซ้อนกับสื่อของ กกต. สร้างความสับสนแก่ผู้เผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร และประชาชนผู้รับสาร สำหรับการเผยแพร่สาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญดำเนินการผ่าน 6 ช่องทาง ประกอบด้วย 1. ใช้สื่อบุคคล 2. การเปิดเวทีชี้แจง 3. การแจกเอกสารเผยแพร่สาระสำคัญ ร่างรัฐธรรมนูญ 4. การจัดรายการพิเศษผ่านสถานีวิทยุและวิทยุโทรทัศน์ 5. การโฆษณา ประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อสังคมออนไลน์ และ 6. การจัดทำเพลงรณรงค์ มีรายละเอียดดังนี้

ช่องทางแรก การใช้สื่อบุคคล อาสาสมัครเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ ร่างรัฐธรรมนูญ คือวิทยากรกระบวนการที่ กรธ. สร้างขึ้น เพราะรู้ในข้อจำกัดว่า กรธ. เพียง 21 คน ไม่สามารถออกชี้แจงประชาชนได้ทั่วประเทศ จึงสร้างครุต้นแบบเพื่อกระจายข้อมูลให้ทั่วถึง มีชัย ฤชุพันธุ์ ได้ทำหนังสือถึงปลัดกระทรวงมหาดไทย ลงวันที่ 2 พฤษภาคม 2559 เรื่องขอความร่วมมือในการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ร่างรัฐธรรมนูญ เนื่องจากพิจารณาแล้วเห็นว่า “เป็นหน่วยงานที่เข้าถึง เครือข่ายของประชาชนได้ทุกจังหวัดทั่วประเทศ”¹⁸⁰ กลายเป็นที่มาของการสร้างวิทยากรระดับ จังหวัดที่เรียกว่า “ครู ก.” จังหวัดละ 5 คน จำนวน 76 จังหวัด รวม 380 คน วิทยากรระดับอำเภอ หรือ “ครู ข.” อำเภอละ 10 คน จำนวน 878 อำเภอ รวม 8,780 คน และวิทยากรระดับพื้นที่/ หมู่บ้าน/ชุมชน หรือ “ครู ค.” หมู่บ้านละ 4 คน จำนวน 80,491 หมู่บ้าน รวม 321,964 คน¹⁸¹ นั้นหมายความว่า กรธ. สร้าง “เครือข่ายสื่อบุคคลเฉพาะกิจ” ไว้ถึง 331,124 คน (ไม่รวม กทม.)

¹⁸⁰ มีชัย ฤชุพันธุ์ ถึง ปลัดกระทรวงมหาดไทย, กรุงเทพฯ, 2 พฤษภาคม 2559, ใน *ขอความร่วมมือในการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ร่างรัฐธรรมนูญ*.

¹⁸¹ พล.ต.สรรเสริญ แก้วกำเนิด, “กรธ.เตือน ‘คสช.’ ให้อดทน,” *ไทยโพสต์*, 9 พฤษภาคม 2559, 1.

“เราคิดว่าเราไม่มีปัญญาจะชี้แจงได้ทั่วถึง และถึงเราออกทีวีวิทยุก็จะมีคนฟังบางส่วน สุดแต่ว่าเป็นแฟนคลับช่องไหน มันก็จะได้ขาประจำ บวกความบังเอิญไปเปิดดูเข้า ก็ไม่ทั่วถึง เราจึงคิดว่าทำอย่างไรจะลงไปลึกที่สุดเท่าที่จะลึกได้ ก็มีคนแนะนำระบบครู ก. ข. ค. คือเป็นดาวกระจาย เราทำตัวแรก แล้วต่อไปเป็นดาวกระจาย” มีชัยกล่าว¹⁸²

เช่นเดียวกับอุดม รัฐอมฤต โฆษก กรธ. ที่บอกว่า “ช่องทางการพูดคุยคนโดยตรง ถ้าทำได้มากจะดี เพราะการพูดผ่านสื่อ บางครั้งเราวัดยาก แต่การมีคนในพื้นที่ไปทำความเข้าใจยิ่งทำได้มากเท่าไร มันจะเป็นความสำเร็จของร่างรัฐธรรมนูญมากเท่านั้น”¹⁸³

สำหรับแผนฝึกอบรมวิทยากรกระบวนการ เพื่อเผยแพร่สาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญสู่ประชาชน เริ่มจากการฝึกอบรมครู ก. โดยมีชัยเป็นผู้บรรยายภาพรวมของร่างรัฐธรรมนูญ และกรรมการ กรธ. จัดทีมกันบรรยายลงลึกเป็นหัวข้อรวม 5 ประเด็นหลัก¹⁸⁴ และผู้แทน สนช. ร่วมขึ้นเวทีชี้แจงประเด็นคำถามพ่วงท้ายของ สนช. จากนั้นให้ครู ก. ออกไปอบรมครู ข. ต่อที่จังหวัดของตน มีตัวแทน กรธ. และ สนช. คอยเป็น “พี่เลี้ยง” ในการฝึกอบรมซึ่งแบ่งพื้นที่ดูแลเป็น 9 กลุ่มจังหวัด ต่อมาครู ข. ออกไปอบรมครู ค. ตามหมู่บ้าน/ชุมชน ก่อนที่ครู ค. จะลงพื้นที่เผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับร่างรัฐธรรมนูญและคำถามพ่วงให้แก่ประชาชนต่อไป ทั้งนี้ กรธ. เปรียบเปรยครู ค. ว่าเป็น “4 ทหารเสือ ทำหน้าที่เป็นอาสาสมัครเผยแพร่ประชาธิปไตยระดับหมู่บ้าน ๆ ละ 4 คน ใช้ยุทธการเดินเคาะประตูทุกหลังคาเรือน”¹⁸⁵ ตามที่แสดงรายละเอียดไว้ในตารางที่ 3.1

ตารางที่ 3.1 หลักสูตรและแผนการฝึกอบรมวิทยากรกระบวนการของ กรธ.

วันที่	วิทยากร	จำนวน (คน)	แผนปฏิบัติการ
18-19 พ.ค.	ครู ก. 76 จ. (5 คน/จ.)	380 คน	กรธ. และ สนช. อบรมครู ก. โดยอธิบายเนื้อหา 5 ส่วนคือ 1. สิทธิเสรีภาพ สิทธิสตรี หน้าที่ของรัฐ และแนวนโยบายแห่งรัฐ 2. การปฏิรูปประเทศ 3. รัฐสภา คณะรัฐมนตรี กระบวนการเลือกตั้ง 4. กระบวนการยุติธรรม การขัดกันแห่งผลประโยชน์ และ 5. ท้องถิ่น

¹⁸² มีชัย ฤชุพันธุ์, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตริสุวรรณ, รัฐสภา 22 มีนาคม 2560.

¹⁸³ อมรินทร์นิวส์ไทม์, สถานีโทรทัศน์อมรินทร์ทีวี, 21 กรกฎาคม 2559.

¹⁸⁴ ดูหลักสูตรและแผนการฝึกอบรมวิทยากรกระบวนการของ กรธ. ใน ตารางที่ 3.1.

¹⁸⁵ ชาติชา ย ณี เชียงใหม่, “ปัญหาทุจริตต้องหมดไป ประยุทธ์ยันไม่เคยคิดทำลายประชาธิปไตย,” *ไทยรัฐ*, 27 เมษายน 2559, 1.

วันที่	วิทยากร	จำนวน (คน)	แผนปฏิบัติการ
22 พ.ค.- 7 มิ.ย.	ครู ข. 76 จ. (10 คน/อ.)	8,780 คน	ครู ก. อบรมครู ข. ที่จังหวัดของตน โดยอธิบายเนื้อหา 3 ส่วนคือ 1. สิทธิ เสรีภาพ แนวนโยบายแห่งรัฐ 2. การเมือง รัฐสภา คณะรัฐมนตรี และ 3. องค์การอิสระ การปฏิรูป และบทเฉพาะกาล ตามด้วยการสรุปสาระสำคัญ 10 ประเด็นตามคู่มือที่ กรธ. จัดทำ
3 มิ.ย.	ครู ก. กทม. (3 คน/เขต)	150 คน	กรธ. และ สนช. อบรมวิทยากรระดับสำนักงานเขตของ กทม.
7-29 มิ.ย.	ครู ข. กทม.	4,380 คน	กรธ. สนช. อบรมวิทยากรระดับชุมชนของ กทม.
8-21 มิ.ย.	ครู ค. (4 คน/ม.)	321,964 คน	ครู ข. อบรมครู ค. ที่หมู่บ้าน/ชุมชนในอำเภอของตน
16 มิ.ย.- 5 ส.ค.			ครู ค. ลงพื้นที่เผยแพร่ความรู้แก่ประชาชนในชุมชนของตน

ที่มา: จากการเก็บรวบรวมข้อมูลของผู้วิจัยจากแหล่งข้อมูลหนังสือพิมพ์ (มติชน ไทยรัฐ ไทยโพสต์) ตั้งแต่วันที่ 29 มีนาคม-10 กันยายน 2559 ร่วมด้วยการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมของผู้วิจัย.

ในแต่ละขั้นตอนก่อนและหลังเข้ารับการฝึกอบรม กรธ. ได้ออกแบบสอบถามบรรดาครู ๆ ทั้งหลายเพื่อตรวจสอบความรู้เกี่ยวกับร่างรัฐธรรมนูญ แต่ถึงอย่างนั้น ครู ก. จังหวัดสุราษฎร์ธานี กล่าวภายหลังเข้ารับการฝึกอบรมว่า “คงไปเล่ารายละเอียดทั้งหมดไม่ได้ แต่เราคงไปเล่าว่าร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ มีสาระสำคัญอะไรที่เปลี่ยนแปลงเพิ่มเติม.. ส่วนคำถามพ่วงที่พูดว่าให้ ส.ว. ร่วมเลือกนายกฯ ก็ไม่ชัดเจนในคำถาม เรายังรอคำอธิบาย ซึ่งอาจจะเป็นตัวที่เราต้องไปตอบปัญหา”¹⁸⁶ เช่นเดียวกับครู ค. สังกัด กทม. บางคนที่ยอมรับว่ายังไม่มีความรู้ชัดเจนเกี่ยวกับสารที่จะนำไปสื่อต่อ “เราจะขยายความรู้ให้ชาวชุมชนได้รู้เป็นคำรบแรก อาจจะรู้แต่ก็ไม่ละเอียด แต่จะเป็นบรรทัดฐานขั้นแรกที่เขาควรจะรู้”¹⁸⁷ แต่เมื่อถูกประชาชนตั้งคำถามเกี่ยวกับเนื้อหาร่างรัฐธรรมนูญ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นประเด็นเรื่องการศึกษา ครู ค. บางรายก็ไม่มีคำตอบที่แน่ชัด แต่ตอบไปตามความเข้าใจแบบคร่าว ๆ¹⁸⁸

¹⁸⁶ ครู ก. จังหวัดสุราษฎร์ธานีผู้ไม่ประสงค์จะเปิดเผยชื่อ, วิทยากรศูนย์ ตรีสุวรรณ, ระหว่างการฝึกอบรมวิทยากรกระบวนการ (ครู ก.) ที่โรงแรมมิราเคิล แกรนด์, 19 พฤษภาคม 2559.

¹⁸⁷ ประภา รอดโฉมฉิน วิทยากรระดับชุมชน เย็นอากาศ 2 เขตยานนาวา กทม., อมรินทร์นิวส์ไนท์, สถานีโทรทัศน์อมรินทร์ทีวี, 18 กรกฎาคม 2559.

¹⁸⁸ เรื่องเดียวกัน.

แม้วิทยาการกระบวนการเป็นสื่อหลักที่ กรธ. ใช้เผยแพร่สาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญ แต่มีชัยยอมรับว่าสารที่ต้องการสื่อไปไม่ครบร้อยละ 100¹⁸⁹ และเป็นห่วงเรื่องการ “แปลงสาร” อยู่บ้าง จึงให้ กรธ. สุ่มลงพื้นที่เพื่อรับฟัง ทำความเข้าใจเพิ่มเติม และออกแบบสำรวจสอบถามจากสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ หรือนิด้าโพล และสถาบันพระปกเกล้า¹⁹⁰ นอกจากนี้ ยังมี “บริการหลังการเรียนวิชารัฐธรรมนูญ” ด้วยการเปิดสายด่วน (call center) 1248 ให้ครู ก. ข. ค. โทรมาถามคำถามที่สงสัย หรือคำถามที่ประชาชนถามมาแล้วตอบไม่ได้ โดยมีคณะทำงาน กรธ. คอยตอบคำถาม แต่ปรากฏว่าตลอด 1 เดือนที่เปิดสายด่วน (กรกฎาคม-สิงหาคม 2559) มีผู้โทรมาสอบถามประมาณ 50 คนเท่านั้น ซึ่งสาเหตุที่ตัวเลขไม่มาก คณะทำงาน กรธ. ประเมินว่าเป็นเพราะไม่ได้เปิดโอกาสให้ประชาชนโทรเข้ามาสอบถามโดยตรง¹⁹¹

“เราพบว่าด้วยเวลาอันสั้น เวลากระจายมันหายหกดกหล่น เพราะเขาไม่ได้ถูกฝึกมาให้คิดในลักษณะเกิดความเข้าใจ แต่ถูกฝึกมาให้จำ ดังนั้นเวลาไปอธิบาย เรื่อง 10 เรื่อง เราก็จะบอก 8 เรื่อง เพราะคิดว่าถ้าเข้าใจ 8 อีก 2 ก็จะเข้าใจได้ แต่เอาเข้าจริง 8 ก็คือ 8 ส่วนที่เราได้มากก็คือพวก อสม. (อาสาสมัครหมู่บ้าน) ที่ถูกฝึกมาในแง่จะเข้าใจเรื่องที่ไปดูแลชาวบ้าน ดังนั้นเวลาเราใส่อะไรอธิบายไป เขาก็จะคันต่อ แล้วไปบอกชาวบ้าน เราก็ไปขอให้กระทรวงสาธารณสุขขออธิบายให้เขาฟังก่อน โดยเฉพาะประเด็นด้านสาธารณสุข เช่น แพทย์ปฐมนิเทศ ที่บรรจุลงร่างรัฐธรรมนูญ เขาก็ชอบก็เอาไปขยาย” มีชัยกล่าว¹⁹²

ขณะที่สิริพรรณ นกสวน สวัสดิ์ อาจารย์ประจำคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ชี้ให้เห็นความน่ากังวลของกระบวนการส่งสารผ่านครู ก. ข. ค. เนื่องจากเนื้อหา ร่างรัฐธรรมนูญเข้าใจยากอยู่แล้ว แม้แต่อาจารย์รัฐศาสตร์ยังไม่ค่อยเข้าใจเลย จึงเห็นว่า กกต. และ กรธ. ควรแจกร่างรัฐธรรมนูญฉบับเต็มให้ประชาชนไปศึกษาเพื่อให้ได้สารครบถ้วนและไม่ผิดพลาด “การใช้สื่อบุคคลของ กรธ. มันเหมือนเล่นเกมปองปากแล้วกระซิบข้างหูบอกข้อความต่อกันไปเรื่อย ๆ จะเห็นว่าสารจากคนแรกกับคนสุดท้ายมันต่างกันสิ้นเชิง”¹⁹³

¹⁸⁹ “‘บึกตู่’ ใจกว้าง เผยไม่คิดรังแกผู้หญิง,” *ไทยรัฐ*, 4 พฤษภาคม 2559, 1.

¹⁹⁰ เรื่องเดียวกัน.

¹⁹¹ นาคะ ดวงวิชัย, *อมรินทร์นิวส์ไนท์*, สถานีโทรทัศน์อมรินทร์ทีวี, 21 กรกฎาคม 2559.

¹⁹² มีชัย ฤชุพันธุ์, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, รัฐสภา, 22 มีนาคม 2560.

¹⁹³ *อมรินทร์นิวส์ไนท์*, สถานีโทรทัศน์อมรินทร์ทีวี, 13 พฤษภาคม 2559.

อย่างไรก็ตาม กรธ. ได้ปรับกลยุทธ์ในการสื่อสารใหม่หลังเห็นปัญหาในการนำร่างรัฐธรรมนูญส่งถึงประชาชนผ่านครุ ก. ข. ค. ด้วยการหันไปชี้แจงแบบเจาะลึกรายประเด็นกับบุคคลเฉพาะกลุ่มตามแต่สายอาชีพมากขึ้น โดยคาดหวังให้คนเหล่านั้นเกิดความเข้าใจแล้วนำสารไปสื่อต่อ แทนการชี้แจงแบบดาวกระจายหรือเหวี่ยงแห

ช่องทางที่ 2 การเปิดเวทีชี้แจง นอกจากส่งตัวแทนไปร่วมเวทีของ กกต. ทั้งในส่วนกลางและภูมิภาค กรธ. ยังเปิดเวทีแยกเพื่อชี้แจงสาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญ โดยสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (นิด้า) ได้สุ่มเลือกพื้นที่ 107 หมู่บ้านใน 27 จังหวัดให้ กรธ. ลงไปชี้แจงเนื้อหาร่างรัฐธรรมนูญโดยตรง¹⁹⁴ นอกจากนี้ยังร่วมกับองค์กรอื่นจัดกิจกรรมเสวนาเชิงวิชาการ รับเชิญไปกล่าวบรรยายพิเศษ ตลอดจนเดินสายไปชี้แจงสาระสำคัญแบบเจาะลึกกับบุคคลเฉพาะกลุ่ม¹⁹⁵

ช่องทางที่ 3 การแจกเอกสารเผยแพร่สาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญ กรธ. เป็นผู้จัดทำเนื้อหาเอกสารคำอธิบายสาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.... เล่ม 1 (อธิบายเป็นตัวอักษร 35 หน้า) และเอกสารคำอธิบายสาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.... เล่ม 2 (อธิบาย 10 เรื่องนำรู้ผ่านอินโฟกราฟฟิค 14 หน้า) ทั้งนี้เอกสารทั้ง 2 เล่มจัดทำเสร็จเมื่อวันที่ 12 เมษายน 2559 ก่อนที่ กกต. จะจัดส่งให้ประชาชนที่บ้าน 17 ล้านคน เนื่องจากกฎหมายกำหนดให้ กกต. เป็นผู้จัดพิมพ์และจัดส่งเนื้อหาร่างรัฐธรรมนูญแก่ประชาชนสำหรับเอกสารดังกล่าวเป็นการสรุปเนื้อหาของร่างรัฐธรรมนูญ 279 มาตรา โดยประเด็นที่ กรธ. เลือกสรุปมาทั้งหมด 28 ประเด็น ขณะที่ด้านหลังของเอกสารมีการพิมพ์ประโยค/ข้อความที่เป็นคำขวัญสรุปสาระสำคัญของรัฐธรรมนูญรวม 5 ประเด็น เพื่อสร้างการจดจำแบบง่าย ๆ ได้แก่ “สกัดคนโกงเข้าสภา ด้วยกติกาในรัฐธรรมนูญ”, “ทุกเสียงมีค่า กาบัตร์เดียว”, “คุ้มครองตั้งแต่ท้องแม่จนแก่เฒ่า”, “ทุกชีวิตมีคุณค่า รัฐให้การคุ้มครองดูแล”, “ชุมชนท้องถิ่นพัฒนา ปวงประชามีส่วนร่วม” ส่วนที่ปกหลังระบุว่า “บ้านเมืองต้องมีชื่อแป่ รัฐธรรมนูญ คือ ชื่อแป่ของบ้านเมือง...” ซึ่งถือเป็นการสร้างนิยามร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้

¹⁹⁴ “สปท.ชูปรองดอง ชงกม.ชะลอโทษ นั้ดถก’วิษณุ’เร่งคลอด,” *มติชน*, 9 พฤษภาคม 2559, 1.

¹⁹⁵ การชี้แจงสาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญแบบเฉพาะกลุ่มของ กรธ. แสดงรายละเอียดไว้ในภาคผนวก ต.

ช่องทางที่ 4 การจัดรายการพิเศษผ่านสถานีวิทยุและวิทยุโทรทัศน์ นอกจากรายการพิเศษที่ทาง กกต. จัดทำขึ้นออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ทุกช่อง โดยมี กรธ. และ สนช. เป็นวิทยากรรับเชิญไปบรรยายเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับตน ในช่วงโค้งสุดท้ายก่อนลงประชามติ กรธ. ยังติดต่อไปยังรัฐบาลขอทำรายการเองใช้ชื่อว่า “รู้ลึก รู้ชัด รู้รัฐธรรมนูญ” ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ 6 ช่องหลัก ได้แก่ ช่อง 3, 5, 7, 9, NBT และ ThaiPBS วันละ 2 เวลาหลังเคารพธงชาติ 08.00 น. และ 18.00 น. ครั้งละ 3 นาที ตั้งแต่วันที่ 25 กรกฎาคม-5 สิงหาคม 2559 รวม 22 เทป¹⁹⁶ เพื่อชี้แจงเนื้อหาร่างรัฐธรรมนูญในรูปแบบบทคัดย่อให้ประชาชนเข้าใจง่าย และ “ป้องกันการถูกบิดเบือน กรธ. อ้างว่ามีความเป็นห่วงคนไทยที่ยังไม่ทราบหรือไม่ตื่นตัวกับร่างรัฐธรรมนูญ เพราะเป็นเรื่องใกล้ตัว จึงขอให้ประชาชนติดตามข้อมูลในสื่อกระแสหลัก”¹⁹⁷

ส่วนรายการตีเบตภายใต้ชื่อ “สาระประชามติ” ที่ กกต. ร่วมกับสถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอสดำเนินการ ช่วงแรกกรธ. ปฏิเสธร่วมวงตีเบตด้วยเหตุผล “ไม่ต้องการทะเลาะกับใคร และจะติดตามว่าในรายการจะมีการบิดเบือนเนื้อหาหรือไม่”¹⁹⁸ แต่ปรากฏว่าในช่วงโค้งสุดท้ายวันที่ 4 สิงหาคม 2559 มีชัยได้นำทีม กรธ. 21 คนไปร่วมตอบคำถามประชาชนทางโทรศัพท์ในรายการดังกล่าวเป็นตอนพิเศษซึ่งใช้ชื่อหัวข้อว่า “ประชาชนถาม-กรธ. ตอบ” โดยมีพิธีกรนำเนื้อหาที่ได้จากการตีเบตของฝ่ายสนับสนุนและคัดค้านร่างรัฐธรรมนูญใน 9 เทปก่อนหน้านี้นำซักถาม กรธ.

นอกจากนี้ กรธ. ยังจัดทำสโปทโทรทัศน์ชุด “เรื่อนำรู้ ร่างรัฐธรรมนูญ” 10 เรื่อง และสโปทวิทยุชุด “สารนะรู้ (รู้มัย รู้มัย)” จำนวน 10 เรื่อง เพื่อขอความร่วมมือสถานีวิทยุและสถานีวิทยุโทรทัศน์เผยแพร่เนื้อหาดังกล่าวด้วย

ช่องทางที่ 5 การโฆษณาประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อสังคมออนไลน์ กรธ. จัดทำแอนิเมชันและวิดีโอกราฟิก 10 เรื่องเด่นของร่างรัฐธรรมนูญแล้วนำเผยแพร่ในสื่อสังคมออนไลน์ โดยระบุเหตุผลในการโพสต์วิดีโอดังกล่าวไว้ว่า “เพื่อให้เกิดความเข้าใจร่างรัฐธรรมนูญง่าย ๆ โดยไม่ต้องเสียเวลาอ่านมาก (updated 27/6/59)” แต่จากการตรวจสอบพบว่าแฟนเพจ “ร่างรัฐธรรมนูญใหม่ของเรา” ที่ กรธ. เป็นเจ้าของ มียอดผู้ถูกใจเพียง 1,753 ไลค์ ไม่ต่างจากเพจ “คณะกรรมการ

¹⁹⁶ ผังออกอากาศรายการ “รู้ลึก รู้ชัด รู้รัฐธรรมนูญ” จัดทำโดย กรธ. แสดงรายละเอียดไว้ในภาคผนวก ก.

¹⁹⁷ พล.ต.สรรเสริญ แก้วกำเนิด, “สั่งล่าแก๊งทำลายชื่อผู้โหวต,” *ไทยโพสต์*, 18 กรกฎาคม 2559, 1.

¹⁹⁸ นรชิต สิงหเสนี, “บิกตูได้ 117 คนดัง อย่าบิบบม’7ส.ค.’ ‘ถ้าไม่ผ่านก็ยกร่างใหม่,’ *มติชน*, 22 กรกฎาคม 2559, 1.

ร่างรัฐธรรมนูญ 2558” มียอดถูกใจ 1,335 โไลค์ และเมื่อตรวจสอบการปฏิสัมพันธ์กับสมาชิกเพจพบว่า มีผู้เข้ามาแสดงความคิดเห็นไม่ถึง 10 ข้อความต่อโพสต์ เช่นเดียวกับการเปิดกลุ่มในแอปพลิเคชันไลน์ซึ่งใช้ชื่อว่า “รัฐธรรมนูญใหม่ของเรา” ผ่าน ID:@ournewconstitution ที่ไม่มีผู้ติดตามมากนัก¹⁹⁹

อย่างไรก็ตามมีชัยอ้างว่า กรธ. ได้ “ผู้ช่วยที่ไม่รู้จักหน้า” มาช่วยทำแคมเปญในโซเชียลมีเดียแบบไม่เคยนึกฝันมาก่อน “พวกโซเชียลช่วยเรามาก หลายอันที่ส่งต่อ ๆ ในโซเชียลเราไม่ได้ทำ เราก็จับตรงนั้นตรงนั้นมา พอผมพูดวันนี้ พรุ่งนี้มีรูป มีตัดต่อข้อความ ถ้าเราทำก็จะเป็นแบบรัฐราชการ”²⁰⁰

ช่องทางที่ 6 การจัดทำเพลงรณรงค์ สิ่งที่ได้เดินทางไปพร้อมกับการเคาะประตูบ้านประชาชนของครุ ค. เพื่อเผยแพร่เนื้อหาร่างรัฐธรรมนูญตามชุมชน/หมู่บ้านต่าง ๆ คือบทเพลงรณรงค์ในการออกเสียงประชามติที่ กรธ. ขอความร่วมมือให้เครือข่ายสื่อมวลชนนำไปเปิดเสียงตามสายจากวิทยุชุมชน และเปิดให้บุคคลทั่วไปดาวน์โหลดได้ผ่านเว็บไซต์ยูทิวบ์ โดยจงใจผลิตเป็น “บทเพลงพื้นบ้าน 4 ภาค” เลือกศิลปินที่มีชื่อเสียงมาร่วมขับร้อง เพื่อเข้าถึงจิตใจคนไทยทุกภาคของประเทศ²⁰¹ จึงเกิดสื่อดนตรี 7 บทเพลงที่ใช้รณรงค์ในการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ²⁰² อย่างไรก็ตามได้เกิดเสียงวิพากษ์วิจารณ์ขึ้นกับเพลงฉ่อยร่างรัฐธรรมนูญ ที่เผยแพร่ทางยูทิวบ์ ความยาว 5.51 นาที โดยมีเนื้อหาตอนหนึ่งร้องว่า “ได้เรียนฟรีถึง 14 ปี” (นาทีที่ 1.30) เหวง โตจิราการ แกนนำ นปช. ตั้งข้อสังเกตว่าเพลงฉ่อยนี้อาจมีเนื้อหาไม่ถูกต้อง เพราะในมาตรา 54 วรรคหนึ่งของร่างรัฐธรรมนูญระบุให้รัฐต้องดำเนินการให้เด็กทุกคนได้รับการศึกษาเป็นเวลา 12 ปี จน กรธ. ต้องออกมาชี้แจงและยืนยันว่าเนื้อหาถูกต้องแล้ว²⁰³

¹⁹⁹ อ้างแล้วใน อมรินทร์ทีวี, 21 กรกฎาคม 2559.

²⁰⁰ มีชัย ฤชุพันธุ์, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตริสุวรรณ, รัฐสภา, 22 มีนาคม 2560.

²⁰¹ ชชาติชาย ณ เชียงใหม่, “ส่งทหารคุกคาม 'วัฒนา' โวย 'วินัย' แจง-เปล่าข่มขู่,” *ไทยรัฐ*, 27 เมษายน 2559, 1.

²⁰² *สื่อเพื่อสร้างการรับรู้ร่างรัฐธรรมนูญ 2559 ฉบับสื่อมวลชน เวอร์ชัน 1*, ซีดีรอม (กรุงเทพฯ: คณะอนุกรรมการพิจารณาจัดทำเนื้อหาในการเผยแพร่ร่างรัฐธรรมนูญ กรธ., 2559), แสดงรายละเอียดไว้ในภาคผนวก ท.

²⁰³ “คิกออฟ'ประชามติ'รณ. กกต.ปลุกอ่านก่อนโหวต,” *ไทยโพสต์*, 26 เมษายน 2559, 1.

กล่าวโดยสรุป เนื้อหาร่างรัฐธรรมนูญที่มีมากถึง 279 มาตรา ถือเป็นเรื่องยากที่ กรธ. จะอธิบายความทั้งหมดได้ จึงเลือกชี้แจงแบบ “บทคัดย่อ” สกัดเฉพาะประเด็นที่คิดว่าเป็นเรื่องเด่นขึ้นมาสื่อสารต่อสังคม จึงถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าให้ข้อมูลไม่ครบถ้วนรอบด้าน จึงใจครอบงำให้ประชาชนเห็นแต่ด้านดีของร่างรัฐธรรมนูญ ทำให้เกิดปฏิกิริยาสะท้อนกลับในทางตรงกันข้าม เมื่อฝ่ายเห็นต่างหยิบยกประเด็นเดียวกันมาอธิบายใหม่ ได้ด้วยข้อมูลอีกชุด กรธ. จึงตกอยู่ในสถานะต้องคอยตามแก้ข่าว-ตามอธิบายซ้ำไม่เว้นแต่ละวัน ด้วยเพราะตระหนักดีว่าหากประชาชนมีอคติกับมาตราเดียวก็อาจไม่รับร่างรัฐธรรมนูญทั้งฉบับได้ แบบที่ปัญญาชนเคยตั้งข้อสังเกตไว้ในคราวลงประชามติร่างรัฐธรรมนูญฉบับปี 2550²⁰⁴

ขณะที่วิทยากรกระบวนการภายใต้ชื่อครู ก. ข. ค. กว่า 3 แสนคนที่ กรธ. สร้างขึ้น เพื่อใช้เป็นสื่อหลักในการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับเนื้อหาร่างรัฐธรรมนูญฉบับลงประชามติในรูปแบบ “ดาวกระจาย” ก็ไม่อาจกระจายข้อมูลที่ กรธ. ต้องการสื่อสารถึงประชาชนได้ดังใจร้อยละ 100 เพราะไม่เข้าใจเนื้อหาร่างรัฐธรรมนูญอย่างถ่องแท้ จึงไม่สามารถตอบคำถามในประเด็นต่าง ๆ ที่ประชาชนสงสัยได้ นั่นทำให้สารของ กรธ. ไม่ได้มีชุดเดียวตามความตั้งใจ แต่แปรเปลี่ยนไปตามความรู้ ประสบการณ์ และวิถีดวงตาของครู ค.

นอกจากนี้วิทยากรกระบวนการของ กรธ. และ กกต. บางส่วนยังเป็นคนกลุ่มเดียวกัน ต้องทำหน้าที่ทั้งอธิบายตัวกระบวนการประชามติซึ่งควรมีความเป็นกลาง และอธิบายตัวเนื้อหาร่างรัฐธรรมนูญซึ่งย่อมชี้ให้เห็นด้านดีของร่างรัฐธรรมนูญเป็นสำคัญ นี่จึงเป็นอีกครั้งที่สื่อบุคคลเฉพาะกิจซึ่งเป็นตัวกลางในการสื่อสารได้ย้อนกลับมาสร้างปัญหาให้แก่กระบวนการประชามติด้วยภาพลักษณ์ “ไม่เป็นกลาง”

3.1.3 สถานิติบัญญัติแห่งชาติ (สนช.)

สนช. มีหน้าที่จัดทำคำอธิบายและเหตุผลของประเด็นเพิ่มเติม หรือคำถามพ่วงส่งให้ กกต. และดำเนินการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์เพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องแก่ประชาชนจึงเป็น 1 ใน 4 องค์การที่เข้าร่วมทีมชี้แจงสาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญและคำถามพ่วงผ่านช่องทางการสื่อสารต่าง ๆ ทั้งเวทีที่จัดขึ้นโดย กกต. กรธ. เพื่อสื่อสารกับประชาชน เวทีการฝึกอบรมวิทยากรครู ก. ข. ค. รวมถึงร่วมเป็นวิทยากรในรายการพิเศษทางสถานีวิทยุและวิทยุโทรทัศน์ที่ กกต. และ กรธ. เป็นเจ้าภาพ อย่างไรก็ตาม สนช. มีแผนประชาสัมพันธ์เฉพาะประเด็นคำถามพ่วงด้วย

²⁰⁴ นันทวัฒน์ บรมานันท์, อ้างแล้วใน “บทสัมภาษณ์ทางวิชาการ เรื่อง การออกเสียงประชามติ (referendum): ประสบการณ์ของไทยกับต่างประเทศ”.

ช่องทางแรก การเปิดเวทีชี้แจง ในการเปิดให้สมาชิกรัฐสภาแจ้งความจำนงค์เป็น “อาสาสมัครเผยแพร่และชี้แจงคำถามพ่วง” เพื่อลงพื้นที่ 9 กลุ่มจังหวัดพร้อมทีม กรธ. ที่ออกเผยแพร่สาระสำคัญร่างรัฐธรรมนูญ และลงพบปะประชาชนตามโครงการ “สนช. พบประชาชน” ปรากฏว่ามีสมาชิก สนช. 123 คน และสมาชิกสภาขับเคลื่อนการปฏิรูปประเทศ (สปท.) 42 คนสมัครเป็นอาสาสมัคร²⁰⁵ ทั้งนี้ในการชี้แจงเนื้อหาของคำถามพ่วง สนช. และ สปท. มักหยิบยกเรื่อง “สถานการณ์การเมืองปัจจุบันและอนาคตการเมืองไทย” มาเป็นชุดคำอธิบาย เพื่อฉายให้เห็นภาพการเลือกตั้งอย่างเดียวนิเสธคำตอบ และเชื่อมโยงให้เห็นเหตุผลความจำเป็นในการมีคำถามพ่วง²⁰⁶ สำหรับเวที “สนช. พบประชาชน” เป็นกิจกรรมเฉพาะของ สนช. ที่มีมาก่อนหน้ารัฐบาลจะประกาศให้มีการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ ต่อมาความชัดเจนในการจัดให้มีการออกเสียงประชามติจึงปรับรูปแบบโครงการเพื่อใช้เครือข่าย สนช. ในการอธิบายหลักการและเหตุผลคำถามพ่วง นอกจากนี้ยังมีอีกกิจกรรมของ สนช. ที่ถูกปรับรูปแบบมาเพื่อใช้เป็นเวทีประชาสัมพันธ์ประเด็นคำถามพ่วงคือโครงการ “เสริมสร้างความพร้อมแก่ท้องถิ่น หลักสูตรกระบวนการเสริมสร้างผู้นำนักประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม”²⁰⁷

พีระศักดิ์ พอจิต รองประธาน สนช. หนึ่งในบุคคลที่ร่วมกิจกรรม “สนช. พบประชาชน” ยอมรับว่าวัตถุประสงค์หนึ่งของโครงการนี้คือการหยั่งกระแสจากประชาชนเพื่อปรับกลยุทธ์การสื่อสาร “การเผยแพร่ประเด็นคำถามพ่วงของ สนช. แม้เราไม่ถึงกับทำโพลแต่แอบรวบรวมผลสำรวจไว้ พบว่าขณะนี้คะแนนยังก้ำกึ่งรู้สึกว่าคำถามพ่วงจะผ่านหรือไม่”²⁰⁸

ช่องทางที่ 2 การแจกเอกสารเผยแพร่สาระสำคัญของคำถามพ่วง หลักการเหตุผลพร้อมคำอธิบายประเด็นคำถามเพิ่มเติมของ สนช. อยู่ใน “เอกสารสืชมพู่” เพียง 3 แผ่น ที่ทีมวิทยากรจาก สนช. แจกจ่ายให้กับบรรดาวิทยากรกระบวนการทั้งครู ก. ข. ค. และยังมีเอกสารอินโฟกราฟฟิคประกอบอีก 1 แผ่น เพื่ออธิบายว่า “ทำไมจึงต้องมีคำถามเพิ่มเติม?” และ “คำถามเพิ่มเติมถามว่าอะไร?”

²⁰⁵ “ปล่อยจับเสียระบบ! ปิวอีกขอประกัน8มือโพสต์‘บิกตู’ยันข้อหาไม่ใช่ถูกล้อ,” ไทยโพสต์, 4 พฤษภาคม 2559, 1.

²⁰⁶ เจตน์ ศิรธรานนท์, อ้างแล้วใน ไทยรัฐ, 4 พฤษภาคม 2559.

²⁰⁷ การเปิดเวทีชี้แจงคำถามพ่วง โดย สนช. แสดงรายละเอียดไว้ในภาคผนวก ธ.

²⁰⁸ “สนช.ได้คลิปเหล่า แต่รับพลาด-คำถามชี้้นำ บิ๊กตูฮึด นศ.-สื่อ ผิดจับตะ,” ไทยรัฐ, 12 กรกฎาคม 2559, 1.

ช่องทางที่ 3 การจัดรายการพิเศษผ่านสถานีวิทยุและวิทยุโทรทัศน์ สนช. ได้จัดทำรายการ “ไขข้อข้องใจ กับคำถามพ่วง” ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ 6 ช่องหลัก วันละ 2 เวลาหลังเคารพธงชาติ เวลา 08.00 น. และ 18.00 น. ครั้งละ 3 นาที ตั้งแต่วันที่ 30 กรกฎาคม-4 สิงหาคม 2559 รวมทั้งสิ้น 12 เทป²⁰⁹ นอกจากนี้ยังได้เวลาในการจัดทำรายการพิเศษของสถานีโทรทัศน์ช่องทรูวิชั่นส์ และเนชั่น จำนวน 60 ตอน แบ่งเป็น กรธ. ตอนละ 26 นาที และ สนช. ตอนละ 9 นาที เพื่อชี้แจงสาระสำคัญของคำถามพ่วง²¹⁰

ช่องทางที่ 4 การจัดทำเพลงรณรงค์ สนช. เดินตามรอย กกต. และ กรธ. ด้วยการจัดทำคลิปบทเพลงแหล่ “คำถามพ่วง” เผยแพร่ทางสื่อสังคมออนไลน์ และกลายเป็นอีกบทเพลงที่ถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าจูงใจชี้นำ หลังภาพประกอบเพลงดังกล่าวสาดิตการลงประชามติโดยกากบาทในช่อง “เห็นด้วย” พล.อ.สมเจตน์ บุญถนอม สมาชิก สนช. ในฐานะกรรมการ (กมธ.) สามัญพิจารณาศึกษาเสนอแนะและรวบรวมความเห็นเพื่อการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นผู้จัดทำคลิปนี้ ออกมาชี้แจงว่า กมธ. ยังไม่มีมติให้ความเห็นชอบคลิปนี้ ได้สั่งให้ปรับแก้แล้ว ยืนยันไม่มีเจตนาชี้นำ²¹¹

กล่าวโดยสรุป บทบาทของ สนช. ในการเผยแพร่ประเด็นคำถามพ่วงไม่ได้โดดเด่น หากเทียบกับบทบาทของ กกต. และ กรธ. ซึ่งกรรมการ กรธ. เปรียบเปรยยุทธศาสตร์ในการชี้แจงร่างรัฐธรรมนูญและคำถามพ่วงว่าเป็นการ “ขายเหล้า พ่วงเปียร์” กล่าวคือผู้ชี้แจงในเวทีต่าง ๆ มุ่งอธิบายสาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญเป็นหลัก ภายใต้สมมุติฐานว่าหากร่างรัฐธรรมนูญผ่านคำถามพ่วงก็จะผ่านประชามติไปด้วย ขณะที่ความมุ่งหมายแท้จริงของคำถามพ่วงซึ่งมีเนื้อหาถึง 4 บรรทัดยังสับสน คลุมเครือ ไม่ถูกอธิบายให้เกิดความชัดเจน ทว่ากลายเป็นผลดีเพราะนำไปสู่การตีความแบบ “ขยายความ” ได้ในภายหลัง โดยเฉพาะประเด็นให้ ส.ว. ที่มาจากการแต่งตั้ง

²⁰⁹ ผังออกอากาศรายการ “ไขข้อข้องใจ กับคำถามพ่วง” จัดทำโดย สนช. แสดงรายละเอียดไว้ในภาคผนวก น.

²¹⁰ เจตน์ ศิรธรานนท์, อ้างแล้วใน *ไทยรัฐ*, 4 พฤษภาคม 2559.

²¹¹ อ้างแล้วใน *ไทยรัฐ*, 12 กรกฎาคม 2559.

“ร่วมเสนอชื่อ” นายกรัฐมนตรี หรือ “ร่วมลงมติ” เลือกนายกรัฐมนตรีได้อย่างเดียว จนต้องส่งเรื่องให้ ศาลรัฐธรรมนูญ ตีความคำถามพ่วงตั้งแต่รัฐธรรมนูญฉบับที่ 20 ยังไม่มีผลบังคับใช้²¹²

3.1.4 รัฐบาลคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (ครม. และ คสช.)

ในฐานะรับผิดชอบการบริหารราชการแผ่นดิน ดูแลรักษาความสงบเรียบร้อย และเป็นผู้กำหนดให้มีการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ รัฐบาลภายใต้การนำของ พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา จึงสั่งการให้หน่วยงานด้านมวลชนและหน่วยงานด้านความมั่นคง สนับสนุนภารกิจประชามติ ทั้งนี้ตาม พ.ร.บ. ว่าด้วยการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559 กำหนดให้หน่วยงาน และเจ้าหน้าที่ของรัฐทุกหน่วยสนับสนุนคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ (กรธ.) ในการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ทำความเข้าใจสาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญให้ ประชาชนรับทราบ รัฐบาลโดยกระทรวงมหาดไทยจึงแจ้งให้ทุกจังหวัดจัดตั้งศูนย์สนับสนุนการ เผยแพร่และประชาสัมพันธ์ในระดับจังหวัดและอำเภอ และให้คัดเลือกวิทยากรระดับจังหวัด (ครู ก.) ระดับอำเภอ (ครู ข.) และวิทยากรระดับหมู่บ้าน/ชุมชน (ครู ค.) รวม 331,124 คน²¹³ โดยกำหนดว่า การคัดเลือกครู ก. จะคัดจากหัวหน้าส่วนราชการระดับจังหวัด หรือข้าราชการที่มีคุณสมบัติเหมาะสม²¹⁴ เพื่อทำหน้าที่อบรมครู ข. และครู ค. ต่อไป

“นายกฯ เน้นย้ำว่าต้องให้ความสำคัญกับการคัดเลือกวิทยากรทุกระดับ ส่งเสริม การมีส่วนร่วมของประชาชนโดยเฉพาะในระดับหมู่บ้าน/ชุมชน เช่น กรรมการหมู่บ้าน, อสม., สมาชิก สหกรณ์, คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ (กทบ.), แกนนำกลุ่มออมทรัพย์,

²¹² คำวินิจฉัยที่ 6/2559 เรื่องคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ ส่งร่างรัฐธรรมนูญซึ่งแก้ไขใน ส่วนที่เกี่ยวข้องเพื่อพิจารณาวินิจฉัยว่าเป็นการชอบด้วยกับผลการออกเสียงประชามติแล้วหรือไม่ โดยวินิจฉัยว่าผู้มีสิทธิเสนอชื่อนายกฯ คือ ส.ส. เท่านั้น เนื่องจากเป็นความต้องการของประชาชน และได้รับความไว้วางใจจากประชาชน ส่วนผู้มีสิทธิเสนอชื่อยกเว้นการเสนอชื่อนายกฯ จากบัญชี พรรคการเมือง และให้ความเห็นชอบบุคคลที่สมควรได้รับแต่งตั้งเป็นนายกฯ คือที่ประชุมร่วมรัฐสภา (ส.ส. และ ส.ว.), ศาลรัฐธรรมนูญ, นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 28 กันยายน 2559, http://www.constitutionalcourt.or.th/occ_web/download/article/file_import/center6_59.pdf (สืบค้นเมื่อวันที่ 18 ตุลาคม 2560).

²¹³ พล.ต.สรรเสริญ แก้วกำเนิด, อ้างแล้วใน *ไทยโพสต์*, 9 พฤษภาคม 2559.

²¹⁴ เรื่องเดียวกัน, การคัดเลือกครู ก. มาจาก 1. รองผู้ว่าฯ หรือปลัดจังหวัด 2. ผู้บัญชาการ กองกำลังรักษาความสงบเรียบร้อยในพื้นที่ 3. นายแพทย์สาธารณสุขจังหวัด 4. ศึกษาธิการจังหวัด และ 5. หัวหน้าส่วนราชการระดับจังหวัด.

กลุ่มดูแลป่า เป็นต้น ซึ่งต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาของร่างรัฐธรรมนูญอย่างแท้จริง และต้องมีความเป็นกลาง ไม่ชี้นำให้ประชาชนตัดสินใจอย่างหนึ่งอย่างใด" พล.ต.สรรเสริญ แก้วกำเนิด โฆษกประจำสำนักนายกรัฐมนตรี กล่าว²¹⁵ สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของ กรธ. ที่กำชับให้กระทรวงมหาดไทยเรื่องการคัดเลือกครุ ก. ข. ค. ว่า “ต้องมีคุณสมบัติคือเป็นที่เคารพของบุคคลทั่วไป เป็นกลาง มีทักษะในการพูดคุย และมีเวลา”²¹⁶

ด้วยเครือข่ายบุคคลที่ถูกดึงมาร่วมเป็นวิทยากรกระบวนการ คอยอำนวยความสะดวก และรักษาความสงบเรียบร้อยในการออกเสียงประชามติ พ.ศ. 2559 จึงมีส่วราชการอย่างน้อย 6 หน่วยงานเกี่ยวข้องกับกระบวนการออกเสียงประชามติ ได้แก่ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงสาธารณสุข กองทัพ สำนักงานตำรวจแห่งชาติ และกรมประชาสัมพันธ์

3.1.4.1 กระทรวงมหาดไทย

หลังได้รับหนังสือจากประธาน กรธ. เรื่องขอความร่วมมือในการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ร่างรัฐธรรมนูญ กฎหมาย บัญราช ปลัดกระทรวงมหาดไทย มีคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการเฉพาะกิจเพื่อเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ร่างรัฐธรรมนูญ จำนวน 22 คน มีปลัดกระทรวงมหาดไทยเป็นประธาน โดยมีอำนาจหน้าที่ 6 ประการ ได้แก่ 1. สนับสนุนการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์เพื่อทำความเข้าใจสาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญ 2. กำหนดแผนแต่งตั้งคณะอนุกรรมการระดับจังหวัด อำเภอ 3. แต่งตั้งแก้ไขเปลี่ยนแปลงคณะทำงานต่าง ๆ 4. จัดอบรมวิทยากร ครุ ก. ข. ค. 5. กำกับดูแลและติดตามประเมินผลการดำเนินการของจังหวัดและอำเภอ และ 6. เผยแพร่และประชาสัมพันธ์ร่างรัฐธรรมนูญและด้านอื่น ๆ ตามที่ กรธ. มอบหมาย²¹⁷ ภายใต้ความคาดหวังให้มีประชาชนออกไปใช้สิทธิลงประชามติไม่น้อยกว่าร้อยละ 60²¹⁸

แต่เพื่อให้การทำงานของ “เครือข่ายสื่อบุคคล” ที่ทำหน้าที่เผยแพร่สาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญเกิดประสิทธิภาพสูงสุด กระทรวงมหาดไทยจึงมอบหมายให้ครุ ก. มีหน้าที่สำคัญอีก 3 ประการคือ 1. คอยตอบคำถามครุ ข. และ ค. ในระหว่างการฝึกอบรมและ

²¹⁵ เรื่องเดียวกัน.

²¹⁶ ขาดิชาย ฌ เชียงใหม่, “สปท.ชูปรองดอง ชงกม.ชะลอโทษ นั้ดถก ‘วิษณุ’ เร่งคลอด,” มติชน, 9 พฤษภาคม 2559, 1.

²¹⁷ อ้างแล้วใน ไทยรัฐ, 13 พฤษภาคม 2559.

²¹⁸ “เผา”บัญชีรายชื่อ”ประชามติปวนทั้งอีสาน-ใต้,” ไทยรัฐ, 22 กรกฎาคม 2559, 1.

หลังอบรม 2. คอยติดตามการปฏิบัติงานของครู ข. และ 3. คอยติดตามและประเมินผลการตระหนักรู้ และเข้าใจสาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญของประชาชน โดยแบ่งการทำงานออกเป็น 3 ช่วง ได้แก่ วันที่ 15-30 มิถุนายน, วันที่ 1-15 กรกฎาคม และวันที่ 16-31 กรกฎาคม และต้องรายงานผลให้ กระทรวงมหาดไทยรับทราบภายใน 4 วันหลังสิ้นรอบการประเมิน²¹⁹ นอกจากนี้ยังกำหนด “ข้อพึงระวัง” ในการทำหน้าที่เผยแพร่ร่างรัฐธรรมนูญของครู ก. ว่าอาศัยอำนาจตามมาตรา 10 แห่ง พ.ร.บ. ประชามติ พ.ศ. 2559 จึงได้รับความคุ้มครองตามกฎหมาย และในการนำเสนอข้อมูลให้เป็นไปตามที่ปรากฏในร่างรัฐธรรมนูญ ทำหน้าที่ด้วยความเป็นกลาง ไม่แสดงความเห็นส่วนตัว ไม่โน้มน้าว และหลีกเลี่ยงการให้ข้อมูลอันก่อให้เกิดความขัดแย้งในพื้นที่²²⁰

ปลัดกระทรวงมหาดไทยระบุระหว่างมอบนโยบายให้แก่ผู้ว่าราชการ จังหวัดทั่วประเทศว่า “ไม่มีธงไปซ้ายหรือไปขวา ธงอย่างเดียวขอให้ไม่มีการตีหัวกันระหว่างคนโหวต เยสและโหวตโน และผมจะคอยสอบถามผู้ว่าฯ ซึ่งก็ต้องรายงานได้คร่าว ๆ ว่าพื้นที่ใดจะโหวตเยสหรือ โหวตโน เพื่อประเมินสถานการณ์ในพื้นที่ได้”²²¹ ขณะที่ พล.อ.อนุพงษ์ เผ่าจินดา รมว.มหาดไทย คาดโทษว่า “หากมีเหตุเกิดขึ้นในพื้นที่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน จำเป็นจะต้องรับทราบและอธิบายได้ หากไม่สามารถอธิบายได้ว่าในพื้นที่เกิดอะไรขึ้น ต้องมีการพิจารณา”²²² ทั้งนี้มีรายงานข้อมูลเข้าไปที่ วอร์รูม กระทรวงมหาดไทย ระบุว่า พบ 7 จังหวัดเข้าข่าย “อาจเกิดสถานการณ์ไม่สงบ” ในช่วง ประชามติ ประกอบด้วย เชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน เชียงราย ขอนแก่น นครปฐม ราชบุรี ต่อมาได้ ปรากฏความเคลื่อนไหวของฝ่ายคัดค้านร่างรัฐธรรมนูญในพื้นที่เหล่านี้ และนำไปสู่การฟ้องดำเนินคดี กับบุคคลในความผิดฐานฝ่าฝืน พ.ร.บ. ประชามติ

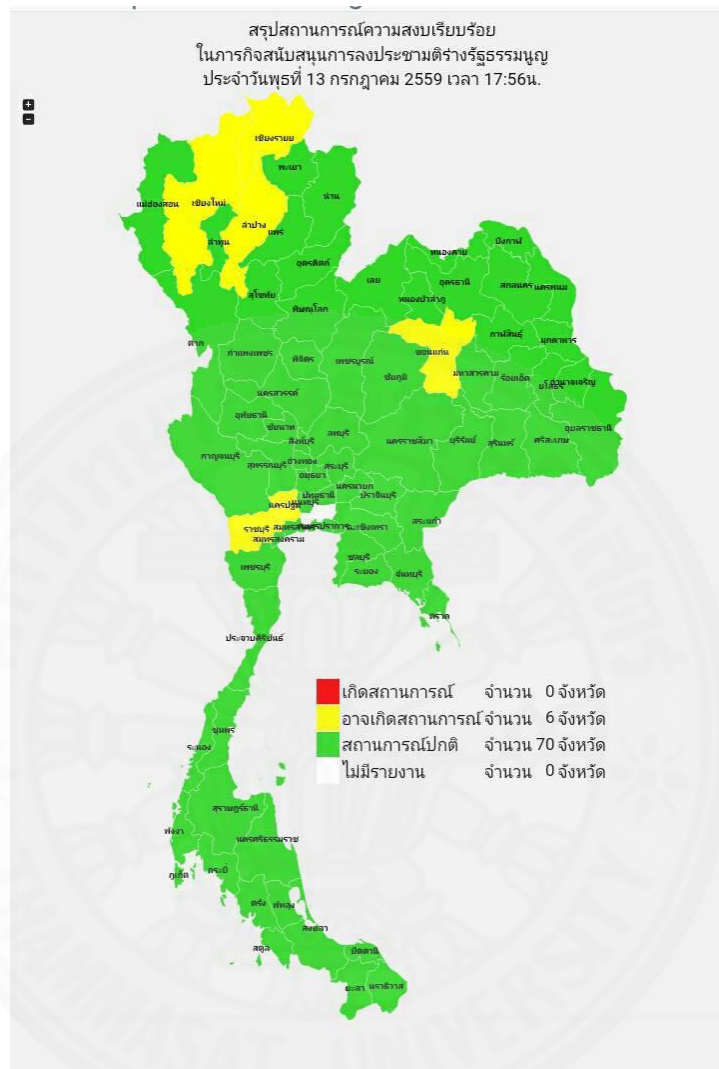
²¹⁹ กระทรวงมหาดไทย, *ภารกิจมอบหมายอาสาสมัครเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ ร่างรัฐธรรมนูญระดับจังหวัด (ครู ก.)*, 2559.

²²⁰ เรื่องเดียวกัน.

²²¹ กฤษดา บุญราช, “สั่ง‘ผวจ.’ประเมิน เสียงเยส-โนรธน.,” *ไทยโพสต์*, 10 พฤษภาคม 2559, 1.

²²² “คาดโทษกำนัน-ผญบ.มท.ปัสกั๊ดป่วน กกต.สมชัยชี้ชัดรธน.แก้บิดเบือน,” *ไทยรัฐ*, 6 กรกฎาคม 2559, 1.

ภาพที่ 3.1 แผนที่สรุปสถานการณ์ความสงบเรียบร้อยในช่วงประชุมติ

ที่มา: ภาพแผนที่แสดงสถานการณ์ความสงบเรียบร้อยในช่วงออกเสียงประชามติ ที่รายงานต่อในประชุมศูนย์รักษาความสงบเรียบร้อยเพื่อสนับสนุนการดำเนินการตาม พ.ร.บ. ประชามติ พ.ศ. 2559 ที่มีปลัดกระทรวงมหาดไทยเป็นประธาน เมื่อวันที่ 13 กรกฎาคม 2559.

นอกจากนี้ในช่วงโค้งสุดท้าย ยังเกิดปัญหาขึ้นในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ จากกรณีมือมืดปล่อยคลิปเสียงทางโซเชียลมีเดียว่าการไปลงประชามติร่างรัฐธรรมนูญขัดกับหลักการของศาสนาอิสลาม จนกระทรวงมหาดไทยต้องขอให้ กกต. จังหวัดและคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดร่วมกำหนดแนวทางแก้ไขและทำความเข้าใจกับประชาชน²²³ แต่คำชี้แจงจากภาครัฐอาจมาช้าเกินไป หรือไม่มีน้ำหนักน่าเชื่อถือเพียงพอ ประชาชนส่วนใหญ่ใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ จึง ลงมติไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ

สำหรับการมอบนโยบาย กำชับการปฏิบัติราชการ และข้อสั่งการทั้งทางวาจาและลายลักษณ์อักษรของผู้บริหารกระทรวงมหาดไทยที่เกิดขึ้นหลายครั้ง รวมถึงการจัดกิจกรรมเพื่อสนับสนุนการออกเสียงประชามติให้ลุล่วงและเป็นไปด้วยความเรียบร้อย ผู้วิจัยได้ประมวลแผนปฏิบัติการของกระทรวงมหาดไทย ซึ่งถือเป็นกลไกหลักของรัฐบาล คสช. แบ่งออกเป็น 3 ช่วงเวลา โดยอิงกับปฏิทินการทำงานของครุ ก. ข. ค. ที่มุ่งเน้นการรณรงค์ให้ข้อมูลเกี่ยวกับร่างรัฐธรรมนูญและกระบวนการประชามติ และการป้องกันและป้องปรามการให้ข้อมูลข่าวสารในเชิงลบต่อร่างรัฐธรรมนูญ โดยมีรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 3.2 แผนปฏิบัติการของกระทรวงมหาดไทย (มท.) ช่วงประชามติ

ช่วงเวลา	แผนปฏิบัติการ/กิจกรรม
ช่วงแรก: 1 พ.ค.-30 มิ.ย.	
9 พ.ค.	ปลัด มท. เรียกประชุมผู้ว่าฯ นายอำเภอ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และผู้บริหารรัฐวิสาหกิจผ่านระบบวิดีโอคอนเฟอเรนซ์ เพื่อชี้แจงแผนการรณรงค์ในช่วงประชามติ โดยระบุถึงบทบาทของคน มท. 3 อย่างคือ 1. ให้ความร่วมมือกับ กรธ. ในการเผยแพร่ร่างรัฐธรรมนูญ 2. ให้ความร่วมมือกับ กกต. ในการจัดหน่วยออกเสียง, ตรวจสอบทะเบียนราษฎรของผู้มีสิทธิออกเสียงประชามติทั่วประเทศ, จัดทำบัญชีรายชื่อผู้มีสิทธิออกเสียง, แจกจ่ายชื่อผู้มีสิทธิออกเสียงในทะเบียนบ้านไปยังเจ้าบ้านให้ทราบก่อนวันออกเสียงไม่น้อยกว่า 15 วัน และรับลงทะเบียนเพื่อขอใช้สิทธิออกเสียงนอกเขตจังหวัด และ 3. รักษาความสงบในพื้นที่ โดยให้ผู้ว่าฯ โทรศัพท์พูดคุยกับแม่ทัพภาค ผู้บัญชาการกองกำลังในพื้นที่ และตำรวจเพื่อร่วมกันตัดสินใจกรณีเกิดเหตุ
11 พ.ค.	รองปลัด กทม. ประกาศพร้อมสนับสนุนภารกิจการออกเสียงประชามติร่าง รธน.
12 พ.ค.	ปลัด มท. ตั้งคณะกรรมการเฉพาะกิจเพื่อเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ร่าง รธน. 22 คน มีปลัดมท. เป็นประธาน

²²³ “ปชป.ไล่กปปส.รับรธน.-ออกไป ชัดจุดยืน-ต้องพันพรรคเทือกปูดแม้วสั้งล้ม‘บิ๊กตุ๋’,” มติชน, 5 สิงหาคม 2559, 1.

ช่วงเวลา	แผนปฏิบัติการ/กิจกรรม
10 มิ.ย.	มท. จัดสัมมนาปลัดจังหวัด นายอำเภอ และผู้บริหารส่วนกลาง เพื่อสนับสนุนการออกเสียงประชามติ โดยเน้นย้ำ 3 ธงคือ ธงร่วมมือกับ กรธ., ธงร่วมมือกับ กกต. และธรรมาภิบาลความสงบเรียบร้อย
16 มิ.ย.	มท. ร่วมกับ กกต. ประชุมมอบนโยบายแก่ปลัดอำเภอและผู้ช่วยจำจังหวัดรวม 954 คน เพื่อชี้แจงขั้นตอนการออกเสียงประชามติ
27 มิ.ย.	ปลัด มท. ประชุมมอบแนวทางการขับเคลื่อนนโยบายเร่งด่วนแก่ผู้ว่าฯ นายอำเภอ กำนัน ผู้ใหญ่บ้านทั่วประเทศ พร้อมกำชับให้สนับสนุนการออกเสียงประชามติ ร้าง ธน.
ช่วงสอง: 1-15 ก.ค.	
1 ก.ค.	รัฐบาลตั้งศูนย์รักษาความสงบเรียบร้อยเพื่อสนับสนุนการดำเนินการตาม พ.ร.บ. ประชามติ พ.ศ. 2559 แบ่งการทำงานเป็น 2 ระดับคือ ระดับจังหวัด มีผู้ว่าฯ เป็นผู้อำนวยการศูนย์ และระดับอำเภอ มีนายอำเภอเป็นผู้อำนวยการศูนย์ ทั้งนี้ปลัด มท. มีหนังสือถึงผู้ว่าฯ เรื่องการตั้งศูนย์ดังกล่าว ระบุว่า มี 3 ภารกิจหลักคือ 1. ภารกิจด้านบริหารจัดการ จัดทำแผนเผชิญเหตุ ชักซ้อมแผน ติดตามสถานการณ์ ประเมินพื้นที่เสี่ยง บูรณาการการรักษาความสงบเรียบร้อยกับภาคส่วนต่าง ๆ เพิ่มความระมัดระวังในการอยู่เวรยาม ตรวจสอบสภาพจากกล้องวงจรปิดรวมทั้งอุปกรณ์ไฟฟ้าส่องสว่าง เพิ่มความเข้มงวดในการตั้งจุดตรวจ จุดสกัด การลาดตระเวน 2. ภารกิจด้านการข่าว ให้ศูนย์ข่าวจังหวัดและอำเภอเป็นหลักโดยใช้เครือข่ายข่าวในพื้นที่เป็นกลไกขับเคลื่อน เป้าหมายคือข่าวสารที่มีการบิดเบือนเนื้อหาสาระของร่าง ธน. และประเด็นคำถามเพิ่มเติม ข่าวสารที่มีการกระทำผิดตาม พ.ร.บ. ประชามติ ข่าวสารที่จะนำไปสู่ความไม่สงบเรียบร้อย 3. ภารกิจด้านการเตรียมความพร้อมในการแก้ไขปัญหาการชุมนุมสาธารณะ ให้ดำเนินการตามแผนดูแลการชุมนุมสาธารณะ ทั้งนี้การรายงานเหตุการณ์ให้ดำเนินการ 3 ช่วงคือ ก่อนวันออกเสียงประชามติ 1 ก.ค.-6 ส.ค. วันออกเสียงประชามติ 7 ส.ค. และหลังวันออกเสียงประชามติ 8-10 ส.ค. หรือจนกว่าจะเรียบร้อย
7 ก.ค.	จังหวัดเชียงใหม่ขอความร่วมมือผู้ประกอบการรถ 4 ล้อแดงรับจ้าง ช่วยประชาสัมพันธ์เชิญชวนคนเชียงใหม่ออกมาใช้สิทธิออกเสียงประชามติ
7 ก.ค.	ประชุมคณะกรรมการเฉพาะกิจเพื่อเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ร่าง ธน. โดยตัวแทนกรมการปกครองรายงานว่าได้ร่วมกับ กกต. ลงพื้นที่ประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนออกไปใช้สิทธิลงประชามติแล้ว 5.8 ล้านคน จัดวิทยากร ครู ก. ข. ค. ลงพื้นที่ทั้งหมดกว่า 3.3 แสนคน โดยวางแผนให้ละทีมจะลงพื้นที่ 4 ครั้ง ยึดหลักปฏิบัติตามกรอบ 5 ด้าน ผ่าน 5 ช่องทาง ได้แก่ 1. หอกระจายข่าววิทยุชุมชน 2. เวทีประชุมหมู่บ้าน 3. งานประเพณี 4. ตามครัวเรือน 5. แจกจ่ายเอกสารของ กรธ. และ สนช.

ช่วงเวลา	แผนปฏิบัติการ/กิจกรรม
	ขณะเดียวกันยังได้จัดตั้งศูนย์รักษาความสงบเรียบร้อยฯ เช่นเดียวกับการเลือกตั้ง ส.ส. และ ส.ว.
12 ก.ค.	กรม. เห็นชอบตามที่ มท.เสนอ ขอรับการสนับสนุนงบประมาณค่าใช้จ่ายในการดำเนินการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ร่าง รธน. เพิ่มเติม จำนวน 258 ล้านบาท เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายของวิทยากรระดับพื้นที่หมู่บ้าน/ชุมชน (ครู ค.) จำนวน 3.2 แสน คน จากเดิมลงพื้นที่ 1 ครั้ง ให้เพิ่มอีก 4 ครั้ง รวมเป็น 5 ครั้ง จะทำให้ครู ค. ได้รับเงินรวมคนละ 1,000 บาท จากเดิม 200 บาทตลอดการลงพื้นที่ โดยใช้งบประมาณจากกรมการปกครองที่ได้รับการเบิกจ่ายในการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ร่าง รธน.
12 ก.ค.	ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอ.บต.) จัดประชุมชี้แจงแนวทางการประชาสัมพันธ์การออกเสียงประชามติในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้
12 ก.ค.	ปลัด มท. สั่งการในกลุ่มไลน์ผู้ว่าฯ ถึงผู้ว่าฯ นายอำเภอ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ให้ตรวจสอบข้อมูลข่าวสารในพื้นที่ หลังปรากฏข่าวสารว่ามีผู้แอบอ้างเขียนจดหมายหรือเขียนข้อความทางเฟซบุ๊ก ไลน์ หรือปล่อยข่าวลือในหมู่บ้านชุมชนต่าง ๆ เกี่ยวกับการลงประชามติร่าง รธน. ว่าจะมีผลให้ยกเลิกโครงการของรัฐที่เคยช่วยเหลือประชาชน ซึ่งเป็นการบิดเบือนข้อเท็จจริง อาจก่อให้เกิดความเข้าใจผิดและเกิดความขัดแย้งในหมู่ประชาชน ทั้งนี้หากจังหวัดใดพบพฤติกรรมให้ประสานงานกับตำรวจและกองกำลังรักษาความสงบ เพื่อสอบสวนจับกุมดำเนินคดีตามกฎหมาย รวมทั้งสอบสวนขยายผลว่ามีการกระทำให้เป็นขบวนการหรือไม่ ใครอยู่เบื้องหลัง และสนับสนุนกันอย่างไร
15 ก.ค.	รมว.มท. เรียกประชุมขับเคลื่อนนโยบายสำคัญของรัฐบาล รวมถึงมอบนโยบายแก่ผู้ว่าฯ เพื่อเตรียมความพร้อมสนับสนุนการออกเสียงประชามติ โดยเน้นใช้กลไกของ มท. หาข่าว
ช่วงสาม: 16 ก.ค.-7 ส.ค.	
18 ก.ค.	ปลัด มท. ส่งหนังสือด่วนที่สุดถึงผู้ว่าฯ นายอำเภอ กำนัน และผู้ใหญ่บ้าน เรื่องการทำลายบัญชีผู้มีสิทธิลงคะแนนเสียงประชามติ โดยแจ้งให้จังหวัดดำเนินการป้องกันและรักษาความสงบเรียบร้อย ดังนี้ 1. กรณีการฉีกทำลายบัญชีผู้มีสิทธิลงคะแนนประชามติ ให้รีบประสานงานกับสำนักงาน กกต. ไปแจ้งความกับตำรวจ และให้แจ้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้านตรวจสอบบุคคลแปลกหน้า หรือกลุ่มวัยรุ่นที่อาจถูกจ้างวานให้เข้าไปทำลายบัญชีผู้มีสิทธิลงคะแนน 2. กำชับเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบติดตามข่าวสารต่าง ๆ ทางสื่อโซเชียลมีเดีย เริ่มปฏิบัติการตรวจสอบ ติดตาม รวมทั้งเมื่อพบข่าวสารที่เป็นเท็จให้รีบสร้างการรับรู้ให้แก่ประชาชนในข่าวสารที่ถูกต้องตามที่กระทรวงกำหนดแนวทางปฏิบัติไว้ และเพิ่มความเข้มข้นในการดำเนินการ 3. ให้ผู้ว่าฯ ใช้เครื่องมือสื่อสารทุกชนิดทุกช่องทาง รวมทั้งเครือข่ายของฝ่ายปกครองท้องถิ่นและท้องถิ่นใน

ช่วงเวลา	แผนปฏิบัติการ/กิจกรรม
	จังหวัดชี้แจงข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่มีผู้พยายามสร้างความสับสนเกี่ยวกับการทำประชามติให้ประชาชนในจังหวัดทราบทุกระยะ 4. ให้จัดประชุมศูนย์รักษาความสงบเรียบร้อยฯ จังหวัด เพื่อติดตามสถานการณ์ในพื้นที่ทุกสัปดาห์ หากพบว่ามีกรกระทำดังกล่าวข้างต้นให้รีบดำเนินการตามกฎหมายโดยเฉียบขาด แล้วรายงานให้ มท. ทราบด้วย
21 ก.ค.	ปลัด มท. ส่งหนังสือด่วนที่สุดถึงผู้ว่าฯ ให้ชี้แจงข้อเท็จจริงกรณีร่างรัฐธรรมนูญกับการยุบองค์รปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) หลังได้รับแจ้งว่าสื่อสังคมออนไลน์เผยแพร่ข้อมูลว่าร่าง รธน. ฉบับออกเสียงประชามติระบุให้มีการยุบ อปท. ซึ่งไม่ตรงกับข้อเท็จจริง จึงขอให้จังหวัดแจ้ง อปท. ในพื้นที่ทราบ รวมทั้งประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนในเขตจังหวัดทราบข้อเท็จจริง
21 ก.ค.	ปลัด มท. ส่งหนังสือถึงผู้ว่าฯ ให้เพิ่มความเข้มข้นประชาสัมพันธ์ ดังนี้ 1. แจ้งให้อำเภอแจ้งไปยังวิทยากรระดับพื้นที่หมู่บ้าน/ชุมชน (ครู ค.) ประชุมประชาคมหมู่บ้าน ทั้ง 74,588 แห่ง อ่านและชี้แจงเนื้อหาาร่างรัฐธรรมนูญให้ฟังตั้งแต่วันที่ 31 ก.ค.-5 ส.ค. ปูพรมชี้แจงอีกรอบ คาดว่าประชาชนจะตื่นตัวไปใช้สิทธิไม่น้อยกว่าร้อยละ 60 2. ให้ร่วมกิจกรรมณรงค์วันที่ 4 ส.ค. กับ กกต. 3. ให้ใช้เครื่องมือสื่อสารทางเทคโนโลยีทุกช่องทางประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง และเพิ่มความเข้มข้นตรวจสอบบุคคลแปลกหน้าที่จะเข้าไปก่อเหตุความวุ่นวายหรือขัดขวางการดำเนินการของ กกต.
21 ก.ค.	ประติษฐ์ ยมานันท์ รองอธิบดีกรมการปกครอง รักษาการแทนอธิบดีกรมการปกครอง ส่งหนังสือด่วนที่สุดถึงผู้ว่าฯ แจ้งว่ามีเหตุการณ์ไม่ปกติบางประการเกิดขึ้นจำเป็นต้องซักซ้อมแนวทางการปฏิบัติของศูนย์รักษาความสงบเรียบร้อยฯ ดังนี้ 1. ให้ศูนย์รักษาความสงบเรียบร้อยฯ อำเภอ กำหนดมาตรการรักษาความสงบเรียบร้อยโดยเคร่งครัด 2. ประชาสัมพันธ์สร้างความเข้าใจกับประชาชนถึงความสำคัญของการออกเสียงประชามติและการดูแลรักษาพื้นที่ออกเสียง 3. ให้ศูนย์รักษาความสงบเรียบร้อยฯ จังหวัดและอำเภอ รายงานเหตุการณ์ยัง มท. และอธิบดีกรมการปกครองทันที 4. กรณีมีการร้องทุกข์หรือกล่าวโทษผู้กระทำผิดให้รายงานกรมการปกครองทราบอย่างต่อเนื่องจนกว่าคดีจะถึงที่สุด
22 ก.ค.	ปลัด มท. ส่งหนังสือด่วนที่สุดถึงผู้ว่าฯ กรณีบัญชีผู้สิทธิลงคะแนนประชามติบางแห่งถูกทำลายหรือสูญหาย และบางพื้นที่มีบุคคลนำป้ายหรือข้อความบิดเบือน โดยยื่นให้จังหวัดที่มีเหตุการณ์ดังกล่าว เรียกประชุมคณะกรรมการศูนย์รักษาความสงบเรียบร้อยฯ และประสานงานกับ กกต. จังหวัดเข้าร่วมประชุม เพื่อหารือกำหนดมาตรการสอบสวนขยายผลเอาผิดกับผู้ก่อเหตุและผู้เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ให้ผู้ว่าฯ เน้นย้ำให้บุคคลในภาครัฐ ทั้งส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่น รวมทั้งผู้บริหารและลูกจ้าง

ช่วงเวลา	แผนปฏิบัติการ/กิจกรรม
	ในสังกัดไม่ให้เข้าไปมีส่วนร่วมหรือสนับสนุนการกระทำผิด พ.ร.บ. ประชามติและกฎหมายอย่างเด็ดขาด โดยให้เอาผิดกับผู้กระทำผิดทั้งทางอาญาและวินัย
28 ก.ค.	ปลัด มท. ส่งหนังสือด่วนที่สุดถึงผู้ว่าฯ ให้สนับสนุนการออกเสียงประชามติ โดยให้ดำเนินการ ดังนี้ 1. เพิ่มความเข้มข้นและความถี่ในการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ร่าง รธน. และประเด็นคำถามเพิ่มเติมให้ประชาชนทุกครัวเรือนรับรู้ ตั้งแต่บัดนี้ถึงวันที่ 5 ส.ค. 2. แจกจ่ายคู่มือใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่ฯ สารวัตรกำนัน เพิ่มความเข้มข้นในการดูแลความสงบเรียบร้อยในพื้นที่ เช่น จัดเวรยาม ออกตรวจลาดตระเวน สร้างเครือข่ายการข่าวในพื้นที่ ฯลฯ และให้ใช้เครือข่ายของคณะกรรมการหมู่บ้าน (กม.) ชูรักษาความปลอดภัยหมู่บ้าน (ชรบ.) เป็นผู้ช่วยเหลือ หากพบการกระทำผิดให้ประสานกับศูนย์รักษาความสงบเรียบร้อยฯ จังหวัด อำเภอทันที 3. แจกจ่ายคู่มือใหญ่บ้าน และ อบท. ประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนช่วยสังเกตเฝ้าระวังบุคคลแปลกหน้า หรือกลุ่มผู้ไม่หวังดีที่จะเข้ามาก่อความวุ่นวายในพื้นที่ โดยเฉพาะบริเวณหน่วยออกเสียง เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการทำลายบัญชีรายชื่อผู้มีสิทธิออกเสียง บิดเบือนร่างฯ ชี้นำประชาชน หากพบการกระทำผิดโดยมีพฤติการณ์น่าสงสัย ให้แจ้งเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องตรวจสอบและดำเนินการตามกฎหมายทันที และ 4. การดำเนินการตามข้อ 1-3 ให้ประสานกับเจ้าหน้าที่ตำรวจ ทหาร และสำนักงาน กกต. จังหวัด แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารเพื่อประเมินสถานการณ์ในพื้นที่ หากเกิดความไม่สงบขึ้นให้บูรณาการร่วมกัน ดำเนินการตามอำนาจหน้าที่ และกฎหมายอย่างเคร่งครัด พร้อมรายงานให้ มท. ทราบ
29 ก.ค.	ปลัด มท. ส่งหนังสือด่วนที่สุดถึงผู้ว่าฯ ทั่วประเทศ ให้จัดเวทีเพื่อเปิดให้ประชาชนแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับร่าง รธน. โดยให้ กกต. จังหวัดเป็นผู้ดำเนินการ และผู้ว่าฯ เป็นผู้กำหนดจำนวน กลุ่มประชาชน ผู้มาร่วมงาน และให้การสนับสนุน ทั้งนี้ ให้ดำเนินการจัดเวทีดังกล่าว ควรมีผู้เข้าร่วมเวทีไม่เกิน 300 คน ส่วนเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องและเจ้าหน้าที่รักษาความสงบเรียบร้อยไม่เกิน 100 คน ขณะที่กลุ่มเป้าหมายในจังหวัดให้ครอบคลุมกระจายทุกพื้นที่ หลากหลายทุกมิติ ใช้สถานที่ที่เหมาะสมกับจำนวนกลุ่มเป้าหมาย โดยต้องดำเนินการภายในวันที่ 3 ส.ค. รวมถึงใช้งบประมาณของ กกต. ในวงเงินจังหวัดละไม่เกิน 1.5 แสนบาท รวมทั้งประเทศเป็นเงิน 11.5 ล้านบาท สำหรับการเปิดเวทีที่เบตเกิดขึ้นระหว่างวันที่ 29 ก.ค.-4 ส.ค.
29 ก.ค.	ปลัด มท. สั่งการให้ผู้ว่าฯ ดูแลรักษาความสงบเรียบร้อยในพื้นที่ ควบคุมไม่ให้มีการกระทำผิด พ.ร.บ. ประชามติ และเร่งประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนและสถานบริการ โรงแรมทราบเรื่องการห้ามจำหน่าย จ่ายแจก หรือจัดเลี้ยงสุราทุกชนิดในเขตออกเสียง ระหว่างเวลา 18.00 น. ของวันที่ 6 ส.ค. จนถึงสิ้นสุดวันที่ 7 ส.ค. หากฝ่าฝืนต้องระวางโทษตามที่กฎหมายกำหนด

ช่วงเวลา	แผนปฏิบัติการ/กิจกรรม
31 ก.ค.	ปลัด มท. ส่งหนังสือถึงรองปลัดกระทรวง ผู้ตรวจราชการกระทรวง อธิบดี และผู้ว่าฯ แจ้งว่าได้มอบหมายให้รองปลัดกระทรวงทั้ง 4 คน ช่วยติดตามสถานการณ์และแก้ไขปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในพื้นที่ 4 ภาค ดังนี้ 1. ให้ติดตามสถานการณ์และข่าวสารเวทีชี้แจงสาระของร่าง รธน. 2. กรณีกลุ่มหรือองค์กรยื่นคำขอเข้าร่วมสังเกตการณ์ในวันลงประชามติ ให้ส่งเรื่องให้ กกต. จังหวัดเป็นผู้พิจารณา 3. ให้เน้นย้ำกับผู้ว่าฯ วางมาตรการป้องกันและสกัดกั้นไม่ให้กลุ่มผลประโยชน์ทางการเมืองใช้อิทธิพลข่มขู่ หรือหลอกลวง หรือใช้สิ่งของ ทรัพย์สิน เงินทองหรือช่องทางต่าง ๆ ปลอ่ยข่าวบิดเบือน โหมน้ำว ชักจูงประชาชน โดยในพื้นที่เสี่ยงให้ตั้งจุดตรวจภายในหมู่บ้าน เพื่อสกัดกั้นและลดอิทธิพลของผู้ที่พยายามดำเนินการด้วยวิธีการนอกกฎหมาย โดยให้ดำเนินการอย่างเข้มข้นตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป และให้บันทึกภาพเสียงเหตุการณ์เพื่อไว้ใช้เป็นหลักฐาน 4. มท. ตรวจสอบรายงานด้านการข่าว พบว่ามีผู้พยายามปลอ่ยข่าวทางสื่อต่าง ๆ รวมทั้งสร้างข่าวลือ บิดเบือน และโฆษณาชวนเชื่อในทางที่จะก่อให้เกิดความไม่สงบ เพื่อใช้เป็นเงื่อนไขในการระดมประชาชนออกมาสร้างความรุนแรง และหรือทำให้นานาชาติเข้าใจผิดเกี่ยวกับสถานการณ์ในไทย จึงเน้นย้ำให้ผู้ว่าฯ ชี้แจงข้อเท็จจริงที่ถูกต้องผ่านสื่อออนไลน์หรือช่องทางสื่อสารในพื้นที่ทุกช่องทาง รวมถึงใช้ยานพาหนะประชาสัมพันธ์เคลื่อนที่ไปตามพื้นที่หมู่บ้าน และชุมชน 5. ให้ประชาสัมพันธ์ผลการปฏิบัติตามนโยบายของรัฐบาลและการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของประชาชน ให้ประชาชนในพื้นที่ได้รับทราบอย่างแพร่หลาย 6. ผู้ตรวจราชการกระทรวงและอธิบดีมอบหมายให้ผู้ตรวจราชการกรมออกไปติดตามสถานการณ์ในพื้นที่ทุกจังหวัด
4 ส.ค.	ปลัด มท. ส่งวิทยุด่วนที่สุดถึงผู้ว่าฯ ที่มีกรรมการอิสลามประจำจังหวัด เรื่องการทำความเข้าใจเกี่ยวกับร่าง รธน. หลังมีผู้ปลอ่ยคลิปลึงทางโซเชียลมีเดียว่าการไปออกเสียงลงประชามติร่าง รธน. ขัดกับหลักการของศาสนา และหรือเป็นการไม่สนับสนุนศาสนาในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยขอให้จังหวัดแจ้ง กกต. จังหวัดและคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดเพื่อร่วมหารือกำหนดแนวทางแก้ไข และทำความเข้าใจกับประชาชน ทั้งนี้อาจขอความร่วมมือผู้นำศาสนาในแต่ละหมู่บ้าน/ชุมชนได้ชี้แจงทำความเข้าใจในวันที่ 5 ส.ค. ณ มัสยิดในหมู่บ้าน/ชุมชนหลังจากการประกอบศาสนกิจแล้ว โดยขอให้รับดำเนินการชี้แจงสร้างการรับรู้โดยด่วนที่สุดด้วย และเมื่อจังหวัดดำเนินการแล้ว ให้รายงานผลการปฏิบัติให้กระทรวงทราบด้วย

ที่มา: จากการเก็บรวบรวมข้อมูลของผู้วิจัยจากแหล่งข้อมูลหนังสือพิมพ์ (มติชน ไทยรัฐ ไทยโพสต์) ตั้งแต่วันที่ 29 มีนาคม-10 กันยายน 2559 ร่วมด้วยข้อมูลจากหนังสือเวียนของ มท.

3.1.4.2 กระทรวงศึกษาธิการ

กระทรวงศึกษาธิการถือเป็นอีกส่วนราชการที่มีเครือข่ายมวลชนทั่วประเทศ นอกจาก กรธ. จะขอความร่วมมือให้ส่งข้าราชการในสังกัดมาร่วมเป็นวิทยากรกระบวนการเผยแพร่ร่างรัฐธรรมนูญ หรือครู ก. ข. ค. แล้ว โดยระบุคุณสมบัติของครู ก. ซึ่งมีจังหวัดละ 5 คนไว้ว่าอยากให้มี “ศึกษาธิการจังหวัดหรือผู้แทน” รวมอยู่ด้วย สำนักงาน กกต. ยังขอความร่วมมือให้กระทรวงศึกษาธิการช่วยประชาสัมพันธ์การออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญให้ประชาชนรับทราบ

ที่น่าสนใจคือในการประชุมชี้แจงแนวทางร่วมมือประชาสัมพันธ์ประชามติให้กับศึกษาธิการจังหวัด, ผู้อำนวยการเขตการศึกษาประถมศึกษาและมัธยมศึกษา, ผู้บริหารกระทรวงศึกษาธิการ และผู้อำนวยการการเลือกตั้งจังหวัด เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน 2559 พล.อ.ดาวพงษ์ รัตนสุวรรณ รมว.ศึกษาธิการ บ่น “หนักใจแทน กกต.” เพราะคนที่จะมาใช้สิทธิเลือกตั้งทั่วไปมีหวัคະແນ แต่ครั้งนี้ไม่มีอะไรมากระตุ้น ดังนั้นต้องทำให้ประชาชนรู้สึกว่าการออกเสียงประชามติมีความสำคัญ นอกจากนี้ยังส่งสัญญาณ “คาตโทษ” ผู้ได้บังคับบัญชา เหมือนที่กระทรวงมหาดไทยดำเนินการ

“กระทรวงศึกษามีบุคลากรกว่า 8 แสนคน ซึ่งมีนโยบายให้ข้าราชการของกระทรวงออกไปใช้สิทธิออกเสียงประชามติ แต่ถ้าไม่ไปก็ไม่สามารถทำอะไรได้ แต่ผมจะจำไว้ในใจ รวมถึงทำความเข้าใจกับคนในกระทรวงว่าร่างรัฐธรรมนูญมีเนื้อหาอย่างไร โดยใช้ข้อมูลของ กรธ. ส่วนจะเห็นชอบหรือไม่ ให้เป็นวิจาร์ณญาณของแต่ละคน แต่ขออย่าใช้ฟิลลิ่งหรือความรู้สึกในการออกเสียง ขอให้ใช้ข้อเท็จจริง” พล.อ.ดาวพงษ์กล่าว²²⁴

ในการประชุมนี้ กกต. ได้นำเอกสารคู่มือครูและคู่มือนักเรียนใช้ชื่อว่า “6 สัปดาห์ประชามติ” ในลักษณะคล้าย “สมุดบันทึกความดี” ส่งมอบให้กระทรวงศึกษาฯ นำไปส่งต่อให้ครูและนักเรียนในพื้นที่ต่าง ๆ ประวิช รัตนเพียร กรรมการ กกต. อ้างว่าต้องการให้เด็กกว่า 11 ล้านคนทั่วประเทศได้เรียนรู้และทำความเข้าใจเกี่ยวกับประชาธิปไตย มีส่วนร่วมรณรงค์ให้ประชาชนออกมาใช้สิทธิโดยไม่มีการแอบแฝงใด ๆ ซึ่งเป็นเรื่องที่ดีในการปลูกฝังประชาธิปไตยให้เยาวชน²²⁵

²²⁴ “‘บิกตู’ ลั่นเป็นคนกำหนดกติกาเอง ประชามติคว่า-ไม่ออก,” มติชน, 28 มิถุนายน 2559,

1.

²²⁵ เรื่องเดียวกัน.

สำหรับเอกสารดังกล่าวได้อธิบายขั้นตอนและกฎหมายเกี่ยวกับการลงประชามติ กำหนดกิจกรรมรายสัปดาห์รวม 6 สัปดาห์ (วันที่ 3 กรกฎาคม-13 สิงหาคม)²²⁶ เช่น ให้นักเรียนเขียนจดหมายถึงผู้ปกครองเชิญชวนไปใช้สิทธิออกเสียงประชามติให้นำเอกสารเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการออกเสียงประชามติไปเผยแพร่ในชุมชน พร้อมสัมภาษณ์เพื่อนบ้านหรือคนในชุมชนจำนวน 5-10 คนเกี่ยวกับความพร้อมต่าง ๆ และย้ำข้อมูลสำคัญก่อนวันลงประชามติให้ชุมชน

3.1.4.3 กระบวนการสาธารณสุข

ในการออกเสียงประชามติปี 2559 กระทรวงสาธารณสุขซึ่งมีเครือข่ายอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ทั่วประเทศ เป็นอีกหน่วยงานที่ กรธ. ขอความร่วมมือให้ส่งข้าราชการในสังกัดมาร่วมเป็นวิทยากรกระบวนการเผยแพร่ร่างรัฐธรรมนูญ หรือครู ก. ข. ค. โดย กรธ. ขอให้ส่ง “นายแพทย์สาธารณสุขจังหวัดหรือผู้แทน” รวมเป็น 1 ใน 5 ครู ก. ของแต่ละจังหวัด และส่ง อสม. รวมเป็น 1 ใน 4 ตัวแทนหมู่บ้าน หรือครู ค. ทำหน้าที่อธิบายและชี้แจงสาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญให้ประชาชนในหมู่บ้านทราบแบบตัวต่อตัว

“กรธ. ประสานให้ครู ค. มาอบรมถึงความสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญ รวมทั้งจุดดีว่าอย่างไรบ้าง จากนั้นให้ชี้แจงกับคนในหมู่บ้านของพวกเขา โดยตั้งเป้าไว้ว่าจะให้ทุกหมู่บ้านประชุม 2 ครั้ง ครั้งแรกช่วงระหว่างวันที่ 1-15 กรกฎาคม เพื่ออธิบายสาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญ ครั้งที่ 2 ระหว่างวันที่ 16-31 กรกฎาคม เพื่อให้ชาวบ้านที่ฟังจากครั้งแรกหรือไปอ่านมาแล้ว ได้ซักถามจากอาสาสมัครหากมีข้อสงสัย²²⁷

สำหรับกิจกรรมอื่น ๆ นอกเหนือจากการร่วมเป็นครูต้นแบบเผยแพร่ร่างรัฐธรรมนูญ ประธาน กรธ. ได้พบปะผู้บริหารกระทรวงสาธารณสุข เพื่อชี้แจงเรื่อง “รัฐธรรมนูญกับการปฏิรูประบบสาธารณสุข” หลังถูกวิพากษ์วิจารณ์จากสังคมว่าร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่จะยกเลิกระบบหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า (บัตรทอง) โดยยืนยันว่ามาตรา 258 ให้การรองรับกองทุนที่มีอยู่ในปัจจุบัน เพียงแต่พยายามให้การบริหารจัดการกองทุนมีประสิทธิภาพขึ้น และยังส่งภักระ คำพิทักษ์ กรรมการ กรธ. ไปพบปะพูดคุยกับเครือข่ายสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ (สปสช.) ซึ่งมีการถ่ายทอดวิดีโอผ่านทางไกลไปยังสำนักงาน สปสช. ทั้ง 13 เขต เพื่อยืนยันว่า “นี่เป็นครั้งแรกที่

²²⁶ คู่มือครูและคู่มือนักเรียน “6 สัปดาห์ประชามติ” ในภาคผนวก บ.

²²⁷ ชาตียาญ ณ เชียงใหม่, “พท.ปิด-พัฒนาลี้ภัยลาว ไก่อุดหนุนอดหนัก จาก2พรรคเต็มๆ,” *ไทยรัฐ*, 17 เมษายน 2559, 1.

รัฐธรรมนูญเขียนถึงระบบหลักประกันสุขภาพ ทั้งยังเป็นการรับรองระบบสุขภาพทั้ง 3 ระบบ ดังนั้นหากคิดจะล้มล้างทำไม่ได้ เพราะมีการระบุไว้ชัดเจน”²²⁸

3.1.4.4 กองทัพ

ในการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ กองทัพสวมบท “ผู้ส่งเสริมและสนับสนุนหน่วยงานหลัก” ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการประชามติให้ทำงานได้อย่างสงบราบรื่น โดยสำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการการเลือกตั้ง (กกต.) ที่มีผู้บัญชาการทหารบกเป็นเลขาธิการ กกต. ประกาศว่ากองกำลังรักษาความสงบเรียบร้อย (กกล.รส.) พร้อมให้ความร่วมมือกับศูนย์รักษาความสงบเรียบร้อยฯ อย่างเต็มที่ โดยศูนย์ดังกล่าวเป็นกลไกที่กระทรวงมหาดไทยจัดตั้งขึ้นมาเป็นการเฉพาะในช่วงนับถอยหลังประชามติ ดังที่กล่าวไว้แล้วข้างต้น

นอกจากนี้ผู้บริหารกองทัพยังให้กำลังพลในสังกัดทำหน้าที่ช่วยสื่อสารสาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญแก่ประชาชนในท้องที่ต่าง ๆ โดย พล.อ.สมหมาย เภาภิระ ผู้บัญชาการทหารสูงสุด ได้เน้นย้ำในที่ประชุมผู้บัญชาการเหล่าทัพทุกครั้ง ให้ทุกเหล่าทัพให้ความร่วมมือประชาชนไปใช้สิทธิลงประชามติกันให้มาก โดยไม่มีการชี้นำ โดยสารที่ ผบ.ทหารสูงสุดบอกแก่สังคมคือ “ถ้าทุกคนรักประเทศไทยต้องไปลงประชามติ ส่วนจะตัดสินใจอย่างไรแล้วแต่ความคิดเห็นของประชาชน”²²⁹

คำสั่งการของผู้บังคับบัญชาระดับสูงของกองทัพ ทำให้เกิดภavnายทหารเป็นประชาสัมพันธ์เผยแพร่ร่างรัฐธรรมนูญในหลายพื้นที่ อย่างไรก็ตามกิจกรรมที่ผู้วิจัยรวบรวมมา ณ ที่นี้ ได้จากหนังสือพิมพ์ 3 ฉบับที่ใช้เป็นข้อมูลอ้างอิงหลักของงานศึกษาวิจัยชิ้นนี้ ร่วมกับข่าวประชาสัมพันธ์ตามเว็บไซต์ของหน่วยทหารและส่วนราชการนั้น ๆ แต่อาจมีกิจกรรมภายในที่ไม่ปรากฏข้อมูลต่อสาธารณะด้วย โดยแบ่งช่วงเวลาให้สอดคล้องกับแผนปฏิบัติการของกระทรวงมหาดไทย มีรายละเอียด ดังนี้

²²⁸ “เตือน‘เทือก-ตู’ จ้อปลุก‘สาวก’ ตร.2แสนดูแล,” ไทยโพสต์, 6 สิงหาคม 2559, 1.

²²⁹ “บิ๊กตูเข้มงวดประเทศ5ปี-เชื่อดีขึ้น ยันไม่ฝันปชต.โลก กม.ประชามติมีผลแล้ว,” มติชน, 23 เมษายน 2559, 1.

ตารางที่ 3.3 แผนปฏิบัติการของกองทัพช่วงประชิด

ช่วงเวลา	แผนปฏิบัติการ/กิจกรรม
ช่วงแรก: 1 เม.ย.-30 มิ.ย.	
4 เม.ย.	พล.ท.วิชัย แฉจอหอ แม่ทัพภาคที่ 2 คนใหม่ ประกาศ 3 ภารกิจเร่งด่วนในพิธีรับ-ส่งหน้าที่ ในจำนวนนี้คือการสนับสนุนภารกิจของ คสช. รมรณรงค์ให้ประชาชนออกไปใช้สิทธิลงเสียงประชามติร่าง รธน. ฉบับใหม่ให้มากที่สุด
22 เม.ย.	พล.อ.สมหมาย เกาฏีระ ผู้บัญชาการทหารสูงสุด ชวนประชาชนไปลงประชามติอย่างพร้อมเพรียง เผยได้ย้าเรื่องนี้ในที่ประชุมผู้บัญชาการเหล่าทัพทุกครั้ง ยืนยันแค่ขอความร่วมมือ ไม่มีการชี้นำ
26 เม.ย.	พล.ท.วิชัย แฉจอหอ แม่ทัพภาคที่ 2 เรียกประชุมผู้บริหารงานด้านความมั่นคงพื้นที่ 20 จังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบด้วย ผู้ว่าฯ, รองผู้ว่าฯ, ผู้บัญชาการตำรวจภูธรภาค 3 และภาค 4, ผู้บังคับการหน่วยทหารที่ขึ้นตรงกับกองทัพภาคที่ 2, ผู้บังคับการตำรวจภูธรจังหวัด และหัวหน้าส่วนราชการที่เกี่ยวข้องรวมกว่า 300 คน กำชับให้ลงพื้นที่สร้างความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาของร่าง รธน. แก่ประชาชน
29 เม.ย.	พล.ต.ธนา จารูวัต รองแม่ทัพภาคที่ 3 เป็นประธานเปิดการฝึกอบรมวิทยากรประชารัฐต้นแบบใน 17 จังหวัดภาคเหนือ ทั้งระดับจังหวัด และระดับอำเภอ 196 อำเภอ นอกจากนี้ยังมีผู้บัญชาการหน่วย หน่วยข่าว หน่วยมวลชน รวม 2,707 คน เข้าร่วม เพื่อสร้างความเข้าใจแก่ประชาชนต่อร่าง รธน. การควบคุมบริหารราชการแผ่นดินของ คสช. และป้องกันข้อมูลบิดเบือน
4 พ.ค.	พล.อ.ประวิตร วงษ์สุวรรณ รองนายกรัฐมนตรี และ รมว.กลาโหม เป็นประธานในงานวันกำลังสำรองประจำปี 2559 ครบรอบ 105 ปี ชี้แจงเหตุหน่วยบัญชาการรักษาดินแดน (นรด.) เปิดตัวแอปพลิเคชัน “รักษาดินแดน” เพื่อใช้ทำความเข้าใจการออกเสียงประชามติ ย้ำทุกกองทัพภาคมีนักศึกษาวิชาทหารให้ออกไปช่วยรณรงค์ให้ประชาชนไปใช้สิทธิ แต่ไม่ใช่รณรงค์ให้รับร่าง รธน.
17 พ.ค.	กองบัญชาการควบคุม กองพลทหารราบที่ 9 จัดอบรมการวิธีการออกเสียงประชามตินอกเขตจังหวัด
31 พ.ค.	กองพลทหารราบที่ 4 สร้างความเข้าใจให้แก่วิทยากรประชารัฐ เพื่อรณรงค์ให้ประชาชนไปลงประชามติ
3 มิ.ย.	กรมทหารราบที่ 7 เชิญชวนประชาชนไปลงประชามติ
7 มิ.ย.	พล.ต.นพพร เรืองจันทร์ ผู้บัญชาการกองพลทหารราบที่ 4 ร่วมกับผู้ว่าฯ ประชุมชี้แจงการออกเสียงประชามติร่าง รธน. แก่หัวหน้าส่วนราชการ และวิทยากรระดับหน่วยงานภาครัฐ เอกชน รัฐวิสาหกิจ และสถานศึกษา ที่เป็นครู ข. กว่า 300 คน ย้ำ “ข้าราชการควรให้ความร่วมมือในการรณรงค์ให้คนในองค์กร ครอบครัว และประชาชนทุกหมู่เหล่าร่วมลงประชามติร่าง รธน.อย่างพร้อมเพรียง”

ช่วงเวลา	แผนปฏิบัติการ/กิจกรรม
13 มิ.ย.	มณฑลทหารบกที่ 17, กองพลทหารราบที่ 9 ร่วมกับจังหวัดกาญจนบุรี จัดกิจกรรมประชาสัมพันธ์ “เชิญชวนชาวกาญจน์ ออกจากบ้านลงประชามติ”
14 มิ.ย.	รองแม่ทัพภาค 2 ลงพื้นที่ขอความร่วมมือทุกภาคส่วนประชาสัมพันธ์สร้างการรับรู้ผลงานรัฐบาล และเชิญชวนประชาชนไปออกเสียงประชามติให้มากที่สุด
15 มิ.ย.	ผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบก และ กกต. ร่วมประชุมชี้แจงแนวทางการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์การลงประชามติผ่าน รด. จิตอาสา
15 มิ.ย.	มณฑลทหารบกที่ 21 เรียกสื่อมวลชนจังหวัดลำปางชี้แจงแนวทางเสนอข่าวประชามติ พร้อมกำชับห้ามขึ้นป้ายศุภณูย์ปราบโงะของ นปช.
21 มิ.ย.	กองกำลังรักษาความสงบเรียบร้อย กองพลทหารราบที่ 4 กรมทหารราบที่ 4 จังหวัดอุทัยธานี ออกรณรงค์ให้ประชาชนไปลงประชามติ
21 มิ.ย.	รองแม่ทัพภาคที่ 2 ลงพื้นที่ติดตามการรณรงค์ประชามติ
22 มิ.ย.	มณฑลทหารบกที่ 24 จังหวัดอุดรธานี ดิวเข้มการเป็นวิทยากรครู ก. ให้กับแกนนำกลุ่มพลังมวลชนในจังหวัด
23 มิ.ย.	รองแม่ทัพภาคที่ 2 ติดตามการลงประชามตินอกเขตที่ จังหวัดชัยภูมิ
23 มิ.ย.	กำลังพลสังกัดกองพลทหารราบที่ 4 รณรงค์ให้ประชาชนในเขตเทศบาลพิษณุโลก ไปใช้สิทธิลงประชามติ
27 มิ.ย.	มณฑลทหารบกที่ 27 กองกำลังรักษาความสงบเรียบร้อย จังหวัดร้อยเอ็ด เร่งประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนไปลงประชามติ
ช่วงสอ: 1-15 ก.ค.	
1 ก.ค.	พล.ต.วิฑูรย์ ศิริพัฒมานนท์ ผู้บัญชาการมณฑลทหารบกที่ 21 ร่วมกับผู้ว่าฯ, ผู้บังคับการตำรวจภูธรจังหวัด, กกต. ประจำจังหวัดนครราชสีมา นำข้าราชการ ทหาร ตำรวจ ฝ่ายปกครอง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น นักเรียน นักศึกษา ชมรม ลูกเสือชาวบ้าน องค์กรสตรี และประชาชน 3,000 คน จัดกิจกรรมรณรงค์ให้ประชาชนไปใช้สิทธิออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ
5 ก.ค.	พล.ท.วิชัย แซจอหอ แม่ทัพภาคที่ 2 กำชับกำลังพลทุกหน่วยร่วมกันออกไปลงประชามติ เพื่อเป็นตัวอย่างให้ประชาชนได้ปฏิบัติตาม
12 ก.ค.	พล.อ.พิสิทธิ์ สิทธิสาร เสนาธิการทหารบก ในฐานะเลขาธิการกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร (กอ.รมน.) ระบุ กอ.รมน. ต้องรณรงค์ให้ประชาชนออกไปใช้สิทธิให้มากที่สุดตามนโยบายของนายกฯ
12 ก.ค.	มณฑลทหารบกที่ 21 จัดอบรมโครงการรณรงค์เผยแพร่สาระสำคัญของร่าง รธน. และการออกเสียงประชามติ
15 ก.ค.	กองทัพบกที่ 2 ลงพื้นที่ติดตามการขับเคลื่อนรณรงค์ประชามติที่จังหวัดบุรีรัมย์ พร้อมขอความร่วมมือทุกส่วนเร่งประชาสัมพันธ์เชิงรุกให้ประชาชนรู้สาระร่าง รธน.

ช่วงเวลา	แผนปฏิบัติการ/กิจกรรม
ช่วงสาม: 16 ก.ค.-7 ส.ค.	
21 ก.ค.	ทหารสมุทรสงครามรณรงค์ประชามติผ่านวิทยุชุมชน
21 ก.ค.	รองแม่ทัพภาคที่ 2 นำคณะทำงานชมการฝึกซ้อมการป้องกันภัยพิบัติ สาธารณภัย และแผนการควบคุมฝูงชนที่จังหวัดเลย โดยเฉพาะวันลงประชามติ
26 ก.ค.	พล.ท.เทพพงศ์ ทิพยจันทร์ แม่ทัพภาคที่ 1 เผยทหารเตรียมพร้อมทำหน้าที่ดูแลความเรียบร้อยช่วงการทำประชามติอย่างเต็มที่
1 ส.ค.	พล.ร.อ.ณะ อารินิจ ผู้บัญชาการทหารเรือ เยี่ยมหน่วยเฉพาะกิจนาวิกโยธิน กองทัพเรือ จังหวัดนราธิวาส และทัพเรือภาคที่ 2 จังหวัดสงขลา ย้ำผู้บัญชาการ ทัพเรือภาคที่ 2 และทัพเรือภาคที่ 3 เตรียมความพร้อมให้กับกำลังพล ครอบครัว ของกองทัพเรือ และประชาชนเข้าใจเนื้อหาาร่าง รธน. อย่างถูกต้อง ตื่นตัว และมี ส่วนร่วมกับการได้มาซึ่ง รธน.

ที่มา: จากการเก็บรวบรวมข้อมูลของผู้วิจัย จากแหล่งข้อมูลหนังสือพิมพ์ (มติชน ไทยรัฐ ไทยโพสต์) ตั้งแต่วันที่ 29 มีนาคม-10 กันยายน 2559 รวมด้วยข้อมูลจากเว็บไซต์ของหน่วยทหารต่าง ๆ.

3.1.4.5 สำนักงานตำรวจแห่งชาติ (สตช.)

แม้ไม่มีอำนาจหน้าที่โดยตรงตามกฎหมาย ในการรณรงค์ให้ประชาชนไปออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ แต่มีคำขอร้องจากประธาน กรธ. ให้ตำรวจดำเนินการ 2 อย่างคือ 1. ช่วยอธิบายเจตนารมณ์ของร่างรัฐธรรมนูญ และ 2. ช่วยดูแลให้ทุกอย่างเป็นไปตามกฎหมาย²³⁰ ด้วยเพราะ สตช. เป็นหน่วยงานที่มีกำลังพลถึง 3 แสนนายทั่วประเทศ เป็นองค์กรที่รับผิดชอบการบังคับใช้กฎหมาย โดยเฉพาะ พ.ร.บ. การชุมนุมสาธารณะ พ.ศ. 2558 และ พ.ร.บ. ว่าด้วยการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559 ซึ่งกำหนดแนวทางการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับร่างรัฐธรรมนูญ และส่งผลโดยตรงต่อบรรยากาศการลงประชามติ

²³⁰ มีชัย ฤชุพันธุ์, “UNแนะเปิดกว้าง เปลี่ยนผ่านสู่ปชต.,” ไทยโพสต์, 22 มิถุนายน 2559,

นอกจากนี้ยังเป็นกลไกสำคัญของศูนย์รักษาความสงบเรียบร้อยฯ ของกระทรวงมหาดไทย ที่กำหนดให้ผู้บังคับการตำรวจภูธรจังหวัดร่วมเป็นรองผู้อำนวยการศูนย์ระดับจังหวัด และรองผู้บังคับการตำรวจภูธรจังหวัดเป็นผู้ช่วยเลขานุการศูนย์ระดับจังหวัด ขณะที่ผู้กำกับการสถานีตำรวจภูธรเป็นรองผู้อำนวยการศูนย์ระดับอำเภอ และรองผู้กำกับการสถานีตำรวจภูธรเป็นผู้ช่วยเลขานุการศูนย์ระดับอำเภอ ทำให้ สตช. มีบทบาทสำคัญในช่วงนับถอยหลังประชามติ ทั้งในแง่การหาข่าว และการดำเนินคดีกับผู้ฝ่าฝืนกฎหมาย

ในห้วง 3 วันสุดท้ายก่อนลงประชามติ รอง ผบ.ตร. ได้สั่งการให้ฝ่ายความมั่นคงจับตาความเคลื่อนไหวของคน 6 กลุ่มอย่างใกล้ชิด ประกอบด้วย พระสงฆ์, นักวิชาการ, นักศึกษา, กลุ่มการเมือง, กลุ่มแนวร่วม นปช. และเอ็นจีโอ²³¹ เนื่องจากกลุ่มคนเหล่านี้ถือเป็นผู้นำทางความคิดที่ออกมาสื่อสารความเห็นต่อร่างรัฐธรรมนูญด้วยข้อมูลคนละชุดกับรัฐไทย และเชื่อได้ว่ามีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของประชาชนบางส่วน

ส่วนในแง่ปัจเจก พล.ต.อ.จักรทิพย์ ชัยจินดา ผู้บัญชาการตำรวจแห่งชาติ (ผบ.ตร.) กำชับให้ตำรวจทุกนายอ่านร่างรัฐธรรมนูญทุกมาตราที่เกี่ยวข้องกับตำรวจ และทำความเข้าใจเพื่อป้องกันการสร้างความเข้าใจผิดจากผู้ไม่หวังดี พร้อมระบุว่า การปฏิรูปตำรวจที่ระบุในร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ สอดคล้องกับแนวทางที่ สตช. ศึกษาไว้ สำหรับแผนปฏิบัติการสำคัญของการตำรวจในช่วงนับถอยหลังประชามติ ผู้วิจัยได้รวบรวมไว้โดยแบ่งช่วงเวลาให้สอดคล้องกับแผนปฏิบัติการของกระทรวงมหาดไทยและกองทัพ ดังนี้

²³¹ “ปชป.ไล่กปปส.รับรธน.-ออกไป ชัดจุดยืน-ต้องพันพรรคเทือกปูดแม้ว่สั่งล้ม‘บิ๊กตุ๋’,” มติชน, 5 สิงหาคม 2559, 1.

ตารางที่ 3.4 แผนปฏิบัติการของสำนักงานตำรวจแห่งชาติ (สตช.) ช่วงประชมติ

ช่วงเวลา	แผนปฏิบัติการ/กิจกรรม
ช่วงแรก: 1 พ.ค.-30 มิ.ย.	
25 พ.ค.	พล.ต.อ.จักรทิพย์ ชัยจินดา ผู้บัญชาการตำรวจแห่งชาติ (ผบ.ตร.) สั่งการให้ ตำรวจสันติบาล ตำรวจท้องที่ และหน่วยงานความมั่นคง ติดตามความเคลื่อนไหวของกลุ่มต่าง ๆ โดยเฉพาะกลุ่ม นปช. และ กปปส. หากพบแสดงความคิดเห็นหรือรณรงค์ ให้ประชาชนไม่ออกไปใช้สิทธิลงประชามติร่าง รธน. หรือชี้นำประชาชนให้ออกเสียง อย่างใดอย่างหนึ่ง จะมีความผิดตาม พ.ร.บ. ประชามติ
1 มิ.ย.	สตช. ประกาศสนับสนุน กกต. จัดทำโรดแมปประชามติ สั่งเฝ้าระวังการข่าวตลอด 24 ชั่วโมง
21 มิ.ย.	สตช. จัดสัมมนาเสริมสร้างความรู้เกี่ยวกับ พ.ร.บ. ว่าด้วยการออกเสียงประชามติ ร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559 โดยมีผู้บังคับบัญชาระดับสูง, ผู้บัญชาการ (ผบช.), ผู้บังคับการ (ผบก.) และหัวหน้าสถานีตำรวจทั่วประเทศ 2,064 นายร่วมรับฟัง
ช่วงสอง: 1-15 ก.ค.	
11 ก.ค.	พล.ต.อ.ศรีวราห์ รังสิพราหมณกุล รอง ผบ.ตร. เป็นประธานเปิดศูนย์อำนวยการ รักษาความสงบเรียบร้อยการออกเสียงประชามติ สำนักงานตำรวจแห่งชาติ (ศรส.ปต.ตร.) ซึ่งเขาเป็นผู้อำนวยการศูนย์ โครงสร้างประกอบด้วย ฝ่ายอำนวยการ จำนวน 8 ฝ่าย, ฝ่ายปฏิบัติการจากกองบัญชาการตำรวจนครบาล (บช.น.), กองบัญชาการตำรวจภูธรภาค (บช.ภ.) 1-9, ศูนย์ปฏิบัติการตำรวจชายแดนภาคใต้ (ศชต.), กองบัญชาการตำรวจสอบสวนกลาง (บช.ก.), กองบัญชาการตำรวจตระเวน ชายแดน (บช.ตชด.) และฝ่ายสนับสนุน โดยกำหนดการปฏิบัติการกิจระหว่างวันที่ 11 ก.ค.-11 ส.ค. พล.ต.อ.ศรีวราห์กล่าวว่า หากพบผู้กระทำความผิด จะถูกดำเนินคดีโดยขึ้น ศาลพลเรือน แต่ถ้าคาบเกี่ยวฝ่าฝืนคำสั่ง คสช. กรณีชุมนุมการเมืองเกิน 5 คน จะถูก ดำเนินคดีตามคำสั่ง คสช.
15 ก.ค.	รอง ผบ.ตร. ในฐานะ ผอ.ศรส.ปต.ตร. วิทยุสั่งการด่วนที่สุด กำชับให้หน่วยปฏิบัติใน สังกัด ระดมกำลังกวาดล้างอาชญากรรมในห้วงการออกเสียงประชามติอย่างเข้มงวด และจริงจังทุกพื้นที่ มุ่งเน้นที่การกระทำความผิดเกี่ยวกับอาวุธปืน อาวุธสงคราม วัตถุ ระเบิด การเล่นการพนัน โดยเฉพาะการพนันการออกเสียงประชามติ เพื่อเป็นการ ป้องกันปราบปรามการกระทำความผิดร้ายแรง
ช่วงสาม: 16 ก.ค.-7 ส.ค.	
29 ก.ค.	ผบ.ตร. สั่งการให้ข้าราชการตำรวจในสังกัดออกไปใช้สิทธิออกเสียงประชามติ พร้อม มอบหมายให้รอง ผบ.ตร. กำกับดูแลจุดออกเสียงทั้ง 94,000 จุด ระดมกำลังพลกว่า 200,000 นายดูแลความสงบเรียบร้อย ขณะที่ ศรส.ปต.ตร. รายงานข้อมูลพบเหตุ ป่วนประชามติแล้ว 8 ครั้ง

ช่วงเวลา	แผนปฏิบัติการ/กิจกรรม
4 ส.ค.	รอง ผบ.ตร. ในฐานะ ผอ.ศรส.ปต.ตร. ติดตามการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ตำรวจในการดูแลความสงบเรียบร้อยการออกเสียงประชามติ กำชับเจ้าหน้าที่ตำรวจสืบสวนหาข่าว, จัดกำลังลงพื้นที่ในระดับหมู่บ้าน/ชุมชน, ประสานกต. และศูนย์การออกเสียงประชามติอย่างใกล้ชิดเพื่อสนับสนุนข้อมูล, จัดทำแผนเผชิญเหตุ
4 ส.ค.	พล.ต.ท.ศานิตย์ มหถาวร รรท.ผบช.น. เผยวงกำลังตำรวจ 8,000 นายรักษาความสงบเรียบร้อย รวมถึงมีกำลังประจำหน่วยออกเสียงประชามติอย่างน้อย 1 นาย นอกจากนี้ยังมีชุดจู่โจม ชุดเคลื่อนที่เร็ว ชุดพนักงานสอบสวนเตรียมพร้อมแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นทันที “อยากเห็นการลงประชามติในครั้งนี้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย สะดวกและปลอดภัย ตำรวจทุกนายตั้งแต่ระดับรองผบช. จนถึงระดับอื่น ๆ ห้ามเจ็บ ห้ามป่วย ห้ามลา ในวันลงประชามติ ต้องออกมาปฏิบัติหน้าที่อำนวยความสะดวกให้ประชาชน”

ที่มา: จากการเก็บรวบรวมข้อมูลของผู้วิจัยจากแหล่งข้อมูลหนังสือพิมพ์ (มติชน ไทยรัฐ ไทยโพสต์) ตั้งแต่วันที่ 29 มีนาคม-10 กันยายน 2559.

3.1.4.6 กรมประชาสัมพันธ์ (กปส.)

ปัญหาประชาชนเข้าไม่ถึงสรุปสาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญ ที่จัดพิมพ์และแจกจ่ายไปยังครัวเรือนโดย กต. ทำให้ กรธ. ต้องขอความร่วมมือ กปส. ช่วยสื่อสารกับประชาชนในช่วงโค้งสุดท้าย โดยเฉพาะการนำเนื้อหาสภาร่างรัฐธรรมนูญต่าง ๆ ที่ กรธ. จัดทำไว้ไปเผยแพร่ต่อทางสถานีวิทยุและโทรทัศน์ในเครือข่าย ทั้งนี้ประธาน กรธ. กล่าวว่า “เวลาที่เหลือเราอาศัยกรมประชาสัมพันธ์ช่วยสื่อสารให้มากขึ้น”²³² พร้อมประสานงานกับอภิรักษ์ โกษะรัตนกุล อธิบดี กปส. ให้ช่วยประสานโทรทัศน์รวมการเฉพาะกิจแห่งประเทศไทย (ทีวี่พูล) ช่วงถ่ายทอดสดการแข่งขันกีฬาโอลิมปิก ทำตัววิ่งผ่านหน้าจอเพื่อประชาสัมพันธ์การลงประชามติ²³³

สำหรับ กปส. เป็นเจ้าของสถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทย รวมทั้งสถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทยในส่วนภูมิภาค 8 แห่ง, มีสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย 147 สถานี แบ่งเป็น ความถี่ในระบบเอเอ็ม 60 สถานี และระบบเอฟเอ็ม 87 สถานี อยู่ใน

²³² มีชัย ฤชุพันธุ์, อ้างแล้วใน *ไทยรัฐ*, 5 กรกฎาคม 2559.

²³³ อมร วาณิชวิวัฒน์, “ปิดร่าง รธน.ปลอม 'เอ็นดีเอ็ม' ได้10ข้อ ‘สมชัย’ ดึงผิด,” *ไทยรัฐ*, 10 กรกฎาคม 2559, 1.

กรุงเทพมหานคร 11 สถานี และส่วนภูมิภาค 136 สถานี²³⁴ แผนรณรงค์ประชาสัมพันธ์ ร่างรัฐธรรมนูญผ่านเครือข่ายกปส. ถูกจัดเตรียมผ่านการประชุมและสัมมนาต่าง ๆ ที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์ 3 ฉบับและเว็บไซต์ของ กปส. นอกจากนี้ในช่วงโค้งสุดท้าย กปส. ยังกำหนดให้สถานีวิทยุกระจายเสียงของรัฐทุกแห่งเชื่อมต่อสัญญาณรายการพิเศษของทีวีพูล ที่เชิญ กกต., กรธ. และ สนช. มาร่วมพูดคุยโดยออกอากาศในทุกวันจันทร์และพุธ คราวละ 30 นาที รวม 13 ครั้งด้วย โดยมีแผนปฏิบัติการ ดังนี้

ตารางที่ 3.5 แผนปฏิบัติการของกรมประชาสัมพันธ์ (กปส.) ช่วงประชามติ

ช่วงเวลา	แผนปฏิบัติการ/กิจกรรม
ช่วงแรก: 1 พ.ค.-30 มิ.ย.	
16-17 มิ.ย.	กปส. จัดประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อประชาสัมพันธ์การลงประชามติร่าง รธน. โดยมีบุคลากรของกรมทั้งส่วนกลางและภูมิภาครับฟังแนวทางการประชาสัมพันธ์ ทั้งนี้ อธิบดี กปส. ย้ำว่า “การออกเสียงประชามติถือเป็นวาระแห่งชาติตามแผนโรดแมปของรัฐบาล คสช. ที่จะต้องจัดให้มีการเลือกตั้ง กรมประชาสัมพันธ์ จึงต้องเผยแพร่ข้อมูล สร้างความรู้ความเข้าใจให้ประชาชน พร้อมทั้งสะท้อนความคิดเห็นกลับไปยังหน่วยงานภาครัฐ” ในการสัมมนามีการบรรยายให้ความรู้เรื่องร่าง รธน. คำถามพวง พ.ร.บ. ประชามติ พ.ศ. 2559 และกฎระเบียบที่เกี่ยวข้อง โดยผู้แทนสำนักงาน กกต. กรธ. และ สนช. เข้าร่วม
29 มิ.ย.	ที่จังหวัดเชียงใหม่ กปส. จัดเวทีสัมมนาเครือข่ายสื่อมวลชน 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบน ประกอบด้วย เชียงใหม่, ลำพูน, ลำปาง, แม่ฮ่องสอน, เชียงราย, พะเยา, แพร่ และน่าน เพื่อประชาสัมพันธ์การออกเสียงประชามติร่าง รธน. พร้อมถ่ายทอดสัญญาณผ่านสถานีวิทยุและโทรทัศน์แห่งประเทศไทยจังหวัดเชียงใหม่
ช่วงสอง: 1-15 ก.ค.	
6 ก.ค.	ที่จังหวัดขอนแก่น กปส. จัดสัมมนาเครือข่ายสื่อมวลชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน 11 จังหวัด ประกอบด้วย นครราชสีมา, ชัยภูมิ, เลย, หนองบัวลำภู, อุดรธานี, หนองคาย, บึงกาฬ, สกลนคร, ขอนแก่น, มหาสารคาม และกาฬสินธุ์ เพื่อประชาสัมพันธ์การออกเสียงประชามติร่าง รธน. พร้อมถ่ายทอดสัญญาณผ่านสถานีวิทยุจังหวัดขอนแก่น
8 ก.ค.	กปส. ขอให้สื่อในสังกัดเพิ่มความเข้มข้นในการรณรงค์ประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับร่าง รธน. แก่ประชาชน

²³⁴ “กระบอกเสียงรัฐบาล,” *ข่าวสด*, 29 กันยายน 2559, บทบรรณาธิการ, https://www.khaosod.co.th/hot-topics/news_25379 (สืบค้นเมื่อวันที่ 8 สิงหาคม 2560).

ช่วงเวลา	แผนปฏิบัติการ/กิจกรรม
14-15 ก.ค.	ที่จังหวัดจันทบุรี กปส. จัดสัมมนาเครือข่ายสื่อมวลชนภาคตะวันออก 9 จังหวัด ประกอบด้วย จันทบุรี, ชลบุรี, ระยอง, ตราด, สระแก้ว, ปราจีนบุรี, นครนายก, ฉะเชิงเทรา และสมุทรปราการ ขยายผลการรณรงค์ประชาสัมพันธ์การออกเสียงประชามติ
15 ก.ค.	ที่จังหวัดสงขลา กปส. จัดสัมมนาเครือข่ายสื่อมวลชนท้องถิ่นภาคใต้ตอนล่าง 7 จังหวัด ประกอบด้วย สงขลา, ตรัง, พัทลุง, สตูล, ปัตตานี, ยะลา และนราธิวาส เพื่อประชาสัมพันธ์การออกเสียงประชามติร่าง รธน. ในงานมีการเสวนาเรื่อง "ประชาธิปไตยจะมั่นคง เริ่มต้นที่การลงประชามติ" พร้อมถ่ายทอดสัญญาณผ่านสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยจังหวัดสงขลา
ช่วงสาม: 16 ก.ค.-7 ส.ค.	
27 ก.ค.-6 ส.ค.	กปส. ยังกำหนดให้สถานีวิทยุกระจายเสียงของรัฐทุกแห่งเชื่อมต่อสัญญาณรายการพิเศษของทีวีพูล ที่เชิญกต., กรธ. และ สนช. มาร่วมพูดคุย โดยออกอากาศในทุกวันจันทร์และพุธ คราวละ 30 นาที รวม 13 ครั้งด้วย

ที่มา: จากการเก็บรวบรวมข้อมูลของผู้วิจัยจากแหล่งข้อมูลหนังสือพิมพ์ (มติชน ไทยรัฐ ไทยโพสต์) ตั้งแต่วันที่ 29 มีนาคม-10 กันยายน 2559.

กล่าวโดยสรุป รัฐบาล คสช. ได้อาศัยอำนาจในฐานะฝ่ายบริหารควบคุมทิศทางการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญให้เป็นไปตามต้องการ โดยใช้เครือข่ายบุคลากรภาครัฐ ทำ 2 ภารกิจคือ การรณรงค์ให้ข้อมูลข่าวสารแก่ประชาชน และการควบคุมรักษาความสงบเรียบร้อย นอกจากนี้ยังมีพื้นที่ในการสื่อสารมากกว่า โดยสามารถสื่อสารกับประชาชนทั้งประเทศผ่านสถานีวิทยุและโทรทัศน์ในเครือข่ายกรมประชาสัมพันธ์ นอกเหนือจากการส่งสื่อบุคคลเฉพาะกิจออกเคาะประตูบ้านประชาชน

3.2 ปฏิบัติการตอบโต้ของกลุ่มบุคคล/องค์กรอื่นที่ไม่ใช่หน่วยงานภาครัฐเพื่อต่อต้านการครองอำนาจนำ

ด้วยข้อจำกัดทางกฎหมาย ทั้งคำสั่งหัวหน้า คสช. ที่ 3/2558 ห้ามชุมนุมทางการเมืองเกินกว่า 5 คน, ประกาศ คสช. ฉบับที่ 57/2557 ห้ามมิให้พรรคการเมืองดำเนินการประชุมหรือดำเนินกิจกรรมใด ๆ ในทางการเมือง, พ.ร.บ. ว่าด้วยการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559 และประกาศคณะกรรมการการเลือกตั้ง (กกต.) เรื่อง หลักเกณฑ์และวิธีการแสดงความ

คิดเห็นในการออกเสียงประชามติ พ.ศ. 2559 หรือที่รู้จักในชื่อ “กฎเหล็ก 6 ข้อทำได้ 8 ข้อทำไม่ได้” ทำให้การแสดงความคิดเห็นของประชาชนทั่วไปและองค์กรอื่นที่ไม่ใช่หน่วยงานภาครัฐ ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายสนับสนุนหรือคัดค้านร่างรัฐธรรมนูญค่อนข้างถูกจำกัด และสุ่มเสี่ยงต่อการถูกตีความว่ามีความผิดทางกฎหมาย

อย่างไรก็ตามบรรดาผู้นำทางความคิดได้อาศัยกลยุทธ์และช่องทางในการสื่อสารอย่างน้อย 5 ช่องทาง เพื่อถ่ายทอดความคิดเห็นและแสดงจุดยืนต่อร่างรัฐธรรมนูญก่อนถึงวันลงประชามติ ประกอบด้วย การเปิดแถลงข่าวและออกแถลงการณ์, การร่วมเวทีสัมมนา/เสวนาวิชาการ, การจัดทำสื่อเพื่อเผยแพร่และรณรงค์, การจัดกิจกรรมเชิงสัญลักษณ์ และการใช้สื่อสังคมออนไลน์

ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดและกลยุทธ์ในการสื่อสารของผู้นำทางความคิดที่ไม่ใช่หน่วยงานภาครัฐอีก 5 กลุ่ม ประกอบด้วย พรรคการเมือง, กลุ่มการเมือง, ปัญญาชน, องค์กรพัฒนาเอกชน (เอ็นจีโอ) และองค์กรระหว่างประเทศ เพื่อชี้ให้เห็นบริบท (context) ที่ถูกสร้างขึ้นในระหว่างการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญภายใต้ข้อจำกัดทางกฎหมาย ส่วนเนื้อหา (text) ของสารที่ถูกสื่อออกมา จะกล่าวในบทต่อไป

3.2.1 พรรคการเมือง

นอกจากนี้การเมืองบางส่วนจะให้สัมภาษณ์สื่อมวลชนในฐานะปัจเจกตามกระแสข่าวรายวัน ยังมีความเคลื่อนไหวที่เชื่อได้ว่าถูกเตรียมการเป็นกรณีพิเศษเพื่อแสดงออกในนามพรรคการเมืองแม้ไม่เป็นทางการก็ตาม เนื่องจากติดเงื่อนไขทางกฎหมาย อีกทั้งช่องทางในการสื่อสารเรื่องประชามติร่างรัฐธรรมนูญยังค่อนข้างจำกัด โดยพบว่ากิจกรรมของพรรคต่าง ๆ ออกมาในรูปแบบไม่ต่างกัน ทว่ามีจุดมุ่งหมายทั้งที่เหมือนและแตกต่างกัน

ผู้วิจัยได้จำแนกพรรคการเมืองออกเป็น 3 กลุ่มตามความแตกต่างของอุดมการณ์ทางการเมืองในอดีต ประกอบด้วย พรรคเพื่อไทยซึ่งมีผู้สนับสนุน 15.7 ล้านเสียง พรรคประชาธิปัตย์มีผู้สนับสนุน 11.4 ล้านเสียง²³⁵ และพรรคขนาดกลาง/ขนาดเล็กที่เคยมีที่นั่งในสภา

กล่าวสำหรับพรรคเพื่อไทย เป็นพรรคการเมืองแรกที่ประกาศ “ไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ ที่ไม่รับอำนาจประชาชน” ด้วยการออกแถลงการณ์ในวันที่ร่างรัฐธรรมนูญฉบับลงประชามติ ถูกส่งจาก กรธ. ถึงมือรัฐบาล คสช. วันที่ 30 มีนาคม 2559 และถือเป็นพรรคที่ออก

²³⁵ จำนวนผู้สนับสนุนของทั้ง 2 พรรค นำมาจากคะแนนเลือกตั้ง ส.ส. บัญชีรายชื่อเมื่อปี 2554.

แถลงการณ์เกี่ยวกับการลงประชามติมากที่สุดรวม 9 ฉบับ²³⁶ ซึ่งมีทั้งแถลงการณ์วิพากษ์วิจารณ์เนื้อหาร่างรัฐธรรมนูญและคำถามพ่วง และแถลงการณ์เรียกร้องให้สร้างบรรยากาศประชามติที่เสรีเป็นธรรม ไม่จำกัดสิทธิเสรีภาพของประชาชนในการแสดงความคิดเห็น ฯลฯ แต่กว่าจะออกแถลงการณ์ได้แต่ละฉบับได้ แก่นนำพรรคต้องต่อสู้ทางความคิดกันอย่างหนัก กรรมการยุทธศาสตร์พรรคเพื่อไทยผู้ไม่ประสงค์จะเปิดเผยชื่อ ระบุว่า หลัง พ.ร.บ. ประชามติถูกประกาศลงราชกิจจานุเบกษาเมื่อวันที่ 22 เมษายน 2559 มีข้อเสนอจากแก่นนำพรรคบางส่วนให้ออกแถลงการณ์แสดงจุดยืนไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ เพื่อยืนยันว่าการแสดงความคิดเห็นต้องทำได้ มีการยกร่างแถลงการณ์เรียบร้อย²³⁷

“ปรากฏว่าต้องแก้ไขกัน 7-8 รอบ เพราะฝ่ายกรรมการบริหารพรรคตั้งเรื่องไว้โดยอ้างว่าพรรคเคยออกแถลงการณ์ไปแล้วหลายฉบับ แต่หาเรือกันไปมา สุดท้ายทราบว่ากรรมการบริหารพรรคเหล่านั้นเกรงว่าอาจเข้าข่ายขัดประกาศและคำสั่ง คสช. นำไปสู่การสั่งยุบพรรคและเพิกถอนสิทธิทางการเมืองกรรมการบริหารได้ สุดท้ายแถลงการณ์ฉบับนั้นถูกตอไปเกือบเดือนกว่าจะออกเป็นเพียง ‘ความเห็นพรรค’ ในวันที่ 19 พฤษภาคม 2559”²³⁸

เกี่ยวกับเรื่องนี้ ชูศักดิ์ ศิรินิล ประธานคณะทำงานฝ่ายกฎหมายพรรคเพื่อไทยยอมรับว่ามีข้อขัดแย้งภายในจริง เนื่องจากพรรคถูกห้ามทำกิจกรรม ห้ามชุมนุมเกิน 5 คน แก่นนำจึงต้องระมัดระวังในการแสดงความคิดเห็น ถ้าเป็นฝ่ายบริหารพรรค เป็นหัวหน้าพรรค เลขาธิการพรรคก็อาจจะไปโดนยุบพรรค ตัดสิทธิการเมืองได้²³⁹

อย่างไรก็ตามนักการเมืองคนแรกที่กำลังประกาศจุดยืนไม่รับร่างรัฐธรรมนูญหลัง พ.ร.บ. ประชามติมีผลบังคับใช้ ก็มาจากค่ายเพื่อไทยคือ จาตุรนต์ ฉายแสง ซึ่งโพสต์ผ่านแฟนเพจส่วนตัวที่ใช้ชื่อว่า “Chaturon Chaisang” มีผู้ติดตาม 1.2 แสนคน²⁴⁰ เขากำหนดกลุ่มเป้าหมายไว้ 2 กลุ่มคือ ผู้ใช้งานสื่อสังคมออนไลน์ทั่วไป และนักข่าวหนังสือพิมพ์ “ก็เป็นวิธีที่ง่าย

²³⁶ ดูแผนการสื่อสารของพรรคเพื่อไทยและพรรคประชาธิปัตย์ช่วงประชามติ ใน ตารางที่ 3.6.

²³⁷ กรรมการยุทธศาสตร์พรรคเพื่อไทยผู้ไม่ประสงค์จะเปิดเผยชื่อ, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, โรงแรมแห่งหนึ่งย่านลาดพร้าว, 11 พฤษภาคม 2559.

²³⁸ เรื่องเดียวกัน.

²³⁹ ชูศักดิ์ ศิรินิล, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, พรรคเพื่อไทย, 1 กรกฎาคม 2559.

²⁴⁰ ดูตารางที่ 3.6.

ที่สื่อจะหยิบข้อมูลไปใช้ได้ สลับกับการให้สัมภาษณ์”²⁴¹ ข้อความที่จาตุรนต์โพสต์ในช่วงแรกและช่วงท้าย ๆ มุ่งวิจารณ์ตัวกระบวนการประชามติที่ไม่มีเสรีภาพ สลับกับการวิพากษ์เนื้อหาร่างรัฐธรรมนูญว่ามีจุดอ่อนอย่างไร แต่สิ่งที่เขาพบคือ “คนจำนวนมากไม่สนใจเนื้อหาร่างรัฐธรรมนูญ แต่สนใจเรื่องอื่น และบางส่วนคิดว่าไว้อภัยไปแก้ทีหลังแล้วกัน”²⁴² เหมือนที่เคยเกิดขึ้นมาแล้วในคราวลงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550

ส่วนอีกคนที่เคลื่อนไหวแล้วก่อให้เกิดความยุ่งยากใจแก่ คสช. คือวัฒนา เมืองสุข แกนนำพรรคเพื่อไทย ที่ถูกเรียกไป “ปรับทัศนคติ” เป็นครั้งที่ 4 เมื่อวันที่ 14 เมษายน 2559 หลังโพสต์เฟซบุ๊กส่วนตัวประกาศไม่รับร่างรัฐธรรมนูญและวิพากษ์วิจารณ์อย่างดุเดือดเผด็จมาน ทำให้หัวหน้า คสช. เกิดอาการ “ควั่นอกหู” เมื่อสื่อมวลชนถามถึงกรณีนี้ ถึงขนาดหลุดปากพาดพิงชื่อทักษิณ ชินวัตร ซึ่งถูกมองเป็น “นายใหญ่” ของขั้วอำนาจเก่าเป็นครั้งแรก และยังคงอ้างว่ามีการว่าจ้าง “ลือบียิสต์” เพราะในวันที่วัฒนาเดินเข้าค่ายให้ทหารควบคุมตัว มีตัวแทนทูตต่างประเทศมาสังเกตการณ์ นอกจากนี้วัฒนายังร่อนจดหมายไป 20 ประเทศทั่วโลกให้ตรวจสอบการใช้อำนาจโดยมิชอบของ คสช. ด้วย และเมื่อถูกควบคุมตัวในค่าย บุตรสาวของวัฒนาได้ “รับไม้ต่อ” ด้วยการเดินสายยื่นหนังสือต่อผู้แทนสหภาพยุโรป (อียู) ประจำประเทศไทย สถานทูตสหรัฐฯ ประจำประเทศไทย ทำให้หลายองค์กรนำโดยองค์กรนิรโทษกรรมสากลออกแถลงการณ์เรียกร้องให้ คสช. ปล่อยตัวนายวัฒนาอย่างไร้เงื่อนไข นั้นทำให้ความเคลื่อนไหวของวัฒนาถูกประเมินจาก คสช. ว่าเป็นการวางกลเกม “โลกล้อมไทย” ใช้ประชาคมโลกกดดัน คสช. และยังเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้การลงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ กลายเป็นเวทีเลือกข้างระหว่างฝ่าย คสช. กับฝ่ายทักษิณ โดยไม่ได้พิจารณาเนื้อหาร่างรัฐธรรมนูญ ซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวต่อไปในบทที่ 4

ท่ามกลางความคลุมเครือทางกฎหมายว่าอะไรทำได้-ทำไม่ได้ พรรคเพื่อไทยได้ใช้ช่องทางสื่อสังคมออนไลน์ทำแคมเปญประชามติ ที่ชื่อฮา คือกรณีแกนนำพรรคเพื่อไทย 17 คนพร้อมใจกันโพสต์เฟซบุ๊กประกาศไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ และแนบเหตุผลประกอบการตัดสินใจ²⁴³ ซึ่งหัวหน้าคณะทำงานฝ่ายกฎหมายพรรคเพื่อไทยเปิดเผยว่า ได้พิจารณาอย่างรอบคอบ 2-3 ครั้ง เพราะหลายคนคิดว่าสุ่มเสี่ยง “เราวิเคราะห์ว่ามาตรา 7 (พ.ร.บ. ประชามติ) ให้สิทธิเสรีภาพแสดงความเห็นและเผยแพร่ความเห็นเราออกไปได้ ขณะเดียวกันอย่าให้ไปเข้าข่ายมาตรา 61 ก้าวร้าว รุนแรง ข่มขู่

²⁴¹ จาตุรนต์ ฉายแสง, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, โรงแรมเซ็นทารา แกรนด์ แอท เซ็นทรัลพลาซ่า ลาดพร้าว, 10 เมษายน 2560.

²⁴² เรื่องเดียวกัน.

²⁴³ ดูตารางที่ 3.6.

เมื่อมาดูก็ไม่มีอะไรเป็นความผิด ก็ตัดสินใจ แต่กลั่นกรองกันว่าสิ่งที่โพสต์ไปเป็นข้อเท็จจริง ตรงตามจริง”²⁴⁴ ทั้งนี้ชูศักดิ์ ศิรินิล เองก็เป็น 1 ใน 17 แกนนำพรรคที่ร่วมโพสต์ไม่รับร่างฯ ด้วย หลังจากนั้นก็มีแคมเปญ 9 อดีต ส.ส. หญิงพรรคเพื่อไทยโพสต์ประกาศไม่รับร่างรัฐธรรมนูญตามมา²⁴⁵ และปิดท้ายที่จุดยืนของทักษิณ ชินวัตร และยิ่งลักษณ์ ชินวัตร ในช่วงโค้งสุดท้ายก่อนเข้าคุหา²⁴⁶ เพื่อตอกย้ำท่าทีทางการเมืองของพรรคเพื่อไทย และจงใจสื่อสารถึงบรรดาผู้สนับสนุน แต่ไม่ว่าจะวิพากษ์วิจารณ์และแสดงจุดยืนต่อร่างรัฐธรรมนูญอย่างไร แกนนำพรรคเพื่อไทยได้คัดค้านรัฐบาล คสช. ว่าการเลือกตั้งต้องเกิดขึ้นในปี 2560²⁴⁷

ขณะที่พรรคประชาธิปัตย์เปิดตัวในโค้งแรก วันที่ 10 เมษายน 2559 ด้วยการประกาศไม่รับคำถามพ่วง พร้อมแถลงจุดยืน 3 ข้อไม่เห็นด้วยกับร่างรัฐธรรมนูญ เพราะ “มีข้อเสียมากกว่าข้อดี” แต่ยังไม่ได้พูดตรง ๆ ว่ารับหรือไม่รับร่างฯ²⁴⁸ กระทั่ง 2 สัปดาห์สุดท้ายก่อนวันลงประชามติ อภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ หัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ ได้ออกมาแถลงจุดยืนของพรรค ยก 3 เหตุผลไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ แต่เปิดทางเลือกเอาไว้ว่าหากร่างรัฐธรรมนูญถูกคว่ำในชั้นประชามติให้ พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา เป็นผู้นำทำ “รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ที่ดีกว่า”²⁴⁹ นอกจากนี้บรรดาผู้หลักผู้ใหญ่ของพรรค ทั้งชวน หลีกภัย ประธานสภาที่ปรึกษาพรรค และบัญญัติ บรรทัดฐาน กรรมการสภาที่ปรึกษาพรรค ก็ยืนอยู่ฝ่ายเดียวกันคือไม่รับร่างรัฐธรรมนูญเพื่อสร้างความหนักแน่นในท่าทีของพรรค โดยในช่วง 1-2 วันหลังจากนั้น แกนนำพรรคประชาธิปัตย์คนอื่น ๆ อย่างน้อย 7 คนได้พร้อมใจกันโพสต์เฟซบุ๊กประกาศจุดยืนไม่รับร่างฯ ตามถ้อยแถลงของหัวหน้าพรรคด้วย

กรรมการบริหารพรรคประชาธิปัตย์ผู้ไม่ประสงค์จะเปิดเผยชื่อ ระบุว่า อภิสิทธิ์ใช้เวลา 2 เดือนในการคิดและพูดคุยกับแกนนำพรรค โดยขอประเมินท่าทีของ กรธ. และ คสช. ในขั้นสุดท้าย ก่อนประกาศจุดยืนไม่รับร่างรัฐธรรมนูญในที่สุด “นี่เป็นเกมใหญ่ หัวหน้าจำเป็นต้องบันทึกประวัติศาสตร์ ทั้งในนามส่วนตน และประวัติศาสตร์ของพรรคที่แบกเอาไว้ แน่แน่นอนว่าจุดยืนที่บันทึกต้องยืนเคียงฝ่ายประชาธิปัตย์ จึงไม่ใช่เรื่องง่าย และต้องเคลียร์ผู้ใหญ่ ที่สุดแล้วคุณชวน หลีกภัย

²⁴⁴ ชูศักดิ์ ศิรินิล, *อมรินทร์นิวส์ไทม์*, สถานีโทรทัศน์อมรินทร์ทีวี, 7 กรกฎาคม 2559.

²⁴⁵ ดูตารางที่ 3.6.

²⁴⁶ เรื่องเดียวกัน.

²⁴⁷ เรื่องเดียวกัน.

²⁴⁸ เรื่องเดียวกัน.

²⁴⁹ เรื่องเดียวกัน.

บัญญัติ บรรทัดฐาน ก็เอาด้วย ทำที่พรรคเลยชัดว่าไม่รับร่างฯ”²⁵⁰ อย่างไรก็ตามอภิสิทธิ์อ้างว่าไม่ได้คิดถึงเรื่องการบันทึกประวัติศาสตร์ แต่คิดว่า “ผมเป็นหัวหน้าขององค์กรซึ่งเป็นสถาบัน มีที่มาที่ไป และมีการประกาศอุดมการณ์ชัด ผมก็ต้องยืนยันในจุดนั้น”²⁵¹ ซึ่งในวันแถลงจุดยืน อภิสิทธิ์ย้ำว่าเป็นความเห็นชอบตามอุดมการณ์ของพรรคตั้งแต่ พ.ศ. 2489²⁵² “ผมไม่ได้มองว่าอุดมการณ์เป็นเรื่องอดีต แต่อุดมการณ์ต้องเป็นสัจธรรม ต้องจริงเสมอ นี่คือประเด็นที่เป็นความต่าง ที่ผมยอมรับคือฐานเสียงสนับสนุนพรรคให้น้ำหนักกับสถานการณ์มาก แต่ผมมองว่าการจะแก้ปัญหอะไร พื้นฐานของผมในฐานะคนประชาธิปไตย สุดท้ายคำตอบก็หนีไม่พ้นประชาธิปไตย”²⁵³

นอกจากนี้หัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ยังชิงปิดจุดอ่อนทั้งหมด ในกรณีร่างรัฐธรรมนูญถูกคว่ำในชั้นประชามติ สะท้อนผ่านถ้อยแถลงที่ว่า “ไม่จับมือคนโกง” หมายถึงไม่ไปจับมือกับพรรคตรงข้าม และ “ให้ คสช. ทำรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ที่ดีกว่า” นั้นแปลว่าจะไม่มีทางตันทางการเมืองเกิดขึ้น²⁵⁴ แต่นั่นเป็นท่าทีที่สวนทางกับแกนนำพรรคประชาธิปัตย์อีกกลุ่มคือ กปปส. ที่ประกาศสนับสนุนร่างรัฐธรรมนูญแบบสุดตัว จนถูกตั้งข้อสังเกตว่าเป็นการ “ตี 2 หน้า-เล่น 2 บท” หรือไม่ ท่ามกลางอนาคตที่ไม่แน่นอนของร่างรัฐธรรมนูญฉบับลงประชามติ เพื่อไม่ให้เกิดความเสียหายต่อพรรค ทว่าได้สร้างความสับสนแก่ผู้สนับสนุนพรรคประชาธิปัตย์และ กปปส. ซึ่งเป็นมวลชนกลุ่มเดียวกัน ทั้งนี้อภิสิทธิ์ยอมรับว่าได้รับแรงจูงใจจากสมาชิกพรรคล่วงหน้าว่าบางส่วนจะขอลงมติ

²⁵⁰ กรรมการบริหารพรรคประชาธิปัตย์ผู้ไม่ประสงค์จะเปิดเผยชื่อ, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, พรรคประชาธิปัตย์, 3 สิงหาคม 2559.

²⁵¹ อภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, พรรคประชาธิปัตย์, 10 สิงหาคม 2559.

²⁵² อุดมการณ์พรรคประชาธิปัตย์ตั้งแต่ก่อตั้งเมื่อวันที่ 6 เมษายน 2489 มี 10 ข้อ ที่น่าสนใจคือข้อ 3 ระบุว่า “พรรคจะดำเนินการเมืองโดยอาศัยหลักกฎหมาย และเหตุผลเพื่อความศักดิ์สิทธิ์แห่งรัฐธรรมนูญ...” และข้อ 4 “พรรคจะไม่สนับสนุนระบบและวิธีแห่งเผด็จการ ไม่ว่าจะเป็นระบบและวิธีการของรัฐบาลใดๆ” อ้างจาก “อุดมการณ์ 6 เมษายน 2489,” พรรคประชาธิปัตย์, <http://www.democrat.or.th/th/about/ideology/> (สืบค้นเมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2560).

²⁵³ อภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, พรรคประชาธิปัตย์, 10 สิงหาคม 2559.

²⁵⁴ เรื่องเดียวกัน.

รับร่างรัฐธรรมนูญ เพราะตัดสินใจจากปัจจัยอื่น ๆ “ผู้ที่ออกไปรับมักบอกผมว่าเขาคิดว่าสถานการณ์ยังไม่ปกติ ดังนั้นกติกาและระบบที่จะกำหนด จะพูดในมาตรฐานปกติไม่ได้ ก็จะมีพูดในลักษณะนี้”²⁵⁵

ส่วนพรรคขนาดกลาง/ขนาดเล็ก อย่างพรรคภูมิใจไทย อนุทิน ชาญวีรกูล หัวหน้าพรรค ประกาศตั้งแต่ช่วงต้นว่าพร้อมลงสนามเลือกตั้งภายใต้ร่างรัฐธรรมนูญฉบับออกเสียงประชามติ โดยเห็นว่า “ร่างรัฐธรรมนูญไม่น่ามีปัญหาอะไรสำคัญ”²⁵⁶ ไม่ต่างจากบรรหาร ศิลปอาชา ประธานที่ปรึกษาหัวหน้าพรรคชาติไทยพัฒนา ที่ประกาศรับร่างรัฐธรรมนูญ เพราะ “ส่วนใหญ่มีข้อดีส่วนที่ที่มีความเห็นว่ายังมีข้อขัดแย้งนั้น ก็พอรับได้”²⁵⁷ แต่ถึงอย่างนั้นแกนนำพรรคคนอื่น ๆ อย่าง สมศักดิ์ ปริศนานนท์ ประธานที่ปรึกษาหัวหน้าพรรคชาติไทยพัฒนา ได้ให้สัมภาษณ์สื่อหลายครั้งและแถลงกลอนประกาศผ่านเฟซบุ๊กอย่างแข็งขันว่า “รับไม่รับ กระชับแน่น ในแก่นหมึก คือจารึกประวัติศาสตร์ มิขาดหาย หากต้องรับ โดยไม่รู้ อยู่ก็อาย ตายเป็นตาย ผมไม่รับ ครับฟืน้อง”²⁵⁸

นอกจากการแสดงจุดยืนแบบต่างคนต่างพรรค บรรดานักการเมืองยังเข้าร่วมเวทีสัมมนา/เสวนาวิชาการที่หน่วยงานอื่นจัดขึ้น เช่น เวที “ร่างรัฐธรรมนูญ ประชามติ และประชาชน” ที่สโมสรทหารบก วิทยาวดี จัดโดย กกต. มีตัวแทน กรธ. สนช. และ ครม. ร่วมชี้แจงข้อมูล และมีตัวแทนพรรคการเมืองรวม 51 พรรค จำนวน 133 คนเข้าร่วม โดยถือเป็นเวทีแรกที่เปิดให้นักการเมืองแสดงความคิดเห็นต่อร่างรัฐธรรมนูญ และ พ.ร.บ. ประชามติ พ.ศ. 2559 อย่างเป็นทางการ ซึ่งพวกเขาได้เรียกร้องให้รัฐบาล คสช. ผ่อนปรนประกาศและคำสั่งต่าง ๆ ที่ห้ามนักการเมืองเคลื่อนไหวทำกิจกรรมด้วย

²⁵⁵ เรื่องเดียวกัน.

²⁵⁶ “มาร์ค’ลึงเลรับรธน. ดักคอเพื่อแม่ชูธง’คว้า’หวังสร้างเงื่อนไข,” *ไทยโพสต์*, 7 เมษายน 2559, 1.

²⁵⁷ “เต็งลิ้นรับรธน. ขอมิ ‘เลือกตั้ง’ หวันร่างใหม่จะโหดกว่า ไม่มีปัญหา ‘คำถามพ่วง,’” *มติชน*, 14 เมษายน 2559, 1.

²⁵⁸ “จับแล้ว3-ส่งจม.-ติดใบปลิวป่วนประชามติ,” *มติชน*, 24 กรกฎาคม 2559, 1.

ตารางที่ 3.6 แผนการสื่อสารของพรรคเพื่อไทยและพรรคประชาธิปัตย์ช่วงประชามติ

พรรคเพื่อไทย		
วันที่	กิจกรรม	หัวข้อ
30 มี.ค.	ออกแถลงการณ์	ไม่รับร่าง รธน. ที่ไม่รับอำนาจประชาชน
18 เม.ย.	ออกแถลงการณ์	ขอให้ปล่อยตัววัฒนา เมืองสุข โดยปราศจากเงื่อนไข หลังโพสต์ข้อความไม่รับ ร่าง รธน. ทางเฟซบุ๊ก
24 เม.ย.	โพสต์เฟซบุ๊ก	จาตุรนต์ ฉายแสง โพสต์ประกาศไม่รับร่าง รธน.
28 เม.ย.	ออกแถลงการณ์	การจำกัดสิทธิเสรีภาพประชาชนในการแสดงความคิดเห็นต่อร่าง รธน. เรียกร้องรัฐบาล คสช. 2 ข้อ ในจำนวนนี้คือแก้กฎหมายประชามติเพื่อให้ประชาชนวิจารณ์ได้ สอดคล้องกับหลักการประชาธิปไตย
13 พ.ค.	ออกแถลงการณ์	ขอให้แก้ไขเพิ่มเติม พ.ร.บ. ว่าด้วยการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ
19 พ.ค.	เผยแพร่ความเห็นพรรค	ร่าง รธน. มีที่มาและบทบัญญัติขัดหลักการประชาธิปไตย 8 ประการ
8 มิ.ย.	ออกแถลงการณ์	คือนาคตประเทศไทย คือนประชาธิปไตยที่อยู่ในบรรยากาศเสรี เป็นธรรม และเท่าเทียมกันทุกฝ่าย
12 มิ.ย.	โพสต์เฟซบุ๊ก	จาตุรนต์ ฉายแสง โพสต์วิจารณ์การเปิดเวทีประชามติในค่ายทหาร มุ่งงูใจให้ประชาชนไปโหวตรับร่าง รธน. อย่างเดียว
15 มิ.ย.	โพสต์เฟซบุ๊ก	แกนนำพรรคเพื่อไทย 17 คน พร้อมใจกันโพสต์ประกาศไม่รับร่าง รธน. พร้อมแนบเหตุผลประกอบการตัดสินใจ
16 มิ.ย.	โพสต์เฟซบุ๊ก	พิชัย นริพทะพันธุ์ โพสต์วิจารณ์คสช. กลักร่าง รธน. ไม่ผ่านประชามติ จึงรับงัดคำสั่งตาม ม. 44 ให้เรียนฟรี 15 ปี
25 มิ.ย.	โพสต์เฟซบุ๊ก	พิชัย นริพทะพันธุ์ โพสต์ดักคอ พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา ให้รับผิดชอบแบบเดวิด คาเมรอน นายกรัฐมนตรีสหราชอาณาจักร (กรณีลงประชามติออกจากสหภาพยุโรป หรือเบร็กซิต ซึ่งสวนทางกับจุดยืนของเดวิด คาเมรอน นายกฯ) หากร่าง รธน. ไม่ผ่านประชามติ
26 มิ.ย.	ออกแถลงการณ์	หยุดการใช้อำนาจคุกคาม ขัดขวาง ประชาชนที่ดำเนินกิจกรรมแสดงความคิดเห็นต่อร่าง รธน. และปล่อยตัวนักศึกษาและประชาชนผู้บริสุทธิ์ที่ทำกิจกรรมส่งเสริมการมีส่วนร่วมของคนไทยในกระบวนการประชามติ
15 ก.ค.	โพสต์เฟซบุ๊ก	วัฒนา เมืองสุข โพสต์วิจารณ์คำพูดของประธาน กรธ. ที่ว่า “หากร่าง รธน. ถูกกว่า จะเจอของแถมสุดโหด” ได้รัฐบาลนอมินี คสช. และนายกฯ หน้าคั่น
18 ก.ค.	ออกแถลงการณ์	ขอยกย่องชัยชนะของประชาชนตุรกีในการต่อต้านความพยายามทำรัฐประหาร ซึ่ง “แสดงให้เห็นถึงพลังประชาชนที่พิทักษ์ระบอบประชาธิปไตย และไม่ยินยอมให้มีการใช้กำลังอาวุธและอำนาจนอกระบบมาบังคับ และกำหนดชะตาชีวิตของประเทศของตน”

พรรคเพื่อไทย		
วันที่	กิจกรรม	หัวข้อ
24 ก.ค.	โพสต์เฟซบุ๊ก	ยิ่งลักษณ์ ชินวัตร โพสต์ชวนประชาชนไปออกเสียงประชามติ “เพื่อรักษาประชาธิปไตยและเลือกอนาคต”
25 ก.ค.	ออกแถลงการณ์	ขอให้ยุติการละเมิดสิทธิเสรีภาพของประชาชน
27 ก.ค.	แถลงข่าว	แกนนำพรรคเพื่อไทย 12 คน ประกอบด้วย โภคิน พลกุล, วันมูหะมัดนอร์ มะทา, สุรพงษ์ โตวิจักษณ์ชัยกุล, สามารถ แก้วมีชัย, พงศ์เทพ เทพกาญจนา จาตุรนต์ ฉายแสง, ชูศักดิ์ ศิรินิล, นพดล ปัทมะ, ชัยเกษม นิติสิริ, วีระกานต์ มุสิกพงศ์, วัฒนา เมืองสุข และพิชัย นริพทะพันธุ์ ร่วมแถลงย้ำจุดยืนไม่เห็นชอบร่าง รธน. และคำถามพ่วง โดยยก 4 เหตุมาประกอบ แต่คัดค้านว่าการเลือกตั้งต้องเกิดขึ้นในปี 2560 ทั้งนี้แกนนำทั้ง 12 คนเป็นกลุ่มบุคคลที่เคยโพสต์เฟซบุ๊กประกาศไม่รับร่างฯ
29 ก.ค.	โพสต์เฟซบุ๊ก	อดีต ส.ส. หญิงพรรคเพื่อไทย 9 คน พร้อมใจกันโพสต์ไม่รับ ร่าง รธน.
1 ส.ค.	โพสต์เฟซบุ๊ก	พานทองแท้ ชินวัตร บุตรชายของทักษิณ ชินวัตร โพสต์ระบุว่าทักษิณไม่รับร่างฯ เหตุไม่ประเทืองอนาคตทางเศรษฐกิจ
2 ส.ค.	โพสต์เฟซบุ๊ก	ยิ่งลักษณ์ ชินวัตร โพสต์ยืนยันไปใช้สิทธิลงประชามติ พร้อมประกาศจุดยืนไม่รับร่าง รธน. และคำถามพ่วงเพราะขัดหลักการประชาธิปไตย
พรรคประชาธิปัตย์		
วันที่	กิจกรรม	หัวข้อ
10 เม.ย.	แถลงข่าว	พรรคประชาธิปัตย์แถลงจุดยืน 3 ข้อ ไม่เห็นด้วยกับร่าง รธน. ชี้ “มีข้อเสียมากกว่าข้อดี” แต่ยังไม่พูดว่ารับ-ไม่รับร่างฯ แต่ประกาศไม่รับคำถามพ่วง
27 ก.ค.	แถลงข่าว	อภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ แถลงจุดยืนพรรค ยก 3 เหตุผลไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ ชี้หากร่างฯ ถูกคว่ำในชั้นประชามติให้พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา เป็นผู้จัดทำ “รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ที่ดีกว่า”
27-28 ก.ค.	โพสต์เฟซบุ๊ก	แกนนำพรรคประชาธิปัตย์ 7 คน พร้อมใจกันโพสต์ประกาศจุดยืนไม่รับร่าง รธน. ตามถ้อยแถลงของตามหัวหน้าพรรค

ที่มา: จากการเก็บรวบรวมข้อมูลของผู้วิจัยจากแหล่งข้อมูลหนังสือพิมพ์ (มติชน ไทยรัฐ ไทยโพสต์) ตั้งแต่วันที่ 29 มีนาคม-10 กันยายน 2559 ร่วมด้วยการสรุปสาระสำคัญของแถลงการณ์พรรคเพื่อไทยและพรรคประชาธิปัตย์จากเว็บไซต์พรรค.

กล่าวโดยสรุป “อำนาจพิเศษของ คสช.” ทั้งประกาศและคำสั่งที่กดทับพรรคการเมืองอยู่ รวมถึง “กฎเหล็ก กกต.” ตาม พ.ร.บ. ประชามติ ทำให้การสื่อสารของนักการเมืองถูกจำกัด ไม่อาจพูดได้เต็มปากว่าเป็นเจตจำนงของพรรค เพราะเปิดประชุมพรรคไม่ได้ หรือการลงพื้นที่พบปะประชาชนก็ทำได้ไม่ถนัด เนื่องจากมีฝ่ายความมั่นคงตามประกบแทบทุกฝีก้าว การแสดงออกของนักการเมืองจึงทำได้แค่พูดบนเวทีที่อยู่ในสายตาของรัฐไทย หรือแสดงออกในนามปัจเจกชน ซึ่งหลายคนเลือกโพสต์ข้อความในสื่อสังคมออนไลน์ เพราะแนวปฏิบัติยังไม่ชัดเจนหากเทียบกับช่องทางการสื่อสารอื่น ๆ โดยมีเป้าหมายสำคัญ 2 ส่วนคือ เพื่อบันทึกประวัติศาสตร์ส่วนตนและเพื่อชี้ทิศทางแก่กลุ่มผู้สนับสนุนทางอ้อม

อย่างไรก็ตามสิ่งที่ 2 พรรคการเมืองใหญ่ต้องเผชิญหลังประกาศเจตจำนงไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ คืออาการ “อยากเลือกตั้ง” ของอดีต ส.ส. ซึ่งว่างงานมากกว่า 2 ปี (จนถึงช่วงประชามติ) ดังนั้นแม้แกนนำส่วนกลางจะประกาศชัดไม่รับร่างฯ แต่ในทางปฏิบัติระดับพื้นที่อดีตนักการเมืองหลายคนกลับไม่ลงแรง หรือไม่อาจลงแรงเพราะข้อจำกัดทางกฎหมาย ในช่วง 2 สัปดาห์สุดท้ายก่อนเข้าคูหาประชามติ แกนนำพรรคเพื่อไทยจึงต้องเร่งทำความเข้าใจกับอดีต ส.ส. ว่าการเลือกตั้งภายใต้ร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ไม่มีประโยชน์ “ถ้าเทียบดูเจตนาของรัฐธรรมนูญปี 2550 จะพบว่า หากมีการเลือกตั้งหลังรัฐประหารปี 2549 คมช. คิดว่าจะป้องกันการใช้อำนาจของพรรคทักษิณอย่างไร แต่ร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้มีชัย คสช. อยากวางรัฐบาลของตัวเอง จึงต้องเขียนรัฐธรรมนูญที่สื่อรัฐบาลได้”²⁵⁹ พร้อมยืนยันต้องต่อสู้เพื่อคว่ำร่างรัฐธรรมนูญในขั้นประชามติ เพราะถ้าร่างฯ ผ่านก็เชื่อว่าจะมีการเลือกตั้งทันที “คสช. จะอยู่ต่ออย่างน้อย 15 เดือน หรือถ้าบอกว่าเลือกตั้งไปพรรคเพื่อไทยได้เป็นรัฐบาลแน่ คำตอบคือไม่จริง เพราะ ส.ว. 250 คนมาจากการแต่งตั้งมีอำนาจเลือกนายกฯ เขาวางไว้หมดแล้วว่าการเมืองในอนาคตจะเป็นอย่างไร”²⁶⁰

เหล่านี้เป็นเหตุผลบางส่วนที่ทำให้ร่างรัฐธรรมนูญผ่านประชามติ แม้ 2 พรรคการเมืองใหญ่ที่เคยกุมฐานเสียงไปก่อนสภา และยึดกุมจิตใจมวลชน 27 ล้านคน จะประกาศเจตจำนงไม่รับร่างรัฐธรรมนูญก็ตาม

²⁵⁹ กรรมการยุทธศาสตร์พรรคเพื่อไทยผู้ไม่ประสงค์จะเปิดเผยชื่อ, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, 11 พฤษภาคม 2559.

²⁶⁰ ชูศักดิ์ ศิรินิล, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, พรรคเพื่อไทย, 1 กรกฎาคม 2559.

3.2.2 กลุ่มการเมือง

ความเคลื่อนไหวในช่วงนับถอยหลังประชามติร่างรัฐธรรมนูญของกลุ่มการเมือง 2 กลุ่มหลักคือ กลุ่มที่เรียกตัวเองว่าแนวร่วมประชาธิปไตยต่อต้านเผด็จการแห่งชาติ (นปช.) และกลุ่มที่เรียกตัวเองว่าคณะกรรมการประชาชนเพื่อการเปลี่ยนแปลงประเทศไทยให้เป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (กปปส.) เกิดขึ้นในทั้งโลกออฟไลน์และออนไลน์ เมื่อพื้นที่ในโลกความเป็นจริงถูกปิดกั้นด้วยข้อกฎหมายหลายฉบับ แกนนำมวลชนทั้ง 2 กลุ่มจึงย้ายไปเคลื่อนไหวในสื่อสังคมออนไลน์ โดยมีบุคคล 2 คนคอยชิงไหวชิงพริบกันเพื่อแสดงจุดยืนคนละด้าน

ฝ่ายสนับสนุนร่างรัฐธรรมนูญ นำโดยสุเทพ เทือกสุบรรณ เลขาธิการ กปปส. และประธานมูลนิธิรวมพลคนหาประชาชนเพื่อการปฏิรูปประเทศไทย มีผู้ติดตามแฟนเพจบนเฟซบุ๊กที่ใช้ชื่อว่า “Suthep Thaugsuban” ถึง 2.9 ล้านคน (ณ เวลานั้น) กับฝ่ายคัดค้านร่างรัฐธรรมนูญ นำโดย จตุพร พรหมพันธุ์ ประธาน นปช. มีผู้ติดตามแฟนเพจบนเฟซบุ๊กที่ใช้ชื่อว่า “Jatuporn Prompan” จำนวน 2.1 แสนคน (ณ เวลานั้น)

ผู้วิจัยพบว่า กปปส. ได้ชิงกำหนดรูปแบบและช่องทางในการสื่อสารก่อน จากนั้น นปช. จึง “ย้อนศร” ใช้วิธีสื่อแบบเดียวกันส่งสารในทางตรงกันข้าม พร้อมให้เหตุผลว่าถ้าฝ่ายรับร่างฯ ทำได้ ฝ่ายไม่รับร่างฯ ก็ต้องทำได้ เช่น เมื่อแกนนำ กปปส. เปิดแถลงข่าวเรื่องประชามติครั้งแรกเมื่อวันที่ 24 เมษายน 2559 ชมว่า “ร่างตรงใจ” ทุกอย่างตั้งแต่คำปรารภยันแผนปฏิรูปประเทศ²⁶¹ แกนนำ นปช. ก็เปิดแถลงข่าววันเดียวกัน โดยอ้างว่า “แถลงข่าวเลียนแบบแกนนำ กปปส.” ยก 14 เหตุผลประกาศไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ และยังเรียกร้องให้สร้างบรรยากาศการทำประชามติ โดย “ต้องไม่อยู่ในบรรยากาศของความกลัว” หลังประกาศใช้ พ.ร.บ. ประชามติ²⁶²

หรือเมื่อสุเทพโพสต์เฟซบุ๊กประกาศรับร่างรัฐธรรมนูญ พร้อมระบุจะจัดรายการสด (เฟซบุ๊กไลฟ์) อธิบายข้อดีของร่างรัฐธรรมนูญทุกวัน วันละ 5 นาที ก่อนถึงวันลงประชามติ²⁶³ จตุพรก็ประกาศจัดเฟซบุ๊กไลฟ์บ้างเพื่อชี้แจงข้อดีของร่างรัฐธรรมนูญ²⁶⁴ โดยสุเทพได้ยึดฤกษ์วันเปลี่ยนแปลงการปกครองของไทย 24 มิถุนายน จัดเฟซบุ๊กไลฟ์เป็นครั้งแรก โดยจตุพรได้จัดตามมาในอีก 1 วันให้หลัง ทั้งนี้สาเหตุที่สุเทพเลือกใช้เฟซบุ๊กไลฟ์เป็นช่องทางในการสื่อสารหลัก ถูกอธิบายโดยแกนนำ กปปส. รายอื่น ๆ วิทยา แก้วภราดัย บอกว่า “เป็นช่องทางในการสื่อสารที่สามารถเข้าถึง

²⁶¹ ดูแผนการสื่อสารของกปปส. และนปช. ช่วงประชามติ ใน ตารางที่ 3.7.

²⁶² เรื่องเดียวกัน.

²⁶³ เรื่องเดียวกัน.

²⁶⁴ เรื่องเดียวกัน.

เป้าหมายได้โดยไม่ผิดกฎหมาย ไม่เสียเงิน และเข้ากับยุค ‘ไทยแลนด์ 4.0’ ซึ่งแกนนำมวลชนก็ต้องปรับตัวเอง”²⁶⁵ ส่วนการวางแผนและบริหารประเด็นที่จะสื่อสารต่อสังคม มาจากการที่สุเทพไล่อ่านร่างรัฐธรรมนูญที่ละมาตรา แล้วค่อย ๆ นำไปอธิบายต่อโดยใช้ภาษาที่ง่ายต่อการเข้าใจ และไม่ลืมใส่ “ความเห็นแบบ” ของ กปปส. ลงไปด้วย²⁶⁶ สำหรับกลุ่มเป้าหมายไม่ได้เฉพาะเจาะจงไปที่มวลชน กปปส. แต่ต้องการสื่อถึงคนทั้งประเทศ “เป้าหมายของเราคืออยากให้ร่างรัฐธรรมนูญผ่าน ดังนั้นต้องอาศัยคนครึ่งประเทศ ไม่ได้คิดถึงกลุ่มเป้าหมายใดเป็นการเฉพาะ แต่คิดว่าประเด็นให้ตรงกับปณิธานของมวลมหาประชาชน จึงนำเสนอเรื่องการปฏิรูปประเทศ ปราบคอร์รัปชัน” เอกนัฏ พร้อมพันธุ์กล่าว²⁶⁷

อย่างไรก็ตามในแคมเปญท้าย ๆ สุเทพกับพวกจงใจสื่อสารตรงถึงมวลชนด้วยการโพสต์ภาพแกนนำ กปปส. 9 คนคล้องแขน ย้ำจุดยืน “เดินหน้าปฏิรูปประเทศไทย” ส่วนอีกภาพสุเทพถือนกหวีด มีข้อความว่า “เป่านกหวีด ชวนกันไปลงประชามติเถอะครับ” ซึ่งเอกนัฏชี้ว่านี่คือ “ไม้ตาย” ของแกนนำ กปปส. เนื่องจากบรรยากาศในช่วงเวลานั้น ไม่มีเวทีชุมนุม ไม่มีดนตรีสร้างความฮึกเหิม บางคนอาจจะล้าใจว่าปล่อยมันไป เดียวก็ผ่านเอง แต่สุเทพตัดสินใจว่าต้องแสดงพลังอีกครั้งหนึ่ง

“การทำให้คนเห็นว่ามันมีความสำคัญ ก็หนีไม่พ้นการที่ลุกก้านันต้องเป่านกหวีด และถ้าดูสถานการณ์ตอนนั้นก็น่าเป็นห่วงในมุมของคนสนับสนุนร่างรัฐธรรมนูญ เพราะพรรคใหญ่ไม่เอา หลายคนมองว่าพวกเขาเป็นเจ้าของเสียงเลือกตั้งของคนเกือบทั้งประเทศ ถ้ารวมกัน โอกาสจะทำให้ร่างรัฐธรรมนูญผ่าน มันก็ยาก ดังนั้นลุกก้านันก็จะต้องจัดไม้ตายของแก่ออกมาเหมือนกัน” เอกนัฏกล่าว²⁶⁸ โดยถือเป็นแผนการสื่อสารที่แสดงเจตนาชัดเจนตามความเห็นของชาติชาย วงศ์หนองเตย คือต้องการชวนคนไปลงประชามติเห็นชอบร่างรัฐธรรมนูญ “เราต้องสื่อว่าร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ มวลมหาประชาชนมีส่วนร่วมกันคิดในเชิงแนวคิดที่ไปบรรจุในร่างฯ ดังนั้นมวลมหาประชาชน

²⁶⁵ วิทยา แก้วภราดัย, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตริสุวรรณ, พรรคประชาธิปัตย์, 9 พฤษภาคม 2560.

²⁶⁶ เรื่องเดียวกัน.

²⁶⁷ เอกนัฏ พร้อมพันธุ์, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตริสุวรรณ, อาคารแปซิฟิค ซิตี้ คลับ สุขุมวิท, 3 กรกฎาคม 2560.

²⁶⁸ เรื่องเดียวกัน.

สนับสนุนร่างฯ นี้ ก็เลยใส่เสื้อเพื่อเตือนความทรงจำว่าเราสนับสนุน มันเป็นสัญลักษณ์ชัดเจนว่าเราเอาด้วย”²⁶⁹

ขณะที่ในฟากฝั่ง นปช. ชี้แจงแผนจัดเฟซบุ๊กไลฟ์ตอบโต้และตามหลังสุเทพด้วยความเชื่อว่าการพูดผ่านเฟซบุ๊กไลฟ์ คนจะชอบอารมณ์ดี ๆ เมื่อสุเทพบอกว่าร่างรัฐธรรมนูญดีอย่างไร จตุพรก็ต้องบอกว่าไม่ดีอย่างไร²⁷⁰ แต่สำหรับกลยุทธ์การสื่อสารของ นปช. ที่สร้างกระแสในทางข่าวและกินพื้นที่ในสื่อกระแสหลักได้มากที่สุด หนีไม่พ้น การเปิดศูนย์ปราบโกงประชามติที่ห้างสรรพสินค้าอิมพีเรียล ลาดพร้าว และส่วนภูมิภาครวม 29 ศูนย์ทั่วประเทศ ซึ่งนปช. กลางช่วยจัดเตรียมป้ายผ้า เสื้อ เนื้อหาที่จะสื่อสาร และสนับสนุนงบประมาณให้เล็กน้อย²⁷¹

จตุพร พรหมพันธุ์ เปิดเผยเบื้องหลังในการใช้คำว่า “ศูนย์ปราบโกงฯ” ว่าเพื่อป้องปราม และเป็นปฏิบัติการทางจิตวิทยา “ถ้าคุณไม่โกง คุณจะไปเดือดร้อนอะไร แต่เรารู้ว่าถ้าคนที่ทำใจไม่นิ่ง มันจะไม่กล้า เพราะเวลาเลือกตั้งมีตัวแทนแต่ละพรรค ข้าราชการก็แบ่งเป็นฝักฝ่ายอาจโกงกันยาก แต่ของ คสช. คุณทุกอย่างเบ็ดเสร็จ จับ 3 ส่วนราชการมารวมกันในนามศูนย์รักษาความสงบเรียบร้อยฯ” จตุพรกล่าว²⁷² อย่างไรก็ตามรัฐบาล คสช. ไม่อนุญาตให้เปิดศูนย์ปราบโกงฯ ทำให้แกนนำ นปช. มีอีกกิจกรรมตามมาคือการเดินสายไปยื่นหนังสือร้องทุกข์/ร้องเรียนตามองค์กรต่าง ๆ ทั้งศูนย์บริการประชาชน สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน (ก.พ.), กระทรวงกลาโหม, สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ (กสม.), สำนักงานข้าหลวงใหญ่ด้านสิทธิมนุษยชนแห่งสหประชาชาติ (ยูเอ็นโอเอชซีเอชอาร์) ภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่สำนักงานสหประชาชาติ (ยูเอ็น)²⁷³ เพื่อร้องเรียนกรณีถูกปิดศูนย์ปราบโกงประชามติ และถูกตั้งข้อหาตีความมั่นคง

²⁶⁹ สาทิตย์ วงศ์หนองเตย, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, ร้านกาแฟย่านสุขุมวิท, 16 ตุลาคม 2560.

²⁷⁰ จตุพร พรหมพันธุ์, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, ศูนย์การค้าอิมพีเรียล เวิลด์ ลาดพร้าว, 28 กันยายน 2559.

²⁷¹ เรื่องเดียวกัน.

²⁷² เรื่องเดียวกัน.

²⁷³ คู่มือที่ 3.7.

“ที่ศูนย์ปราบโกงดัง เพราะพวกนี้ไปไล่ปิด แต่เราพูดคุยกันว่ามีภารกิจหน้าที่
อย่างไร เป็นการไต่เร็ก (สื่อสารตรง) ถึงประชาชนว่าไม่ต้องไปปรณรงค์รับ-ไม่รับร่างรัฐธรรมนูญให้
จับโกงอย่างเดียว ที่เหลือเป็นเรื่องของทัพใหญ่ที่จะว่ากันไป” ประธาน นปช. กล่าว²⁷⁴ แม้ “สถานที่”
ถูกปิดลง แต่ความคิด-ความเคลื่อนไหวในการสอดส่องการทำหน้าที่ของฝ่ายเผยแพร่ร่างรัฐธรรมนูญ
ยังเกิดขึ้นต่อเนื่อง แกนนนำ นปช. หันไปเคลื่อนไหวในโลกเสมือนจริง โดยตั้งแฟนเพจเฟซบุ๊กศูนย์ปราบ
โกงประชามติ เพื่อให้ประชาชนรายงานสถานการณ์ที่เจ้าหน้าที่รัฐ ทั้งทหาร ตำรวจ และฝ่ายปกครอง
ปฏิบัติในช่วงประชามติ ก่อนแจ้งยูเอ็นให้ทราบสถานการณ์ของไทย จนมีชัย ฤชุพันธุ์ ออกอาการฉุน
ขาดที่ครู ค. ของเขาถูกตั้งกล้องติดตาม ถึงขนาดหลุดปากเรียกฝ่ายตรงข้ามว่าเป็นพวก “อันวาล”

ตารางที่ 3.7 แผนการสื่อสารของ กปปส. และ นปช. ช่วงประชามติ

วันที่	กิจกรรม	หัวข้อ
กปปส.		
24 เม.ย.	แถลงข่าว	แกนนำ กปปส. แถลงครั้งแรก ประกาศรับร่าง รธน. ชุม “ร่างตรงใจ” ทุกอย่าง ตั้งแต่คำปรารภยันแผนปฏิรูปประเทศ
23 พ.ค.	แถลงข่าว	สุเทพ เทือกสุบรรณ ย้ำว่าร่าง รธน. “ดีมาก” และ “ตรงตามใจมวลมหา ประชาชน”
23 มิ.ย.	โพสต์เฟซบุ๊ก	สุเทพ เทือกสุบรรณ โพสต์ประกาศรับร่าง รธน. พร้อมระบุจะจัดรายการสด (เฟซบุ๊กไลฟ์) อธิบายข้อดีของร่าง รธน. ทุกวัน วันละ 5 นาที ก่อนถึงวันลง ประชามติ
24 มิ.ย.	เฟซบุ๊กไลฟ์	สุเทพ เทือกสุบรรณ จัดเฟซบุ๊กไลฟ์เป็นครั้งแรก เวลา 16.00 น. โดยประกาศรับ ร่าง รธน. (จัดทุกวันจนถึงวันที่ 6 ส.ค.)
29 มิ.ย.	เฟซบุ๊กไลฟ์	สุเทพ เทือกสุบรรณ สวมเสื้อ “พบกันที่สามเสน” จัดเฟซบุ๊กไลฟ์ย้ำปณิธานของ กปปส. เรื่องการปฏิรูปประเทศ
2 ก.ค.	โพสต์เฟซบุ๊ก	แกนนำ กปปส. พร้อมใจโพสต์ภาพแกนนำ 9 คนโชว์คล้องแขน ย้ำจุดยืน “เดินหน้าปฏิรูปประเทศไทย” ขณะที่อีกภาพเป็นภาพสุเทพถือธงหวัด มี ข้อความว่า “เป่านกหวีด ขวณกันไปลงประชามติเถอะครับ”
นปช.		
24 เม.ย.	แถลงข่าว	แกนนำ นปช. แถลงครั้งแรก ยก 14 เหตุผลประกาศไม่รับร่าง รธน. พร้อม เรียกร้องให้สร้างบรรยากาศการทำประชามติ โดย “ต้องไม่อยู่ในบรรยากาศของ ความกลัว” หลังประกาศใช้ พ.ร.บ. ประชามติ และประกาศเปิดศูนย์ทั่วประเทศ

²⁷⁴ จตุพร พรหมพันธุ์, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, ศูนย์การค้ำอิมพีเรียล เวิลด์
ลาดพร้าว, 28 กันยายน 2559.

วันที่	กิจกรรม	หัวข้อ
		20 มิถุนายน นอกจากนี้ยังร่วมร้องเพลงแหล่ประชาตดิถีเปลี่ยนเพลงของ กกด.
10 มิ.ย.	ร้องทุกข์/ ร้องเรียน	แกนนำ นปช. เข้ายื่นหนังสือถึงรัฐบาล คสช. ผ่านศูนย์บริการประชาชน สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน (ก.พ.) ขอเปิดศูนย์ปราบโกง ประชาตดิ
12 มิ.ย.	แถลงข่าว	แกนนำ นปช. ระบุเตรียมเชิญผู้แทนองค์การสหประชาชาติ (ยูเอ็น) และสถานเอกอัครราชทูต ร่วมดูงานศูนย์ปราบโกงประชาตดิ
14 มิ.ย.	ร้องทุกข์/ ร้องเรียน	แกนนำ นปช. เข้ายื่นหนังสือถึง พล.อ.ประวิตร วงษ์สุวรรณ ผ่านหัวหน้าศูนย์รับเรื่องราวร้องทุกข์กระทรวงกลาโหม ยืนยันศูนย์ปราบโกงประชาตดิไม่ใช่ภัยคุกคามความมั่นคงของชาติ
15 มิ.ย.	แถลงข่าว	แกนนำ นปช. เชิญใหม่ประสาน 17 จังหวัดภาคเหนือยกเลิกการเปิดศูนย์ปราบโกงประชาตดิ อ้าง คสช. ขอร้อง
17 มิ.ย.	ร้องทุกข์/ ร้องเรียน	แกนนำ นปช. เข้ายื่นหนังสือถึง ลอเรนซ์ มีเลี่ยน ผู้ประสานงานสำนักงานข้าหลวงใหญ่ด้านสิทธิมนุษยชนแห่งสหประชาชาติ (ยูเอ็นโอเอชซีเอชอาร์) ภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่สำนักงานสหประชาชาติ (ยูเอ็น) หลังถูก คสช. สั่งปิดศูนย์ปราบโกงประชาตดิ พร้อมประกาศตั้งแผนเพจบุกศูนย์ปราบโกงประชาตดิ เพื่อให้ประชาชนรายงานสถานการณ์ที่เจ้าหน้าที่รัฐ ทหาร ตำรวจ และฝ่ายปกครอง ปฏิบัติในช่วงการทำประชาตดิ ก่อนแจ้งยูเอ็นให้ทราบ สถานการณ์ของไทย
19 มิ.ย.	กิจกรรมเชิง สัญลักษณ์	นปช. นัดหมายเปิดศูนย์ปราบโกงประชาตดิทั่วประเทศ แต่ถูกฝ่ายความมั่นคง ขอร้องให้ยุติการดำเนินการที่ทางสรรพสินค้าอิมพีเรียล ลาดพร้าว แกนนำ นปช. ย้ำให้ประชาชนส่งข้อมูลผ่านเพจแทน ขณะที่ในต่างจังหวัดก็ถูกปลดป้ายศูนย์ปราบโกง ทั้งจังหวัดขอนแก่น ลำปาง สมุทรปราการ อุทัยธานี ตราด
20 มิ.ย.	ร้องทุกข์/ ร้องเรียน	แกนนำ นปช. เข้ายื่นหนังสือร้องเรียนที่สำนักงานยูเอ็นว่าถูกรัฐบาล คสช. ปิดศูนย์ปราบโกงประชาตดิ 29 ศูนย์ทั่วประเทศ
22 มิ.ย.	ร้องทุกข์/ ร้องเรียน	แกนนำ นปช. เข้ายื่นหนังสือถึง พล.อ.ประวิตร วงษ์สุวรรณ รองนายกรัฐมนตรี และ รมว.กลาโหม ผ่านศูนย์บริการประชาชน สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี (สปน.) เรียกร้องให้หยุดคุกคามประชาชน ยืนยันการเปิดศูนย์ปราบโกงประชาตดิไม่ขัดคำสั่ง คสช. เพราะถูกทหารปิดศูนย์ตั้งแต่ยังไม่ได้เปิด
23 มิ.ย.	ร้องทุกข์/ ร้องเรียน	แกนนำ นปช. ยื่นหนังสือถึงคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ (กสม.) ร้องเรียนถูกปิดศูนย์ปราบโกงประชาตดิ และตั้งข้อหาตีความมั่นคง ซึ่งเป็นการละเมิดสิทธิประชาชน

วันที่	กิจกรรม	หัวข้อ
24 มิ.ย.	กิจกรรมเชิงสัญลักษณ์	นปช. จัดงาน “84 ปี 24 มิถุนายน 2475” ที่ห้างสรรพสินค้าอิมพีเรียลลาดพร้าว ภายใต้สโลแกนว่า “สร้างประชาธิปไตยด้วยปลายปากกา 7 สิงหาคม กำหนดชะตาประเทศไทย” โดยเชิญทายาทคณะราษฎรร่วมงาน มีการวิพากษ์วิจารณ์การลงประชามติร่าง รธน. ในงาน
25 มิ.ย.	เฟซบุ๊กไลฟ์	จตุพร พรหมพันธุ์ ประธาน นปช. จัดเฟซบุ๊กไลฟ์เป็นครั้งแรก เวลา 14.30 น. เลียนแบบแกนนำ กปปส. โดยย้ำข้อด้อยร่าง รธน. (จัดทุกวันจนถึงวันที่ 6 สิงหาคม 2559)
1 ก.ค.	จัดรายการพิเศษ	ณัฐวุฒิ ใสยเกื้อ จัดรายการทางสถานีโทรทัศน์ พีช ทีวี ภายใต้ชื่อรายการ “รัฐธรรมนูญ มีชัย ประเทศไทยเดินหน้าหรือถอยหลังยาว” ประเดิมออกอากาศเป็นเทปแรก หลัง กรธ. จัดรายการพิเศษเพื่อชี้แจงงาน รธน.

ที่มา: จากการเก็บรวบรวมข้อมูลของผู้วิจัย จากแหล่งข้อมูลหนังสือพิมพ์ (มติชน ไทยรัฐ ไทยโพสต์) ตั้งแต่วันที่ 29 มีนาคม-10 กันยายน 2559 ร่วมด้วยการสรุปสาระสำคัญจากเฟซบุ๊ก Suthep Thaugsuban และ Jatuporn Prompan.

กล่าวโดยสรุป ท่ามกลางภาวะที่นักการเมืองถูกจับตามองไม่ให้เคลื่อนไหว กลุ่มการเมืองทั้ง นปช. และ กปปส. สามารถแสดงออกในนาม “มวลชน” ได้อย่างอิสระกว่า ซึ่งถือเป็นการอ่อนเครื่องเครือข่ายมวลชน หลังไม่มีกิจกรรมทางการเมืองมากกว่า 2 ปีนับจากรัฐประหารปี 2557 ประเด็นที่น่าพิจารณาคือ นปช. ซึ่งเปรียบเสมือนอิกขาของพรรคเพื่อไทย มีจุดยืนสอดคล้องกันคือไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ ทำให้ทิศทางการสื่อสารกับกลุ่มประชาชนเป้าหมายชัดเจน และดูเหมือนแกนนำ นปช. ทั้งส่วนกลางและต่างจังหวัดจะกล่าวพูดคำว่าไม่รับร่างฯ มากกว่านักการเมืองสังกัดพรรคเพื่อไทยบางรายด้วยซ้ำ ขณะที่ กปปส. แสดงจุดยืนสวนทางกับพรรคต้นสังกัดเก่าอย่างพรรคประชาธิปัตย์ ทว่าสิ่งที่สุเทพกับพวกสื่อต่อสาธารณะช่วยเพิ่มน้ำหนักชุดคำอธิบายของ กรธ. โดยนำภาษากฎหมายที่ยากแก่การเข้าใจมาย่อยให้ประชาชนเข้าใจง่าย ๆ และยังช่วยประดิษฐ์คำขวัญร่างรัฐธรรมนูญด้วย ดังจะกล่าวต่อไปในบทที่ 4

3.2.3 นักวิชาการ/นักศึกษา/นักกิจกรรม

โรงเรียนและปัญญาชนเป็น 2 ส่วนที่มีอำนาจในลักษณะของการชักจูง โน้มน้าว กลุ่มเกลาคำรู้ความคิดของผู้คนเพื่อก่อให้เกิดการยินยอมพร้อมใจในสังคม (consent) ทำให้นักวิชาการ นักศึกษา และรวมถึงนักกิจกรรม มีบทบาทนำในการให้ข้อมูลและความคิดเห็นต่อการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ อย่างไรก็ตามปัญญาชนไม่ได้รับการยกเว้นทางกฎหมายให้สื่อสาร

ความคิดเห็นได้อย่างเสรีในช่วงประชุมติ พวกเขาจึงต้องวางกลยุทธ์การสื่อสารให้ออกมาในลักษณะการให้บริการทางวิชาการแก่สังคม

สำหรับความเคลื่อนไหวสำคัญที่เกิดขึ้นในช่วงประชุมติ มีทั้งการสื่อสารทางตรง เช่น การจัดทำสื่อเผยแพร่ข้อมูล, การเปิดแถลงข่าวและออกแถลงการณ์, การจัดเวทีสัมมนา/เสวนาทางวิชาการ และการสื่อสารทางอ้อมผ่านกิจกรรมเชิงสัญลักษณ์ต่าง ๆ เพื่อหลบเลี่ยงข้อจำกัดทางกฎหมาย นอกจากนี้ยังสร้าง “เครือข่ายความรู้” เพื่อต่อสู้กับเครือข่ายสื่อบุคคลของรัฐบาล คสช. ที่มีหลายแสนคน ดังจะกล่าวต่อไปในบทหน้า

การเปิดแถลงข่าว/ออกแถลงการณ์สำคัญของปัญญาชนเกิดขึ้นอย่างน้อย 7 ครั้ง²⁷⁵ เพื่อแสดงเจตนารมณ์ไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ พร้อมอธิบายสาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญในมุมที่ต่างจากชุดคำอธิบายของ กรธ. และเพื่อเรียกร้องให้ผู้มีอำนาจเปิดพื้นที่ให้ฝ่ายเห็นต่างได้นำเสนอความเห็นต่อร่างรัฐธรรมนูญบ้าง โดยมีเวทีสัมมนา/เสวนาเกี่ยวกับประชุมติที่สถาบันการศึกษาต่าง ๆ จัดขึ้น²⁷⁶ เป็นพื้นที่รองรับความเห็นของบุคคลในภาคส่วนอื่น ๆ และยังเป็นเวทีประกาศจุดยืนไม่รับร่างรัฐธรรมนูญของปัญญาชนทั้งในนามปัจเจกชนและเครือข่าย เช่น สุชาติ ยิ้มประเสริฐ อาจารย์ประจำคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ประกาศไม่รับร่างฯ กลางงานเสวนาที่คณะเศรษฐศาสตร์ มธ.²⁷⁷ เกษียร เตชะพีระ อาจารย์คณะรัฐศาสตร์ มธ. “แจกเอฟ” ร่างรัฐธรรมนูญฉบับออกเสียงประชามติ ในงานเสวนาที่คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มธ. ส่วนอีกเวทีวิชาการ วรเจตน์ ภาศิริรัตน์ อาจารย์คณะนิติศาสตร์ มธ. สมาชิกคณะนิติราษฎร์ ชี้ว่า “หากร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ผ่านประชามติ จะเป็นการมัดตราสังสังคมไทย ที่ผ่านมาไม่มีรัฐธรรมนูญฉบับใดจะแก้ได้ยากเท่านี้ หากผ่านไปได้จะเหมือนเป็นระเบิดเวลาที่จะนำไปสู่ความรุนแรงและสูญเสียขึ้นอีกในอนาคต”²⁷⁸ นักวิชาการที่เรียกตัวเองว่าเครือข่ายนักวิชาการเพื่อสิทธิพลเมือง (คนส.) นำโดย อนุสรณ์ อุณโณ คณบดีคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มธ. และภาสกร เครือข่ายภาคประชาชน 43 องค์กร ได้ใช้เวทีเดียวกันประกาศจุดยืนไม่รับร่างรัฐธรรมนูญและคำถามพ่วง ด้วยเหตุผล 4 ข้อ²⁷⁹

²⁷⁵ ดูแผนการสื่อสารของนักวิชาการ/นักศึกษา/นักกิจกรรม ช่วงประชุมติ ใน ตารางที่ 3.8.

²⁷⁶ ดูตารางที่ 3.8.

²⁷⁷ “ลงประชามติ ส่อแววยกเลิก เชื่อว่าผลจะแพ้ยับ ต่างพินิจมีล้มโต๊ะ,” *ไทยรัฐ*, 5 มิถุนายน 2559, 1.

²⁷⁸ “ไม่รับ‘ร่าง รธน.’ 43องค์กร ไม่เอาถามพ่วง วรเจตน์ชัดมัดตราสังคนไทย,” *ไทยรัฐ*, 25 กรกฎาคม 2559, 1.

²⁷⁹ เรื่องเดียวกัน.

นอกจากนี้ปัญญาชนยังจัดทำสื่อเพื่อเผยแพร่และรณรงค์อย่างน้อย 8 ชุด สร้างความกังวลใจแก่ผู้ยกร่างรัฐธรรมนูญไม่น้อย โดยเอกสารฉบับแรกเปิดตัวเมื่อวันที่ 6 เมษายน 2559 จัดทำโดยนักศึกษาที่เรียกตัวเองว่าขบวนการประชาธิปไตยใหม่ (เอ็นดีเอ็ม) เป็นแผ่นพับ “7 เหตุผลไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ 7 สิงหาคม 59 ประชาชาติเพื่ออนาคต” นำออกแจกจ่ายประชาชนที่งานสัปดาห์หนังสือแห่งชาติ ศูนย์การประชุมแห่งชาติสิริกิติ์ ส่วนสาเหตุที่เลือกเปิดตัวในงานสัปดาห์หนังสือ เพราะต้องการปิดหมุดแคมเปญเพื่อสร้างความจดจำ “ถ้าเราเปิดตัวแบบไม่ถูกจดจำ การรณรงค์ (ขับเคลื่อน) แคมเปญระยะยาวจะยาก จึงเลือกศูนย์สิริกิติ์เพราะคนเยอะ และคิดว่าทำสำเร็จเพราะปิดหมุดได้ จากวันนั้น สื่อยังเอาภาพไปใช้จนถึงวันนี้”²⁸⁰

ต่อมาเอ็นดีเอ็มผลิตแผ่นพับ “12 เหตุผลที่ต้องไป VOTE NO ไม่รับ! ร่างรัฐธรรมนูญฉบับมีชัย” แผ่นพับ “7 เหตุผลไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ เพื่อสืบทอดอำนาจคณะรัฐประหาร” แต่ที่ฮือฮาหนีไม่พ้นจุลสาร “ความเห็นแย้งคำอธิบายสาระสำคัญร่างรัฐธรรมนูญ เล่มที่ 2” ซึ่งถอดแบบมาจากเอกสาร “คำอธิบายสาระสำคัญร่างรัฐธรรมนูญ เล่มที่ 2” จัดทำโดยกรธ. แต่ขีดฆ่าคำว่า “คณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ” ออก ซึ่ง กรธ. เรียกเอกสารฉบับดังกล่าวว่า “ร่างรัฐธรรมนูญปลอม” อย่างไรก็ตามรังสีมันต์อธิบายว่าในทางกฎหมายมีศัพท์คำหนึ่งว่า “วิญญูชนพึงเข้าใจได้” คนทั่วไปย่อมรู้ว่าเอกสารของเอ็นดีเอ็มกับ กรธ. เป็นคนละฉบับกัน “ที่เราทำแบบนั้นเพราะต้องการโต้ กรธ. อีกอย่างเอาตรง ๆ พวกเราเป็นพวกกวน... ช่วงนั้นมันมีวาทกรรมเรื่องบิดเบือน บางครั้งพอคนอ่านเทียบกันก็จะคิด เอ๊ะ! ใครบิดเบือนกันแน่ เราตั้งใจจะทำแบบนั้น บางครั้งเราไม่ได้คิดลึกซึ้ง แต่เป็นเรื่องของรสนิยม อารมณ์ของพวกเรา คนที่มาทำอะไรพวกนี้ไม่ใช่พวกนั่งนิ่ง ๆ เป็นเด็กกวน ๆ ทั้งนั้น บางทีก็จะใส่อะไรบางอย่างเสียดแทงซ้ำ ๆ เพื่อสร้างสีสัน”²⁸¹

ท่ามกลางภาวะถูกสกัดกั้นการเสนอความคิดเห็น ปัญญาชนได้จัดกิจกรรมเชิงสัญลักษณ์เพื่อสื่อสารต่อสังคม²⁸² ในช่วงแรกเป็นการเดินสายยื่นหนังสือร้องทุกข์/ร้องเรียนถึงองค์กรต่าง ๆ ทั้งในและระหว่างประเทศ เพื่อยืนยันว่าฝ่ายเห็นด้วยและเห็นต่างต้องรณรงค์ในช่วงประชามติได้อย่างเสมอภาคและเท่าเทียม แต่ต่อมาเมื่อเกิดกรณีนักศึกษาและนักกิจกรรมถูกจับกุม จากการแจกเอกสารรณรงค์ไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ การแสดงกิจกรรมเชิงสัญลักษณ์ก็ถูกยกระดับและเป็นไปเพื่อย้ำว่า “การรณรงค์เป็นสิทธิ ไม่ผิดกฎหมาย” เช่น กลุ่มอาจารย์และนักศึกษา นำโดย โคทม อารียา ผู้อำนวยการศูนย์ศึกษาและพัฒนาสันติวิธี มหาวิทยาลัยมหิดล ปันจักรยานจากมหาวิทยาลัยมหิดล

²⁸⁰ เรื่องเดียวกัน.

²⁸¹ เรื่องเดียวกัน.

²⁸² ดูตารางที่ 3.8.

ศาลาया ไปยังถนนพุทธมณฑลสาย 4 ก่อนปล่อยลูกโป่งสีม่วงที่มีข้อความว่า “รณรงค์ไม่ผิด” หลังจากนั้นลูกโป่งที่มีข้อความว่า “รณรงค์ไม่ผิด” ก็กลายเป็นสื่อเชิงสัญลักษณ์ที่ฝ่ายไม่รับร่างฯ ใช้รณรงค์เป็นการทั่วไป ทั้งนำไปปล่อยขึ้นฟ้าบริเวณป้ายเรือนจำพิเศษกรุงเทพฯ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ฯลฯ

ส่วนนักศึกษาที่เรียกตัวเองว่ากลุ่มธรรมศาสตร์เสรีเพื่อประชาธิปไตย (แอลแอลทีดี - LLTD) จัดกิจกรรม “Free Dolls for FREEDOM ให้ตุ๊กตาพูดแทนเรา” เพื่อสะท้อนว่าการแสดงความคิดเห็นที่แตกต่างต่อร่างรัฐธรรมนูญ และการรณรงค์เกี่ยวกับประชามติไม่สามารถทำได้อย่างเต็มที่ จนต้องให้ “ตุ๊กตาพูดแทนเรา” โดยเชิญชวนให้นักศึกษาและประชาชนทั่วไปนำตุ๊กตา ของเล่น หุ่นจำลอง หรือสิ่งของอื่น ๆ มาเป็นสื่อในการแสดงความคิดเห็นที่มีต่อกระบวนการประชามติ พร้อมติดป้ายข้อความ อาทิ “รณรงค์ไม่ผิด”, “ไม่รับร่างที่ไม่ได้เลือก”, “ประชามติไม่ควรถูกปิดกั้น”, “รณรงค์ประชามติไม่ใช่อาชญากรรม” แล้วนำไปโพสต์ลงในเฟซบุ๊ก พร้อมติดแฮชแท็ก #FreeDollsForFREEDOM

ในการเผยแพร่ความรู้และแจ้งข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ในช่วงประชามติ เช่น เอกสารแถลงข่าว/แถลงการณ์, การนัดหมายและเชิญชวนเข้าร่วมกิจกรรม และแจ้งข่าวสารให้ประชาชนทั่วไปรับทราบแม้ไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมโดยตรง ปัญญาชนได้ดำเนินการผ่านสื่อสังคมออนไลน์ ซึ่งสามารถเป็นข้อมูลชั้นต้น (primary source) ให้สื่อกระแสหลักหยิบยกไปนำเสนอเป็นข่าวอีกทอดหนึ่ง จึงเป็นเสมือน “สื่อทางเลือก” ที่ทำหน้าที่รณรงค์เผยแพร่ความคิดเห็นในช่วงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ โดยอาศัยเครือข่ายเฟซบุ๊ก ทวิตเตอร์ และยูทิวบ์เป็นหลัก ซึ่งมีผู้ติดตามตั้งแต่หลักพันถึงเฉียดหลักแสน²⁸³ ลักษณะสำคัญที่เกิดขึ้นในพื้นที่นี้คือ “มีการรณรงค์” ด้วยการติดแฮชแท็ก ที่ได้รับการนิยมแพร่หลายคือ #VoteNo #ไม่รับกับอนาคตที่ไม่ได้เลือก หรือจัดทำอินโฟกราฟฟิควิเคราะห์เนื้อหาร่างรัฐธรรมนูญและกระบวนการประชามติให้เข้าใจง่ายขึ้นเพื่อให้เกิดการแพร่กระจายต่อ ทำให้สารถูกสื่อออกไปแบบ “ไวรัล” อีกทั้งนักวิชาการ นักศึกษา และนักกิจกรรมยังได้แชร์ข้อมูล หรือรีทวีตข้อความข้ามกลุ่มไปมา²⁸⁴

²⁸³ สื่อสังคมออนไลน์ของกลุ่มปัญญาชนที่มีเคลื่อนไหวสำคัญ และมีผู้ติดตามจำนวนมาก แสดงรายละเอียดไว้ในภาคผนวก ป.

²⁸⁴ ดูตารางที่ 3.8.

ตารางที่ 3.8 แผนการสื่อสารของนักวิชาการ/นักศึกษา/นักกิจกรรม ช่วงประชามติ

วันที่	กลุ่ม	กิจกรรม
แถลงข่าว/ออกแถลงการณ์		
7 เม.ย.	คณะนิติราษฎร์	ออกแถลงการณ์ เรื่อง ร่างรัฐธรรมนูญฉบับออกเสียงประชามติ ผ่านทางเว็บไซต์ www.enlightened-jurists.org แสดงเจตจำนงไม่รับร่าง รธน. และหาร่างฯ ไม่ผ่านการออกเสียงประชามติ ผู้ถือครองอำนาจรัฐสมควรยุติกระบวนการจัดทำร่าง รธน. และคืนอำนาจให้ประชาชนจัดทำร่างฯ เอง
17 เม.ย.	คนส.	แถลงข่าวยก 5 เหตุผลประกาศ “ไม่รับร่างรัฐธรรมนูญที่ลิดรอนสิทธิเสรีภาพประชาชน” โดย คนส. ได้สวมเสื้อยืดสีขาวที่สกรีนข้อความบนอกเสื้อว่า “VOTE NO ไม่รับ! กับอนาคตที่ไม่ได้เลือก” จัดทำโดยนักศึกษาเอ็นดีเอ็ม
25 เม.ย.	พลเมืองผู้ห่วงใย	แถลงเปิดตัวเครือข่าย พร้อมอ่านคำแถลง “ว่าด้วยการทำประชามติ ร่างรัฐธรรมนูญ 7 ส.ค. 2559” โดยมีนักวิชาการและภาคประชาสังคม 104 คนชื่อร่วมลงชื่อแนบท้าย นอกจากนี้ในงานยังมีการนำแผ่นพับ “7 เหตุผลที่ไม่ควรรับร่างรัฐธรรมนูญ” ของเอ็นดีเอ็มมาแจกให้ผู้ร่วมเสวนา 2-3 คน ทำให้อำนาจพยายามเชิญตัวนักวิชาการไปสอบปากคำที่ สน.ปทุมวัน
26 เม.ย.	คนส.	ออกแถลงการณ์ 4 ข้อ สนับสนุนการแสดงความคิดเห็นของประชาชนทุกกลุ่มต่อร่าง รธน. และเรียกร้องให้ คสช. และ กกต. ยุติการคุกคามการแสดงความคิดเห็นของประชาชน หลังตำรวจเข้ายึดเอกสารวิจารณ์ร่างรัฐธรรมนูญ ใน 7 ประเด็น กลางงานเสวนาวิชาการ เมื่อวันที่ 25 เม.ย. 2559 และพยายามเชิญตัวนักวิชาการไปสอบปากคำที่สถานีตำรวจ
1 พ.ค.	อมธ.	ออกแถลงการณ์ 4 ข้อ โดยเรียกร้องให้รัฐบาล คสช. เข้าใจและยอมรับในทัศนคติที่แตกต่าง โดยเฉพาะต่อร่าง รธน.
15 พ.ค.	เอ็นดีเอ็ม	แถลงข่าวในหัวข้อ “จับผิดกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ ใครบิดเบือนกันแน่!” พร้อมเปิดตัวจุลสาร “ความเห็นแย้งคำอธิบายสาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญ เล่มที่ 2” เพราะเห็นว่าเอกสารคำอธิบายสาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญ เล่มที่ 2 จัดทำโดย กรธ. พูดยกแต่ส่วนดีของร่าง รธน. เอ็นดีเอ็มจึงรวบรวม 10 ข้อถ้อยของร่าง รธน. มาชี้แจงประชาชน
23 พ.ค.	วายดีพี	ออกแถลงการณ์โต้ตอบ อมร วาณิชวิวัฒน์ โฆษก กรธ. ที่กล่าวหาว่าวายดีพีเป็น “กบปส. ปลอม” โดยปฏิเสธไม่เคยเคลื่อนไหวร่วมกับพรรคหรือกลุ่มการเมือง พร้อมเรียกร้องให้รัฐบาล คสช. และ กกต. ยกเลิกกฎหมายหลายฉบับที่ขัดกับความโปร่งใสของการทำประชามติ
28 มิ.ย.	คนส.	อ่านแถลงการณ์ 3 ข้อ เรียกร้องให้ คสช. ปลอ่ยตัวนักศึกษา 7 คนที่รณรงค์ประชามติทันทีอย่างไม่มีเงื่อนไข หลังเข้าเยี่ยมในเรือนจำ ทั้งนี้แถลงการณ์ฉบับนี้มีผู้ร่วมลงชื่อรับรอง 292 คน

วันที่	กลุ่ม	กิจกรรม
9 ก.ค.	เอ็นดีเอ็ม	แถลงข่าวชี้แจงข้อเท็จจริงและเปรียบเทียบเอกสารความเห็นแย้งคำอธิบายสาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญของกลุ่มเอ็นดีเอ็ม กับเอกสารคำอธิบายสาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญ 10 เรื่องที่ควรรู้ของ กรธ. ยืนยันเอกสารที่สร้างขึ้นไม่ใช่ “ร่างรัฐธรรมนูญปลอม” พร้อมประกาศเดินสายไปพบพรรคการเมืองต่าง ๆ เพื่อขอทราบจุดยืน และเตรียมแผนจัดเวทีรณรงค์ประชาสัมพันธ์ทุกสัปดาห์
17 ก.ค.	เอ็นดีเอ็ม	แถลงแนวทางรณรงค์ประชามติร่าง รธน. โดยเรียกร้องให้ กกต. จัดอภิปรายร่าง รธน. ระหว่าง กรธ. กับเอ็นดีเอ็ม เพื่อให้ประชาชนมีข้อมูลอีกด้านก่อนตัดสินใจลงประชามติ
17 ก.ค.	ภาคีเครือข่ายผู้นำนักศึกษา 11 สถาบัน	แถลงเปิดตัวภาคี ก่อนออกแถลงการณ์ 3 ข้อ แสดงความห่วงใยในเสรีภาพการแสดงความคิดเห็นต่อร่าง รธน. พร้อมเรียกร้อง กรธ. และรัฐบาลรับฟังความเห็นต่าง
20 ก.ค.	พลเมืองผู้ห่วงใย	ออกแถลงการณ์ 5 ข้อ เรียกร้อง คสช. ให้ประกาศต่อประชาชนเพื่อความชัดเจนว่า “หากประชามติไม่ผ่านจะมีกระบวนการอะไรต่อเพื่อให้ได้มาซึ่งรัฐธรรมนูญ” สำหรับเอกสารแถลงการณ์ดังกล่าวมีผู้ลงชื่อรับรอง 117 คน กับอีก 17 องค์กร
จัดเวทีสัมมนา/เสวนา		
7 เม.ย.	เอ็นดีเอ็ม	จัดงานเสวนา "ประชามติในระยะเปลี่ยนผ่าน"
25 เม.ย.	คณะกรรมการถกแถลงร่าง รธน.	จัดเวทีถกแถลงร่างรัฐธรรมนูญ หัวข้อ “คำถามพ่วงมีนัยอย่างไร”
21 พ.ค.	โครงการบัณฑิตศึกษา คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มธ.	จัดงานเสวนา “รัฐธรรมนูญกับประชามติที่เลือกได้” นอกจากนี้ในงานยังมีการแจกจ่ายเอกสารฉบับการ์ตูน “7 เหตุผลไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ 7 สิงหาคม 59 ประชามติเพื่ออนาคต” ของเอ็นดีเอ็มด้วย
21 พ.ค.	คนส. ร่วมกับเครือข่ายวิชาการ	จัดเสวนาวิชาการเรื่อง “รัฐธรรมนูญกับประชามติที่เลือกได้” โดยปิยบุตร แสงกนกกุล สมาชิกคณะนิติราษฎร์ ประกาศไม่รับร่าง รธน. กลางเวทีเสวนา นอกจากนี้ก่อนการเสวนาจะเริ่มขึ้น เอ็นดีเอ็มซึ่งหนึ่งในองค์กรเครือข่ายได้จัดทึบับตรการลงประชามติจำลองให้ผู้เข้าร่วมลงคะแนนเสียงรับ-ไม่รับร่าง รธน. อีกทั้งยังมีการแจกจ่ายเอกสารแถลงการณ์คณะนิติราษฎร์ต่อร่าง รธน. ฉบับลงประชามติ และเอกสารฉบับการ์ตูน “7 เหตุผลไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ 7 สิงหาคม 59 ประชามติเพื่ออนาคต” ของเอ็นดีเอ็ม รวมถึงจำหน่ายเสื้อโหวตโนของเอ็นดีเอ็ม

วันที่	กลุ่ม	กิจกรรม
4 มิ.ย.	คณะกรรมการสัมมนาและเผยแพร่ คณะเศรษฐศาสตร์ มธ.	จัดเสวนาเรื่อง “รัฐธรรมนูญ” เนื่องในโอกาสจัดพิมพ์หนังสือรัฐธรรมนูญประวัติศาสตร์ข้อความคิด อำนาจสถาปนา และการเปลี่ยนผ่าน โดยสุรชัย ยิ้มประเสริฐ อาจารย์ประจำคณะอักษรศาสตร์ จุฬาฯ ประกาศไม่รับร่าง รธน. กลางงานเสวนา ขณะที่วรเจตน์ ภาคีรัตน์ สมาชิกคณะนิติราษฎร์ชี้ “หากสัญญาไม่ตี เลื่อน-เลิกประชามติ”
19 มิ.ย.	เสียงจากคนหนุ่มสาว	จัดงานเสวนาเรื่อง “ร่างรัฐธรรมนูญ+ประชามติ” โดยมีจิตรา คชเดช อดีตประธานสหภาพแรงงาน ไทอัมพ์อินเตอร์เนชั่นแนลแห่งประเทศไทย, นักศึกษาเอ็นดีเอ็ม, เครือข่ายรัฐประศาสนศาสตร์ (นิด้า) ร่วมเสวนา
27 มิ.ย.	คณะกรรมการถาวร แถลงร่าง รธน.	จัดเวทีถกแถลงสาธารณะในหัวข้อ “ร่างรัฐธรรมนูญกับรัฐบาลไว้อย่างไร” โดยมีคุณหญิงสุตารัตน์ เกยุราพันธุ์ แกนนำพรรคเพื่อไทย, สมศักดิ์ ปริศนานันทกุล ที่ปรึกษาหัวหน้าพรรคชาติไทยพัฒนา, นิพนธ์ อินทรสมบัติ รองหัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ รวมทั้งนักวิชาการร่วมแสดงความเห็น โดยปกรณ์ อารีกุล นักศึกษาเอ็นดีเอ็ม ได้ร่วมรับฟังการเสวนา และนำเอกสารความเห็นแย้งคำอธิบายสาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญ 10 เรื่องที่นำรู้ จัดทำโดยเอ็นดีเอ็ม มาแจกให้แก่กรรมการเมืองและผู้ร่วมเสวนาด้วย
3 ก.ค.	เอ็นดีเอ็ม	จัดเสวนา “รณรงค์เป็นสิทธิไม่ผิดกฎหมาย” เพื่อเรียกร้องให้ปล่อยตัวนักศึกษา 7 คน โดยมีนักวิชาการ นักศึกษา และนักกิจกรรมที่ไม่เห็นด้วยกับร่าง รธน. เข้าร่วมงาน ในงานมีการแจกหนังสือพิมพ์ก๊าวข้ามของเอ็นดีเอ็มที่พาดหัวว่า “7 เหตุผลไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ เพื่อสืบทอดอำนาจคณะรัฐประหาร” และ “สู้กันอีกยกประชามติได้ระบอบรัฐประหาร”
21 ก.ค.	แอลเอซีเอ็มยูตี	จัดงานเสวนาในหัวข้อ “รัฐธรรมนูญพันธุ์เล็ก”
24 ก.ค.	คนส., ภาคิ เครือข่ายภาค ประชาชน 43 องค์กร	จัดงาน “ใส่ใจประชามติรัฐธรรมนูญ กำหนดอนาคตประชาชน” เพื่อเปิดพื้นที่ให้กลุ่มองค์กรเครือข่ายภาคประชาชนได้ร่วมแสดงจุดยืนต่อการลงประชามติร่าง รธน. ทั้งนี้วรเจตน์ ภาคีรัตน์ สมาชิกคณะนิติราษฎร์ กล่าวปาฐกถาในหัวข้อ “ประชามติ 7 สิ่งกับอนาคตสังคมไทย” ว่า “หากร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ผ่านประชามติ จะเป็นการมัดตราสังสังคมไทยที่ผ่านมามีรัฐธรรมนูญฉบับใดจะแก้ได้ยากเท่านี้ หากผ่านไปได้จะเหมือนเป็นระเบิดเวลาที่จะนำไปสู่ความรุนแรงและสูญเสียขั้นอีกในอนาคต” ทั้งนี้ในช่วงท้ายของกิจกรรม อนุสรณ์ อุณโณ นักวิชาการ คนส. ร่วมกับนักวิชาการ นักศึกษา และแกนนำเครือข่ายภาคประชาชน 43 องค์กร ประกาศจุดยืนบนเวที “ไม่รับร่างรัฐธรรมนูญและคำถามพ่วง” ด้วยเหตุผล 4 ข้อ นอกจากนี้ประชาชนที่มาร่วมฟังเสวนาส่วนใหญ่ยังพร้อมใจสวมใส่เสื้อโหวตโน และยังมีการแจกจ่ายหนังสือ “ก๊าวข้าม” ของเอ็นดีเอ็ม ที่มีเนื้อหา

วันที่	กลุ่ม	กิจกรรม
		เชิญชวนไม่รับร่างฯ ด้วย ขณะที่บรรยากาศบริเวณรอบหอประชุม และลานประติมากรรม 6 ตุลา มีนิทรรศการ "กำแพงร่างรัฐธรรมนูญ" รวมทั้งมีการจำหน่ายเสื้อโหดโน
1 ส.ค.	ม. เทียงคิน	ออกแถลงการณ์ เรื่อง การลงประชามติ “3 ไม่รับ” คือ ไม่รับร่าง รธน. ไม่รับคำถามพ่วง และไม่รับกระบวนการจัดทำร่าง รธน. แบบอำนาจนิยม
จัดทำสื่อเผยแพร่/รณรงค์		
6 เม.ย.	เอ็นดีเอ็ม	เปิดตัวเอกสาร “7 เหตุผลไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ 7 สิงหาคม 59 ประชามติเพื่ออนาคต” หน้าปกเป็นภาพโลโก้วงกลมสีน้ำเงิน และมีข้อความภายในว่า “VOTE NO ไม่รับ! กับอนาคตที่ไม่ได้เลือก” ในระหว่างการรณรงค์ครั้งแรกที่งานสัปดาห์หนังสือแห่งชาติครั้งที่ 44 ที่ศูนย์การประชุมแห่งชาติสิริกิติ์
11 เม.ย.	เอ็นดีเอ็ม	เปิดตัวแผ่นพับ “12 เหตุผลที่ต้องไป VOTE NO ไม่รับ! ร่างรัฐธรรมนูญฉบับมีชัย” โดยมีภาพการ์ตูนคล้ายมีชัย ฤชุพันธุ์ ยืนชูร่างรัฐธรรมนูญเหนือศีรษะ
15 พ.ค.	เอ็นดีเอ็ม	เปิดตัวจุลสาร "ความเห็นแย้งคำอธิบายสาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญ เล่มที่ 2" มีเนื้อหาจำนวน 13 หน้า โดยใช้ภาพปก, ตัวอักษร, สี และอินโฟกราฟฟิคประกอบในแบบเดียวกับเอกสาร “คำอธิบายสาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญ เล่มที่ 2” จัดทำโดย กรธ. แต่ขีดฆ่าคำว่า “คณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ” ออก
21 พ.ค.	เอ็นดีเอ็ม	ผลิตซ้ำหนังสือแถลงการณ์คณะนิติราษฎร์ต่อร่างรัฐธรรมนูญฉบับออกเสียงประชามติ
17 ก.ค.	เอ็นดีเอ็ม	เปิดตัวแผ่นพับ “7 เหตุผลไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ เพื่อสืบทอดอำนาจคณะรัฐประหาร” โดยมีภาพการ์ตูนคล้ายทหารมือขวาดือพานรัฐธรรมนูญ ส่วนมือซ้ายถือปืนแอบไว้ข้างหลัง
17 มิ.ย.	เอ็นดีเอ็ม	ตีพิมพ์หนังสือพิมพ์ก๊าวข้าม ขึ้นปกเป็นภาพคล้าย พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา สวมหมวกและมีहनวดแบบยอโดล์ฟ ฮิตเลอร์ ผู้นำเผด็จการของเยอรมนี พร้อมข้อความ “นี่แค่ 2 ปีนะมึง” ในหนังสือเล่มนี้มีคำอธิบายการใช้สิทธิลงประชามตินอกเขตจังหวัดปรากฏในหน้า 7
8 ก.ค.	เอ็นดีเอ็ม	ตีพิมพ์หนังสือพิมพ์ก๊าวข้าม โดยนำภาพการ์ตูนคล้ายทหารในมือถือพานรัฐธรรมนูญ ส่วนมือซ้ายมีปืนแอบอยู่ข้างหลัง ที่เคยปรากฏในแผ่นพับ “7 เหตุผลไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ เพื่อสืบทอดอำนาจคณะรัฐประหาร” มาขึ้นปกพร้อมบรรยายข้อความ “สู้กันอีกยกประชามติได้ระบอบทหาร” และ “ประวัติศาสตร์จะไม่ซ้ำ ประวัติศาสตร์จะต้องเปลี่ยน”
31 ก.ค.	เอ็นดีเอ็ม	ตีพิมพ์หนังสือพิมพ์ก๊าวข้าม ขึ้นปกเป็นภาพลายเส้นมือหย่อนบัตรลงประชามติข้างช่อง N พร้อมข้อความ “VOTE NO = ไม่เอารัฐประหาร”

วันที่	กลุ่ม	กิจกรรม
จัดกิจกรรมเชิงสัญลักษณ์		
6 เม.ย.	เอ็นดีเอ็ม	จัดกิจกรรมแจกแผ่นพับ “7 เหตุผลไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ 7 สิงหาคม 59 ประชาชาติเพื่ออนาคต” พร้อมทั้งค้นหนังสือที่พิมพ์ข้อความว่า “VOTE NO ไม่รับ! กับอนาคตที่ไม่ได้เลือก” ให้แก่ผู้มาเยี่ยมชมงานสัปดาห์หนังสือแห่งชาติครั้งที่ 44 ทั้งนี้สมาชิกเอ็นดีเอ็มต่างพร้อมใจสวมเสื้อยืดสีขาว สกรีนข้อความว่า “VOTE NO ไม่รับ! กับอนาคตที่ไม่ได้เลือก” เช่นกัน
10 พ.ค.	เอ็นดีเอ็ม	เข้าพบตัวแทนสำนักงานข้าหลวงใหญ่เพื่อสิทธิมนุษยชนแห่งองค์การสหประชาชาติ เพื่อยื่นหนังสือเรียกร้องให้มีมาตรการเพื่อป้องกันมิให้เกิดการจำกัดสิทธิเสรีภาพและคุกคามประชาชน ในจำนวนนี้คือการขัดขวางไม่ให้ประชาชนนรณรงค์ไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ
22 พ.ค.	เอ็นดีเอ็ม	จัดกิจกรรมครบรอบ “2 ปีรัฐประหาร คสช. 2 ปีกับอนาคตที่ประชาชนไม่ได้เลือก” เพื่อแสดงสัญลักษณ์คัดค้านการบริหารประเทศของ คสช. ในงานมีการจำหน่ายเสื้อยืดสีขาวด้วย ทั้งนี้นักศึกษาเอ็นดีเอ็มได้นำหมายให้ประชาชนมารวมตัวกันในบริเวณดังกล่าว ก่อนเคลื่อนขบวนไปจัดกิจกรรมที่อนุสาวรีย์ประชาธิปไตยในเวลา 18.00 น. มีทั้งการเปิดปราศรัย และการหยั่งเสียงประชามติจำลอง ภายใต้คำถามที่ว่า “2 ปีรัฐประหาร คสช. ควรไปต่อหรือไม่” พร้อมเรียกร้องไปยังรัฐบาล คสช. ว่าประชาชนต้องสามารถออกมารณรงค์เกี่ยวกับร่างรัฐธรรมนูญได้ก่อนลงประชามติ 7 ส.ค.
2 มิ.ย.	เอ็นดีเอ็ม, เสียงหนุ่มสาวจาก ม. รามคำแหง	จัดกิจกรรมครบรอบ 2 ปี ของการก่อตั้งกลุ่มนักศึกษาต่อต้าน คสช. โดยได้เข้ายื่นหนังสือต่อผู้แทนยูเอ็นประจำประเทศไทย เรียกร้องให้ยูเอ็นกดดันรัฐบาล คสช. ให้ปฏิบัติตามเงื่อนไขการเป็นสมาชิกของยูเอ็น พร้อมชูป้ายเรียกร้องเสรีภาพในการแสดงความเห็น อาทิ “stop คุกคาม no เผด็จการ” และ “อำนาจเป็นของประชาชน”
15 มิ.ย.	พลเมืองได้กลับ	นัดหมายจัดมินิคอนเสิร์ต “พลเมืองดีเข้า” ที่ศูนย์ราชการ ที่ตั้งสำนักงาน กกต. แต่สามารถร้องเพลง “อย่างนี้ต้องดีเข้า (โหวตไม่เอาแล้วดีตก)” พร้อมเต้นประกอบได้เพียง 2 นาที ตำรวจก็เข้าปิดเครื่องขยายเสียงและขอให้ยุติกิจกรรม เพราะเกรงจะไม่ปลอดภัย ²⁸⁵ โดยก่อนหน้านี้มีมวลชนที่เรียกตัวเองว่าเครือข่ายคนไทยหัวใจเกินร้อย นำโดยอรรถพล อนุโณรส และอดีตแนวร่วม กปปส. กว่า 50 คน เดินทางมาต่อต้านการเปิดมินิคอนเสิร์ต จนเกิดการปะทะคารมกันระหว่าง 2 ฝ่าย

²⁸⁵ “หวัดวางมวย! ตะเพิดก๊วนได้กลับ,” ไทยโพสต์, 16 มิถุนายน 2559, 1.

วันที่	กลุ่ม	กิจกรรม
23 มิ.ย.	กลุ่มกีฬามันสุญ	จัดกิจกรรม “7 รอบ คณะราษฎร 84 ปีอภิวัฒน์สยาม ประชาธิปไตยไทย”
24 มิ.ย.	เสรีเกษตรศาสตร์	จัดกิจกรรม “ปิดฝุ่นประชาธิปไตย” โดยนัดรวมตัวกันภายในวัดพระศรีมหาธาตุ ก่อนเคลื่อนไปอนุสาวรีย์ปราบกบฏ หลักสี่ แต่เมื่อผู้จัดกิจกรรมนำวารสาร “ก้าวข้าม” ของเอ็นทีเอ็มออกมา ก็ถูกเจ้าหน้าที่ตำรวจแสดงตัวจับกุม และมีการตั้งข้อหานักศึกษา 7 คนในเวลาต่อมา
24 มิ.ย.	พลเมืองโต้กลับ	จัดกิจกรรม “ใส่แว่นดำ ยืนเฉย ๆ” เนื่องในโอกาสครบรอบ 84 ปี การอภิวัฒน์สยาม 2475 โดยได้ยื่นส่งหนังสือแว่นดำ หันหน้าไปยังอนุสาวรีย์ปรีดี พนมยงค์ ผู้ประศาสน์การ มธ. เพื่อแสดงการอารยะขัดขืน ประท้วงทหารที่ปราบปรามและตั้งข้อหาประชาชนที่ออกมาตั้งศูนย์ปราบโกง ประชามติทั่วประเทศ
27 มิ.ย.	พลเมืองผู้ห่วงใย, เอ็นทีเอ็ม	จัดกิจกรรม “การรณรงค์ ทำได้ ไม่ผิดกฎหมาย” โดยปั่นจักรยานจากมหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา ไปยังถนนพุทธมณฑลสาย 4 ก่อนปล่อยลูกโป่งสีม่วงที่มีข้อความว่า “รณรงค์ไม่ผิด” บริเวณหน้าสวนพุทธมณฑล
27 มิ.ย.	คนส., เอ็นทีเอ็ม	เข้าเยี่ยมนักศึกษา 7 คนที่ถูกคุมขังหลังแจกเอกสารรณรงค์ไม่รับร่าง รธน. โดยนักวิชาการได้สวมเสื้อโหวตโน ก่อนอ่านแถลงการณ์หน้าเรือนจำ ขณะที่นักศึกษาเอ็นทีเอ็ม 5 คนนำลูกโป่งสีม่วงที่มีข้อความ “รณรงค์ไม่ผิด” ไปปล่อยขึ้นฟ้าบริเวณป้ายเรือนจำด้วย
27 มิ.ย.	เอ็นทีเอ็ม	จัดงานดนตรี กีวี เรื่องเล่า “2 ร่าง 2 ปี เอา D ไม่ได้” เพื่อรำลึก 27 มิถุนายน วันกำเนิดรัฐธรรมนูญฉบับแรก ในงานมีการอ่านบทกวี 7 บทโทษประชามติด้วย
28 มิ.ย.	คนส., เอ็นทีเอ็ม	เข้ายื่นหนังสือต่อ กกต. เพื่อยืนยันว่าการรณรงค์ประชามติร่าง รธน. เป็นสิทธิของประชาชน และขอเรียกร้องให้ปฏิบัติหน้าที่อย่างเป็นกลาง ทั้งนี้เอ็นทีเอ็มได้นำสติ๊กเกอร์โหวตโน และลูกโป่งสีม่วงที่มีข้อความว่า “รณรงค์ไม่ผิด” จำนวน 5 ลูก มาฝากมอบให้กับ กกต. ทั้ง 5 คนด้วย
29 มิ.ย.	แอลแอลทีดี	กิจกรรม “Free Dolls for FREEDOM ให้ตุ๊กตาพูดแทนเรา” เพื่อสะท้อนว่าการแสดงความคิดเห็นที่แตกต่างต่อร่าง รธน. และการรณรงค์เกี่ยวกับประชามติไม่สามารถทำได้อย่างเต็มที่ จนต้องให้ “ตุ๊กตาพูดแทนเรา” โดยเชิญชวนให้นักศึกษาและประชาชนทั่วไปนำตุ๊กตา ของเล่น หุ่นจำลอง หรือสิ่งของอื่น ๆ มาเป็นสื่อในการแสดงความคิดเห็นที่มีต่อกระบวนการประชามติ พร้อมติดป้ายข้อความ อาทิ “รณรงค์ไม่ผิด”, “ไม่รับร่างที่ไม่ได้เลือก”, “ประชามติไม่ควรถูกปิดกั้น”, “รณรงค์ประชามติไม่ใช่อาชญากรรม” แล้วนำไปโพสต์ลงในเฟซบุ๊ก พร้อมติดแฮชแท็ก #FreeDollsForFREEDOM

วันที่	กลุ่ม	กิจกรรม
29 มิ.ย.	นักศึกษา, นักวิชาการ, นักกิจกรรมในจ. เชียงใหม่	ร่วมกันปล่อยลูกโป่ง “รณรงค์ไม่ผิด” เพื่อยืนยันสิทธิในการรณรงค์ ประชามติร่างรัฐธรรมนูญ โดยพร้อมใจกันกล่าวคำว่า “ปล่อยเพื่อนเรา”
30 มิ.ย.	คณะนิติราษฎร์, เอ็นดีเอ็ม, แอลแอลทีดี	เข้าเยี่ยม 7 แกนนำเอ็นดีเอ็มที่ถูกคุมขัง โดยก่อนเข้าเยี่ยม แกนนำเอ็นดีเอ็ม ร่วมกันแถลงจุดยืน “ไม่ยอมรับการวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญ และประกาศ เดินหน้ารณรงค์ประชามติแบบเห็นต่างต่อไป” โดยนำตุ๊กตาที่แปะข้อความ รณรงค์ร่าง รธน. และข้อความให้กำลังใจผู้ต้องขัง รวมทั้งลูกโป่งที่มีข้อความ ว่า “รณรงค์ไม่ผิด” มาวางไว้ที่บริเวณฟุตบอลหน้าทางเข้าเรือนจำ
30 มิ.ย.	เอ็นดีเอ็ม, นักเขียน , บก.สำนักพิมพ์	รวมตัวกันปล่อยลูกโป่งข้อความว่า “รณรงค์ไม่ผิด” จากนั้นได้เข้าเยี่ยม 7 นักศึกษาที่ถูกคุมขังภายในเรือนจำ
30 มิ.ย.	เอ็นดีเอ็ม	เข้ายื่นหนังสือต่อ กสม. ขอให้เข้าร่วมสังเกตการณ์การรณรงค์ประชามติ ร่างรัฐธรรมนูญของทางกลุ่ม และเรียกร้องให้เข้าเยี่ยมนักศึกษา 7 คนที่ถูก คุมขังเพราะแจกเอกสารรณรงค์ไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ
3 ก.ค.	นักวิชาการ, นักศึกษา, นักกิจกรรม	ร่วมกันปล่อยลูกโป่งที่มีข้อความ “รณรงค์ไม่ผิด” ที่ลานปรีดี พนมยงค์ มธ. โดยได้อ่านแถลงการณ์เรียกร้องให้ปล่อย 7 ผู้ต้องหาดีแจกเอกสารรณรงค์ ไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ
3 ก.ค.	แอลแอลทีดี	จัดกิจกรรม “Thailand Remand Prison” โดยมีนักศึกษา 3 คนแต่งกาย ในชุดคล้ายนักโทษออกเดินไปตามสถานที่ต่าง ๆ ทั้งห้างสรรพสินค้า สยามดิสคัฟเวอรี และหอศิลปะวัฒนธรรมแห่งกรุงเทพฯ เพื่อแสดงออกใน เชิงสัญลักษณ์ว่าไม่มีสิทธิในการพูดและคิด ทุกคนในประเทศถูกจองจำใน "เรือนจำพิเศษประเทศไทย"
4 ก.ค.	คนส., เอ็นดีเอ็ม	เข้าเยี่ยม 7 ผู้ต้องหาดีแจกเอกสารรณรงค์ไม่รับร่าง รธน.
5 ก.ค.	เอ็นดีเอ็ม, แอมเนสตี อินเตอร์ เนชั่นแนล	จัดกิจกรรมทางออนไลน์กิจกรรมที่ถูกต้องขัง พร้อมตะโกนว่า “รณรงค์เป็น สิทธิไม่ผิดกฎหมาย”, “ปล่อยลูกเรา และปล่อยอนาคตของชาติได้แล้ว” บริเวณกระทรวงกลาโหม ก่อนที่ศาลทหารกรุงเทพฯ จะพิจารณาคำร้องขอ ฝากขัง 7 ผู้ต้องหาดีแจกเอกสารรณรงค์ไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ ในผิดที่ 2 ใน วันเดียวกันนี้ นอกจากนี้ยังเชิญชวนประชาชนให้ร่วมกันเขียนข้อความถึงคน ที่พวกเขาเรียกว่า “นักโทษประชามติ” ใส่ในโพสต์อิทแล้วแปะลงบนบอร์ดที่ ไอลอร์จัดไว้ให้ โดยมีข้อความหลากหลาย อาทิ “ปล่อยเพื่อนเรา”, “รณรงค์ เป็นสิทธิไม่ผิดกฎหมาย”
8 ก.ค.	ภาคนักกิจกรรม เพื่อสังคม	จัดกิจกรรม "บายศรีสู่ขวัญ ในวันเพื่อนเรากลับบ้าน" เพื่อให้กำลังใจ 7 นักศึกษาที่ถูกคุมขังขณะรณรงค์ประชามติร่าง รธน. ที่ย่านนิคมบางพลี

วันที่	กลุ่ม	กิจกรรม
	ม.รามคำแหง	จังหวัดสมุทรปราการ หลังได้รับการปล่อยตัวจากเรือนจำพิเศษกรุงเทพฯ โดยแกนนำนักศึกษาประกาศเดิณารณรงค์แจกเอกสารไม่รับร่างฯ ต่อไป
14 ก.ค.	นิสิต ม. มหาสารคาม	จัดกิจกรรมอ่านความเห็นแย้งร่าง รธน. ฉบับลงประชามติ ซึ่งเป็นเอกสารที่จัดทำโดยนักศึกษาเอ็นดีเอ็ม
14 ก.ค.	เอ็นดีเอ็ม	เข้ายื่นหนังสือถึงประธาน กรธ. ผ่านเจ้าหน้าที่ของ กรธ. เพื่อเรียกร้องให้อธิบายรายละเอียดที่ได้จากการตรวจสอบเอกสารความเห็นแย้งร่างรัฐธรรมนูญของเอ็นดีเอ็ม ว่าเข้าข่ายผิด พ.ร.บ. ประชามติจริงหรือไม่ หรือเป็นเพียงข้อคิดเห็นไม่ตรงกันเท่านั้น
14 ก.ค.	คนส.	เข้าพูดคุยกับสมชัย ศรีสุทธิยากร กรรมการ กกต. เพื่อยื่นข้อเรียกร้อง 3 ข้อ คือ ให้ กกต. ส่งเสริมให้มีการรณรงค์ประชามติอย่างเสรี, สนับสนุนการอภิปรายแลกเปลี่ยนความเห็นในพื้นที่สาธารณะ และปกป้องคุ้มครองผู้รณรงค์ตามกรอบกฎหมาย หลังพบว่าผู้เห็นต่างถูกจับกุมดำเนินคดีถึง 113 คดี โดย 94 คดีเป็นการฝ่าฝืนประกาศ คสช. ²⁸⁶ ขณะที่สมชัยโต้แย้งทันควันว่าคดีประชามติมีเพียง 13 คดี
16 ก.ค.	พลังมด	จัดกิจกรรม “นั่งอ่านร่างรัฐธรรมนูญเฉย ๆ” แสดงออกถึงการถูกกลืนตรอนสิทธิในการวิพากษ์วิจารณ์ร่าง รธน. โดยจับเป็นกลุ่ม ๆ ละ 2-3 คนนั่งอ่านร่าง รธน.
30 ก.ค.	เสียงจากคนหนุ่มสาว ม.รามคำแหง	จัดกิจกรรม “7 สิงหาคมหมายความว่าประชาธิปไตยคนตรีวิถีศิลป รัฐธรรมนูญต้องมาจากประชาชน” ประกาศจุดยืนไม่รับร่าง รธน. และคำถามพ่วง ขณะที่รังสิมันต์ โรม นักศึกษาเอ็นดีเอ็ม ชวนประชาชนไปรวมตัวที่ มธ. หลังเข้าคูหาประชามติ 7 สิงหาคม
31 ก.ค.	ภาคีเครือข่ายปกป้องสิทธิและความเท่าเทียมทางการศึกษา	นัดหมายรวมตัวคัดค้านร่าง รธน. ด้วยการสวมชุดหมี่และหมวกรูปหมี่ ถือป้ายข้อความ “ม. ปลายเรียนฟรีต้องอยู่ในรธน.” เดินรณรงค์แจกจ่ายเอกสารที่ชื่อว่า “ประกาศคณะเห็นหมี่แห่งชาติ (คสช.)” ให้ผู้สัญจรผ่านไปมา โดยเอกสารดังกล่าวได้ชี้ให้เห็นข้อบกพร่องของร่างรัฐธรรมนูญใน 5 ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา จากนั้นได้นำเอกสารความเห็นแย้งร่างรัฐธรรมนูญของเอ็นดีเอ็มมานั่งอ่าน

²⁸⁶ “ม.44อีก-ให้กสทช.ถอดปลั๊ก'ทีวี-วิทยุ' ชัดคสช.สั่งปิดได้-ไร้ผิด,” *มติชน*, 15 กรกฎาคม 2559, 1.

วันที่	กลุ่ม	กิจกรรม
การใช้สื่อสังคมออนไลน์		
29-31 มี.ค.	แอลแอลทีดี	เผยแพร่อินโฟกราฟฟิคชุด “สรุปแถลงเปิดร่างรัฐธรรมนูญ” ทางเฟซบุ๊กและทวิตเตอร์ LLTD หลังจากมีชัย ฤชุพันธุ์ ประธาน กรธ. แถลงเปิดร่างรัฐธรรมนูญฉบับออกเสียงประชามติต่อสาธารณะเมื่อวันที่ 29 มีนาคม 2559 โดยอินโฟฯ ชุดดังกล่าวมีภาพการ์ตูนคล้ายมีชัยยืนอยู่ทางขวา นำคำพูดบางส่วนระหว่างการแถลงข่าวมาโค้วตัดต่อ ปูพื้นหลังตัวอักษรด้วยลายพราง พร้อมติดแฮชแท็ก #รัฐธรรมนูญมีชัยไปกว่าครึ่ง #VoteNo
6 เม.ย.	เอ็นดีเอ็ม	ประกาศขายเสื้อ "VOTE NO ไม่รับ! กับอนาคตที่ไม่ได้เลือก" ผ่านทางแฟนเพจบนเฟซบุ๊ก NDM หลังสวมไปเปิดตัวพรรคไม่รับร่าง รธน. ครั้งแรก ที่ศูนย์การประชุมแห่งชาติสิริกิติ์ ในวันเดียวกัน
8 เม.ย.	เอ็นดีเอ็ม	เปิดให้ดาวน์โหลดเอกสาร “7 เหตุผลไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ 7 สิงหาคม 59 ประชามติเพื่ออนาคต” ทางแฟนเพจบนเฟซบุ๊ก NDM โดยแอดมินเพจได้ติดแฮชแท็ก #VoteNo
8-9 เม.ย.	แอลแอลทีดี	เผยแพร่อินโฟกราฟฟิค “อย่าตกหลุมพรางกับคำถามพ่วงตามที่เขาหลอกหลวง” และ “ประชามติที่ไม่อนุญาตให้พรรคและอภิปรายได้อย่างเสรี นั้น ‘ไม่ใช่ประชามติที่แท้จริง’” ทางเฟซบุ๊กและทวิตเตอร์ LLTD พร้อมติดแฮชแท็ก #รัฐธรรมนูญมีชัยไปกว่าครึ่ง #VoteNo
11 เม.ย.	เอ็นดีเอ็ม	เผยแพร่อินโฟกราฟฟิคชุด “12 เหตุผลที่ต้องไป VOTE NO ไม่รับ! ร่างรัฐธรรมนูญฉบับมีชัย” ทางแฟนเพจบนเฟซบุ๊ก NDM โดยแอดมินเพจได้ติดแฮชแท็ก #VoteNo
13 เม.ย.	พลเมืองโต้กลับ	ปล่อยมิวสิกวิดีโอเพลง “อย่างนี้ต้องดีเขา (โหวตไม่เอา แล้วดีตก)” ขึ้นยูทิวบ์ โดย Resistant Citizen
15 พ.ค.	เอ็นดีเอ็ม	เปิดให้ดาวน์โหลดเอกสาร “ความเห็นแย้งคำอธิบายสาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญ เล่มที่ 2” ทางแฟนเพจบนเฟซบุ๊ก NDM โดยแอดมินเพจได้ติดแฮชแท็ก #VoteNo
21 พ.ค.	เอ็นดีเอ็ม	ผลิตซ้ำและเปิดให้ดาวน์โหลดหนังสือแถลงการณ์คณะนิติราษฎร์ต่อร่าง รธน. ฉบับออกเสียงประชามติ ทางแฟนเพจบนเฟซบุ๊ก NDM โดยแอดมินเพจได้ติดแฮชแท็ก #VoteNo
27-30 มิ.ย.	แอลแอลทีดี	ทำแคมเปญ “Free Dolls For FREEDOM ให้ตุ๊กตาพูดแทนเรา” ในเฟซบุ๊กและทวิตเตอร์ LLTD โดยเชิญชวนนักศึกษาและประชาชนทั่วไปนำตุ๊กตาของเล่น หุ่นจำลอง หรือสิ่งของอื่น ๆ มาวางที่ลานปรีดีพนมยงค์ มธ. ตั้งแต่เวลา 13.00-18.00 น. ของวันที่ 29 มิถุนายน แล้วติดป้ายข้อความให้ตุ๊กตาเป็นสื่อพูดแทนเจ้าของ ถ่ายรูปขึ้นสื่อสังคมออนไลน์ พร้อมติดแฮชแท็ก

วันที่	กลุ่ม	กิจกรรม
		#FreeDollsForFREEDOM #รณรงค์ไม่ผิด #ทุกเสียงต้องแสดงออกได้ แล้วส่งมาที่แฟนเพจบนเฟซบุ๊ก LLTD
3 ก.ค.	พลเมืองโต้กลับ	ปล่อยวิดีโออาร์ช "จากพลเมืองฯ ถึงประชาธิปไตยใหม่" ซึ่งใช้เปิดในงาน "รณรงค์เป็นสิทธิไม่ผิดกฎหมาย" ขึ้นยู่ทิวบ์โดย Resistant Citizen
17 ก.ค.	เอ็นดีเอ็ม	เปิดให้ดาวน์โหลดเอกสาร "7 เหตุผลไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ เพื่อสืบทอดอำนาจคณะรัฐประหาร" ทางแฟนเพจบนเฟซบุ๊ก NDM โดยแอดมินเพจได้ติดแฮชแท็ก #VoteNo
24 ก.ค.	พลเมืองโต้กลับ	ปล่อยคลิปวิดีโอที่ใช้ชื่อว่า "ร่วมย้อนชมสปิซที่ทรงพลังที่สุด ครั้งสุดท้าย ก่อนถึงวันลงคะแนนเสียงประชามติ" ซึ่งเป็นกล่าวปาฐกถาในหัวข้อ "ประชามติ 7 สิ่ง กับอนาคตสังคมไทย" โดยวรเจตน์ ภาคีรัตน์ นักวิชาการคณะนิติราษฎร์ ขึ้นยู่ทิวบ์โดย Resistant Citizen
1-6 ส.ค.	เอ็นดีเอ็ม	จัดทำคลิปวิดีโอชุด "โค้งสุดท้ายประชามติ" เป็นการสัมภาษณ์นักกิจกรรม 7 คนเพื่อให้แง่มุมต่อกระบวนการประชามติ ความยาว 2-4 นาที ประกอบด้วย 1. ลูกแก้ว โชติรส นักเขียนรุ่นใหม่ พูดถึงสิทธิเสรีภาพในทศวรรษที่สูญหาย 2. เพนกวิ้น พรธิษฐ์ ชิวารักษ์ นักเรียนมัธยมปลาย นักกิจกรรมด้านการศึกษา พูดถึงสิทธิทางการศึกษาในทศวรรษที่สูญหาย การเมืองของคนรุ่นใหม่ 3. ชูเวช เดชดิษฐ์รักษ์ นักสิทธิด้านคนพิการ และนักดนตรีผู้แต่งเพลง "บทเพลงแห่งสามัญชน" พูดถึงสิทธิคนพิการที่หายไปจากร่างรัฐธรรมนูญ 4. ป๊อ กรรณก คำตา นักศึกษาคณะรัฐศาสตร์ มธ. พูดถึงรัฐราชการในระบอบอำนาจนิยม สิ่งที่ยากเห็น และตอบคำถามที่ว่า เรียนให้จบก่อนค่อยออกมาเรียกร้อง? 5. บิ๊ก สุร นักกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อม สมาชิกกลุ่ม YPD และ Land Watch Thai พูดถึงทรัพยากรธรรมชาติกับสิทธิชุมชนที่ขาดหายไปจากร่างรัฐธรรมนูญ และ 6. ตูน ชนกนันท์ และ รังสิมันต์ โรม จากเอ็นดีเอ็ม กับหนึ่งวันก่อนลงประชามติ - ไม่รับกับอนาคตที่ไม่ได้เลือก ทั้งนี้ นักศึกษาเอ็นดีเอ็มได้โพสต์วิดีโอขึ้นทางยูทิวบ์ที่ใช้ชื่อว่า New Democracy Movement ก่อนนำลิงก์มาเผยแพร่ซ้ำทางแฟนเพจบนเฟซบุ๊ก NDM พร้อมติดแฮชแท็ก #VoteNo #ไม่รับกับอนาคตที่ไม่ได้เลือก

วันที่	กลุ่ม	กิจกรรม
6 ส.ค.	เอ็นดีเอ็ม	จัดทำคลิปวิดีโอที่ใช้ชื่อว่า “7 สิงหา เดินไปด้วยกัน” ความยาว 2.06 นาที มีเนื้อหาให้ไปโหวตไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ แล้วโพสต์ทางยูทิวบ์โดย New Democracy Movement ก่อนนำลิงก์มาเผยแพร่ซ้ำทางแฟนเพจบนเฟซบุ๊ก NDM พร้อมติดแฮชแท็ก #VoteNo #ไม่รับกับอนาคตที่ไม่ได้เลือก

ที่มา: จากการเก็บรวบรวมข้อมูลของผู้วิจัยจากแหล่งข้อมูลหนังสือพิมพ์ (มติชน ไทยรัฐ ไทยโพสต์) ตั้งแต่วันที่ 29 มีนาคม-10 กันยายน 2559 ร่วมด้วยการประมวลข้อมูลจากเฟซบุ๊ก ทวิตเตอร์ และยูทิวบ์ของเครือข่ายปัญญาชนข้างต้น ทั้งนี้เครือข่ายในตารางข้างบนมีความหมายดังนี้ เครือข่ายนักวิชาการเพื่อสิทธิพลเมือง (คนส.), นักศึกษาที่เรียกตัวเองว่าขบวนการประชาธิปไตยใหม่ (เอ็นดีเอ็ม - NDM), องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (อมธ.), ศูนย์ประสานงานเยาวชนเพื่อสังคมนิยมประชาธิปไตย (วายพีดี - YPD), สมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน (สสส.), สมัชชาเสรีแห่งมหาวิทยาลัยเชียงใหม่เพื่อประชาธิปไตย (แอลเอซีเอ็มยูดี - LACMUD).

กล่าวโดยสรุป ปัญญาชนถือเป็นหัวหอกหลักในการเผยแพร่ความคิดเห็นต่างต่อร่างรัฐธรรมนูญในช่วงประชามติ ทั้งในแง่การผลิตสื่อสิ่งพิมพ์ สื่อออนไลน์ โดยได้นำชุดความคิดเหล่านั้นออกเผยแพร่ต่อสาธารณะ ผ่านการออกแถลงการณ์ ถกเถียงเวทีสัมมนา/เสวนาวิชาการ นำขึ้นสู่เว็บไซต์ หรือนำออกแจกจ่ายประชาชนเป็นการทั่วไป ต่อมาเมื่อมีนักศึกษาและนักกิจกรรม 13 คนถูกจับกุม คุณซัง ตั้งข้อหาจากการรณรงค์ให้ประชาชนไปลงประชามติไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ เสรีภาพที่หายไปของคนกลุ่มนี้ได้กลายเป็น “สื่อใหม่” ที่สะท้อนภาพความไม่เสรีและไม่เป็นธรรมของตัวกระบวนการประชามติ จึงถือว่าปัญญาชนทั้ง 13 คนเป็น “สื่อบุคคล” ที่ทรงพลังในการให้นิยามประชามติในครั้งนี้ และทำให้ปัญญาชนอีกหลายกลุ่มผลิตสื่อสัญลักษณ์อื่น ๆ เพื่อยืนยันหลักการว่า การรณรงค์ให้รับหรือไม่รับร่างรัฐธรรมนูญไม่ใช่สิ่งผิดกฎหมาย และพวกเขาไม่ควรเป็นอาชญากรที่ต้องคดีอาญาเพียงเพราะมีความเห็นต่างจากรัฐไทย

3.2.4 องค์กรพัฒนาเอกชน (เอ็นจีโอ)

เอ็นจีโอเป็นอีกตัวแสดงที่มีบทบาทในช่วงการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ เพราะทำงานเป็นเครือข่ายใกล้ชิดติดประชาชน และลงรายละเอียดเชิงลึกในด้านนั้น ๆ จึงเห็นความเปลี่ยนแปลงสาระสำคัญในร่างรัฐธรรมนูญจากฉบับปี 2550 ถึงฉบับลงประชามติ โดยเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวข้องกับ “สิทธิของประชาชน” ในทุกมิติ²⁸⁷ ซึ่งประเด็นนี้กลายเป็นเหตุผลที่ทำให้เครือข่าย

²⁸⁷ ดูแผนการสื่อสารของเอ็นจีโอช่วงประชามติ ใน ตารางที่ 3.9.

องค์กรผู้บริโภคทั้งหมด 302 องค์กรประกาศจุดยืนไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ ด้วยเหตุผล “ขาดหลักประกันด้านสิทธิและสวัสดิการของประชาชน”²⁸⁸

ขณะเดียวกันองค์กรพัฒนาเอกชนด้านสิทธิมนุษยชนอย่างเครือข่ายโครงการอินเทอร์เน็ตเพื่อกฎหมายประชาชน (ไอลอว์ - iLaw) ได้เข้ามามีบทบาทอย่างยิ่งในช่วงประชามติ เพราะ 1 ใน 4 ยุทธศาสตร์ของไอลอว์คือ “สร้างพื้นที่สำหรับการถกเถียงเรื่องของร่างกฎหมายใหม่ ๆ และร่างรัฐธรรมนูญใหม่ที่ถูกเสนอขึ้น ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อเสรีภาพในการแสดงออกและสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง”²⁸⁹ ไอลอว์จึงผลิตข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับประชามติที่ต่างออกไปจากชุดข้อมูลของ กรธ. และหน่วยงานภาครัฐ แล้วเผยแพร่ผ่านเว็บไซต์ อีกทั้งคอยสำรวจตรวจสอบการรับรู้ข้อมูลข่าวสารของประชาชน ที่น่าสนใจคือการทำแบบสำรวจความคิดเห็นของประชาชนในช่วง 1 เดือนก่อนวันลงประชามติ ซึ่งพบว่าประชาชนร้อยละ 70.25 ยังไม่ทราบวันลงประชามติอย่างถูกต้อง ร้อยละ 50 ไม่ทราบว่าลงประชามติเรื่องร่างรัฐธรรมนูญ และร้อยละ 92.41 ไม่ทราบว่าคำถามพ่วงคืออะไร²⁹⁰ นอกจากนี้ไอลอว์ยังเป็น “หัวหอก” ยื่นตีความมาตรา 61 แห่ง พ.ร.บ. ว่าด้วยการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559 ว่าขัดต่อรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว พ.ศ. 2557 หรือไม่ ซึ่งจะกล่าวต่อไปในส่วนของปัญหาข้อถกเถียงทางกฎหมาย

²⁸⁸ อ้างแล้วใน ไทยโพสต์, 6 สิงหาคม 2559.

²⁸⁹ iLaw, “เกี่ยวกับเรา,” iLaw, <https://ilaw.or.th/about> (สืบค้นเมื่อวันที่ 8 สิงหาคม 2560).

²⁹⁰ iLaw, “iLaw เผยผลสำรวจ ร้อยละ 90 ไม่รู้เรื่อง 'คำถามพ่วง' และกว่าครึ่งไม่รู้วันลงประชามติ,” iLaw, นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 3 กรกฎาคม 2559, <https://www.ilaw.or.th/node/4173> (สืบค้นเมื่อวันที่ 8 สิงหาคม 2560).

ตารางที่ 3.9 แผนการสื่อสารของเอ็นจีโอช่วงประชามติ

วันที่	กลุ่ม	กิจกรรม
7 เม.ย.	มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม กลุ่มสภาประชาชนเพื่อการปฏิรูป	ประชุมสภาฯ เพื่อ “วิเคราะห์ร่างรัฐธรรมนูญก่อนเข้าสู่ศาลากลางประชามติ” ก่อนเปิดแถลงข่าวโดยยก 3 เหตุผลประกาศไม่รับร่าง รธน.
10 พ.ค.	จอห์น อิงภากรณ์ ผอ. ไอแอลวี กับพวก	ยื่นหนังสือต่อผู้ตรวจการแผ่นดิน ขอให้ตรวจสอบและเสนอเรื่องให้ศาลรัฐธรรมนูญวินิจฉัยว่า พ.ร.บ. ว่าด้วยการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ ในมาตรา 61 ขัดต่อ รธน. หรือไม่
28 มิ.ย.	สนส., สสส., เอ็นลอว์, มูลนิธิพัฒนาธรรม และมูลนิธิศูนย์ข้อมูลชุมชน	ออกแถลงการณ์เรียกร้องให้ปล่อยตัวบุคคลที่ถูกควบคุมตัว จากกรณีทำกิจกรรมแจกเอกสารรณรงค์ประชามติร่างรัฐธรรมนูญ เมื่อวันที่ 23 มิ.ย. โดยทันที ยุติการดำเนินคดีกับนักศึกษา นักกิจกรรม และประชาชนทั้งหมดที่เคลื่อนไหวรณรงค์เกี่ยวกับร่าง รธน. โดยสงบ รวมถึงคำสั่งหัวหน้า คสช. ที่ 3/2558
1 ก.ค.	เครือข่ายชุมชนสลัม 4 ภาค, ชมรมนักศึกษาปัญหาแหล่งเสื่อมโทรม, กลุ่มเพื่อประชาชน, กลุ่มคนงานรังสิต	จัดกิจกรรมปล่อยลูกโป่งสีม่วงที่มีข้อความว่า “รณรงค์ไม่ผิด” บริเวณลานพ่อบุญราชมคำแหง มหาวิทยาลัยรามคำแหง พร้อมชูป้ายผ้าที่มีข้อความว่า “ปล่อยนักโทษประชามติ” โดยขุนาถ แท่นทอง ประธานเครือข่ายชุมชนสลัม 4 ภาค อ่านแถลงการณ์เรียกร้องให้ คสช. ยุติการดำเนินคดีและปล่อยตัวนักศึกษาเอ็นดีเอ็มทั้ง 7 คนที่ถูกควบคุมตัว หลังทำกิจกรรมรณรงค์ไม่รับร่าง รธน. นอกจากนี้ยังเรียกร้องให้เปิดพื้นที่ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการรณรงค์ช่วงประชามติ
4 ก.ค.	ไอแอลวี	เผยแพร่สำรวจความคิดเห็นประชาชน พบว่า ร้อยละ 70.25 ยังไม่ทราบวันลงประชามติอย่างถูกต้อง ร้อยละ 50 ไม่ทราบว่าลงประชามติเรื่องร่าง รธน. และร้อยละ 92.41 ไม่ทราบว่าคำถามพ่วงคืออะไร
23 ก.ค.	จีเอสอีไอ	จัดเวทีเสวนา “บ่อดง ประชามติ เท..ไม่เท....” โดยรวบรวม 6 ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสิทธิในร่างรัฐธรรมนูญฉบับปราบโกงมาชำแหละผ่านวิทยากรที่เป็นผู้นำเอ็นจีโอภาคส่วนต่าง ๆ
24 ก.ค.	ภาคีเครือข่ายภาคประชาชน 12 องค์กร	ออกแถลงการณ์ชี้แจงเหตุผลไม่รับร่าง รธน.
30 ก.ค.	นิมิตร เทียนอุดม ผอ.มูลนิธิเข้าถึงเอดส์	ประกาศไม่รับร่าง รธน. เหตุขัดข้อความ “สิทธิเสมอกัน” ออกจากมาตรา 47 ของร่าง รธน.

วันที่	กลุ่ม	กิจกรรม
2 ส.ค.	องค์กรภาคประชาชนในภาคใต้ 30 องค์กร	ร่วมออกแถลงการณ์เรื่องประชาธิปไตยในหัวข้อ “5 เหตุผลที่ไม่รับร่าง และ 3 ข้อเสนอต่อ คสช.”
5 ส.ค.	บุญยืน ศิริธรรม, สารี อ่องสมหวัง, ผศ. รุจน์ โกมลบุตร	เปิดแถลงข่าวว่าเครือข่ายองค์กรผู้บริโภคทั้งหมด 302 องค์กรมีความเห็นร่วมกันว่าไม่รับร่าง รธน. ด้วยเหตุผล “ขาดหลักประกันด้านสิทธิและสวัสดิการของประชาชน”

ที่มา: จากการเก็บรวบรวมข้อมูลของผู้วิจัยจากแหล่งข้อมูลหนังสือพิมพ์ (มติชน ไทยรัฐ ไทยโพสต์) ตั้งแต่วันที่ 29 มีนาคม-10 กันยายน 2559 ทั้งนี้อักษรย่อในตารางข้างบนมีความหมายดังนี้ สมาคมนักกฎหมายสิทธิมนุษยชน (สนส.), สมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน (สสส.), มูลนิธินิติธรรมสิ่งแวดล้อม (EnLaw – เอ็นลอว์), สถาบันธรรมรัฐเพื่อการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม (GSEI – จีเอสอีไอ).

3.2.5 องค์กรระหว่างประเทศ

เพราะการลงประชามติเป็นกระบวนการสำคัญที่จะนำไปสู่การ “คืนประชาธิปไตยให้ประเทศไทย” ตามโรดแมปของ คสช. ทั้งในแง่ของการได้มาซึ่งรัฐธรรมนูญฉบับถาวร และปูทางไปสู่การเลือกตั้ง ทำให้นานาประเทศ/องค์กรระหว่างประเทศให้ความสนใจกับกระบวนการดังกล่าว สะท้อนผ่านความพยายามแสวงหาข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ และการแสดงจุดยืนต่อสาธารณะในหลายกรณีหลายวาระ²⁹¹ เช่น บัน คี มุน เลขาธิการยูเอ็น ย้ำ “ความจำเป็นของการมีเวทีที่เปิดกว้าง และต้องให้ทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมในการพูดคุยเพื่อเป็นหลักประกันความชอบธรรมของรัฐธรรมนูญ และสร้างความปรองดองในชาติอย่างแท้จริง”²⁹²

ส่วนกลิน ที. เดวีส์ เอกอัครราชทูตสหรัฐอเมริกาประจำประเทศไทย เรียกร้องให้ “ประชาชนมีส่วนร่วมในอนาคตทางการเมืองไทย โดยเฉพาะการลงประชามติร่างรัฐธรรมนูญใน

²⁹¹ ดูความเคลื่อนไหวขององค์กรระหว่างประเทศช่วงประชามติ ใน ตารางที่ 3.10.

²⁹² เอกสารข่าวของศูนย์ข่าวสหประชาชาติ, อ้างถึงใน “แถลงการณ์ยูเอ็นหนุนไทยเปิดกว้างรับฟังวิจารณ์ร่างรธน.’ หลัง’บิ๊กตู่’โทร’บันคิมุน’,” มติชน, 22 มิถุนายน 2559, 1.

เดือนสิงหาคม”²⁹³ และยังคงย้ำอีกครั้งว่า “การให้ประชาชนและสื่อมวลชนแสดงความคิดเห็นอย่างเสรีภาพเป็นจุดยืนของสหรัฐฯ”²⁹⁴

ขณะที่คณะผู้แทนรัฐสภายุโรป (อียู) นำโดย เวอร์เนอร์ แลงเก้น ประธานกรรมาธิการรัฐสภายุโรปด้านความสัมพันธ์กับประเทศอาเซียน แสดงความเป็นห่วงเรื่องการแสดงออกในการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลและร่างรัฐธรรมนูญ โดยมองว่า “สิ่งที่รัฐบาลทำอยู่เป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชน”²⁹⁵ นอกจากนี้คณะผู้แทนอียูประจำประเทศไทย ซึ่งมีสมาชิก 20 ประเทศ ยังร่วมกันเผยแพร่บทความแสดงความคิดเห็น เรื่อง “ข้อเรียกร้องให้มีการอภิปรายการลงประชามติได้อย่างเปิดกว้างด้วย”²⁹⁶

สำหรับประเด็นเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนในช่วงประชามติ ที่นานาประเทศและองค์กรระหว่างประเทศให้ความสนใจ หนีไม่พ้น การจับกุม คမ်းซัง และตั้งข้อหานักกิจกรรมอย่างน้อย 13 คนที่ออกมาเคลื่อนไหวณรงค์ไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ โดยองค์การนิรโทษกรรมสากลออกแถลงการณ์เรียกร้องรัฐบาลหยุดปราบปรามนักกิจกรรมที่เคลื่อนไหวอย่างสงบ และยกเลิกข้อหาการจับกุมนักกิจกรรมเหล่านี้ เช่นเดียวกับสำนักงานข้าหลวงใหญ่เพื่อสิทธิมนุษยชนแห่งสหประชาชาติ (ยูเอ็นโอเอชซีเอชอาร์) ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่แสดงความเป็นห่วงต่อการใช้กำลังอย่างไม่เหมาะสมของเจ้าหน้าที่ พร้อมเรียกร้องให้ทางการไทยปล่อยตัวนักกิจกรรมที่ถูกจับกุมทันทีแบบไม่มีข้อหา²⁹⁷ นอกจากนี้ยังมีตัวแทนสถานทูตรวม 25 คน เข้าร่วมสังเกตการณ์การพิจารณาสอบสวนคดีของศาลทหารกรุงเทพฯ เพื่อรับคำร้องฝากขังผิดที่ 2 ของพนักงานสอบสวน สภ.บางเสาธง จังหวัดสมุทรปราการ ในคดี 13 ผู้ต้องหาแจกเอกสารรณรงค์ไม่รับร่างรัฐธรรมนูญที่ตลาดเคหะบางพลี

²⁹³ กลิน ที. เดวีส์, อ้างแล้วใน เรื่องเดียวกัน.

²⁹⁴ กลิน ที. เดวีส์, “‘บิ๊กตุ๋’จัดม.44ย้าให้ชัดเจน เรียนฟรี15ปี 17พท.โพสต์ไม่รับ’รธน.’,” *มติชน*, 16 มิถุนายน 2559, 1.

²⁹⁵ “บิ๊กตุ๋สั่งผ่อนคลาย เชิญพรรคถกธรณ. เปิดช่องแสดงความเห็น,” *มติชน*, 18 พฤษภาคม 2559, 1.

²⁹⁶ “ทูต22ชาติจี้ไทยอีก ถกเสรีโค้งสุดท้าย เวทีประชามติร่าง รธน. ว.แกว้ยันรบ.ไม่ปิดกั้น,” *มติชน*, 16 กรกฎาคม 2559, 1.

²⁹⁷ “หนุ่ยใช้ม.44คุมประชามติ,” *ไทยโพสต์*, 27 มิถุนายน 2559, 1.

จังหวัดสมุทรปราการ เมื่อวันที่ 23 มิถุนายน 2559 ในจำนวนนี้มี 7 นักศึกษาเอ็นดีเอ็มที่ประกาศไม่
ขอใช้สิทธิประกันตัว²⁹⁸

อย่างไรก็ตามทั้งรัฐบาล รวมถึง กกต. ต่างออกมาปฏิเสธภาพลักษณ์ด้านลบที่
เกิดขึ้นในช่วงประขามติ โดยนายกรัฐมนตรีได้ต่อสายไปพูดคุยกับเลขาธิการยูเอ็นหลังการปิดศูนย์
ปราบโกงประขามติของ นปช. เพื่อแจ้งให้ทราบถึง “ความเคลื่อนไหวของคนที่ไม่หวังดี”²⁹⁹ พร้อมย้ำ
ว่า “เรื่องร่างรัฐธรรมนูญมีการเปิดในทุกพื้นที่เกือบทุกจังหวัด แต่ปัญหาคือว่าบางพรรคการเมืองไม่
ร่วมมือ ซึ่งท่านก็เข้าใจ คือบางพรรคเข้ามามีส่วนร่วมแล้วมาอ้างทีหลังว่าไม่เห็นด้วย มันถูกต้องหรือไม่
ผมก็ถามท่านๆ ท่านๆ ก็เงียบไป แต่ก็รับฟัง”³⁰⁰ ขณะที่สมชัย ศรีสุทธิยากร ยืนยันต่อคณะผู้แทน
ทางการทูตจาก 35 ประเทศ และผู้แทนองค์กรระหว่างประเทศ 5 องค์กร ว่า “วาทกรรมที่พูดว่าไม่มี
เสรีภาพในการสื่อสารและการถกเถียงนั้น ไม่จริง ยืนยันว่าไม่ได้ลดทอนเสรีภาพของประชาชน”³⁰¹

ท่าทีของนานาประเทศและองค์กรระหว่างประเทศ ที่เรียกร้องให้กระบวนการ
ออกเสียงประชามติครั้งที่ 2 ของไทย เป็นไปอย่างเสรี เป็นธรรม และเปิดกว้างให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วม
ย่อมสะท้อนให้เห็นถึงระดับความเป็นสากลของกระบวนการประชามติที่พึงเป็น และอาจส่งผลต่อ
ความยอมรับกติกาสูงสุดฉบับใหม่ที่เกิดขึ้นด้วยกระบวนการนี้

ตารางที่ 3.10 ความเคลื่อนไหวขององค์กรระหว่างประเทศช่วงประขามติ

วันที่	องค์กร/ประเทศ	ความเคลื่อนไหว
2 พ.ค.	อียู	เชซูสมิเกล ชันส์ เอกอัครราชทูตแห่งสหภาพยุโรปประจำประเทศไทย เข้าพบ สมชัย ศรีสุทธิยากร กรรมการ กกต. แลกเปลี่ยนความเห็นเกี่ยวกับการเตรียม ความพร้อมในการออกเสียงประชามติ โดยสอบถามถึงความเป็นไปได้ในการ เข้ามาสังเกตการณ์ช่วงประขามติ ซึ่ง กกต. ระบุว่าจะไม่ออกจดหมายเชิญ แต่ หากประเทศใดสนใจสามารถส่งจดหมายแจ้งความประสงค์มาได้ กกต. ไทย ไม่ปิดกั้น

²⁹⁸ “‘25ทูต’ ฟังศาล ปลอ่ยโรม-พวก ไร่เงื่อนไข-ไม่มีเหตุขัดต่อ,” *มติชน*, 6 กรกฎาคม 2559,

1.

²⁹⁹ “โทรคุยบันคิมุน บิ๊กตูซิงเคลียร์ สายตรง25นาที่ปม’นปช.’ ก่อน’ตู’ถกข้าหลวงใหญ่,”
มติชน, 21 มิถุนายน 2559, 1.

³⁰⁰ เรื่องเดียวกัน.

³⁰¹ ดูตารางที่ 3.10.

วันที่	องค์กร/ประเทศ	ความเคลื่อนไหว
12 พ.ค.	สหรัฐฯ	พล.ร.อ.เดนนิส แบลร์ ประธานมูลนิธิ Sasakawa Peace Foundation USA เข้าเยี่ยมคารวะนายกรัฐมนตรี ทั้งนี้นายกฯ ถือโอกาสชี้แจงว่า “รัฐบาลไม่เคยทำร้ายใคร เพราะทุกคนเป็นคนไทย แต่ถ้าทำผิดกฎหมายก็ต้องถูกดำเนินคดี ซึ่งเป็นไปตามหลักสิทธิมนุษยชน”
12 พ.ค.	สหรัฐฯ	กลิน ที. เดวีส์ เอกอัครราชทูตสหรัฐฯ ประจำประเทศไทย เข้าพบดอน ปรมัตถวินัย รมว.การต่างประเทศ แสดงความเป็นห่วงต่อสถานการณ์ของไทย และ “ขอให้ประชาชนมีส่วนร่วมในอนาคตทางการเมืองไทย โดยเฉพาะการลงประชามติร่างรัฐธรรมนูญในเดือนสิงหาคม”
13 พ.ค.	สวีเดน	สตีฟฟาน แอร์สเตริม เอกอัครราชทูตราชอาณาจักรสวีเดนประจำประเทศไทย เข้าเยี่ยมคารวะนายกฯ โดยได้แสดงความหวังใย่ต่อสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นของประชาชนในการลงประชามติร่าง รธน.
17 พ.ค.	อียู	คณะผู้แทนรัฐสภายุโรป (อียู) นำโดย เวอร์เนอร์ แลงเก้น ประธานกรรมาธิการรัฐสภายุโรปด้านความสัมพันธ์กับประเทศอาเซียน พร้อมด้วย มาร์ค ทาราเบลล่า รองประธาน และเพียร์ อันโตนิโอ แปนซีรี คณะอนุกรรมาธิการด้านสิทธิมนุษยชน เข้าพบยังลักษณ์ ชินวัตร พร้อมแกนนำพรรคเพื่อไทย โดยแสดงความเป็นห่วงเรื่องการแสดงออกในการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลและร่าง รธน.
18 พ.ค.	อียู	คณะผู้แทนอียูชุดเดิม นำโดย เวอร์เนอร์ แลงเก้น ประธานกรรมาธิการรัฐสภายุโรปด้านความสัมพันธ์กับประเทศอาเซียน เข้าพบอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ พร้อมแกนนำพรรคประชาธิปัตย์ โดยสอบถามถึงกระบวนการร่าง รธน. วันเดียวกัน เวอร์เนอร์ แลงเก้น เปิดแถลงข่าวว่า “ขั้นตอนการออกเสียงประชามติถือเป็นเงื่อนไขสำคัญที่สภายุโรปจะจับตามองว่าไทยมีพัฒนาการทางการเมืองอย่างไร ซึ่งยังไม่เห็นว่ารัฐบาลไทยกำลังเดินไปในทิศทางที่กลับคืนสู่ประชาธิปไตยที่ทุกฝ่ายมีส่วนร่วม”
15 มิ.ย.	สหรัฐฯ	กลิน ที. เดวีส์ เอกอัครราชทูตสหรัฐฯ ประจำประเทศไทย เข้าพบอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ ย้ำให้เปิดพื้นที่ทางการเมืองเพื่อให้คนไทยทุกระดับมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นก่อนถึงวันลงเสียงประชามติ
20 มิ.ย.	ยูเอ็น	นายกฯ ต่อบายโทรศัพท์ถึงบัน คี มุน เลขาธิการยูเอ็น หลัง 1 วันก่อนหน้านั้น เจ้าหน้าที่ตำรวจนำกำลังเข้าปิดศูนย์ปราบโกงประชามติของนปช. ขณะที่เลขาธิการยูเอ็นย้ำ “ความจำเป็นของการมีเวทีที่เปิดกว้าง และต้องให้ทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมในการพูดคุยเพื่อเป็นหลักประกันความชอบธรรมของรัฐธรรมนูญ และสร้างความปรองดองในชาติอย่างแท้จริง”

วันที่	องค์กร/ประเทศ	ความเคลื่อนไหว
21 มิ.ย.	35 ประเทศ และ 5 องค์กร ได้แก่ EU Delegation, Anfre, We Watch, Konrad Adenauer และ The Asia Foundation	กกต. ชี้แจงการเตรียมความพร้อมการออกเสียงประชามติ โดยสมชัย ศรีสุทธิยากร กรรมการ กกต. ปฏิเสธวาทกรรมที่พูดว่าไม่มีเสรีภาพในการสื่อสารและการถกเถียง ขณะที่ผู้แทนทางการทูตได้สอบถามถึงการสังเกตการณ์วันลงประชามติ
26 มิ.ย.	แอมเนสตี้	องค์การนิรโทษกรรมสากลออกแถลงการณ์เรียกร้องรัฐบาลหยุดปราบปราม นักกิจกรรมที่เคลื่อนไหวอย่างสงบ และยกเลิกข้อหาการจับกุมนักกิจกรรมอย่างน้อย 20 คนในประเทศไทย ช่วงวันที่ 23-24 มิ.ย. โดย 13 คนถูกจับจากการแจกเอกสารเผยแพร่ความเห็นต่อร่าง รธน. ส่วนอีก 7 คนถูกจับเพราะจัดกิจกรรมรำลึกวันเปลี่ยนแปลงการปกครองของไทย
26 มิ.ย.	ยูเอ็นโอเอชซีเอชอาร์	สำนักงานข้าหลวงใหญ่เพื่อสิทธิมนุษยชนแห่งสหประชาชาติ ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แสดงความเป็นห่วงต่อการใช้อำนาจอย่างไม่เหมาะสมของเจ้าหน้าที่ พร้อมเรียกร้องให้ทางการไทยปล่อยตัวนักกิจกรรมที่ถูกจับกุมทั้ง 2 กรณีทันทีแบบไม่มีข้อหา
5 ก.ค.	สหรัฐฯ, แคนาดา, เยอรมนี, ฝรั่งเศส, สหราชอาณาจักร, ฟินแลนด์, เดนมาร์ก, สวีเดน, เนเธอร์แลนด์, อียู	เจ้าหน้าที่ตัวแทนสถานทูตหลายประเทศรวม 25 คน เข้าร่วมสังเกตการณ์ การพิจารณาสอบสวนคดีของศาลทหารกรุงเทพ เพื่อรับคำร้องฝากขังผิดที่ 2 ของพนักงานสอบสวน สก.บางเสาธง จังหวัดสมุทรปราการ ในคดี 13 ผู้ต้องหาแจกเอกสารรณรงค์ไม่รับร่าง รธน. ที่ตลาดเคหะบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ เมื่อวันที่ 23 มิ.ย.
15 ก.ค.	อียู	คณะผู้แทนสหภาพยุโรปประจำประเทศไทย เผยแพร่บทความแสดงความเห็น เรื่อง "ข้อเรียกร้องให้มีการอภิปรายการลงประชามติได้อย่างเปิดกว้าง" โดยบทความนี้ได้รับการรับรองอย่างเป็นทางการจากหัวหน้าคณะผู้แทนทางการทูตของประเทศสมาชิกอียูประจำประเทศไทย รวม 20 ประเทศ ได้แก่ ออสเตรีย, เบลเยียม, สาธารณรัฐเช็ก, เดนมาร์ก, ฟินแลนด์, ฝรั่งเศส, เยอรมนี, กรีซ, ฮังการี, ไอร์แลนด์, อิตาลี, ลักเซมเบิร์ก, เนเธอร์แลนด์, โปแลนด์, โปรตุเกส, โรมาเนีย, สาธารณรัฐสโลวัก, สเปน, สวีเดน, สหราชอาณาจักร พร้อมทั้งเอกอัครราชทูตและหัวหน้าคณะผู้แทนอียูประจำประเทศไทย, เอกอัครราชทูตแคนาดาประจำประเทศไทย และ

วันที่	องค์กร/ประเทศ	ความเคลื่อนไหว
		เอกอัครราชทูตสหรัฐ อเมริกาประจำประเทศไทย
3 ก.ค.	สหรัฐฯ อังกฤษ ญี่ปุ่น และเมียนมา	4 ประเทศ เตือนพลเรือนระมัดระวังการเดินทางมาไทยในวันลงประชามติ ทั้งนี้ในข้อความแจ้งเตือนของสหรัฐฯ ระบุว่า “ขอให้พลเมืองชาวสหรัฐฯ เพิ่มความระมัดระวังและหลีกเลี่ยงการชุมนุมในช่วงดังกล่าว เนื่องจาก คสช. ให้อำนาจเจ้าหน้าที่ในการควบคุมและจับกุมตัวบุคคล จึงอาจทำให้พบเห็นเจ้าหน้าที่ฝ่ายความมั่นคงพร้อมอาวุธเป็นจำนวนมากกว่าปกติ และบุคคลที่วิพากษ์วิจารณ์ คสช.”
6-7 ส.ค.	สหรัฐฯ	เจ้าหน้าที่จากสถานทูตสหรัฐฯ ประจำประเทศไทยลงพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นัดพบผู้อำนวยการกกต. ประจำจังหวัดศรีสะเกษ เพื่อพูดคุยเกี่ยวกับความพร้อมในการจัดการลงคะแนนประชามติ ก่อนเข้าพบธนศ เครือรัตน์ อดีต ส.ส. ศรีสะเกษ พรรคเพื่อไทย และ เกรียง กัลป์ตินันท์ อดีต ส.ส. อุบลราชธานี พรรคเพื่อไทย สอบถามความเห็นประชามติ
7 ส.ค.	ภูฏาน, ติมอร์ เลสเต และมัลดีนิคองราต อาเด นาวาร์	หลายประเทศเข้าร่วมสังเกตการณ์และศึกษารูปแบบการใช้สิทธิออกเสียงประชามติ ที่หน่วยออกเสียงที่ 17 บริเวณปะรำสนามเปตอง ซอยบางกรวย-ไทรน้อย 10 จังหวัดนนทบุรี ในระหว่างศุภชัย สมเจริญ ประธาน กกต. เดินทางไปใช้สิทธิ ก่อนตระเวนสังเกตการณ์ตามหน่วยออกเสียงอื่น ๆ

ที่มา: จากการเก็บรวบรวมข้อมูลของผู้วิจัยจากแหล่งข้อมูลหนังสือพิมพ์ (มติชน ไทยรัฐ ไทยโพสต์) ตั้งแต่วันที่ 29 มีนาคม-10 กันยายน 2559.

3.3 ข้อสรุป

ปฏิเสธไม่ได้ว่าตลอด 132 วันนับจาก กรธ. นำร่างรัฐธรรมนูญเผยแพร่ต่อสาธารณะ ฝ่ายถือครองอำนาจรัฐ ประกอบด้วย กกต. กรธ. สนช. และรัฐบาล คสช. สามารถยึดกุมพื้นที่ในการสื่อสารความคิดเห็นได้มากกว่า โดยได้การแปรบุคลากรภาครัฐกว่า 5 แสนคนให้เป็นเครือข่าย “สื่อบุคคลเฉพาะกิจ” คอยเผยแพร่และผลิตซ้ำชุดความคิดของฝ่ายอุดมการณ์เพื่อการรับใช้ในระบบอำนาจ หรืออุดมการณ์หลัก ทั้งความคิดต่อร่างรัฐธรรมนูญที่จัดทำคำอธิบายโดย กรธ. และความคิดต่อกระบวนการประชามติที่จัดทำคำอธิบายโดย กกต. ตามที่แสดงรายละเอียดไว้ในตารางที่ 3.11 คุณลักษณะพิเศษของวิทยาการกระบวนการที่มารับหน้าที่ “กระบอกเสียง” ให้รัฐเหล่านี้คือเป็นผู้นำในชุมชน เป็นผู้มีการศึกษา เป็นลูกเป็นหลาน จึงถือเป็นกลุ่มคนที่มีบทบาทนำหรือมีความผูกพันใกล้ชิดกับประชาชนทั่วไปในพื้นที่ประชาสังคม นอกจากนี้ยังมีบุคลากรภาครัฐส่วนอื่น ๆ อีก 1.4 ล้านคน

ที่ผู้บังคับบัญชาในระดับสูงสุดสั่งการทางวาจาให้สนับสนุนภารกิจประชาชาติ โดยมาจากกระทรวงศึกษาธิการ สำนักงานตำรวจแห่งชาติ และกองทัพ

สำหรับเป้าหมายในการส่งวิทยากรกระบวนการ 3 ระดับ หรือครู ก. ข. ค. ออกเคาะประตูบ้านประชาชน ตามที่แกนนำรัฐบาล คสช. อธิบายต่อสาธารณะคือเพื่อให้ความรู้ และกระตุ้นให้ประชาชนตื่นตัวออกไปใช้สิทธิลงประชามติ ร้อยละ 60 ขึ้นไป ขณะเดียวกันยังมี “คำสั่งพ่วง” จากต้นสังกัดให้ตรวจสอบสถานการณ์ในแต่ละพื้นที่แล้วรายงานผลกลับไปยังส่วนกลาง ทำให้รัฐบาล คสช. มี “โพลภายใน” ประเมินกระแสได้เป็นระยะ ๆ ก่อนถึงวันลงประชามติว่าประชาชนตอบรับหรือปฏิเสธร่างรัฐธรรมนูญ และสามารถนำผลโพลไปปรับกลยุทธ์ในการสื่อสารได้ตลอดเวลา จึงไม่แปลกหาก ครู ค. จะถูกสั่งการให้ลงพื้นที่ซ้ำอย่างน้อย 4 ครั้งในช่วง 1 เดือนสุดท้ายก่อนวันลงประชามติ

มีคำเปรียบเปรยจากกรรมการ กกต. รายหนึ่งว่าครู ก. (ของ กกต.) ถือเป็น “ทัพหน้าของ กกต.” ขณะที่ กรธ. ก็เปรียบเปรยครู ค. (ของ กรธ.) ว่าเป็น “4 ทหารเสือ” สะท้อนให้เห็นมุมคิดของฝ่ายอุดมการณ์หลัก และทำให้สนามประชามติถูกทำให้กลายเป็น “สมรภูมิต่อสู้ทางความคิด” ระหว่างฝ่ายอุดมการณ์หลักกับอุดมการณ์ด้าน ซึ่งนอกจากภารกิจเผยแพร่สาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญ เครือข่ายสื่อบุคคลเหล่านี้ยังต้องคอยสกัดกั้นชุดข้อมูลของฝ่ายเห็นต่างที่ออกมาชี้ให้เห็นข้อด้อยของร่างรัฐธรรมนูญ โดยมีศูนย์ข่าวจังหวัดและอำเภอคอยหาข่าวสารที่มีการบิดเบือนเนื้อหาสาระของร่างรัฐธรรมนูญและคำถามพ่วง นั้นเท่ากับว่าฝ่ายมีอำนาจรัฐได้สร้างบริบทขึ้นมาชี้ชวนให้สังคมเห็นว่าประชามติไม่ควรมียุทธศาสตร์เห็นต่าง และประชามติต้องสงบเรียบร้อย หากฝ่ายคัดค้านร่างรัฐธรรมนูญอยากแสดงความคิดเห็น ต้องไปร่วมเวทีที่ผู้มีอำนาจเป็นผู้กำหนด-กำกับเวทีเท่านั้น โดยมีเวทีใหญ่เกิดขึ้น 4 เวที และเวทีย่อย ๆ ของ กกต. กรธ. และ สนช. อีกอย่างน้อย 192 เวที³⁰²

นอกจากนี้ฝ่ายอุดมการณ์หลักยังมีพื้นที่เผยแพร่ความเห็นข้างเดียว ผ่านการผลิตรายการพิเศษออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ 4 รายการ และปล่อยเพลงรณรงค์อีก 10 เพลง เรียกว่ามีพื้นที่สื่อมวลชนทุกประเภท ด้วยเพราะตระหนักดีว่าการครอบงำสื่อมวลชนคือเครื่องมือสำคัญที่สุดที่จะทำให้ครองความเป็นใหญ่ได้อย่างสมบูรณ์

ขณะที่ฝ่ายอุดมการณ์ด้าน หรือกลุ่มบุคคล/องค์กรอื่นที่ไม่ใช่หน่วยงานภาครัฐ ถูกจำกัดบทบาทด้วยข้อกฎหมายจากประกาศและคำสั่ง คสช. และ พ.ร.บ. ประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559 ซึ่งมีบทลงโทษทั้งทางอาญา ทางแพ่ง และทางการเมือง กลุ่มที่น่าจะมีเครือข่ายมวลชนมากที่สุดหนีไม่พ้นพรรคการเมือง ทว่าบรรดานักการเมืองกลับไม่กล้าขยับทำอะไรมากนัก เพราะเกรงมีความผิดตามกฎหมาย ขณะที่หลายคนก็อยากไปสู่นามเลือกตั้งจึงต้องการเห็นกติกาที่ชัดเจน

³⁰² ดูสื่อรณรงค์ของฝ่ายรัฐช่วงประชามติ ใน ตารางที่ 3.12.

การสื่อสารความคิดเห็นในช่วงประชุมต่อนักการเมืองที่ประกาศจุดยืนไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ จึงทำได้เพียงการออกแถลงการณ์และเปิดแถลงข่าวประปราย และเป็นความเห็นในนามปัจเจกชนมากกว่า

กิจกรรมสำคัญ ๆ ในช่วงนับถอยหลังประชามติ จึงไปอยู่ที่กลุ่มการเมืองและปัญญาชน ซึ่งมีอิสระมากกว่า ทว่าเป็นการเคลื่อนไหวในโลกเสมือนจริงที่ไร้ข้อจำกัดเรื่องเวลาและสถานที่ ที่สำคัญคือเป็น “พื้นที่ที่กฎหมายยังเอื้อมไม่ถึง” สลับกับการทำกิจกรรมในเชิงสัญลักษณ์ เช่น การเปิดศูนย์ปราบโกงประชามติของ นปช. เพราะเห็นว่าเมื่อไม่อาจรณรงค์เผยแพร่ความคิดเห็นของตนได้ ก็ใช้แนวร่วม นปช. คอยสอดส่องว่ากลไกรัฐทำงานอย่างไร ใช้อำนาจบังคับกดดันประชาชนหรือวางตัวไม่เป็นกลางหรือไม่

อย่างไรก็ตามหากเทียบกันแล้ว เครือข่ายปัญญาชนถือเป็นกลุ่มที่มีความเคลื่อนไหวโดดเด่นที่สุดในนามของฝ่ายอุดมการณ์ด้าน ทั้งในแง่การผลิตชุดความคิดต่อร่างรัฐธรรมนูญในอีกด้านหนึ่ง ออกสู่สังคม การนำชุดความรู้เกี่ยวกับประชามติแบบสากลมาเผยแพร่และเปรียบเทียบกับกระบวนการประชามติภายใต้การจัดการของรัฐบาล คสช. รวมถึงการเปิดพื้นที่ให้ภาคส่วนต่าง ๆ ได้แสดงความคิดเห็นผ่านเวทีสัมมนา/เสวนาวิชาการต่าง ๆ ทำให้ฝ่ายถือครองอำนาจรัฐต้องคอยตามแก้ข่าว ตามอธิบายให้หลังชุดข้อมูลของปัญญาชนโดยเฉพาะกลุ่มนักศึกษาเอ็นดีเอ็ม ทำให้ฝ่ายอุดมการณ์ด้านกลายเป็น “ผู้กำหนดประเด็นใหม่” ขึ้นในสังคม แม้ฝ่ายอุดมการณ์หลักจะยึดครองพื้นที่สื่อสารได้มากกว่าก็ตาม

ต่อมาเมื่อมีนักศึกษาและนักกิจกรรม 13 คนถูกจับกุม คมขิง ตั้งข้อหาจากการรณรงค์ให้ประชาชนไปลงประชามติไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ ได้ก่อให้เกิดกระแสตื่นตัวต่อกระบวนการประชามติในระดับสูงขึ้น โดยเฉพาะเมื่อผู้ต้องหา 7 จาก 13 คนยืนยันไม่ใช้สิทธิยื่นเรื่องขอประกันตัวในระหว่างต่อสู้คดี เพราะคิดว่า “การรณรงค์ไม่ผิด” จนต้องไปนอนเรือนจำพิเศษกรุงเทพฯ ประเด็นนี้ได้กลายเป็นภาพสะท้อนมาตรฐานวัดความเสรีและเป็นธรรม (free and fair) ของกระบวนการ คนเพียง 7 คนจึงกลายเป็น “สื่อบุคคล” ที่มีน้ำหนักในการสื่อสารใกล้เคียง หรืออาจเหนือกว่า “สื่อบุคคลของภาครัฐ” ทำให้เกิดข้อเรียกร้องทั้งจากเครือข่ายนักวิชาการ เครือข่ายสิทธิมนุษยชน และองค์กรระหว่างประเทศ ให้ปล่อยตัวนักศึกษา/นักกิจกรรมเหล่านี้อย่างไม่มีเงื่อนไข เพื่อรักษาบรรยากาศในช่วงประชามติ กลายเป็นประเด็นที่ย้อนกลับมาท้าทายและทำลายนิยามของประชามติในแบบรัฐไทย ที่ให้ค่ากับความสงบเรียบร้อยเหนือสิทธิเสรีภาพของประชาชน แต่ถึงอย่างนั้นรัฐบาล คสช. ยังเดินหน้าจัดประชามติร่างรัฐธรรมนูญภายใต้ข้อจำกัดทางกฎหมายจนเสร็จสิ้นกระบวนการ ทำให้กระบวนการที่เกิดขึ้นมีลักษณะหลายอย่างที่เกิดขึ้นเฉพาะกับประเทศไทย เป็น “ประชามติแบบไทย ๆ” ซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวต่อไปในบทที่ 4

ตารางที่ 3.11 เครือข่ายสื่อบุคคลของฝ่ายรัฐช่วงประชุมติ

สื่อบุคคล	หน่วยงาน	จำนวน
วิทยากรกระบวนการเผยแพร่ร่างรัฐธรรมนูญ (ครู ก. ข. ค.)	กรธ.	3.3 แสนคน
วิทยากรกระบวนการเผยแพร่กระบวนการประชุมติ (ครู ก. ข. ค.)	กกต.	1 แสนคน
รต. จิตอาสาเผยแพร่กระบวนการประชุมติ	ทบ. และ กกต.	1 แสนคน
ครู กศน. เผยแพร่กระบวนการประชุมติ	ศธ. และ กกต.	1.2 พันคน
วิทยากรกระบวนการเผยแพร่คำถามพ่วง	สนช. และ สปท.	165 คน
รวม	ทุกหน่วยงาน	5.31 แสนคน
ผู้บังคับบัญชาระดับสูงสั่งการให้สนับสนุนภารกิจ		
- ข้าราชการทั่วไปในสังกัด	ศธ.	8 แสนคน
- ข้าราชการทั่วไปในสังกัด	สตช.	3 แสนนาย
- ข้าราชการทั่วไปในสังกัด	กองทัพบก	3 แสนนาย
รวม	ทุกหน่วยงาน	1.93 ล้านคน

ที่มา: จากการเก็บรวบรวมข้อมูลของผู้วิจัยจากแหล่งข้อมูลหนังสือพิมพ์ (มติชน ไทยรัฐ ไทยโพสต์) ตั้งแต่วันที่ 29 มีนาคม-10 กันยายน 2559.

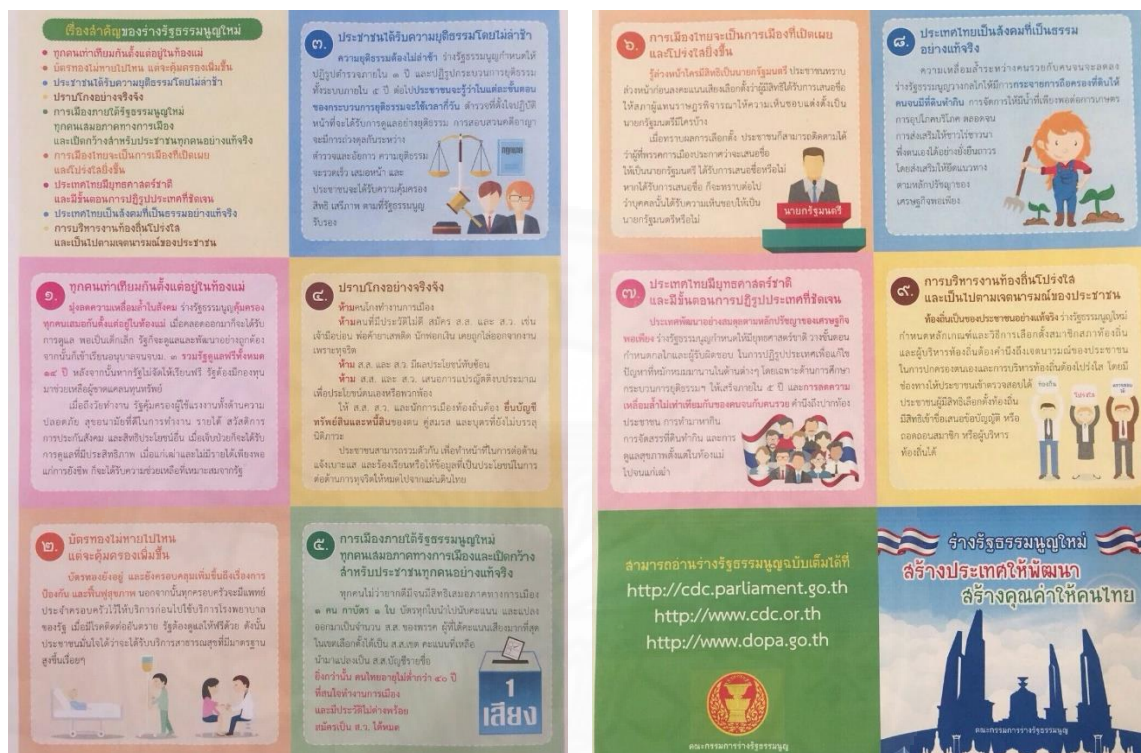
ตารางที่ 3.12 สื่อรณรงค์ของฝ่ายรัฐช่วงประชุมติ

กิจกรรม	กกต.	กรธ.	สนช.	รัฐบาล	รวม
เปิดเวทีชี้แจง/รับฟังความคิดเห็น	4 เวทีใหญ่ 76 เวทีย่อย	107 เวที	9 เวที	-	192 เวที
ผลิตรายการพิเศษทางทีวี	1 รายการ	1 รายการ	1 รายการ	-	3 รายการ
จัดทำเพลงรณรงค์	2 เพลง	7 เพลง	1 เพลง	-	10 เพลง
จัดทำแอปพลิเคชัน	4 แอปฯ	-	-	1 แอปฯ	5 แอปฯ

ที่มา: จากการเก็บรวบรวมข้อมูลของผู้วิจัยจากแหล่งข้อมูลหนังสือพิมพ์ (มติชน ไทยรัฐ ไทยโพสต์) ตั้งแต่วันที่ 29 มีนาคม-10 กันยายน 2559.

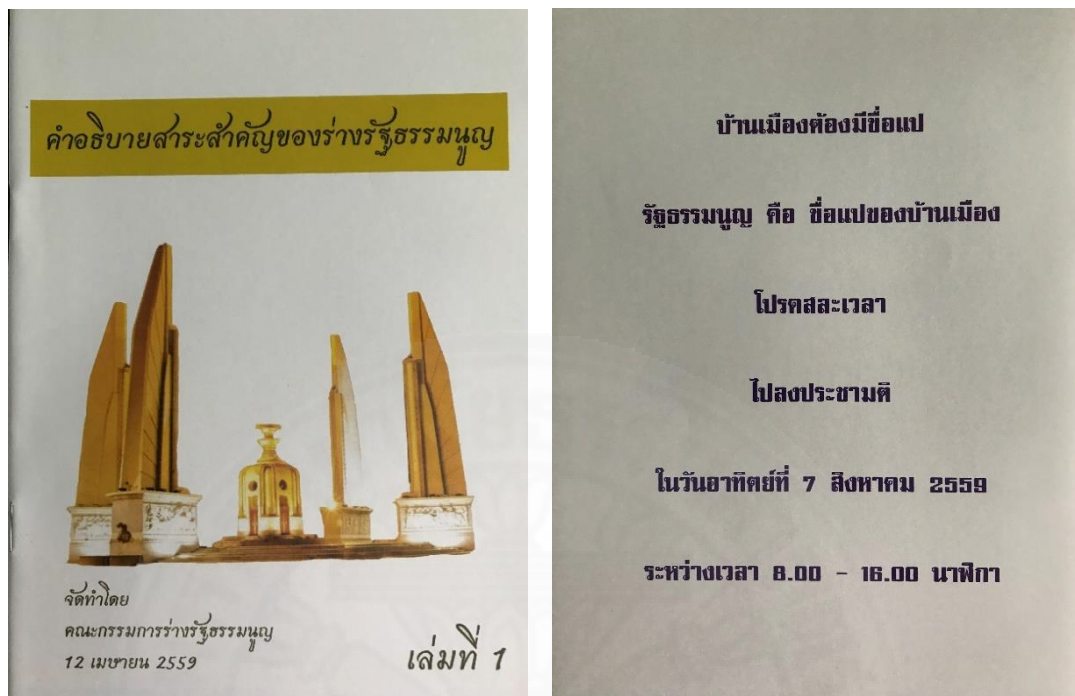
ตัวอย่างสื่อรณรงค์ของฝ่ายสนับสนุนร่างรัฐธรรมนูญ

ภาพที่ 3.2 แผ่นพับเรื่องสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญ

ที่มา: แผ่นพับเรื่องสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญ ที่นำออกแจกจ่ายประชาชน, คณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ, 12 เมษายน 2559.

ภาพที่ 3.3 จุลสารคำอธิบายสาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญ

ที่มา: คำอธิบายสาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญ เล่มที่ 1 ที่นำออกแจกจ่ายประชาชนผู้มีสิทธิออกเสียงประชามติทุกครัวเรือน, คณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ, 12 เมษายน 2559.

ภาพที่ 3.4 คำอธิบายสาระสำคัญของคำถามเพิ่มเติม

ทำไมจึงต้องมีคำถามเพิ่มเติม?

① เพราะนายกรัฐมนตรี คือ หัวหน้าที่ทำการบริหารประเทศประสบผลสำเร็จ

② เพราะตามยุทธศาสตร์ชาติ ต้องใช้เวลายาวนานอย่างน้อย 5 ปี จึงจะวางรากฐานการปฏิรูปประเทศได้อย่างเป็นรูปธรรม

➔ ชาติมั่นคง
เศรษฐกิจมั่นคงยั่งยืน
ประเทศมีความสงบ ปรองดอง

③ เพราะรัฐสภาประกอบด้วย ส.ส. และ ส.ว. ซึ่งทำหน้าที่กำกับให้มีการปฏิรูปประเทศตามยุทธศาสตร์ชาติ

คำถามเพิ่มเติม ถามว่าอะไร

ถามว่า
“ท่านเห็นชอบหรือไม่ว่า เพื่อให้การปฏิรูปประเทศเกิดความต่อเนื่อง ตามแผนยุทธศาสตร์ชาติ สันติภาพภายในและต่างประเทศ ในระยะเวลา 5 ปีระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขได้บรรลุเป้าหมายตามยุทธศาสตร์ชาติตามที่กำหนดไว้หรือไม่”

เหตุผลที่ต้องมีคำถามเพิ่มเติม เพราะ

- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. ๒๕๕๗ กำหนดให้สภาขับเคลื่อนการปฏิรูปประเทศดำเนินการปฏิรูปประเทศในด้านโครงสร้าง
- สภาขับเคลื่อนการปฏิรูปประเทศได้เสนอประเด็นคำถามให้ สภาขับเคลื่อนการปฏิรูปประเทศพิจารณา และสภาขับเคลื่อนการปฏิรูปประเทศได้มีมติเห็นชอบตั้งคำถามเพิ่มเติม ซึ่งเป็นการดำเนินการตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. ๒๕๕๗
- เพื่อให้ได้กลไกในการดูแลการปฏิรูปประเทศอย่างต่อเนื่องในช่วงเปลี่ยนผ่านระยะ ๕ ปี

สาระสำคัญของคำถามเพิ่มเติม คือ อะไร

แก้ไขตามพระราชบัญญัติ ส.ว. ชุดแรกตามบทเฉพาะกาลที่ผ่านเข้าทำการปฏิรูปตามยุทธศาสตร์ชาติ ร่วมประยุกับ ส.ส. เป็นผู้ขับเคลื่อนการแต่งตั้งนายกรัฐมนตรีเพื่อเป็นสักขีพยานในสิ่งที่เสนอในช่วงเปลี่ยนผ่าน ในระยะเวลา ๕ ปีแรก ในการขับเคลื่อนการปฏิรูปประเทศอย่างต่อเนื่อง ตามแผนยุทธศาสตร์ชาติ

ที่มา: คำอธิบายสาระสำคัญของคำถามเพิ่มเติม ที่นำออกแจกจ่ายระหว่างการอบรมวิทยากร กระบวนการ หรือครู ก. ข. ค., สภานิติบัญญัติแห่งชาติ.

ตัวอย่างสื่อรณรงค์ของฝ่ายคัดค้านร่างรัฐธรรมนูญ

ภาพที่ 3.5 บางส่วนของอินโฟกราฟฟิคชุด “สรุปแถลงเปิดร่างรัฐธรรมนูญ”

ที่มา: อินโฟกราฟฟิคชุด “สรุปแถลงเปิดร่างรัฐธรรมนูญ” ที่เผยแพร่หลังประธาน กรธ. แถลงเปิดร่างรัฐธรรมนูญฉบับออกเสียงประชามติต่อสาธารณะเมื่อวันที่ 29 มีนาคม 2559, กลุ่มธรรมศาสตร์เสรีเพื่อประชาธิปไตย (แอลแอลทีดี - LLTD), 29 มีนาคม 2559.

ภาพที่ 3.6 บางส่วนของสื่อรณรงค์ไม่รับร่างรัฐธรรมนูญของนักศึกษา

ที่มา: กิจกรรมแจกแผ่นพับ “7 เหตุผลไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ 7 สิงหาคม 59 ประชามติเพื่อบ้านชาติ” พร้อมทั้งคั่นหนังสือที่พิมพ์ข้อความว่า “VOTE NO ไม่รับ! กับอนาคตที่ไม่ได้เลือก” ให้แก่ผู้มาเยี่ยมชมงานสัปดาห์หนังสือแห่งชาติครั้งที่ 44, ขบวนการประชาธิปไตยใหม่ (เอ็นดีเอ็ม - NDM), 6 เมษายน 2559.

ที่มา: อินโฟกราฟฟิคชุด “12 เหตุผลที่ต้องไป VOTE NO ไม่รับ! ร่างรัฐธรรมนูญฉบับมีชัย” (ซ้าย), ขบวนการประชาธิปไตยใหม่ (เอ็นดีเอ็ม - NDM), 11 เมษายน 2559 และเชิญชวนไปร่วมกิจกรรม (ขวา).

ภาพที่ 3.7 บางส่วนของแคมเปญ 17 แกนนำพรรคเพื่อไทยประกาศไม่รับรางวัลรัฐธรรมนูญผ่านเฟซบุ๊ก

ที่มา: เฟซบุ๊ก จาตุรนต์ ฉายแสง วัฒนา เมืองสุข และ ชูศักดิ์ ศิรินิล, 15 มิถุนายน 2559.

ภาพที่ 3.8 บางส่วนของแกนนำพรรคประชาธิปัตย์ที่ประกาศไม่รับร่างรัฐธรรมนูญผ่านเฟซบุ๊ก

ที่มา: เฟซบุ๊ก อภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ, องอาจ คล้ามไพบูลย์ และ สาธิต ปิตุเตชะ, 28 กรกฎาคม 2559.

ภาพที่ 3.9 บางส่วนของการแสดงจุดยืนของแกนนำ กปปส. ผ่านเฟซบุ๊ก

ที่มา: เฟซบุ๊กสุเทพ เพื่อทศวรรษ, 29 มิถุนายน 2559 และ 2 กรกฎาคม 2559.

บทที่ 4

วาทกรรมรัฐธรรมนูญในสนามประชาคม

การออกเสียงประชามติครั้งที่ 2 ของประเทศ เกิดขึ้นเพื่อให้ประชาชนพิจารณาให้ความเห็นชอบหรือไม่เห็นชอบร่างรัฐธรรมนูญ ทำให้รัฐธรรมนูญไม่ได้เป็นเพียงกติกาที่ถูกขีดเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร หรือมีความหมายหยุดนิ่งตายตัวเพียงแบบเดียวตามนิยามของคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ (กรธ.) หากแต่กลายเป็นพื้นที่ที่ผู้นำทางความคิดได้เข้ามาช่วงชิงเพื่อกำหนดความหมายในแบบของตน โดยสอดคล้องกับอุดมการณ์และคุณค่าประชาธิปไตยตามทัศนะของกลุ่มคนนั้น ๆ เพราะในโลกสมัยใหม่ ไม่ว่าจะเป็นนักเลือกตั้งหรือนักแต่งตั้งล้วนต้องอ้างถึงประชาธิปไตยในฐานะ “กระแสความชอบธรรมทางการเมือง” ก่อนเผยแพร่ชุดความหมายของร่างรัฐธรรมนูญในแบบของตนออกสู่สาธารณะ พยายามโน้มน้าวให้คนส่วนใหญ่ในสังคมเห็นพ้อง พร้อม ๆ กับคอยหักล้างชุดความหมายของฝ่ายตรงข้าม จนเกิดวาทกรรม และ “สงครามการตีความ” ขึ้นในช่วงประชามติ

ในบทนี้จะกล่าวถึงการสร้างความหมายของ “ร่างรัฐธรรมนูญ” และ “ประชามติ” ของผู้นำทางความคิด 7 กลุ่มหลัก ประกอบด้วย ผู้นำพรรคการเมือง, ผู้นำกลุ่มการเมือง, ผู้นำรัฐบาล คณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) และเครือข่าย, คณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ (กรธ.), คณะกรรมการการเลือกตั้ง (กกต.), องค์กรพัฒนาเอกชน (เอ็นจีโอ) และภาควิชาการ ก่อนจำแนกเป็นความเห็นของฝ่ายสนับสนุนและคัดค้านร่างรัฐธรรมนูญ ซึ่งผู้นำทางความคิดเหล่านี้พยายาม “ตั้งชื่อ” เรียงง่าย ๆ เพื่อสร้างการจดจำ โดยผู้วิจัยจะเชื่อมโยงให้เห็นถึงอิทธิพลในการสถาปนาวาทกรรมชุดต่าง ๆ กับการใช้ชีวิตประจำวันของประชาชน เพื่อพิจารณาว่าวาทกรรมเหล่านั้นก่อรูปอย่างไร มีภาคปฏิบัติการของวาทกรรมอย่างไร และส่งผลต่อการตัดสินใจรับ-ไม่รับร่างรัฐธรรมนูญหรือไม่อย่างไร

4.1 วาทกรรมรัฐธรรมนูญ

“บุคคลคณะใดก็ตามที่ร่างรัฐธรรมนูญ มักร่างเพื่อรองรับและปกป้องกลุ่มบุคคลที่เข้ามา มีอำนาจในการปกครองครั้งนั้น ๆ โดยกีดกันมิให้ฝ่ายที่ถูกขับไล่ออกไปเข้ามามีโอกาสในการมีอำนาจปกครองอีก” คือคำกล่าวของทินพันธุ์ นาคะตะ เมื่อ 20 ปีก่อน¹ และยังคงเป็นสังขรณ์การเมืองไทย

¹ ทินพันธุ์ นาคะตะ, *ประชาธิปไตยไทย, พิมพ์ครั้งที่ 2* (กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ โครงการเอกสารและตำรา, 2543), 118-119.

เมื่อมีการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญ แต่ในระยะหลังมานี้ ผู้มีอำนาจเรียนรู้ที่จะปกปิดผลประโยชน์ของตน และพวกพ้องที่ถูกบรรจุลงรัฐธรรมนูญด้วยวาทกรรม “รัฐธรรมนูญฉบับประชาชน” หลังพบว่า สังคมไทยให้การตอบรับในสมณานามนี้ โดยยกให้รัฐธรรมนูญฉบับปี 2540 หรือ “รัฐธรรมนูญฉบับประชาชน” เป็นรัฐธรรมนูญฉบับที่ดีที่สุดฉบับหนึ่งจาก “ที่มา” และ “เนื้อหา” ซึ่งในการยกร่างรัฐธรรมนูญปี 2540 เป็นตัวอย่างของปฏิบัติการทางอำนาจของการปฏิรูปการเมือง เพราะมีจุดเริ่มต้นจากกระแสเรียกร้องปี 2537 ที่ต้องการให้มี “ระบอบประชาธิปไตยที่ดีกว่าเดิม” ก่อตัวเป็นเจตจำนงที่รัฐบาลบรรหาร ศิลปอาชา แผลงต่อรัฐสภาว่าจะสนับสนุนให้มีการแก้ไขรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2534 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 6) พ.ศ. 2539 เปิดทางไปสู่การจัดทำร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่โดยสภาร่างรัฐธรรมนูญ²

มาถึงการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญฉบับออกเสียงประชามติปี 2550 และ 2559 ที่เกิดขึ้นภายใต้บรรยากาศหลังการยึดอำนาจ ทำให้เกิดข้อโต้เถียงและโต้แย้ง ตั้งแต่ที่มาของคณะผู้ยกร่างรัฐธรรมนูญ ไปจนถึงเนื้อหาของร่างรัฐธรรมนูญที่ถูกมองว่าตั้งอยู่บนฐานอคตินักการเมือง และมุ่งลดทอนความสำคัญของประชาธิปไตยแบบตัวแทน แต่ถึงอย่างนั้นเมื่อร่างรัฐธรรมนูญผ่านการออกเสียงประชามติ ทั้งหัวหน้าคณะรัฐประหารรุ่นพี่ พล.อ.สนธิ บุญยรัตกลิน และหัวหน้าคณะรัฐประหารรุ่นน้อง พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา ต่างเรียกขานรัฐธรรมนูญทั้ง 2 ฉบับว่า “รัฐธรรมนูญฉบับประชาชน”

แต่กว่าจะไปถึงตรงนั้นในช่วง 132 วันนับจากคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ (กรธ.) นำร่างรัฐธรรมนูญเผยแพร่ต่อสาธารณะถึงวันลงประชามติ 7 สิงหาคม 2559 มีกระบวนการสร้างความหมายให้กับร่างรัฐธรรมนูญอย่างต่อเนื่อง วาทกรรมเกือบทั้งหมดเคยอยู่ในสนามวาทกรรมของระบอบรัฐธรรมนูญหลังการปฏิวัติสยามปี 2475 เพื่อทำให้รัฐธรรมนูญอยู่ในฐานะของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งในความหมายเก่าและใหม่ ฐานะความเจริญก้าวหน้าของชาติ ฐานะโครงสร้างอำนาจรัฐสมัยใหม่หรือเป็นกลไก และฐานะของสัญลักษณ์ของระบอบประชาธิปไตย³ เพื่อไม่ให้เกิดความรู้สึกว่าร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้เป็นสิ่งแปลกปลอม หรือเป็นสิ่งตกค้างของคณะรัฐประหาร

² บัณฑิต จันทร์โรจน์กิจ, รัฐธรรมนูญสถาปนา (กรุงเทพฯ: วิชาฯ, 2549), 194-195.

³ เรื่องเดียวกัน, 173.

4.1.1 ฝ่ายสนับสนุนร่างรัฐธรรมนูญ

ด้วยเนื้อหา ร่างรัฐธรรมนูญที่มีถึง 279 มาตรา 16 หมวด รวม 305 หน้า ย่อมเป็นเรื่องยากในการสร้างการรับรู้และเข้าใจในทุกมาตรา กรธ. จึงพยายามสร้างคำจำกัดความ เพื่อให้เกิดภาพจำบางประการต่อร่างรัฐธรรมนูญก่อนถึงวันลงประชามติ เวลานี้ถึงประชาชน มีชัย ฤชุพันธุ์ ประธาน กรธ. ระบุว่าจะนึกเพียงว่าอะไรบางอย่างที่จะเป็นจุดสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญ ก็สื่อไปให้ประชาชนเห็น อะไรคือจุดที่เปลี่ยนแปลงจากของเดิม ก็ทำความเข้าใจให้ประชาชนเห็นภาพและเห็นความมุ่งหมายของ กรธ.⁴ “เราไม่ได้คิดว่าจะมีประชาชนที่ขยันถึงขนาดไปอ่านทั้งหมด เพราะรัฐธรรมนูญไม่ใช่อ่านสนุก บางคนก็พลิกดูที่ตนสนใจ ไม่ถูกใจก็ต่อว่าเลย ดังนั้นการชี้แจงเราจึงมุ่งเน้นเป็นจุด ๆ ไป”⁵

ขณะที่วิชญ์ เครืองาม รองนายกรัฐมนตรี แบ่งประชาชนที่ออกไปลงประชามติ เป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มคนที่ไม่อ่านร่างรัฐธรรมนูญซึ่งอาจเป็นส่วนใหญ่ กลุ่มคนที่อ่านบ้างแต่ไม่เข้าใจเนื้อหาทั้งหมด และกลุ่มคนที่อ่านแต่เข้าใจเนื้อหาผิด ซึ่งการที่ร่างรัฐธรรมนูญจะผ่านหรือไม่ขึ้นอยู่กับปัจจัยเหล่านี้ด้วย พร้อมยอมรับว่าบางคนไปลงประชามติด้วยตรรกะชอบหรือไม่ชอบคสช. หรือการอยู่หรือไปของรัฐบาล ทั้งหมดขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง จึงไม่สามารถหาคำตอบทั้งหมดได้จากร่างรัฐธรรมนูญฉบับเดียว “รัฐธรรมนูญถือว่ามีชีวิต สามารถเปลี่ยนแปลงได้ด้วยการตีความ ปัญหาหลายอย่างต้องให้รัฐธรรมนูญเดินหน้าไป แล้วให้ผู้ที่เกี่ยวข้องตีความให้ตรงกับสถานการณ์และเรื่องเหล่านั้น อย่าเอาโจทย์ทุกอย่างมาหาคำตอบในวันนี้ เพราะรัฐธรรมนูญ 19 ฉบับก่อนหน้านี้ ไม่มีฉบับไหนที่คนพอใจหรือไม่พอใจทั้งหมด”⁶ เขายังเปรียบเทียบด้วยว่าร่างรัฐธรรมนูญเป็นเหมือนการเลือกนางงาม “ตอนแรกก็มีการติติง แต่พอสวมมงกุฎแล้วอยู่ไปอาจจะคิดอีกอย่างก็ได้”⁷

เพื่อให้ผู้มีสิทธิออกเสียงประชามติมีโอกาสชื่นชมความงามของ “นางงาม” คนนี้ กรธ. จึงสร้างชุดคำอธิบายในประเด็นต่าง ๆ เพื่อชี้ให้เห็นถึงจุดแข็งและจุดขายของร่างรัฐธรรมนูญ โดยมีผู้นำทางความคิดในเครือข่ายรัฐบาล คสช. คอยขานรับอย่างแข็งขัน ช่วยกันตอกย้ำและต่อยอด

⁴ มีชัย ฤชุพันธุ์, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, รัฐสภา, 22 มีนาคม 2560.

⁵ เรื่องเดียวกัน.

⁶ “ปชป.โลกปส.รับรธน.-ออกไป ชัดจุดยืน-ต้องฟันพรรค,” มติชน, 5 สิงหาคม 2559, 1.

⁷ เรื่องเดียวกัน.

เพื่อสร้างภาพลักษณ์ในเชิงบวกให้แก่ร่างรัฐธรรมนูญ โดยผู้วิจัยได้สกัดออกมาเป็นวาทกรรม 5 ชุดที่ถูกพูดถึงมากที่สุดในช่วงนับถอยหลังประชามติ⁸ และแสดงให้เห็นว่าใครอยู่เบื้องหลังวาทกรรมเหล่านี้

4.1.1.1 รัฐธรรมนูญฉบับประชาชนเป็นใหญ่

ในวันแถลงเปิดร่างรัฐธรรมนูญต่อสาธารณะ เมื่อวันที่ 29 มีนาคม 2559 มีชัย ฤชุพันธุ์ ได้สรุปสาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญที่ละเอียด ๆ ตามกลยุทธ์ในการสื่อสารของเขา ในจำนวนนี้คือการชี้ชวนให้สังคมเห็นว่าร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่จะทำให้ “ประชาชนเป็นใหญ่” โดยเลือกคำที่มีลักษณะใกล้เคียงกับคำว่า “พลเมืองเป็นใหญ่” ซึ่งสังคมการเมืองไทยคุ้นชินมาใช้ เพราะในคราวยกร่างรัฐธรรมนูญถาวรฉบับแรกในยุครัฐบาล ศสช. บวรศักดิ์ อุวรรณโณ ประธานกรรมาธิการยกร่างรัฐธรรมนูญ เรียกขานร่างรัฐธรรมนูญฉบับนั้นว่า “ร่างรัฐธรรมนูญฉบับพลเมืองเป็นใหญ่”⁹ และกลายเป็นฉายาหลักของร่างรัฐธรรมนูญฉบับบวรศักดิ์ อย่างไรก็ตามมีชัยอธิบายว่าร่างรัฐธรรมนูญของเขาไม่ได้เขียนให้ “พลเมืองเป็นใหญ่” เพราะยึดตามหลักพระพุทธศาสนาซึ่งถือว่า “ประชาธิปไตยไม่ใช่การมุ่งให้ประชาชนเป็นใหญ่ แต่ต้องมุ่งไปที่ประโยชน์ของประชาชนเป็นใหญ่”¹⁰ แต่ภายใต้กลไกและองคาพยพทางการเมืองที่ กรธ. ออกแบบมาได้ยึดประชาชนเป็นหลักสำคัญ ไม่ใช่พรรคการเมืองหรือนักการเมือง¹¹

คำว่า “ประชาชนเป็นใหญ่” ได้รับการขานรับจากสุเทพ เทือกสุบรรณ แกนนำ กปปส. ที่นำไปสื่อสารต่อสาธารณะว่า “ร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ให้ความสำคัญกับประชาชนเป็นใหญ่ กำหนดให้รัฐมีหน้าที่ต้องรับผิดชอบต่อประชาชน หากไม่ทำ ประชาชนมีสิทธิติดตามทวงถามฟ้องร้องดำเนินคดีกับรัฐหรือหน่วยงานของรัฐได้ ทวงถามเมืองให้ประชาชนรวมตัวกันตั้งพรรคการเมือง ควบคุมการบริหาร กำหนดนโยบายพรรค... รวมถึงมีสิทธิฟ้องศาลรัฐธรรมนูญด้วยตัวเอง”¹²

⁸ ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลจากหนังสือพิมพ์มติชน ไทยรัฐ ไทยโพสต์ ในช่วง 166 วันของการรณรงค์ประชามติ เพื่อประมวลว่าผู้นำทางความคิดได้ตั้งชื่อเรียกร่างรัฐธรรมนูญว่าอย่างไรบ้าง และวาทกรรมใดถูกนำไปอ้างซ้ำและขยายความต่อมากที่สุดจากบรรดาผู้สนับสนุน.

⁹ บวรศักดิ์ อุวรรณโณ กล่าวระหว่างชี้แจงเนื้อหาาร่างรัฐธรรมนูญต่อสภาปฏิรูปแห่งชาติ (สปช.) ต่อเนื่อง 7 วัน 20-26 เมษายน 2558, “รัฐธรรมนูญฉบับเหลียวหลังแลหน้า พลเมืองเป็นใหญ่ หรือจุดระเบิดขัดแย้ง,” ไทยโพสต์, 26 เมษายน 2559, 1.

¹⁰ มีชัย ฤชุพันธุ์, *อมรินทร์นิวส์ไนท์*, สถานีโทรทัศน์อมรินทร์ทีวี, 29 มีนาคม 2559.

¹¹ เรื่องเดียวกัน.

¹² “ปัดร่าง รธน.ปลอม 'เอ็นดีเอ็ม' ได้ 10 ข้อ ‘สมชัย’ ดึงผดก.ม. บิ๊กตุ๋นสั่งล่าไอโม่ง นายทุนหนุนหลัง,” ไทยรัฐ, 10 กรกฎาคม 2559, 1.

4.1.1.2 รัฐธรรมนูญฉบับปราบโกง

ฉายาที่ถูกพูดถึงมากที่สุดหนีไม่พ้น “รัฐธรรมนูญฉบับปราบโกง” คำ ๆ นี้ปรากฏในสื่อสิ่งพิมพ์ที่ กรธ. จัดทำขึ้นและนำออกเผยแพร่ต่อสาธารณะ แต่จากการตรวจสอบของผู้วิจัยไม่พบข้อมูลว่ามีชัย ฤชุพันธุ์ กับพวก เอย์ถึงร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ด้วยฉายานี้โดยตรง แต่ได้สร้างคำอธิบายว่าร่างรัฐธรรมนูญมีกลไกป้องกันและปราบปรามการทุจริตคอร์รัปชันอย่างไร โดยสื่อมวลชน นักการเมือง และนักวิชาการเป็นฝ่ายสรุปความและให้ฉายา “ปราบโกง” โดยที่บรรดา กรธ. ก็ไม่ได้คัดค้านแต่อย่างใด

สำหรับชุดคำอธิบายของ กรธ. ที่ช่วยเพิ่มน้ำหนักให้กับฉายานี้ ได้แก่ คำบรรยายของประธาน กรธ. ในหลายโอกาสที่เน้นย้ำลักษณะต้องห้าม 14 ข้อที่ถูกบรรจุไว้ในร่างรัฐธรรมนูญ เพื่อป้องกันคนไม่สุจริตเข้าสู่การเมืองในฐานะส.ส. และกำหนดบทลงโทษรุนแรงขึ้น เพราะเชื่อว่า “ประชาชนอยากเห็นการเมืองใสสะอาดเป็นที่ตั้ง”¹³ หรือการเลือกประโยคว่า “สกัดคนโกงเข้าสู่สภาด้วยกติกาในรัฐธรรมนูญ” เป็นหนึ่งในคำขวัญร่างรัฐธรรมนูญ ซึ่งบรรจุในจุลสารการออกเสียงประชามติที่ กกต. แจกจ่ายไปยังผู้มีสิทธิออกเสียงทุกครัวเรือน เช่นเดียวกับแผ่นพับเรื่องสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ก็มีหัวข้อ “ปราบโกงอย่างจริงจัง” และ “การเมืองไทยจะเป็นการเมืองที่เปิดเผยและโปร่งใสยิ่งขึ้น” เป็น 2 ใน 9 เรื่องสำคัญ บรรยายรายละเอียด 4 ข้อห้ามเอาไว้ ได้แก่ ห้ามคนโกงทางการเมือง, ห้ามคนที่มีประวัติไม่ดีสมัคร ส.ส. และ ส.ว., ห้าม ส.ส. และ ส.ว. มีผลประโยชน์ทับซ้อน และห้าม ส.ส. และ ส.ว. เสนอการแปรญัตติงบประมาณเพื่อประโยชน์ตนเองหรือพวกพ้อง¹⁴ ไม่ต่างจากเอกสารคำอธิบายสาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญ 10 เรื่องน่ารู้ ก็มีหัวข้อ “ปราบโกงอย่างจริงจัง” พร้อมระบุถึงกลไกการปราบโกงไว้ 5 ข้อ ได้แก่ คัดกรองบุคคลอย่างเข้มงวด, เอาคนไม่ดีออก, มีองค์กรตรวจสอบ, ให้ประชาชนมีส่วนร่วม และรัฐทำงานอย่างโปร่งใส มีชัยอ้างว่ากลไกเหล่านี้ทำให้ “นักการเมืองหลายคนกลัว รมรณรงค์ว่า พวกเขากลัวเรื่องนี้ แต่ไม่เป็นไร มันอาจจะเจ็บ แต่เป็นผลดีระยะยาว หวังว่าจะจัดการทุจริตได้หมดไปในยุคนี้”¹⁵

ภายใต้ชุดคำอธิบายของ กรธ. นำไปสู่การตั้งฉายาโดยสุเทพ เทือกสุบรรณ ที่ระบุว่า “พูดได้เต็มปากว่าเป็น ‘รัฐธรรมนูญฉบับปราบโกง’ จริง ๆ และมีเหตุผลเต็ม

¹³ มีชัย ฤชุพันธุ์, “พท.กร้าว! ไม่รับร่างฯ ‘มีชัย’ โว ร่าง รธน.ฉบับกรธ. ของดีสกัดคนโกง,” *ไทยรัฐ*, 31 มีนาคม 2559, 1.

¹⁴ ดูภาพที่ 4.1.

¹⁵ “นร.-นศ.ยกป้ายก่อกวน ‘มีชัย’ เซ็งสุด คสช.เล็งจับเข้าไปอบรม,” *ไทยรัฐ*, 6 เมษายน 2559, 1.

เปี่ยมที่จะลงประชามติรับร่างฯ เพราะมีบทบัญญัติที่ป้องกันและปราบปรามการทุจริตคอร์รัปชัน และตอบสนองต่อข้อเรียกร้องของ กปปส.”¹⁶ เขายังหยิบยกมาตราต่าง ๆ ที่สนับสนุนการ “ปราบโกง” มาขยายความผ่านการจัดเพชู้กับไลฟ์ด้วย อาทิ รัฐมีหน้าที่ต้องให้ประชาชนรู้ถึงอันตรายของการทุจริต และรัฐต้องมีมาตรการกลไกในการปราบปรามการทุจริตประพฤติดมิชอบอย่างเข้มงวด (มาตรา 63) คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ (ป.ป.ช.) มีอำนาจในการไต่สวนและวินิจฉัยว่าใครร้ายผิดปกติ หรือละเว้นการปฏิบัติต่อหน้าที่ จากนั้นส่งศาลฎีกาได้ทันที (มาตรา 234) หากพบว่ามีความผิดต้องถูกถอดสิทธิการรับสมัครรับเลือกตั้งตลอดชีวิต พร้อมถูกริบทรัพย์สิน

ต่อมาคำว่า “ปราบโกง” ถูกผู้นำทางความคิดกลุ่มอื่น ๆ หยิบไปใช้อธิบายความใหม่ในเชิงตรวจสอบกระบวนการประชามติ รวมถึงการทำงานของรัฐบาล คสช. ซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวต่อไปในส่วนของวาทกรรมประชามติ จนมีชัยต้องออกมาปฏิเสธว่า “คำว่า ‘รัฐธรรมนูญฉบับปราบโกง’ ไม่เคยออกจากปากผมด้วยซ้ำ เป็นสื่อหรือโซเชียลมีเดียฟังความไปแล้วเอาไปสรุปกันเอง”¹⁷

4.1.1.3 รัฐธรรมนูญฉบับปฏิรูป

คำที่ กรธ. เอย์ถึงแบบย่ำแล้วย่ำอีกหนีไม่พ้น “รัฐธรรมนูญฉบับปฏิรูป” ซึ่งคำว่า “ปฏิรูป” เป็นคำใหญ่ที่ถูกเครือข่ายผู้มีอำนาจรัฐพูดถึงอย่างต่อเนื่องนับจากรัฐประหารปี 2557 คสช. มักอ้างถึง “โรดแมปการปฏิรูปประเทศ” ในปฏิทินการเมือง โดยได้แต่งตั้งสภาปฏิรูปแห่งชาติ (สปช.) ก่อนกลายเป็นสภาขับเคลื่อนการปฏิรูปประเทศ (สปท.) ในเวลาต่อมา เพื่อศึกษาและจัดทำข้อเสนอแนะในการปฏิรูปประเทศครอบคลุม 11 ด้าน มาถึงการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวร คสช. กำหนดกรอบไว้ว่า “ให้มีกลไกที่จะผลักดันให้มีการปฏิรูปเรื่องสำคัญต่าง ๆ ให้สมบูรณ์ต่อไป”¹⁸ จึงกลายเป็นเงื่อนไขบังคับให้ กรธ. ต้องเพิ่ม “หมวดปฏิรูปประเทศ” ขึ้นมาเป็นการเฉพาะใน

¹⁶ “ผุดศูนย์คุมโหวต คสช.ใช้แผนเกลือจิ้มเกลือ 'ตุ๋น-เต๋น' โวย'ก๊อบปี้'แก้เกม,” ไทยโพสต์, 4 กรกฎาคม 2559

¹⁷ ประชาชาติธุรกิจ, “มรดกสุดท้าย มีชัย...ไม่อยู่คำฟ้า ถึงเวลารัฐธรรมนูญ (ไม่) ผ่านก็ต้องไป,” ประชาชาติธุรกิจออนไลน์, นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 27 กรกฎาคม 2559 https://www.prachachat.net/news_detail.php?newsid=1469608221 (สืบค้นเมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม 2560).

¹⁸ รัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว พ.ศ. 2557, มาตรา 35, 12-13, แสดงรายละเอียดไว้ในภาคผนวก ข.

หมวดที่ 16 (มาตรา 257-261) นอกจากนี้ยังเขียนบทเฉพาะกาลให้ สปท. อยู่ทำหน้าที่ร่างกฎหมายว่าด้วยแผนและขั้นตอนการดำเนินการปฏิรูปประเทศให้แล้วเสร็จภายใน 120 วันนับแต่ประกาศใช้รัฐธรรมนูญ จึงพินิจเห็นว่า จากเดิมกำหนดให้ทำหน้าที่อีก 1 ปี ทั้งนี้มีชัย ฤชุพันธุ์ อ้างว่าจำเป็นต้องเร่งรัดการวางกลไกการปฏิรูปประเทศ และได้เอ่ยคำขอโทษ สปท. ที่ไม่ได้แจ้งให้ทราบก่อนเรื่องการลดวาระ¹⁹ ส่วนองค์กรที่จะเข้ามารับภารกิจปฏิรูปต่อจาก สปท. คือ ส.ว. สรรหา”²⁰ นั่นเอง

หมวดใหม่ในร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ถูก กรธ. นำไปชูเป็นจุดขายเป็น 1 ใน 9 เรื่องสำคัญ ภายใต้หัวข้อ “ประเทศไทยมียุทธศาสตร์และขั้นตอนการปฏิรูปประเทศที่ชัดเจน”²¹ ตั้งเป้าหมายปฏิรูปใน 2 เรื่องหลักเพื่อแก้ปัญหาที่หมักหมมมานานคือ ปฏิรูปการศึกษาและปฏิรูปกระบวนการยุติธรรม ทั้งนี้เมื่อพูดถึงการปฏิรูป กปปส. เจ้าของแคมเปญ “ปฏิรูปก่อนเลือกตั้ง” ย่อมขานรับอย่างแข็งขัน สุเทพ เทือกสุบรรณ แฉลงขึ้นชมการบรรจุเรื่องการปฏิรูปไว้ในหมวดพิเศษ เพราะสอดคล้องกับแนวคิด กปปส. ที่เคยเสนอให้ปฏิรูปประเทศ 5 ด้าน²² “ผมพูดได้เต็มปากว่านี่คือ ‘รัฐธรรมนูญฉบับปฏิรูปประเทศ’ ของแท้ของจริง มวลมหาประชาชนที่ได้ร่วมการต่อสู้เรียกร้องให้มีการปฏิรูปประเทศ วันนี้สมหวังสมปรารถนาแล้ว เราจะได้เห็นการปฏิรูปประเทศด้านต่าง ๆ เกิดขึ้นจริง และบางด้านจะเกิดขึ้นก่อนการเลือกตั้งแน่นอน ผมจึงมีเหตุผลเต็มเปี่ยมว่าต้องไปทำหน้าที่ลงมติดีรับร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ เพราะต้องการเห็นการปฏิรูปประเทศไทย” สุเทพกล่าวในการจัดเพชู้กโลกครั้งที่ 2²³

เช่นเดียวกับสมาชิก สปท. อย่างคำณูน สิทธิสมาน ที่ระบุว่าร่างรัฐธรรมนูญฉบับที่ 20 แตกต่างจาก 19 ฉบับที่เคยมีมาโดยสิ้นเชิง เพราะเป็นฉบับแรกที่บัญญัติให้มีกระบวนการปฏิรูปประเทศ ซึ่งถือเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ เปลี่ยนแปลงความเคยชินและโครงสร้างเดิม ๆ “นอกจากนั้นยังสะท้อนถึงการรัฐประหารปี 2557 ว่ามีเจตนารมณ์เป็นพิเศษแตกต่างจากการรัฐประหารที่เคยมีมาในประเทศไทยทั้งหมด 13 ครั้ง โดยมีเจตนารมณ์พิเศษว่า

¹⁹ “กรธ.ยันเลือกตั้งลุยตามโรดแมป คลอด'กม.ลูก'ไม่ทำสะดุด,” *มติชน*, 31 มีนาคม 2559, 1.

²⁰ อ้างแล้วใน *มติชน*, 6 เมษายน 2559.

²¹ ดูภาพที่ 3.1.

²² “‘กปปส.’หนุน‘รธน.’ ‘สุเทพ’ลั่นสอดคล้องแนวคิด,” *ไทยโพสต์*, 25 เมษายน 2559, 1.

²³ “‘จตุพร’ ทำ ‘เทือก’ ดีเบต ประเด็นรธน. นพตลจี‘บิ๊กตุ’ แพ้ประชามติ ขอให้ลาออก,” *ไทยรัฐ*, 26 มิถุนายน 2559, 1.

ต้องการให้เกิดกระบวนการปฏิรูปประเทศดำเนินไปต่อเนื่อง แม้ว่าคณะรัฐประหารจะพ้นไปแล้ว...”²⁴ จึงกล่าวได้ว่าร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้เป็น ‘รัฐธรรมนูญฉบับปฏิรูปประเทศ’” เขาย้ำด้วยว่า “รัฐประหารครั้งสุดท้ายนี้เป็นการรัฐประหารเพื่อปฏิรูปประเทศ ไม่ใช่เพื่อแสวงอำนาจ”²⁵ ถือเป็นการสร้างคำอธิบายย้อนหลังในทางเป็นคุณแก่ คสช.

4.1.1.4 รัฐธรรมนูญฉบับดูแลตั้งแต่ท้องแม่ยันแก่เฒ่า

นอกจากการสร้างความเป็นกลุ่มก้อนด้วยการกระตุกให้ประชาชนนึกถึง “ประสบการณ์ร่วม” ในอดีต และจินตนาการถึงการเมืองใหม่ในอนาคต กรธ. ยังผลิตชุดคำอธิบายแบบให้ปัจเจกชนเห็นถึงประโยชน์ที่จะได้จาก “ร่างรัฐธรรมนูญฉบับคุ้มครองตั้งแต่ท้องแม่จนแก่เฒ่า” โดยนำเสนอว่าร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ กำหนดให้รัฐมีหน้าที่ทำให้สิทธิของประชาชนเป็นจริงผ่านการจัดบริการสาธารณะด้านต่าง ๆ ตั้งแต่มารดาตั้งครรภ์จนถึงหลังคลอดบุตร และครอบคลุมทุกช่วงอายุ ทั้งวัยเด็ก วัยทำงาน และวัยชรา ประเด็นที่ถูกพูดถึงมากคือสิทธิด้านการศึกษา ซึ่งเน้น “ปฏิรูปการศึกษาเด็กก่อนวัยเรียน เริ่มเรียนฟรีตั้งแต่ระดับอนุบาล เป็นเวลา 15 ปี”²⁶ ส่วนสิทธิด้านสาธารณสุข เพิ่มระบบการแพทย์ปฐมภูมิเป็นเวชศาสตร์ครอบครัว ดูแลป้องกันโรค และส่งเสริมออกกำลังกาย เพื่อลดภาระค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาล²⁷

กรธ. ตอกย้ำแนวคิดคุ้มครองตั้งแต่ท้องแม่จนแก่เฒ่าผ่านเอกสารที่จัดทำและเผยแพร่ต่อสาธารณะ อย่างจุลสารการออกเสียงประชามติ ในส่วนของสรุปสาระสำคัญบางประการในร่างรัฐธรรมนูญ มีคำขวัญที่ชี้ให้เห็นหน้าที่ของรัฐ 3 เรื่องคือ “รัฐต้องพัฒนาคน ประชาชนต้องได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพ” “ทุกชีวิตมีคุณค่า รัฐให้การคุ้มครองดูแล” และ “คุ้มครองตั้งแต่ท้องแม่จนแก่เฒ่า” ส่วนแผ่นพับเรื่องสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ มีหัวข้อ “ทุกคนเท่าเทียมกัน ตั้งแต่อยู่ในท้องแม่” บรรยายรายละเอียดไว้ว่าร่างรัฐธรรมนูญมุ่งลดความเหลื่อมล้ำในสังคม คุ้มครองทุกคนเสมอกันตั้งแต่อยู่ในท้องแม่ พอเป็นเด็ก รัฐให้เรียนฟรี 14 ปี พอถึงวัยทำงาน รัฐก็คุ้มครองแรงงานทั้งด้านสุขอนามัย ความปลอดภัย รายได้ สวัสดิการ ประกันสังคม เมื่อแก่เฒ่าก็มีเงินยังชีพ นอกจากนี้สิทธิด้านสาธารณสุขยังถูกอธิบายเพิ่มเติมในหัวข้อ “บัตรทองไม่หายไปไหน แต่จะคุ้มครอง

²⁴ “สมช.ออกโรงปักกต.เคลียร์ ชี้เทือก-ตุ๋จ้อรธน. ผิด-ถูกม.พินธให้รู้ชัด,” *มติชน*, 27 มิถุนายน 2559, 1.

²⁵ เรื่องเดียวกัน.

²⁶ มีชัย ฤชุพันธุ์, “ตุ๋ไต้117คนดัง อย่าปีปม’7ส.ค.’ ถ้าไม่ผ่านก็ยกร่างใหม่,” *มติชน*, 22 กรกฎาคม 2559, 1.

²⁷ เรื่องเดียวกัน.

เพิ่มขึ้น”²⁸ เช่นเดียวกับเอกสารคำอธิบายสาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญ 10 เรื่องน่ารู้ มีหัวข้อ “รัฐมีหน้าที่ทำให้สิทธิเป็นจริง” โดยไล่เรียงตั้งแต่ จัดการศึกษาเพื่อขจัดความเหลื่อมล้ำ, จัดบริการสาธารณสุข, ค้ำครองแรงงาน, ช่วยเหลือเกษตรกร, ดูแลคนยากไร้ ก่อนสรุปเป็นคำขวัญเดียวกัน “รัฐธรรมนูญคุ้มครองทั้งชีวิต ตั้งแต่ท้องแม่จนแก่เฒ่า

4.1.1.5 รัฐธรรมนูญคือชื่อแปของบ้านเมือง

นอกจากชูจุดขายร่างรัฐธรรมนูญเป็นเรื่อง ๆ กรธ. เปรียบเปรยร่างรัฐธรรมนูญว่าเป็นเสมือน “ชื่อแปของบ้านเมือง” นี่ชื่อเรียกขานหลักที่ถูกนำไปพิมพ์ไว้บนปกหลังของเอกสารคำอธิบายสาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญที่นำออกแจกจ่ายประชาชนด้วยข้อความว่า “บ้านเมืองต้องมีชื่อแป รัฐธรรมนูญ คือชื่อแปของบ้านเมือง โปรดสละเวลา ไปลงประชามติ ในวันอาทิตย์ที่ 7 สิงหาคม 2559 เวลา 08.00-16.00 น.”²⁹ กรรมการ กรธ. หลายคนหยิบยกคำนี้ไปอธิบายในเวทีอบรมวิทยากรกระบวนการของ กรธ. เช่น มีชัย ฤชุพันธุ์ กล่าวในเวทีอบรมครู ก. 76 จังหวัดว่า “รัฐธรรมนูญถือเป็นกรอบหรือชื่อแปของบ้านเมืองที่ถึงอย่างไรก็จำเป็นต้องมี”³⁰ ส่วนในเวทีอบรมครู ข. กทม. ประพันธ์ นัยโกวิท กรรมการ กรธ. ย้ำว่า “บ้านเมืองเราต้องมีชื่อแป หากไม่มี ประเทศชาติก็วุ่นวาย รัฐธรรมนูญคือชื่อแปของบ้านเมือง มีความสำคัญมากเพราะเป็นตัวกำหนดทิศทางต่าง ๆ”³¹

สาเหตุที่เลือกเปรียบเปรยร่างรัฐธรรมนูญเป็นชื่อแปของบ้านเมือง มีชัยบอกว่าประเทศต้องมีการบริหารปกครอง จะใช้วิธีไหน กฎเกณฑ์กติกาเป็นอย่างไร นี่ก็คือชื่อแป “มันคล้าย ๆ เป็นตัวโครงสร้างของประเทศทั้งหมด ครอบอยู่ ข้างในจะเป็นกฎหมายเล็ก ๆ น้อย ๆ ดังนั้นตัวมันเองจึงเป็นชื่อแปของบ้านเมือง” ส่วนวิธีคิดนี้บังเอิญไปสอดคล้องกับความรู้สึกของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่บรรยายความอัดอั้นใจในช่วงรอการจัดทำรัฐธรรมนูญ 99 วันหลังรัฐประหาร 20 ตุลาคม 2501 ถึงวันประกาศใช้ธรรมนูญการปกครอง โดยมีใจความตอนหนึ่งว่า “การมีรัฐธรรมนูญเป็นหลักการปกครองบ้านเมือง ก็เหมือนกับมีหลังคาค้ำกันผู้มีหน้าที่ปกครองใครปกครองบ้านเมืองโดยถืออำนาจเด็ดขาดแต่ผู้เดียว ก็เป็นเหมือนเอาศีรษะของตนเองทะลุหลังคา

²⁸ ภาพที่ 3.2.

²⁹ ภาพที่ 3.3.

³⁰ “จ๊อบ. เปิดกว้าง ‘สภาอีซู’ แกลง ย้ำประชามติฟังทุกด้าน,” *มติชน*, 19 มิถุนายน 2559, 1.

³¹ “แจกเอกสารกต. ยัดไส้โหวตโน กลุ่มปชต.แสบ ตบตาตร.ทหารจับได้ตอนหลัง,” *ไทยรัฐ*, 24 มิถุนายน 2559, 1.

ขึ้นไปรับแดดรับฝนเสียเอง ถ้าเกิดความเสียหายร้ายแรงอะไรขึ้น ผู้ถืออำนาจนั้นคนเดียวจะต้องรับผิดชอบต่อประเทศชาติ ต่อประชาชน และต่อสวรรค์ จึงไม่เป็นความผาสุกแน่นอน”³² หรือไม่นั้นมีชัยบอกเพียงว่า “เมื่อวางกฎเกณฑ์กติกา เขาจะได้ทำตามกฎเกณฑ์กติกา แล้วจะได้มั่นใจว่ามันถูกต้องแล้วก็เป็นที่เกราะและทิศทางให้คนปฏิบัติว่าจะเดินไปอย่างไร”³³

นอกจากฉายาร่างรัฐธรรมนูญทั้ง 5 ชื่อ ซึ่งเป็นฉายาหลักที่ผู้วิจัยแสดงให้เห็นข้างต้น ยังมีผู้ตั้งชื่อเรียกขานร่างรัฐธรรมนูญฉบับลงประชามติอีกหลายชื่อ อาทิ “รัฐธรรมนูญฉบับดับทุกข์แผ่นดิน” ซึ่งหนังสือพิมพ์ไทยโพสต์เป็นผู้ให้ฉายานี้ โดยแปลงจากคำพูดของวิษณุ เครืองาม บนเวทีประชามติของ กกต. ที่ภาคใต้ ซึ่งระบุตอนหนึ่งว่า “สถานการณ์และความจำเป็นอันเป็นทุกข์ของแผ่นดินก่อนวันที่ 22 พฤษภาคม 2557 เป็นสิ่งที่ไม่มีใครอยากให้เกิดขึ้นอีก หากเกิดอีกก็ต้องยับยั้ง ดังนั้นรัฐธรรมนูญจึงเป็นคำตอบหนึ่งที่จะตอบโจทย์”³⁴ จากนั้นได้หยิบไปพาดหัวข่าวว่า “รัฐธรรมนูญฉบับดับทุกข์แผ่นดิน” ทั้งนี้วิษณุได้ตอบคำอธิบายที่ว่ารัฐธรรมนูญมีไว้แก้ปัญหาประเทศอีกครั้งในเวทีประชามติที่ภาคอีสาน โดยเปรียบเทียบหาของประเทศเป็นความทุกข์ ต้องรู้เหตุแห่งทุกข์ ต้นตอปัญหา และหาทางดับทุกข์ “สิ่งที่เป็นหลักคือสำรวจความทุกข์ของประเทศ แล้วดูว่าร่างรัฐธรรมนูญแก้ปัญหาได้หรือไม่ ถ้าทำได้ก็ถือว่าแก้ทุกข์”³⁵ สอดคล้องกับคำกล่าวของ พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา ที่บอกคนไทยว่าอย่าลืมต้นตอของปัญหาที่เกิดขึ้นก่อนรัฐประหาร และให้ยึดหลักอริยสัจ 4 ในการแก้ไข³⁶

ส่วนอีกฉายาคือ “รัฐธรรมนูญฉบับเฉลี่ยสุขคนในชาติ” ซึ่งมีชัย ฤชุพันธุ์ พยายามขายชื่อเรียกนี้ในการกล่าวปาฐกถาพิเศษ โดยระบุว่า “รัฐธรรมนูญมีไว้เพื่อเฉลี่ยความสุขของทุกคน เพราะบังคับใช้กับคนทั้งประเทศ อย่ามองแต่ในจุดร้าย ขอให้มองภาพรวม จะทำให้ประเทศเดินไปข้างหน้า ประชาชนอยู่ดี มีสุข”³⁷ ทั้งนี้เพื่อสื่อถึงเจตนารมณ์ในการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญว่าทำ

³² สฤทธี ธนะรัชต์, 2504, อ้างถึงใน บัณฑิต จันทร์โรจน์กิจ, รัฐธรรมนูญสถาปนา (กรุงเทพฯ: วิชาษา, 2549), 180.

³³ มีชัย ฤชุพันธุ์, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, รัฐสภา, 22 มีนาคม 2560.

³⁴ “กกต.สั่งจรแจ้งจุดเด่น ‘รธน.’ดับทุกข์แผ่นดิน!,” ไทยโพสต์, 12 มิถุนายน 2559, 1.

³⁵ “รัฐธรรมนูญกินไม่ได้วิษณุ:มีไว้แก้ปัญหา!,” ไทยโพสต์, 26 มิถุนายน 2559, 1.

³⁶ “พนักงาน’มือแซด’ผช.นักบินเมารูป ‘นกแอร์-แอร์เอเชีย’,” มติชน, 14 มิถุนายน, 1.

³⁷ “แจกมาเป็น10ปี ทักซิณทำยัดข้อหาได้เลย โดน’ขันแดง’อีกคดีจะเป็นไร,” ไทยรัฐ, 4 เมษายน 2559, 1.

เพื่อคนทุกคน ไม่ใช่เพื่อใครหรือคนกลุ่มใดเป็นพิเศษ อย่างไรก็ตามฉายานี้ไม่ได้รับการตอบรับจากสื่อมวลชนและและสังคมมากนัก

กล่าวโดยสรุป ความพยายามตั้งชื่อให้ร่างรัฐธรรมนูญของ กรธ. และบรรดาผู้สนับสนุน เพื่อชี้้นำให้ประชาชนทั่วไปที่ไม่สามารถทำความเข้าใจเนื้อหาได้ทุกมาตราได้ เห็นข้อดีของร่างรัฐธรรมนูญ ทั้งในภาพย่อยและภาพใหญ่ โดยมีวาทกรรมหลักถูกผลิตขึ้น 5 ชุดเพื่อครอบงำความคิดของผู้คนในสังคม ตามที่แสดงรายละเอียดไว้ในตาราง

ตารางที่ 4.1 วาทกรรมรัฐธรรมนูญ

ลำดับ	วาทกรรม	ผู้สร้างวาทกรรมหลัก/ผู้ผลิตซ้ำวาทกรรม
1	รัฐธรรมนูญฉบับประชาชนเป็นใหญ่	มีชัย ฤชุพันธุ์ สุเทพ เทือกสุบรรณ
2	รัฐธรรมนูญฉบับปราบโกง	เอกสารรณรงค์ของ กรธ. สุเทพ เทือกสุบรรณ
3	รัฐธรรมนูญฉบับปฏิรูป	เอกสารรณรงค์ของ กรธ. สุเทพ เทือกสุบรรณ คำณูน สิริธิตสมาน
4	รัฐธรรมนูญฉบับดูแลตั้งแต่ท้องแม่ยันแก่เฒ่า	เอกสารรณรงค์ของ กรธ.
5	รัฐธรรมนูญคือชื่อแปของบ้านเมือง	มีชัย ฤชุพันธุ์ เอกสารรณรงค์ของ กรธ.

ที่มา: จากการเก็บรวบรวมข้อมูลของผู้วิจัยจากแหล่งข้อมูลหนังสือพิมพ์ (มติชน ไทยรัฐ ไทยโพสต์) ตั้งแต่วันที่ 29 มีนาคม-10 กันยายน 2559 โดยสกัดจากคำพูดที่ผู้นำทางความคิดผลิตขึ้นมาแล้วถูกนำไปอธิบายซ้ำมากที่สุด ทั้งนี้มีเฉพาะฝ่ายรับร่างฯ ที่ตั้งฉายาร่างรัฐธรรมนูญเป็นกิจลักษณะในช่วงเวลาดังกล่าว.

ในฐานะเจ้าของร่างรัฐธรรมนูญ มีชัย ฤชุพันธุ์ ประเมินว่าสโลแกนที่ติดหูติดตามประชาชนในแต่ละกลุ่มไม่เหมือนกัน อย่างคนในแวดวงการศึกษาจะนึกถึงการกำหนดให้ “เรียนตามความถนัด” ซึ่งเขาบอกว่า “เป็นคำใหม่ที่โดนใจเด็กเจนวาย” เพราะทุกคนถูกบังคับให้เรียนตามความต้องการของคนอื่น ของสังคม ของพ่อแม่ รวมถึงกลไกบังคับให้รัฐจัดการศึกษาตั้งแต่มก่อนวัยประถม ซึ่งเป็นจุดที่นักเรียนการศึกษาชอบ ส่วนกลุ่มคนที่มุ่งมั่นขจัดกาทุจริตจะชอบเรื่อง “ปราบโกง” กลุ่มนักปฏิรูปก็ชอบเรื่องการ “ปฏิรูป” “ต่างคนต่างชอบเป็นส่วน ๆ และวิวัฒนาการของคนหลังเกิดการชุมนุมจนมาปฎิวัติ ตัวนั้นมันสร้างการรับรู้ การมีส่วนร่วม การมีส่วนช่วยคิดแบบ

เราไม่เคยนึกฝันมาก่อน”³⁸ นั้นทำให้วาทกรรมร่างรัฐธรรมนูญที่ กรธ. ผลิตขึ้น ไม่หลุดจากกลยุทธ์ “การสื่อสารเป็นจุด ๆ” ตามที่ กรธ. วางไว้

นอกจากนี้ยังมีคำพูดของสุเทพ เทือกสุบรรณ ผ่านเฟซบุ๊กไลฟ์รายวัน เพิ่มความหนักแน่นให้กับวาทกรรมของฝ่ายรับร่างฯ โดย กปปส. ประเมินว่านิยามร่างรัฐธรรมนูญของ สุเทพที่สร้างการจดจำให้กับสังคมมากที่สุดมี 3 เรื่อง 3 ป. ได้แก่ “ปฏิรูป” “ประชาชนเป็นใหญ่” และ “ปราบโกง” “จริง ๆ เป็นคำพูดเดิมๆ ที่เคยพูดตอนมีเวทีการชุมนุมก็แค่ย้ำเรื่องเดิม และเอามาเรียบเรียงใหม่”³⁹ จึงถือว่ามีผลสอดคล้องระหว่างวาทกรรม กปปส. กับวาทกรรมรัฐธรรมนูญของ ฝ่ายรัฐ

อย่างไรก็ตามคำขวัญร่างรัฐธรรมนูญในแบบ กรธ. และผู้สนับสนุนต้อง ต่อสู้อย่างหนักกับการวาทกรรมของฝ่ายเห็นต่างที่พยายาม “รื้อถอน” ความหมายหลักที่ครอบงำ ความคิดของผู้คนในสังคม

4.1.2 ฝ่ายคัดค้านร่างรัฐธรรมนูญ

จากการตรวจสอบของผู้วิจัย ไม่พบว่าฝ่ายคัดค้านร่างรัฐธรรมนูญได้บัญญัติชื่อ เรียกขานร่างรัฐธรรมนูญอย่างจริงจังนับจาก กรธ. เผยแพร่ร่างรัฐธรรมนูญฉบับลงประชามติ เมื่อวันที่ 29 มีนาคม 2559 แต่มักหยิบฉวยเอาฉายาที่ฝ่ายสนับสนุนร่างรัฐธรรมนูญผลิตขึ้นมาไปอธิบายคนละ แง่มุมเพื่อหักล้างชุดข้อมูลเดิมมากกว่า อย่างไรก็ตามมีผู้นำทางความคิดบางส่วนเคยตั้งฉายาเอาไว้ ในช่วงที่ กรธ. นำร่างแรกรัฐธรรมนูญออกเผยแพร่ต่อสาธารณะ เมื่อวันที่ 29 มกราคม 2559 ก่อนที่ กรธ. จะปรับปรุงร่างขั้นสุดท้ายแล้วนำเข้าสู่กระบวนการประชามติ ซึ่งบางฉายาถูกพูดถึงและอ้างอิง บ้าง แต่ก็ไม่ได้ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย

4.1.2.1 รัฐธรรมนูญฉบับอภิชนเป็นใหญ่

“รัฐธรรมนูญฉบับอภิชนเป็นใหญ่” เป็นชื่อที่ปรากฏในแถลงการณ์ของ มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน เมื่อวันที่ 2 กุมภาพันธ์ 2559 ที่เรียกร้องให้สังคมร่วมพิจารณา วิพากษ์วิจารณ์ และออกเสียงประชามติไม่ให้ความเห็นชอบกับร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ โดยชี้ให้เห็นปัญหา 4 ประการ จากการออกแบบร่างรัฐธรรมนูญเพื่อลดทอนอำนาจของประชาชนทั้งทางตรงและทางอ้อม ในขณะเดียวกันก็พยายามสถาปนาอำนาจให้กับชนชั้นนำเพียงบางกลุ่ม “จึงอาจกล่าวได้ว่าเป็น ร่างรัฐธรรมนูญฉบับ ‘อภิชนเป็นใหญ่’ ที่จงใจทำให้รัฐไทยและรัฐธรรมนูญไทยกลายเป็นสมบัติของคน

³⁸ มีชัย ฤชุพันธุ์, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, รัฐสภา, 22 มีนาคม 2560.

³⁹ เอกนัฏ พร้อมพันธุ์, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, อาคารแปซิฟิค ซิตี้ คลับ สุขุมวิท, 3 กรกฎาคม 2560.

เพียงหยิบมือเดียว มิใช่ของประชาชนทั้งหมด ซึ่งถ้าหากร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้มีผลบังคับใช้ ก็จะทำให้พาสังคมไทยจมดิ่งลึกกลงไปในความขัดแย้งที่สลับซับซ้อนและรุนแรงมากขึ้น” แอลงการณมหาวิทยาลัยเที่ยงคืนระบุ⁴⁰

4.1.2.2 รัฐธรรมนูญฉบับขุนนาง

ขณะที่รสนา โตสิตระกูล อดีตสมาชิก สปช. มอบฉายา “รัฐธรรมนูญฉบับขุนนาง” ให้ร่างแรกรัฐธรรมนูญฉบับมีชัย ด้วยการโพสต์ข้อความผ่านเฟซบุ๊กส่วนตัวระบุตอนหนึ่งว่า “ร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้คือรัฐธรรมนูญฉบับขุนนาง ที่ตัดการมีส่วนร่วม และการตรวจสอบของภาคประชาสังคมออกไป ซึ่งจะทำให้การตรวจสอบอำนาจรัฐและการทุจริตของฝ่ายบริหารโดยองค์กรอิสระภาครัฐเป็นเพียงตรายางเท่านั้น มีโอกาสเกิดเผด็จการรัฐสภาสองที่จะก่อให้เกิดความขัดแย้งขนาดใหญ่ ซึ่งไม่ใช่ระหว่างเหลืองกับแดงอีกต่อไป แต่จะเป็นความขัดแย้งระหว่างภาคประชาสังคมกับกลุ่มทุนการเมืองและข้าราชการที่เอื้อประโยชน์ให้กลุ่มทุนผูกขาดอีกกลุ่มที่เลวร้ายไม่น้อยกว่ากลุ่มทุน ‘ทักษิณมิกส์’...”⁴¹ เธอได้นำฉายานี้ไปเสนอซ้ำในวงเสวนาวิชาการอีกหลายครั้ง

ส่วนฉายาอื่น ๆ ที่มีผู้เรียกขานบ้าง แต่ไม่ถูกส่งต่อหรือผลิตซ้ำ ก็ล้วนแต่เป็นฉายาที่เกิดขึ้นเพื่อวิจารณ์ร่างแรกรัฐธรรมนูญเช่นกัน อาทิ “รัฐธรรมนูญฉบับใส่หมวก” เสนอโดยอุทัย พิมพ์ใจชน อดีตประธานรัฐสภา เพราะเห็นว่า มีชัย ฤชุพันธุ์ ใส่หมวกระหว่างยกร่างเปรียบเหมือนการปกปิดสิ่งที่ไม่อยากให้เห็นเอาไว้หลายอย่าง⁴² “รัฐธรรมนูญฉบับลั่นหัวใจรั่ว เอาชีวิตไม่รอด” ตั้งโดยสมบัติ ธำรงธัญวงศ์ อดีตประธานกรรมาธิการปฏิรูปการเมือง สปช. เพราะเห็นว่า

⁴⁰ มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน, “แอลงการณมหาวิทยาลัยเที่ยงคืน เรื่อง ร่างรัฐธรรมนูญฉบับ ‘อภิชนเป็นใหญ่’”, แฟนเพจทางเฟซบุ๊ก midnightuniv.org, <https://www.facebook.com/midnightuniv.org/photos/a.226089990737662.66895.198243586855636/1131032596910059/?type=3&theater> (สืบค้นเมื่อวันที่ 2 พฤศจิกายน 2560).

⁴¹ รสนา โตสิตระกูล, “รัฐธรรมนูญฉบับขุนนาง ทางออกหรือวิกฤตของประเทศไทยรอบใหม่?”, ผู้จัดการออนไลน์, นำขึ้นข้อมูลวันที่ 31 มกราคม 2559, <http://www.manager.co.th/Politics/ViewNews.aspx?NewsID=9590000010774> (สืบค้นเมื่อวันที่ 2 พฤศจิกายน 2560).

⁴² “อุทัย” ให้ฉายา ร่าง รธน.มีชัย “ฉบับใส่หมวก,” ไทยรัฐออนไลน์, นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 30 มกราคม 2559 <https://www.thairath.co.th/content/570463> (สืบค้นเมื่อวันที่ 2 พฤศจิกายน 2560).

ภาพรวมโครงสร้างของรัฐธรรมนูญที่เป็นหัวใจยังใช้ไม่ได้ และถอยหลังมากกว่าฉบับก่อน ๆ⁴³ “รัฐธรรมนูญฉบับผูกขาดอำนาจ” ตั้งโดยอุเทน ชาติภิญโญ หัวหน้าพรรคคนไทย จากการที่ กรธ. สร้างเงื่อนไขให้การแก้ไขรัฐธรรมนูญทำได้ยากมาก ทั้งที่ กรธ. ก่อกำเนิดจาก คสช. ซึ่งไม่ได้ยึดโยงกับประชาชน แต่สภาพที่มาจากอำนาจของประชาชนกลับแก้รัฐธรรมนูญไม่ได้⁴⁴ ขณะที่บุญเลิศ ชาญทุรเดช อดีตสมาชิก สปช. และอดีต ส.ส.ร. ปี 2550 ตั้งฉายา “รัฐธรรมนูญฉบับศาลรัฐธรรมนูญ และองค์กรอิสระเป็นใหญ่ในแผ่นดิน”⁴⁵ ให้กับร่างรัฐธรรมนูญฉบับมีชัย

กล่าวโดยสรุป ร่างรัฐธรรมนูญฉบับลงประชามติไม่ได้ถูกสะท้อนภาพในเชิงลบผ่านการตั้งฉายา เนื่องจากมีข้อจำกัดทางกฎหมายในการวิพากษ์วิจารณ์ ฉายาที่มีผู้ตั้งขึ้นล้วนเป็นฉายาในช่วงที่ยังเป็นร่างแรกรัฐธรรมนูญ และเกิดขึ้นก่อน พ.ร.บ. ประชามติ พ.ศ. 2559 มีผลบังคับใช้ โดยยุทธศาสตร์ของฝ่ายคัดค้านร่างรัฐธรรมนูญคือมุ่งหักล้างประเด็นที่ฝ่ายสนับสนุนร่างฯ นำเสนอเป็นสำคัญ โดยเน้นชี้ชวนให้เห็น “สิทธิที่หายไป” จากเดิม พร้อมกับโจมตีกระบวนการประชามติที่ไม่เป็นธรรม

มีชัย ฤชุพันธุ์ ยอมรับว่าวาทกรรม “เรียนฟรีไม่จริง” “รักษาไม่ฟรี” และ “โหวตไม่รับร่างฯ เท่ากับปฏิเสธนายกฯ” ทำให้ประชาชนเกิดความเข้าใจผิดเป็นจำนวนมากจากข้อมูลข่าวสารที่บิดเบือน และเป็นที่เขาเรียกว่า “วิชามาร” แต่ถึงอย่างนั้น กรธ. ก็ไม่มียุทธศาสตร์แก้ข้อกล่าวหาอย่างจริงจัง “เราค่อนข้างจะขาดการดูแลอย่างใกล้ชิด เพราะตอนนั้นก็มุ่งแต่ทำอะไรให้คนเข้าใจจุดของเรา ไม่ได้ไปมุ่งตอบโต้ ไปแก้ เพราะมันจะเสียเวลา เพราะมันจะมีโซเชียลมีเดียกลุ่มหนึ่ง ไม่ว่าคุณจะพูดอะไร เขาก็จะไม่เห็นด้วยตลอดเวลา ไรต์ตรงนั้นก็ต้องทิ้งไปเลย ไม่ไปดูเลย (หัวเราะ) เราก็ดูแต่คนทั่ว ๆ ไปที่ใจเขายังเปิดเรา”⁴⁶

⁴³ “‘สมบัติ’ อัด รธน.ฉบับ ‘ลั่นหัวใจรั่ว’ ชัด กรธ. เขียนให้แก้ไขยาก,” *ไทยรัฐออนไลน์*, นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2559 <https://www.thairath.co.th/content/571279> (สืบค้นเมื่อวันที่ 2 พฤศจิกายน 2560).

⁴⁴ “อุเทน ตั้งฉายา รธน.ฉบับผูกขาดอำนาจ ชี้ ไม่เปิดโอกาสให้แก้ไข รธน.,” *ไทยรัฐออนไลน์*, นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 30 มกราคม 2559 <https://www.thairath.co.th/content/570452> (สืบค้นเมื่อวันที่ 2 พฤศจิกายน 2560).

⁴⁵ “‘บุญเลิศ’เผยร่าง รธน. ให้ศาลรธน.-องค์กรอิสระเป็นใหญ่,” *กรุงเทพธุรกิจออนไลน์*, นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2559 <http://www.bangkokbiznews.com/news/detail/686355> (สืบค้นเมื่อวันที่ 2 พฤศจิกายน 2560).

⁴⁶ มีชัย ฤชุพันธุ์, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, รัฐสภา, 22 มีนาคม 2560.

ถึงแม้ฝ่ายสนับสนุนร่างฯ จะมีพื้นที่ในการนำเสนอภาพลักษณ์ด้านบวกของร่างรัฐธรรมนูญมากกว่า แต่โฆษก กรธ. ยอมรับว่าประชาชนส่วนใหญ่ไม่มีข้อมูลในการตัดสินใจส่วนมากจะฟังจากนักการเมือง หรือผู้นำกลุ่มการเมืองที่ชอบ ทั้งที่โดยหลักการประชามติสากลผู้ลงคะแนนต้องมีข้อมูลของเรื่องที่จะลงประชามติถึงร้อยละ 60-70 “การออกมาประกาศว่ารับหรือไม่รับร่างรัฐธรรมนูญของนักการเมือง ส่วนตัวคิดว่าเป็นการชี้นำการตัดสินใจของประชาชน เหมือนกับการจะกินอาหารจานหนึ่ง แล้วมีคนมาบอกว่าไม่อร่อย อย่าไปกิน เขาก็ไม่กิน จึงอยากให้เขาชิมก่อนแล้วค่อยตัดสินใจ ใครจะรับหรือไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ ก็ไม่ควรออกมาพูดผ่านสื่อ เก็บไว้ในใจจะดีกว่า การชี้นำแบบนี้มันก็เหมือนกับเผด็จการที่ต้องการให้ทุกคนทำตามตัวเอง”⁴⁷ อย่างไรก็ตาม นอกจากการประกาศจุดยืนไม่รับร่างฯ ของอดีตนักการเมืองจากพรรคต่าง ๆ แม้แต่ตัวผู้นำ คสช. ทั้ง พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา และ พล.อ.ประวิตร วงษ์สุวรรณ ก็ได้ประกาศรับร่างรัฐธรรมนูญในช่วง 2 วันก่อนเข้าคูหาประชามติด้วย

4.2 วาทกรรมประชามติ

ร่างรัฐธรรมนูญที่ถูกกำหนดเนื้อหาโดยกลุ่มคนในวงแคบ และปิดบังซ่อนเร้นความหมายจนไม่สามารถวิพากษ์วิจารณ์ได้อย่างกว้างขวาง ทำให้กลุ่มผู้นำทางความคิดที่ไม่ได้อยู่ในเครือข่ายอำนาจรัฐหันไปตั้งคำถามกับกระบวนการประชามติแทน พยายามชี้ให้เห็นเงื่อนไขต่าง ๆ ที่เครือข่ายรัฐบาล คสช. กำหนดขึ้นแล้วเป็นอุปสรรคต่อการใช้สิทธิเสรีภาพของประชาชน เพราะตระหนักดีว่าการออกเสียงประชามติครั้งนี้มีแนวโน้มเป็นเพียงพิธีกรรมเพื่อสร้างความชอบธรรมให้แก่คณะรัฐประหาร⁴⁸ ยิ่งฝ่ายเห็นต่างเคลื่อนไหวหนัก ผู้บังคับใช้กฎหมายก็ยิ่งเพิ่มความเข้มงวดในการตีความพฤติกรรมและบังคับใช้กฎหมายกับคนเหล่านี้ ทำให้สังคมเกิดความเข้าใจว่าฝ่ายไม่รับร่างรัฐธรรมนูญคือกลุ่มคนที่ขัดขวางกระบวนการประชามติ กรธ. เกรงว่าประเด็นนี้อาจส่งผลกระทบต่อ การตัดสินใจของประชาชน จึงมีข้อเรียกร้องถึงรัฐบาล คสช. “เพื่อไม่ให้เกิดการออกเสียงประชามติ

⁴⁷ ขาติชาย ฌ เชียงใหม่, “มีชัยสวนอภิสิทธิ์ยันรธน.ปราบโกง เข้มมาก,” *มติชน*, 2 สิงหาคม 2559, 1.

⁴⁸ iLaw, “ประชามติไทยสไตล์: โหวตเยส รัฐประหาร ร่างรัฐธรรมนูญ,” iLaw, นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม 2559, <https://ilaw.or.th/node/4170> (สืบค้นเมื่อวันที่ 2 พฤศจิกายน 2560).

สูญเปล่าและประชาชนไปใช้สิทธิด้วย ‘อารมณฺมติ’ รัฐบาลชุดปัจจุบันต้องอดทนและอยู่ในบทบาทของกรรมการ ไม่ใช่ลงไปเป็นคู่ขัดแย้งกับผู้ที่มีความขัดแย้งระหว่างกันเหมือนในปัจจุบัน”⁴⁹

ข้อท้วงติงจากผู้กร่างรัฐธรรมนูญ ทำให้ พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา ปรับกลยุทธ์ในการควบคุมและจัดการประชามติใหม่ ประกาศแนวคิดเปิดพื้นที่ให้ฝ่ายเห็นต่างทั้งนักการเมืองและแกนนำกลุ่มการเมืองมีโอกาสแสดงความคิดเห็นได้ ทว่าให้มาแลกเปลี่ยนกันในค่ายทหาร⁵⁰ ซึ่งเป็นอีกครั้งที่ คสช. สร้าง “พิธีกรรม” ขึ้นมา พร้อมย้ำบทบาทของรัฐบาลว่าอยู่ภายใต้หลัก 3 ร. คือ รักษาความสงบเรียบร้อยเพื่อเดินไปสู่ประชามติ ร่วมมือกับ กกต. ด้านงบประมาณและการประชาสัมพันธ์ และเดินตามโรดแมปของ คสช.⁵¹ ขณะที่ กกต. ในฐานะผู้รักษาการตาม พ.ร.บ. ประชามติ พ.ศ. 2559 ซึ่งถูกมองว่าเป็นเครื่องมือการบดขยี้คัดค้านร่างรัฐธรรมนูญชี้แจงว่า “ประชามติต้องเปิดเผย เป็นไปตามหลักสากล แต่อยู่ภายใต้ข้อจำกัดของ กกต.”⁵² พร้อมอ้างว่าในคราวเสนอร่างกฎหมายฉบับนี้เข้าสนช. ครั้งแรก กกต. เขียนไว้ว่าให้เปิดตรงต่ออย่างเต็มที่ โดยพร้อมตั้งงบประมาณให้กลุ่มรับร่างฯ และไม่รับร่างฯ กลุ่มละ 50 ล้านบาท แต่หลายคนอาจมองว่าก้าวหน้าเกินไป และไม่เหมาะสมกับสถานการณ์ จึงถูกปรับเปลี่ยนเนื้อหา⁵³

ท่าทีของผู้ถือครองอำนาจรัฐ 2 ส่วนหลักคือ รัฐบาล คสช. กับ กกต. แสดงให้เห็นความมุ่งหมายในการจัดให้มีการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญใน “ระยะเปลี่ยนผ่าน” ว่าต้องการความสงบเรียบร้อยเป็นอันดับแรก ส่วนสิทธิเสรีภาพของประชาชนสามารถใช้ได้ภายใต้เงื่อนไขที่ รัฐบาล คสช. และ กกต. กำหนด จนเกิดวาทกรรม “ประชาธิปไตยในแบบ คสช.” ครอบงำสนามประชามติครั้งนี้ โดยที่ผู้นำทางความคิดกลุ่มอื่น ๆ ที่ไม่มีอำนาจรัฐพยายามท้าทาย และชี้ชวนให้สังคมเห็นถึงคุณค่าประชามติในแบบเสรีประชาธิปไตย

⁴⁹ ขาติชาย ณ เชียงใหม่, “กรธ.เตือน‘คสช.’ให้ออดทน,” *ไทยโพสต์*, 9 พฤษภาคม 2559, 1.

⁵⁰ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในภาคผนวก ญ.

⁵¹ วิษณุ เครืองาม, “รธน.เล่ม-ร่างใหม่ ให้เสร็จใน 2 เดือน ‘วิษณุ’ แจงแกน 50 พรรค,” *มติชน*, 19 พฤษภาคม 2559, 1.

⁵² สมชัย ศรีสุทธิยากร, “‘เนติบริกร’แนะเสียงผิดอย่าทำ,” *ไทยโพสต์*, 3 พฤษภาคม 2559, 1.

⁵³ เรื่องเดียวกัน.

4.2.1 ฝ่ายสนับสนุนร่างรัฐธรรมนูญ

ในสายตาของนักประวัติศาสตร์การเมือง บรรยายากาศหลังการรัฐประหาร 22 พฤษภาคม 2557 และการลงประชามติ สะท้อนให้เห็นแนวโน้มของการสถาปนาของอำนาจกองทัพในระบบการเมือง “ประชาธิปไตยแบบไทย” อย่างเอาจริงเอาจังกว่าที่เคยได้กระทำมาหลังยุคการปฏิวัติของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และ “ประชาธิปไตยครึ่งใบ” ของ พล.อ.เปรม ติณสูลานนท์”⁵⁴ ซึ่งนอกจากจะใช้รัฐธรรมนูญเป็น “ตัวแทนของประชาธิปไตย” แล้ว นี่ยังเป็นครั้งที่ 2 ที่คณะรัฐประหารใช้กระบวนการประชามติเป็นด่านสุดท้ายในการสถาปนารัฐธรรมนูญ

ในการจัดให้มีการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559 ถูกกำกับอยู่ภายใต้ความหมายของวาทกรรมหลักอย่างน้อย 2 ชุดคือ วาทกรรมชุดประชาธิปไตยในแบบ คสช. ซึ่งผู้ปกครองมักอ้างความชอบธรรมในอำนาจการปกครองเพื่อเปลี่ยนผ่านสู่ประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ โดยเห็นว่าประชาธิปไตยแบบตัวแทนไม่สามารถแก้ปัญหาได้ ซ้ำยังเป็นบ่อเกิดของการทุจริตคอร์รัปชัน นำประเทศไปสู่วังวนแห่งความขัดแย้ง ผู้สร้างวาทกรรมจึงนำเสนอประชาธิปไตยในความหมายของ คสช. คือการให้สิทธิเสรีภาพแก่ประชาชนภายใต้โรดแมปการปฏิรูปประเทศของ คสช. และสิทธิเสรีภาพดังกล่าวต้องอยู่ภายใต้กฎกติกาของรัฐบาล คสช. ส่วนวาทกรรมชุดที่ 2 คือ วาทกรรมชุดความมั่นคง ถูกนำมาป้องกันความขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้นในช่วงประชามติ ทั้งใช้คำพูดตักเตือน และใช้กฎหมายข่มขู่ฝ่ายตรงข้าม⁵⁵ ทั้งนี้วาทกรรมหลักทั้ง 2 ชุดที่เกิดขึ้นภายใต้ฐานคิดแบบอำนาจนิยม ได้เปิดช่องให้ผู้นำรัฐบาล คสช. สร้างความหมายของประชามติได้หลากหลายแง่มุม โดยผู้วิจัยได้สกัดออกมาเป็นวาทกรรม 5 ชุดที่ถูกพูดถึงมากที่สุดในช่วงประชามติ⁵⁶ ดังนี้

⁵⁴ ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, “หกตุลา : ใครจะลงแดงอีกไหม,” ใน *บ้านเมืองของเราลงแดง : แง่มุมทางสังคมและวัฒนธรรมของรัฐประหาร 6 ตุลาคม*, เบเนดิกต์ แอนเดอร์สัน, แปลโดย ชาญวิทย์ เกษตรศิริ ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ เกษียร เตชะพีระ, 48, พิมพ์ครั้งที่ 1, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2559.

⁵⁵ เอกจิต สว่างอารมย์, “การศึกษาวาทกรรม “ประชามติ” ของพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรี ผ่านรายการคืนความสุขให้คนในชาติ,” 2559.

⁵⁶ ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลจากหนังสือพิมพ์มติชน ไทยรัฐ ไทยโพสต์ ในช่วง 166 วันของการรณรงค์ประชามติ เพื่อประมวลว่าผู้นำทางความคิดได้ตั้งอธิบายกระบวนการออกเสียงประชามติไว้อย่างไรบ้าง และวาทกรรมใดถูกนำไปอ้างอิงและขยายความต่อมากที่สุดจากบรรดาผู้สนับสนุนทั้งฝ่ายรับและไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ.

4.2.1.1 ประชามติคือส่วนหนึ่งของประชาธิปไตย/ร่วมมือลงประชามติจะได้เลือกตั้ง

หากกระบวนการประชามติที่เกิดขึ้นไปเป็นตามกติกาสากล นี้อยู่เป็นครั้งแรกในรอบ 2 ปี 3 เดือนหลังการยึดอำนาจที่หัวหน้า คสช. เปิดโอกาสให้ประชาชนได้ใช้อำนาจของพวกเขาอีกครั้ง เพราะตระหนักดีว่าไม่อาจฝืนประชาธิปไตยของโลกได้ และพยายามบอกว่าถ้าคิดว่าจะเป็นประชาธิปไตย ก็ให้ออกไปร่วมลงประชามติ พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา ระบุว่า สิ่งที่ทำคือการสร้างประชาธิปไตยใหม่ขึ้นมาให้เป็นสากล “ที่ผ่านมามันเมืองวุ่นวายมีปัญหาทั้งหมดก็ต้องเข้ามาแก้ เมื่อแก้แล้วจะเลือกตั้งใหม่ก็ยินยอม ไม่ได้ฝืน จะเลือกตามโรดแมป เพราะถ้าเห็นแก่ตัวเองหรือเห็นแก่อำนาจหรือก็คงไม่ให้”⁵⁷

เป็นที่น่าสังเกตว่าประชาธิปไตยที่หัวหน้า คสช. “คืนให้” ประชาชนมักมีคำว่า “โรดแมป” และ “ไม่รุนแรง” กำกับไว้เสมอ การส่งเสียงคัดค้านเนื้อหาร่างรัฐธรรมนูญหรือวิจารณ์กระบวนการประชามติ จึงเป็นที่เข้าใจไม่ได้ในความรู้สึกของแกนนำคสช. และมักตั้งคำถามกลับไปยังนักเคลื่อนไหวว่าทำไมไม่ทำตามเมื่อต้องการประชาธิปไตย “เพราะการทำประชามติเป็นส่วนหนึ่งของการเป็นประชาธิปไตย”⁵⁸ และ “ในเมื่อเรียกร้องประชาธิปไตย เราก็จะเดินไปสู่จุดนั้นแล้วจะมาเรียกร้องอะไรอีก”⁵⁹ จากคำอบรมสั่งสอนของผู้นำทหารได้ยกระดับเป็นการดำเนินคดีตามกฎหมายกับผู้ที่มีแนวคิดต่างจาก คสช. ทำให้ภาพลักษณ์ประชามติของไทยบิดเบี้ยวไปจากแนวทางสากล และเริ่มเกิดเสียงวิพากษ์วิจารณ์ในวงกว้างขึ้นและดังขึ้นจากทั้งในและต่างประเทศ สิ่งที คสช. ทำคือการชี้ชวนให้นักเคลื่อนไหวและประชาชนทั่วไปมองข้ามประชามติไปให้ถึงการเลือกตั้ง แม้ไม่บอกตรง ๆ ว่าให้ตัดสินใจอย่างไร แต่คำพูดที่หลุดออกจากปากแกนนำ คสช. ไม่อาจปิดบังเจตนารมณ์ที่แท้จริง โดยมีตัวอย่างดังนี้

⁵⁷ “บิ๊กตู่เข้มงวดประเทศ5ปี-เชื่อดีขึ้น ยันไม่ฝืนปชต.โลก,” มติชน, 23 เมษายน 2559, 1.

⁵⁸ พล.อ.ธีรชัย นาควานิช, “ส.นักข่าวฯ ดึงไม่ตกผลึก ประชามติ ปม‘6ได้-8ไม่ได้’,” ไทยรัฐ, 3 พฤษภาคม 2559, 1.

⁵⁹ พล.อ.ประวิตร วงษ์สุวรรณ, “‘สมชัย’ขู่อัด.61พันเว็บขายเสื้อต้านรธน. จี้รับเลิกเข้าข่ายรณรงค์,” มติชน, 2 พฤษภาคม 2559, 1.

“การเลือกตั้งต้องมีรัฐธรรมนูญ ถ้าไม่มี ก็เลือกตั้งไม่ได้ และการเลือกตั้งจะจัดได้ก็ต้องไม่มีความรุนแรง ไม่มีความไม่สงบเรียบร้อยเกิดขึ้น บ้านเมืองต้องมีเสถียรภาพ ประชาชนออกมาลงคะแนนเสียงด้วยความเป็นอิสระ ผมไม่ได้ไปบังคับใครรับหรือไม่รับ เลือกหรือไม่เลือก ผมเดินโรดแมป” – พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา⁶⁰

“ประชามติเดินหน้าไม่ได้ เลือกตั้งก็ไปไม่ได้ แล้วจะเอาอะไร ทำไม่ไม่ช่วยกันแก้ไขจบไปทีละเรื่อง กลับไปกลับมากันอยู่แบบนี้” – พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา⁶¹

“อยากให้ร่วมมือกันมาลงประชามติและจะได้มีการเลือกตั้ง และขออย่าว่าไม่ว่าจะผ่านหรือไม่ผ่านประชามติ การเลือกตั้งก็จะเกิดแน่นอนในปี 2560... ก็ถ้าไม่ผ่าน ก็ไม่มีเลือกตั้งอยู่แล้ว ตอนนี้ขอให้รัฐธรรมนูญมาก่อนแล้วทุกอย่างจะเดินไปได้เอง” – พล.อ.ประวิตร วงษ์สุวรรณ⁶²

จริงอยู่ที่ประชามติและการเลือกตั้งคือกระบวนการที่เปิดโอกาสให้ประชาชนได้ใช้อำนาจประชาธิปไตยทางตรง ทว่าเมื่อ คสช. หยิบยกมาอธิบายกลับดัดแปลงว่าความเป็นประชาธิปไตยไม่มี ณ ขณะนั้น รัฐบาล คสช. ต่างหากที่เป็นผู้หยิบนับประชามติให้ประชาชนผ่านการลงประชามติ และถ้าช่วยกันรักษาบรรยากาศ “ร่วมมือลงประชามติจะได้เลือกตั้ง” ตามโรดแมป นั่นเท่ากับเป็นการจับร่างรัฐธรรมนูญเป็นตัวประกันให้ประชาชนยื่นเคียงอุดมการณ์หลักของฝ่ายรัฐไทย พร้อมลดทอนความสำคัญของกระบวนการประชามติให้เป็นเพียง “ทางผ่าน” ไปสู่การเลือกตั้งเท่านั้น โดยไม่ต้องเพ่งพิจารณาเนื้อหาร่างรัฐธรรมนูญซึ่งเป็นสาระสำคัญของการจัดให้มีการออกเสียงประชามติ

4.2.1.2 ประชามติเป็นหน้าที่ของประชาชน/ลงประชามติเพื่อชาติ

หลังสร้างคำอธิบายว่าประชามติเป็นขั้นตอนหนึ่งของการสร้าง “ประชาธิปไตยใหม่” คสช. เพิ่มคำอธิบายอีกชุดว่า “ประชามติเป็นหน้าที่ของประชาชน” เพื่อสร้างจิตสำนึกร่วมกัน โดยนำประชาชนไปผูกติดกับประเทศชาติ หวังดึงประชาชนมาเป็นแนวร่วม เพราะอย่าลืมว่า คสช. กับฝ่ายผู้สนับสนุนมัก “ผูกขาดความรักชาติ” เอาไว้ด้วยการประกาศตัวเป็นผู้เข้ามา

⁶⁰ “‘บิ๊กตู่’อบรมนักการเมือง ยอมรับกติกาก่อนสุ่มหัว,” ไทยโพสต์, 29 มิถุนายน 2559, 1.

⁶¹ “‘ปลุก’รับ-ไม่รับ’รธน. บิ๊กตู่ลั่นฟันทุกฝ่าย กม.ประชามติมีผล-ลุย,” มติชน, 20 เมษายน 2559, 1.

⁶² “65 พรรคถกประชามติมาราธอน กกต.ให้เวลา ไม่จบไม่เลิก,” ไทยรัฐ, 29 พฤษภาคม 2559, 1.

แก้วิกฤตชาติที่นักการเมืองก่อเอาไว้ และได้ใช้ประเด็นนี้สร้างความชอบธรรมในการกีดกันนักการเมือง ออกจากการเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการประชาธิปไตย “ขอให้ประชาชนทำหน้าที่ตามครรลองของ ประชาธิปไตย อย่าให้บุคคลใดมาชักจูงหรือเอาเปรียบในทางที่ผิด ซึ่งที่ผ่านมานักการเมืองให้แต่เงิน สำหรับผมทำไม่ได้ เพราะเท่ากับเป็นการทำร้ายประเทศตัวเอง ทำไม่ได้”⁶³ ส่วนผู้บัญชาการทหาร สูงสุดได้ย้ำว่า “จะไม่มี การขึ้นนำ เพียงแต่ขอความร่วมมือ ถ้าทุกคนรักประเทศไทยต้องไปลง ประชาชาติ”⁶⁴

นอกจากนี้ คสช. ยังเชิญชวนประชาชนร่วมสร้างประวัติศาสตร์ชาติไทย ด้วยการออกไปใช้สิทธิให้ลงมลาย “จะลงมตอย่างไรรู้ดีที่สุดแต่ตัววิจารณ์ญาณ แต่กรุณาคิดถึง บ้านเมือง คิดถึงอนาคต นึกถึงลูกหลาน นึกถึงความมีเสถียรภาพรัฐบาล นึกถึงโรคแมป อะไรต่าง ๆ เหล่านี้ อย่าใช้อารมณ์ความรู้สึกที่มีคนมาสร้างภาพอยู่ตอนนี้”⁶⁵ และไม่ว่าร่างรัฐธรรมนูญจะผ่าน หรือไม่ คสช. ต้องรักษาคำพูดที่จะอยู่เคียงข้างพี่น้องประชาชนต่อไปเท่าที่เวลาเปิดโอกาสให้ทำ

แต่สำหรับผู้สนับสนุนหลักอย่างเป็นทางการของรัฐบาล คสช. ที่ชื่อสุเทพ เทือกสุบรรณ ประกาศชวนประชาชนไปโหวตรับร่างรัฐธรรมนูญ เพื่อแสดงจุดยืนสวนทางกับ บรรดานักการเมือง “ฝ่ายระบอบทักษิณ และสมุนบริวาร เขาต้องทำทุกอย่าง เพื่อไม่ให้รัฐธรรมนูญ ฉบับนี้ผ่านประชามติ แต่ผมเห็นว่าบรรดาพี่น้องพลเมืองดี ผู้รักชาติ รักแผ่นดิน พลึงเจียบทั้งหลายให้ สัญญาณกันแล้วว่าจะระดมกำลังกันไปทำหน้าที่กำหนดอนาคตของประเทศไทยด้วยมือประชาชน”⁶⁶ และย้ำว่า “การไปลงประชามติรับรัฐธรรมนูญในวันที่ 7 สิงหาคม เป็นการทำหน้าที่ของ ‘ประชาชนผู้ รักชาติ’ เพราะถือว่าบ้านเมืองนี้ประชาชนเป็นเจ้าของ ไม่ใช่บ้านเมืองของนักการเมือง พรรคการเมือง ไม่ใช่ของตระกูลใดตระกูลหนึ่ง”⁶⁷

⁶³ พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา, “บิ๊กตู่แจ่งสวีเดน ใช้กม.กับคนผิด ทูตพบ-หวังสิทธิเสรีภาพ,” *มติชน*, 14 พฤษภาคม 2559, 1.

⁶⁴ พล.อ.สมหมาย เกาฏีระ, “ดีแต่ด่าโทษคนอื่น ทักษิณฉะ ‘บิ๊กตู่’ ไม่มีผลงาน,” *ไทยรัฐ*, 23 เมษายน 2559, 1.

⁶⁵ พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา, “‘บิ๊กตู่’ ลั่นเป็นคนกำหนดกติกาเอง ประชามติคว่า-ไม่ออก,” *มติชน*, 28 มิถุนายน 2559, 1.

⁶⁶ สุเทพ เทือกสุบรรณ, “บิ๊กตู่-บิ๊กป้อมลั่นรับร่าง รธน. ‘มีชัย’ โลงสัญญาณบวก,” *มติชน*, 6 สิงหาคม 2559, 1.

⁶⁷ สุเทพ เทือกสุบรรณ, “‘ชวน’ ป้อมมาร์ครู้ดีจุดอ่อนรธน. รบ.-กรธ.โต้อภิสิทธิ์โหวตโน,” *มติชน*, 29 กรกฎาคม 2559, 1.

ต่อมาเมื่อเครือข่ายนักศึกษาออกมรรณรงค์ไม่รับร่างฯ อย่างหนัก หัวหน้าคสช. ได้ผลักให้พวกเขากลายเป็น “คนเสื้อแดงใต้ปีกทักษิณ” โดยออกมาตั้งคำถามผ่านสื่อมวลชนว่า “ใครเอารถไปส่ง วอยซ์ ทวี ไปส่งหรือเปล่า รถนปช. ไปหรือเปล่า ใครละ มันยึดโยงกันอย่างไร นี่มันต้องวิเคราะห์แบบนี้... ใครที่ทำตรงนี้ ใครสนับสนุนกันมา ใครมีการวางแผน หนังสือบ้ายีสต์ประเทศใคร ก็ทักษิณ”⁶⁸ ขณะที่วันชัย สอนศิริ สมาชิก สปท. เรียกร้องให้รัฐบาล คสช. และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทำให้ “ประชาชนเป็นใหญ่” ในประชามติครั้งนี้ โดยให้ตัดสินใจด้วยตัวเอง ไม่ต้องการให้ใครมาจูงจมูก

ทั้งหมดนี้คือ “ปฏิบัติการทางอำนาจ” เพื่อแบ่งแยกประชาชนออกจากนักการเมือง ท่ามกลางความกังวลใจว่าร่างรัฐธรรมนูญเสี่ยงถูกคว่ำในชั้นประชามติหรือไม่หลังจาก 2 พรรคการเมืองใหญ่อย่างพรรคเพื่อไทยและพรรคประชาธิปัตย์ประกาศจุดยืนไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ ทำให้คนในฟากฝั่ง คสช. ต้องดึงมวลชนกลับมาเป็นแนวร่วมด้วยวาทกรรม “โหวตเพื่อชาติ” เพื่อให้ร่างรัฐธรรมนูญผ่านความเห็นชอบ

ที่น่าสนใจคือในช่วงโค้งสุดท้ายก่อนเข้าคูหาได้เกิดวาทกรรม “ลงประชามติเพื่อกำหนดอนาคต” ขึ้น ทั้งฝ่ายรับและไม่รับร่างรัฐธรรมนูญต่างใช้วาทกรรมชุดเดียวกันนี้สื่อสารกับประชาชน ทว่ามีอนาคตคนละเส้นทาง สำหรับเสียงที่มีน้ำหนักสุดในฝ่ายรับร่างฯ หนีไม่พ้นเสียงของ พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา ที่แต่งเครื่องแบบทหารประกาศรับร่างรัฐธรรมนูญและคำถามพ่วง “สิ่งที่เกิดขึ้น 2 วันข้างหน้านี้ถือเป็นอนาคตของประเทศ อย่าให้ใครมาบิดเบือนหรือชี้นำในทางที่ไม่ถูกต้อง ไม่อยากให้นำปัญหาเดิมจนทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้นอีก เพราะวันนี้ทุกอย่างดีขึ้นแล้ว...”⁶⁹ และย้ำว่า “ทุกอย่างจะเริ่มต้นได้ ต้องมีรัฐธรรมนูญที่เหมาะสมกับประเทศไทย เพราะฉะนั้นอยากให้ประชาชนร่วมมือกันทำให้ประเทศไม่กลับไปเป็นเหมือนเก่า ไม่ได้วาดภาพความหวาดกลัวให้ใคร เพียงแต่จะทำอะไรไม่ให้มันเกิดขึ้นอีก”⁷⁰ ถือเป็นการ “เทหมดหน้าตัก” เพื่อให้ร่างรัฐธรรมนูญผ่านประชามติ และทำให้ผู้ยกร่างรัฐธรรมนูญอย่างมีชัยถึงกับยิ้มออกและบอกว่าอุ่นใจ เพราะเป็น “สัญญาณบวก ๆ ๆ แบบอินฟินิตี้”⁷¹

⁶⁸ พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา, “‘ทักษิณ’บงการป่วน! บิ๊กตุ๋นแผนหนุนเงินจ้างล็อบบียีสต์,” *ไทยโพสต์*, 22 เมษายน 2559, 1.

⁶⁹ “บิ๊กตุ๋น-บิ๊กป้อมลั่นรับร่าง รธน. ‘มีชัย’โล่งสัญญาณบวก,” *มติชน*, 6 สิงหาคม 2559

⁷⁰ เรื่องเดียวกัน.

⁷¹ เรื่องเดียวกัน.

4.2.1.3 ประชามติพูดได้ภายใต้กติกา

ท่ามกลางเสียงเรียกร้องของภาควิชาการและภาคประชาสังคมที่ขอ กระบวนการประชามติที่โปร่งใส ทุกฝ่ายใช้สิทธิเสรีภาพได้ และมีส่วนร่วมถกเถียงแลกเปลี่ยนข้อมูล คสช. อ้างว่าตั้งใจเปิดพื้นที่ให้อยู่แล้ว แต่ต้องมีลิมิต และไม่สามารถแสดงความคิดเห็นแบบสุดโต่งได้ “เวลานี้บ้านเมืองอยู่ในช่วงวิกฤต เราต้องการทำให้เกิดความสงบ เพื่อไปสู่การทำประชามติ มีการ เลือกลง หากร่างรัฐธรรมนูญจะผ่านหรือไม่ผ่านก็ต้องมีขั้นตอนอยู่แล้ว ไม่ต้องห่วงหรือ รอให้ได้ รัฐธรรมนูญก่อน อยากจะทำอะไรก็ทำไปเลย”⁷²

สุเทพ เทือกสุบรรณ ลงทุนใช้ตัวเองเป็นหลักฐานการันตีว่ารัฐบาล คสช. ให้ “พื้นที่แสดงความคิดเห็น” แล้ว สะท้อนผ่านการจัดเฟซบุ๊กไลฟ์รายวันเพื่อชี้แจงข้อดีของ ร่างรัฐธรรมนูญ โดยระบุว่าหากรัฐบาลเห็นว่าการแสดงความคิดเห็นเป็นเรื่องผิด ก็พร้อมมอบตัว ไม่หนีไปไหน เพราะตามกฎหมายได้อนุญาตให้แสดงความคิดเห็นอย่างสุจริตได้ ซึ่งที่สุดแล้วก็ไม่มีการ เอาผิดอะไรแก่นำ กปปส. รายนี้

อย่างไรก็ดีมีคนบางกลุ่มตกอยู่ในภาวะคล้ายกับ “พูดไม่ได้” เมื่อ พ.ร.บ. ประชามติ พ.ศ. 2559 ถูกใช้เป็นเครื่องมือรักษาสถานะของรัฐบาล คสช. บอก ว่าวัตถุประสงค์ของกฎหมายฉบับนี้คือให้ประชาชนออกไปใช้สิทธิลงประชามติมากที่สุด จึงพยายาม สร้างบรรยากาศในการเผยแพร่ความรู้โดยไม่ให้เกิดปัญหา มีความเรียบร้อย และไม่สร้างความ ขัดแย้งขึ้นใหม่⁷³ เช่นเดียวกับ สมชัย ศรีสุทธิยากร ที่ตัดพ้อว่ากฎหมายประชามติ “ตกเป็นจำเลยของ สังคม” และปฏิเสธวาทกรรมที่ว่าไม่มีเสรีภาพในการสื่อสารและการถกเถียง เพราะข้อความในมาตรา 61 ของ พ.ร.บ. ประชามติ ส่วนใหญ่เป็นเนื้อความตามกฎหมายเดิม มีเพิ่มเติมส่วนอื่นเล็กน้อย แต่ยืนยันว่าเป็นของดี “ต้องถามว่าขณะนี้เราต้องการให้สังคมเอาเรื่องเท็จมาหลอกกันเพื่อให้ ประชาชนตัดสินใจลงประชามติบนความรู้พื้นฐานที่ผิดหรือไม่ หรือต้องการให้ใช้คำหยาบคายรุนแรง ต่อกันเช่นนั้นหรือไม่ รวมทั้งต้องการให้เกิดการปลุกระดมไม่เคารพกฎหมายออกมาเดินขบวนเผาบ้าน เผาเมืองอย่างนั้นหรือไม่ ทั้งที่เจตนารมณ์ของผู้ร่างเพื่อเป็นการปรามเหตุการณเหล่านี้ไว้เท่านั้น บรรยากาศขณะนี้ไม่น่ากลัวอดีตแต่อย่างใด อย่าตรามากลัวกันไปเอง”⁷⁴

⁷² พล.อ.ประวิตร วงษ์สุวรรณ, “‘บิ๊กตู่’ รอคาลซั่ม.61เลื่อนโหวตประชามติ ‘วิษณุ’ ยันลุยต่อ 7 สิงหาคม,” *มติชน*, 3 มิถุนายน 2559, 1.

⁷³ พล.ร.อ.ชุมนุช อาจวงษ์, “ส.นักข่าวฯ ดึงไม่ตกผลึก ประชามติ ปม‘6ได้-8ไม่ได้’,” *ไทยรัฐ*, 3 พฤษภาคม 2559, 1.

⁷⁴ เรื่องเดียวกัน.

สิทธิเสรีภาพซึ่งเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชนตามรัฐธรรมนูญทุกฉบับที่ผ่านมา จึงถูกจำกัดในระบอบประชาธิปไตยใหม่ เมื่อผู้มีอำนาจให้ความสำคัญกับความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง เหนือสิทธิเสรีภาพของประชาชน

4.2.1.4 ประชาคมเป็นเรื่องภายใน

แม้รับเอากระบวนการประชาคมจากประเทศต้นแบบประชาธิปไตยเข้ามาปรับใช้ในไทย ทว่าแนวปฏิบัติกลับผิดแผกแตกต่างจาก “แม่แบบ” อย่างมีนัยสำคัญ ทำให้ประเทศเสรีประชาธิปไตยพากันจับจ้อง เรียงร้อย ไปจนถึงออกแถลงการณ์ตำหนิการละเมิดสิทธิเสรีภาพของฝ่ายเห็นต่างร่างรัฐธรรมนูญ เครือข่ายรัฐบาล คสช. จึงออกมาประณามเสียงว่า “ประชาคมเป็นเรื่องภายใน” และมีแต่คนในประเทศที่กังวลไปกันเอง “ไม่มีประเทศใดแสดงความกังวลในการทำประชาคมของประเทศไทยเพราะเป็นเรื่องที่ต่างชาติเข้าใจดีอยู่แล้ว”⁷⁵

ส่วนที่นักการเมืองและนักวิชาการเสนอให้นานาชาติเข้ามาร่วมสังเกตการณ์ประชาคม ทั้ง กกต. และรัฐบาล คสช. ไม่ตอบรับด้วยเหตุผลเดิม “การทำประชาคมร่างรัฐธรรมนูญ ถือเป็นเรื่องกฎหมายภายในของเรา แต่ปีหน้าที่จะมีการเลือกตั้ง โดยธรรมเนียมปฏิบัติจะมีการเชิญต่างชาติร่วมสังเกตการณ์”⁷⁶ ขณะที่ประธาน กรธ. ย้ำเช่นกันว่ารัฐธรรมนูญเป็นเรื่องภายในบ้าน คงไม่ต้องเชิญต่างชาติเข้ามา พร้อมเปรยเปรยการทำประชาคมเป็นการประกอบกิจวัตรส่วนตัวหลาย ๆ อย่าง “เหมือนกับคนในครอบครัวจะคุยกันหากมีคนอื่นนั่งอยู่ด้วยคงไม่สะดวกหรือเหมือนกับสือประชุมเพื่อเขียนบทบรรณาธิการ หากมีคนอื่นอยู่ก็คงลำบากใจ หรือเหมือนคนกำลังจะปูผ่านอนแล้วมีคนอยู่ด้วยก็คงไม่ดี”⁷⁷

⁷⁵ ดอน ปรมัตถ์วินัย, “จับ4นศ.ปชต.ใหม่ จัด'ม.61'เชือดโซ่ว คั่นรอยึดสติ๊กเกอร์โหวตโน,” มติชน, 11 กรกฎาคม 2559, 1.

⁷⁶ ปณิธาน วัฒนายากร, “ฉะนักการเมือง บิ๊กตูแฉัง ไม่ผ่อนปรน ม.6,” มติชน, 22 กรกฎาคม 2559, 1.

⁷⁷ มีชัย ฤชุพันธุ์, ‘สมชัย’ขู่ไข่ม.61ฟันเว็บขายเสื้อต้านรธน. จี๊รีบเลิกเข้าข่ายรณรงค์,” มติชน, 5 พฤษภาคม 2559, 1.

วาทกรรมที่เกิดขึ้นทั้งหมดนี้ เพื่อโน้มน้าวให้คนในสังคมเห็นว่าฝ่ายผู้มีอำนาจสามารถกำหนดกฎกติกาในสนามประชามติได้เอง ไม่จำเป็นต้องเดินตามประเทศแม่แบบทุกฝีก้าว ขณะเดียวกัน รัฐบาล คสช. ยังพยายามทำให้ต่างประเทศไม่รู้สึกรู้สีกว่ามีการจำกัดเสรีภาพอย่างร้ายแรง ซึ่งฝ่ายการเมืองชี้ว่าค่าแตกต่างของประเทศไทยมีลักษณะเหมือนการ “หลอกลวงได้แนบเนียน” ขณะเดียวกันคนไทยก็ไม่มีใครยืนยันว่าจะใช้เสรีภาพแล้วถูกติดตาม จับกุม ปราม ยกเว้นกลุ่มนักศึกษาที่จับ ๆ ปลอย ๆ แล้วก็มาใช้วิธี “เชือดไก่ให้ลิงดู” แบบเนียน ๆ จากกรณีจดหมายปิดเบื่อนร่างรัฐธรรมนูญในพื้นที่ภาคเหนือ ซึ่งเมื่อเป็นเรื่องของนักการเมืองเข้าสู่กระบวนการยุติธรรม ความสนใจของสังคมก็น้อยลง ทั้งที่โดยความเป็นจริงกรณีนี้ส่งผลกระทบต่อการเคลื่อนไหวของฝ่ายไม่รับร่างฯ มาก เพราะเป็นการนำตัวพลเรือนไปขึ้นศาลทหาร⁷⁸

กล่าวโดยสรุป กระบวนการออกเสียงประชามติครั้งที่ 2 ของประเทศถูกครอบงำให้อยู่ภายใต้วาทกรรมของรัฐบาลไทยอย่างเป็นขั้นตอน โดยใช้กลไกรัฐเป็นเครื่องมือเผยแพร่ร่างรัฐธรรมนูญตามนิยามของ กรธ. พร้อม ๆ กับคอยกีดกันชุดข้อมูลข่าวสารที่มาจากฝ่ายอื่นโดยอ้างเหตุผลเรื่องความมั่นคง จงใจใช้คำว่า “หน้าที่” ในฐานะประชาชนที่ดีที่ต้องช่วยกันรักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง และช่วยกันไปลงประชามติเพื่อชาติ เพื่อกดทับ “สิทธิ” ในการแสดงความคิดเห็นของฝ่ายตรงข้าม และบิดความหมายประชามติในแบบสากลให้กลายเป็นเรื่องภายในที่สามารถบัญญัติกฎเกณฑ์ขึ้นมาได้เอง ไม่จำเป็นต้องเหมือนที่ใดในโลก ซึ่งเป็นการสร้างความหมาย “ประชาธิปไตยในแบบ คสช.” ซึ่งเหมือนกับ “ประชาธิปไตยแบบไทย” ของจอมพลสฤษดิ์ นั่นเอง

วาทกรรมแต่ละชุดที่แกนนำรัฐบาล คสช. สื่อสารต่อสังคมคล้ายเป็นการขอความร่วมมือ แต่ถ้าพิจารณาคำอธิบายความจะพบว่าเป็นการสร้าง “ชุดคำสั่ง” มากกว่า เพราะมีการปูเรื่องมาตั้งแต่ประชามติเกิดขึ้นได้เพราะ คสช. หยิบยื่นให้ประชาชน บ้านเมืองกำลังมุ่งสู่ความเป็นประชาธิปไตยแล้ว ดังนั้นทุกคนต้องร่วมมือทำตามโรดแมป ต้องไม่มีเหตุรุนแรงเกิดขึ้นในระหว่างนี้ และต้องมีร่างรัฐธรรมนูญถึงจะได้เลือกตั้ง นั่นเท่ากับเป็นการลดทอนความสำคัญของกระบวนการประชามติให้เป็นเพียง “ทางผ่าน” เท่านั้น ทั้งที่เจตนารมณ์แท้จริงของ คสช. ในการจัดให้มีการออกเสียงประชามติ ก็เพื่อเพิ่มความศักดิ์สิทธิ์ให้กับร่างรัฐธรรมนูญที่ถูกจัดทำขึ้นในบรรยากาศไม่เป็นประชาธิปไตย

⁷⁸ จาตุรนต์ ฉายแสง, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, โรงแรมเซ็นทารา แกรนด์ แอท เซ็นทรัลพลาซ่า ลาดพร้าว, 10 เมษายน 2560.

4.2.2 ฝ่ายคัดค้านสนร่างรัฐธรรมนูญ

ความพยายามควบคุมสถานการณ์ในช่วงประชามติด้วยวาทกรรมชุดความมั่นคงและประชาธิปไตยแบบ คสช. ถูกตีเจตนาว่าเป็นไปเพื่อกำหนดทิศทางในการลงมติของมหาชนเป็นสำคัญ เพราะเชื่อกันว่ารัฐธรรมนูญคือ “เดิมพัน” ของผู้ก่อการรัฐประหาร ทั้งในแง่ความสำเร็จของการเข้ามายึดอำนาจ และแง่ความปลอดภัยหลังพ้นจากอำนาจ แต่เมื่อ คสช. เลือกใช้กระบวนการประชามติสร้างความชอบธรรมทางการเมือง ย่อมหมายถึงความจำเป็นในการเปิดให้มีทางเลือกที่มีเสียงที่เหมือนและต่าง และมีความบริสุทธิ์ยุติธรรม ทำให้ผู้นำทางความคิดกลุ่มที่ถูกตัดสิทธิ-ตัดเสียงในการแสดงความคิดเห็นต่อร่างรัฐธรรมนูญ ได้หักล้างอุดมการณ์ของ คสช. ด้วยการนำเสนอวาทกรรมชุดประชาธิปไตยแบบเสรีนิยม และประชามติแบบสากล โดยได้นำวาทกรรมของรัฐบาล คสช. ย้อนกลับไปทิ่มแทงเครือข่าย คสช. เอง กระบวนการประชามติจึงถูกให้ความหมายใหม่ ดังนี้

4.2.2.1 ประชาชนไม่มีทางเลือก/ประชามติมัดมือชก

“หากร่างรัฐธรรมนูญไม่ผ่านจะเกิดอะไรขึ้น” คือคำถามที่รัฐบาล คสช. ไม่เคยตอบแน่ชัดก่อนวันลงประชามติ นักกฎหมายอย่างปริญญา เทวานฤมิตรกุล เป็นหนึ่งในบุคคลที่โยนคำถามนี้ใส่ผู้มีอำนาจ พร้อมชี้ว่า “นี่เป็นข้อบกพร่องรุนแรงที่สุดในการทำประชามติครั้งนี้ บทความต่างประเทศจะเรียกการทำประชามติ 7 สิงหาคมว่า ‘ทางเลือกของฮอบส์บ์สัน’ คือถ้าถูกใจก็รับ ถ้าไม่ถูกใจก็ไม่รู้จะเกิดอะไรขึ้น บรรยายากศตอนนี้คือความมืดดำ ไม่รู้อะไรเลย จะมีผลต่อความชอบธรรมและความยั่งยืนของร่างรัฐธรรมนูญนี้”⁷⁹ พร้อมย้ำว่าการทำประชามติที่ดีต้องเป็นธรรม รู้ว่าทางเลือกมีอะไรบ้าง และมีเสรีภาพ เช่นเดียวกับโคทม อารียา ผู้อำนวยการศูนย์ศึกษาและพัฒนาสันติวิธี มหาวิทยาลัยมหิดล นักวิชาการที่เรียกตัวเองว่าเครือข่ายนักวิชาการเพื่อสิทธิพลเมือง (คนส.) ที่เห็นว่า หากรัฐบาล คสช. ไม่ชี้แจงว่าจะดำเนินการอย่างไรหากร่างรัฐธรรมนูญมีชัยไม่ผ่าน ประชามติก็เท่ากับ “ไม่แฟร์” เพราะไม่ให้โอกาสประชาชนมีสิทธิเลือก แต่ถึงอย่างนั้นก็มีผลเท่ากับ “เจ้ากับเงา” เพราะ “เมื่อประชาชนบอกว่าไม่รับ คสช. จะไม่กล้านำเสนอสิ่งที่เลวร้ายกว่า”⁸⁰

นอกจากนักวิชาการและนักการเมืองยังร่วมด้วยช่วยกดดันให้ คสช. เปิด “แผน 2” ออกมาหากร่างรัฐธรรมนูญถูกโหวตคว่ำ แกนนนำพรรคเพื่อไทยเตือนว่าหากการลงประชามติทำไปแบบ “มัดมือชกอยู่ข้างเดียว” ผลที่ออกมา ก็บอกไม่ได้ว่าเป็นความเห็นของคนส่วน

⁷⁹ “จ่อเชือดแพร่คลิป ชักชวนไม่รับรธน. ศุภชัย-พรเพชร ยัน ประชามติไม่เลื่อน,” *ไทยรัฐ*, 10 มิถุนายน 2559, 1.

⁸⁰ โคทม อารียา, “43 องค์การกรรณ. ยันใช้สิทธิโหวตโน ยกเหตุผลไม่รับร่างฯ,” *มติชน*, 25 กรกฎาคม 259, 1.

ใหญ่ “ถ้าไม่ผ่านแล้วบอกว่า คสช. จะกำหนดเอาตามใจชอบ ก็เท่ากับไม่ให้ประชาชนมีสิทธิเลือกอะไรเลย กลายเป็นออกหัวหรือก้อยก็เป็นตาม คสช. หหมด อย่างนั้นไม่อาจเรียกได้ว่าเป็นการลงประชามติ”⁸¹ ขณะที่อภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ หัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ ได้ “ตามตื้อ” ขอคำตอบจากหัวหน้า คสช. เกี่ยวกับเรื่องนี้อยู่หลายครั้ง เพราะเห็นว่าประชาชนในฐานะเจ้าของประเทศมีสิทธิรับรู้และผู้ลงประชามติต้องร่วมกันรับผิดชอบอยู่แล้ว “ผู้มีอำนาจควรคิดถึงประชาชนเจ้าของประเทศ ไม่มีใครบังคับนายกรฯ ได้ว่าจะบอกอะไรกับประชาชน แต่สิ่งที่ประชาชนควรรู้ ผู้มีอำนาจก็ควรให้ประชาชนรู้ให้มากที่สุดไม่ดีกว่าหรือ แต่ถ้าต้องไปใช้สิทธิบนความไม่รู้ การคาดการณ์ ความกลัว หรือความหวัง ย่อมไม่เป็นผลดี”⁸² ทว่าคำชี้แจงจากมือกฎหมายรัฐบาล คสช. ชัดเจนว่าไม่ต้องการให้ประชาชนมีทางเลือก เพราะจะทำให้เกิดอคติ “ขนาดรับหรือไม่รับคนยังลังเล ถ้ามีตัวเลือกมาให้ จะยิ่งทำให้เกิดอคติในการลงประชามติ เราไม่ได้กลัวว่าร่างรัฐธรรมนูญจะถูกคว่ำ เพียงแต่กลัวอคติกลัวแรงกดดัน”⁸³

กลยุทธ์ “สร้างความกลัว” จากการมองไม่เห็นอนาคต คือสิ่งที่นักวิเคราะห์การเมืองหลายคนระบุตรงกันว่ามีส่วนสำคัญในการทำให้ร่างรัฐธรรมนูญผ่านประชามติ ซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวต่อไป

4.2.2.2 ประชามติในความเจียบ/ประชามติพูดไม่ได้/ประชามติปิดหู ปิดตา

ปิดปาก

นอกจากเป็น “ประชามติไร้ทางเลือก” บรรดาผู้นิยมในประชามติไทยแบบเสรีนิยมยังชี้ว่านี่เป็น “ประชามติที่ไร้เสียง” และ “ผิดธรรมชาติ” โดยมี พ.ร.บ. ประชามติเป็น “เครื่องมือคุกคามและปิดกั้นการแสดงความคิดเห็นของประชาชน”⁸⁴ เนื่องจากมาตรา 10 ของ พ.ร.บ. ดังกล่าวเปิดช่องให้ กรธ. และเจ้าหน้าที่ของรัฐเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ร่างรัฐธรรมนูญให้ประชาชนรับทราบโดยไม่ถือว่าการจูงใจ ขณะที่ฝ่ายเห็นต่างไม่สามารถพูดถึงข้อเสียได้เพราะ

⁸¹ จาตุรนต์ ฉายแสง, “ทะเลาะจนจลาจล! บิ๊กตู๋ชี้สันดานนักการเมือง 'ปชป.-พท.' บีบเร่งรธน.' ล่ม,” *ไทยโพสต์*, 16 เมษายน 2559, 1.

⁸² “‘บิ๊กตู๋’ชี้ทางออกรธน.ล่ม-เริ่มใหม่ ปิดตั้งพรรค,” *มติชน*, 13 เมษายน 2559, 1.

⁸³ วิษณุ เครืองาม, “มีชัย'ขอกำลังเสริม เตรียมใจลงพื้นที่เร่งรธน.พรรคการเมืองตึกกกรธ. เสี่ยงภัย,” *ไทยโพสต์*, 15 เมษายน 2559, 1.

⁸⁴ แถลงการณ์เครือข่ายนักวิชาการเพื่อสิทธิพลเมือง เรื่อง “ไม่รับร่างรัฐธรรมนูญที่ละเมิดสิทธิเสรีภาพประชาชน” อ้างถึงใน “โหวตโนเริ่มกระหึ่ม! 'เครือข่ายวิชาการ'ไม่รับ,” *ไทยโพสต์*, 18 เมษายน 2559, 1.

ติดเงื่อนไขตามมาตรา 61 วรรคสอง ทำให้คนนอกมองประชามติครั้งนี้ในหลายลักษณะ เช่น “ปิดปาก” “มัดมือชก” “ลวงโลก”⁸⁵

แกนนำ นปช. เข้ายื่นหนังสือถึงยูเอ็นเพื่อประจักษ์การจัดการของประเทศไทย ที่ทำให้ “ประชามติของไทยไม่เหมือนที่ใดในโลก ไม่มีเสรีภาพให้ประชาชนได้แสดงออก ความพยายามมีส่วนร่วมของประชาชนถูกตีค่าเป็นขบวนการนอกกฎหมาย ราวกับเป็นอาญาแผ่นดิน ที่อำนาจรัฐต้องเข้ามามีการจัดการ”⁸⁶ และน่าจะถูกจารึกเป็น “ประชามติที่มีการละเมิดสิทธิมนุษยชนติดอันดับโลก”⁸⁷

ขณะเดียวกันอีกหลายกลุ่มเรียกร้องให้แก้ไข และถึงขั้นยกเลิกเนื้อหาใน มาตรา 61 วรรคสองของ พ.ร.บ. ประชามติ นิรันดร์ พิทักษ์วัชระ อดีตกรรมการสิทธิมนุษยชน แห่งชาติ หนึ่งในบุคคลที่ร่วมกับผู้อำนวยการไอแอลโอเสนอให้ศาลรัฐธรรมนูญตีความกฎหมายฉบับนี้ ขอให้รัฐบาลยอมรับว่าอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน “เป้าหมายของการทำประชามติคือให้ ประชาชนเป็นเจ้าของรัฐธรรมนูญ ต้องทำให้สังคมไทยเป็นสังคมที่เปิดกว้าง ไม่ใช่อยู่ในบรรยากาศของ ความเจียบ ความกลัว และไม่พูดความจริง”⁸⁸ และขออย่าติดใจว่าประชาชนที่รับร่างฯ เป็นพวกเดียวกับ คสช. ส่วนประชาชนที่ไม่รับร่างฯ เป็นคนละพวก พร้อมชี้ให้ผู้มีอำนาจนำกรณีประชามติ ร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 เป็นบทเรียนเพราะเกิดขึ้นภายใต้บรรยากาศที่เปิดกว้างมากกว่านี้ “ถ้ารัฐธรรมนูญเกิดภายใต้ความหวาดกลัวเหล่านี้ ก็จะเป็นอันตรายต่อการปกครองของระบอบ ประชาธิปไตยเอง”⁸⁹

⁸⁵ บุคคลที่ระบุว่าประชามติครั้งนี้ว่ามีลักษณะ “ปิดปาก” คือสุณัย ผาสุก ที่ปรึกษาองค์กร ฮิวแมน ไรต์ส วอตช์ ประจำประเทศไทย ส่วนฉายา “มัดมือชก” ตั้งโดยองอาจ คล้ามไพบูลย์ รองหัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ และฉายา “ลวงโลก” โดยจาตุรนต์ ฉายแสง แกนนำพรรคเพื่อไทย, ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลหนังสือพิมพ์ (มติชน ไทยรัฐ ไทยโพสต์) ตั้งแต่วันที่ 29 มีนาคม-10 กันยายน 2559.

⁸⁶ ญัฐวุฒิ ใสยเกื้อ, “โทรคุยบันคิมูน บิ๊กตูซิงเคลียร์ สายตรง25นาที่ปม'นปช.'”, *มติชน*, 25 มิถุนายน 2559, 1.

⁸⁷ ญัฐวุฒิ ใสยเกื้อ, “สมช.ออกโรงบักกต.เคลียร์ ชี้เทือก-ตู้อรรถน. ผิด-ถูกกม.ฟันธงให้รัฐชด,” *มติชน*, 27 มิถุนายน 2559, 1.

⁸⁸ “ไทยแจงยูเอ็น-14ปท. ปลัดยธ.มั่นใจข้อมูล ‘บิ๊กตู’สั่งเคลียร์ใช้ม.44,” *มติชน*, 11 พฤษภาคม 2559, 1.

⁸⁹ เรื่องเดียวกัน.

นอกจาก พ.ร.บ. ประชามติ นักการเมืองยังถูกจำกัดความเคลื่อนไหวด้วยประกาศและคำสั่งของ คสช. จึงมีข้อเรียกร้องจากหลายพรรคในเวทีประชามติที่ กกต. ให้ “ปลดล็อก” ให้พรรคการเมืองทำกิจกรรมได้เพื่อสร้างบรรยากาศที่ดีในการลงประชามติเพราะ “การทำประชามติจะกลัวความเห็นที่แตกต่างไม่ได้”⁹⁰ และเห็นว่า “การจำกัดสิทธินักการเมือง กลายเป็นการจำกัดสิทธิการรับรู้ของประชาชนทั่วไปด้วย ถือเป็นการปิดหูปิดตาประชาชน ไม่เป็นผลดีกับการลงประชามติ”⁹¹ ทว่าไม่มีสัญญาณตอบรับจากหัวหน้า คสช.

อย่างไรก็ตาม “ประชามติเริ่มมีเสียง” ดังขึ้น แต่เป็นเสียงสะท้อนความไม่พอใจต่อการปิดกั้นการแสดงความคิดเห็น หลังนักศึกษาและนักกิจกรรมที่รณรงค์เคลื่อนไหวไม่รับร่างรัฐธรรมนูญถูกจับกุมและตั้งข้อหาฝ่าฝืน พ.ร.บ. ประชามติ โดยมีผู้ต้องหา 7 จาก 14 คนไม่ขอใช้สิทธิประกันตัว นำไปสู่การปลุกฝ่ายเห็นต่างให้ “สลัดความกลัว” ร่วมกันกดดันผู้นำ คสช. ให้ปล่อยตัวนักศึกษาเหล่านี้อย่างไม่มีเงื่อนไข ก่อนพัฒนาสู่ปฏิบัติการตักคั่วหากยังไม่ยอมเปิดพื้นที่ให้ฝ่ายเห็นต่างส่งเสียงได้ ถ้าประชามติผ่านก็จะเกิดปัญหา เพราะเมื่อคนไม่มีส่วนร่วม ไม่เชื่อมั่นในกระบวนการก็อาจนำไปสู่ความไม่ชอบธรรม และไม่ยอมรับผลประชามติในอนาคต

กลุ่มที่เรียกตัวเองว่ากลุ่มพลเมืองผู้ร่วมขอสงวนสิทธิไม่ยอมรับนับผลประชามติที่ไม่แฟร์ ไม่ฟรี นำโดย จิตรา คชเดช เข้ายื่นหนังสือต่อกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ เพื่อแสดงจุดยืนขอสงวนสิทธิไม่รับผลการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ ส่วนนักวิชาการ คนเห็นว่าการที่ “คสช. กลัวความไม่สงบ ส่งผลให้การลงประชามติล้มเหลว”⁹² ขณะที่หัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ตั้งคำถามว่าประชามติที่เกิดขึ้นท่ามกลางความกลัวของประชาชน จะชอบธรรมได้อย่างไร

แม้มีแรงกดดันจากรอบด้าน แต่รัฐบาล คสช. และ กกต. ก็ฝ่าแรงต้านจัดประชามติตามแนวทางเดิม ก่อนจบลงที่ชัยชนะของฝ่ายรัฐเมื่อร่างรัฐธรรมนูญผ่านประชามติ โดยที่ฝ่ายเห็นต่างมีคดีติดตัว

⁹⁰ อภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ, “รธน.เล่ม-ร่างใหม่ ให้เสร็จใน2เดือน ‘วิษณุ’ แจงแกน50พรรค,” มติชน, 20 พฤษภาคม 2559, 1.

⁹¹ จาตุรนต์ ฉายแสง, “ลูกห้วงไม่ปลดอภัย-ชูร้องอียู-มะกัน ‘พัฒนา’ เข้าค่าย,” มติชน, 19 เมษายน 2559, 1.

⁹² โคทม อารียา, ‘อมร’พร้อมขึ้นเวทีแจง‘รธน.’ รอคำเชิญตีเบต นศ.11สถาบันจีเปิดกว้าง,” มติชน, 18 กรกฎาคม 2559, 1.

4.2.2.3 ประชามติไม่โกง

ประชามติที่รัฐธรรมนูญได้เพียงฝ่ายเดียว ทำให้เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นของฝ่ายผู้เห็นต่างไม่ได้รับการคุ้มครอง ซ้ำยังถูกบังคับใช้กฎหมายอย่างเคร่งครัด เป็นสิ่งที่จาตุรนต์ ฉายแสง นิยามว่า “เป็นการโกงประชามติอีกทางหนึ่ง” สอดคล้องกับปฏิบัติการทางการเมืองของกลุ่มนปช. ในการจัดตั้ง “ศูนย์ปราบโกงประชามติ” ซึ่งจตุพร พรหมพันธุ์ ระบุว่าเกิดจากการถอดหลักคิดของผู้มีอำนาจว่าต้องการ “ปิดพื้นที่ของฝ่ายไม่รับร่างฯ โดยใช้กฎหมายปิดปาก” ขณะที่ฝ่ายรับร่างมีทั้งครู ก. ข. ค. และ รด. จิตอาสา “ความมุ่งหมายของคำว่า “ปราบโกง” คือป้องปราบประธาน กรธ. จึงไม่บอกว่ามีคนไปถ่ายกล้องครู ก. ข. ค. เหมือนกับไม่ใช่คน ดังนั้นคำว่าปราบโกงนั้น ความจริงเป็นปฏิบัติการทางจิตวิทยา เพราะเรารู้ว่าถ้าคนที่ทำ ใจมันไม่นิ่ง มันจะไม่กล้า”

ศูนย์ปราบโกงประชามติเป็นส่งหนึ่งในแคมเปญ “ประชามติ ต้องไม่ล้ม ไม่โกง ไม่อายพม่า” คิดโดยจตุพร เขาระบุว่าคำว่า “ไม่โกง” เพื่อให้สอดคล้องกับการตั้งศูนย์ปราบโกงเชิญชวนประชาชนให้ร่วมเป็นหูเป็นตา จับตาการทุจริตการลงประชามติ “ไม่ล้ม” เพราะเชื่อกันว่าถ้าไม่ชนะ อาจมีคนหาเหตุยกเลิกการทำประชามติ และ “ไม่อายพม่า” เพราะต้องการให้คนมาใช้สิทธิเยอะ ๆ เพราะรัฐธรรมนูญใช้สิทธิข้างเดียว⁹³ อีกทั้งรัฐบาลรักษาการของพม่าได้เปิดให้นานาชาติเข้าร่วมสังเกตการณ์การเลือกตั้ง เพื่อสร้างแรงกดดันต่อรัฐไทยให้เปิดกว้างให้องค์การสหประชาชาติ (ยูเอ็น) สหภาพยุโรป (อีู) หรือองค์การนานาชาติเข้ามาสังเกตการณ์ประชามติครั้งนี้

อย่างไรก็ตามศูนย์ปราบโกงของ นปช. ถูกปิดตั้งแต่ยังไม่ทันจับโกงได้สักคดี เมื่อมีคำสั่งตรงจากแกนนำ คสช. ห้ามเปิดศูนย์นี้ และขู่จับคนที่ลองดีไปจัดตั้งศูนย์ เพราะรู้ในยุทธศาสตร์การเมืองของ นปช. “หากมีการตั้งศูนย์ปราบโกงฯ และผลประชามติออกมาว่าผ่าน เขาก็อ้างว่าเป็นการโกง เพื่อเอาไปเป็นประเด็นการเมือง เช่นเดียวกันหากร่างรัฐธรรมนูญไม่ผ่าน ประชาชนก็จะมีผลความสับสน”⁹⁴ แต่หลังจากนั้นไม่นาน กลับมีศูนย์รักษาความสงบเรียบร้อยเพื่อสนับสนุนการดำเนินการตาม พ.ร.บ. ประชามติของรัฐบาลเกิดขึ้น ซึ่ง พล.อ.ประยุทธ์บอกว่าไม่ได้เลียนแบบ นปช. แต่เมื่ออยากมี ก็ตั้งให้ พร้อมยืนยันไม่ได้ตั้งขึ้นมาเพื่อไปโหวตเยส-โหวตโน หรือตัดสินอะไร เพียงแต่ไปเฝ้าระวังการโกงตามที่เขาต้องการ “อย่าไปหลงเชื่อคำบิดเบือน ขอให้ทุกภาคส่วนร่วมกันเป็นหูเป็นตา แจ้งเบาะแส เพื่อสร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้กับประเทศ ป้องกัน ระงับ ยับยั้งเหตุที่จะนำไปสู่การไม่สงบ

⁹³ จตุพร พรหมพันธุ์, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, ศูนย์การคำอิมพีเรียล เวลด์ ลาดพร้าว, 28 กันยายน 2559.

⁹⁴ พล.อ.อนุพงษ์ เผ่าจินดา, “นปช.คือจัดอีเวนต์จับโกง,” *ไทยโพสต์*, 15 มิถุนายน 2559, 1.

เรียบร้อย”⁹⁵ ขณะที่ตามรองนายกฯ กลับพูดไปอีกทางว่าหน้าที่ศูนย์นี้ไม่ได้มีเพื่อจับผิดหรือปราบโกง แต่เพื่อดูแลรักษาความสงบเรียบร้อย “เขาคงมีข่าวอะไรมาว่าอาจมีความไม่สงบขึ้นมา แม้จะเป็นเรื่องเล็กน้อย แต่จำเป็นต้องตั้งศูนย์”⁹⁶

ไม่ว่าจะฝ่ายรับ-ไม่รับร่างฯ ต่างพยายามวางเกม-แก้เกมกันไปมาเพื่อชวนให้สังคมเห็นว่าความเคลื่อนไหวทางการเมืองที่เกิดขึ้นมีจุดประสงค์เพื่อให้ “ประชามติไม่โกง” และใช้ความบริสุทธิ์ยุติธรรมเป็นข้ออ้างในการสร้างความชอบธรรมจากจุดยืนทางการเมืองของตน

4.2.2.4 ประชามติเพื่ออนาคต

ผู้นำทางความคิดกลุ่มแรกที่น่า “ประชามติ” ไปเชื่อมโยงกับ “อนาคต” คือนักศึกษากลุ่มที่เรียกตัวเองว่าขบวนการประชาธิปไตยใหม่ (เอ็นดีเอ็ม) เจ้าของแคมเปญรณรงค์ไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ ซึ่งเปิดตัวครั้งแรกเมื่อวันที่ 6 เมษายน 2559 ด้วยการนำแผ่นพับ “7 เหตุผล ไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ 7 สิงหาคม 59 ประชามติเพื่ออนาคต” และที่คั่นหนังสือพิมพ์ข้อความว่า “VOTE NO ไม่รับ! กับอนาคตที่ไม่ได้เลือก” ไปแจกจ่ายรณรงค์ที่ศูนย์การประชุมแห่งชาติสิริกิติ์ หลังจากนั้นก็มีผู้นำทางความคิดอีกหลายคนหลายกลุ่มออกมาคาดการณ์อนาคตที่อาจเกิดขึ้นหลัง 7 สิงหาคม 2559 ท่ามกลางบรรยากาศแห่งความกลัวจากการไม่รู้อนาคต หากร่างรัฐธรรมนูญถูกคว่ำในขั้นประชามติ

วรเจตน์ ภาคีรัตน์ อาจารย์คณะนิติศาสตร์ กลุ่มนิติราษฎร์ ชี้ให้เห็นความน่ากลัวยิ่งกว่าหากร่างรัฐธรรมนูญฉบับมีชัยผ่านประชามติ “จะเป็นการมัดตราสังสังคมไทย ที่ผ่านมามีรัฐธรรมนูญฉบับใดจะแก้ได้ยากเท่านี้ หากผ่านไปได้จะเหมือนเป็นระเบิดเวลาที่จะนำไปสู่ความรุนแรงและสูญเสียขึ้นอีกในอนาคต”⁹⁷ ด้วยเหตุผล หัวหน้า คสช. ยังมีอำนาจต่อไปตามมาตรา 44 อย่างน้อย 15 เดือน บรรดาคำสั่งและประกาศ คสช. ยังเป็นมรดกตกทอดต่อไป รัฐบาลหลังการเลือกตั้งทำงานลำบาก อำนาจอศาลรัฐธรรมนูญและองค์กรอิสระ

จากนั้นนักการเมืองต่างใช้วาทกรรม “ประชามติเพื่ออนาคต” เป็นส่วนหนึ่งของการประกาศจุดยืนทางการเมืองและโน้มน้าวใจประชาชนด้วยเหตุผลของตน ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายรับร่างฯ นำทีมโดย พล.อ.ประยุทธ์ และสุเทพ หรือฝ่ายไม่รับร่างฯ อย่างสมศักดิ์ ปิณฑานันท์กุล

⁹⁵ พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา, “สัมภาษณ์-แหล่งเงิน เช็กบิลปชต.ใหม่ คสช.เดินไปปลิวรอน..” *มติชน*, 9 กรกฎาคม 2559, 1.

⁹⁶ วิษณุ เครืองาม, “รู้มสับเตอะจ้อน สปท.และ ปธ.น้ำตาคลอ แอนอกรับผิดชอบแต่ผู้เดียว,” *ไทยรัฐ*, 5 กรกฎาคม 2559, 1.

⁹⁷ วรเจตน์ ภาคีรัตน์, “ภาค 5 ขอหมายจับ 5การเมือง ตัวป่วนประชามติ,” *ไทยรัฐ*, 26 กรกฎาคม 2559, 1.

กรรมการที่ปรึกษาหัวหน้าพรรคชาติไทยพัฒนา ผู้ประกาศ “ตายเป็นตาย ผมไม่รับ ครับปิ่นทอง” ระบุว่า “ประชามติร่างรัฐธรรมนูญคือการกำหนดอนาคตชะตากรรมของประเทศ” พร้อมยกเหตุผลไม่รับร่างเพราะ “กลัว” เช่น กลัวเดินตามโลกไม่ทัน จากแผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี กลัวเลือกพระแล้วได้โจรแกมมา จากบัตรใบเดียวที่เลือกแล้วได้ทั้งคนและพรรค⁹⁸ ส่วนยิ่งลักษณ์ ชินวัตร โพสต์เฟซบุ๊กชวนประชาชนไปใช้สิทธิลงประชามติให้มาก ๆ เพื่อ “แสดงออกทางความคิดและร่วมกันกำหนดอนาคตของประเทศด้วยวิถีทางที่เป็นประชาธิปไตย”⁹⁹ โดยที่เธอประกาศไม่เห็นชอบทั้งร่างรัฐธรรมนูญและคำถามพ่วง

ส่วนอนาคตในแบบอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ ถูกระบุในวันประกาศจุดยืนไม่รับร่างฯ ด้วย 3 เหตุผล โดยทิ้งคำสำคัญว่า “นี่เป็นก้าวแรกที่จะสร้างการเมืองใหม่” โดยหวังทำให้คนสนใจที่เนื้อหาร่างรัฐธรรมนูญมากกว่าความรู้สึก เพื่อฉีกว่าพวกกันต้องไปอย่างนี้ คนละพวกต้องไปคนละทาง แต่มันไม่สำเร็จ แม้ไม่ต้องมีการการเมืองเก่า¹⁰⁰ แต่อีกข้อเสนอของหัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ กลับระบุว่า “หากร่างรัฐธรรมนูญไม่ผ่าน ให้ พล.อ.ประยุทธ์เป็นผู้นำในการจัดทำรัฐธรรมนูญฉบับใหม่” นั่นเท่ากับยังให้ทหารเป็นผู้กำหนดอนาคต หรือถึงขั้นยกเป็น “ฮีโร่” แต่อภิสิทธิ์ปฏิเสธข้อหานี้ โดยอ้างว่าเป็นข้อเสนอที่ต้องการให้มันเกิดความแน่นอนในระดับหนึ่งว่ามันจะเดินไปข้างหน้า และต้องเชื่อว่าถ้าประชามติไม่ผ่าน ผู้มีอำนาจก็ต้องฟัง แล้วก็นำไปปรับปรุง เขามองว่านิยาม “โหวตเพื่ออนาคต” สะท้อนความรู้สึกที่แตกต่าง พล.อ.ประยุทธ์มองอนาคตเพราะกลัวที่สุดคืออดีต ก่อน 22 พฤษภาคม 2557 แต่ในสายตาอภิสิทธิ์คือ “สังคมเปลี่ยนไปแล้ว พื้นฐานประชาชนเปลี่ยนไปแล้ว เราหมุนโลกกลับไปเหมือน 30 ปีก่อนไม่ได้ ต้องการระบบมารองรับตรงนี้”¹⁰¹

ด้วยสถานการณ์ในปัจจุบันของฝ่ายรับร่างฯ และไม่รับร่างฯ ที่แตกต่างกันมาก ทำให้พวกเขาวาดภาพอนาคตคนละอย่าง ฝ่ายรับร่างฯ วาดภาพ “อดีตที่น่ากลัว” จากพฤติกรรมของนักการเมือง เพื่อกระตุ้นให้ประชาชนคิดถึงความเป็นในการที่ คสช. ต้องเข้ามาทำหน้าที่ในปัจจุบัน แล้ววางรากฐานต่อไปในอนาคต ขณะที่ฝ่ายไม่รับร่างฯ ช่วยกันวาดภาพ “อนาคต

⁹⁸ สมศักดิ์ ปริศนานันทกุล, “คั่นร้งนายก อบจ. สงสัยงบการป่วนเชียงใหม่6จุด จับตัวลูกสมุนที่แจกเอกสาร บิดเปื้อนรธน.,” *ไทยรัฐ*, 24 กรกฎาคม 2559, 1.

⁹⁹ “43องค์กรเมินรธน. ชูโหวตโน'คว่า'คสช.' กรธ.ลุยทิ้งทวนพีอาร์,” *ไทยโพสต์*, 25 กรกฎาคม 2559, 1.

¹⁰⁰ อภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, พรรคประชาธิปัตย์, 10 สิงหาคม 2559.

¹⁰¹ เรื่องเดียวกัน.

ที่น่ากลัว” หากการบริหารราชการแผ่นดินยังคงอยู่ภายใต้อุ้งมือของรัฐบาล คสช. ซึ่งไม่ประสบความสำเร็จในปัจจุบัน ทำให้ประชาธิปไตยของไทยต้องหยุดชะงัก และยิ่งพยายามสืบทอดอำนาจต่อไป โดยที่นักศึกษาเอ็นดีเอ็มเจ้าของวาทกรรม “ประชามติเพื่ออนาคต” เจ้าแรก ได้นำประสบการณ์แห่งการไร้อิสรภาพในเรือนจำจากการถูกตั้งข้อหาเพราะออกแถลงการณ์ไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ มาตอกย้ำความน่ากลัวของร่างรัฐธรรมนูญฉบับมีชัย “วันนี้เอ็นดีเอ็ม 7 คนถูกจองจำ แต่ถ้าร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ผ่านประชามติ ออกมาเป็นกฎหมายสูงสุด ในอนาคตคนไทยทั้งประเทศก็ต้องถูกจองจำเช่นกัน”¹⁰²

4.2.2.5 ประชามติไม่ผ่านให้ คสช. รับผิดชอบ

ท่ามกลางบรรยากาศอึมครึม มองไม่เห็นทางเลือก-ทางออกอื่นนอกจากรับร่างรัฐธรรมนูญ สร้างความรู้สึกอึดอัดใจแก่ผู้ติดตามการเมือง ฝ่ายคัดค้านร่างฯ จงใจผลิตวาทกรรมต่อเนื่องเชื่อมร้อยกับประเด็นนี้ โดยเรียกร้องให้ คสช. ปล่อยมือจากอำนาจ หยุดแทรกแซงกระบวนการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ หากร่างรัฐธรรมนูญฉบับมีชัยถูกคว่ำในชั้นประชามติ นักวิชาการจากคณะนิติราษฎร์เห็นว่า ผู้ถือครองอำนาจรัฐสมควรยุติกระบวนการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญ และคืนอำนาจให้ประชาชนจัดทำรัฐธรรมนูญเอง

เช่นเดียวกับพรรคเพื่อไทยที่ชี้ว่าเป็นการแสดงให้เห็นว่าประชาชนไม่ยอมรับกระบวนการและร่างรัฐธรรมนูญที่จัดทำกันมา “ความชอบธรรมที่จะยกร่างรัฐธรรมนูญต่อไปย่อมหมดสิ้นไป คิดว่าไม่ควรจะทำอะไรกันต่อไปอีกแล้ว ควรยุติบทบาท”¹⁰³ พร้อมดักคอ พล.อ.ประยุทธ์ว่าไม่อาจปฏิเสธความรับผิดชอบ เพราะเป็นผู้ตั้งคณะยกร่างรัฐธรรมนูญ และผู้กำหนดทิศทางของร่างรัฐธรรมนูญ¹⁰⁴ โดยมีการหยิบยกกรณีเดวิด คาเมรอน นายกรัฐมนตรีสหราชอาณาจักรลาออกจากตำแหน่ง หลังประชาชนชาวสหราชอาณาจักรลงประชามติให้นำประเทศออกจากสหภาพยุโรป (เบร็กซิต) สวนทางการจุดยืนของคาเมรอน “หวังว่าหลังจากทราบผลประชามติในประเทศไทย

¹⁰² รังสิมันต์ โรม, “‘จตุพร’ ทำ ‘เทือก’ ดีเบต ประเด็นรธน. นพดลจี‘บิ๊กตู’ แพ้ประชามติ ขอให้ลาออก,” *ไทยรัฐ*, 26 มิถุนายน 2559, 1.

¹⁰³ ชูศักดิ์ ศิรินิล, “‘อลงกรณ์’เตือน5สภายอมรับถ้าไม่ผ่าน หวั่น‘ถ้ามพวง’แท้ง,” *มติชน*, 16 เมษายน 2559, 1.

¹⁰⁴ วรชัย เหมะ, “โหวตผลงาน730วัน-เลือกตั้ง60 คสช.ขอให้ไว้วางใจ ปิด‘สืบทอดอำนาจ’,” *มติชน*, 27 พฤษภาคม 2559, 1.

น่าจะต้องมีความรับผิดชอบในลักษณะเดียวกัน ซึ่งจะเป็นการสร้างบรรทัดฐานและยังจะเป็นการวัดความนิยมของรัฐบาล และ คสช. ไปในตัว”¹⁰⁵

นอกจากนี้ในช่วงโค้งสุดท้าย ยังมีแคมเปญรณรงค์จากนักศึกษากลุ่มเอ็นดีเอ็มว่าการลงประชามติไม่ใช่แค่เรื่องโหวตรับ-ไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ แต่คือการเอา-ไม่เอา พล.อ.ประยุทธ์ “วันที่ 7 สิงหาคม เป็นการเลือกระหว่างประชาธิปไตย-เผด็จการ”¹⁰⁶ ทว่าผู้ถูกเรียกร้องให้ออกมาปฏิเสธตั้งแต่ยังไม่รู้ผลประชามติ โดยระบุว่า ผลการลงประชามติไม่อาจตีความได้ว่าเป็นการเอา-ไม่เอานายกฯ เพราะอย่างไรก็ต้องอยู่ทำหน้าที่ตามโรดแมป ส่วนการแสดงความรักชอบหากร่างรัฐธรรมนูญไม่ผ่าน “จะให้ผมรับผิดชอบ มันไม่ใช่ เพราะผมไม่ได้เป็นคนร่าง แต่เป็นคนรับผิดชอบที่จะต้องทำใหม่” และไม่คิดยึดแนวปฏิบัติของนายกรัฐมนตรีคาเมรอน “ทำไมจะให้ผมลาออกใช้ไหม ผมไม่ออก ผมเป็นคนกำหนดกติกาของผม เขาไม่ได้มาแบบผม บ้านเมืองเขาไม่ได้มีปัญหาแบบบ้านเรา ไม่รับผิดชอบกันเลยหรือ ทุกคนไม่มีใครรับผิดชอบร่วมกับผมเลยหรือ ผมรับผิดชอบอยู่แล้ว แล้วคนอื่นไม่รับผิดชอบอนาคตประเทศไทยเลยหรือไง ทำไมอนาคตประเทศอยู่ที่ผมคนเดียว ทำไมไม่ช่วยกัน”¹⁰⁷

แม้อ้างว่า “ไม่รู้-ไม่เกี่ยว” แต่คำพูดของ พล.อ.ประยุทธ์ก่อนหน้านี้ ทำให้เกิดการเชื่อมโยงระหว่างสถานะของรัฐธรรมนูญกับคะแนนความนิยมในตัวหัวหน้า คสช. เช่น หลังพรรคประชาธิปัตย์ประกาศไม่รับร่างฯ พล.อ.ประยุทธ์ก็สวนทันควันว่า “จะมีผลอะไร ใครจะคิดว่ามีก็มี ผมคิดว่ามีประชาชนที่อยู่กับผมพอควร ดังนั้นคนตรงกลางจะเชื่อเขาหรือเชื่อผม”

สำคัญด้วยความเห็นจากบรรดาผู้สนับสนุน อย่างสุเทพ เทือกสุบรรณ ที่แสดงความมั่นใจว่า พล.อ.ประยุทธ์ได้รับความนิยมนอกจากประชาชนมาก และประชาชนพร้อมร่วมมือให้ประเทศเดินหน้า พร้อมระบุว่าถึงร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ผ่าน คสช. ก็ต้องทำหน้าที่ต่อไปอีกอย่างน้อย 1 ปีครึ่ง ซึ่งเพียงพอสำหรับการแก้ปัญหาประเทศและเริ่มต้นเดินหน้าสู่ประชาธิปไตย เช่นเดียวกับวันชัย สอนศิริ อดีตสมาชิก สปท. เจ้าของคำถามพ่วงที่อ้างว่าจับสัญญาณแล้วมั่นใจว่าร่าง

¹⁰⁵ พิชัย นิธิพิทักษ์, “‘จตุพร’ ทำ ‘เทือก’ ดีเบต ประเด็นรธน. นพดลจี‘บิ๊กตุ’ แพ้ประชามติ ขอให้ลาออก,” *ไทยรัฐ*, 26 มิถุนายน 2559, 1.

¹⁰⁶ รังสิมันต์ โรม, “ปล่อยตัวแล้ว7นศ.ขอสูรณรงค์ต่อ บิ๊กป้อมทบทวนตีรวน “ณัฐวุฒิ”เมิน คำทำ“บิ๊กตุ”,” *ไทยรัฐ*, 7 กรกฎาคม 2559, 1.

¹⁰⁷ พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา, “‘บิ๊กตุ’ ลั่นเป็นคนกำหนดกติกาเอง ประชามติควา-ไม่ออก,” *มติชน*, 28 มิถุนายน 2559, 1.

รัฐธรรมนูญและคำถามพ่วงจะผ่านประชามติเป็นแพ็คเกจ เพราะขนาดปี 2550 รัฐบาลขณะนั้นคะแนนนิยมไม่ดี ประชามติยังผ่านได้ แต่คะแนนรัฐบาล พล.อ.ประยุทธ์ยังดีแบบนี้ จึงมั่นใจว่าผ่านได้

ประชามติและตัวตนของ พล.อ.ประยุทธ์จึงถูกเชื่อมโยงเป็นเรื่องเดียวกัน อย่างไม่อาจปฏิเสธ และมีผู้ให้คำอธิบายย้อนหลังว่าประชาชนที่โหวตรับร่างรัฐธรรมนูญเพื่อให้กำลังใจรัฐบาล คสช. ในการทำหน้าที่ต่อไป

กล่าวโดยสรุป ประชามติในบรรยากาศแห่งความกลัว คือภาพหลักภาพใหญ่ที่ฝ่ายไม่รับร่างรัฐธรรมนูญชี้ชวนให้สังคมไทยมองตาม โดยจงใจสอดแทรก “ความกลัว” ลงไปในวาทกรรมที่ผลิตขึ้นเกือบทุกชุด เริ่มจาก “ประชามติไม่มีทางเลือก” ถูกอธิบายว่าผู้มีอำนาจได้สร้างความหวาดกลัวให้คนในสังคม ด้วยการปกปิดอนาคตกรณีร่างรัฐธรรมนูญถูกคว่ำในชั้นประชามติเพื่อบีบให้ประชาชนเดินตามทางที่ต้องการคือโหวตรับร่าง “ประชามติในความเจ็บ” ที่ชี้ให้เห็นถึงการใช้กฎหมายจัดการกับฝ่ายเห็นต่าง ก่อให้เกิดความกลัวจนไม่กล้าพูด “ประชามติไม่โกง” ซึ่งแกนนำ นปช. ได้สร้างความกลัวขึ้นเอง โดยอ้างว่าอาจมีการล้มประชามติหากร่างรัฐธรรมนูญมีแนวโน้มไม่ผ่านประชามติ จึงต้องตั้งศูนย์จับโกงฝ่ายที่จ้องทำทุกทางเพื่อให้ร่างรัฐธรรมนูญผ่าน และ “ประชามติเพื่ออนาคต” ฝ่ายไม่รับร่างฯ ฉายภาพ “อนาคตที่น่ากลัว” หากประเทศไทยตกอยู่ภายใต้ร่างรัฐธรรมนูญฉบับมิชย ขณะที่ยอมรับร่างฯ ได้ฉายภาพ “อดีตที่น่ากลัว” โดยในช่วงท้าย ๆ รัฐบาล คสช. ได้ผลักบรรดาผู้นำทางความคิดในฝ่ายไม่รับร่างฯ ให้ไปยืนเป็นพวกของทักษิณ ชินวัตร ซึ่งรังสิมันต์ โรมสรุปบทเรียนในภายหลังว่า วาทกรรม “ถ้าไม่รับร่างฯ ทักษิณกลับมา” หรือ “ถ้าไม่รับร่างฯ เป็นชัยชนะทักษิณ” คือ “เกมใต้ดิน” ที่ทรงพลังที่สุดของฝ่ายรับร่างฯ และมีผลต่อการตัดสินใจของประชาชน “เขาพยายามทำให้คนคิดว่าฝ่ายรณรงค์โหวตโนคือพวกทักษิณ เกี่ยวข้องกับทักษิณ ซึ่งเป็นวาทกรรมชุดเดิม ๆ แล้วก็โยงต่อไปที่ฉายา ‘รัฐธรรมนูญฉบับปราบโกง’ นี่คือนี่ที่ผลิตขึ้นมาบนพื้นฐานทักษิณทั้งสิ้น”¹⁰⁸

¹⁰⁸ รังสิมันต์ โรม, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 4 พฤษภาคม 2560.

ตารางที่ 4.2 วาทกรรมประชาติ

ลำดับ	วาทกรรม	ผู้สร้างวาทกรรมหลัก/ผู้ผลิตซ้ำวาทกรรม
ฝ่ายรับร่างรัฐธรรมนูญ		
1	ประชาติคือส่วนหนึ่งของประชาติไทย/ ร่วมมือลงประชาติจะได้เลือกตั้ง	พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา พล.อ.ประวิตร วงษ์สุวรรณ พล.อ.ธีรชัย นาควานิช
2	ประชาติเป็นหน้าที่ของประชาชน/ ลงประชาติเพื่อชาติ	พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา พล.อ.สมหมาย เกาภิระ สุเทพ เทือกสุบรรณ
3	ประชาติพูดได้ภายใต้กติกา	พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา พล.อ.ประวิตร วงษ์สุวรรณ วิชณุ เครืองาม สุเทพ เทือกสุบรรณ สมชัย ศรีสุทธิยากร วันชัย สอนศิริ
4	ประชาติเป็นเรื่องภายใน	ดอน ปรมัตถ์วินัย ปณิธาน วัฒนายากร มีชัย ฤชุพันธุ์
ฝ่ายไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ		
1	ประชาติไม่มีทางเลือก/ประชาติมีมติมือชก	ปริญญา เทวานฤมิตร โคทม อารียา จาตุรนต์ ฉายแสง อภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ
2	ประชาติในความเจียม/ประชาติพูดไม่ได้/ ประชาติปิดหู ปิดตา ปิดปาก	แถลงการณ์ คนส. นิรันดร์ พิทักษ์วัชระ สุนัย ผาสุก องอาจ คล้ามไพบูลย์ จาตุรนต์ ฉายแสง อภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ
3	ประชาติไม่โกง	จาตุรนต์ ฉายแสง จตุพร พรหมพันธุ์ ญัฐวุฒิ ใสยเกื้อ
4	ประชาติเพื่ออนาคต	เอกสารรณรงค์ของเอ็นดีเอ็ม รังสิมันต์ โรม วรเจตน์ ภาศิริตัน ยิงลักษณ์ ชินวัตร สมศักดิ์ ปริศนานันทกุล
5	ประชาติไม่ผ่านให้ คสช. รับผิดชอบ	ชูศักดิ์ ศิรินิล วรชัย เหมะ พิชัย นริพทะพันธุ์ จตุพร พรหมพันธุ์ รังสิมันต์ โรม

ที่มา: จากการเก็บรวบรวมข้อมูลของผู้วิจัยจากแหล่งข้อมูลหนังสือพิมพ์ (มติชน ไทยรัฐ ไทยโพสต์) ตั้งแต่วันที่ 29 มีนาคม-10 กันยายน 2559 โดยสกัดจากคำพูดที่ผู้นำทางความคิดผลิตขึ้นมาแล้วถูกนำไปอธิบายซ้ำมากที่สุด.

4.3 เครือข่ายวาทกรรมในสนามประชาชาติ

นับจาก พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา เข้ามาบริหารประเทศปี 2557 กลุ่มคนที่แสดงบทบาทอย่างเด่นชัดในการต่อต้านการเคลื่อนไหวเข้ามาของ “อำนาจนอกระบบ” ก็คือนักศึกษา ด้วยเพราะนักการเมืองและแกนนำกลุ่มการเมืองถูกคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ควบคุมตัว ศาลทหารบก ถนนวิภาวดี ตั้งแต่นาทียึดอำนาจ และยังออกคำสั่งเรียกนักการเมืองรายอื่น ๆ นักกิจกรรม และนักวิชาการหัวก้าวหน้าบางส่วนไปรายงานตัวเพิ่มเติมเพื่อจำกัดความเคลื่อนไหว ทว่าหลายคนที่ไม่ยอมไปตามคำสั่ง หรือออกมาจัดกิจกรรมต่อต้านการรัฐประหาร ได้ถูกนำตัวขึ้นสู่ศาลทหารด้วยข้อหาฝ่าฝืนประกาศ คสช. และกฎหมายอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ คสช. ยังใช้ “อำนาจพิเศษ” คอยปราบปรามบุคคลที่มี “ทัศนคติทางการเมืองไม่ตรงกับ คสช.” อย่างต่อเนื่องทั้งเรียกไปปรับทัศนคติ ส่งทหารติดตามความเคลื่อนไหวเป็นรายบุคคล ล้มกิจกรรมที่มีเนื้อหาวิพากษ์วิจารณ์รัฐชาติปัตย์ไม่เว้นกระทั่งในรั้วมหาวิทยาลัย

นิธิ เอียวศรีวงศ์ ปัญญาชนคนแรก ๆ ที่ถูกตำรวจและทหารควบคุมตัวจากงานเสวนาวิชาการด้วยเหตุผล "อาจส่งผลกระทบต่อการแก้ไขปัญหาของชาติ และเพื่อการป้องกันมิให้เกิดความแตกแยก" ระบุว่า “การเกิดขึ้นของข้อเสนองานวิชาการเป็นไปไม่ได้เลย ไม่เคยมีครั้งไหนที่ความเป็นวิชาการถูกกระทบขนาดนี้”¹⁰⁹ ส่วนสาเหตุที่เสรีภาพทางวิชาการไม่อาจแยกขาดจากเสรีภาพทางการเมืองภายใต้การปกครองของ คสช. เป็นเพราะ “การยึดอำนาจโดย คสช. ไม่ชอบธรรม จึงต้องใช้ความกล้าหาญเอาไว้”¹¹⁰

มาตรการที่รัฐบาล คสช. นำมาใช้ในช่วง “รอยต่อทางอำนาจ” นำไปสู่บรรยากาศขบเซาทางปัญญาและเสรีภาพ ทว่าได้ปลุกสำนึกร่วมของปัญญาชนในหลายสถาบันการศึกษาที่ “อยากเห็นประเทศเจริญงอกงามด้วยการปกครองในระบอบประชาธิปไตย”¹¹¹ นักศึกษาในสวนกลางและต่างจังหวัดร่วมเคลื่อนไหวและแบ่งบทกันสื่อสารเรื่องประชาธิปไตยต่อสังคม ก่อนพัฒนาสู่การ

¹⁰⁹ หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, “รายงานพิเศษ : เสรีภาพวิชาการ “ถูกคุกคาม” ไม่น้อยกว่า เสรีภาพสื่อ,” บีบีซีไทย, นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 3 พฤษภาคม 2560 <http://www.bbc.com/thai/thailand-39789488> (สืบค้นเมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม 2560).

¹¹⁰ เรื่องเดียวกัน.

¹¹¹ หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, “รายงานพิเศษ: อาวุธ(ไม่)ลับนักศึกษา กับคำถามถึง คสช.,” บีบีซีไทย, นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม 2560 <http://www.bbc.com/thai/thailand-39866936> (สืบค้นเมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม 2560).

เป็น “ชั่วตรงข้าม” ของ คสช. อย่างชัดเจน เมื่อเกิดกรณีการจับกุมนักศึกษา/นักกิจกรรม 38 คน หน้าหอศิลปวัฒนธรรมกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม 2558 ระหว่างจัดกิจกรรมรำลึก 1 ปีของการรัฐประหาร รังสิมันต์ โรม บอกว่า “พอเกิดเหตุการณ์หน้าหอศิลป์ฯ ทำให้เราไม่สามารถหยุดเคลื่อนไหวได้ เพราะรู้สึกว่แบบนั้นไม่ถูกต้อง ถูกทำร้ายร่างกายระหว่างสลายการชุมนุม ถูกดำเนินคดี วันนั้นคือจุดเริ่มต้นของอะไรหลาย ๆ อย่าง”¹¹²

เมื่อรัฐบาล คสช. ตัดสินใจจัดให้มีการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559 นักศึกษาจึงกลายเป็น “หัวหอกสำคัญ” ในการเคลื่อนไหวณรงค์ เพราะนี่คือสนามประลองกำลังกับผู้มีอำนาจที่ดีที่สุดในสายตาพวกเขา อีกทั้งในความเป็นนักศึกษานั้นมีความละเอียดอ่อน อยู่ในฐานะที่เป็นศัตรูโดยตรงได้ลำบากเพราะจะเหมือน “ผู้ใหญ่รังแกเด็ก” ทำให้การปราบปรามนักศึกษาไม่ย้งเหมือนการจัดการกับผู้นำทางความคิดกลุ่มอื่น ๆ แต่นั่นไม่ได้แปลว่าพวกเขาจะรอดจากการถูกจัดการ

4.3.1 นักศึกษาในฐานะตัวแสดงทางการเมือง

หากสังคมไทยยังมีภาพจำการเคลื่อนไหวทางการเมืองของขบวนการนักศึกษา ปัญญาชนในปี 2514 และ 2519 ด้วยการรวมกลุ่มกันในลักษณะ “เครือข่าย” และขับเคลื่อนในนามองค์กรนิสิตนักศึกษาซึ่งเป็นองค์กรขนาดใหญ่ นี่เป็นสิ่งที่เราไม่พบเห็นในความเคลื่อนไหวปี 2557-2560 เพราะนักศึกษาไม่ได้มีความเป็นเอกภาพเช่นเดิม ไม่ต้องการเคลื่อนไหวขนาดใหญ่ แต่รังสิมันต์ โรม เชื่อว่านักศึกษายังให้ความสนใจทางการเมืองอยู่ “ความสำคัญของนักศึกษาในยุคนี้คือไม่ได้ตกอยู่ภายใต้การชี้นำขององค์กรนักศึกษาส่วนกลางอีกต่อไป มันคือขบวนการนักศึกษาที่คล้าย ๆ กับการ uprising (ลุกฮือ) เกิดขึ้นกระจายไปตามที่ต่าง ๆ ในประเทศไทย”¹¹³ พร้อมระบุว่า “การควบคุมไม่ได้” และ “ความรักอิสระเสรี” คืออาวุธสำคัญของนักศึกษาในยุคนี้ เนื่องจาก คสช. ตีลไม่ได้-จัดการไม่ได้อย่างเบ็ดเสร็จหากเทียบกับผู้นำทางความคิดกลุ่มอื่น ๆ ทำให้ “นักศึกษาเป็น the last stand (ฐานที่มั่นสุดท้าย) ของการต่อสู้... นักศึกษากลายเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงของการเคลื่อนไหวต่อต้าน คสช. ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง”¹¹⁴

¹¹² เรื่องเดียวกัน.

¹¹³ เรื่องเดียวกัน.

¹¹⁴ เรื่องเดียวกัน.

ทว่าในความเป็นปัจเจกชนมีจุดเชื่อมโยงอยู่ที่อุดมการณ์ประชาธิปไตย ทำให้เกิดการเป็น “พันธมิตรแบบหลวม ๆ” โดยพวกเขาได้ประสานแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างมหาวิทยาลัยผ่านเครื่องมือสมัยใหม่ทั้งเฟซบุ๊ก แอปพลิเคชันไลน์ แอปพลิเคชันวอทแอป และนัดพูดคุยกันสม่ำเสมอเดือนละครั้ง เมื่อได้ข้อตกลงร่วมกันในระดับหนึ่งก็ประสานจัดกิจกรรม

ในช่วงการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พบว่า มีนักศึกษาอย่างน้อย 8 กลุ่มที่จัดกิจกรรมรณรงค์ต่อสาธารณะอย่างต่อเนื่อง¹¹⁵ ซึ่งแต่ละกลุ่มมีแนวทางในการขับเคลื่อนแตกต่างกัน เช่น กลุ่มที่เรียกตัวเองว่าธรรมศาสตร์เสรีประชาธิปไตย (แอลแอลทีดี - LLTD) เป็นตัวแสดงทางการเมืองที่ไม่เคยเปิดตัวสมาชิกในกลุ่มต่อสาธารณะ แต่เน้นสื่อสารการเมืองในเชิงสัญลักษณ์และการล้อเลียนในโลกออนไลน์ โดยเป็นคนกลุ่มแรกๆ ที่ออกมาชี้ให้เห็นร่างรัฐธรรมนูญในมุมที่แตกต่างจากคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ (กรธ.) กล่าวคือ เมื่อมีชัย ฤชุพันธุ์ ประธาน กรธ. แถลงเปิดร่างรัฐธรรมนูญต่อสาธารณะ วันที่ 29 มีนาคม 2559 แอลแอลทีดีก็ผลิตอินโฟกราฟฟิค “สรุปแถลงเปิดร่างรัฐธรรมนูญ” และเผยแพร่ทางเฟซบุ๊กและทวิตเตอร์ LLTD ในวันเดียวกัน หรือเมื่อสถานีวิทยุแฉกแห่งชาติ (สนช.) มีมติตั้งคำถามพ่วงประชามติ เมื่อวันที่ 7 เมษายน 2559 แอลแอลทีดีก็เผยแพร่อินโฟกราฟฟิค “อย่าตกหลุมพรางกับคำถามพ่วงตามที่เขาหลอกหลวง” ในวันรุ่งขึ้น

นอกจากนี้แอลแอลทีดียังเป็นเจ้าของแคมเปญ “Free Dolls For FREEDOM ให้ตุ๊กตาพูดแทนเรา” เพื่อสะท้อนภาพว่า “ประชามติพูดไม่ได้” จึงต้องใช้ตุ๊กตาสร้างข้อเรียกร้องแทน “ตุ๊กตาเป็นสิ่งที่ใกล้ชิดกับคน ตอนเด็ก ๆ ใครก็เล่นตุ๊กตา มันจึงเป็นตัวแทนในการพูดแทนเรา... เป็นอีกทางเลือกหนึ่งให้คนมาพูดเกี่ยวกับประชามติครั้งนี้อย่างสบายใจ” นักศึกษาแอลแอลทีดีระบุ¹¹⁶ อย่างไรก็ตามต้องยอมรับว่าสังคมไทยอาจยังไม่คุ้นชินกับความเคลื่อนไหวการเมืองผ่านวัฒนธรรมเช่นนี้ จึงมีผู้รับสิ่งที่แอลแอลทีดีต้องการสื่อสารในวงแคบเท่านั้น

ขณะที่กลุ่มที่เรียกตัวเองว่าขบวนการประชาธิปไตยใหม่ (เอ็นดีเอ็ม - NDM) มีลักษณะเป็น “แนวหน้า” (frontline) คอยเปิดประเด็นในเรื่องต่าง ๆ โดยแกนนำนักศึกษาได้เปิดหน้าชนกับผู้มีอำนาจโดยตรง และถือเป็นคนกลุ่มแรกๆ ที่ออกมารณรงค์ให้ประชาชนโหวตไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ จึงถือเป็นตัวแสดงการเมืองที่สำคัญ ทั้งในแง่ของการเป็นผู้ผลิตชุดอุดมการณ์ด้านผู้นำเสนอแนวคิดและแพร่กระจายความรู้สู่สาธารณะผ่านสื่อสิ่งพิมพ์ของเอ็นดีเอ็มอย่างน้อย 8 ชุด¹¹⁷ และยังกลายเป็นตัว “สาร” (message) เสียเอง เมื่อตกที่นั่งผู้ต้องหาคดีฝ่าฝืน พ.ร.บ. ประชามติ

¹¹⁵ ดูตารางที่ 3.8.

¹¹⁶ วรวิพัฒน์ ลามพัต, *อมรินทร์นิวส์ไลน์*, สถานีโทรทัศน์อมรินทร์ทีวี, 20 กรกฎาคม 2559.

¹¹⁷ ดูตารางที่ 3.8.

จากกรณีรณรงค์ไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นการเปิดช่องให้ผู้นำทางความคิดกลุ่มอื่น ๆ เข้ามาใช้ประโยชน์จากความเป็นนักศึกษาในการสร้างวาทกรรมต่อต้านรัฐบาล คสช. และร่างรัฐธรรมนูญในสนามประชามติ ทำให้นักศึกษากลุ่มนี้มีภาพลักษณ์ “ฝ่ายค้านของรัฐบาล คสช.” ในสนามประชามติ แม้แต่ในช่วงที่รายการโทรทัศน์จัดติเบตสาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญ เอ็นแอลดีก็ถูกสื่อโทรทัศน์ระบุชื่อให้เป็นฝ่ายค้านร่างรัฐธรรมนูญร่วมกับนักการเมืองจากพรรคเพื่อไทย¹¹⁸

“เราปฏิเสธไม่ได้ว่าคนที่เหมือนฝ่ายค้านของ คสช. คือเอ็นดีเอ็ม คือคนที่รณรงค์โหวตโน วันไหนก็ตามที่มีการพูดถึงฝ่ายเอส ถ้าคุณต้องการพูดถึงฝ่ายโน คุณต้องคุยกับเอ็นดีเอ็ม” รังสิมันต์ โรม กล่าว¹¹⁹

4.3.2 อาวุธ(ไม่)ลับของปัญญาชน กับกลไกของวาทกรรม

ภายใต้เครื่องมือทางกฎหมายที่รัฐบาล คสช. ใช้จำกัดเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นของประชาชน อีกทั้งกำลังคนและพลังทางเศรษฐกิจในมือรัฐยังมากกว่าทรัพยากรที่อยู่ในมือนักศึกษาปัญญาชน เอ็นดีเอ็มจึงต้องวางกลยุทธ์ในการสื่อสารความคิดต่อสังคม โดยใช้สถานการณ์การเมืองในภาพใหญ่ไปสนับสนุนข้อโต้แย้งที่พวกเขาตั้งไว้ แทนที่จะเปิดประเด็นใหม่ขึ้นมาเอง

แกนนำนักศึกษาเอ็นดีเอ็มเชื่อว่าพวกเขา “ปักหมุด” ได้สำเร็จในการเปิดตัวเมื่อวันที่ 6 เมษายน 2559 ด้วยการแจกเอกสารแผ่นพับ “7 เหตุผลไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ 7 สิงหาคม 59 ประชามติเพื่ออนาคต” ให้กับประชาชนที่งานสัปดาห์หนังสือแห่งชาติ ศูนย์การประชุมแห่งชาติสิริกิติ์ หน้าปกแผ่นพับดังกล่าวเป็นภาพโลโก้วงกลมสีน้ำเงิน และมีข้อความภายในว่า “VOTE NO ไม่รับ! กับอนาคตที่ไม่ได้เลือก” นอกจากนี้ยังจัดทำเสื้อยืดคอกกลมสีขาวที่สกรีนโลโก้และข้อความแบบเดียวกัน ต่อมาโลโก้สีน้ำเงินนำไปผลิตซ้ำและกลายเป็นโลโก้รณรงค์ของฝ่ายไม่เห็นด้วยกับร่างรัฐธรรมนูญ สำหรับที่มาของโลโก้โหวตโน ถอดแบบมาจากฝ่ายรณรงค์โหวตโนในการออกเสียงประชามติของชาวสกอตแลนด์เพื่อแยกตัวเป็นเอกราชจากสหราชอาณาจักรเมื่อปี 2559¹²⁰ รังสิมันต์ โรม กล่าวที่เล่นทีจริงว่า “เราได้อิเดียจากตรงนั้น ดูเหมือนเราไปลอกแบบจากฝ่ายแพ้ เราก็เลยแพ้”¹²¹ ส่วนสาเหตุที่เลือกเปิดตัวด้วยแคมเปญโหวตโน เพราะคิดว่าเมื่อจะมีการลงประชามติ

¹¹⁸ ดูลำดับที่ 7 ใน ผังออกอากาศรายการ “สาระประชามติ” จัดทำโดยไทยพีบีเอสร่วมกับ กกต. แสดงรายละเอียดไว้ในภาคผนวก ข.

¹¹⁹ เรื่องเดียวกัน.

¹²⁰ รังสิมันต์ โรม, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 4 พฤษภาคม 2560.

¹²¹ เรื่องเดียวกัน.

คนในสังคมคงไม่ได้สนใจแค่การโหวตเอส แม้ข้อมูลจากทุกภาคส่วนของรัฐไทยจะชี้ชวนให้มองไปเฉพาะทางนั้น ทว่าการห้ามไม่ให้คนรับรู้ข้อมูลอีกด้านหนึ่งกลายเป็นแรงกระตุ้นให้สังคมตั้งคำถามว่า แล้วถ้าโหวตโน ผลที่ตามมาจะเป็นอย่างไร จึงถือว่าเอ็นดีเอ็มปกป้องคุ้มครองแคมเปญได้สำเร็จ ส่วนที่เหลือก็แค่ผลิตเอกสารความเห็นออกสู่สังคมเรื่อย ๆ และประทับโลโก้โหวตโนลงไป

พร้อมชี้ว่าแผ่นพับ “12 เหตุผลที่ต้องไป VOTE NO ไม่รับ! ร่างรัฐธรรมนูญฉบับมิชชี” ที่เปิดตัว 11 เมษายน 2559 เป็นหนึ่งในตัวอย่างความสำเร็จจากการมีผู้แชร์ข้อมูลจากแฟนเพจทางเฟซบุ๊ก NDM กว่า 6 พันกว่าคน “สถานการณ์ตรงนี้แสดงให้เห็นว่ามีคนเอาข้อมูลของเราไปอ่านไปศึกษา คือสถานการณ์มันทำให้คนสงสัย ยิ่งนำเสนอข้อมูลด้านเดียว คนก็ยิ่งอยากรู้อีกด้านคืออะไร”¹²²

บรรดาสิ่งพิมพ์ที่เอ็นดีเอ็มจัดทำขึ้นในช่วงรณรงค์ออกเสียงประชามติ ร่างรัฐธรรมนูญอย่างน้อย 8 ชุด มีอยู่ 1 ชุดที่เกิดจากการ “ผลิตซ้ำ” และ “อ้างอิงความเห็นกันไปมา” คือการนำแถลงการณ์คณะนิติราษฎร์ต่อร่างรัฐธรรมนูญฉบับออกเสียงประชามติมาจัดพิมพ์และเผยแพร่ซ้ำ ส่วนอีก 7 ชุดที่เหลือ เป็นชุดความคิด/ความรู้ที่จัดทำขึ้นใหม่ หลายฉบับถูกนำไป “กระจาย” และ “หมุนเวียน” ในกิจกรรมสัมมนา/เสวนาวิชาการเกี่ยวกับร่างรัฐธรรมนูญและประชามติที่หน่วยงานต่าง ๆ จัดขึ้น โดยเฉพาะแผ่นพับ 7 เหตุผลไม่รับร่างฯ, จุลสารความเห็นแย้งคำอธิบายสาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญ เล่มที่ 2 ที่ถูก กรธ. เรียกว่า “ร่างรัฐธรรมนูญปลอม” และวารสารก้าวข้าม

แต่ที่กลายเป็นสื่อสัญลักษณ์ของผู้ร่วมอุดมการณ์ไม่รับร่างฯ คือเสื้อที่สกรีนข้อความภายในว่า “VOTE NO ไม่รับ! กับอนาคตที่ไม่ได้เลือก” ซึ่งนักวิชาการ นักศึกษา นักกิจกรรม ตลอดจนประชาชนทั่วไปที่มาร่วมกิจกรรมเสวนา ได้พร้อมใจกันสวมใส่ ถือเป็นการสื่อสารที่ชัดเจนของผู้นำทางความคิดโดยไม่ต้องพูดที่อาจนำไปสู่ผลกระทบทางกฎหมาย

ต่อมาเมื่อนักศึกษาและนักกิจกรรมรวม 13 คน ถูกจับกุมและตั้งข้อหาฝ่าฝืน พ.ร.บ. ประชามติและอื่น ๆ จากการแจกแผ่นพับ 7 เหตุผลไม่รับร่างฯ ที่จังหวัดสมุทรปราการ เมื่อวันที่ 23 มิถุนายน 2559 และนำตัวไปฝากขังไว้ที่เรือนจำพิเศษกรุงเทพ โดยมี 7 คนไม่ขอใช้สิทธิประกันตัว ผู้คนในสังคมไทยและสังคมโลกช่วยกันสื่อสาร-ส่งเสียงเรียกร้องว่าประชามติต้องมีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น สะท้อนผ่านการออกแถลงการณ์ของพรรคการเมือง ภาควิชาการ ภาคประชาสังคม และองค์กรระหว่างประเทศจำนวนมาก ขณะเดียวกันนักศึกษาปัญญาชนยังจัดกิจกรรมในเชิงสัญลักษณ์เพื่อชี้ให้เห็นว่าการรณรงค์ไม่ใช้สิ่งผิดกฎหมาย และประชามติต้องพูดได้

¹²² เรื่องเดียวกัน.

จึงถือว่านักศึกษาเอ็นดีเอ็มทั้ง 7 คนได้ใช้เสรีภาพที่หายไปของตนเอง กระตุ้นให้บุคคลอื่นกล้าแสดงความคิดเห็น และกล้าใช้สิทธิเสรีภาพของตน

อย่างไรก็ตามกระแสตื่นตัวที่เกิดขึ้นในช่วงประชาคม มุ่งวิพากษ์วิจารณ์ที่ตัวกระบวนการประชาคม โดยที่เนื้อหาร่างรัฐธรรมนูญก็ยังไม่ใช้สิ่งที่อภิปรายได้เป็นการทั่วไป อีกทั้งรัฐไทยยังเดินหน้าจับกุมดำเนินคดีกับนักศึกษาและนักกิจกรรมอีกหลายคน จากการแจกเอกสารรณรงค์ไม่รับร่างฯ ของเอ็นดีเอ็ม ตามที่ผู้วิจัยแสดงรายละเอียดไว้ในบทที่ 3 สุดท้ายชุดความรู้เกี่ยวกับข้อถ้อย-ข้อมูลด้านลบของร่างรัฐธรรมนูญก็ส่อไปไม่ถึงสังคม แม้แต่ในฝ่ายรณรงค์ไม่รับร่างฯ ก็ยังรณรงค์ให้ไม่รับร่างฯ เพราะกระบวนการประชาคมไม่ชอบธรรม

4.3.3 ความขัดแย้งทางความคิดในขบวนการปัญญาชน เกิดกระแส “โหวตโน” หรือ “โนโหวต”

นักวิชาการ นักศึกษา นักกิจกรรม และนักการเมืองฝ่ายไม่รับร่างรัฐธรรมนูญต่างเป็นแนวร่วมของกันและกันในการรณรงค์ไม่รับร่างฯ โดยได้เผยแพร่ชุดความรู้และความคิดออกสู่สังคม ซึ่งถือเป็นการสร้างกลุ่มประวัติศาสตร์ (historical bloc) ตามทฤษฎีของกรัมสกี อย่างไรก็ตามในช่วงท้ายปัญญาชนในฝ่ายอุดมการณ์ด้านได้แตกออกเป็น 2 กระแส ระหว่างกลุ่มที่รณรงค์ให้ไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ หรือโหวตโน กับกลุ่มที่แสดงตัวว่าไม่ขอไปใช้สิทธิออกเสียงลงประชามติ หรือโนโหวต เพราะเห็นว่ากระบวนการประชาคมที่บิดเบี้ยวไม่อาจนำไปสู่ร่างรัฐธรรมนูญที่ดีได้ ดังนั้นไม่ควรไปร่วมสังฆกรรมในกระบวนการนี้

วรเจตน์ ภาคีรัตน์ อาจารย์กลุ่มนิติราษฎร์ อธิบายปรากฏการณ์ “2 กระแส” โดยเปรียบเปรยการลงประชามติเป็นการแข่งขันขมขม มีฝ่ายแดงกับฝ่ายน้ำเงิน “ฝ่ายน้ำเงินขกได้เต็มที่ใช้อาวุธได้ทุกอย่าง ในขณะที่ฝ่ายแดงต้องชกแบบปิดตาข้างหนึ่ง ใช้หมัดได้ข้างเดียว แล้วเกิดการถกเถียงกันว่ากติกาแบบนี้ไม่น่าลงแข่ง เพราะไม่ยุติธรรม อีกฝ่ายหนึ่งก็บอกว่าให้ขึ้นไปชกเพื่อพิสูจน์ถามว่าถ้าขึ้นชกแล้วแพ้บนกติกาที่ไม่เป็นธรรมจะถือเป็นความพ่ายแพ้หรือ แล้วคนที่ชนะจะถือเป็นชัยชนะที่เป็นธรรมหรือไม่ การเข้าแข่งขันไม่ได้หมายความว่าขอมารับกติกาที่ไม่เป็นธรรม เพราะการออกแบบกติกาจะเป็นตัวกำหนดความชอบธรรมที่เหลือคือคนที่เข้าแข่ง วันหนึ่งถ้ามีกติกาที่เป็นธรรมเกิดขึ้นใหม่ ก็ลงแข่งใหม่ได้ ถ้าชนะจึงถือเป็นชัยชนะที่แท้จริง”¹²³ พร้อมยืนยันว่าการออกไปใช้สิทธิลงประชามติของตนเอง

¹²³ “ลงประชามติ ส่อแววยกเลิก เชื่อว่าผลจะแพ้ยับ ต่างฟันธงมีล้มโต๊ะ,” ไทยรัฐ, 5 มิถุนายน 2559, 1.

ต่างจากสัญลักษณ์ ศิวรักษ์ หรือ ส.ศิวรักษ์ ปัญญาชนสยาม โพสต์ข้อความในเฟซบุ๊ก “Sulak Sivaraksa” ว่าจะไม่ไปลงคะแนน เพราะเหตุว่าคสช. เป็นเผด็จการทหาร แล้วให้นิตยบริการที่รับใช้เผด็จการมาร่างรัฐธรรมนูญ “รัฐธรรมนูญฉบับนี้จะหาสาระที่เป็นประชาธิปไตยไม่ได้เลย แม้ไปลงคะแนนไม่เห็นด้วย ก็เท่ากับเรายอมรับคสช. ผมจึงปฏิเสธที่จะร่วมสังฆกรรมกับ คสช. ด้วยประการใด ๆ ทั้งสิ้น” เช่นเดียวกับ จิตรา คชเดช ที่เคยรณรงค์ไม่รับร่างฯ ก็ได้มาเปลี่ยนจุดยืนในช่วงท้ายโดยประกาศโนโหวต และสงวนสิทธิไม่รับผลการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ¹²⁴

จาตุรนต์ ฉายแสง แกนนำพรรคเพื่อไทย ผู้มีประสบการณ์รณรงค์โนโหวตโนทั้งในคราวประชามติปี 2550 และ 2559 สรุปบทเรียนย้อนหลังว่าถ้ามองย้อนกลับไปก็ต้องดำเนินการแบบเดิม แต่วิธีคิดแบบจิตรา คชเดช “อาจจะถูกกว่า แต่ไม่ถูกนัก” เขาจึงชวนฝ่ายประชาธิปไตยขบคิดว่าหากในอนาคตมีประชามติภายใต้เงื่อนไขคล้าย ๆ เดิม ควรทำอย่างไร “ถ้าเป็นเกมแบบเดิมมันไม่ได้ ลองไม่ไปเลยอาจจะดีกว่า และอันหนึ่งที่พิสูจน์เหมือนกันว่าความคิดที่ต้องรณรงค์ให้คนไปลงคะแนนไม่เห็นชอบ มันมีส่วนไม่ถูกอย่างหนึ่งคือมันอยู่บนพื้นฐานความเข้าใจและคาดการณ์ว่ามีโอกาสชนะ ทั้ง ๆ ที่ไม่มีเลย เราเข้าใจผิดกันหมด และไม่เข้าใจว่ามาตรการของฝ่ายรัฐจะเข้มข้นและมีผลขนาดนี้ กลายเป็นคนอ่อนหัด ไม่รู้ว่าประชาชนคิดอย่างไร”¹²⁵ ดังนั้นถ้าคนไปใช้สิทธิน้อย ก็จะทำให้ฝ่ายรัฐมีภาระต้องรับผิดชอบเพิ่ม

แต่สำหรับแกนนำนักศึกษาเอ็นดีเอ็ม ยืนยันว่า ถ้าย้อนกลับไปได้ ก็จะทำแบบเดิม เพราะคิดในเชิงยุทธศาสตร์ หากโหวตโนชนะ มันให้ผลลัพธ์ที่มีมูลค่ามหาศาลกับฝ่ายประชาธิปไตย “วันนั้นมันคือการพนัน จะชนะหรือแพ้เท่านั้นเอง ซึ่งไม่มีใครรู้ คสช. ก็ไม่มั่นใจ ถ้าดูจากที่ คสช. ทำไม่มั่นใจมาก ๆ เพราะถ้าเขามั่นใจ เขาจะไม่จับพวกเรา”¹²⁶ นอกจากนี้ยังคิดเรื่องอำนาจของประชาชนในการสถาปนารัฐธรรมนูญ บางคนบอกว่ากติกาไม่ถูกต้อง ซึ่งเชื่อว่าประชาชนก็เห็นอยู่แล้ว บางคนบอกว่าอย่างไรฝ่ายโหวตโนก็แพ้ จะไปรับรองกระบวนการทำไม แต่เราต้องเชื่อมั่นในประชาชน และไม่ได้หมายความว่าประชาชนจะเลือกแบบนี้ตลอดไป วันข้างหน้าอาจจะเปลี่ยนก็ได้ “ว่าตามหลักการ คนที่ไม่ออกไปโหวต (โนโหวต) ไม่สามารถบอกได้ว่าสนใจจริง ๆ ดังนั้นเวทีแบบนี้ถ้า

¹²⁴ โคทม อารียา, ‘อมร’พร้อมขึ้นเวทีแจจ’รธน.’ รอคำเชิญดีเบต นศ.11สถาบันจีเปิดกว้าง,” มติชน, 18 กรกฎาคม 2559, 1.

¹²⁵ จาตุรนต์ ฉายแสง, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, โรงแรมเซ็นทารา แกรนด์ แอท เซ็นทรัลพลาซ่า ลาดพร้าว, 10 เมษายน 2560.

¹²⁶ รังสิมันต์ โรม, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 4 พฤษภาคม 2560.

มี เราต้องคว่ำ จะไม่เป็นธรรมอย่างไรก็แล้วแต่ แต่ตราบไต่ที่ปลายปากกาอยู่ที่ประชาชน ไม่ได้มีการ
โก่งอย่างเห็นได้ชัด ก็ต้องรณรงค์ ต้องไปโหวต”¹²⁷

ประเด็นนี้เป็นสิ่งที่ฝ่ายประชาธิปไตยน่าจะต้องขบคิดอย่างจริงจัง โดยเฉพาะเมื่อ
เจตนารมณ์ของคณะรัฐประหารชัดเจนว่าต้องการใช้กระบวนการประชามติสร้างความชอบธรรม
ให้กับร่างรัฐธรรมนูญ

4.4 การต่อสู้ของอุดมการณ์หลักและอุดมการณ์ด้าน

อุดมการณ์คือคำอธิบายถึงหลักการอันเป็นเงื่อนไขสำคัญสุดในความสัมพันธ์ของ
สิ่งต่าง ๆ อันก่อให้เกิดปรากฏการณ์นานาชนิด โดยเฉพาะปรากฏการณ์ทางสังคม ลึกลงไปถึงชีวิตและ
ความคิดของคนในสังคมว่าล้วนสะท้อนเงื่อนไขที่อุดมการณ์อธิบายไว้ ในขณะที่อุดมการณ์อ้างว่า
สามารถอธิบายความสัมพันธ์อันสลับซับซ้อนเงื่อนไขได้ทุกเงื่อนไข จึงแบ่งแยก “พวกเรา”
กับ “พวกเขา” ได้ชัดเจน¹²⁸ ทว่าอุดมการณ์เป็นนามธรรม จะเห็นก็ต่อเมื่อแสดงออกมาในปฏิบัติการ
ที่เป็นรูปธรรมต่าง ๆ จึงเป็นภาระของปัญญาชนในฐานะ “ผู้เชี่ยวชาญในการสร้างความชอบธรรม”
ที่ต้องสร้างแนวร่วม พร้อม ๆ กับทำลายกลุ่มแนวร่วมของปัญญาชนที่สังกัดกลุ่มอื่น ซึ่งก็คือการต่อสู้
ทางอุดมการณ์นั่นเอง หากหน้าที่ของสมาชิกในองค์กร “แม่น้ำ 5 สาย” คือการรักษาและรับใช้ระบบ
อำนาจของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) หรือที่อันโตนิโอ กรัมซี เรียกว่าอุดมการณ์หลัก
บรรดาผู้นำทางความคิดที่ไม่ใช่หน่วยงานภาครัฐจึงอยู่ในฐานะอุดมการณ์ด้าน คอยออกมา
วิพากษ์วิจารณ์กระบวนการประชามติร่างรัฐธรรมนูญซึ่งตกอยู่ภายใต้อิทธิพลครอบงำของรัฐบาล
คสช. เพื่อทำลายอุดมการณ์นั้นทีละจุดและพยายามนำเสนอสิ่งที่ดีกว่า ต่างฝ่ายต่างสร้างวาทกรรม
เพื่อทำให้คนส่วนใหญ่ยอมรับในวาทกรรมของตน เพราะนั่นหมายถึงผลการลงประชามติรับหรือไม่รับ
ร่างรัฐธรรมนูญ

เมื่อพิจารณาวาทกรรมในสนามประชามติที่ฝ่ายรัฐบาล คสช. กับนักศึกษาปัญญาชน
สร้างขึ้น จะพบทั้งความเหมือนและแตกต่างกัน โดยโครงร่างความคิดมีองค์ประกอบ 5 ส่วน

¹²⁷ เรื่องเดียวกัน.

¹²⁸ นิธิ เอียวศรีวงศ์, “การเมืองเชิงอุดมการณ์,” ใน *เบี้ยไล่ขุน* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2554),
193-194.

เหมือนกัน ได้แก่ ภารกิจ ผู้นำ พันธมิตร ศัตรู และผู้ทรยศ¹²⁹ ทั้ง 2 ฝ่ายต่างกำหนดให้การนำประชาธิปไตยกลับคืนสู่ประเทศไทยเป็นภารกิจหลัก ทว่าได้สร้างคำอธิบายที่แตกต่างกันสุดขั้ว เพราะระบอบคสช. คือการทำให้กระบวนการจัดการเป็นไปด้วยความสงบเรียบร้อยเพื่อให้ได้มาซึ่งรัฐธรรมนูญ และนำไปสู่ “ประชาธิปไตยที่ดีกว่า” พยายามดึงประชาชนมาร่วมภารกิจนี้ โดยระบุว่าเป็นหน้าที่ที่คนไทยทุกคนต้องร่วมกันไปลงประชามติ ขณะที่นักศึกษาปัญญาชนเห็นว่าควรใช้ประชามติเป็นจุดเริ่มต้นในการคืนประชาธิปไตยให้ประเทศ ไม่ว่าผู้มีอำนาจรัฐหรือประชาชนทั่วไปย่อมมีสิทธิและเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นต่อร่างรัฐธรรมนูญอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน ซึ่งเป็นการกระตุ้นให้คนไทยตั้งคำถามต่อร่างรัฐธรรมนูญและตรวจสอบกระบวนการประชามติมากกว่าเชื่อฟังคำบอกเล่าจากฝ่ายรัฐ

การอ้างถึงประชาธิปไตยในนิยามที่แตกต่างกันทั้งจังหวะเวลาและวิธีการได้มา ทำให้ผู้นำทางความคิดทั้ง 2 ฝ่ายมีศัตรูคนละคน ในทัศนะของนักศึกษา อำนาจดิบ (hard power) ที่ระบอบ คสช. ใช้แทรกแซงกระบวนการประชามติคือศัตรูของประชามติ เพราะทำให้กระบวนการนี้บิดเบี้ยวไปจากสิ่งที่ควรเป็น แต่ คสช. พยายามสร้าง “ความเป็นอื่น” ให้กับนักศึกษาด้วยการผลักให้เป็นกลุ่มคนใน “ระบอบทักษิณ” เพราะ “อดีตที่น่ากลัว” คือวาทกรรมสำคัญที่ คสช. ใช้โน้มน้าวให้ประชาชนไปออกเสียงประชามติ ดังนั้นคนที่ฝักใฝ่ระบอบทักษิณ คนที่เคลื่อนไหวก่อให้เกิดความไม่สงบทางการเมือง จึงถือเป็น “ผู้ทรยศชาติ” ขณะที่นักศึกษาชี้ให้เห็นว่า “อนาคตที่น่ากลัว” ต่างหากที่คนไทยควรพิจารณา เพราะถ้าร่างรัฐธรรมนูญฉบับมีชัยผ่านประชามติจะเป็นการสถาปนาอำนาจเผด็จการภายใต้ “ระบอบ คสช.” ให้คงอยู่กับสังคมไทยต่อไป ซึ่งผู้วิจัยได้แสดงรายละเอียดประชามติ 2 ขั้วความคิดไว้ในตารางที่ 4.3

¹²⁹ ในการเปรียบเทียบองค์ประกอบของประชามติ 2 ขั้ว ผู้วิจัยได้ถอดแนวทางการศึกษาของประจักษ์ ก้องกีรติ เรื่ององค์ประกอบของชาตินิยม 2 กระแส ใน *และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ* การเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาและปัญญาชนก่อน 14 ตุลาฯ, พิมพ์ครั้งที่ 2. (นนทบุรี: ฟาเดียวก้น, 2556), 304-306.

ตารางที่ 4.3 องค์ประกอบของประชามติร่างรัฐธรรมนูญแบบ “แม่น้ำ 5 สาย” เทียบประชามติร่างรัฐธรรมนูญแบบนักศึกษาปัญญาชน

องค์ประกอบ	แม่น้ำ 5 สาย	นักศึกษาปัญญาชน
ภารกิจ	นำชาติกลับคืนสู่ความเป็นประชาธิปไตย	นำชาติกลับคืนสู่ความเป็นประชาธิปไตย
ผู้นำ	รัฐบาล คสช.	นักศึกษา
พันธมิตร	กปปส.	พรรคการเมือง นปช. ภาคประชาชน องค์การระหว่างประเทศ
ศัตรู	ระบอบทักษิณ	ระบอบ คสช.
ผู้ทรยศ	ผู้ฝึกฝันทักษิณ ผู้เคลื่อนไหวก่อความไม่สงบทางการเมือง	ผู้ฝึกฝฝเผด็จการทหาร

เมื่อชัยชนะในสนามประชามติเป็นสิ่งที่ฝ่ายอุดมการณ์หลักและอุดมการณ์ด้านต้องช่วงชิง ในช่วงโค้งสุดท้ายก่อนเข้าคูหา จึงปรากฏความเคลื่อนไหวของผู้นำในทั้ง 2 ระบอบ โดยฝ่าย พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา แต่งเครื่องแบบทหารประกาศรับร่างรัฐธรรมนูญ ซึ่งถูกตีความว่าเป็นการ “ให้สัญญาณที่ชัดเจน” แก่ระดับปฏิบัติ และมีผลต่อจิตวิทยาของมวลชน เพราะแม้แต่มีชัย ฤชุพันธุ์ ยังบอกว่า ไม่เคยแน่ใจเลยว่าจะชนะในสนามประชามติ “มัน 50-50 จนถึงวันจริง วันจริงเดินไปดูยังตกใจเลยว่าเออเนี่ย ในเขตทหารยังแพ้เลย เราก็ใจหายแล้ว เอ๊ะ! มันยังงี้กัน เพราะก่อนหน้านี้มันมีข่าวมาว่าทหารเขาสั่งให้วางเฉย นายกฯ ถึงต้องออกมาว่าแสดงว่าไม่จริง”¹³⁰ พร้อมยอมรับว่าการประกาศจุดยืนของหัวหน้า คสช. มีผลต่อการตัดสินใจของประชาชน “ในเมื่อเขารักเขาชอบนายกฯ นายกฯ พูดเขาก็ฟัง”¹³¹ ความเห็นนี้สอดคล้องกับ พล.อ.สนธิ บุญยรัตกลิน ที่ระบุว่าต้องยอมรับว่าประเทศไทยกับทหารยังไปด้วยกันอยู่... เพราะคนอีสานเป็นทหารร้อยละ 75 ของกองทัพ¹³²

ส่วนผู้นำอีกฝ่ายที่ออกมาประกาศจุดยืนคนละขั้วด้วยการไม่รับร่างรัฐธรรมนูญคือ ทักษิณ ชินวัตร แม้เคยมีฐานเสียงที่แข็งแกร่งในภาคเหนือและอีสาน แต่ผลประชามติที่ออกมาพบว่าประชาชนส่วนใหญ่ในภาคเหนือโหวตรับร่างฯ ส่วนภาคอีสานแม้คะแนนไม่รับร่างฯ สูงกว่า แต่ก็แพ้-

¹³⁰ มีชัย ฤชุพันธุ์, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, รัฐสภา, 22 มีนาคม 2560.

¹³¹ เรื่องเดียวกัน.

¹³² พล.อ.สนธิ บุญยรัตกลิน, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, สโมสรทหารสื่อสาร แยกวังแดง, 31 สิงหาคม 2559, 31 สิงหาคม 2559.

ชนะห่างกันไม่ถึงร้อยละ 3¹³³ และเชื่อกันว่าการประกาศจุดยืนของทักษิณทำให้คะแนนรับร่างฯ ในภาคใต้ถล่มทลาย หัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์อธิบายว่า “ในฐานะเสียงของพรรคประชาธิปัตย์มีจำนวนไม่น้อยที่มองว่าการลงประชามติกลายเป็นการต่อสู้ระหว่างสถานภาพปัจจุบันฝ่ายหนึ่ง กับ นปช. อีกฝ่ายหนึ่ง และไม่ประสงค์ไปอยู่ฝ่ายเดียวกับ นปช. แต่ผมบอกว่าอยากให้ดูที่เนื้อหา ร่างรัฐธรรมนูญ แต่เมื่อเขาตัดสินใจอย่างนั้นก็เข้าใจได้ และไม่แปลกใจที่พื้นที่ฐานเสียงตัดสินใจเช่นนั้น”¹³⁴ ทว่าประธาน นปช. ชี้ว่าทักษิณไม่ได้อยู่ในฐานะผู้ทำให้คะแนนพลิกได้ ไม่มีนัยสำคัญ เพราะประเด็นที่ทักษิณพูดไม่มีอะไรใหม่ คนอื่นเคยให้ความเห็นไปหมดแล้ว เพียงแต่ต้องการอธิบายตามหลักการ “คุณทักษิณคงต้องการสื่อสารเพื่อให้เกิดความตื่นตัว เพราะเชื่อว่าถ้าคนไปใช้สิทธิมาก ๆ ประชาชนจะไม่รับ จึงพูดเพื่อกระตุ้น”¹³⁵

นอกจากทักษิณ ยังมีบุคคลระดับอดีตนายกรัฐมนตรีอีก 3 คนที่แสดงเจตนารมณ์ไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ ทั้งที่เวลาลงสู่สนามเลือกตั้ง พวกเขาคือคู่แข่งชั้นที่ยืนคนละข้าง ทำให้เกิดภาวะ “แนวร่วมมุกกลับ” ขึ้นในสนามประชามติครั้งนี้ ท่ามกลางกระแสข่าวว่ามีคำแนะนำจากเอกอัครราชทูตประเทศในแถบยุโรปที่เดินสายพบปะพูดคุยกับพรรคการเมืองต่าง ๆ เสนอแนวคิดให้ฝ่ายการเมืองจับมือกันปฏิเสธอำนาจของทหาร เกี่ยวกับเรื่องนี้ จาตุรนต์ ฉายแสง ยอมรับว่ามีการพูดคุยกันจริง แต่ไม่ถึงขั้นเสนอจนผลักดันสำเร็จ แต่พรรคประชาธิปัตย์คงคำนวณแล้วเกรงจะเสียคะแนนจากฝ่ายประชาธิปัตย์ จึงต้องออกมาแสดงจุดยืน¹³⁶ โดยอดีตนายกรัฐมนตรีได้แสดงจุดยืนต่อร่างรัฐธรรมนูญไว้ ดังนี้

¹³³ ผลการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559 แสดงรายละเอียดไว้ในภาคผนวก ผ.

¹³⁴ อภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, พรรคประชาธิปัตย์, 10 สิงหาคม 2559.

¹³⁵ จตุพร พรหมพันธุ์, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, ศูนย์การค้าอิมพีเรียล เวิลด์ ลาตพรวัว, 28 กันยายน 2559.

¹³⁶ จาตุรนต์ ฉายแสง, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, โรงแรมเซ็นทารา แกรนด์ แอท เซ็นทรัลพลาซ่า ลาตพรวัว, 10 เมษายน 2560.

รัฐธรรมนูญที่ได้รับการสนับสนุนโดยกองทัพ จะส่งผลให้อำนาจของรัฐบาลทหารมีความคงทนถาวร และจะเป็นไปไม่ได้เลยที่รัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งในอนาคตจะบริหารงาน” และร่างรัฐธรรมนูญดังกล่าวเป็น “ฝันร้ายที่มีแต่ความขัดแย้งและความสับสน - ทักษิณ ชินวัตร, 4 สิงหาคม 2559¹³⁷

รัฐธรรมนูญที่จะประกาศใช้เป็นกติกาถาวร ต้องเอื้อให้ประเทศก้าวพ้นจากสภาพปัญหาปัจจุบันได้ มีโจทย์สำคัญ 3 ข้อคือ ปัญหาทิศทางการพัฒนาประเทศ ความขัดแย้งในสังคม และการทุจริตคอร์รัปชัน ยืนยันว่ารัฐธรรมนูญต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วมกำหนดทิศทางประเทศ ได้รับการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพและสวัสดิการเพื่อเป็นหลักประกันว่าคนอ่อนแอ ด้อยโอกาสและยากจนที่สุด จะมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ทำให้ประเทศและเศรษฐกิจชาติเข้มแข็งยั่งยืน มีการกระจายอำนาจ... ร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ไม่ตอบโจทย์ประเทศทั้งสามข้อ... จึงไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ” – อภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ, 27 กรกฎาคม 2559¹³⁸

ผมเห็นว่ารัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสำคัญเกี่ยวกับโครงสร้างอำนาจและความสัมพันธ์ทางอำนาจ เป็นสิ่งที่หัวหน้าพรรคได้แสดงทัศนะว่า มีจุดไหนที่เห็นด้วย ไม่เห็นด้วย ประชาธิปไตยเป็นหัวใจสำคัญ เราก้าวมาไกลแล้วไม่มีสิทธิถอยหลัง มีแต่เดินหน้า หัวหน้าพรรคแสดงจุดยืนแทนเรา จึงขอให้ทุกคนให้กำลังใจด้วย” – ชวน หลีกภัย, 3 สิงหาคม 2559¹³⁹

รัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดมีความสำคัญในการกำหนดรูปแบบการปกครองประเทศ ต้องเป็นประชาธิปไตยที่ยอมรับอำนาจการตัดสินใจของประชาชน การให้สิทธิเสรีภาพ และสิ่งที่ประชาชนพึงจะได้รับ รวมถึงการกำหนดการถ่วงดุลระหว่างอำนาจต่าง ๆ ไว้

¹³⁷ แถลงการณ์ทักษิณ ชินวัตร ส่งถึงสำนักข่าวรอยเตอร์, อ้างถึงใน “ปชป.ไล่กปปส.รับรธน.-ออกไป ชัดจุดยืน-ต้องพ้นพรรคเพื่อกบฏด้าวสามล้อ,” มติชน, 5 สิงหาคม 2559, 1.

¹³⁸ “มาร์ค’ โขว์จุดยืน ไม่รับรธน. ฉะไม่ตอบโต้,” ไทยรัฐ, 28 กรกฎาคม 2559, 1.

¹³⁹ “ประชามติ รธน. กกต.แจงไม่เกิน3ท่รู้ผล ยันโซว์นับคะแนนทั่วประเทศ,” ไทยรัฐ, 4 สิงหาคม 2559, 1.

อย่างเหมาะสม และรัฐบาลตามรัฐธรรมนูญต้องสามารถแก้ปัญหาให้พี่น้องประชาชนได้จากการติดตามการยกร่างและสาระของร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้มาตลอด เห็นว่าร่างรัฐธรรมนูญมิได้เป็นไปตามแนวทางดังกล่าว จึงไม่เห็นชอบกับร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ และไม่เห็นชอบคำถามพ่วง - ยิ่งลักษณ์ ชินวัตร, 2 สิงหาคม 2559¹⁴⁰

เป็นที่น่าสังเกตว่าคำพูดของตัวแสดงหลักทางการเมืองได้ครอบงำให้สังคมไทยตกอยู่ภายใต้ความเชื่อที่ว่าคนส่วนใหญ่น่าจะอยู่ในฝ่ายไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ และสร้างความหวั่นไหวให้กับรัฐบาล คสช. สะท้อนผ่านคำสั่งให้วิทยากรกระบวนการลงพื้นที่พบปะประชาชนเข้มข้นขึ้น แต่ถึงที่สุดแล้วคำพูดของนักการเมืองกลับไม่สามารถชี้นำประชาชนที่เป็นฐานเสียงดั้งเดิมได้จริง เมื่อผลการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญมีประชาชนให้ความเห็นชอบถึง 16.8 ล้านเสียง (คิดเป็นร้อยละ 61.35) ต่อไม่เห็นชอบ 10.5 ล้านเสียง (คิดเป็นร้อยละ 38.65) ในจำนวนนี้พบว่ามีเพียง 23 จังหวัดที่ลงมติคว่ำร่างรัฐธรรมนูญ โดยมาจากภาคอีสานซึ่งเป็นฐานเสียงหลักของพรรคเพื่อไทย 15 จังหวัด ภาคเหนือ 5 จังหวัด ซึ่งมีจังหวัดเชียงใหม่บ้านเกิดของทักษิณและยิ่งลักษณ์ ชินวัตร รวมอยู่ด้วย ส่วนในพื้นที่ภาคใต้ซึ่งเป็นพื้นที่ครอบครองของพรรคประชาธิปัตย์มายาวนาน ปรากฏว่าคะแนนรับร่างฯ ถล่มทลาย ยกเว้นใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ซึ่งเป็นพื้นที่ละเอียดอ่อนที่คะแนนไม่รับร่างฯ สูงกว่า นอกจากนี้ 3 จังหวัดนี้ยังมีจำนวนบัตรเสียมากที่สุดด้วย ขณะที่ภาคกลางซึ่งบางส่วนเป็นฐานที่มั่นหลักของพรรคชาติไทยพัฒนา โดยแกนนำสำคัญได้ประกาศ “ตายเป็นตายไม่รับร่างฯ” แต่ผลประชามติก็ยังออกมาแบบเห็นชอบยกภาค¹⁴¹

4.4.1 ปัจจัยชี้ขาดชัยชนะ คสช. ในสนามประชามติ กับความพ่ายแพ้ที่ชายแดนใต้

ประเด็นที่น่าพิจารณาคือเหตุใดคะแนนเสียง “เห็นชอบ” ถึงทิ้งขาดคะแนน “ไม่เห็นชอบ” ทั้งในส่วนของการร่างรัฐธรรมนูญและคำถามพ่วง บทเรียนที่ถูกสรุปโดยผู้นำทางความคิดทั้งฝ่ายรับ-ไม่รับร่างรัฐธรรมนูญตรงกันว่า “ประชาชนไม่รู้เนื้อหาหรือสาระร่างรัฐธรรมนูญทั้งหมด” แต่ร้อยละ 61.35 ที่ออกไปโหวตรับร่างฯ น่าจะตัดสินใจจากจุดที่ตัวเองสนใจและพอใจ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการปฏิรูป หรือเรื่องสิทธิประโยชน์ต่าง ๆ ที่จะได้รับจากร่างรัฐธรรมนูญ¹⁴² ตรงนี้สะท้อนว่าการวาง

¹⁴⁰ “แก๊งบิธรธน.เจอข้อหาช่องโหว่ บิ๊กตุ๋นยันไม่กังวล!ต้องอยู่ตามโรดแมป,” ไทยรัฐ, 3 สิงหาคม 2559, 1.

¹⁴¹ ดูรายละเอียดในภาคผนวก ผ.

¹⁴² มีชัย ฤชุพันธุ์, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, รัฐสภา, 22 มีนาคม 2560.

กลยุทธ์การสื่อสารเป็นจุด ๆ ของ กรธ. สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงที่ว่าหากคนสนใจเรื่องอะไรก็จะมีข้อสรุปไปด้วยเหตุผลแบบนั้นแล้ว

นอกจากเนื้อหา “บริบทที่ถูกสร้างขึ้นอย่างเป็นระบบ” มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการตัดสินใจของประชาชน โดยเชื่อกันว่าคะแนนโหวตรับร่างฯ มาจากปัจจัยอย่างน้อย 4 ประการ ซึ่งทุกปัจจัยล้วนสัมพันธ์กับกลยุทธ์ในการสื่อสาร และวาทกรรมที่ถูกประกอบสร้างขึ้น

ประการแรก ความไว้วางใจและนิยมชมชอบในตัวผู้นำ คสช. ท่ามกลางความรู้สึกเบื่อหน่ายการเมืองก่อนการรัฐประหารปี 2557 ซึ่งฝ่ายอุดมการณ์หลักจับอารมณ์ของสังคมได้ดีกว่า จึงส่ง วาทกรรม “รัฐธรรมนูญฉบับปราบโกง” ออกสู่สาธารณะ เพื่อตอกย้ำว่าร่างรัฐธรรมนูญนี้จะช่วยสกัดกั้นนักการเมืองทุจริตไม่ให้กลับเข้าสู่ระบบการเมือง

ประการที่ 2 ความรู้สึกในเชิงลบจากความกังวลว่าอาจเกิดความไม่สงบวุ่นวายขึ้นหากร่างรัฐธรรมนูญถูกคว่ำในขั้นประชามติ ซึ่งสัมพันธ์กับการรณรงค์ของภาครัฐที่สร้างและสะสมความรู้สึกกลัวความไม่สงบขึ้นและเกิดผลเสียต่อเศรษฐกิจของประเทศชาติ ประเด็นนี้ส่งผลต่อความรู้สึกนึกคิดของประชาชนมากหลังผ่านเหตุการณ์ชุมนุมใหญ่ทางการเมืองปี 2552, 2553 และ 2557 แม้แต่ พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา ก็ยังยอมรับว่าประชาชนที่ไปโหวตรับร่างฯ เพราะ “อยากเห็นบ้านเมืองสงบปลอดภัยเรียบร้อย”¹⁴³

ประการที่ 3 ความรู้สึกในเชิงลบจากความต้องการให้รัฐบาล คสช. พ้นไปโดยเร็ว และมีรัฐบาลที่มาจากทางเลือกตั้งตามระบอบประชาธิปไตย ซึ่งอาการ “อยากเลือกตั้ง” นี้เกิดขึ้นทั้งในหมู่ประชาชนและนักการเมือง นอกจากพรรคประชาธิปัตย์ที่ความเห็นแตกออกเป็น 2 กระแสอย่างชัดเจนคือ สายหัวหน้าพรรคกับสาย กปปส. ในพรรคเพื่อไทยก็มี 2 กระแสเช่นกัน ระหว่างฝ่ายที่ต้องการให้มีการเลือกตั้งโดยเร็วกับฝ่ายที่ต้องการคว่ำร่างรัฐธรรมนูญ แม้ฝ่ายรับร่างฯ ในพรรคเพื่อไทยไม่ปรากฏตัวต่อสาธารณะชัดเจน แต่มีผลต่อภาคปฏิบัติซึ่งสอดคล้องกับสภาพลำบากอันตรายนที่นักการเมืองในชั่วอานาจเก่าเผชิญอยู่ “มันจะมีพวกที่คิดว่าเอาเถอะยอม ๆ ไป ถ้าเลือกตั้งแล้วจะดีขึ้นยังพูดได้ ยังมีสิทธิกลับมาเป็นอะไรหลายอย่าง และมีพวกที่คิดว่าออกแรงก็ยาก อันตรายนก็อันตรายนได้เลือกตั้งก็ดีเหมือนกัน จะได้จบ และมีพวกที่คอยตามน้ำ เพราะเขาไม่เข้าใจว่านี่คือการต่อสู้เพื่อประชาธิปไตย”¹⁴⁴ นอกจากนี้ทหารที่กระจายลงหมู่บ้านต่าง ๆ ยังสื่อสารอย่างไม่เป็นทางการว่า

¹⁴³ “"ประยุทธ์"ฟันธงพ.ย.ปี60ปชช.ได้เลือกตั้ง อ่อนเหินอ-อีสานไม่รับก็รัก,” ไทยรัฐ, 10 สิงหาคม 2559, 1.

¹⁴⁴ จาตุรนต์ ฉายแสง, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, โรงแรมเซ็นทารา แกรนด์ แอท เซ็นทรัลพลาซา ลาดพร้าว, 10 เมษายน 2560.

“ถ้าร่างรัฐธรรมนูญผ่าน พวกผมจะได้ไปเสียที”¹⁴⁵ เมื่อความรู้สึกว่าถ้าเลือกตั้งแล้ว อะไร ๆ จะดีขึ้น ผสมผสานกับความรู้สึกกังวลว่าหากร่างรัฐธรรมนูญถูกตีตกจะเกิดความวุ่นวาย จึงกลายเป็นเหตุผลให้ประชาชนบางส่วนตัดสินใจรับร่างฯ

ประการสุดท้าย กลยุทธ์ในการสื่อสารของเครือข่าย “แม่น้า 5 สาย” นำโดย ศสช. มีประสิทธิภาพเหนือกว่าและคุมเกมได้เกือบเบ็ดเสร็จ ทั้งในแง่การใช้กลไกรัฐสงสาร และการใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือสกัดกั้นไม่ให้ฝ่ายเห็นต่างเข้าถึงประชาชน แกนนำพรรคเพื่อไทยและ นปช. ระบุตรงกันว่า นักการเมืองกระดิกตัวไม่ได้เลย “เพราะถูกประกบติดหมด มาร์คตัวคนสำคัญหมด”¹⁴⁶ ที่สามารถหยุดยั้งได้เป็นแกนระดับตำบลขึ้นไปและไม่ได้ลงรายละเอียดลึกซึ้ง ต่างจากฝ่ายรัฐบาล ศสช. กรธ. และอาสาสมัครหลายแสนคนที่ลงพื้นที่โหมโฆษณาประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง “ครั้งแรกมันเหมือนจะไม่มีน้ำหนัก แต่ความจริงมีมาก เพราะไม่ใช่แค่เอกสารเท่านั้น แต่เป็นการพูดสั้น ๆ ให้เห็นว่าถ้ายอมให้ผ่านไป บ้านเมืองจะดีขึ้น นอกจากนี้กลไกของรัฐผ่านฝ่ายปกครองและทหารยังสร้างเงื่อนไขว่าถ้าหมุ่ไม่ผ่าน ผู้ใหญ่บ้านจะเดือดร้อน ตำบลนี้คะแนนไม่ดี กำนันจะเดือดร้อน งบประมาณจะถูกตัด มันแฝงมาในรูปแบบนี้เต็มไปหมด เลยกลายเป็นน้ำน้อยแพ้ไฟ”¹⁴⁷

ท่ามกลางข้อจำกัดในการสื่อสารความเห็นต่างต่อร่างรัฐธรรมนูญ ปัญญาชนหันไปใช้พื้นที่ออนไลน์เป็นช่องทางการสื่อสารหลักกับประชาชน ทว่าความน่ากลัวของโลกออนไลน์คือการจัดลำดับข้อมูลข่าวสาร (algorithm) ตามความสนใจของผู้ใช้งาน หากผู้ใช้สนใจอะไรก็จะอยู่แต่ในโลกของตัวเอง ทั้งที่ความจริงโลกภายนอกอาจไม่ได้เป็นอย่างนั้นก็ได้ ทำให้ประเมินกระแสพลาดไป เพราะคิดว่าความสนใจของตัวเองคือความสนใจของคนทั้งประเทศ¹⁴⁸ “ถ้าถามว่าอะไรคือความผิดพลาดของเรา คือเราไม่รู้จักจริง ๆ ว่าเราจะแพ้-ชนะในพื้นที่ไหน ขนาดอีสานเรายังแพ้เลย”¹⁴⁹ สุดท้ายการออกเสียงประชามติจึงจบลงด้วยคะแนนเห็นชอบร่างรัฐธรรมนูญแบบถล่มทลาย

¹⁴⁵ เรื่องเดียวกัน.

¹⁴⁶ จตุพร พรหมพันธุ์, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, ศูนย์การค้าอิมพีเรียล เวิลด์ ลาตพรวัว, 28 กันยายน 2559.

¹⁴⁷ จาตุรนต์ ฉายแสง, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, โรงแรมเซ็นทารา แกรนด์ แอท เซ็นทรัลพลาซ่า ลาตพรวัว, 10 เมษายน 2560.

¹⁴⁸ รังสิมันต์ โรม, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 4 พฤษภาคม 2560.

¹⁴⁹ เรื่องเดียวกัน.

ที่แน่ ๆ มันไม่เกี่ยวกับเนื้อหาของร่างรัฐธรรมนูญ แต่เกี่ยวกับเรื่องอยากให้มีการเลือกตั้งเร็ว และอะไรจะดีขึ้น จะได้ไม่ต้องเจอความวุ่นวายอะไร และในภายหลังก็เป็นเรื่องความเชื่อถือที่มีต่อ พล.อ.ประยุทธ์กับพวกก็มีผล นาที่สุดท้าย พล.อ.ประยุทธ์ประกาศรับร่างฯ ก็มีผลต่อข้าราชการและประชาชนไม่น้อย เขามีเครดิตจากการที่ทำให้เกิดความเชื่อว่าเป็นผู้ทำให้บ้านเมืองสงบและเดินไปได้ มิฉะนั้นจะเป็นความวุ่นวายเสียหาย เตือนร้อนกันไม่ถึงที่สุด นี่อาจไม่ใช่เรื่องบริหารดี เป็นคนดี แต่เป็นเรื่องนี้มากกว่า – จาตุรนต์ ฉายแสง¹⁵⁰

ชอบคสช. ชอบความตั้งใจ เอาจริงเอาจัง และรู้ว่าทุกอย่างไม่มีความสมบูรณ์ มีจุดอ่อนบ้าง แต่ถ้าผู้นำมีความตั้งใจจริงกับบ้านเมือง ประชาชนเขาศรัทธา จุดที่ท่านประยุทธ์อยู่รอดได้เพราะคนเชื่อมั่นว่าตั้งใจจริง ซื่อสัตย์พอ ส่วนจะไม่ไว้วางใจคนแวดล้อมก็เป็นคะแนนที่ลดลงไป แต่ตัวหลัก เขาต้องการคนอย่างนี้ซื่อสัตย์สุจริต – วิทยา แก้วภราดัย¹⁵¹

ทุกอย่างมันไปด้วยกัน คือเริ่มจากความรู้สึกว่าการเมืองก่อนหน้าปฏิวัติมันวุ่นวาย และมาจุดต่อไปก็จะต้องกลับไปเลือกตั้ง เขาก็รู้ว่ามันไปเรื่อย ๆ อย่างนี้ไม่ได้ อยากรู้ก็ต้องกลับไปเลือกตั้ง ดังนั้นต้องกลับไปเลือกตั้ง แต่ต้องมีอะไรมาควบคุม ดังนั้นมันไปอารมณ์นี้มากกว่า – อภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ¹⁵²

การทำงานของ คสช. มันมีประสิทธิภาพมากกว่าเรา เขาสามารถเข้าถึงพื้นที่ได้จริง ๆ พวกผมอาจใช้สื่อสาธารณะเป็นเครื่องมือของการเคลื่อนไหวเป็นหลัก แต่ไม่ได้ไปหาชาวบ้าน ไม่ได้ไปหาคนทำงานจริง ๆ ถามว่าทำไมไปไม่ได้ ก็โดนจับเฝ้า ไปที่บางพลี จังหวัดสมุทรปราการ ก็ติดคุก 12 วันอย่างนี้ และเราปฏิเสธไม่ได้ว่าคนจำนวนมากต้องการเลือกตั้ง ต่อให้โปร (สนับสนุน) ประชาธิปไตย ก็มีคนจำนวนหนึ่งอยากให้

¹⁵⁰ จาตุรนต์ ฉายแสง, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, โรงแรมเซ็นทารา แกรนด์ แอท เซ็นทรัลพลาซา ลาดพร้าว, 10 เมษายน 2560.

¹⁵¹ วิทยา แก้วภราดัย, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, พรรคประชาธิปัตย์, 9 พฤษภาคม 2560.

¹⁵² อภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, พรรคประชาธิปัตย์, 10 สิงหาคม 2559.

เลือกตั้ง แม้แต่สื่อแดงที่ไม่เอา คสช. ผมเชื่อว่าก็ไปโหวตรับเพราะอยากให้เลือกตั้ง ให้มันจบไป ที่ผ่านมาระพยายามพูดตลอดว่าต่อไปก่อน ก็ยังไม่ได้เลือกตั้ง แต่พลังของเราอยู่ในโลกออนไลน์ บางครั้งคนไม่ได้เข้าถึง และมันไปไว ผ่านไปวันเดียวทุกอย่างก็เปลี่ยนแล้ว – รังสิมันต์ โรม¹⁵³

การจัดการของ คสช. มีประสิทธิภาพมาก โดย กต. ส่งร่างรัฐธรรมนูญแค่ 4 ล้านเล่มจากผู้มีสิทธิลงประชามติ 50 ล้านคน ขณะเดียวกันมันมีคนเพียงกลุ่มเดียวที่ลงไปพบประชาชนก็คือฝ่ายสนับสนุนร่างฯ ไม่ว่าในนามหน่วยงานไหน ทำให้สารที่ออกไปเป็นข้อมูลด้านเดียว นอกจากนี้คนต้องการเลือกตั้งเร็ว ต้องยอมรับความจริงว่าเรื่องนี้ก็มีอิทธิพลสูงมาก เพราะคนลำบาก มันสงบจนสั่งดี อธิบายความดีความสำเร็จกับชาวบ้านไม่ได้เมื่อพืชผลราคาตกต่ำ ทุกคนเดือดร้อนหมด ส่วนความกลัวว่าถ้าร่างฯ ไม่ผ่านจะเกิดความวุ่นวาย บางส่วนก็มีความรู้สึก เพราะก่อน คสช. จะเข้ามา ประเทศเดินไปไม่ได้นับปี เขาก็เลยตัดสินใจ – จตุพร พรหมพันธุ์¹⁵⁴

หากแม้มีโอกาสสื่อสารเนื้อหาร่างรัฐธรรมนูญมากขึ้น แกนนำฝ่ายไม่รับร่างฯ ก็ยอมรับว่าคะแนนยากจะพลิกกลับมาชนะฝ่ายรับร่างฯ เนื่องจากสังคมยอมจำนนต่อความรู้สึกกลัวที่ถูกสร้างขึ้น เงื่อนไขการลงประชามติที่ถูกสร้างขึ้นไม่ใช่การแพ้-ชนะกันที่ความเข้าใจต่อเนื้อหาร่างรัฐธรรมนูญ แต่คือการตัดสินใจเลือกระหว่างร่างรัฐธรรมนูญฉบับหนึ่งกับอะไรก็ไม่รู้ในภายหน้า หรือถ้าไม่รับร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ชัยก็อาจไม่มีการเลือกตั้งไปอีกนาน ตรงนี้สะท้อนว่า “โดยเงื่อนไขมันแพ้กันอยู่แล้ว” ดังนั้นอย่าได้แปลกใจหากบางพื้นที่ที่ฝ่ายการเมืองสามารถณรงค์สื่อสารได้ตามสมควร ผลคะแนนที่ออกมาจะคล้าย ๆ กับพื้นที่ที่ไม่ได้ลงแรงทำอะไร เช่น ในภาคกลางซึ่งนักการเมืองเคลื่อนไหวได้อิสระกว่าภาคเหนือและอีสาน แต่คะแนนเห็นชอบกลับออกมาสูงถึงร้อยละ 69.43¹⁵⁵

¹⁵³ รังสิมันต์ โรม, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 4 พฤษภาคม 2560.

¹⁵⁴ จตุพร พรหมพันธุ์, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, ศูนย์การค้าอิมพีเรียล เวิลด์ ลาตพรวัว, 28 กันยายน 2559.

¹⁵⁵ จาตุรนต์ ฉายแสง, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, โรงแรมเซ็นทารา แกรนด์ แอท เซ็นทรัลพลาซ่า ลาตพรวัว, 10 เมษายน 2560.

การคาดการณ์ผลประชามติตามตัวแสดงที่ออกมาแสดงบทบาท เช่น เมื่ออภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ ประกาศไม่รับร่างฯ ก็มีการคำนวณว่าฐานเสียงของพรรคประชาธิปัตย์เป็นอย่างไร แล้วนำไปรวมกับพรรคเพื่อไทย สรุปว่ามีโอกาสสูงที่ประชามติครั้งที่ 2 ในประวัติศาสตร์ชาติไทยจะจบลงด้วยความพ่ายแพ้ของผู้จัดให้มีการลงประชามติ กลายเป็น “ความเข้าใจผิดมหันต์” เพราะเป็นการมองข้าม “ประสบการณ์ใหม่” ของประชาชนที่เข้าร่วมชุมนุมทางการเมือง ซึ่งทำให้มีความคิดแบบปัจเจกชนมากขึ้น ต้นตัวทางการเมืองมากขึ้นโดยไม่จำเป็นต้องรอฟังทิศทางจากนักการเมือง¹⁵⁶ ขณะเดียวกันการลงประชามติปี 2559 ยังถูกทำให้วิธีคิดของประชาชนทั่วไปแยกออกจากกันระหว่างการสนับสนุนพรรคการเมืองกับการเห็นชอบ-ไม่เห็นชอบร่างรัฐธรรมนูญ ด้วยการใช้วาทกรรม “ร่วมลงประชามติจะได้เลือกตั้ง” ชี้นำให้ประชาชนที่เป็นฐานเสียงของพรรคการเมืองหลักมองเลยไปข้างหน้าว่าถ้ามีเลือกตั้ง อยากรู้ก็มีสิทธิได้เลือกพรรคในดวงใจอยู่แล้ว ดังนั้นต่อให้ผู้นำพรรคมาประกาศไม่รับร่างฯ “ก็สายไปเสียแล้ว เพราะประชาชนได้ตัดสินใจแล้ว”¹⁵⁷ โดยมีความกลัวเหตุไม่สงบและกลัวไม่ได้เลือกตั้งครอบงำทางความคิดอยู่

การทำให้ประชามติเป็น “ทางผ่าน” เป็นกลยุทธ์ที่คณะรัฐประหารปี 2549 เคยใช้มาแล้วได้ผลในการลงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 กับวาทกรรม “รับไปก่อน แก้ทีหลัง” ซึ่งมีนัยแฝงว่าแม้ไม่พอใจเนื้อหาร่างรัฐธรรมนูญทั้งหมด แต่ก็รับ ๆ ไปก่อนเพราะแก้ไขได้ ซึ่งพรรคประชาธิปัตย์ก็เป็นตัวแสดงหนึ่งี่ร่วมในขบวนการสร้างและส่งต่อวาทกรรมนี้ ขณะเดียวกันผลการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญปี 2550 ที่ประชาชนให้ความเห็นชอบ 14.7 ล้านเสียง (คิดเป็นร้อยละ 57.81) ต่อ 10.7 ล้านเสียง (คิดเป็นร้อยละ 42.19) ยังถูกสรุปในงานวิจัยของนรมล สมบุญโส (2552) ว่าเป็นเพราะ “กลุ่มคนที่มีอำนาจขณะนั้นสามารถควบคุมกิจการสื่อสารมวลชนได้เกือบหมด ข้อมูลข่าวสารในช่วงก่อนและใกล้วันลงประชามติจึงเน้นหนักในทางสนับสนุนร่างรัฐธรรมนูญ”¹⁵⁸ นี่คือนิยามที่คณะรัฐประหารรุ่นน้องเรียนรู้-คัดลอกจากรุ่นพี่มาใช้ในปฏิบัติการ ทว่าจุดต่างคือประชามติปี 2549 เกิดขึ้นในบรรยากาศที่เปิดกว่าปี 2559 และไม่ได้อยู่ภายใต้บรรยากาศแห่งความกลัว เนื่องจากมีการระบุทางออกไว้เบื้องต้นในกรณีร่างรัฐธรรมนูญถูกคว่ำ

¹⁵⁶ วิทยา แก้วภราดัย, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตริสุวรรณ, พรรคประชาธิปัตย์, 9 พฤษภาคม 2560.

¹⁵⁷ เรื่องเดียวกัน.

¹⁵⁸ นรมล สมบุญโส, “ปัจจัยที่มีผลต่อลงประชามติร่างรัฐธรรมนูญปี 2550 ของผู้มีสิทธิออกเสียงในจังหวัดลำพูน,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการเมืองการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2552).

ในชั้นประขามติ “เราบอกรัฐบาลว่าต้องรณรงค์นะ เดี่ยวจะพลาดท่าเสียที แต่เราก็ไม่ได้ซีเรียส ถ้ามันไม่ผ่านก็เอาฉบับใหม่ออกมา มันมีทางออกอยู่แล้ว ไม่เหมือนสมัยนี้ การรับ-ไม่รับร่างฯ มันสะท้อนไปถึงตัวนายกฯ ถ้าคนไม่รับมากกว่า จะมีฝ่ายโจมตีเลยว่าไม่รับนายกฯ แต่สมัยนั้นมันไม่มี”¹⁵⁹

แม้ไม่ชนะในสนามประขามติ แต่คะแนนเสียงไม่เห็นชอบร่างรัฐธรรมนูญปี 2559 ร้อยละ 38.65 ถูกสรุปโดยผู้นำทางความคิดฝ่ายรณรงค์ไม่รับร่างฯ ว่าเกิดจากผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับการยึดอำนาจการปกครองของ คสช. เป็นหลัก มากกว่าเป็นผลจากการสื่อสารรณรงค์เนื้อหาร่างรัฐธรรมนูญของฝ่ายไม่รับร่างฯ โดยยกตัวอย่างกรณีจังหวัดร้อยเอ็ดและอุดรธานีที่มีพื้นฐานความคิดไม่เอาเผด็จการ ก็ยังรักษาแนวคิดนี้ไว้ได้ด้วยการโหวตไม่รับร่างรัฐธรรมนูญถึงร้อยละ 64.02 และร้อยละ 59.34 ตามลำดับ¹⁶⁰ ส่วนปัจจัยอื่น ๆ ในการโหวตโน เช่น เพื่อแสดงออกว่าร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างทั่วถึง ขาดความเป็นประชาธิปไตย ไม่ชอบการบริหารงานของรัฐบาล คสช. หรือเกรงว่า พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา จะอยู่บริหารประเทศต่อไป หากว่ารับร่างฯ ฉบับนี้ผ่านประขามติ

แต่ที่น่าสนใจคือพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้แก่ นราธิวาส ปัตตานี ยะลา ที่คะแนนไม่รับร่างรัฐธรรมนูญและคำถามพ่วง สูงเกินร้อยละ 60 เกนนำฝ่ายไม่รับร่างฯ ชี้ว่าเป็นผลจากการทำความเข้าใจเนื้อหาร่างรัฐธรรมนูญอย่างเป็นระบบ นี่ก็จุดต่างจากพื้นที่อื่น ๆ เพราะฝ่ายความมั่นคงไม่ได้เพ่งเล็งเรื่องการเคลื่อนไหวพูดคุยเรื่องร่างรัฐธรรมนูญ แต่เพ่งเล็งเรื่องการก่อความไม่สงบและการใช้กำลัง โดยผู้นำทางความคิดในพื้นที่ได้เชื่อมโยงปัญหา 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้เข้ากับความเป็นประชาธิปไตยของประเทศ นอกจากนี้ยังมีการนำเอกสารสรุปข้อเสียของร่างรัฐธรรมนูญจัดทำโดยเอ็นดีเอ็มและไอแอลวีไปสื่อสารในพื้นที่ด้วย “คนใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้มีพื้นฐานความเข้าใจเรื่องนี้ง่ายกว่าอีกหลายพื้นที่ เมื่อมีการสื่อสารอย่างเป็นระบบ คนก็รับความคิดว่าถ้าร่างรัฐธรรมนูญไม่เป็นประชาธิปไตยจะยิ่งเกิดความเสียหายแก่เขา โดยเฉพาะเรื่องสิทธิที่หายไป”¹⁶¹ สอดคล้องกับความเห็นของซาก็ย์ พิทักษ์कुมล อาจารย์จากสถาบันสันติศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ที่ชี้ว่ามติของประชาชนใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้สะท้อนความกังวลเนื้อหาในร่างรัฐธรรมนูญ โดยเฉพาะประเด็นเรื่องศาสนาและการลดเวลาเรียนฟรีจาก 15 ปีเหลือ 12 ปีว่าจะ

¹⁵⁹ พล.อ.สนธิ บุญยรัตกลิน, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, สโมสรทหารสื่อสาร แยกวังแดง, 31 สิงหาคม 2559.

¹⁶⁰ จาตุรนต์ ฉายแสง, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, โรงแรมเซ็นทารา แกรนด์ แอท เซ็นทรัลพลาซา ลาดพร้าว, 10 เมษายน 2560.

¹⁶¹ เรื่องเดียวกัน.

เกิดผลกระทบต่อโรงเรียนและผู้ปกครองในพื้นที่ นอกจากนี้ยังสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างรัฐไทยกับประชาชน เพราะร่างรัฐธรรมนูญคือเครื่องมือจัดความสัมพันธ์ทางอำนาจ จึงเป็นจุดที่รัฐบาลต้องกลับมาทบทวนนโยบายแก้ปัญหาในพื้นที่¹⁶² อย่างไรก็ตามโฆษกสำนักงานตำรวจแห่งชาติได้ออกมาปฏิเสธว่า มติไม่รับร่างฯ ของประชาชน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ รวมถึงเหตุการณ์ไม่สงบที่เกิดขึ้นช่วงประชามติ ไม่ได้สะท้อนมุมมองต่อรัฐบาล

ส่วนผลการลงประชามติเห็นชอบคำถามพ่วงด้วยคะแนน 15.1 ล้านเสียง (คิดเป็นร้อยละ 58.07) ต่อคะแนนไม่เห็นชอบ 10.9 ล้านเสียง (คิดเป็นร้อยละ 41.93) บรรดาผู้นำทางความคิดประเมินตรงกันว่าประชาชนส่วนใหญ่ “ไม่ได้พิจารณาเนื้อหาของคำถามพ่วง” และอาจถึงขั้น “ไม่เข้าใจความหมาย” แต่ในการตัดสินใจไม่ได้แยกแยะพิจารณาระหว่างตัวร่างรัฐธรรมนูญกับคำถามพ่วง “มันง่ายต่อการรณรงค์ ซ้ายผ่านตลอด ขวาผ่านตลอด จำนวนคนที่ไปลงแบบแยกแยะคิดว่าค่อนข้างน้อย แนวโน้มคือรับก็รับทั้งคู่ ไม่รับก็ไม่รับทั้งคู่ เพราะคำถามพ่วงก็อ่านยากมาก”¹⁶³ ขณะที่ สุกัญญา เออมิธรรม หัวหน้าสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ระบุว่าคำถามพ่วงเรื่องที่มาจากนายกรัฐมนตรี เป็นสิ่งที่ “ชาวอีสานไม่เห็นด้วย เลยส่งผลย้อนกลับไปทำให้ตัดสินใจไม่รับร่างรัฐธรรมนูญทั้งฉบับ”¹⁶⁴

4.4.2 ผลประชามติที่ถูกแปรเป็นอื่น

เพราะ “บริบทที่ถูกสร้างขึ้น” มีอิทธิพลต่อประชาชนเหนือกว่า “เนื้อหา ร่างรัฐธรรมนูญ” ทำให้การตัดสินใจของประชาชนบางส่วนในการออกเสียงประชามติปี 2559 สะท้อนความเบื่อหน่ายความขัดแย้งทางการเมืองและไม่ต้องการกลับไปสู่วังวนเดิม ๆ ทำให้กระบวนการประชามติที่เกิดขึ้นกลายเป็นเวทีแสดงจุดยืนทางการเมืองมากกว่าแสดงความเห็นต่อร่างรัฐธรรมนูญ คะแนนเสียงรับ-ไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ 16.8 ล้านเสียงต่อ 10.5 ล้านเสียง ถูกบรรดาผู้นำทางความคิดซึ่งเป็นผู้ผลิตวาทกรรมในสนามประชามติ “ตีเจตนาใหม่” ทั้งที่เกี่ยวข้องและไม่เกี่ยวข้องอะไรกับเนื้อหา ร่างรัฐธรรมนูญ

ผู้นำสูงสุดของรัฐบาล คสช. แกลงขอบคุณประชาชนที่ออกไปลงประชามติ พร้อมระบุว่านี่คือ “รัฐธรรมนูญของประชาชน” เพราะประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจในการลงประชามติ และเป็นไปตามหลักการสากลทุกอย่าง มีคะแนนเห็นชอบเกินร้อยละ 50 ของผู้ออกไปใช้สิทธิออก

¹⁶² อมรินทร์นิวส์ไนท์, สถานีโทรทัศน์อมรินทร์ทีวี, 8 สิงหาคม 2559.

¹⁶³ อภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, พรรคประชาธิปัตย์, 10 สิงหาคม 2559.

¹⁶⁴ อมรินทร์นิวส์ไนท์, สถานีโทรทัศน์อมรินทร์ทีวี, 8 สิงหาคม 2559.

เสียง “อย่าให้ใครมาบิดเบือนว่าเป็นการจัดทำโดยทหาร มันไม่ใช่ ทหารดูแลเรื่องความสงบเรียบร้อย ขอบคุนประชาชนทั้งในกรุงเทพฯ และทุกจังหวัด ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ถึงแม้จะรับ-ไม่รับก็ตาม ไม่ว่าจะลงคะแนนอย่างไรก็ตาม ผมก็รักท่านเสมอ เพราะท่านคือคนไทย”¹⁶⁵ ถือเป็นคำอธิบายที่จูงใจย้อนกลับไปหาวัตถุประสงค์ตั้งต้นของ คสช. คือการใช้กระบวนการประชามติสร้างความชอบธรรมให้กับร่างรัฐธรรมนูญ

คำว่า “รัฐธรรมนูญฉบับประชาชน” เคยถูกหัวหน้าคณะรัฐประหารรุ่นพี่ใช้เรียกขานรัฐธรรมนูญฉบับปี 2550 ที่ผ่านการลงประชามติมาแล้ว จึงถือเป็น “บรรทัดฐานในระดับหนึ่ง” ว่าเมื่อมีการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญแล้วนำเข้าสู่กระบวนการประชามติ จะทำให้ร่างรัฐธรรมนูญฉบับนั้นถูกกล่าวอ้างว่าเป็น “รัฐธรรมนูญฉบับประชาชน” ทว่าหาได้เป็นหลักประกันว่าจะไม่ถูกฉีก เพราะรัฐธรรมนูญฉบับปี 2550 ก็ถูกยกเลิกไปเพราะการรัฐประหาร “กระบวนการนี้มันก็จำเป็น ถ้าไม่มีมันจะมีการโต้แย้งตลอดเวลา ดังนั้นมันถูกออกแบบมาเพื่อความชอบธรรม แม้จะมีบางคนที่มีปัญหาจากการไม่สามารถถนอมรงค์หรืออะไรก็ตาม”¹⁶⁶

หลังกำชัยชนะในสนามประชามติ แกนนำรัฐบาล คสช. ออกมาบอกว่าไม่ยากให้ประคะแนนรับร่างรัฐธรรมนูญ 16.8 ล้านเสียง และรับคำถามพ่วง 15.1 ล้านเสียงเป็น “ชัยชนะ คสช.” และ “ไม่ได้หมายความว่าประชาชนเลือกอยู่กับทหารมากกว่านักการเมือง”¹⁶⁷ แต่เกือบทันทีทันใด ไพบุลย์ นิติตะวัน อดีตสมาชิก สปท. ได้ฉวยจังหวะ “กระแสชาตินิยม” ของรัฐบาล คสช. ประกาศจัดตั้งพรรคการเมืองที่ใช้ชื่อว่า “พรรคประชาชนปฏิรูป” ระบุเจตนารมณ์ชัดเจนว่าเพื่อสนับสนุน พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา ให้กลับมาเป็นนายกรัฐมนตรีสมัยที่ 2 “คำถามพ่วงที่ประชาชนโหวตเห็นชอบกว่า 10 ล้านเสียง คงมีอุดมการณ์เดียวกับที่ผมเคยเสนอคือสนับสนุนให้ พล.อ.ประยุทธ์เป็นนายกฯ ต่อ เพราะถ้าไม่เห็นชอบก็คงไม่โหวตคำถามพ่วงให้ผ่านมากขนาดนี้”¹⁶⁸ ปฏิเสธไม่ได้ว่าแผนสื่อสารรณรงค์ของฝ่ายไม่รับร่างฯ ในช่วงนับถอยหลังประชามติช่วยเพิ่มน้ำหนักให้กับคำพูดของไพบุลย์ เนื่องจากมีการส่งวาทกรรมไม่ร่างรัฐธรรมนูญที่วางกลไก “สืบทอดอำนาจ” ออกสู่

¹⁶⁵ พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา, “ไพบุลย์ประกาศตั้งพรรค-ชูคำถามพ่วงดันบิ๊กตู่นายกต่อ สื่อรุมซักประยุทธ์ปิดตอบป้อมิรณ.ฉบับประชาชน,” *มติชน*, 10 สิงหาคม 2559, 1.

¹⁶⁶ อภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, พรรคประชาธิปัตย์, 10 สิงหาคม 2559.

¹⁶⁷ พล.อ.ประวิตร วงษ์สุวรรณ, “เคาะปฏิทินโรดแมป ครม.-คสช.ร่วมประเมินสถานการณ์,” *ไทยโพสต์*, 9 สิงหาคม 2559, 1.

¹⁶⁸ เรื่องเดียวกัน.

พื้นที่สาธารณะ แม้บรรดาผู้นำทางความคิดจะเห็นตรงกันว่าประชาชนที่ไปโหวตไม่ได้พิจารณาจากเนื้อหาเป็นหลัก แต่เมื่อผลประชามติออกมา ปัญญาชนในฝ่ายอุดมการณ์หลักก็สามารถหยิบฉวยไปอธิบายได้ว่าการโหวตรับคำถามพ่วงเท่ากับการปฏิเสธ “ประชาธิปไตยแบบตัวแทน” เกี่ยวกับเรื่องนี้ อภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ ยอมรับว่าประชาชนอาจวางใจว่าต้องมีกลไกบางอย่างมาคานนักการเมืองที่จากการเลือกตั้ง เพราะไม่มั่นใจว่านักการเมืองพรรคการเมืองจะไม่นำประเทศกลับไปสู่ปัญหาเดิม ๆ อันนี้เป็นการส่งสัญญาณชัดเจนว่าทุกพรรคต้องกลับมาทบทวนดูว่าจะสร้างความมั่นใจได้อย่างไรว่าเมื่อมีการเลือกตั้งแล้ว จะไม่กลับไปเป็นอย่างเดิม เขายอมรับด้วยว่าระบบการเมืองภายใต้รัฐธรรมนูญฉบับมีชัยจะคล้ายคลึงกับการเมืองปี 2521 ส่วนสถานการณ์จริงจะเป็นอย่างไร ยังมีหลายปัจจัยมาเกี่ยวข้อง เช่น ผลการเลือกตั้งที่จะเกิดขึ้น ซึ่งไม่สามารถไปพูดล่วงหน้าได้¹⁶⁹

แม้แกนนำฝ่ายอุดมการณ์ด้านทั้งนักการเมือง นักวิชาการ นักศึกษา ออกมาแถลงยอมรับมติประชาชน ทว่าคะแนน 10.5 ล้านเสียงที่โหวตไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ ถูกอธิบายว่าเป็นเครื่องสะท้อนว่ายังมีประชาชนที่กล้าหาญแม้อยู่ในช่วงเวลาที่ยากลำบาก “ต้องเข้าใจว่าคนไม่รับร่างฯ ดูเหมือนกับจะมีความผิด ต้องหลบ ๆ ซ่อน ๆ ทั้งที่การลงประชามติต้องเสมอภาคกัน การที่มีคนกล้าไม่กลัวอำนาจทหารถึง 10 ล้านคนก็เพียงพอแล้วที่จะคิดอ่านอะไรกันต่อไปได้ ถ้ามีคนสัก 1 แสนต่อ 16 ล้าน อันนี้ไม่มีอนาคต”¹⁷⁰

4.5 ข้อสรุป

กล่าวโดยสรุป การออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559 ได้กลายเป็นพื้นที่ต่อสู้เพื่อช่วงชิงอำนาจในการกำหนดความหมายของ “รัฐธรรมนูญ” และ “ประชามติ” โดยรัฐบาลคสช. ในฐานะ “กลุ่มผู้ดำเนินการสร้างภาวะการครองอำนาจนำ” (hegemon) ได้อาศัยกลไกของรัฐในการสร้างและส่งเสริมการร่างรัฐธรรมนูญและประชามติเพื่อ “ยึดพื้นที่ทางความคิด” ของผู้คนในสังคม ร่วมกับการใช้สื่อกระแสหลักทั้งโทรทัศน์ วิทยุ และหนังสือพิมพ์สอดแทรกความคิดของ คสช. ให้แทรกซึมไปตามส่วนต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น พาดหัวข่าว คำให้สัมภาษณ์ สอดคล้องกับแนวคิดของ

¹⁶⁹ อภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, พรรคประชาธิปัตย์, 10 สิงหาคม 2559.

¹⁷⁰ จตุพร พรหมพันธุ์, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, ศูนย์การค้าอิมพีเรียล เวิลด์ ลาตฟร้าว, 28 กันยายน 2559.

กรัมซีที่ว่าสื่อมวลชนคือกลไกอุดมการณ์ที่ทำหน้าที่เพื่อครองความคิดและจิตใจโดยไม่ใช้อำนาจบังคับอย่างรุนแรง แต่นำเสนอราวกับว่ามันเป็นเรื่องที่ไม่ต้องตั้งคำถาม และเป็นเรื่องปกติธรรมดา

ด้วยกลไกของสื่อบุคคลที่มาจากการจัดตั้งของฝ่ายรัฐและสื่อมวลชนกระแสหลัก ผสมผสานกับการจัดการภาพลักษณ์ของผู้นำ คสช. ว่าเป็นผู้เข้ามา “กู้ชาติ” หยุดความขัดแย้งทางการเมืองก่อนรัฐประหารปี 2557 ทำให้วาทกรรมที่รัฐบาล คสช. ผลิตขึ้นมีอำนาจในการสร้างความหมายและควบคุมการตัดสินใจของประชาชนในการออกเสียงประชามติ นอกจากนี้ยังมีเครือข่าย “แม่น้ำ 5 สาย” และ กปปส. เป็นแนวร่วมสำคัญคอยตอกย้ำอุดมการณ์ในแบบ คสช. และกลายเป็น “กลุ่มประวัติศาสตร์” (historical bloc) ที่ทำให้ คสช. ครองอำนาจนำได้สำเร็จในสนามประชามติ

แม้ในช่วงนับถอยหลังประชามติ ฝ่ายนักศึกษาปัญญาชนจะเป็นหัวหอกหลักในการ “ตอบโต้ต่อการครองอำนาจนำ” (counter hegemony) ด้วยการนำเสนอคำนิยมประชาธิปไตยในแบบสากลออกสู่สังคม เพื่อรื้อถอนความคิดของผู้คนและแย่งชิงพื้นที่จากฝ่ายอุดมการณ์หลักที่พยายามจำกัดความหมายของการออกเสียงประชามติสร้างรัฐธรรมนูญให้อยู่ภายใต้วาทกรรมชุดประชาธิปไตยในแบบ คสช. และวาทกรรมชุดความมั่นคง และเมื่อถูกรัฐไทยใช้อำนาจตามกฎหมายสกัดกั้นความคิดเห็นที่แตกต่าง นักศึกษาก็ได้ใช้ประโยชน์จาก “การเมืองของการกีดกัน” แปรตัวเองให้กลายเป็นตัว “สาร” เพื่อตีความประชามติใหม่ โดยชูประเด็นสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นของประชาชน สำคัญเหนือกว่าความสงบเรียบร้อยแห่งรัฐ แม้มีเสียงตอบรับในสื่อสังคมออนไลน์ ซึ่งบางวาทกรรมที่นักศึกษาปัญญาชนผลิตขึ้นกลายเป็นไวรัลในโลกออนไลน์และถูกสื่อกระแสหลักหยิบยกไปผลิตซ้ำ แต่ก็ยังไม่มีพลังเพียงพอในการหักล้างชุดข้อมูลข่าวสารจากฝ่ายอุดมการณ์หลัก แล้วสามารถครอบครองความคิดและจิตใจของประชาชน

ตรงกันข้ามวาทกรรม “ประชามติไม่รู้อนาคต ของฝ่ายปัญญาชนที่ต้องการชี้ให้เห็นความบิดเบี้ยวของกระบวนการประชามติที่ไม่มีทางเลือก เพื่อกดดันขอคำตอบกรณีร่างรัฐธรรมนูญไม่ผ่าน คล้ายไปแพ้วทาง “บริบทแห่งความกลัว” ที่รัฐบาล คสช. สร้างขึ้น อีกทั้งรัฐบาล คสช. ยังทำลายความน่าเชื่อถือของบรรดาผู้ท้าทายด้วยการปลักนักศึกษาให้ “กลายเป็นอื่น” ตั้งแต่เป็นคนใน “ระบอบทักษิณ” “ศัตรูชาติ” หรือ “ศัตรูประชาธิปไตยแบบ คสช.” ด้วยบุคลากรและทรัพยากรที่ฝ่ายอุดมการณ์ด้านตกเป็นรอง ผสมผสานกับกระแสแห่งความกลัว จึงมีส่วนทำให้ร่างรัฐธรรมนูญผ่านประชามติในที่สุด

อย่างไรก็ตามบริบทต่าง ๆ ที่ฝ่ายรัฐบาล คสช. สร้างขึ้น ทำให้กระบวนการออกเสียงประชามติที่ควรเป็นพื้นที่ให้ประชาชนใช้อำนาจประชาธิปไตยทางตรงเพื่อตัดสินใจรับ-ไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ ถูกให้ความหมายใหม่จนกลายเป็นพื้นที่อื่น ไม่ว่าจะเป็น สนามวัดกระแสนิยมในตัว

นายกรัฐมนตรี เวทีสร้างความชอบธรรมให้รัฐบาลทหาร รวมทั้งกระบวนการในการสร้างความสงบ
มั่นคงให้กับชาติ และทำให้ประชาติกลายเป็นอื่นในที่สุด

บทที่ 5

ภาพลักษณ์รัฐธรรมนูญกับนัยแห่งการยอมรับผลประชามติ

งานศึกษาวิจัยชิ้นนี้เกิดจากความสงสัยใคร่อยากรู้ของผู้วิจัยที่ว่า การตัดสินใจออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559 ของประชาชน เกิดจากความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาของร่างรัฐธรรมนูญอย่างแท้จริง หรือเป็นผลจากการช่วงชิงการนำทางวาทกรรมของผู้นำทางความคิดกลุ่มต่าง ๆ จึงมุ่งศึกษาการเคลื่อนไหวทางความคิดของผู้นำฝ่ายรับและไม่รับร่างรัฐธรรมนูญภายใต้บรรยากาศประชามติที่เกิดขึ้นหลังรัฐประหารปี 2557 และพยายามแสวงหาว่าอะไรอยู่เบื้องหลังวาทกรรม มีกระบวนการสร้างและส่งต่อชุดความคิดอย่างไร ก่อให้เกิดปรากฏการณ์ในสังคมอย่างไร โดยนำแนวทางศึกษาเชิงการเมืองวัฒนธรรม (cultural politics) มาอธิบาย

5.1 บทสรุป

การออกเสียงประชามติครั้งที่ 2 ของประเทศ อยู่ในอำนาจควบคุมตัดสินใจโดยรัฐบาล คสช. (controlled referendum) ตั้งแต่การกำหนดให้มีขึ้น กำหนดวันลงประชามติ กำหนดขั้นตอนดำเนินการ กระทั่งกำหนดผลล่วงหน้า งานวิจัยชิ้นนี้พบว่า “ประชามติ” ในแบบ คสช. ถูกให้ความหมายซึ่งสะท้อนเป้าหมาย 4 ประการคือ 1. เป็นกระบวนการแสวงหามติ “เห็นชอบ” ร่างรัฐธรรมนูญเป็นสำคัญ หากผู้มีอำนาจไม่มั่นใจว่าประชาชนจะเห็นชอบร่างรัฐธรรมนูญก็ไม่มี การจัดให้มีการออกเสียงประชามติ เหมือนที่เคยเกิดขึ้นกับร่างรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราวที่ อภิวัฒน์ ที่ถูกตีตกกลางสภาปฏิรูปแห่งชาติ (สปช.) 2. เป็นกระบวนการสร้างการรับรู้แก่ประชาชนหลังคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ (กรธ.) 21 คนปิดห้องร่างรัฐธรรมนูญทั้งในและนอกรัฐสภามานาน 174 วัน รับฟังความคิดเห็นจากคนในเครือข่าย “แม่น้ำ 5 สาย” หรือองค์กรตามรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว 5 องค์กรเป็นหลัก จึงได้เวลานำร่างฯ กลับไปชี้แจงทำความเข้าใจกับประชาชน เพราะตระหนักดีกว่ารัฐธรรมนูญต้องบังคับใช้กับคนทั้งประเทศ 3. เป็นกระบวนการสถาปนาความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่ร่างรัฐธรรมนูญที่เกิดขึ้นหลังการยึดอำนาจ ซึ่งมักถึง “มรดกคณะรัฐประหาร” ไว้ในนั้น และกลายเป็นกติกากฎที่ถูกท้าทายโดยนักการเมืองในฐานะผู้เล่นหลักหลังคณะรัฐประหารพ้นจากอำนาจ และ 4. เป็นเครื่องมือที่ทำให้ “วาระในใจ คสช.” กลายเป็นจริงได้โดยไม่มีข้อโต้แย้งจากสังคมเพราะมีเสียงประชาชนเป็นหลังพิง สะท้อนผ่านการตั้งประเด็นคำถามเพิ่มเติม หรือคำถามพ่วง ที่กำหนดให้ ส.ว. สรรหาร่วมลงมติเลือกนายกรัฐมนตรีกับ ส.ส. โดยมีชัย ฤชุพันธุ์ ประธาน กรธ. เฉลยกับผู้วิจัยว่า นี่คือเล่ห์กลทางกฎหมายที่กลายเป็นตัวช่วยของผู้ยกร่างรัฐธรรมนูญ เพราะ “ถ้าคำถามพ่วงไม่ผ่านก็

ไม่รู้จะเขียนรัฐธรรมนูญอย่างไร” ซึ่งประเด็นนี้เป็นความต้องการของ คสช. ที่แสดงออกชัดเจนตั้งแต่ในคราวจัดทำร่างรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราวก็ดี เหล่านี้คือนัยการเมืองที่ซ่อนอยู่ในประชาคมติที่อยู่ในอำนาจควบคุมของ คสช.

ในบทที่ 2 ผู้วิจัยแสดงให้เห็นบทบาทและอำนาจหน้าที่ขององค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการกระบวนการประชาคมติ โดยพิจารณาจากมิติทางกฎหมายและมิติทางการเมือง แม้ คสช. กำหนดให้คณะกรรมการการเลือกตั้ง (กกต.) เป็นองค์กรหลักในการจัดการและมีอำนาจ “ครอบจักรวาล” ทว่า กกต. กลับถูกตั้งคำถามเรื่อง “ความเป็นกลาง” ในหลายกรณี และส่งผลย้อนกลับไปที่ความชอบธรรมของตัวกระบวนการประชาคมติ โดยเฉพาะขั้นตอนการเผยแพร่เนื้อหาร่างรัฐธรรมนูญซึ่งประชาชนในฐานะผู้ออกเสียงประชาคมติไม่มีโอกาสได้รับร่างรัฐธรรมนูญฉบับเต็ม โดย กกต. อ้างว่ารัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว พ.ศ. 2557 ไม่ได้บังคับว่าต้องจัดส่งร่างฯ ให้ประชาชนทุกคน เอกสารประกอบการตัดสินใจก่อนเข้าคูหาประชาคมติ จึงมีเพียงจุลสารการออกเสียงประชาคมติ และเอกสารสรุปย่อสาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญและคำถามพ่วงเท่านั้น อีกทั้งยังเป็นเอกสารที่มุ่งชี้ให้เห็นข้อดีของร่างรัฐธรรมนูญเป็นสำคัญ

ส่วนเวทีประชาคมติที่ กกต. จัดขึ้น ก็ทำให้ผู้จัดเวทีอยู่ในจุดได้เปรียบผู้เข้าร่วมเวที เพราะมีอำนาจในการกำหนดตัวบุคคลที่จะขึ้นชี้แจง ผู้เข้าร่วมเวที สถานที่จัดงาน กระทั่งกำหนดเนื้อหาบนเวทีซึ่งนำไปสู่การควบคุมทิศทางข่าวที่ปรากฏในสื่อมวลชนทางอ้อม และเป็นการตอกย้ำให้สังคมเสพชุดข้อมูลข่าวสารด้านเดียวจากภาครัฐ ทำให้เวทีประชาคมติกลายเป็นเพียง “พิธีกรรมการมีส่วนร่วม” เท่านั้น เช่นเดียวกับการจัดทำแอปพลิเคชันและบทเพลงรณรงค์ประชาคมติที่ก่อให้เกิดกระแสต้านลบจากเนื้อหาที่ไม่เป็นกลาง แม้เป็นความผิดพลาดทางเทคนิค แต่ก็ทำให้สังคมตั้งคำถามเกี่ยวกับเจตนารมณ์แอบแฝงของ กกต. ทว่าผู้เกี่ยวข้องกลับเห็นว่าความผิดพลาดที่เกิดขึ้นช่วยกระตุ้นให้สังคมเกิดการรับรู้ว่าจะมีการลงประชาคมติในวันที่ 7 สิงหาคม 2559 จึงอาจกล่าวได้ว่าแทบทุกสื่อรณรงค์ของ กกต. เป็นการรณรงค์ในเชิงลบ (negative campaign)

นอกจากบทบาทการเผยแพร่เนื้อหาร่างรัฐธรรมนูญ กกต. ยังเป็น “ผู้คุมกฎ” ด้วยการออกกฎหมายและระเบียบที่เกี่ยวข้องเพื่อให้รักษาความสงบเรียบร้อยในช่วงประชาคมติ อย่างไรก็ตามเนื้อหาใน พ.ร.บ. ว่าด้วยการออกเสียงประชาคมติ พ.ศ. 2559 มาตรา 61 ซึ่งต่อมาถูกขยายความเพิ่มเติมด้วย “กฎเหล็ก 6 ข้อทำได้ 8 ข้อทำไม่ได้” ถูกใช้เป็นเครื่องมือจำกัดการแสดงความคิดเห็นของฝ่ายคัดค้านร่างรัฐธรรมนูญ อีกทั้งถ้อยคำในหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ยังคลุมเครือ เปิดช่องให้เจ้าหน้าที่รัฐใช้ดุลพินิจในการชี้ถูก-ชี้ผิด ทำให้นักวิชาการ นักกิจกรรม และภาคประชาชนพยายามต่อสู้เพื่อล้มล้างกฎหมายฉบับนี้ แต่ที่สุดแล้วก็ไม่อาจยกเลิกได้ตามคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญ ประชาคมติครั้งที่ 2 ของประเทศจึงจบลงด้วยการดำเนินคดีกับบุคคลอย่างน้อย 217 คดี

ขณะที่ร่างรัฐธรรมนูญซึ่งเป็นสาระสำคัญหลักที่ประชาชนกว่า 50 ล้านคนต้องตัดสินใจในการลงประชามติ ก็ถูกทำให้กลายเป็นเพียงพื้นที่ทางการเมือง (political space) ที่ผันแปรไปตามการเจรจาต่อรอง (negotiations) ของกลุ่มอำนาจต่าง ๆ ในสังคม โดยที่ประชาชนไม่มีส่วนกำหนดวาระหรือเนื้อหาร่างรัฐธรรมนูญเลย โดยกลุ่มที่มีอำนาจต่อรองสูงสุดคือคสช. เพราะเป็นผู้กำหนดกรอบในการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญ กำหนดองค์กรที่มีหน้าที่ให้ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะแก่คณะผู้กร่างรัฐธรรมนูญ ซึ่งล้วนแต่เป็นองค์กรที่มาจากการแต่งตั้งของ คสช. ทั้งสิ้น เฉพาะในส่วน of คสช. ได้ส่งข้อเสนอถึง กรธ. 2 ครั้ง บางประเด็นยากจะเป็นไปได้ในทางกฎหมาย ทำให้เกิดความ “ทุกข์ทั้ง กรธ.” และเกิดคำถามในหมู่ผู้กร่างรัฐธรรมนูญว่า “ตกลงจะเขียนรัฐธรรมนูญที่ดีหรือรัฐธรรมนูญที่ผ่าน” เมื่อ กรธ. ออกอากาศแบ่งรับแบ่งสู้ คสช. ก็หันไปยิ้มมือ สปท. และ สนช. ในการตั้งคำถามพ่วงและเมื่อประชาชนลงประชามติรับคำถามพ่วง กรธ. ก็ต้องแก้ไขร่างรัฐธรรมนูญให้สอดคล้องกับผลประชามติ และทำให้ คสช. ได้ในสิ่งที่ต้องการในที่สุด

ด้วยเนื้อหาร่างรัฐธรรมนูญฉบับลงประชามติที่มีถึง 279 มาตรา ทำให้ฝ่ายสนับสนุนและคัดค้านร่างรัฐธรรมนูญต้องวางกลยุทธ์การสื่อสาร เพื่อให้ชุดความรู้/ความคิดของตนไปถึงหูถึงตาประชาชน ซึ่งผู้วิจัยแสดงรายละเอียดไว้ในบทที่ 3 โดย กรธ. ใช้กลยุทธ์ “การสื่อสารเป็นจุด ๆ” สกัดเฉพาะข้อดี-ข้อเด่นของร่างรัฐธรรมนูญออกมาสื่อสาร ส่งต่อ เพื่อโน้มน้าวให้เกิดความยินยอมพร้อมใจในพื้นที่ประชาสังคม (civil society) โดยอาศัยวิทยากรกระบวนการ หรือที่รู้จักในนาม ครู ก. ข. ค. กว่า 3.3 แสนคน ทำหน้าที่กระจายชุดข้อมูลข่าวสาร ขณะที่ กกต. สร้างวิทยากรกระบวนการอีกชุดมาเผยแพร่ความรู้ในการออกเสียงประชามติ มีทั้งเครือข่ายครู ก. ข. ค. (ใช้ชื่อเดียวกัน) รต. จิตอาสา และครู กศน. รวม 2 แสนคน เมื่อรวม “เครือข่ายสื่อบุคคล” ที่รัฐไทยใช้ในช่วงรณรงค์ออกเสียงประชามติจึงพบว่ามีจำนวนถึง 5.31 แสนคน (บางส่วนอาจซ้ำซ้อนกัน) คุณลักษณะพิเศษของสื่อบุคคลเหล่านี้คือการเป็นผู้มีบทบาทนำในชุมชน หรือมีความผูกพันใกล้ชิดกับประชาชนเพราะเป็นลูกเป็นหลาน จึงเป็น “กระบอกเสียง” ที่เผยแพร่อิทธิพลชุดอุดมการณ์ของรัฐให้แก่ผู้มีสิทธิออกเสียงประชามติได้ไม่ยาก

ขณะเดียวกันฝ่ายรัฐบาล คสช. ยังมี “โพลภายใน” ที่ยังกระแสความคิดของประชาชนได้เป็นระยะ ๆ ว่าตอบรับหรือปฏิเสธร่างรัฐธรรมนูญ เพราะข้าราชการถูกสั่งให้ทำหน้าที่สนับสนุนภารกิจประชามติ ทั้งการอำนวยความสะดวก และการรักษาความสงบเรียบร้อย โดยเฉพาะข้าราชการสังกัดกระทรวงมหาดไทยและสำนักงานตำรวจแห่งชาติ (สตช.) ต้องรายงานความเคลื่อนไหวในพื้นที่กลับมายังวอร์รูมส่วนกลางตามวกรอบ

อีกความได้เปรียบของรัฐบาล คสช. เกิดขึ้นในพื้นที่สังคมการเมือง (political society) เพราะอยู่ในฐานะผู้ถือกฎหมาย ผู้ตีความ และผู้บังคับใช้กฎหมาย โดยมีกอ้างเหตุ “เพื่อรักษาความ

สงบเรียบร้อย” ลิดรอนสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นของฝ่ายคัดค้านร่างรัฐธรรมนูญเพื่อจำกัดนิยามร่างรัฐธรรมนูญและประชามติให้เหลือเพียงหนึ่งเดียวตามความหมายของผู้มีอำนาจ

นิธิ เอียวศรีวงศ์ ระบุว่า เผด็จการต้องสร้าง “ระเบียบ” บางอย่างขึ้นสำหรับการกดขี่ปราบปราม โดยเฉพาะกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมที่อยู่ในกำกับควบคุมของตน จุดมุ่งหมายของ “ระเบียบ” ดังกล่าวคือลิดรอนอำนาจต่อรองของกลุ่มอื่นลงให้น้อยกว่ากลุ่มของตนหรือไม่มีเลย ทว่าก่อนเผด็จการอำนาจการเมืองและเศรษฐกิจ ต้องเผด็จอำนาจทางวัฒนธรรมให้ได้ก่อน เผด็จการต้องกุม “ความรู้” ของสังคมให้ได้ ไม่อย่างนั้นก็ไม่อาจกุมอารมณ์ความรู้สึกได้ “ดังนั้นเงื่อนไขสำคัญของเผด็จการคือการ ‘เผด็จความจริง’ กล่าวคือเผด็จการต้องสร้างและพัฒนา ‘ความจริง’ เอง อย่าปล่อยให้มันเป็นพื้นที่เสรีที่ใคร ๆ ก็มีสิทธิสร้างขึ้นได้ตามใจชอบเป็นอันขาด”¹

ด้วยข้อจำกัดทางกฎหมายทั้งประกาศ คสช. คำสั่ง คสช. พ.ร.บ. ประชามติ รวมถึงกฎระเบียบอื่น ๆ ทำให้ฝ่ายคัดค้านร่างรัฐธรรมนูญต้องใช้สื่อสังคมออนไลน์เป็นช่องทางหลักในการเผยแพร่อุดมการณ์ เพราะเป็น “พื้นที่ที่กฎหมายยังเอื้อมไม่ถึง” นักการเมืองที่ถูกควบคุมพฤติกรรมเป็นพิเศษตั้งแต่รัฐประหารปี 2557 ก็ไม่กล้าเคลื่อนไหวในโลกออฟไลน์มากนัก เช่น พรรคเพื่อไทยใช้เวลาถึง 51 วันกว่าจะออกเอกสาร “ความเห็นพรรค” แสดงจุดยืนไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ หลัง กรธ. นำร่างฯ ฉบับลงประชามติออกเผยแพร่ต่อสาธารณะ เมื่อวันที่ 29 มีนาคม 2559 เนื่องจากการบริหารพรรคบางส่วนเกรงขัดประกาศและคำสั่ง คสช. นำไปสู่การสั่งยุบพรรคและเพิกถอนสิทธิทางการเมืองของตัวเอง อย่างไรก็ตามแคมเปญ 17 แกนนำพรรคเพื่อไทยพร้อมใจกันโพสต์เฟซบุ๊กประกาศไม่รับร่างรัฐธรรมนูญและแนบเหตุผลประกอบการตัดสินใจ กลายเป็นเรื่องฮือฮาและท้าทาย “ผู้คุมกฎ” ถึงขนาดต้องตั้งคณะทำงานติดตามการกระทำความผิด พ.ร.บ. ประชามติผ่านอิเล็กทรอนิกส์ตลอด 24 ชั่วโมง เพราะฝ่ายรัฐวิเคราะห์ว่าโลกออนไลน์จะกลายเป็น “สนามรบหลัก” ของการออกเสียงประชามติมากกว่าการทำผัดผัสดิน

ผลจากการรุกพื้นที่การสื่อสารในโลกเสมือนจริงของคนการเมืองสังกัดพรรคเพื่อไทยทำให้เกิดพฤติกรรมเลียนแบบ โดยแกนนำพรรคประชาธิปัตย์อย่างน้อย 7 คนโพสต์เฟซบุ๊กประกาศไม่รับร่างฯ หลังหัวหน้าพรรคแถลงข่าวแสดงจุดยืนไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ เช่นเดียวกับแกนนำกลุ่มการเมืองทั้ง กปปส. นปช. ที่สื่อสารกับมวลชนผ่านเฟซบุ๊กไลฟ์รายวัน ฝ่าย กปปส. ประกาศตัวเป็น “ผู้ช่วยคนสำคัญ” ของ กรธ. ขณะที่ นปช. วางแผนเปิดศูนย์ปราบโกงประชามติควบคู่ไปด้วย แต่ถูกฝ่ายความมั่นคงสกัดกั้น จึงเคลื่อนไหวหนักขึ้นในโลกออนไลน์ด้วยการเปิดแฟนเพจเฟซบุ๊กศูนย์ปราบโกงประชามติ เพื่อให้ประชาชนรายงานข้อมูลการปฏิบัติหน้าที่ที่ไม่ชอบมาพากลของ

¹ นิธิ เอียวศรีวงศ์, “เผด็จการ,” ใน *เขี้ยวไล่ขุน* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2554), 97-98.

เจ้าหน้าที่รัฐเข้ามา ซึ่งต่อมาประธาน นปช. ยอมรับว่าศูนย์ปราบโกงเป็นเพียง “ปฏิบัติการจิตวิทยา” ที่มุ่งเอาคืนผู้ถือครองอำนาจรัฐเท่านั้น

ขณะที่กลุ่มนักวิชาการและนักศึกษามีอิสระกว่านักการเมือง จึงมีการเคลื่อนไหวทั้งในโลกออนไลน์และออฟไลน์ อย่างไรก็ตามความเคลื่อนไหวของพวกเขาไม่ได้ออกมาในรูปแบบ “ขบวนการเคลื่อนไหวที่มีการจัดองค์กรขนาดใหญ่” แบบในอดีต แต่มีลักษณะเป็นการเคลื่อนไหวของกลุ่มย่อยที่ประกอบด้วยปัจเจกชนที่มีความเป็นอิสระที่ยากแก่การถูกควบคุมโดยรัฐหรือองค์กรการเมืองอื่น ๆ ก็ได้กลายเป็นอาวุธสำคัญของนักศึกษาในยุคนี้

นักศึกษาที่เรียกตัวเองว่าขบวนการประชาธิปไตยใหม่ (เอ็นดีเอ็ม) กลายเป็น “สัญลักษณ์ฝ่ายค้านของรัฐบาล คสช.” และ “สัญลักษณ์ไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ” นับจากปล่อยโลโก้ “โหวตโน” ผ่านกิจกรรมรณรงค์แรกในงานสัปดาห์หนังสือแห่งชาติ และยังเป็นหัวหอกสำคัญในการสร้าง “เครือข่ายความรู้” เพื่อต่อสู้กับเครือข่ายสื่อบุคคลเฉพาะกิจของรัฐ ด้วยการจัดงานสัมมนาวิชาการ จัดทำเอกสารเผยแพร่ชุดความรู้/ความคิดที่ต่างจากชุดข้อมูลของรัฐ โดยเฉพาะจุลสารความเห็นแย้งคำอธิบายสาระสำคัญร่างรัฐธรรมนูญ ซึ่งถูก กรธ. เรียกว่า “ร่างรัฐธรรมนูญปลอม” และเอกสาร “7 เหตุผลไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ” ที่นำไปสู่การจับกุม คมขัง ตั้งข้อหานักศึกษาและนักกิจกรรม 13 คน ที่นำเอกสารนี้ไปแจกจ่ายรณรงค์ให้ประชาชนโหวตไม่รับร่างฯ และทำให้ผู้ต้องหาเหล่านี้กลายเป็น “สื่อบุคคล” ที่สะท้อนภาพความไม่เสรีและไม่เป็นธรรมของกระบวนการประชามติ เสรีภาพที่หายไปของนักศึกษาเอ็นดีเอ็ม ทำให้ปัญญาชน ภาคประชาสังคม และองค์กรระหว่างประเทศ ลูกขึ้นมาสื่อสารตรงถึงรัฐบาล คสช. เพื่อยืนยันหลักการว่าการรณรงค์ให้รับหรือไม่รับร่างรัฐธรรมนูญไม่ใช่สิ่งผิดกฎหมาย และความคิดเห็นต่างต้องพูดได้ในกระบวนการประชามติ

ตลอดระยะเวลา 132 วัน จากวันเผยแพร่ร่างรัฐธรรมนูญฉบับลงประชามติถึงวันลงประชามติ จึงเกิดการต่อสู้ในเชิงการเมืองวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มผู้นำทางความคิด 2 ฝ่าย เพื่อช่วงชิงอำนาจนำในการกำหนดความหมายของร่างรัฐธรรมนูญและประชามติ โดยสอดคล้องกับอุดมการณ์และคุณค่าประชาธิปไตยตามทัศนะของตน ในขณะที่รัฐบาล คสช. ผลិតชุดความรู้/ความคิดแล้วนำออกถ่ายทอดผ่านกลไกรัฐ หรือที่เรียกว่าอุดมการณ์หลัก ได้เกิดกลุ่มตอบโต้อย่างน้อย 4 กลุ่ม ดังที่กล่าวไว้ข้างต้น ได้แก่ พรรคการเมือง กลุ่มการเมือง ปัญญาชน และภาคประชาชน ที่เผยแพร่ออกมาตอบการครองอำนาจนำ โดยผลิตอีกชุดความรู้/ความคิด เพื่อตอบโต้ ดีความใหม่ และกระตุ้นให้สังคมคิดนอกกรอบที่ คสช. กำหนด ทำให้เกิดวาทกรรมร่างรัฐธรรมนูญอย่างน้อย 5 ชุด และวาทกรรมประชามติอย่างน้อย 9 ชุดในช่วงประชามติ ซึ่งผู้วิจัยแสดงรายละเอียดไว้ในบทที่ 4

ทว่าในการนิยามความเป็นประชาธิปไตย ฝ่ายอุดมการณ์หลักและอุดมการณ์ด้านได้หยิบฉวยคำว่าประชาธิปไตยมาใช้ต่อสู้กัน จงใจละเลยการพูดถึงบางแง่มุม และเชิดชูเป็นพิเศษในบางแง่มุม ทั้งหมดนี้เพื่อแสวงหาความยินยอมพร้อมใจในสนามประชามติ

กล่าวสำหรับวาทกรรมรัฐธรรมนูญ กรธ. และผู้สนับสนุนพยายาม “ตั้งชื่อ” ให้ร่างรัฐธรรมนูญบ่งบงการประชามติ เพื่อชี้นำประชาชนให้เห็นข้อดีของร่างฯ เป็นส่วน ๆ สอดคล้องกับกลยุทธ์การสื่อสารเป็นจุด ๆ ทั้งนี้ กรธ. และ กปปส. ประเมินตรงกันว่าวาทกรรมรัฐธรรมนูญที่มีส่งผลต่อการตัดสินใจของประชาชน ได้แก่ 3 ป. คือ “รัฐธรรมนูญฉบับปฏิรูป” “ประชาชนเป็นใหญ่” และ “ปราบโกง” แม้มีส่วนทำให้ร่างรัฐธรรมนูญผ่านประชามติ แต่ก็เป็นการทำลายคุณค่าประชามติ เพราะเท่ากับเป็นการลดทอนความสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญซึ่งเป็นตัวสารสำคัญที่สุดในกระบวนการประชามติ ขณะเดียวกัน ผู้วิจัยไม่พบว่าฝ่ายคัดค้านร่างรัฐธรรมนูญได้บัญญัติชื่อเรียกร่างรัฐธรรมนูญในช่วง 132 วันก่อนถึงวันลงประชามติ เนื่องจากมีข้อจำกัดทางกฎหมายในการวิพากษ์วิจารณ์ แต่ได้หยิบฉวยเอาฉายาที่ฝ่ายสนับสนุนร่างฯ ผลิตขึ้นไปอธิบายใหม่

ขณะที่กระบวนการประชามติ ถูกรัฐบาล คสช. กำกับให้อยู่ภายใต้ความหมายของวาทกรรมหลักอย่างน้อย 2 ชุดคือ วาทกรรมชุดประชาธิปไตยในแบบ คสช. และวาทกรรมชุดความมั่นคง โดยใช้คำว่า “หน้าที่” ในฐานะประชาชนที่ดีที่ต้องช่วยกันรักษาความสงบเรียบร้อยในช่วงประชามติ กดทับ “สิทธิ” ในการแสดงความคิดเห็น

นอกจากนี้ยังมีบริบทแห่งความกลัวที่ถูกสร้างขึ้น ทำให้วาทกรรมมีพลังในการครอบงำการตัดสินใจของคนส่วนใหญ่ ที่น่าสนใจคือ “ความกลัว” ถูกแบ่งออกเป็น 2 ระดับ ได้แก่ “กลัวอนาคต” ซึ่งฝ่ายไม่รับร่างฯ ชี้ให้เห็นความน่ากลัวของการลงประชามติที่ไม่มีทางเลือกเพื่อกดดันขอคำตอบจาก คสช. ให้เปิด “แผน 2” ออกมาในกรณีร่างรัฐธรรมนูญถูกคว่ำ ทว่าได้กลายเป็นแรงกดดันต่อไปยังประชาชนให้โหวตรับร่างฯ เพราะกลัวความวุ่นวายจากอนาคตที่มองไม่เห็น ขณะที่รัฐบาล คสช. นำความ “กลัวอดีต” กลับมาฉายซ้ำเพื่อชวนให้เชื่อว่าหาก “การเมืองเก่า” กลับมา บ้านเมืองอาจวุ่นวาย ซึ่งชุดคำอธิบายนี้ค่อนข้างมีน้ำหนัก เพราะผู้รับสารส่วนใหญ่มักตีความตามประสบการณ์ในอดีต ซึ่งผู้นำทางความคิดวิเคราะห์กันว่าเหตุรุนแรงวุ่นวายในช่วงการชุมนุมทางการเมือง ทำให้ประชาชนบางส่วนกลัวที่จะกลับไปสู่จุดนั้น และตัดสินใจโหวตรับร่างรัฐธรรมนูญ ซึ่งไม่ว่าจะเป็นความกลัวระดับใด และถูกสร้างขึ้นจากฝ่ายใด ได้ก่อให้เกิดความรู้สึกตรงกันจึงสามารถ “แปรความรู้สึกด้านลบให้เป็นผลลัพธ์รับร่างฯ” ได้

นอกจากนี้ในระหว่างทาง ฝ่ายรัฐบาล คสช. ยัง “จับการเลือกตั้งเป็นตัวประกัน” โดยอ้างว่าเห็นชอบเพื่อให้มีการเลือกตั้ง ซึ่งถือเป็นยุทธศาสตร์ที่เคยใช้แล้วได้ผลมาแล้วในการลงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 สุดท้ายประชาชนได้ลงมติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559

ด้วยคะแนน 16.8 ล้านเสียง ต่อ 10.5 ล้านเสียง ทำให้ คสช. กำชัยชนะยกแรกใน “สนามประชามติ” และสามารถ “ยึดรัฐธรรมนูญ” ในฐานะพื้นที่ของการครองอำนาจนำ (hegemony) ได้ในที่สุด

5.2 จาก “ประชาธิปไตยแบบไทย ๆ” ถึง “ประชามติแบบไทย ๆ”

ผู้วิจัยได้แสดงให้เห็นแล้วว่าบรรดาผู้นำทางความคิดทั้งฝ่ายสนับสนุนและคัดค้านร่างรัฐธรรมนูญได้สร้างวาทกรรมและบริบทการเมืองขึ้นมาครอบงำความคิดของประชาชนในสนามประชามติ จึงใจัดทอนสาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญมาสื่อสารต่อสังคมเพียงบางส่วน ทว่าเมื่อร่างรัฐธรรมนูญฉบับที่จัดทำโดย กรธ. ผ่านประชามติ พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา กลับเรียกขานว่าเป็น “รัฐธรรมนูญของประชาชน” และใช้รัฐธรรมนูญเป็นส่วนหนึ่งของการคืนประชาธิปไตยให้ประเทศตามโรดแมปของ คสช. เหมือนที่เคยเกิดขึ้นมาแล้วกับการยึดอำนาจ 5 ครั้งก่อนหน้านี้ โดยมิแก่นอยู่ที่เรื่องความมั่นคงเชิงลบ

หากนำกระบวนการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559 ไปเปรียบเทียบกับหลักการสำคัญในการออกเสียงประชามติที่นั่นทวัฒน์ บรมานันท์ ระบุไว้ 6 ประการ² จะพบว่าเป็นไปตามหลักการเพียงข้อเดียวเท่านั้นคือ เรื่องที่ทำประชามติมีความสำคัญและมีผลกระทบต่อประโยชน์ได้เสียของประเทศและประชาชน ทว่าประชามติครั้งที่ 2 ของประเทศผิดไปจากหลักการชัดเจน 2 ประการคือ 1. ข้อความที่จะขอความเห็นไม่ชัดเจนเพียงพอให้ผู้มีสิทธิออกเสียงประชามติสามารถตัดสินใจว่าจะเห็นชอบหรือไม่เห็นชอบ เนื่องจากเนื้อหาร่างรัฐธรรมนูญมีความยาวถึง 305 หน้า และเนื้อหาคำถามพ่วงอีก 4 บรรทัด ทำให้การตัดสินใจของประชาชนมีแนวโน้มตกอยู่ภายใต้การครอบงำของผู้นำทางความคิด โดยทำให้เชื่อว่าร่างรัฐธรรมนูญดีหรือไม่ดี ถูกหรือผิด โดยหยิบยกเพียงบางประเด็นมาพูดถึง แต่ผลประชามติที่ออกมากลับกลายเป็นการชี้ถูกหรือชี้ผิดให้ร่างรัฐธรรมนูญทั้งฉบับ ก่อเกิดคำถามว่าผลประชามติมีคุณภาพเพียงใด และ 2. ฝ่ายเห็นชอบและไม่เห็นชอบร่างรัฐธรรมนูญไม่มีโอกาสแสดงความเห็นอย่างเท่าเทียมกัน เพราะข้อจำกัดทางกฎหมายได้เปิดโอกาสให้เจ้าหน้าที่รัฐนำข้อมูลด้านดี-ด้านเดียวของร่างรัฐธรรมนูญมาเผยแพร่มากกว่า

ส่วนหลักการที่เหลืออีก 3 ประการ แม้ไม่ชัดเจนว่าประชามติปี 2559 ผิดจากหลักการดังกล่าว แต่มีข้อเท็จจริงบางประการชี้ให้เห็นว่าประชามติของไทยเบี่ยงเบนออกไปจากหลักการสากลไม่ว่าจะเป็น 1. การจัดให้มีการลงคะแนนเสียงประชามติโดยอิสระ แต่ประชามติหนนี้อยู่ภายใต้การ

² นันทวัฒน์ บรมานันท์, “บทสัมภาษณ์ทางวิชาการ เรื่อง การออกเสียงประชามติ (REFERENDUM): ประสบการณ์ของไทยกับต่างประเทศ,” 9, ฉ. 4 (กรกฎาคม-สิงหาคม 2555): 13.

กรอบำของกลไกรัฐทุกระดับ 2. ประเด็นที่นำไปลงประชามติต้องไม่เกี่ยวกับบุคคลหรือคณะบุคคล แม้คำถามที่ให้ประชาชนตัดสินใจไม่ได้อ้างถึงตัวบุคคล แต่ผู้นำทางความคิดกลับรณรงค์ว่าการโหวตรับ-ไม่รับร่างรัฐธรรมนูญคือการสนับสนุนหรือปฏิเสธ คสช. อีกทั้งในภายหลังยังพบว่าฝ่ายสนับสนุน คสช. ได้ประกาศจัดตั้งพรรคการเมืองเพื่อสนับสนุน พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา เป็นนายกรัฐมนตรี สมัยที่ 2 โดยอ้างว่าเป็นเจตนารมณ์ของประชาชนที่โหวตรับคำถามพ่วง และ 3. ต้องนำผลการออกเสียงประชามติไปดำเนินการเพื่อให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของประชาชนผู้มาออกเสียงประชามติ ต่อมาพบความพยายาม “ตีความเกิน” ไปจากเจตนารมณ์ของประชาชน เช่น กรณีคำถามพ่วง ซึ่งในช่วงที่สมาชิก สนช. ออกไปชี้แจงประชาชนตามเวทีต่าง ๆ ก่อนวันลงประชามติ จะระบุถ้อยคำที่เป็นหลักสำคัญของคำถามพ่วงไว้ 3 ถ้อยคำคือ 1. ปฏิรูปประเทศ ยุทธศาสตร์ชาติ 2. กำหนดระยะเวลา 5 ปี และ 3. ส.ว. และ ส.ส. ให้ความเห็นชอบนายกรัฐมนตรี³ โดยเฉพาะข้อ 3 ที่ กรธ. ตีความว่าหมายถึงการให้ ส.ว. ร่วมลงมติเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยกับรายชื่อนายกฯ ที่ ส.ส. เป็นผู้เสนอ เข้าสู่การพิจารณาของรัฐสภาเท่านั้น แต่เมื่อคำถามพ่วงผ่านประชามติ สมาชิก สนช. และ สปท. ในฐานะเจ้าของคำถามพ่วงกลับออกมาตีความว่าการให้ความเห็นชอบ หมายถึงร่วมเสนอชื่อบุคคลที่มีความเหมาะสมจะเป็นนายกฯ ได้ จนถูกวิจารณ์ว่า สนช. ได้คืบจะเอาศอก หรือจงใจรุกรายทางให้เสนอชื่อ คสช. เป็นนายกฯ คนนอก ทว่าพวกเขาปฏิเสธว่าไม่ได้ตีความเกินคำถามพ่วง

เป็นการทำตามประชาชน 15 ล้านเสียงที่ให้ความเห็นชอบมา ดังนั้นการที่ ส.ว. จะร่วมโหวตเลือกนายกฯ ตั้งแต่แรก จึงไม่ขัดคำถามพ่วง เพียงแต่ต้องเลือกนายกฯ จากบัญชีที่พรรคการเมืองเสนอมาก่อน หากไม่สามารถเลือกได้ จึงเข้าสู่ขั้นตอนที่ให้ ส.ว. มีสิทธิเสนอรายชื่อผู้ดำรงตำแหน่งนายกฯ จากบัญชีรายชื่อของพรรคการเมืองหรือไม่ก็ได้ เพื่อให้ประเทศมีทางออก⁴

³ เอกสารประกอบการชี้แจงประเด็นคำถามพ่วงของ สนช. ในเวที "ร่างรัฐธรรมนูญ ประชามติ และประชาชน" ที่ค่ายวชิราวุธ อำเภอมะนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช วันที่ 11 มิถุนายน 2559 ซึ่งถาวรศักดิ์ จันทิก สมาชิก สนช. นำขึ้นจอภาพขณะกล่าวบรรยาย.

⁴ ทวีศักดิ์ สุทกวาทีน, “รุมอัด สนช. เพิ่มดาบส.ว. ‘เสนอชื่อ’โหวต นายกฯคนนอก,” *ไทยรัฐ*, 21 สิงหาคม 2559, 1.

สุดท้ายข้อถกเถียงเป็นอันยุติ เมื่อมีคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญให้ ส.ส. มีสิทธิเสนอชื่อนายกฯ เท่านั้น แต่ให้ ส.ว. ร่วมกับ ส.ส. มีสิทธิเสนอขอยกเว้นการเสนอชื่อนายกฯ ในบัญชีรายชื่อได้ หรือที่เรียกว่า “ลงมติปลดล็อก” ให้มีนายกฯ คนนอกได้⁵

เมื่อการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559 มีหลายประเด็นที่ขัดต่อหลักการสากล แม้แต่ผู้จัดการประชามติอย่างกรรมการ กกต. ก็ยังสรุปว่าเป็น “การทำประชามติที่ไม่ดี”⁶ ด้วย 2 เหตุผลหลักคือ การตั้งคำถามพ่วงที่เป็นปัญหาในตัว เพราะใช้คำถามยาว อ่านไม่รู้เรื่อง และขาดความเป็นกลาง ส่วนอีกเหตุผลคือการออกแบบการลงประชามติที่ กกต. ได้เสนอให้เปิดพื้นที่ให้ทั้งฝ่ายเห็นด้วย-เห็นต่างต่อร่างรัฐธรรมนูญอย่างเท่าเทียม แต่ก็ไม่ได้รับการตอบสนองจากรัฐบาล

มันไม่ใช่ประชามติ แต่มันคือการสร้างความชอบธรรมให้กับรัฐธรรมนูญเท่านั้นเอง โดยที่ประชาชนไม่มีโอกาสได้รู้ถึงเนื้อหาสาระที่ลึกของรัฐธรรมนูญทั้งหมด ถามวันนี้หลายคนก็ยังงง ๆ กับรัฐธรรมนูญ แม้กระทั่งผมเองอยู่ในแวดวง ก็ยังรู้สึกวุ่น... มีประโยชน์ด้วยหรือ มีข้อความนี้ด้วยหรือ มีวรรณคดีด้วยหรือ มันมีสิ่งใหม่ ๆ ที่ซ่อนอยู่ในรัฐธรรมนูญปรากฏออกมาได้ตลอดเวลา⁷

จากที่กล่าวมาทั้งหมด ทำให้การออกเสียงประชามติรับรองการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ (constitution referendum) ซึ่งตั้งอยู่บนหลักการปกครองที่อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนตามทฤษฎี ถูกลดทอนคุณค่าให้เป็นเพียงกลไกสร้างการสนับสนุนการครองอำนาจการเมืองของผู้ยึดกุมอำนาจรัฐในปัจจุบัน การรัฐประหารปี 2557 จึงเป็นอีกครั้งที่ส่งเสริม “ระบอบประชาธิปไตยแบบ

⁵ คำวินิจฉัยที่ 6/2559 เรื่อง คณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญส่งร่างรัฐธรรมนูญซึ่งแก้ไขในส่วนที่เกี่ยวข้องเพื่อให้พิจารณาวินิจฉัยว่าเป็นการชอบด้วยกับผลการออกเสียงประชามติแล้วหรือไม่ ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2557 ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2557 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 1) พ.ศ. 2558 มาตรา 37/1 ประกอบรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2557 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2559 มาตรา 39/1 วรรคสี่สอง, ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 134 ตอนที่ 16 ก (9 กุมภาพันธ์ 2560) : 89-94.

⁶ สมชัย ศรีสุทธิยากร, สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง, 15 ธันวาคม 2560.

⁷ เรื่องเดียวกัน.

ไทย ๆ” โดยลดทอนรัฐธรรมนูญให้เป็นเพียงกลไกสืบทอดอำนาจของระบอบอำนาจนิยมเผด็จการ และใช้ประชามติเป็นเครื่องมือสร้างความชอบธรรมให้แก่ผู้นำเผด็จการ (plebiscitary referendum)

หากผู้วางรากฐานทางความคิด “ประชาธิปไตยแบบไทย ๆ” คือจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ผู้นำทหารที่ขึ้นสู่อำนาจหลังจากรัฐประหารปี 2500 และ 2501 โดยได้ผูกฉันทนาการไทยไว้กับ 3 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ ชาตินิยม-เสนานิยม-ต่อต้านคอมมิวนิสต์นิยม⁸ การเมืองในยุคสงครามเย็น ทำให้กองทัพอยู่ในสถานะของการเป็น “ผู้พิทักษ์” (national guardian) คอยปกป้องและคุ้มครอง 3 สถาบันหลักของประเทศคือชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ก่อนประสบความสำเร็จอย่างถึงขีดสุดในการทำหน้าที่ผู้ควบคุมการเมือง และทำให้กองทัพกลายเป็นตัวแสดงสำคัญในทางการเมืองไทย⁹ คำขวัญ “ปกป้องชาติ พิชัยราชบัลลังก์” ยังเป็นคำกล่าวอ้างของผู้นำทหารทุกยุคทุกสมัยที่ใช้ได้ผลเสมอเมื่อเข้ามาแทรกแซงทางการเมือง กับการรัฐประหารปี 2557 ก็เช่นกัน สุรชาติ บำรุงสุข ชี้ว่า “ทหารปัจจุบันยังคงเชื่ออย่างมั่นใจว่ากองทัพคือผู้ควบคุมการเมือง และการเมืองจะต้องเดินไปในทิศทางที่ผู้นำทหารปรารถนา และอะไรที่ขัดแย้งกับกองทัพ สิ่งนั้นขัดแย้งกับความมั่นคงของรัฐ”¹⁰

อย่างไรก็ตามอำนาจนิยมเผด็จการเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับกระแสประชาธิปไตยของโลก การควบคุมการเมืองจึงต้องดำเนินการอย่างแนบเนียนขึ้น กล่าวคือ มีรัฐธรรมนูญที่ถูกทำให้เชื่อว่าเป็นสัญลักษณ์ของการมีประชาธิปไตย ทว่าแม้มีการเลือกตั้ง ก็ยังมีโอกาสที่คนกลางที่ไม่ได้มาจากการเลือกตั้งจะเข้ามาเป็นนายกรัฐมนตรี แต่เหนือกว่านั้นคือการนำระบบประชาธิปไตยทางตรงมาใช้ สถาปนารัฐธรรมนูญที่จัดทำขึ้นในบรรยากาศหลังการรัฐประหาร ทั้งนี้เพราะ คสช. เรียนรู้จากประสบการณ์ของ คมช. ในการจัดให้มีการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 ที่ทำให้ผู้นำรัฐประหารขณะนั้นกล่าวอ้างได้ว่ามี “รัฐธรรมนูญฉบับประชาชน” และสืบทอดด้วยคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญว่ารัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าว ประชาชนเป็นผู้สถาปนา

กระบวนการ “ประชามติแบบไทย ๆ” จึงถือเป็นนวัตกรรมที่ คสช. สร้างขึ้น เพื่อกอบกู้และส่งเสริมให้ “ประชาธิปไตยแบบไทย” ให้คงอยู่ในสังคมไทยแบบแยกแยะ

⁸ สุรชาติ บำรุงสุข, “Democracy 3.5 เมื่อลมนประชาธิปไตยพัดหวน!,” ใน *KPI YEARBOOK 2558 ดุลอำนาจในการเมืองการปกครองไทย*, พิมพ์ครั้งที่ 1 (กรุงเทพฯ : สถาบันพระปกเกล้า, 2558).

⁹ เรื่องเดียวกัน.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน.

รายการอ้างอิง

หนังสือและบทความในหนังสือ

- กาญจนา แก้วเทพ, และ สมสุข หินวิมาน. *สายธารแห่งนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองกับสื่อสารศึกษา*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2553.
- เกษียร เตชะพีระ. *ทางแพร่งและพงหนาม ทางผ่านสู่ประชาธิปไตยไทย*. กรุงเทพฯ: มติชน, 2551.
- เกษียร เตชะพีระ. คำนำเสนอ ใน *และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏการเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาและปัญญาชนก่อน 14 ตุลาฯ*, ประจักษ์ ก้องกีรติ. พิมพ์ครั้งที่ 2. นนทบุรี: ฟาเดียวกัน, 2556.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. “การเมืองแบบใหม่ ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่และวาทกรรมการพัฒนาชุดใหม่.” *รัฐศาสตร์แนววิพากษ์*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2557.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. คำนำ ใน *รัฐธรรมนูญสถาปนา, บัณฑิต จันทรโรจน์กิจ*. กรุงเทพฯ: วิชาษา, 2549.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. *ภาษากับการเมือง/ความเป็นการเมือง*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: วิชาษา, 2556.
- ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ. “หกตุลา : ใครจะลงแดงอีกไหม.” ใน *บ้านเมืองของเราลงแดง : แง่มุมทางสังคมและวัฒนธรรมของรัฐประหาร 6 ตุลาคม*, เบเนดิกต์ แอนเดอร์สัน. แปลโดย ชาญวิทย์ เกษตรศิริ ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ เกษียร เตชะพีระ, 39-51. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2559.
- ทินพันธุ์ นาคะตะ. *ประชาธิปไตยไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ โครงการเอกสารและตำรา, 2543.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. “เผด็จการ.” และ “การเมืองเชิงอุดมการณ์.” ใน *เบี้ยไล่ขุน*. กรุงเทพฯ: มติชน, 2554.
- บัณฑิต จันทรโรจน์กิจ. *รัฐธรรมนูญสถาปนา*. กรุงเทพฯ: วิชาษา, 2549.
- ประจักษ์ ก้องกีรติ. *การเมืองวัฒนธรรมไทย ว่าด้วยความทรงจำ/วาทกรรม/อำนาจ*. นนทบุรี: ฟาเดียวกัน, 2558.
- ประจักษ์ ก้องกีรติ. *และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ การเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาและปัญญาชน ก่อน 14 ตุลาฯ*. พิมพ์ครั้งที่ 2. นนทบุรี: ฟาเดียวกัน, 2556.

- นันทวัฒน์ บรมานันท์. การออกเสียงประชามติที่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (พ.ศ. 2540). กรุงเทพฯ: สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ, 2545.
- วัชรพล พุทธิรักษา. บทสำรวจความคิดทางการเมืองของ อันโตนิโอ กรัมสกี. กรุงเทพฯ: สมมติ, 2557.
- วีระ สมความคิด. การติดตามการออกเสียงประชามติ เพื่อพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ 2550 ในพื้นที่ กรุงเทพมหานคร. กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า, 2550.
- สามชาย ศรีสันต์. “พุโกติในการศึกษาหลังการพัฒนา.” ใน *อ่านวิพากษ์ มิเชล พูโกต์*, บรรณาธิการ โดย อนุสรณ์ อุณโณ, จันทนี เจริญศรี, และ สลิสสา ยุคตะนันท์, 181-225. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์, 2558.
- สุรชาติ บำรุงสุข. “Democracy 3.5 เมื่อลมประชาธิปไตยพัดหวน!” ใน *KPI YEARBOOK 2558 ดุลอำนาจในการเมืองการปกครองไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า, 2558.
- เสนห์ จามริก. *การเมืองไทยกับพัฒนาการรัฐธรรมนูญ*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2540.
- Jerome Karabel. *ความขัดแย้งของการปฏิวัติ อันโตนิโอ กรัมสกี กับ ปัญหาของปัญญาชน*. บรรณาธิการโดย ปิยศิลป์ บุลสถาพร. แปลโดย สมบัติ พิศสะอาด. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: text, 2557.

บทความวารสาร

- เกษียร เตชะพีระ. “การเมืองวัฒนธรรมว่าด้วยประชาธิปไตย: บทนำเปรียบเทียบกับเชิงทฤษฎี.” *วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ* 9, ฉ. 1(2550): 18-28.
- ชาย ไซยชิต, และ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. “การออกเสียงประชามติ: กระบวนการประชาธิปไตยทางตรงสมัยใหม่.” *วารสารสถาบันพระปกเกล้า* 7, ฉ. 3(2552): 5-40.
- นันทวัฒน์ บรมานันท์. “รัฐธรรมนูญกับการออกเสียงแสดงประชามติ.” *วารสารกฎหมายจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย* 19, ฉ. 1(2542): 162-163.
- นันทวัฒน์ บรมานันท์. “บทสัมภาษณ์ทางวิชาการ เรื่อง การออกเสียงประชามติ (REFERENDUM): ประสบการณ์ของไทยกับต่างประเทศ.” *จุลนิติ* 9, ฉ. 4(กรกฎาคม - สิงหาคม 2555): 11-20.
- มานิตย์ นวลละออ. “รัฐธรรมนูญกับภาพลักษณ์: สัญลักษณ์ในการสื่อสารทางการเมืองในการเมืองไทย.” *วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*, ฉ. 28(2545): 1-6.

ลัดดาวัลย์ ตันติวิทยาพิทักษ์. “บทสัมภาษณ์ทางวิชาการ เรื่อง การออกเสียงประชามติ

(REFERENDUM): ประสบการณ์ของไทยกับต่างประเทศ.” *จุลนิติ* 9, ฉ. 4(กรกฎาคม-สิงหาคม 2555): 5-10.

สดุดี ภาณุตานนท์. “การออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญในประเทศไทย.” *วารสารพรรคการเมืองสัมพันธ์* 20, ฉ. 2(2558): 4-10.

สิริพรรณ นกสวน สวัสดิ์. “บทสัมภาษณ์ทางวิชาการ เรื่อง การออกเสียงประชามติ (REFERENDUM): ประสบการณ์ของไทยกับต่างประเทศ.” *จุลนิติ* 9, ฉ. 4(กรกฎาคม - สิงหาคม 2555): 21-27.

บทความออนไลน์

กรุงเทพธุรกิจ. “'บุญเลิศ'เผยร่าง รธน.ให้'ศาลรธน.-องค์กรอิสระ' เป็นใหญ่.” *กรุงเทพธุรกิจออนไลน์*.
นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2559. <http://www.bangkokbiznews.com/news/detail/686355>(สืบค้นเมื่อวันที่ 2 พฤศจิกายน 2560).

คมชัดลึกออนไลน์. “'บรรศักดิ์'แจงภาพรวมร่าง รธน.ฉบับเสนอสปช. ย้ำออกแบบรธน.เหมาะสม
วัฒนธรรมการเมืองไทย เน้นสร้างพลเมืองเป็นใหญ่.” นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่
20 เมษายน 2558. <http://www.komchadluek.net/news/politic/204985> (สืบค้นเมื่อวันที่ 6 ธันวาคม 2560).

บทบรรณาธิการ. “กระบอกเสียงรัฐบาล.” *ข่าวสดออนไลน์*. นำขึ้นข้อมูล 29 กันยายน 2559.
https://www.khaosod.co.th/hot-topics/news_25379 (สืบค้นเมื่อวันที่ 8 สิงหาคม 2560).

ประชาชาติธุรกิจออนไลน์, แลงการณ์คณะนิติราษฎร์ เนื่องในโอกาสครบรอบ 1 ปีนิติราษฎร์,
ประชาชาติธุรกิจออนไลน์, นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 18 กันยายน 2554,
https://www.prachachat.net/news_detail.php?newsid=1316340299 (สืบค้นเมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2560).

ผู้จัดการออนไลน์. “รัฐธรรมนูญฉบับทุนขุนนาง ทางออกหรือวิกฤตของประเทศไทยรอบใหม่?”
ผู้จัดการออนไลน์. นำขึ้นข้อมูลวันที่ 31 มกราคม 2559. <http://www.manager.co.th/Politics/ViewNews.aspx?NewsID=9590000010774> (สืบค้นเมื่อวันที่ 2 พฤศจิกายน 2560).

- ทีมข่าว NNA NEWS. “นโยบายหาเสียงพรรคเพื่อไทย (แยกรายหมวด).” *สำนักข่าวเนชั่น*. นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 24 เมษายน 2554. <http://oknation.nationtv.tv/blog/darknews/2011/04/24/entry-1> (สืบค้นเมื่อวันที่ 3 มกราคม 2560).
- ไทยพับลิก้า. “กรม.-คสช.”ยังไม่สรุปทำประชามติ แค่แก้รธน. เปิดทางไว้-“วิษณุ”เผยหากทำได้ลงเลื่อนเลือกตั้งไปอีก 7 เดือน” นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 20 พฤษภาคม 2558. http://thaipublica.org/wp-content/uploads/2015/05/190558_natta_20150519_1656453859-e1432049749653.jpg (สืบค้นเมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม 2560).
- ไทยพับลิก้า. “นับถอยหลังประชามติรธน.: ‘คำถามพ่วง’ ประชามติกับบทบาท ส.ว.เฉพาะกาล.” *สำนักข่าวออนไลน์ไทยพับลิก้า*. นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 17 กรกฎาคม 2559. <http://thaipublica.org/2016/07/referendum-12/> (สืบค้นเมื่อวันที่ 23 มีนาคม 2560).
- ไทยพับลิก้า. “สนช. มติเอกฉันท์ 203 เสียง แก้ รธน.2557 เปิดทางประชามติร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่-ส่งผล รบ.ประยุทธ์ อยู่ถึงสิ้นปี 59.” *สำนักข่าวออนไลน์ไทยพับลิก้า*. นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 18 มิถุนายน 2558. <http://thaipublica.org/2015/06/ncpo-watch-20/> (สืบค้นเมื่อวันที่ 23 มีนาคม 2560).
- ไทยโพสต์. “‘ประยุทธ์’ฉะนักการเมือง รธน.เป็นเรื่องชะตากรรม!.” นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 3 กันยายน 2558. <http://www.thaipost.net/?q=%E2%80%98%E0%B8%9B%E0%B8%A3%E0%B8%B0%E0%B8%A2%E0%B8%B8%E0%B8%97%E0%B8%98%E0%B9%8C%E2%80%99%E0%B8%89%E0%B8%B0%E0%B8%99%E0%B8%B1%E0%B8%81%E0%B8%81%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B9%80%E0%B8%A1%E0%B8%B7%E0%B8%AD%E0%B8%87-%E0%B8%A3%E0%B8%98%E0%B8%99%E0%B9%80%E0%B8%9B%E0%B9%87%E0%B8%99%E0%B9%80%E0%B8%A3%E0%B8%B7%E0%B9%88%E0%B8%AD%E0%B8%87%E0%B8%8A%E0%B8%B0%E0%B8%95%E0%B8%B2%E0%B8%81%E0%B8%A3%E0%B8%A3%E0%B8%A1> (สืบค้นเมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม 2560).

- ไทยรัฐฉบับพิมพ์. “พิมพ์เขียวคสช. 10ข้อส่งถึงมีชัย.” *ไทยรัฐออนไลน์*. นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 19 พฤศจิกายน 2558. <http://www.thairath.co.th/content/540406> (สืบค้นเมื่อวันที่ 23 มีนาคม 2560).
- ไทยรัฐออนไลน์. “‘มีชัย’ แจงตอบรับนั่ง ‘ปธ.กรธ.’ ทดแทนบุญคุณแผ่นดิน.” *ไทยรัฐออนไลน์*. นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 5 ตุลาคม 2558. <http://www.thairath.co.th/content/530087> (สืบค้นเมื่อวันที่ 23 มีนาคม 2560).
- ไทยรัฐออนไลน์. “‘วันชัย’ แจงเหตุผล 3 ข้อไม่รับร่าง รธน..” นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 1 กันยายน 2558. <http://www.thairath.co.th/content/522270> (สืบค้นเมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม 2560).
- ไทยรัฐออนไลน์. “‘สมบัติ’ อัด รธน.ฉบับ ‘ลั่นหัวใจรั่ว’ ชัด กรธ. เขียนให้แก้ไขยาก.” *ไทยรัฐออนไลน์*. นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2559. <https://www.thairath.co.th/content/71279> (สืบค้นเมื่อวันที่ 2 พฤศจิกายน 2560).
- ไทยรัฐออนไลน์, “หากมีวิสาขนาชวเรศบนแผ่นดินไทย จากทักษิณถึงยิ่งลักษณ์ ย้อน 9 ปีนายใหญ่ ลี้ภัย,” *ไทยรัฐออนไลน์*, นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 25 สิงหาคม 2560, <https://www.thairath.co.th/content/1049594> (สืบค้นเมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2560).
- ไทยรัฐออนไลน์. “อุทัย” ให้ฉายา ร่าง รธน.มีชัย “ฉบับใส่หมวก.” *ไทยรัฐออนไลน์*. นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 30 มกราคม 2559. <https://www.thairath.co.th/content/570463> (สืบค้นเมื่อวันที่ 2 พฤศจิกายน 2560).
- ไทยรัฐออนไลน์. “อุเทน ตั้งฉายา รธน.ฉบับผูกขาดอำนาจ ชี้ ไม่เปิดโอกาสให้แก้ไข รธน..” *ไทยรัฐออนไลน์*. นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 30 มกราคม 2559. <https://www.thairath.co.th/content/570452> (สืบค้นเมื่อวันที่ 2 พฤศจิกายน 2560).
- ประชาชาติธุรกิจ. “มรดกสุดท้าย มีชัย...ไม่อยู่คำฟ้า ถึงเวลารัฐธรรมนูญ (ไม่) ผ่านก็ต้องไป.” *ประชาชาติธุรกิจออนไลน์*. นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 27 กรกฎาคม 2559. https://www.prachachat.net/news_detail.php?newsid=1469608221 (สืบค้นเมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม 2560).
- ประชาไท. “क्रम-คสช. สรุปแก้รธน.ฉ.ชั่วคราว 5 ปมประชามติ นับเสียงข้างมาก ‘ผู้ออกมาใช้สิทธิ’.” *ประชาไท*. นำขึ้นข้อมูลวันที่ 1 มีนาคม 2559. <https://prachatai.com/journal/2016/03/64365> (สืบค้นเมื่อวันที่ 23 มีนาคม 2560).
- มติชนออนไลน์. “เปิดข้อเสนอคสช.ฉบับเต็ม! ล็อกผบ.เหล่าทัพ-ปลัดกห.ร่วม250ส.ว. จดเปิดชื่อ 3 นายกฯ.” *มติชนออนไลน์*. นำขึ้นข้อมูลวันที่ 15 มีนาคม 2559. <http://www.matichon.co.th/news/71604> (สืบค้นเมื่อวันที่ 23 มีนาคม 2560).

- มติชนออนไลน์. “เปิด 16 ข้อเสนอกรม. ดัน‘กรธ.’ปรับ ‘ร่าง รธน.’.” *มติชนออนไลน์*. นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2559. <http://www.matichon.co.th/news/45142> (สืบค้นเมื่อวันที่ 23 มีนาคม 2560).
- มติชนออนไลน์. “สนช.ผุดโมเดลใหม่! ยามชาติเกิดวิกฤต ปธ.ศาลรธน.เรียกทหารหรือ แก้ปัญหาชาติได้.” *มติชนออนไลน์*. นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2559. <http://www.matichon.co.th/news/35098> (สืบค้นเมื่อวันที่ 25 มีนาคม 2560).
- สุรสิทธิ์ วิทยาธิ. “ว่าด้วยสารพัดคำเรียกสื่อ.” สมาคมนักข่าวนักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย. นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 16 ธันวาคม 2552. http://www.tja.or.th/index.php?option=com_content&view=article&id=1020:2009-12-16-07-19-40&catid=46:academic (สืบค้นเมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2560).
- หทัยกาญจน์ ตริสุวรรณ. “รายงานพิเศษ: เสรีภาพวิชาการ “ถูกคุกคาม” ไม่น้อยกว่าเสรีภาพสื่อ.” *บีบีซีไทย*. นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 3 พฤษภาคม 2560. <http://www.bbc.com/thai/thailand-39789488> (สืบค้นเมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม 2560).
- หทัยกาญจน์ ตริสุวรรณ. “รายงานพิเศษ: อาวุธ(ไม่)ลับนักศึกษา กับคำถามถึง คสช..” *บีบีซีไทย*. นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม 2560. <http://www.bbc.com/thai/thailand-39866936> (สืบค้นเมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม 2560).
- THE MOMENTUM. “‘ทำไมระบอบเผด็จการจึงประสบความสำเร็จในสังคมไทย. งานวิจัยชิ้นใหม่ของประจักษ์ ก้องกีรติ’.” THE MOMENTUM. นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 28 กันยายน 2559. <http://themomentum.co/momentum-feature-dictatorship-prajak> สืบค้นเมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2560.

วิทยานิพนธ์

- กุศล พยัคฆ์ศักดิ์. “การเมืองวัฒนธรรมของคนหนุ่มสาวในการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่: กรณีศึกษาของกลุ่มผู้นำหนุ่มสาวของเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2555.
- เกรียงศักดิ์ เชษฐพัฒน์วนิช. “แนวความคิดประชาธิปไตยแบบไทย.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2536.

- นรมล สมบุญโส. “ปัจจัยที่มีผลต่อลงประชามติร่างรัฐธรรมนูญปี 2550 ของผู้มีสิทธิออกเสียงใน จังหวัดลำพูน.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สาขาวิชาการเมืองการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2552.
- วันส ปิยะกุลชัยเดช. “ความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดการครองความเป็นใหญ่และอุดมการณ์ของ กรรมกร.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาวิชาการเมืองการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548.
- วราพร ธนาศรีมงคลกุล. “ผลผูกพันของการออกเสียงประชามติ.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2550.
- วัชรพงษ์ จำปาวัน. “การออกเสียงแสดงประชามติในประเทศไทย.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2541.
- วัชรพล พุทธิรักษา. “รัฐบาลทักษิณกับความพยายามสร้างภาวะการครองอำนาจนำ.” วิทยานิพนธ์ ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาวิชาการเมืองการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549.
- สุรสม กฤษณะจุฑะ. “การเมืองวัฒนธรรมของความเป็นอื่นในพื้นที่สี่: การต่อสู้ทางวาทกรรมว่าด้วย พลังงาน.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2547.
- เอกจิต สว่างอารมย์. “การศึกษาวาทกรรม “ประชามติ” ของพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรี ผ่านรายการคืนความสุขให้คนในชาติ.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, คณะศิลปศาสตร์ (นิเทศศาสตร์และนวัตกรรมการจัดการ) คณะนิเทศศาสตร์และนวัตกรรมการจัดการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2559.

เว็บไซต์

- คณะกรรมการการเลือกตั้ง, “ข้อมูลสถิติการออกเสียงประชามติ พ.ศ. 2559.” สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง. https://www.ect.go.th/ect_th/download/article/article_20170519073438.pdf (สืบค้นเมื่อวันที่ 2 พฤศจิกายน 2560).
- คณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ. “ร่างรัฐธรรมนูญเบื้องต้น.” คณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ. นำขึ้น ข้อมูลเมื่อวันที่ 4 กุมภาพันธ์ 2559. <http://www.cdc.or.th/conference-report/meeting-conclusion/31-preliminary-draft-constitution> (สืบค้นเมื่อวันที่ 23 มีนาคม 2560).

คณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ. “รายนามคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ.”

คณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ. นำขึ้นข้อมูลเมื่อเดือนตุลาคม 2558. http://www.parliament.go.th/ewtcommittee/ewt/draftconstitution2/committe_e_list.php (สืบค้นเมื่อวันที่ 23 มีนาคม 2560).

คณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ. “คณะอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ.” นำขึ้นข้อมูลเมื่อเดือนตุลาคม 2558. http://www.parliament.go.th/ewtcommittee/ewt/draftconstitution2more_news.php?cid=27 (สืบค้นเมื่อวันที่ 23 มีนาคม 2560).

ชาย ไชยจิต. “นัยทางการเมืองของ ‘ประชามติ’.” สำนักข่าวประชาไท. นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 11 กันยายน 2551. <http://prachatai.com/journal/2008/09/18130> (สืบค้นเมื่อวันที่ 7 พฤศจิกายน 2559).

โชคสุข กรกิตติชัย. “เปรียบเทียบการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ.” สถาปณารูปแห่งชาติ. นำขึ้นข้อมูลเมื่อเดือนมิถุนายน 2559. http://www.parliament.go.th/ewtadmin/ewt/parliament_parcy/ewt_dl_link.php?nid=34624 (สืบค้นเมื่อวันที่ 27 มิถุนายน 2559).

พรรคประชาธิปัตย์. “อุดมการณ์ 6 เมษายน 2489.” พรรคประชาธิปัตย์. <http://www.democrat.or.th/th/about/ideology/> (สืบค้นเมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2560).

มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน. “แถลงการณ์มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน เรื่องร่างรัฐธรรมนูญฉบับ “อภิชนเป็นใหญ่.”” แฟนเพจทางเฟซบุ๊ก midnightuniv.org. <https://www.facebook.com/midnightuniv.org/photos/a.226089990737662.66895.198243586855636/1131032596910059/?type=3&theater> (สืบค้นเมื่อวันที่ 2 พฤศจิกายน 2560).

ยุติ ปัทมะ. “การแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญ ตามมาตรา 291.” สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา. นำขึ้นข้อมูลเมื่อเดือนเมษายน 2556. http://library.senate.go.th/document/Ext6023/6023007_0002.PDF (สืบค้นเมื่อวันที่ 3 มกราคม 2560).

iLaw. “ก่อนท้องฟ้าจะสดใส: ประชามติต้องเปิดใจไม่ใช่ปิดปาก.” iLaw. นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 25 มิถุนายน 2559. <https://ilaw.or.th/node/4165> (สืบค้นเมื่อวันที่ 2 พฤศจิกายน 2560).

iLaw. “เกี่ยวกับเรา.” iLaw. <https://ilaw.or.th/about> (สืบค้นเมื่อวันที่ 8 สิงหาคม 2560).

iLaw. ฐานข้อมูลคดี iLaw. <https://freedom.ilaw.or.th/en/node/355> (สืบค้นเมื่อวันที่ 8 สิงหาคม 2560).

iLaw. ฐานข้อมูลคดี iLaw. <https://freedom.ilaw.or.th/case/718> (สืบค้นเมื่อวันที่ 8 สิงหาคม 2560).

- iLaw. ฐานข้อมูลคดี iLaw. <https://freedom.ilaw.or.th/th/case/725>
(สืบค้นเมื่อวันที่ 8 สิงหาคม 2560).
- iLaw. ฐานข้อมูลคดี iLaw. <https://freedom.ilaw.or.th/th/case/730>
(สืบค้นเมื่อวันที่ 8 สิงหาคม 2560).
- iLaw. ฐานข้อมูลคดี iLaw. <https://freedom.ilaw.or.th/th/case/734>
(สืบค้นเมื่อวันที่ 8 สิงหาคม 2560).
- iLaw. “ประชาคมไทยสไตร์: โหวตเอส รัฐประหาร ร่างรัฐธรรมนูญ.” iLaw. นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม 2559. <https://ilaw.or.th/node/4170> (สืบค้นเมื่อวันที่ 2 พฤศจิกายน 2560).
- iLaw. “iLaw เผยผลสำรวจ ร้อยละ 90 ไม่รู้เรื่อง 'คำถามพ่วง' และกว่าครึ่งไม่รู้วันลงประชามติ.” iLaw, นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 3 กรกฎาคม 2559. <https://www.ilaw.or.th/node/4173> (สืบค้นเมื่อวันที่ 8 สิงหาคม 2560).
- iLaw. “รวมหนังสือถึง ผู้ตรวจการแผ่นดิน เรื่อง ขอให้ส่งเรื่องให้ศาลรัฐธรรมนูญวินิจฉัยว่า พ.ร.บ. ประชามติ 2559 ขัดต่อรัฐธรรมนูญ.” ศูนย์ข้อมูลกฎหมายและคดีเสรีภาพ. iLaw. นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม 2559. <https://www.ilaw.or.th/node/4108> (สืบค้นเมื่อวันที่ 23 มีนาคม 2560).
- TLHR. “รัฐธรรมนูญใหม่ประกาศใช้ แต่ ‘ผู้ต้องหาประชามติ’ กว่า 104 ราย ยังถูกดำเนินคดี.” ศูนย์ทนายความเพื่อสิทธิมนุษยชน. นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 7 เมษายน 2560. <http://www.tlhr2014.com/th/?p=3924> (สืบค้นเมื่อวันที่ 12 เมษายน 2560).
- TLHR. “ศาลทหารไม่ให้ประกันตัว 10 ผู้ต้องหาคดีจดหมายวิจารณ์ร่าง รธน. ขณะจนท.ขอหมายจับเพิ่มอีกหนึ่งราย.” นำขึ้นข้อมูล 5 สิงหาคม 2559. <http://www.tlhr2014.com/th/?p=1485> (สืบค้นเมื่อวันที่ 8 สิงหาคม 2560).

กฎหมาย

คำแถลงนโยบายของคณะรัฐมนตรีนางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี ต่อรัฐสภา
วันอังคารที่ 23 สิงหาคม 2554, *ราชกิจจานุเบกษา* เล่มที่ 128 ตอนพิเศษ 94 ง
(23 สิงหาคม 2553).

คำวินิจฉัยที่ 18-22/2555 เรื่อง คำร้องขอให้ศาลรัฐธรรมนูญพิจารณาวินิจฉัยตามรัฐธรรมนูญ,
มาตรา 68, *ราชกิจจานุเบกษา* เล่มที่ 129 ตอนที่ 118 ก (13 ธันวาคม 2555).

คำวินิจฉัยที่ 4/2559 เรื่อง ผู้ตรวจการแผ่นดินเสนอเรื่องขอให้ศาลรัฐธรรมนูญพิจารณาวินิจฉัยตาม รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2557 มาตรา 45 ว่าพระราชบัญญัติว่าด้วยการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559 มาตรา 61 วรรคสอง มีปัญหาเกี่ยวกับความชอบด้วยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2557 มาตรา 4 หรือไม่, *ราชกิจจานุเบกษา* เล่มที่ 133 ตอนที่ 93 ก (27 ตุลาคม 2559).

คำวินิจฉัยที่ 6/2559 เรื่อง คณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญสง่างรัฐธรรมนูญซึ่งแก้ไขในส่วนที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้พิจารณาวินิจฉัยว่าเป็นการชอบด้วยกับผลการออกเสียงประชามติแล้วหรือไม่ ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2557 ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดย รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2557 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 1) พ.ศ. 2558 มาตรา 37/1 ประกอบรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2557 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2559 มาตรา 39/1 วรรคสี่, *ราชกิจจานุเบกษา* เล่มที่ 134 ตอนที่ 16 ก (9 กุมภาพันธ์ 2560).

บันทึกการประชุมสมานิติบัญญัติแห่งชาติ ครั้งที่ 76/2558 วันศุกร์ที่ 25 ธันวาคม 2558,

ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 133 ตอนที่ 14 ง (18 กุมภาพันธ์ 2559).

ประกาศคณะกรรมการการเลือกตั้ง เรื่อง กำหนดวันออกเสียงประชามติ, *ราชกิจจานุเบกษา* เล่มที่ 133 ตอนที่ 32 ก (20 เมษายน 2559). ประกาศคณะกรรมการการเลือกตั้ง เรื่อง หลักเกณฑ์และวิธีการแสดงความคิดเห็นในการออกเสียงประชามติ พ.ศ. 2559, *ราชกิจจานุเบกษา* เล่มที่ 133 ตอนที่ 39 ก (2 พฤษภาคม 2559).

พระราชบัญญัติว่าด้วยการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559, *ราชกิจจานุเบกษา* เล่มที่ 133 ตอนที่ 34 ก (22 เมษายน 2559). รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2557, *ราชกิจจานุเบกษา* เล่มที่ 131 ตอนที่ 55 ก (22 กรกฎาคม 2557).

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2557 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 1) พ.ศ. 2558, *ราชกิจจานุเบกษา* เล่มที่ 132 ตอนที่ 64 ก (14 กรกฎาคม 2558).

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2557 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2559, *ราชกิจจานุเบกษา* เล่มที่ 133 ตอนที่ 25 ก (22 มีนาคม 2559).

เอกสารตีพิมพ์เพื่อเผยแพร่

คู่มือครู 6 สัปดาห์ประชาคมติ. สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง, มิถุนายน 2559.

คู่มือนักเรียน 6 สัปดาห์ประชาคมติ. สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง, มิถุนายน 2559.

คำถามน่ารู้ในการออกเสียงประชามติ 2559. สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง. 2559.

เอกสารตีพิมพ์เพื่อใช้เฉพาะในราชการ

กระทรวงมหาดไทย ถึง ผู้ว่าราชการจังหวัด, การเตรียมความพร้อมและการให้การสนับสนุนการ

ปฏิบัติหน้าที่ของคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญในการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ร่างรัฐธรรมนูญ
ให้แก่ประชาชน, 2559.

กระทรวงมหาดไทย ถึง ผู้ว่าราชการจังหวัด, ภารกิจมอบหมายอาสาสมัครเผยแพร่และประชาสัมพันธ์
ร่างรัฐธรรมนูญระดับจังหวัด (ครู ก.), 2559.

กรมการปกครอง ถึง ผู้ว่าราชการจังหวัด, ชักซ้อมแนวทางปฏิบัติของศูนย์รักษาความสงบเรียบร้อยฯ
ระดับจังหวัดและอำเภอ, 21 กรกฎาคม 2559.

คณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ ถึงอาสาสมัครเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ร่างรัฐธรรมนูญระดับจังหวัด
(ครู ก.) ระดับอำเภอ (ครู ข.), ถาม-ตอบ กรธ. ไขข้อข้องใจ, 2559.

ประธานกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ ถึง ปลัดกระทรวงมหาดไทย, กรุงเทพฯ, 2 พฤษภาคม 2559, ใน
ขอความร่วมมือในการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ร่างรัฐธรรมนูญ.

ปลัดกระทรวงมหาดไทย ถึง ผู้ว่าราชการจังหวัด, วิทยุในราชการกระทรวงมหาดไทย,
29 กรกฎาคม 2559.

ปลัดกระทรวงมหาดไทย ถึง ผู้ว่าราชการจังหวัด, วิทยุในราชการกระทรวงมหาดไทย,
1 สิงหาคม 2559.

รายการโทรทัศน์

อมรินทร์นิวส์ไนท์. สถานีโทรทัศน์อมรินทร์ทีวี, 4 กันยายน 2558.

อมรินทร์นิวส์ไนท์. สถานีโทรทัศน์อมรินทร์ทีวี, 7 กันยายน 2558.

อมรินทร์นิวส์ไนท์. สถานีโทรทัศน์อมรินทร์ทีวี, 29 มีนาคม 2559.

อมรินทร์นิวส์ไนท์. สถานีโทรทัศน์อมรินทร์ทีวี, 6 พฤษภาคม 2559.

อมรินทร์นิวส์ไนท์. สถานีโทรทัศน์อมรินทร์ทีวี, 13 พฤษภาคม 2559.

อมรินทร์นิวส์ไนท์. สถานีโทรทัศน์อมรินทร์ทีวี, 12 กรกฎาคม 2559.

อมรินทร์นิวส์ไนท์. สถานีโทรทัศน์อมรินทร์ทีวี, 20 กรกฎาคม 2559.

อมรินทร์นิวส์ไนท์. สถานีโทรทัศน์อมรินทร์ทีวี, 21 กรกฎาคม 2559.

ซีดีรอม ดีวีดี

สื่อเพื่อสร้างการรับรู้ร่างรัฐธรรมนูญ 2559 ฉบับสื่อมวลชน เวอร์ชัน 1. ซีดีรอม. กรุงเทพฯ:

คณะกรรมการพิจารณาจัดทำเนื้อหาในการเผยแพร่ร่างรัฐธรรมนูญ กรธ., 2559.

การสัมภาษณ์

กรรมการบริหารพรรคประชาธิปัตย์ผู้ไม่ประสงค์เปิดเผยชื่อ. สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, พรรคประชาธิปัตย์, 3 สิงหาคม 2559.

กรรมการยุทธศาสตร์พรรคเพื่อไทยผู้ไม่ประสงค์จะเปิดเผยชื่อ. สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, โรงแรมแห่งหนึ่งย่านลาดพร้าว, 11 พฤษภาคม 2559.

จตุพร พรหมพันธุ์. สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, ศูนย์การค้าอิมพีเรียล เวิลด์ลาดพร้าว, 28 กันยายน 2559.

จาตุรนต์ ฉายแสง. สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, โรงแรมเซ็นทารา แกรนด์ แอท เซ็นทรัล พลาซ่า ลาดพร้าว, 10 เมษายน 2560.

ชูศักดิ์ ศิรินิล. สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, พรรคเพื่อไทย, 1 กรกฎาคม 2559.

มีชัย ฤชุพันธุ์. สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, รัฐสภา, 22 มีนาคม 2560.

รังสิมันต์ โรม. สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 4 พฤษภาคม 2560.

วิทยา แก้วภราดัย. สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, พรรคประชาธิปัตย์, 9 พฤษภาคม 2560.

พล.อ.สนธิ บุญยรัตกลิน. สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, สโมสรทหารสื่อสาร แยกวังแดง, 31 สิงหาคม 2559.

สมชัย ศรีสุทธิยากร. สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง, 15 ธันวาคม 2560.

สาทิตย์ วงศ์หนองเตย. สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ, พรรคประชาธิปัตย์ และร้านกาแฟ ย่านสุขุมวิท, 3 สิงหาคม 2559 และ 16 ตุลาคม 2560.

อภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ. สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตริสุวรรณ, พรรคประชาธิปัตย์, 10 สิงหาคม 2559.

เอกนัฏ พร้อมพันธุ์. สัมภาษณ์โดย หทัยกาญจน์ ตริสุวรรณ, อาคารแปซิฟิค ซิตี้ คลับ สุขุมวิท,

3 กรกฎาคม 2560.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
รายชื่อคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ

1. นายมีชัย ฤชุพันธุ์ ประธานกรรมการ
2. นายสุพจน์ ไข่มุกด์ รองประธานกรรมการ คนที่ 1
3. นายอภิชาต สุขัคคานนท์ รองประธานกรรมการ คนที่ 2
4. นายนครชิต สิงหเสนี โฆษกกรรมการ
5. นายอุดม รัฐอมฤต โฆษกกรรมการ
6. นายอมร วาณิชวิวัฒน์ กรรมการ
7. นายชาติชาย ณ เชียงใหม่ กรรมการ
8. นางกิริธรา สุมาวงศ์ กรรมการ
9. นางจุรี วิจิตรวาทการ กรรมการ
10. นายเจียรชัย ณ นคร กรรมการ
11. นายธิตีพันธุ์ เชื้อบุญชัย กรรมการ
12. พล.อ.นิวัติ ศรีเพ็ญ กรรมการ (เสียชีวิตเมื่อวันที่ 28 สิงหาคม 2559)
13. นายประพันธ์ นัยโกวิท กรรมการ
14. นายภัทร คำพิทักษ์ กรรมการ
15. นายภูมรัตน์ ทักษาดิพงษ์ กรรมการ
16. พล.ต.วิระ โรจนวาศ กรรมการ
17. นายศุภชัย ยาวะประภาษ กรรมการ
18. นายอัชพร จารุจินดา กรรมการ
19. พล.อ.อัฐพร เจริญพานิช กรรมการ
20. นายปกรณ์ นิลประพันธ์ เลขาธิการกรรมการ คนที่ 1
21. นายธนาวัฒน์ สังข์ทอง เลขาธิการกรรมการ คนที่ 2
22. นางกาญจนารัตน์ สิริโรจน์ ที่ปรึกษาคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ
23. นายเจษฎ์ โทณวณิก ที่ปรึกษาคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ

24. นายสมคิด เลิศไพฑูรย์ ที่ปรึกษาคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ
25. นายวุฒิสาร ตันไชย ที่ปรึกษาคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ

ที่มา: คณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ http://www.parliament.go.th/ewtcommittee/ewt/draftconstitution2/committee_list.php (สืบค้นเมื่อวันที่ 12 เมษายน 2560). (สืบค้นเมื่อวันที่ 12 เมษายน 2560).

ภาคผนวก ข

กรอบในการยกร่างรัฐธรรมนูญภายใต้รัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว พ.ศ. 2557

มาตรา 35 คณะกรรมาธิการยกร่างรัฐธรรมนูญต้องจัดทำร่างรัฐธรรมนูญให้ครอบคลุมเรื่องดังต่อไปนี้ด้วย

- (1) การรับรองความเป็นราชอาณาจักรอันหนึ่งอันเดียวจะแบ่งแยกมิได้
- (2) การให้มีการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขที่เหมาะสมกับสภาพสังคมของไทย
- (3) กลไกที่มีประสิทธิภาพในการป้องกัน ตรวจสอบ และจัดการทุจริตและประพฤติมิชอบทั้งในภาครัฐและภาคเอกชน รวมทั้งกลไกในการกำกับและควบคุมให้การใช้อำนาจรัฐเป็นไปเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของประเทศชาติและประชาชน
- (4) กลไกที่มีประสิทธิภาพในการป้องกัน และตรวจสอบมิให้ผู้เคยต้องคำพิพากษา หรือคำสั่งที่ชอบด้วยกฎหมายว่ากระทำการทุจริต หรือประพฤติมิชอบ หรือเคยกระทำการอันทำให้การเลือกตั้งไม่สุจริตหรือเที่ยงธรรม เข้าดำรงตำแหน่งทางการเมืองอย่างเด็ดขาด
- (5) กลไกที่มีประสิทธิภาพที่ทำให้เจ้าหน้าที่ของรัฐโดยเฉพาะผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองและพรรคการเมือง สามารถปฏิบัติหน้าที่ หรือดำเนินกิจกรรมได้โดยอิสระ ปราศจากการครอบงำหรือชี้้นำโดยบุคคลหรือคณะบุคคลใด ๆ โดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย
- (6) กลไกที่มีประสิทธิภาพในการสร้างเสริมความเข้มแข็งของหลักนิติธรรม และการสร้างเสริมคุณธรรม จริยธรรม และธรรมาภิบาลในทุกภาคส่วนและทุกระดับ
- (7) กลไกที่มีประสิทธิภาพในการปรับโครงสร้างและขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจและสังคมเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมอย่างยั่งยืน และป้องกันการบริหารราชการแผ่นดินที่มุ่งสร้างค่านิยมทางการเมืองที่อาจก่อให้เกิดความเสียหายต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศและประชาชนในระยะยาว
- (8) กลไกที่มีประสิทธิภาพในการใช้จ่ายเงินของรัฐให้เป็นไปอย่างคุ้มค่า และตอบสนองต่อประโยชน์ส่วนรวมของประชาชนโดยสอดคล้องกับสถานะทางการเงินการคลังของประเทศ และกลไกการตรวจสอบและเปิดเผยการใช้จ่ายเงินของรัฐที่มีประสิทธิภาพ
- (9) กลไกที่มีประสิทธิภาพในการป้องกันมิให้มีการทำลายหลักการสำคัญที่รัฐธรรมนูญจะได้วางไว้

(10) กลไกที่จะผลักดันให้มีการปฏิรูปเรื่องสำคัญต่าง ๆ ให้สมบูรณ์ต่อไป ให้คณะกรรมการยกร่างรัฐธรรมนูญพิจารณาถึงความจำเป็นและความคุ้มค่าที่ต้องมีองค์กรตามรัฐธรรมนูญหรือองค์กรที่ก่อตั้งขึ้นโดยอาศัยอำนาจตามรัฐธรรมนูญในกรณีที่จำเป็นต้องมี ให้พิจารณามาตรการที่จะให้การดำเนินงานขององค์กรดังกล่าวเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลด้วย

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2557.

ภาคผนวก ค

รายชื่อคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ

ประธานกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ ได้อาศัยอำนาจตามคำสั่งหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติที่ 34/2558 เรื่อง การอำนวยการความสะดวกในการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญ แต่งตั้งคณะกรรมการ รวม 19 คณะ เพื่อพิจารณาศึกษาหลักการและประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายในแต่ละด้าน ก่อนนำเสนอกรร. พิจารณาต่อไป มีรายนามดังต่อไปนี้

1. คณะอนุกรรมการพิจารณาศึกษาหลักการร่างพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต พ.ศ.

- 1.1 นายอภิชาติ สุขัคคานนท์ ประธานอนุกรรมการ
- 1.2 นายภัทร คำพิทักษ์ รองประธานอนุกรรมการ
- 1.3 นางจรี วิจิตรวาทการ อนุกรรมการ
- 1.4 นายอมร วาณิชวิวัฒน์ อนุกรรมการ
- 1.5 นายวิชา มหาคุณ อนุกรรมการ
- 1.6 นายประสาธ พงษ์ศิวกัย อนุกรรมการ
- 1.7 พลอากาศเอก วีรวิท คงศักดิ์ อนุกรรมการ
- 1.8 พลเอก นคร สุขประเสริฐ อนุกรรมการ
- 1.9 นางสาวรสนา โตสิตระกูล อนุกรรมการ
- 1.10 นายชวลิต รำจวนจร อนุกรรมการ
- 1.11 นายรัฐภูมิ คำศรี อนุกรรมการและเลขานุการ
- 1.12 นายเฉลิมศักดิ์ ใจขำนิ อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

2. คณะอนุกรรมการพิจารณาศึกษาหลักการร่างพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ.

- 2.1 นายอุดม รัฐอมฤต ประธานอนุกรรมการ
- 2.2 พลตรี วีระ โรจน์นาศ รองประธานอนุกรรมการ
- 2.3 นางสาวกรรภิรมย์ โกมลาลุณ อนุกรรมการ
- 2.4 นายจิตรพรต พัฒนสิน อนุกรรมการ
- 2.5 นายถวัลย์ รุยาพร อนุกรรมการ

- 2.6 นายทองสุด กลิ่นประภัศร์ อนุกรรมการ
- 2.7 นายประธาน วัฒนวาณิชย์ อนุกรรมการ
- 2.8 นายสุรศักดิ์ ลิขสิทธิ์วัฒนกุล อนุกรรมการ
- 2.9 นายอรรถพล ไญ้สว่าง อนุกรรมการ
- 2.10 นายวิศิษฐ์ วิศิษฐ์สรอรรถ อนุกรรมการ
- 2.11 นางสาวประไพพร สัมเกลี้ยง อนุกรรมการและเลขานุการ
- 2.12 นางปาริณา ศรีวณิชย์ อนุกรรมการ

3. คณะอนุกรรมการพิจารณาศึกษาหลักการร่างพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการ
ตรวจเงินแผ่นดิน พ.ศ.

- 3.1 นายธิตินันท์ เชื้อบุญชัย ประธานอนุกรรมการ
- 3.2 นายนรชิต สิงห์เสนี รองประธานอนุกรรมการ
- 3.3 นายกำจร ตติยกวี อนุกรรมการ
- 3.4 นายกิตติโรจน์ ภัคดีวงศ์ อนุกรรมการ
- 3.5 นายชาญชัย ชลานนท์นิวัฒน์ อนุกรรมการ
- 3.6 นางดนุชา คุณพนิชกิจ อนุกรรมการ
- 3.7 นายดำรงศักดิ์ ณ ระนอง อนุกรรมการ
- 3.8 นายบุญศักดิ์ เจียมปรีชา อนุกรรมการ
- 3.9 นางปาริณา ศรีวณิชย์ อนุกรรมการ
- 3.10 นางสาวเยาวนุช วิทยาภรณ์ อนุกรรมการ
- 3.11 นายสมชาย แสงรัตน์มณีเดช อนุกรรมการ
- 3.12 นางสาวอนัญ ยศสุนทร อนุกรรมการ
- 3.13 นายเอกสิทธิ์ ยุทธชัยวรกุล อนุกรรมการ
- 3.14 นางสาวเอื้ออารีย์ อึ้งจะนิล อนุกรรมการ
- 3.15 นางสาวนันท์ณภัส บางต่าย อนุกรรมการและเลขานุการ
- 3.16 นางสาววลัยพร ภารา อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

4. คณะอนุกรรมการพิจารณาศึกษาหลักการร่างพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วย
คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ พ.ศ.

4.1 นางจรี วิชาตนาการ ประธานอนุกรรมการ

4.2 นายนครชิต สิงห์เสนี รองประธานอนุกรรมการ

4.3 นายจตุรงค์ บุญรัตนสุนทร อนุกรรมการ

4.4 นางสาวจิรวรรณ ภักดีบุตร อนุกรรมการ

4.5 นางนัยนา สุภาพงษ์ อนุกรรมการ

4.6 พลตำรวจเอก วันชัย ศรีนวลนัต อนุกรรมการ

4.7 นางสาวอัจฉรา สอนสมุทร อนุกรรมการและเลขานุการ

4.8 นายเผ่าพันธุ์ นวลสง อนุกรรมการและเลขานุการ

5. คณะอนุกรรมการพิจารณาศึกษาหลักการร่างพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วย
ผู้ตรวจการแผ่นดิน พ.ศ.

5.1 นายเอียรชัย ณ นคร ประธานอนุกรรมการ

5.2 นางกิริณา สุมาวงศ์ รองประธานอนุกรรมการ

5.3 นางสาวจิรวรรณ ภักดีบุตร อนุกรรมการ

5.4 นายเชาวนะ ไตรมาศ อนุกรรมการ

5.5 นายนาคะ ดวงวิชัย อนุกรรมการ

5.6 พลเอก ปิยะพล วัฒนกุล อนุกรรมการ

5.7 นายภักดี รัตนผล อนุกรรมการ

5.8 นายมานิตย์ จุมปา อนุกรรมการ

5.9 นายสมชาติ เจศรีชัย อนุกรรมการ

5.10 นายอำนาจ ศรีพูนสุข อนุกรรมการ

5.11 ว่าที่ร้อยตำรวจโท เสกสรรค์ เอกวิริยะวิทย์ อนุกรรมการและเลขานุการ

5.12 นางสาวภริมย์พร สุดใจ อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

6. คณะอนุกรรมการพิจารณาศึกษาหลักการร่างพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธี
พิจารณาของศาลรัฐธรรมนูญ พ.ศ.

6.1 นายสุพจน์ ไข่มุกด์ ประธานอนุกรรมการ

6.2 พลเอก อภิวัชร เจริญพานิช รองประธานอนุกรรมการ

- 6.3 นายเจริญ โทณะวณิก อนุกรรมการ
- 6.4 พลตรี ธาณินทร์ ทนทุสวดี อนุกรรมการ
- 6.5 นางพรทิดา ไสวสุวรรณวงศ์ อนุกรรมการ
- 6.6 นายศุภสวัสดิ์ ชัชวาลย์ อนุกรรมการ
- 6.7 นายอภิวัฒน์ คงชาติ อนุกรรมการ
- 6.8 นางสาวกมลกานต์ ศรีสุวรรณ อนุกรรมการ
- 6.9 นายอัศรเดช คนชื้อ อนุกรรมการและเลขานุการ
- 6.10 นางสาวสุภาพิชญ์ ธีระวัฒน์ อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

7. คณะอนุกรรมการพิจารณาศึกษาหลักการร่างพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการได้มาซึ่งสมาชิกวุฒิสภา พ.ศ.

- 7.1 นายชาติชาย ณ เชียงใหม่ ประธานอนุกรรมการ
- 7.2 พลตรี วีระ โรจน์นาศ รองประธานอนุกรรมการ
- 7.3 นายไกรสร จิตธรรม อนุกรรมการ
- 7.4 นายจาตุร อภิชาติบุตร อนุกรรมการ
- 7.5 นายจเด็จ อินสว่าง อนุกรรมการ
- 7.6 นายมนุญ วัฒนโกเมร อนุกรรมการ
- 7.7 นายอนุมงคล ศิริเวทิน อนุกรรมการ
- 7.8 นายจิรพันธ์ ทองบุญเรือง อนุกรรมการและเลขานุการ
- 7.9 นางสาวดวงกมล ทวีสุวรรณ อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

8. คณะอนุกรรมการพิจารณาศึกษาหลักการร่างพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ.

- 8.1 นายประพันธ์ นัยโกวิท ประธานอนุกรรมการ
- 8.2 นายอมร วาณิชวิวัฒน์ รองประธานอนุกรรมการ คนที่ 1
- 8.3 พลตรี วีระ โรจน์นาศ รองประธานอนุกรรมการ คนที่ 2
- 8.4 พลเอก กะสิน ทองโกล อนุกรรมการ
- 8.5 นายชาติ สุวรรณิน อนุกรรมการ
- 8.6 พลตรีหญิง บุญญารัตน์ พัฒนมะหินทร์ อนุกรรมการ
- 8.7 นายประธาน จุฬาโรจน์มนตรี อนุกรรมการ

- 8.8 นายประเสริฐ โยธีพิทักษ์ อนุกรรมการ
- 8.9 นางพงษ์สวาท กายอรุณสุทธิ์ อนุกรรมการ
- 8.10 นายภักดี รัตนผล อนุกรรมการ
- 8.11 นายสมชาติ เจศรีชัย อนุกรรมการ
- 8.12 นายสุพจน์ ไพบูลย์ อนุกรรมการ
- 8.13 นายอัษฎางค์ รวยอาจิณ อนุกรรมการ
- 8.14 นางสาวพรรณชญา ศิริวรรณบุศย์ อนุกรรมการ
- 8.15 นางสาวจิรารัตน์ จันทรัตน์ อนุกรรมการและเลขานุการ
- 8.16 นางสาวนพสร บัวแดง อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

9. คณะอนุกรรมการศึกษาและจัดทำข้อเสนอแนะประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องกับร่างพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญ

- 9.1 นายศุภชัย ยาวะประภาษ ประธานอนุกรรมการ
- 9.2 นายเอียรชัย ณ นคร รองประธานอนุกรรมการ
- 9.3 นายภักดิ์ คำพิทักษ์ อนุกรรมการ
- 9.4 พลตรี วีระ โรจน์นาศ อนุกรรมการ
- 9.5 นายอภิชาติ สุขัคคานนท์ อนุกรรมการ
- 9.6 นางสาวจิรพรรณ ภักดีบุตร อนุกรรมการ
- 9.7 นายเชาวนะ ไตรมาศ อนุกรรมการ
- 9.8 นายทศพร ศิริสัมพันธ์ อนุกรรมการ
- 9.9 นางสาวณปภัช โพธิ์ตัด อนุกรรมการ
- 9.10 นายปกรณ์ ศิริประกอบ อนุกรรมการ
- 9.11 นายพีรเดช ทองอำไพ อนุกรรมการ
- 9.12 นายภักดี รัตนผล อนุกรรมการ
- 9.13 นายสมชาติ เจศรีชัย อนุกรรมการ
- 9.14 นายสุริยะ ประสาทบัณฑิตย์ อนุกรรมการ
- 9.15 นายอำนาจ ศรีพูนสุข อนุกรรมการ
- 9.16 นายนาคะ ดวงวิชัย อนุกรรมการ
- 9.17 นางสาวพรรณทิภา นิลโสภณ อนุกรรมการและเลขานุการ
- 9.18 นายจิรพันธ์ ทองบุญเรือง อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

10. คณะอนุกรรมการยกร่างกฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และกฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยคณะกรรมการการเลือกตั้ง

10.1 นางพงษ์สวาท กายอรุณสุทธิ์ ประธานอนุกรรมการ

10.2 นางพรพิมล สัมฤทธิ์ผ่อง อนุกรรมการ

10.3 นางรัชณี รุจิจรเดช อนุกรรมการ

10.4 นางสาวคณินิจ แซ่เฮง อนุกรรมการและเลขานุการ

11. คณะอนุกรรมการยกร่างกฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยผู้ตรวจการแผ่นดิน และกฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

11.1 นายอรรถสิทธิ์ กันมล ประธานอนุกรรมการ

11.2 นางสาวจรวัยพร พงศาสิทธิกุล อนุกรรมการ

11.3 นางสาวอนิชา เกษมสันต์ ณ อยุธยา อนุกรรมการ

11.4 นายณนันทน์ จันทราชโลธร อนุกรรมการและเลขานุการ

12. คณะอนุกรรมการยกร่างกฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมืองและกฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาของศาลรัฐธรรมนูญ

12.1 นายธนาวัฒน์ สังข์ทอง ประธานอนุกรรมการ

12.2 นายพัชโรดม ลิ้มปิยะเชียร อนุกรรมการ

12.3 นางสาวสุจิตตา มโหธร อนุกรรมการ

12.4 นางสาวจิระ พุ่มพวง อนุกรรมการและเลขานุการ

13. คณะอนุกรรมการยกร่างกฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต และกฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง

13.1 นางชื่นสมน นิเวทวงศ์ ประธานอนุกรรมการ

13.2 นางอัญชลี วงศาโรจน์ อนุกรรมการ

12.3 นางสาวสุจิตตา มโหธร อนุกรรมการ

12.4 นายวิษณุพล ฉวีวรรณ อนุกรรมการและเลขานุการ

14. คณะอนุกรรมการยกร่างกฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการตรวจเงินแผ่นดิน

- 14.1 นางสาวอัสลญา พึ่งเย็น ประธานอนุกรรมการ
- 14.2 นางสาวเกวลี มโนภินิเวศ อนุกรรมการ
- 14.3 นายวรพล ชินเพชร อนุกรรมการ
- 14.4 นางสาวอนัญ ยศสุนทร อนุกรรมการและเลขานุการ

15. คณะอนุกรรมการตรวจพิจารณำบันทึกเจตนารมณ์ร่างรัฐธรรมนูญ

- 15.1 นายศุภชัย ยาวะประภาษ ประธานอนุกรรมการ
- 15.2 นายภัทร คำพิทักษ์ อนุกรรมการ
- 15.3 นายอมร วาณิชวิวัฒน์ อนุกรรมการ
- 15.4 นายอุดม รัฐอมฤต อนุกรรมการ
- 15.5 นายสุพจน์ ไข่มุกด์ อนุกรรมการ
- 15.6 นายเจียรชัย ณ นคร อนุกรรมการ
- 15.7 พลตรี วีระ โรจน์นาศ อนุกรรมการ
- 15.8 นายเจษฎ์ โทณะวณิก อนุกรรมการ
- 15.9 นางสาวลัษณพร ภารรา อนุกรรมการและเลขานุการ

16. คณะอนุกรรมการประชาสัมพันธ์และสำรวจความคิดเห็นของประชาชน

- 16.1 นายชาติชาย ณ เชียงใหม่ ประธานอนุกรรมการ
- 16.2 นายนครชิต สิงห์เสนี อนุกรรมการ
- 16.3 นายประพันธ์ นัยโกวิท อนุกรรมการ
- 16.4 นายภัทร คำพิทักษ์ อนุกรรมการ
- 16.5 พลตรี วีระ โรจน์นาศ อนุกรรมการ
- 16.6 นายศุภชัย ยาวะประภาษ อนุกรรมการ
- 16.7 นางจงดือน สุทธิรัตน์ อนุกรรมการ
- 16.8 นางนันทวัน อำไพวร อนุกรรมการ
- 16.9 นางบุญทริกา ชูณหะนันท์ อนุกรรมการ
- 16.10 นางสาวสุวรรณี ว่างานต์ อนุกรรมการ
- 16.11 นางสาวโสมอุษา บุรณะเหตุ อนุกรรมการ
- 16.12 นายธีรวัฒน์ วงศาสุวรรณ อนุกรรมการและเลขานุการ

17. คณะอนุกรรมการรับฟังความคิดเห็นร่างกฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญ

17.1 นายนิติพันธุ์ เชื้อบุญชัย ประธานอนุกรรมการ

17.2 ศุภชัย ยาวะประภาษ รองประธานอนุกรรมการ คนที่ 1

17.3 นายอุดม รัฐอมฤต รองประธานอนุกรรมการ คนที่ 2

17.4 นางกิริธนา สุมาวงศ์ อนุกรรมการ

17.5 นางจุรี วิจิตรวาทการ อนุกรรมการ

17.6 นายเจียรชัย ณ นคร อนุกรรมการ

17.7 นายภัทร คำพิทักษ์ อนุกรรมการ

17.8 พลตรี วีระ โรจน์นาศ อนุกรรมการ

17.9 นายเจริญ โทณะวนิก อนุกรรมการ

17.10 พลเอก นคร สุขประเสริฐ อนุกรรมการ

17.11 นายมานิตย์ จุมปา อนุกรรมการ

17.12 นางสาวปานทิพย์ พุกษาสลวิทย์ อนุกรรมการ

17.13 นางเพ็ญพักตร์ ศรีทอง อนุกรรมการ

17.14 นายเลิศพร อุดมพงษ์ อนุกรรมการ

17.15 นางสาววรัญญา ทศนัศรีวงศ์ อนุกรรมการ

17.16 นายศุภณัฐ เพิ่มพูนวิวัฒน์ อนุกรรมการ

17.17 นายสตีธร ธนานิธิโชติ อนุกรรมการ

17.18 นางสาวสโรชา โพธิ์วัฒน์ อนุกรรมการ

17.19 นายองอาจ ฤทธิพลเดช อนุกรรมการและเลขานุการ

17.20 นายจุมพล สุขมัน อนุกรรมการ

17.21 นายเชาวนะ ไตรมาศ อนุกรรมการ

17.22 นายเชิดชัย วงศ์เสรี อนุกรรมการ

18. คณะอนุกรรมการยกร่างกฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญ

18.1 นายอัษฎพร จารุจินดา ประธานอนุกรรมการ

18.2 นายปกรณ์ นิลประพันธ์ อนุกรรมการ

18.3 นายธนาวัฒน์ สังข์ทอง อนุกรรมการ

18.4 นางพงษ์สวาท นีวาทวงศ์ อนุกรรมการ

- 18.5 นางชื่นสมน นิวาทวงษ์ อนุกรรมการ
- 18.6 นายอรรถสิทธิ์ กันมล อนุกรรมการ
- 18.7 นางสาวอัลจนา พึ่งเย็น อนุกรรมการ
- 18.8 นายจินตพันธุ์ ทังสุบุตร อนุกรรมการและเลขานุการ
- 18.9 นายวราห์ เท่งพุ่ม อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
- 18.10 นางสาวจรวยพร พงสาวสีกุล อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
- 18.19 นางสาวจิระ พุ่มพวง อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
- 18.20 นางสาวอนัญ ยศสุนทร อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

19. คณะอนุกรรมการพิจารณาตรวจบันทึกการประชุมและรายงานการประชุม

- 19.1 นายอภิชาติ สุขัคคานนท์ ประธานอนุกรรมการ
- 19.2 นายธนาวัฒน์ สังข์ทอง อนุกรรมการ
- 19.3 นายเจียรชัย ณ นคร อนุกรรมการ
- 19.4 พลเอก อภิรัฐพร เจริญพานิช อนุกรรมการ
- 19.5 นายภัทร คำพิทักษ์ อนุกรรมการ
- 19.6 พลตรี วีระ โรจน์นาศ อนุกรรมการ
- 19.7 นางสาวจินดารักษ์ แสงกาญจนวนิช อนุกรรมการและเลขานุการ
- 19.8 นายรัฐภูมิ คำศรี อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

ที่มา: คณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ http://www.parliament.go.th/ewtcommittee/ewt/draftconstitution2/more_news.php?cid=27 (สืบค้นเมื่อวันที่ 12 เมษายน 2560).

ภาคผนวก ง

สถานการณ์การฉีกบัตรออกเสียงประชามติ ในวันที่ 7 สิงหาคม 2559

ลำดับ	จังหวัด	หน่วย	ที่ตั้งหน่วย	ผู้กระทำผิด	เหตุผลในการฉีกบัตร
1	นครปฐม	4	ร.ร. นายร้อยตำรวจ ต.สามพราน	ไม่ทราบชื่อ	ได้รับบัตร 2 ใบ ฉีกทิ้ง 1 ใบ
		7	ต. บางเลน อ. บางเลน	ช.	คิดว่าต้องฉีกบัตรเป็น 2 ส่วน
		3	ต. พระประโทน อ. เมือง	ช.	คิดว่าต้องฉีกบัตรเป็น 2 ส่วน
2	ฉะเชิงเทรา	23	มรภ. นครินทร์ เทศบาลเมือง	ญ.	คิดว่าต้องฉีกบัตรเป็น 2 ส่วน
		1	ต. บางซ่อน อ. บ้านโพธิ์	ไม่ทราบชื่อ	คิดว่าต้องฉีกบัตรเป็น 2 ส่วน
3	สมุทรสาคร	5	ต. บ้านบ่อ อ. เมือง	ช.	คิดว่าต้องฉีกบัตรเป็น 2 ส่วน
4	พะเยา	16	ต. วังทอง อ. เมือง	ช.	คิดว่าต้องฉีกบัตรเป็น 2 ส่วน
5	ปทุมธานี	6	ต. สวนพริกไทย อ. เมือง	ญ.	คิดว่าต้องฉีกบัตรเป็น 2 ส่วน
		6	ต. สวนพริกไทย อ. เมือง	ญ.	คิดว่าต้องฉีกบัตรเป็น 2 ส่วน
		7	หอประชุมร.ร. วัดเสด็จ	ไม่ทราบชื่อ	คิดว่าต้องฉีกบัตรเป็น 2 ส่วน
		21	ม. พฤษภาดา ต. คูคต อ. ลำลูกกา	ไม่ทราบชื่อ	คิดว่าต้องฉีกบัตรเป็น 2 ส่วน
6	ชลบุรี	40	ต. ชากคร้อ อ. ศรีราชา	ญ.	คิดว่าต้องฉีกบัตรเป็น 2 ส่วน
		2	ต. สุรศักดิ์ อ. ศรีราชา	ช.	คิดว่าต้องฉีกบัตรเป็น 2 ส่วน
7	สุรินทร์	12	ต. ยาง อ. ศีขรภูมิ	ช.	คิดว่าต้องฉีกบัตรเป็น 2 ส่วน
		12	ต. บุษบาศรี อ. เมือง	ญ.	คิดว่าต้องฉีกบัตรเป็น 2 ส่วน
		7	ต. สลักไธย อ. เมือง	ช.	คิดว่าต้องฉีกบัตรเป็น 2 ส่วน
8	นครสวรรค์	9		ญ.	คิดว่าต้องฉีกบัตรเป็น 2 ส่วน
		84	เขตเทศบาลนครสวรรค์ อ. เมือง	ช.	คิดว่าต้องฉีกบัตรเป็น 2 ส่วน
		8	ต. ตากฟ้า อ. ตากฟ้า	ช.	คิดว่าต้องฉีกบัตรเป็น 2 ส่วน
9	กทม.	47	ประชาอุทิศ เขตทุ่งครุ	ช.	คิดว่าต้องฉีกบัตรเป็น 2 ส่วน
		8	ร.ร. สุเหร่าทรายกองดิน เขต มีนบุรี	ญ.	คิดว่าต้องฉีกบัตรเป็น 2 ส่วน
		24	ร.ร. วัดบวรมงคล เขตบางพลัด	ไม่ทราบชื่อ	คิดว่าต้องฉีกบัตรเป็น 2 ส่วน
		30	บ. มิตรชู วัฒนาดี จก. เขตบางพลัด	ไม่ทราบชื่อ	คิดว่าต้องฉีกบัตรเป็น 2 ส่วน

ลำดับ	จังหวัด	หน่วย	ที่ตั้งหน่วย	ผู้กระทำผิด	เหตุผลในการฉีกบัตร
		101	ร.ร. ศรีเอี่ยมอนุสรณ์ เขตบางนา	ญ.	คิดว่าต้องฉีกบัตรเป็น 2 ส่วน
		114	ร.ร. วชิรธรรมสาธิต เขตพระโขนง	ช.	คิดว่าต้องฉีกบัตรเป็น 2 ส่วน
		นอกเขต	สนง. เขตบางนา เขตบางนา	ช.	คิดว่าต้องฉีกบัตรเป็น 2 ส่วน
		8	ม. คาชาลีนา 2 เขตคลองสามวา	ช.	คิดว่าต้องฉีกบัตรเป็น 2 ส่วน
10	กาญจนบุรี	8	ต. เกาะสำโรง อ. เมือง	ญ.	คิดว่าต้องฉีกบัตรเป็น 2 ส่วน
11	อุบลราชธานี	7	ต. สมสะอาด อ. เดชอุดม	ช.	คิดว่าต้องฉีกบัตรเป็น 2 ส่วน
12	บุรีรัมย์	-	ต. สะเดา	ญ.	คิดว่าต้องฉีกบัตรเป็น 2 ส่วน
13	เชียงราย	2	บ้านเทิดไทย	ผู้สูงอายุ 70 ปี	คิดว่าต้องฉีกบัตรเป็น 2 ส่วน
14	ยโสธร	3	ต. ค้อเหนือ อ. เมือง	ญ.	คิดว่าต้องฉีกบัตรเป็น 2 ส่วน
15	หนองบัวลำภู	2	ต. กุดแห่ อ. นาแก	ช.	คิดว่าต้องฉีกบัตรเป็น 2 ส่วน
16	ตรัง	57	เทศบาลนครตรัง อ. เมือง	ไม่ทราบชื่อ	คิดว่าต้องฉีกบัตรเป็น 2 ส่วน
17	เพชรบูรณ์	3	ต. บ้านดัว	ช.	คิดว่าต้องฉีกบัตรเป็น 2 ส่วน
18	สระบุรี	1	ต. หินซ้อน อ. แก่งคอย	ช.	คิดว่าต้องฉีกบัตรเป็น 2 ส่วน
19	ประจวบฯ	11	ต. ชัยเกษม อ. บางสะพาน	ญ.	คิดว่าต้องฉีกบัตรเป็น 2 ส่วน
20	สมุทรปราการ	17	ต. บางปู	ญ.	คิดว่าต้องฉีกบัตรเป็น 2 ส่วน
21	อ่างทอง	-	ศูนย์การเรียนรู้ประจำหมู่บ้าน ต. สามโก้	ช.	คิดว่าต้องฉีกบัตรเป็น 2 ส่วน
22	นนทบุรี	5	ต. ตลาดขวัญ อ. เมือง	ญ.	คิดว่าต้องฉีกบัตรเป็น 2 ส่วน
23	ตราด	8	ต. ประณีต อ. เขาสมิง	ไม่ทราบชื่อ	คิดว่าต้องฉีกบัตรเป็น 2 ส่วน
24	สุพรรณบุรี	7	ต. ดอนคา อ. อุทัย	ช.	คิดว่าต้องฉีกบัตรเป็น 2 ส่วน
25	ลำปาง	22	ต. สบตุ้ย เทศบาลนครลำปาง	ญ.	คิดว่าต้องฉีกบัตรเป็น 2 ส่วน
26	กำแพงเพชร	25	ต. โกสัมพีนคร	ช.	คิดว่าต้องฉีกบัตรเป็น 2 ส่วน

ที่มา: ดัดแปลงข้อมูลจาก ผู้อำนวยการออกเสียงประจำเขตออกเสียง ถึงคณะกรรมการการเลือกตั้ง, สำนักงาน กกต. กรุงเทพฯ, 7 สิงหาคม 2559, ใน รายงานสถานการณ์การฉีกบัตรออกเสียงประชามติ.

ภาคผนวก จ

ความผิดและบทกำหนดโทษในการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559

พ.ร.บ. ประชามติ	พฤติกรรมความผิด	บทลงโทษ
ม. 55	กกต. และเจ้าหน้าที่ กกต. ทุจริตต่อหน้าที่	- จำคุกตั้งแต่ 1-10 ปี - ปรับตั้งแต่ 20,000-200,000 บาท - ศาลสั่งเพิกถอนสิทธิเลือกตั้ง 10 ปี
ม. 56	เจ้าหน้าที่รัฐใช้ตำแหน่งหน้าที่ทำให้การออกเสียงไม่สุจริตเที่ยงธรรม	- จำคุกตั้งแต่ 1-10 ปี - ปรับตั้งแต่ 20,000-200,000 บาท - ศาลสั่งเพิกถอนสิทธิเลือกตั้ง 10 ปี
ม. 57	ขัดขวางการทำงานของ กกต. และเจ้าหน้าที่ กกต.	- จำคุกไม่เกิน 1 ปี - หรือปรับไม่เกิน 20,000 บาท - หรือทั้งจำทั้งปรับ
ม. 58	ผู้บังคับบัญชา/นายจ้างขัดขวางหรือหน่วงเหนี่ยวลูกจ้างไม่ให้ไปใช้สิทธิออกเสียง	- จำคุกไม่เกิน 2 ปี - หรือปรับไม่เกิน 40,000 บาท - หรือทั้งจำทั้งปรับ
ม. 59	ทำลายบัตรออกเสียงประชามติ (ฉีกบัตร)	- จำคุกไม่เกิน 1 ปี - ปรับไม่เกิน 20,000 บาท
ม. 60 (1)	ออกเสียง หรือพยายามออกเสียงโดยรู้ว่าตัวเองไม่มีสิทธิ	- จำคุกไม่เกิน 5 ปี - หรือปรับตั้งแต่ 20,000-100,000 บาท - หรือทั้งจำทั้งปรับ
ม. 60 (2)	ใช้บัตรอื่นที่ไม่ใช่บัตรออกเสียงมาออกเสียง (ใช้บัตรผี)	- จำคุกไม่เกิน 5 ปี - หรือปรับตั้งแต่ 20,000-100,000 บาท - หรือทั้งจำทั้งปรับ
ม. 60 (3)	นำบัตรออกเสียงประชามติออกไปจากสถานที่ออกเสียง	- จำคุกไม่เกิน 5 ปี - หรือปรับตั้งแต่ 20,000-100,000 บาท - หรือทั้งจำทั้งปรับ
ม. 60 (4)	นำบัตรออกเสียงที่ลงคะแนนแล้วแสดงต่อผู้อื่น	- จำคุกไม่เกิน 5 ปี - หรือปรับตั้งแต่ 20,000-100,000 บาท - หรือทั้งจำทั้งปรับ
ม. 60 (5)	ถ่ายรูปแบบบัตรออกเสียงที่ลงคะแนนแล้ว (เซลฟี)	- จำคุกไม่เกิน 5 ปี - หรือปรับตั้งแต่ 20,000-100,000 บาท

พ.ร.บ. ประชาชาติ	พฤติกรรมความผิด	บทลงโทษ
		- หรือทั้งจำทั้งปรับ
ม. 60 (6)	ขัดคำสั่งกรรมการประจำหน่วยที่สั่งให้ออกจากที่ออกเสียง	- จำคุกไม่เกิน 5 ปี - หรือปรับตั้งแต่ 20,000-100,000 บาท - หรือทั้งจำทั้งปรับ
ม. 60 (7)	นำบัตรออกเสียงใส่หีบโดยไม่มีอำนาจ ทำให้บัญชีรายชื่อผู้มีสิทธิออกเสียงผิดไปจากความจริง หรือทำให้บัตรออกเสียงเพิ่มขึ้นจากความเป็นจริง (บัตรผี)	- จำคุกไม่เกิน 10 ปี - ปรับไม่เกิน 200,000 บาท
ม. 60 (8)	ขัดขวาง หน่วงเหนี่ยว ไม่ให้ผู้มีสิทธิไปออกเสียงได้ภายในเวลาที่กำหนด	- จำคุกไม่เกิน 10 ปี - ปรับไม่เกิน 200,000 บาท
ม. 60 (9)	ก่อความวุ่นวาย รบกวน เป็นอุปสรรคในการออกเสียง	- จำคุกไม่เกิน 10 ปี - ปรับไม่เกิน 200,000 บาท
ม. 61	เผยแพร่ข้อความ ภาพ เสียง ในสื่อ หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ หรือในช่องทางอื่นใด ที่ผิดไปจากข้อเท็จจริง หรือมีลักษณะรุนแรง ก้าวร้าว หยาดคาย ปลุกระดม หรือข่มขู่โดยมุ่งหวังเพื่อให้ผู้มีสิทธิออกเสียงไม่ไปใช้สิทธิออกเสียง หรือออกเสียงอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือไม่ออกเสียง ให้ถือว่าผู้นั้นกระทำการก่อความวุ่นวายเพื่อให้การออกเสียงไม่เป็นไปด้วยความเรียบร้อย	- จำคุกไม่เกิน 10 ปี - ปรับไม่เกิน 200,000 บาท - ศาลอาจสั่งเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งไม่เกิน 5 ปี กรณีกระทำความผิดเป็นคณะบุคคล 5 คนขึ้นไป มีบทลงโทษ ดังนี้ - จำคุกตั้งแต่ 1-10 ปี - ปรับไม่เกิน 200,000 บาท - ศาลอาจสั่งเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งไม่เกิน 10 ปี
ม. 61 (1)	ก่อความวุ่นวายเพื่อให้การออกเสียงไม่เรียบร้อย	- จำคุกไม่เกิน 10 ปี - ปรับไม่เกิน 200,000 บาท - ศาลอาจสั่งเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งไม่เกิน 5 ปี
ม. 61 (2)	ให้ เสนอให้ สัญญาว่าจะให้ทรัพย์สินหรือผลประโยชน์แก่ผู้ใด เพื่อจูงใจในการออกเสียง	- จำคุกไม่เกิน 10 ปี - ปรับไม่เกิน 200,000 บาท - ศาลอาจสั่งเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งไม่เกิน 5 ปี
ม. 61 (3)	หลอกลวง บังคับ ขู่เข็ญ หรือใช้อิทธิพลคุกคาม เพื่อให้ผู้มีสิทธิออกเสียงไม่ไปใช้สิทธิออกเสียง	- จำคุกไม่เกิน 10 ปี - ปรับไม่เกิน 200,000 บาท - ศาลอาจสั่งเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งไม่เกิน 5 ปี
ม. 61 (4)	ทำลายหีบบัตร หรือขัดขวางการส่งหีบบัตรออกเสียงหรือบัตรออกเสียง	- จำคุกไม่เกิน 10 ปี - ปรับไม่เกิน 200,000 บาท

พ.ร.บ. ประชาชาติ	พฤติกรรมความผิด	บทลงโทษ
		- ศาลอาจสั่งเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งไม่เกิน 5 ปี
ม. 61 (5)	เล่นหรือจัดให้มีการเล่นการพนันอันมีผลเป็น การจูงใจผู้มีสิทธิออกเสียง	- จำคุกไม่เกิน 10 ปี - ปรับไม่เกิน 200,000 บาท - ศาลอาจสั่งเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งไม่เกิน 5 ปี
ม. 61 (6)	เรียกรับ หรือยอมรับเงิน ทรัพย์สินหรือ ผลประโยชน์อื่นเพื่อการใช้สิทธิออกเสียง	- จำคุกไม่เกิน 10 ปี - ปรับไม่เกิน 200,000 บาท - ศาลอาจสั่งเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งไม่เกิน 5 ปี
ม. 61 (7)	ขาย จำหน่าย จ่ายแจก หรือจัดเลี้ยงสุราทุก ชนิด ในเขตออกเสียงระหว่างเวลา 18.00 น. ของวันก่อนวันออกเสียงจนถึงวันออกเสียง	- จำคุกไม่เกิน 6 เดือน - หรือปรับไม่เกิน 10,000 บาท - หรือทั้งจำทั้งปรับ
ม. 62	จัดยานพาหนะนำผู้มีสิทธิออกเสียงไปยังที่ ออกเสียง	- จำคุกตั้งแต่ 1-5 ปี - หรือปรับตั้งแต่ 20,000-200,000 บาท - หรือทั้งจำทั้งปรับ - ศาลสั่งเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งไม่เกิน 5 ปี
ม. 63	เผยแพร่ผลการสำรวจความคิดเห็นของ ประชาชน (โพลล์) เกี่ยวกับการออกเสียงใน ระหว่างเวลา 7 วันก่อนวันออกเสียง จนถึง เวลาสิ้นสุดการออกเสียง	- จำคุกไม่เกิน 3 เดือน - หรือปรับไม่เกิน 6,000 บาท - หรือทั้งจำทั้งปรับ
ม. 64	กรรมการประจำหน่วยโง่งผลนับคะแนน	- จำคุกตั้งแต่ 1-10 ปี - ปรับตั้งแต่ 20,000-200,000 บาท

ที่มา: ดัดแปลงข้อมูลจาก พระราชบัญญัติว่าด้วยการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559, มาตรา 55-61, ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 133 ตอนที่ 34 ก (22 เมษายน 2559), 16-19.

ภาคผนวก ฉ
การต่อสู้ทางกฎหมายเพื่อล้มล้าง พ.ร.บ. ประชามติ พ.ศ. 2559

วันที่	ความเคลื่อนไหว
10 พ.ค.	จอห์น อิงกากรณ์ ผู้อำนวยการไอลอร์และคณะ ยื่นจดหมายถึงผู้ตรวจการแผ่นดินขอให้ส่งเรื่องให้ศาลรัฐธรรมนูญวินิจฉัยว่า พ.ร.บ. การออกเสียงประชามติ พ.ศ. 2559 มาตรา 61 วรรคสอง และวรรคสี่ ละเมิดสิทธิเสรีภาพของประชาชนและขัดต่อรัฐธรรมนูญหรือไม่
1 มิ.ย.	ที่ประชุมผู้ตรวจการแผ่นดินมีมติเป็นเอกฉันท์ ให้ส่งเรื่องให้ศาลรัฐธรรมนูญวินิจฉัย พ.ร.บ. การออกประชามติ มาตรา 61 วรรคสอง เพราะเห็นว่า “แม้ในพจนานุกรมจะระบุความหมายของคำว่า ก้าวร้าว รุนแรง หยาดบคาย แต่ในทางปฏิบัติก็มีความไม่ชัดเจน คลุมเครือ ประชาชนอาจสับสน ไม่กล้าแสดงความคิดเห็น ขัดต่อเจตนารมณ์ของการออกเสียงประชามติ และอาจมีการใช้ดุลพินิจของเจ้าหน้าที่ตีความหมายของถ้อยคำดังกล่าว จนอาจนำไปสู่การดำเนินการกับประชาชน แม้สุดท้ายแล้วศาลจะเป็นผู้วินิจฉัย แต่ระหว่างที่ถูกดำเนินการ ก็ต้องถือว่าประชาชนได้รับผลกระทบไปแล้ว ซึ่งโทษตามกฎหมายดังกล่าวเป็นโทษทางอาญา.. ที่สุดการออกเสียงประชามติครั้งนี้ อาจเกิดความวุ่นวายมากกว่าความสงบเรียบร้อย” แต่กรณีมาตรา 61 วรรคสี่ เรื่องการกำหนดบทลงโทษให้จำคุกสูงสุด 10 ปี ที่ประชุมผู้ตรวจการแผ่นดินเห็นว่า “เป็นดุลพินิจของผู้ออกกฎหมาย และเป็นบทลงโทษที่อยู่ในดุลพินิจของศาลยุติธรรม จึงไม่ก้าวล่วง”
2 มิ.ย.	วิชญ์ เครื่องงาม รองนายกรัฐมนตรี อธิบายว่า ที่ผู้ตรวจการแผ่นดินส่งให้ศาลพิจารณา เนื่องจากติดใจ 3 คำในมาตรา 61 วรรคสอง คือ ก้าวร้าว รุนแรง และหยาดบคาย แปลว่าอะไร “หากวินิจฉัยว่าทั้ง 3 คำ หรือคำใดคำหนึ่งในนั้นไม่ถูกต้อง จะต้องตัดออกไปเฉพาะคำ ๆ นั้น ไม่ต้องไปแก้ไขในชั้น สนช. ส่วน 3 คำที่เหลือคือ ข้อมูลเป็นเท็จ ปลุกกระดม และข่มขู่ ยังอยู่ และไม่กระทบใด ๆ กับพ.ร.บ. ทั้งฉบับ”
4 มิ.ย.	ประธาน สนช. มอบหมายให้ พล.อ.สมเจตน์ บุญถนอมอดีตรองประธานกรรมาธิการ (กมธ.) วิสามัญพิจารณาร่าง พ.ร.บ. ประชามติของ สนช. และสมชาย แสวงการ เลขาธิการวิป สนช. เตรียมพร้อมจัดทำคำชี้แจงข้อมูลและความเห็นต่อศาลรัฐธรรมนูญ หากศาลรับเรื่องไว้พิจารณา
6 มิ.ย.	ผู้ตรวจการแผ่นดินยื่นคำร้องให้ศาลรัฐธรรมนูญวินิจฉัยมาตรา 61 วรรคสอง ทั้งวรรค ไม่ใช้ 3 คำ
7 มิ.ย.	เจริญ ภักดีธนากุล ตุลาการศาลรัฐธรรมนูญ ระบุว่า พร้อมพิจารณาคำร้องของผู้ตรวจการแผ่นดินให้เสร็จโดยเร็ว แต่ยังไม่รู้ว่าเสร็จก่อนวันออกเสียง 7 ส.ค. หรือไม่
8 มิ.ย.	ศาลรัฐธรรมนูญมีคำสั่งรับคำร้องของผู้ตรวจการแผ่นดินไว้พิจารณาว่ามาตรา 61 วรรคสอง มีปัญหาเกี่ยวกับความชอบด้วยรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราวหรือไม่ โดยเรียกเอกสารที่เกี่ยวข้องจาก กกต. และ สนช. ภายใน 7 วัน

วันที่	ความเคลื่อนไหว
14 มิ.ย.	ที่ประชุม กกต. มีมติเห็นชอบร่างคำชี้แจงที่ยื่นต่อศาลรัฐธรรมนูญ กรณีผู้ตรวจการแผ่นดินยื่นตีความมาตรา 61 วรรคสอง ของ พ.ร.บ. ประชามติ โดยจัดทำเป็นเอกสาร 3 แผ่น ทั้งนี้หากศาลต้องการให้ส่งผู้ชี้แจง ที่ประชุมมอบหมายให้ศุภชัยและสมชัยเป็นผู้แทนชี้แจง
22 มิ.ย.	ที่ประชุมคณะตุลาการศาลรัฐธรรมนูญนัดแถลงด้วยวาจา พร้อมลงมติกรณีผู้ตรวจการแผ่นดินขอให้วินิจฉัยมาตรา 61 วรรคสอง ในวันที่ 29 มิถุนายน โดยไม่อนุญาตให้ สนช. มาแถลงข้อเท็จจริงเพิ่มเติมด้วยวาจาต่อศาลตามที่ร้องขอ เพราะเห็นว่าเอกสารหลักฐานในสำนวนมีเพียงพอที่ศาลจะวินิจฉัยได้แล้ว
29 มิ.ย.	ศาลรัฐธรรมนูญมีมติเอกฉันท์ 9 ต่อ 0 วินิจฉัยว่าพ.ร.บ. ว่าด้วยการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ มาตรา 61 วรรคสอง ไม่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญบับชั่วคราว มาตรา 4 จึงไม่มีปัญหาเกี่ยวกับความชอบด้วยรัฐธรรมนูญ หลังตุลาการใช้เวลาพิจารณากว่า 2 ชั่วโมง พิมพ์ลัทธิพิทักษ์พงษ์ เลขานุการสำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ กล่าวว่า “พ.ร.บ. ประชามติ ออกมาเพื่อดำเนินการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย คุ้มครองการแสดงความคิดเห็นประชาชนให้เป็นไปโดยอิสระ และรัฐธรรมนูญที่ผ่านมาในอดีตก็มีการจำกัดสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น เพื่อรักษาความมั่นคงแห่งรัฐ ความสงบเรียบร้อย และศีลธรรมอันดี” ด้านจอน อึ้งภากรณ์ ประกาศเดินทางณรงค์ต่อไปใน 2 ส่วนคือ ให้ กกต. ยกเลิกประกาศ กกต. ที่ถูกเรียกว่า “กฎเหล็ก 6 ข้อทำได้ 8 ข้อทำไม่ได้” และให้ตำรวจและทหารเลิกจับกุมดำเนินคดีผู้ออกมาใช้สิทธิแสดงความเห็นอย่างสันติวิธี
30 มิ.ย.	สมชัย ศรีสุทธิยากร เรียกร้องให้ ผอ.ไอแอลวี ยอมรับคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญ พร้อมยืนยันว่าประกาศ กกต. เหมาะสมแล้ว ไม่ได้เขียนเพื่อจำกัดสิทธิเสรีภาพใคร
6 ก.ค.	จอน อึ้งภากรณ์ กับพวกรวม 13 คน ยื่นฟ้อง กกต. ต่อศาลปกครองสูงสุด กรณีออกประกาศ กกต. เรื่อง หลักเกณฑ์วิธีการแสดงความคิดเห็นในการออกเสียงประชามติ พ.ศ. 2559 มีเนื้อหาละเมิดหลักสิทธิเสรีภาพ ทำให้ประชาชนไม่มีโอกาสแสดงความคิดเห็นได้อย่างเสรี โดยขอให้ศาลพิพากษาเพิกถอนประกาศดังกล่าว ขอให้ศาลไต่สวนเพื่อกำหนดมาตรการบรรเทาทุกข์ชั่วคราวก่อนมีคำพิพากษา โดยสั่งระงับการใช้ประกาศ กกต. และระงับการออกอากาศรายการ “7 สิงหา ประชามติร่วมใจ” ที่เผยแพร่ทางสถานีโทรทัศน์เข้าข่ายสนับสนุนให้รับร่างรัฐธรรมนูญ จนกว่าศาลจะมีคำพิพากษา
14 ก.ค.	ศาลปกครองสูงสุดมีคำสั่งไม่รับฟ้องในคดีที่จอน อึ้งภากรณ์ กับพวก ฟ้อง กกต. และขอให้เพิกถอนประกาศ กกต. เรื่อง หลักเกณฑ์และวิธีการแสดงความคิดเห็นในการออกเสียงประชามติ และขอให้ระงับการออกอากาศรายการ “7 สิงหาประชามติร่วมใจ” ซึ่งไม่ใช่ผู้เสียหายโดยตรง

ที่มา: จากการเก็บรวบรวมข้อมูลของผู้วิจัย จากแหล่งข้อมูลหนังสือพิมพ์ (มติชน ไทยรัฐ ไทยโพสต์) ตั้งแต่วันที่ 29 มีนาคม-10 กันยายน 2559.

ภาคผนวก ข

รายชื่อผู้ต้องหาคดีดังในช่วงประชามติ

ในช่วงประชามติ มีนักศึกษา/นักกิจกรรม ถูกตั้งข้อหากระทำการขัด พ.ร.บ. ประชามติ พ.ศ. 2559 และกฎหมายอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยมี 2 กรณีที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายประชามติ

กรณีแรก การเผยแพร่เอกสาร “7 เหตุผลไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ” และเอกสารรณรงค์อื่น ๆ ที่จัดทำโดยนักศึกษาขบวนการประชาธิปไตยใหม่ (เอ็นดีเอ็ม) มีคดีที่เกี่ยวข้อง 4 คดี

คดีแรก นักศึกษา/นักกิจกรรมรวม 13 คน สวมเสื้อยืดโหวตโน จัดกิจกรรมแจกเอกสารรณรงค์ ประชามติร่างรัฐธรรมนูญ ที่ตลาดเคหะบางพลี อำเภอบางเสาธง จังหวัดสมุทรปราการ เมื่อวันที่ 23 มิถุนายน 2559 ทั้งหมดถูกดำเนินคดีในข้อหาขัดคำสั่ง คสช. ฉบับที่ 3/2558 เรื่องห้ามชุมนุมมั่วสุมเกินกว่า 5 คน และทำกิจกรรมยั่วยุปลุกปั่นทางการเมือง และฝ่าฝืนมาตรา 61 วรรคสองของ พ.ร.บ. ประชามติ พ.ศ. 2559 สำหรับรายชื่อบุคคลทั้ง 13 คน ประกอบด้วย

- 1.1 รังสิมันต์ โรม อายุ 24 ปี นักศึกษาปริญญาโท มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สมาชิกเอ็นดีเอ็ม
 - 1.2 นันทพงศ์ ปารมาศ อายุ 24 ปี นักศึกษาปริญญาโท มหาวิทยาลัยรามคำแหง
 - 1.3 กรกช แสงเย็นพันธ์ สำเร็จการศึกษาคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ สมาชิกเอ็นดีเอ็ม
 - 1.4 วรุฒิ บุตร อายุ 24 ปี นักศึกษาปริญญาโท มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
 - 1.5 กรชนก ชนะคุณ สมาชิกสหภาพแรงงานไทร์อัมพ์
 - 1.6 เตือนใจ แวงคำ นักสหภาพแรงงาน
 - 1.7 ปิใหม่ รัฐวงษา อายุ 43 ปี
 - 1.8 สมสกุล ทองสุขใส อายุ 20 ปี
 - 1.9 อนันต์ โลเกตุ
 - 1.10 พรณทิพย์ แสงอาทิตย์ อายุ 21 ปี นักศึกษาคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
 - 1.11 ธีรยุทธ นานารัม อายุ 27 ปี สำเร็จการศึกษา คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง
 - 1.12 ยุทธนา ดาศรี อายุ 27 ปี สำเร็จการศึกษา คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง
 - 1.13 รักษชาติ วงศ์อิชาติ อายุ 25 ปี นักศึกษาปริญญาโทคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ทั้งนี้ 7 คนไม่ขอประกันตัว จึงถูกส่งตัวไปฝากขังที่เรือนจำพิเศษกรุงเทพฯ ประกอบด้วย รังสิมันต์, นันทพงศ์, กรกช, อนันต์, ธีรยุทธ และสมสกุล อย่างไรก็ตามศาลได้ยกคำร้องขอฝากขังในคดีที่ 2 เมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม 2559 และให้ปล่อยตัวทั้งหมดโดยไม่กำหนดเงื่อนไข

ที่มา: iLaw, ฐานข้อมูลคดี, iLaw, <https://freedom.ilaw.or.th/case/718> (สืบค้นเมื่อวันที่ 8 สิงหาคม 2560).

คดีที่ 2 นิสิตกลุ่มเสรีเกษตรศาสตร์กับพวก รวม 7 คน จัดกิจกรรม “ปิดฝุ่นประชาธิปไตย” เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2559 ใกล้อนุสาวรีย์ปราบกบฏ หลักสี่ แต่ถูกแจ้งข้อหาร่วมกันชุมนุมโดยไม่ได้รับอนุญาตตาม พ.ร.บ. การชุมนุมสาธารณะ และขัดคำสั่ง คสช. ที่ 3/2558 เรื่องห้ามชุมนุมมั่วสุมเกินกว่า 5 คน ระหว่างนั้น เจ้าหน้าที่ได้เข้าตรวจค้นรถของชนกนันท์ รวมทรัพย์ พบใบปลิวรณรงค์ไม่รับร่างรัฐธรรมนูญและที่ขึ้นหนังสือ จึงพยายามพิจารณาตั้งข้อหาฝ่าฝืนมาตรา 61 วรรคสองของ พ.ร.บ. ประชามติเพิ่ม แต่ก็ไม่ได้ดำเนินการ สำหรับรายชื่อบุคคลทั้ง 7 คน ประกอบด้วย

- 2.1 อรัญญา จังหวะ อายุ 21 ปี นิสิตคณะประมง มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- 2.2 เกษมชาติ ฉัตรนริศัย อายุ 21 ปี นิสิตคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- 2.3 สุทธิดา วัฒนสิงห์ อายุ 21 ปี นิสิตคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- 2.4 กานต์ สถิตศิริกุล อายุ 19 ปี นิสิตคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- 2.5 อุทัย ช่วยตัว อายุ 21 ปี นิสิตคณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- 2.6 คุณภัทร คະชะนา อายุ 21 ปี นักศึกษาคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง
- 2.7 ชนกนันท์ รวมทรัพย์ อายุ 23 ปี สำเร็จการศึกษาคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สมาชิกเอ็นดีเอ็ม

ที่มา: iLaw, ฐานข้อมูลคดี, iLaw, <https://freedom.ilaw.or.th/case/718> (สืบค้นเมื่อวันที่ 8 สิงหาคม 2560).

คดีที่ 3 นักศึกษา/นักกิจกรรม พกเอกสารรณรงค์ประชามติและสติ๊กเกอร์ที่มีข้อความ "7 สิงหาคม ร่วมกัน VOTE NO ไม่รับ! กับอนาคตที่ไม่ได้เลือก" ไว้ในรถกระบะ ขณะเดินทางไปจังหวัดราชบุรี ทั้งหมดถูกดำเนินคดีในข้อหาขัดมาตรา 61 วรรคสองของ พ.ร.บ. ประชามติ สำหรับบุคคลทั้ง 5 ประกอบด้วย

- 3.1 ปกรณ์ อารีกุล อดีตนิสิต มหาวิทยาลัยบูรพา สมาชิกเอ็นดีเอ็ม
- 3.2 อนันต์ โลเกตุ นักศึกษาคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง
- 3.3 อนุชา รุ่งมรกต สำเร็จการศึกษาจากวิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สมาชิกเอ็นดีเอ็ม

3.4 ทวีศักดิ์ เกิดโศก ผู้สื่อข่าวสำนักข่าวประชาไทที่เดินทางไปทำข่าว

3.5 ภาณุวัฒน์ ทรงสวัสดิชัย นักศึกษาคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้

คดีที่ 4 จตุภัทร์ บุญภัทรรักษา หรือไผ่ ดาวดิน อายุ 25 ปี นักศึกษาคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น และวศิน พรหมณี อายุ 20 ปี นักศึกษาสาขาวิชาวิศวกรรมธรณี มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี แจกจ่ายใบปลิวและแถลงการณ์ไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ ในตลาดแห่งหนึ่งในพื้นที่อำเภอภูเขียว จังหวัดชัยภูมิ เมื่อวันที่ 6 สิงหาคม 2559 ก่อนถูกจับกุมและตั้งข้อหาขัดมาตรา 61 วรรคสองของ พ.ร.บ. ประชามติ

ที่มา 7: iLaw, ฐานข้อมูลคดี, iLaw, <https://freedom.ilaw.or.th/th/case/725> (สืบค้นเมื่อวันที่ 8 สิงหาคม 2560).

กรณีที่สอง การเผยแพร่จดหมายที่มีเนื้อหาบิดเบือนร่างรัฐธรรมนูญในพื้นที่ภาคเหนือ ซึ่งผู้ต้องหา 10 คน (ไม่รวมวิศวกร) ถูกตั้งข้อหาในความผิด 4 ข้อหา คือ ความผิดฐานยุยงปลุกปั่นขัดประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 116, ความผิดฐานอั้งยี่ มาตรา 209, ความผิดฐานเป็นช่องโจร มาตรา 210 และขัดมาตรา 61 วรรคสองของ พ.ร.บ. ประชามติ โดยมีรายชื่อ ดังนี้

1. บุญเลิศ บุรณุปกรณ์ นายก อบจ. เชียงใหม่
2. คเชน เจียกขจร นายกเทศมนตรีตำบลช้างเผือก
3. ทศนีย์ บุรณุปกรณ์ รองนายก อบจ. เชียงใหม่ และอดีต ส.ส. เชียงใหม่ พรรคเพื่อไทย
4. ธารทิพย์ บุรณุปกรณ์ น้องสาวทศนีย์ ประกอบอาชีพทันตแพทย์
5. อติพงษ์ คำมูล เจ้าหน้าที่เทศบาลตำบลช้างเผือก
6. กฤตกร ไพทะนยะ ผู้ช่วยบุคลากรเทศบาลช้างเผือก
7. เอมอร ดับโศกร ผู้ช่วยนักวิชาการส่งเสริมสุขภาพเทศบาลตำบลช้างเผือก
8. สุภาวดี งามเมือง กรรมการบริษัท เชียงใหม่ทัศนการณ์ จำกัด
9. เทวรัตน์ อินต้า คนขับรถของทศนีย์
10. กอบกาญจน์ สุคิตา พนักงานบริษัท เชียงใหม่ทัศนการณ์ จำกัด
11. วิศวกร คุณะนิตินสาร พนักงานเทศบาลตำบลช้างเผือก ผู้ต้องหาที่ถูกจับกุมตัวก่อนหน้านั้นแล้วเข้าโครงการคุ้มครองพยาน

ทั้งนี้ตำรวจได้แสดงผังพฤติกรรมของผู้ต้องหาซึ่งแบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มแรก ผู้บงการ ประกอบด้วย บุญเลิศ, ทศนีย์, ไพรัช และคเชน

กลุ่มที่ 2 กลุ่มพิมพ์เอกสารจำหน่ายซองและผลิตจดหมาย ประกอบด้วย วิศรุต, เอมอร, สุภาวดี และณชพัฒน์

กลุ่มที่ 3 กลุ่มผู้ส่งจดหมาย ประกอบด้วย อติพงษ์, กฤตกร, เอมอร, วิศรุต และเทวรัตน์ รินดำ

กลุ่มที่ 4. กลุ่มผู้ช่วยเหลือซ่อนเร้น ประกอบด้วย ธารทิพย์ กับพวก

เมื่อรวมกับผู้ต้องหาคดีเดียวกันที่จังหวัดลำปางอีก 4 คน ทำให้มีผู้ถูกตั้งข้อหาในคดีเผยแพร่จดหมาย
ปิดเป็นอนาจารรัฐธรรมนูญทั้งหมด 17 คน

ที่มา: iLaw, ฐานข้อมูลคดี, iLaw, <https://freedom.ilaw.or.th/th/case/734> และ TLHR, “ศาลทหารไม่ให้ประกันตัว 10 ผู้ต้องหาคดีจดหมายวิจารณ์ร่าง รธน. ขณะจนท.ขอหมายจับเพิ่มอีกหนึ่งราย,” ศูนย์ทนายความเพื่อสิทธิมนุษยชน, นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 5 สิงหาคม 2559, <http://www.tlhr2014.com/th/?p=1485> (สืบค้นเมื่อวันที่ 8 สิงหาคม 2560).

ภาคผนวก ข

สถิติคดีที่เกี่ยวข้องกับการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559

จำนวน (ราย)	พฤติกรรมความผิด	พ.ร.บ. ปชม.	คำสั่ง คสช.	ป. อาญา	สถานะคดี
23	ตั้งศูนย์ปราบโกงประชามติ จ. แพร่		✓		คดีสิ้นสุด หลังผู้ต้องหา ยอมรับการอบรม
27	ตั้งศูนย์ปราบโกงประชามติ จ. ราชบุรี		✓		พณง. สอบสวน
19	ตั้งศูนย์ปราบโกงประชามติ กทม.		✓		พณง. สอบสวน
15	ตั้งศูนย์ปราบโกงประชามติ จ. หนองบัวลำภู		✓		- 12 รายคดีสิ้นสุด หลังยอมรับการอบรม - 3 รายให้การรับ สารภาพในชั้นศาล มณฑลทหารบกที่ 24 ให้การลงโทษจำคุก มีกำหนด 1 ปี
23	ตั้งศูนย์ปราบโกงประชามติ จ. อุตรดิตถ์		✓		- 19 รายคดีสิ้นสุดลง หลังยอมรับการอบรม - 4 รายให้การรับ สารภาพในชั้นศาล ศาลมณฑลทหารบกที่ 24 พิพากษาให้การ ลงโทษจำคุก
17	ตั้งศูนย์ปราบโกงประชามติ จ. สุรินทร์		✓		คดีสิ้นสุดหลังผู้ต้องหา ยอมรับการอบรม
22	ตั้งศูนย์ปราบโกงประชามติ จ. สกลนคร		✓		- 2 รายคดีสิ้นสุดหลัง ยอมรับการอบรม - 20 รายให้การรับ สารภาพในชั้นศาล ศาลมณฑลทหารบกที่ 24 พิพากษาให้การ ลงโทษจำคุก
1	ตั้งศูนย์ปราบโกงประชามติ จ. นครพนม		✓		ไม่ทราบแน่ชัด

จำนวน (ราย)	พฤติกรรมความผิด	พ.ร.บ. ปชม.	คำสั่ง คสช.	ป. อาญา	สถานะคดี
1	ตะโกนชวนประชาชนโนไหวต จ. อุบลราชธานี	✓ ม. 61			ศาลจ. อุบลราชธานี
1	โพสต์เฟซบุ๊กวิจารณ์ร่าง รธน. จ. ขอนแก่น	✓ ม. 61			ไม่ทราบแน่ชัด
1	โพสต์เฟซบุ๊กวิจารณ์ร่าง รธน. จ. สงขลา				ไม่ทราบแน่ชัด
1	โพสต์เฟซบุ๊กวิจารณ์ร่าง รธน. จ. อุบลราชธานี				ไม่ทราบแน่ชัด
1	โพสต์เฟซบุ๊กวิจารณ์ร่าง รธน. จ. บุรีรัมย์				ไม่ทราบแน่ชัด
1	โพสต์เฟซบุ๊กวิจารณ์ร่าง รธน. จ. กระบี่				ไม่ทราบแน่ชัด
1	โพสต์เฟซบุ๊กวิจารณ์ร่าง รธน. จ. พัทลุง				อัยการสั่งไม่ฟ้อง
1	แปะใบปลิวไหวตโน จ. เชียงใหม่	✓ ม. 61			ศาลจ. เชียงใหม่ (รออัปเดต 23 เม.ย. 60)
1	ติดป้ายไม่เห็นด้วยกับประชามติ จ. ปราจีนบุรี				ไม่ทราบแน่ชัด
13	แจกใบปลิวไหวตโน จ. สมุทรปราการ	✓ ม. 61	✓		- 4 รายคดีอยู่ในศาล ทหารกรุงเทพ - 9 ราย อัยการทหาร ทำความเห็นในคดี
7	นิสิตกลุ่มเสรีเกษตรศาสตร์แจกเอกสาร รณรงค์ประชามติ กทม.		✓		พณง. สอบสวน
5	แจกสติ๊กเกอร์ไหวตโน จ. ราชบุรี	✓ ม. 61			ศาลจ. ราชบุรี
2	แจกใบปลิวไหวตโน จ. ชัยภูมิ	✓ ม. 61			ศาลจ. ภูเขียวสั่ง จำคุกคดีชั่วคราว เนื่องจากศาลจ. ขอนแก่นไม่อนุญาตให้ ส่งตัวแทนจตุภัทร์ บุญ ภัทรรักษา หนึ่งใน จำเลยที่ถูกควบคุมตัว อยู่จากคดี 112 มาศาล ในคดีนี้

จำนวน (ราย)	พฤติกรรมความผิด	พ.ร.บ. ปชม.	คำสั่ง คสช.	ป. อาญา	สถานะคดี
15	เผยแพร่จดหมายวิจารณ์ร่าง รธน. จ. เชียงใหม่		✓	✓ ม . 116, 209, 210	ศาลมณฑลทหารบกที่ 33
1	เผยแพร่จดหมายวิจารณ์ร่าง รธน. จ. ลำพูน				ไม่ทราบแน่ชัด
4	เผยแพร่จดหมายวิจารณ์ร่าง รธน. จ. ลำปาง				ไม่ทราบแน่ชัด
11	จัดกิจกรรมเสวนา “พูดเพื่อเสรีภาพ” ในม. ขอนแก่น		✓		พณง. สอบสวน
3	ฉีกบัตรในวันออกเสียงประชามติ	✓ ม. 60			ศาลจ. พระโขง

ที่มา: ดัดแปลงข้อมูลจาก TLHR, “รัฐธรรมนูญใหม่ประกาศใช้ แต่ ‘ผู้ต้องหาประชามติ’ กว่า 104 ราย ยังถูกดำเนินคดี,” ศูนย์ทนายความเพื่อสิทธิมนุษยชน, นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 7 เมษายน 2560 <http://www.tlhr2014.com/th/?p=3924> (สืบค้นเมื่อวันที่ 12 เมษายน 2560).

ภาคผนวก ณ

สถิติคดีที่เกี่ยวข้องกับการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559

กรณีทำลายบัญชีรายชื่อผู้มีสิทธิออกเสียง

วันถูกจับ	ชื่อจำเลย	พื้นที่	พฤติการณ์	ข้อหา
19 ก.ค.	เยาวชนอายุ 8 ปี จำนวน 2 คน	กำแพงเพชร	ฉีกบัญชีรายชื่อประชามติ	ทำให้เสียทรัพย์ แต่ กม. กำหนดเด็กต่ำกว่า 10 ปีไม่ ต้องรับโทษ
22 ก.ค.	สมชาย สีสันต์	กาญจนบุรี	ขโมยบัญชีรายชื่อประชามติ หวังเอาไปเพิ่มยอดสมาชิก ป๋ม่น้ำมัน	ลักทรัพย์
22 ก.ค.	เยาวชนอายุ 15 ปี	สตูล	ฉีกและเผาบัญชีรายชื่อเล่น โดยอ้างว่ารู้เท่าไม่ถึงการณ์	ขัดขวางการปฏิบัติงานของ กกต. ตาม ม. 57 ของ พ.ร.บ. ประชามติ, ทำให้ เสียหาย ทำลาย หรือทำให้ เสื่อมค่าซึ่งเอกสารมีไว้เพื่อ สาธารณประโยชน์
23 ก.ค.	เยาวชนอายุ 14 ปี จำนวน 2 คน	ระยอง	ฉีกและเผาบัญชีรายชื่อ ประชามติ โดยอ้างว่าไม่ทราบ ว่าเป็นบัญชีประชามติ	ขัดขวางการปฏิบัติงานของ กกต. ตาม ม. 57 ของ พ.ร.บ. ประชามติ, ทำให้ เสียหาย ทำลาย หรือทำให้ เสื่อมค่าซึ่งเอกสารมีไว้เพื่อ สาธารณประโยชน์
25 ก.ค.	เยาวชนอายุ 16 ปี	ขอนแก่น	ฉีกบัญชีรายชื่อประชามติมา เผาไผ่	ขัด ม. 57 ของ พ.ร.บ. ประชามติ ฐานขัดขวางการ ปฏิบัติงานของ กกต., ทำให้ เสียหายทำลายซ่อนเร้น
25 ก.ค.	เยาวชนอายุ 9 ปี	ร้อยเอ็ด	ฉีกบัญชีรายชื่อประชามติ	ทำให้เสียทรัพย์ แต่ กม. กำหนดเด็กต่ำกว่า 10 ปีไม่ ต้องรับโทษ

วันถูกจับ	ชื่อจำเลย	พื้นที่	พฤติการณ์	ข้อหา
25 ก.ค.	เยาวชนอายุ 7 ปี	ลพบุรี	ฉกับัญชีรายชื่อประชามติ	ทำให้เสียทรัพย์ แต่ กม. กำหนดเด็กต่ำกว่า 10 ปีไม่ต้องรับโทษ
26 ก.ค.	ณัฐวุฒิ บุญมา	ระยอง	ฉกักระดาศที่บอร์คบัญชีรายชื่อประชามติมามวนและจุดไฟสุบ	ทำให้เสียหาย ทำลาย หรือทำให้เสื่อมค่าซึ่งเอกสารมีไว้เพื่อสาธารณประโยชน์
28 ก.ค.	ฮอง รี คม	ระยอง	เมาแล้วทำลายหน่วยออกเสียงและบอร์คบัญชีรายชื่อประชามติ	บุคคลต่างด้าวเข้าราชอาณาจักรอย่างผิดกฎหมาย

ที่มา: ดัดแปลงข้อมูลจาก TLHR และ iLaw, “ตารางผู้ถูกดำเนินคดีที่เกี่ยวข้องกับประชามติ 2559,” เว็บไซต์ไอลอร์, นำขึ้นข้อมูลเมื่อวันที่ 2 สิงหาคม 2559 https://freedom.ilaw.or.th/blog/referendum_charge (สืบค้นเมื่อวันที่ 8 สิงหาคม 2560) โดยผู้วิจัยรวบรวมเพิ่มเติมจากข้อมูลที่ปรากฏเป็นข่าวในหนังสือพิมพ์ 3 ฉบับ.

ภาคผนวก ญ

การเปิดเวที “ร่างรัฐธรรมนูญ ประชาคมติ และประชาชน” โดย กกต.

วันที่	สถานที่	จำนวนผู้ร่วมกิจกรรม
19 พ.ค.	สโมสรทหารบก วิทยาวดี	ตัวแทนพรรคการเมือง/กลุ่มการเมือง 133 คน
11 มิ.ย.	สโมสรสรินทร์ฤดี ค่ายวชิราวุธ จ. นครศรีธรรมราช	นักการเมืองระดับชาติ/ท้องถิ่น นักวิชาการ กลุ่มการเมือง ภาคพลเมืองในพื้นที่ 600 คน
18 มิ.ย.	ศูนย์ประชุมและแสดงสินค้านานาชาติเฉลิมพระเกียรติ 7 รอบพระชนมพรรษา จ. เชียงใหม่	นักการเมืองระดับชาติ/ท้องถิ่น นักวิชาการ กลุ่มการเมือง ภาคพลเมืองในพื้นที่ 1,300 คน
25 มิ.ย.	หอประชุมเปรม ติณสูลานนท์ ศาลากลาง จ. นครราชสีมา	นักการเมืองระดับชาติ/ท้องถิ่น นักวิชาการ กลุ่มการเมือง ภาคพลเมืองในพื้นที่ 512 คน

ที่มา: จากการเก็บรวบรวมข้อมูลของผู้วิจัยจากแหล่งข้อมูลหนังสือพิมพ์ (มติชน ไทยรัฐ ไทยโพสต์) ตั้งแต่วันที่ 29 มีนาคม-10 กันยายน 2559 และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมของผู้วิจัย.

ภาคผนวก ก

สรุปการจัดเวทีตีเบตรางรัฐธรรมนูญในต่างจังหวัดตามนโยบายนายกรัฐมนตรี

วันที่จัด กิจกรรม	จำนวน (จังหวัด)	จังหวัด
29 ก.ค.	2	ชุมพร และสมุทรปราการ
30 ก.ค.	1	นครนายก
31 ก.ค.	1	หนองบัวลำภู
1 ส.ค.	9	กำแพงเพชร ฉะเชิงเทรา ร้อยเอ็ด ระยอง เลย ศรีสะเกษ อำนาจเจริญ อุดรธานี และอุบลราชธานี
2 ส.ค.	31	กระบี่ จันทบุรี เชียงใหม่ ตาก นครสวรรค์ นนทบุรี นราธิวาส ปทุมธานี ประจวบคีรีขันธ์ ปราจีนบุรี ปัตตานี พระนครศรีอยุธยา พะเยา พิจิตร พิษณุโลก เพชรบูรณ์แพร่ ภูเก็ต ยะลา ระนองราชบุรี ลพบุรี สงขลา สมุทรสงคราม สมุทรสาคร สระแก้ว สิงห์บุรี สุโขทัย สุพรรณบุรี สุราษฎร์ ธานี และอ่างทอง
3 ส.ค.	24	กาฬสินธุ์ กาญจนบุรี ขอนแก่น ชัยนาท ชัยภูมิ ตรัง นครปฐม นครพนม นครราชสีมา บึงกาฬ บุรีรัมย์ พังงา พัทลุง เพชรบุรี มหาสารคาม มุกดาหาร ยโสธร ลำปาง ลำพูน สกลนคร สระบุรี สุรินทร์ อุดรดิตถ์ และอุทัยธานี
4 ส.ค.	6	ชลบุรี เชียงราย ตราน นครศรีธรรมราช แม่ฮ่องสอน และหนองคาย

ที่มา: ดัดแปลงข้อมูลจาก สรุปการจัดเวทีเพื่อให้มีการรับฟังความคิดเห็นจากประชาชนต่อร่างรัฐธรรมนูญฯ วันที่ 29 กรกฎาคม-4 สิงหาคม 2559, สำนักบริหารการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย (ข้อมูล ณ วันที่ 29 กรกฎาคม 2559 คงเหลือจังหวัดน่านและสตูล ซึ่งขณะนั้นกำลังเร่งกำหนดวันจัดกิจกรรม).

ภาคผนวก ก

หลักสูตรการฝึกอบรมวิทยากรกระบวนการของ กกต.

คณะกรรมการการเลือกตั้ง (กกต.) จัดอบรมครู ก. จำนวน 5 รุ่น ในรูปแบบการวิทยากรกระบวนการ โดยมีขั้นตอน ดังนี้

1. กกต.กลาง เปิดอบรมครู ก. ด้วยเนื้อหา 5 วิชา ประกอบด้วย 1. วิชาการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ 2. วิชาบทบาทภารกิจของศูนย์ส่งเสริมพัฒนาประชาธิปไตยและการเลือกตั้งตำบล (ศส.ปชต.) 3. วิชากิจกรรมเครือข่ายพลเมือง 4. วิชาการใช้ระบบสื่อสารผ่านโทรศัพท์เคลื่อนที่ (ECT Talk) และ 5. วิชาการวางแผนการอบรม
 2. ครู ก. ไปอบรมวิทยากรอบรมพนักงานของสำนักงาน กกต.จังหวัด ซึ่งถือเป็น ครู ข. ต่อ
 3. ครู ข. ไปเป็นวิทยากรอบรมคณะกรรมการศส.ปชต. จาก 7,424 ศูนย์ทั่วประเทศ จำนวน 74,240 คน ซึ่งถือเป็น ครู ค. ต่อ เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจ
 4. ครู ค. นำข้อมูลไปเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนทราบต่อไป
- รวมเบ็ดเสร็จจากกกต. จะมีเครือข่ายวิทยากรประมาณ 1 แสนคนทั่วประเทศ

ที่มา: จากการเก็บรวบรวมข้อมูลของผู้วิจัยจากแหล่งข้อมูลหนังสือพิมพ์ (มติชน ไทยรัฐ ไทยโพสต์) ตั้งแต่วันที่ 29 มีนาคม-10 กันยายน 2559 และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมของผู้วิจัย.

ภาคผนวก จ

ผังออกอากาศรายการ “7 สิงหา ประชาชนดีร่วมใจ” จัดทำโดย กกต.

(ทุกวันพุธและศุกร์ ระหว่างวันที่ 27 มิ.ย.-5 ส.ค. 2559 และวันเสาร์ที่ 6 ส.ค. 2559)

ลำดับ	วันที่ ออกอากาศ	ประเด็น	ผู้ร่วมรายการ
1	27 มิ.ย.	7 สิงหา ประชาชนดีร่วมใจ ประชาธิปไตยมั่นคง	ศุภชัย สมเจริญ ประธานกกต. สมชัย ศรีสุทธิยากร กกต. ประวิช รัตนเพียร กกต.
2	29 มิ.ย.	ประชาชนได้อะไรจาก รัฐธรรมนูญ	ปกรณ์ นิลประพันธ์ กรธ. อุดม รัฐอมฤต กรธ.
3	4 ก.ค.	ทำไม ? ต้องถามพ่วง	กล้ารงค์ จันทิก สนช. ตวง อันทะไชย สนช.
4	6 ก.ค.	สิทธิและหน้าที่พลเมือง	มีชัย ฤชุพันธุ์ ประธาน กรธ. ประภาส ปันตบแต่ง อาจารย์คณะรัฐศาสตร์ จุฬาฯ
5	11 ก.ค.	รัฐธรรมนูญว่าด้วยรัฐสภาและ คณะรัฐมนตรี	เจษฎ์ โทณะวณิก ที่ปรึกษา กรธ. อลงกรณ์ พลบุตร รองประธาน สปท.
6	13 ก.ค.	การเสวนาให้ความรู้ร่าง รัฐธรรมนูญเกี่ยวกับศาลและ ศาลรัฐธรรมนูญ	พงศ์เทพ เทพกาญจนา แกนนำ พท. สุจิต บุญบงการ อดีตตุลาการศาลรัฐธรรมนูญ และ อดีตกมธ. ยกร่างรัฐธรรมนูญ
7	18 ก.ค.	ร่างรัฐธรรมนูญกับอนาคตใหม่ ประเทศไทย	ศุภชัย ยาวประภาส กรธ. ประพันธ์ นัยโกวิท กรธ.
8	20 ก.ค.	ประชาชนได้อะไรจากองค์กร อิสระ-องค์กรอัยการ	ถวิลวดี บุรีกุล อดีตสสพ.
9	25 ก.ค.	ท้องถิ่นเป็นของประชาชน	ชาติชาย ณ เชียงใหม่ กรธ. วุฒิสาร ตันไชย เลขาธิการสถาบันพระปกเกล้า ศุภสวัสดิ์ ชีวาลัย คณบดีคณะรัฐศาสตร์ มธ.
10	27 ก.ค.	ผลประโยชน์ทับซ้อนกับการ ปฏิรูปประเทศ	ยุทธพร อิสระชัย รองอธิการบดี มสธ. อุดม รัฐอมฤต กรธ. นิพิฏฐ์ อินทรสมบัติ รองหัวหน้า ปชป. พงศ์เทพ เทพกาญจนา แกนนำ พท.
11	1 ส.ค.	ข้อสงสัย! คำถามพ่วง	ทวีศักดิ์ สุททกวาทิน สนช. วัลลภ ตังคณานุกีร์ สนช.

ลำดับ	วันที่ ออกอากาศ	ประเด็น	ผู้ร่วมรายการ
12	3 ส.ค.	จากใจกรธ. ถึงประชาชน	มีชัย ฤชุพันธุ์ ประธาน กรธ.
13	6 ส.ค.	7 สิงหาคม ประชาชนติชมใจ ประชาธิปไตยมั่นคง	ศุภชัย สมเจริญ ประธาน กกต. บุญส่ง น้อยโสภณ กกต. ธีรวัฒน์ ธีรโรจน์วิทย์ กกต.

ที่มา: ดัดแปลงข้อมูลจาก การจัดสรรเวลาออกอากาศเพื่อแสดงความคิดเห็นต่อร่างรัฐธรรมนูญทางสถานีวิทยุโทรทัศน์และสถานีวิทยุกระจายเสียง, สำนักงาน กกต. ร่วมกับทีวี่พูล ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ปรับปรุงรายชื่อผู้ร่วมรายการบางเทปตามที่ออกอากาศจริง.

ภาคผนวก ข

ผังออกอากาศรายการ “สารประชาชาติ” จัดทำโดยไทยพีบีเอสร่วมกับ กกต.

(ระหว่างวันที่ 25 กรกฎาคม-6 สิงหาคม 2559)

ลำดับ	วันที่ ออกอากาศ	ประเด็น	วิทยากร	
			ฝ่ายสนับสนุน	ฝ่ายคัดค้าน
1	25 ก.ค.	คำถามพ่วง	สมชาย แสวงการ สปท. คำณูณ สิทธิสมาน สนช.	จาตุรนต์ ฉายแสง แกนนำ พท. โคทม อารียา ผอ.ศูนย์ศึกษา และพัฒนาสันติวิธี ม. มหิดล
2	26 ก.ค.	การกระจายอำนาจใน ร่างรัฐธรรมนูญ	พงศ์โพยม วาศภูติ อดีต ปลัดกระทรวงมหาดไทย วิทยา แก้วภราดัย แกนนำ กปปส.	ชำนาญ จันทร์เรือง แกนนำ เครือข่ายจังหวัดจัดการตนเอง และวิจารณ์ กุลชนะรัตน์ นายกสมาคม ข้าราชการองค์การบริหารส่วน จังหวัดแห่งประเทศไทย
3	27 ก.ค.	รัฐธรรมนูญ ปราบโกง?	สังคีต พิริยะรังสรรค์ สมาชิกสภาขับเคลื่อนการ ปฏิรูปประเทศ สมลักษณ์ จัดกระบวนพล ผู้พิพากษาอาวุโสศาล จังหวัดนนทบุรีแผนกคดี เยาวชนและครอบครัว	วีระ สมความคิด เลขาธิการ เครือข่ายประชาชนต้าน คอร์รัปชัน มานะ นิมิตรมงคล เลขาธิการ องค์การต่อต้านคอร์รัปชันฯ
4	28 ก.ค.	สิทธิในร่างรัฐธรรมนูญ อยู่ตรงไหน	ประสาร มฤคพิทักษ์ อดีต สพช. สรรพสิทธิ์ คุมพ์ ประพันธ์ ผู้ชำนาญการ ประจำคณะกรรมการสิทธิ มนุษยชนแห่งชาติ	นิรันดร์ พิทักษ์วัชระ อดีต กสม. ภาคภูมิ วิธานศิริวัฒน์ ประธาน สมัชชาองค์กรเอกชนด้านการ คุ้มครองสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติ
5	29 ก.ค.	รับ/ไม่รับ ยุทธศาสตร์ ชาติ ยุทธศาสตร์ รัฐธรรมนูญ	พล.อ.เลิศรัตน์ รัตนวานิช สปท. บัณชुर เศรษฐศิริโรตม์ ผอ.สถาบันธรรมรัฐเพื่อการ พัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม	คุณหญิงสุรารัตน์ เกยุราพันธุ์ แกนนำ พท. ศิริโรตม์ คล้ามไพบูลย์ นักวิชาการอิสระด้านรัฐศาสตร์

ลำดับ	วันที่ ออกอากาศ	ประเด็น	วิทยากร	
			ฝ่ายสนับสนุน	ฝ่ายคัดค้าน
6	1 ส.ค.	บัตรทอง อยู่หรือไปใน ร่างรัฐธรรมนูญ	นพ.เจตน์ ศิรธรานนท์ โฆษกกรมธ.วิสามัญกิจการ สภานิติบัญญัติแห่งชาติ มณเฑียร บุญตัน สนช. และ กรรมการว่าด้วยสิทธิคน พิการแห่งสหประชาชาติ	สุภัทรา นาคะผิว อดีตกรมธ. ยก ร่างรัฐธรรมนูญ และกลุ่มคนรัก หลักประกันสุขภาพ / อดีต กรรมการยกร่างรัฐธรรมนูญ วิโรจน์ ณ ระนอง ผอ.วิจัยด้าน เศรษฐศาสตร์สาธารณสุขและ การเกษตร ทีดีอาร์ไอ
7	2 ส.ค.	ศาลรัฐธรรมนูญ แก้ วิกฤตชาติ?	ไพบุลย์ นิตตะวัน อดีตสพช. อรรถวิรัช สุวรรณภักดี อดีต ส.ส. ประชาธิปัตย์	วัฒนา เมืองสุข แกนนนำ พท. รังสิมันต์ โรม นักศึกษาเอ็นดี เอ็ม
8	3 ส.ค.	นายกฯ นอกบัญชี		โกคิน พลกุล อดีตประธาน รัฐสภา และแกนนำ พท. อภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ หัวหน้า ปชป.
9	4 ส.ค.	สิทธิเรียนฟรี กี่ปีใน รัฐธรรมนูญ	วิวัฒน์ ศัลยกำธร ประธาน กรมธ. การศึกษา สปท. ดวง อันทะไชย ประธาน กรมธ. การศึกษาและการ กีฬา สนช.	ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ เลขาธิการ สมาคมสภาการศึกษาทางเลือก ไทย อรรถพล อนันตวรสกุล อาจารย์ คณะครุศาสตร์ จุฬาฯ
10	4 ส.ค.	ตอนพิเศษ ประชาชน ถาม-กรธ.ตอบ"		
11	5 ส.ค.	สนธิสัญญาและ อธิปไตยเหนือดินแดน	วิรัตน์ กัลยาศิริ อดีต ส.ส. ปชป.	สมชาย ภคภาสน์วิวัฒน์ นักวิชาการด้านเศรษฐศาสตร์ การเมือง นพดล ปัทมะ อดีตรมว. ต่างประเทศ และแกนนำ พท. กรรณิการ์ กิจติเวชกุล ผู้ ประสานงานกลุ่มศึกษาข้อตกลง เขตการค้าเสรีภาคประชาชน (FTA Watch)

ลำดับ	วันที่ ออกอากาศ	ประเด็น	วิทยากร	
			ฝ่ายสนับสนุน	ฝ่ายคัดค้าน
12	6 ส.ค.	ประชามติกับเสียงที่ ต้องถอตรัส	(เทปนี้เป็นลักษณะการ วิเคราะห์ ไม่ได้แบ่งฝ่าย อภิปรายค้าน-สนับสนุน) ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ อาจารย์ประจำสาขา การเมืองการปกครอง คณะ รัฐศาสตร์ ม.ธรรมศาสตร์ บัณฑิต เศรษฐศิริโรตม์ ผอ. สถาบันธรรมรัฐเพื่อการ พัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม แทนคุณ จิตต์อิสระ อดีต ส.ส. ปชป. สมบัติ บุญงามอนงค์ นัก กิจกรรมทางสังคม	

ที่มา: ดัดแปลงข้อมูลจาก ตารางการทำงานรายการสารระประชามติ ออกอากาศวันจันทร์-ศุกร์, สถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส, และข้อมูลจากเว็บไซต์ไทยพีบีเอส, “สารระประชามติ ถกความเห็นต่าง แฉร่างรัฐธรรมนูญ,” สถานีโทรทัศน์พีบีเอส, <http://program.thaipbs.or.th/ReferendumProgram> (สืบค้นเมื่อวันที่ 8 สิงหาคม 2560).

ภาคผนวก ค

แอปพลิเคชันรณรงค์ประชามติ จัดทำโดย กกต.

สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง (กกต.) และกองทัพบก (ทบ.) ได้จัดทำแอปพลิเคชันบนโทรศัพท์เคลื่อนที่แบบสมาร์ทโฟนและแท็บเล็ต ดาวโหลดได้ทั้งระบบ iOS และ Android รวมทั้งสิ้น 5 แอปฯ ดังนี้

1. แอปฯ “ดาวเหนือ” เพื่ออำนวยความสะดวกในการค้นหารายชื่อผู้มีสิทธิออกเสียง สถานที่ใช้สิทธิออกเสียง และแผนที่เดินทางไปยังหน่วยออกเสียง
2. แอปฯ “ตาสับประรด” เพื่อให้ประชาชนร่วมแจ้งเบาะแสการทุจริต หากพบเห็นเหตุการณ์สามารถถ่ายภาพนิ่ง คลิปวิดีโอ บันทึกเสียง ส่งให้ กกต. ผ่านแอปฯ นี้ โดยระบุถึงสถานที่และวัน-เวลาที่เกิดเหตุ
3. แอปฯ “ฉลาดรู้ ประชามติ” เพื่อให้ข้อมูลเกี่ยวกับร่างรัฐธรรมนูญและคำถามพ่วง และให้ความรู้เกี่ยวกับกฎหมายและระเบียบที่เกี่ยวข้องกับการออกเสียงประชามติ ซึ่งมีทั้งรูปแบบตัวหนังสือและอินโฟกราฟฟิก หากผู้ใช้แอปฯ อ่านเนื้อหาครบทั้งหมดจะได้รับประกาศนียบัตรแสดงความชื่นชม และสามารถแชร์ไปให้บุคคลอื่นทราบได้ด้วย
4. แอปฯ “แรพิด รีพอร์ต” เพื่อใช้รายงานผลการออกเสียงประชามติ ซึ่งภายใน 3 ชั่วโมงหลังปิดหีบจะสามารถรู้ผลการลงคะแนนที่ร้อยละ 95 โดยแบ่งการรายงานผลเป็น 3 ระดับคือ ระดับประเทศ ระดับภาค และระดับจังหวัด
5. แอปฯ “รักษาดินแดน” เพื่อให้ นักศึกษาวิชาทหารศึกษาสาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญ ก่อนออกไปชี้แจงประชาสัมพันธ์กับประชาชน

ที่มา: จากการเก็บรวบรวมข้อมูลของผู้วิจัย จากแหล่งข้อมูลหนังสือพิมพ์ (มติชน ไทยรัฐ ไทยโพสต์) ตั้งแต่วันที่ 29 มีนาคม-10 กันยายน 2559 และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมของผู้วิจัย.

ภาคผนวก ณ

การชี้แจงผ่านกระดานข้อความส่วนตัวของ กกด.

การสื่อสารผ่านแฟนเพจบนเฟซบุ๊กของสมชัย ศรีสุทธิยากร ซึ่งใช้ชื่อว่า “Srisutthiyakorn Somchai” มีผู้ติดตาม 2.6 หมื่นคน ทั้งนี้ในช่วงประชาติพบว่ามีอย่างน้อย 8 ครั้งที่สื่อกระแสหลัก หยิบยกไปนำเสนอเป็นข่าวทางหนังสือพิมพ์ โดยมีรายละเอียดดังนี้

ลำดับ	วันที่	ข้อความ
1	30 เม.ย.	โพสต์ขยายความหลักเกณฑ์สิ่งใดทำได้และทำไม่ได้ (do&don't) ช่วงการลงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ ซึ่งมีอย่างละ 10 ข้อ
2	26 พ.ค.	โพสต์ระบุถึง “7 สิ่งดี ๆ 7 สิ่งหา ประชาติ”
3	10 มิ.ย.	โพสต์เนื้อเพลง “แหล่งประชาติ กกด. สมชัย” หลังณัฐวุฒิ ใสยเกื้อ แกนนำ นปช. แต่งเพลงแหล่งประชาติวิจารณ์กระบวนการจัดการของ กกด.
4	30 มิ.ย.	โพสต์ภาพตุ๊กตาโมเดล Stormtrooper ตัวละครจากเรื่อง Starwars พร้อมข้อความ “จะ yes หรือ no ก็ ok may the right be with you หลัง กลุ่มธรรมศาสตร์เสรี เพื่อประชาธิปไตยจัดกิจกรรมแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ “Free Dolls for FREEDOM ให้ตุ๊กตาชุดแทนเรา”
5	2 ก.ค.	โพสต์ข้อความเห็นถึงตัวละครสมมุติที่เขาเรียกว่า “ไอ้ไก่” ที่มาสอบถามถึงข้อควรทำและห้ามทำในช่วงประชาติ
6	23 ก.ค.	โพสต์ข้อความตอบโต้ภูมิธรรม เวชยชัย เลขาธิการ พท. และสุรพงษ์ โตวิจักษณ์ชัยกุล แกนนำ พท. ที่อ้างว่า กกด. จะไม่นับคะแนนหน้าหน่วยออกเสียงประชาติ โดยเขายืนยันว่า “นับหน้าหน่วยต่อหน้าประชาชน ไม่มีมหัศจรรย์พันธุ์ใด ๆ ตามที่ทั้ง 2 คนจินตนาการ.. ถ้าชาวกรองไม่ห่วย ก็ถือว่ามิจินตนาการสุดขอบฟ้า”
7	27 ก.ค.	โพสต์ข้อความเตือนเพจเฟซบุ๊กที่ใช้ชื่อว่า Kittiratt Na-ranong (กิตติรัตน์ ณ ระนอง) ที่มีข้อความว่า "ผมไม่รับ ร่างฯแบบนี้" ว่าอาจมีความผิดตาม พ.ร.บ. ประชาติ พ.ศ. 2559 ได้
8	31 ก.ค.	โพสต์ข้อความแจ้งสิ่งที่ทำได้และทำไม่ได้ช่วง 7 วันก่อนวันออกเสียงประชาติ

ที่มา: เฟซบุ๊ก Srisutthiyakorn Somchai และจากการเก็บรวบรวมข้อมูลของผู้วิจัย จากแหล่งข้อมูลหนังสือพิมพ์ (มติชน ไทยรัฐ ไทยโพสต์) ตั้งแต่วันที่ 29 มีนาคม-10 กันยายน 2559.

ภาคผนวก ด

เพลง 7 สิงหาคม ประชาชนดีร่วมใจ ประชาธิปไตยมั่นคง

เรียบเรียงดนตรี : ประยงค์ ชื่นเย็น / สวัสดิ์ สารคาม

คำร้อง-ทำนอง : สัญญาลักษณ์ ดอนศรี

ควบคุมการร้อง : สวัสดิ์ สารคาม / แดน บุรีรัมย์

ขับร้อง : อาราดา พรหมพฤกษ์ / ก้องหล้า ยอดจำปา / พรพิมล เฟื่องฟุ้ง / พันจ่าอากาศเอก วีรยุทธ์ นานข้า

จัดทำโดย : สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง

1. เวอร์ชันแรก

(สร้อย) 7 สิงหาคม ประชาชนดีร่วมใจ ประชาธิปไตยมั่นคง

กกต. ขอธรรมาธิ์ ขอเชิญพี่น้องทุกคนไปลงประชามติ

พี่น้องทุกคนไปลงประชามติ

(เปาวลี - สำเนียงกลาง) รัฐธรรมนูญ เป็นกติกา นำมาซึ่งรากฐานแห่งการปรองดอง

รักกันฉันท์พี่น้อง สักคมปรองดอง มั่นคงอบอุ่น

บ้านเมืองจะก้าวรุกไป เราต้องร่วมมือ ร่วมใจคำจูน

เห็นชอบหรือไม่เห็นชอบ คำตอบอยู่ที่คุณใช้วิจารณ์ญาณ

(ก้อง ห้วยไร่ - สำเนียงอีสาน) พี่น้องอีสานบ้านเฮา อย่าให้ใครเขาชี้ซ้ายชี้ขวา

ใช้สติพิจารณา เนื้อหาถ้อยความ หลักการสำคัญ

ออกไปใช้เสียงใช้สิทธิ์ ร่วมรับผิดชอบบ้านเมืองนำกัน

ให้รู้เขารู้เราเท่าทัน เฮาคนอีสานอย่าให้เฒ่าตัวได้

(สร้อย) 7 สิงหาคม ประชาชนดีร่วมใจ ประชาธิปไตยมั่นคง

กกต. ขอธรรมาธิ์ ขอเชิญพี่น้องทุกคนไปลงประชามติ

พี่น้องทุกคนไปลงประชามติ

(บ่าววี - สำเนียงใต้) ปักขี้ได้คนได้แหลงได้ รักประชาธิปไตย รักความเสรี
ไปลงประชามติ เป็นพลเมืองดี หน้าที่ของชาวไทย
ร่วมสร้างประวัติศาสตร์ ชวนำพาชาติ ให้เจริญก้าวหน้าไกล
ดอกไม้ประชาธิปไตย หกสิบห้าล้านใจ คนไทยบานสะพรั่ง

(หลิว อาจารย์ - สำเนียงเหนือ) ปิ่น้องชาวเหนือหมุ่มเฮา อย่าฮือใครเขาชักจูงตีน้า
ต้องหมั่นเขียนฮู้ติดตาม ศึกษาเนื้อความเชื่อมั่นกระจ่าง
บ้านเมืองจำก้ำจะจุน รัฐธรรมนูญต้องเป็นที่ตั้ง
หนึ่งเสียง หนึ่งใจ หนึ่งพลัง สรรสร้างบ้านเฮาเมืองเฮา

(สร้อย) 7 สิงหา ประชาคมดีร่วมใจ ประชาธิปไตยมั่นคง
กกต. ขอรณรงค์ ขอเชิญพี่น้องทุกคนไปลงประชามติ
พี่น้องทุกคนไปลงประชามติ
พี่น้องทุกคนไปลงประชามติ
พี่น้องทุกคนไปลงประชามติ

2. เวอร์ชันสอง

(สร้อย) 7 สิงหา ประชาคมดีร่วมใจ ประชาธิปไตยมั่นคง
กกต. ขอรณรงค์ เชิญพี่น้องทุกคนไปลงประชามติ

(เปาวลี - สำเนียงกลาง) รัฐธรรมนูญเป็นกติกา นำมาซึ่งรากฐานแห่งการปกครอง
รักกันฉันท์พี่ ฉันท์น้อง ไทยแผ่นดินทองมั่นคงอบอุ่น
บ้านเมืองจะก้าวรู้ดไป เราต้องร่วมมือร่วมใจคำจุน
เห็นชอบ หรือ ไม่เห็นชอบ คำตอบอยู่ที่คุณใช้วิจารณญาณ

(ก้อง ห้วยไร่ - สำเนียงอีสาน) เอ้าไปกันเด้อหมุ่มเฮา จากแปดโมงเช้า ฮอด สิบหกนาฬิกา
ใช้สติพิจารณา เลือกกาช่องใดอยู่ทีใจของท่าน
ออกไปใช้เสียงใช้สิทธิ์ ร่วมรับผิดชอบบ้านเมืองนำกัน
หนึ่งเสียงหนึ่งคะแนนของท่าน ช่วยกันสร้างสรรค์ระบอบประชาธิปไตย

(บัววิ - สำเนียงใต้) คนไทย ภาคใด แผลงใด รักประชาธิปไตยรักความเสรี
 ไปลงประชามติ เป็นพลเมืองดีหน้าที่ของชาวไทย
 ร่วมสร้างประวัติศาสตร์ ชวนำพาชาติให้เจริญก้าวหน้าไกล
 ดอกไม้ประชาธิปไตย หกสิบห้าล้านใจคนไทยบานสะพรั่ง

(หลิว อาจารย์ - สำเนียงเหนือ) ประชามติช่วยใจ ปั่น้องอุ่นใจจาวไทยม่วนล้ำ
 ต้องหมั่นเขียนฮู้ติดตาม ศึกษาเนื้อความฮื่อมั่นกระจำง
 บ้านเมืองสีก้าจะจุน รัฐธรรมนูญต้องเป็นที่ตั้ง
 หนึ่งเสียงหนึ่งใจหนึ่งพลัง ฮ่วมกันสรรค์สร้างบ้านเฮาเมืองเฮา

(สร้อย) 7 สิงหา ประชามติร่วมใจ ประชาธิปไตยมันคง
 กกต. ขอรณรงค์ ขอเชิญพี่น้องทุกคนไปลงประชามติ
 พี่น้องทุกคนไปลงประชามติ
 พี่น้องทุกคนไปลงประชามติ
 พี่น้องทุกคนไปลงประชามติ

ภาคผนวก ต

การชี้แจงสาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญแบบเฉพาะกลุ่มของ กรธ.

วันที่	กลุ่มเป้าหมาย	แผนปฏิบัติการ/กิจกรรม
5 เม.ย.	คณาจารย์ นักเรียน นักศึกษา 100 คน	ประธาน กรธ. กล่าวปาฐกถาเรื่อง “กรอบแนวคิด ในการร่างรัฐธรรมนูญของ กรธ.” จัดโดยสถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต เนื่องในวันสัญญา ธรรมศักดิ์ ประจำปี 2559 โดยถือเป็นงานเสวนา งานแรกที่มีชัยรับเป็นองค์ปาฐก หลัง กรธ. เปิดเผยแพร่ร่างรัฐธรรมนูญต่อสาธารณะ
3 พ.ค.	ทูต/ผู้แทนองค์การระหว่างประเทศ 47 ประเทศ	โฆษก กรธ. ชี้แจงทำความเข้าใจเกี่ยวกับร่างรัฐธรรมนูญต่อคณะทูตต่างประเทศและผู้แทนองค์การระหว่างประเทศในประเทศไทย ที่กระทรวงการต่างประเทศ
20 มิ.ย.	คณะกรรมการศูนย์พัฒนาการเมืองภาคพลเมืองสถาบันพระปกเกล้า 49 ศูนย์ทั่วประเทศ	ประธาน กรธ. กล่าวบรรยายพิเศษเรื่อง “เจตนารมณ์และสาระสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญ” ในงานสัมมนาให้ความรู้เกี่ยวกับร่างรัฐธรรมนูญ จัดโดยสถาบันพระปกเกล้า ร่วมกับ กรธ.
5 ก.ค.	ภาคประชาสังคม	จुरี วิจิตรวาทกร กรธ. ชี้แจงร่างรัฐธรรมนูญต่อผู้เข้าประกวดมิสไทยแลนด์ยูนิเวิร์ส 2016 ที่ผ่านเข้ารอบ 40 คนสุดท้าย
13 ก.ค.	ภาคเอกชน	โฆษก กรธ. ร่วมงานเสวนาวิชาการหัวข้อ “เข้าใจร่างรัฐธรรมนูญใหม่ก่อนไปลงประชามติ” จัดโดยตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย สมาคมนักศึกษาสถาบันวิทยาการตลาดทุน (สวตท.) ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย ร่วมกับ กรธ.
26 ก.ค.	ภาคเอกชน	ประธาน กรธ. บรรยายในหัวข้อ “สาระและประเด็นสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญฉบับลงประชามติ” ในเวทีคณะกรรมการร่วมภาคเอกชน (กกร.) 3 สถาบัน จัดร่วมกับ กรธ. สนช. และ กกต.

ที่มา: จากการเก็บรวบรวมข้อมูลของผู้วิจัยจากแหล่งข้อมูลหนังสือพิมพ์ (มติชน ไทยรัฐ ไทยโพสต์) ตั้งแต่วันที่ 29 มีนาคม-10 กันยายน 2559.

ภาคผนวก ก

ผังออกอากาศรายการ “รู้ลึก รู้ชัด รัฐธรรมนูญ” จัดทำโดย กรธ.
(ระหว่างวันที่ 25 กรกฎาคม-5 สิงหาคม 2559)

ลำดับ	วันที่ ออกอากาศ	ประเด็น	ผู้ร่วมรายการ
1	25 ก.ค.	รธน.รับรองสิทธิและเสรีภาพตามหลักสากล	นรชิต สิงหเสนี
2	25 ก.ค.	รธน. ดูแลตั้งแต่ท้องแม่จนแก่เฒ่า	จุรี วิจิตวาทการ
3	26 ก.ค.	รธน. ให้สิทธิชุมชนเพิ่มขึ้น	ศุภชัย ยาวะประภาส
4	26 ก.ค.	รธน.กำหนดให้รัฐมีหน้าที่ต้องทำ	สุพจน์ ไข่มุกด์
5	27 ก.ค.	การศึกษาของลูกหลานตามรธน.ใหม่	อุดม รัฐอมฤต
6	27 ก.ค.	รธน.กำหนดให้มีกองทุนเพื่อการศึกษาช่วยเหลือผู้ขาดแคลนทุนทรัพย์	ปกรณ์ นิลประพันธ์
7	28 ก.ค.	รธน.คุ้มครองแรงงาน	ธนาวัฒน์ สังข์ทอง
8	28 ก.ค.	รธน.จัดให้มีระบบหลักประกันสุขภาพที่มีคุณภาพ	นรชิต สิงหเสนี
9	29 ก.ค.	รธน.ดูแลเกษตรกร	ธนาวัฒน์ สังข์ทอง
10	29 ก.ค.	รธน.ดูแลคนพิการ	จุรี วิจิตวาทการ
11	30 ก.ค.	รธน.จัดให้มีการรักษาพยาบาลและป้องกันโรคอย่างทั่วถึงและมีคุณภาพ	นรชิต สิงหเสนี
12	30 ก.ค.	รธน.ให้ความสำคัญกับสิทธิสตรี	จุรี วิจิตวาทการ
13	31 ก.ค.	รธน.ใหม่ให้การศึกษาพัฒนาเด็ก 14 ปี รัฐบาลให้เกินก็ไม่ขัดรธน.	อุดม รัฐอมฤต
14	31 ก.ค.	การบริหารทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนตามรธน.ใหม่	ศุภชัย ยาวะประภาส

ลำดับ	วันที่ ออกอากาศ	ประเด็น	ผู้ร่วมรายการ
15	1 ส.ค.	รธน. กำหนดให้มีการดูแลด้าน ศิลปะ วัฒนธรรม และมีพื้นที่ ทางวัฒนธรรม	ศุภชัย ยาวะประภาส
16	1 ส.ค.	รัฐบาลโปร่งใส ประชาชนมีส่วน ร่วมเต็มที่	อุดม รัฐอมฤต
17	2 ส.ค.	รธน. กำหนดให้มีการปฏิรูป กระบวนการยุติธรรม/ตำรวจ	ศุภชัย ยาวะประภาส
18	2 ส.ค.	รธน. ใช้ยาแรงจัดการคนโกง	อุดม รัฐอมฤต
19	3 ส.ค.	รธน. กำหนดให้รัฐมีหน้าที่ เปิดเผยข้อมูลข่าวสาร	ปกรณ์ นิลประพันธ์
20	3 ส.ค.	ทำอะไรให้ได้คนดีเข้ามา ปกครองบ้านเมือง	ธนาวัฒน์ สังข์ทอง
21	4 ส.ค.	ทุกเสียงมีค่า กาบตรใบเดียว	ประพันธ์ นัยโกวิท
22	5 ส.ค.	รธน.ใหม่ จากใจ	กรธ. มีชัย ฤชุพันธุ์

ที่มา: รวบรวมข้อมูลจากรายการข่าวที่ออกอากาศ, สถานีโทรทัศน์สีกองทัพบกช่อง 7,
<http://www.ch7.com/result?keyword=%E0%B8%A3%E0%B8%B9%E0%B9%89%E0%B8%A5%E0%B8%B6%E0%B8%81+%E0%B8%A3%E0%B8%B9%E0%B9%89%E0%B8%8A%E0%B8%B1%E0%B8%94> (สืบค้นเมื่อวันที่ 8 สิงหาคม 2560).

ภาคผนวก ท

บทเพลงรณรงค์ช่วงประชาติ จัดทำโดย กรธ.

บทเพลงรณรงค์ในการออกเสียงประชามติ ที่คณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ (กรธ.) ขอความร่วมมือให้เครือข่ายสื่อบุคคลนำไปเปิดเสียงตามสายจากวิทยุชุมชน และเปิดให้บุคคลทั่วไปดาวน์โหลดได้ผ่านเว็บไซต์ยูทิวบ์ จึงได้ผลิตเป็น “บทเพลงพื้นบ้าน 4 ภาค” ทำให้เกิดสื่อดนตรี 7 บทเพลง ดังนี้

1. บทเพลงรำโทน เรื่อง “ปฏิรูปประเทศไทย” โดยโรงเรียนวัดช่างเหล็ก
2. บทเพลงแหล่ ภาคกลาง เรื่อง “รัฐธรรมนูญปราบโกง” โดยชินกร ไกรลาศ
3. บทเพลงฉ่อยเชิญลงประชามติ โดยชินกร ไกรลาศ
4. บทเพลงจ้อยขอ ภาคเหนือ เรื่อง “มิติใหม่ในรัฐธรรมนูญ” โดยธีรวัฒน์ หมั่นทา
5. บทเพลง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ “ร่างรัฐธรรมนูญเพื่อพวกเราชาวไทย” โดยจินตหรา พูนลาภ
6. เพลงฉ่อยร่างรัฐธรรมนูญ โดยสามน้ำ
7. เพลง “รัฐธรรมนูญของคนไทย” โดยวง Airbone

ที่มา: สื่อเพื่อสร้างการรับรู้ร่างรัฐธรรมนูญ 2559 ฉบับสื่อมวลชน เวอร์ชัน 1, ซีดีรอม (กรุงเทพฯ: คณะอนุกรรมการพิจารณาจัดทำเนื้อหาในการเผยแพร่ร่างรัฐธรรมนูญ กรธ., 2559).

ภาคผนวก ๕
การเปิดเวทีชี้แจงคำถามพ่วง โดย สนช.

วันที่	สถานที่	กิจกรรม
15-16 พ.ค.	จ. จันทบุรี	เสริมสร้างความพร้อมแก้ท้องถื่น หลักสูตรกระบวนการเสริมสร้างผู้นำ นักประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม
28-29 พ.ค.	จ. นครนายก และฉะเชิงเทรา	สนช. พบประชาชน
18-19 มิ.ย.	จ. สงขลา และ พัทลุง	สนช. พบประชาชน
26-27 มิ.ย.	จ. สุโขทัย	เสริมสร้างความพร้อมแก้ท้องถื่น หลักสูตรกระบวนการเสริมสร้างผู้นำ นักประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม
2-3 ก.ค.	จ. ลำปาง และ ลำพูน	สนช. พบประชาชน
10-11 ก.ค.	จ. นครพนม	เสริมสร้างความพร้อมแก้ท้องถื่น หลักสูตรกระบวนการเสริมสร้างผู้นำ นักประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม

ที่มา: จากการเก็บรวบรวมข้อมูลของผู้วิจัยจากแหล่งข้อมูลหนังสือพิมพ์ (มติชน ไทยรัฐ ไทยโพสต์)
 ตั้งแต่วันที่ 29 มีนาคม-10 กันยายน 2559.

ภาคผนวก น

ผังออกอากาศรายการ “ไขข้อข้องใจ กับคำถามพ่วง” จัดทำโดย สนช.

(ระหว่างวันที่ 30 กรกฎาคม-4 สิงหาคม 2559)

ลำดับ	วันที่ ออกอากาศ	ประเด็น	ผู้ร่วมรายการ
1	30 ก.ค.	คำถามพ่วงคืออะไร	สมชาย แสวงการ
2	30 ก.ค.	คำถามพ่วงคืออะไร	สุรัชย์ เลียงบุญเลิศชัย
3	31 ก.ค.	วิธีการที่ได้มาของคำถามพ่วง	สุรัชย์ เลียงบุญเลิศชัย
4	31 ก.ค.	วิธีการที่ได้มาของคำถามพ่วง	สมชาย แสวงการ
5	1 ส.ค.	เหตุที่ต้องมีคำถามพ่วง	สมชาย แสวงการ
6	1 ส.ค.	เหตุที่ต้องมีคำถามพ่วง	สุรัชย์ เลียงบุญเลิศชัย
7	2 ส.ค.	จะมีนายกรัฐมนตรีคนนอกจริงหรือไม่	สุรัชย์ เลียงบุญเลิศชัย
8	2 ส.ค.	จะมีนายกรัฐมนตรีคนนอกจริงหรือไม่	สมชาย แสวงการ
9	3 ส.ค.	คำถามพ่วงเกี่ยวข้องกับการปฏิรูปอย่างไร	สมชาย แสวงการ
10	3 ส.ค.	คำถามพ่วงเกี่ยวข้องกับการปฏิรูปอย่างไร	สุรัชย์ เลียงบุญเลิศชัย
11	4 ส.ค.	คำถามพ่วงแก้ปัญหาชาติอย่างไร	สมชาย แสวงการ
12	4 ส.ค.	จากใจสนช. เหตุใดจึงต้องมีคำถามพ่วง	สุรัชย์ เลียงบุญเลิศชัย

ที่มา: ดัดแปลงข้อมูลจาก ตารางออกอากาศรายการไขข้อข้องใจ กับคำถามพ่วง (ข้อมูล ณ วันที่ 29 กรกฎาคม 2559), สภานิติบัญญัติแห่งชาติ.

ภาคผนวก บ

คู่มือครูและคู่มือนักเรียน "6 สัปดาห์ประชาธิปไตย"

สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง (กกต.) ส่งมอบคู่มือครูและคู่มือนักเรียน "6 สัปดาห์ประชาธิปไตย" ในลักษณะคล้าย “สมุดบันทึกความดี” แก่กระทรวงศึกษาธิการ เพื่อนำไปส่งต่อให้ครูและนักเรียนในพื้นที่ต่าง ๆ โดยเอกสารดังกล่าวได้อธิบายขั้นตอนและกฎหมายเกี่ยวกับการลงประชามติ กำหนดกิจกรรมรายสัปดาห์รวม 6 สัปดาห์ (วันที่ 3 กรกฎาคม-13 สิงหาคม) มีรายละเอียดดังนี้

สัปดาห์ที่	ช่วงเวลา	หัวข้อ	กิจกรรม
1	3-9 ก.ค.	สร้างความตระหนักรู้	ผู้บริหารสถานศึกษาเรียกประชุมครูเพื่อมอบนโยบายก่อนให้ครูนำข้อมูลไปส่งต่อนักเรียน พร้อมแจกคู่มือ “6 สัปดาห์ประชาธิปไตย” และกำชับนักเรียนให้ติดตามข้อมูลข่าวสาร
2	10-16 ก.ค.	ให้รู้จักการใช้สิทธิ	ครูจัดเตรียมสื่อการสอน/จัดนิทรรศการเรื่องประชามติ และคอยประเมินความรู้ของนักเรียนที่มาเยี่ยมชมนิทรรศการ
3	17-23 ก.ค.	แสดงสาธิต จัดกิจกรรม	ครูจัดกิจกรรมสร้างความเข้าใจทั้งในชั้นเรียนและในโรงเรียน โดยให้นักเรียนเข้ามามีบทบาทเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมมากขึ้นเพื่อเตรียมพร้อมก่อนลงพื้นที่ชุมชน
4	24-30 ก.ค.	นำความรู้ สู่ครอบครัว	นักเรียนนำความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับ พร้อมสื่อความรู้ต่าง ๆ ไปเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ในครอบครัว เช่น ให้นักเรียนเขียนจดหมายถึงผู้ปกครองเชิญชวนไปใช้สิทธิออกเสียงประชามติ และขอให้ผู้ปกครองเขียนจดหมายตอบลงเอกสารในคู่มือนักเรียน ก่อนนำจดหมายทั้ง 2 ฉบับมาให้ครูตรวจ
5	31 ก.ค. - 6 ส.ค.	สำรวจทั่วในชุมชน	นักเรียนนำเอกสารเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการออกเสียงประชามติไปเผยแพร่ในชุมชน พร้อมสัมภาษณ์เพื่อนบ้านหรือคนในชุมชนจำนวน 5-10 คนเกี่ยวกับความพร้อมต่าง ๆ และย้ำข้อมูลสำคัญก่อนวันลงประชามติให้ชุมชน เช่น วัน-เวลาออกเสียง, สถานที่ในการลงคะแนนซึ่งดูได้จากเอกสารที่ส่งถึงทุกครัวเรือน และประชาสัมพันธ์ให้ตรวจสอบความพร้อมต่าง ๆ เช่น ตรวจดูบัตร

สัปดาห์ที่	ห้วงเวลา	หัวข้อ	กิจกรรม
			ประจำตัวประชาชน
6	7-13 ส.ค.	สังเกตการณ์ รายงานผล	นักเรียนชวนพ่อแม่ผู้ปกครองไปออกเสียงประชามติ ซึ่งในขณะที่ผู้ปกครองใช้สิทธิออกเสียง นักเรียนจะสังเกตการณ์บริเวณหน้าหน่วยออกเสียง ทั้งขั้นตอนการลงคะแนน และจำนวนคนเข้าแถวรอใช้สิทธิในหน่วย ก่อนกลับไปสังเกตการณ์การนับคะแนนหลังปิด เมื่อได้ข้อมูล ให้นักเรียนกรอกกล่องเอกสารคู่มือ นักเรียนแล้วนำส่งครูภายในวันที่ 9 สิงหาคม จากนั้นครูก็ตรวจ สรุปรายงานถึงผู้บริหารสถานศึกษา แล้วรายงานต่อตามลำดับขั้นต่อไป

ที่มา: สรุปรสาระสำคัญจากคู่มือครูและคู่มือนักเรียน "6 สัปดาห์ประชามติ" จัดทำโดยสำนักงาน กกต. ร่วมกับ ศธ.

ภาคผนวก ป

สื่อสังคมออนไลน์ของกลุ่มปัญญาชนที่มีเคลื่อนไหวสำคัญ และมีผู้ติดตามจำนวนมาก

1. แฟนเพจบนเฟซบุ๊ก

- 1.1 “กลุ่มธรรมศาสตร์เสรีเพื่อประชาธิปไตย (LLTD)” มีผู้ติดตาม 1 แสนคน
- 1.2 “ขบวนการประชาธิปไตยใหม่ New Democracy Movement - NDM” มีผู้ติดตาม 9.5 หมื่นคน
- 1.3 “พลเมืองโต้กลับ Resistant Citizen” มีผู้ติดตาม 7 หมื่นคน
- 1.4 “ดาวดิน สามัญชน” มีผู้ติดตาม 4.5 หมื่นคน
- 1.5 “เครือข่ายนักวิชาการเพื่อสิทธิพลเมือง - คนส.” มีผู้ติดตาม 2.9 หมื่นคน
- 1.6 “สมัชชาเสรีแห่งมหาวิทยาลัยเชียงใหม่เพื่อประชาธิปไตย” มีผู้ติดตาม 1.6 หมื่นคน
- 1.7 “กลุ่มเสรีเกษตรศาสตร์” มีผู้ติดตาม 9 พันคน
- 1.8 “Prachamati – ประชาชาติ” มีผู้ติดตาม 4.5 หมื่นคน (เป็นเพจเฉพาะกิจที่เพิ่งเปิดช่วงประชามติ)

2. ทวิตเตอร์

- 2.1 “ธรรมศาสตร์เสรีปชต@LLTD_TU” มีผู้ติดตามกว่า 1 หมื่นคน
- 2.2 “ประชาธิปไตยใหม่@NDMThailand” มีผู้ติดตาม 5.1 พันคน
- 2.3 “ดาวดิน สามัญชน@daodin_commoner” มีผู้ติดตาม 4.2 พันคน

3. ยูทิวบ์ที่ใช้ชื่อว่า “Resistant Citizen” มีผู้ติดตาม 4.2 หมื่นคน

ที่มา: จากการเก็บรวบรวมข้อมูลของผู้วิจัยจากแหล่งข้อมูลหนังสือพิมพ์ (มติชน ไทยรัฐ ไทยโพสต์) ตั้งแต่วันที่ 29 มีนาคม-10 กันยายน 2559 ร่วมด้วยการประมวลข้อมูลจากเฟซบุ๊ก ทวิตเตอร์ และยูทิวบ์ของเครือข่ายปัญญาชนข้างต้น.

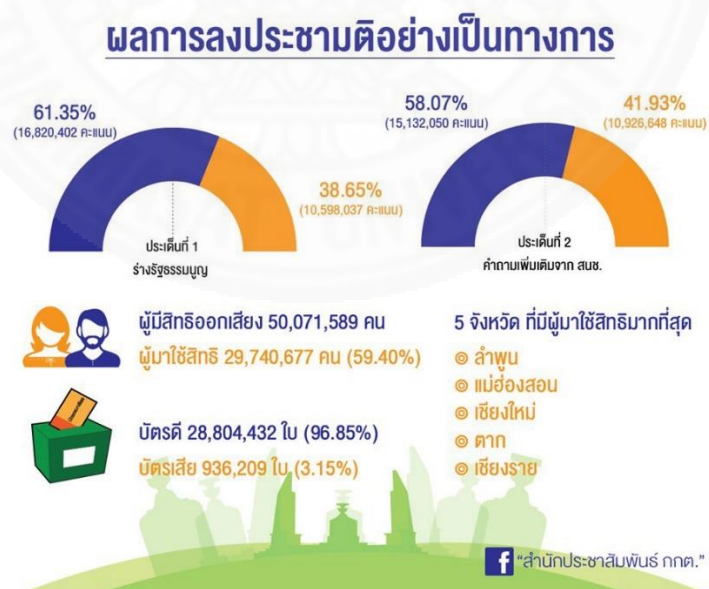
ภาคผนวก ผ

ผลการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญและคำถามพ่วง พ.ศ. 2559

ภาค	ประเด็นที่ 1 ร่างรัฐธรรมนูญ				ประเด็นที่ 2 คำถามเพิ่มเติม			
	เห็นชอบ	ร้อยละ	ไม่เห็นชอบ	ร้อยละ	เห็นชอบ	ร้อยละ	ไม่เห็นชอบ	ร้อยละ
กลาง	6,551,370	69.43	2,883,907	30.57	6,017,608	66.09	3,087,165	33.91
ใต้	2,938,924	75.75	941,069	24.25	2,758,160	73.54	992,585	26.46
อีสาน	4,309,805	48.66	4,547,776	51.34	3,711,292	44.68	4,594,389	55.32
เหนือ	3,020,303	57.58	2,225,285	42.42	2,644,990	54.01	2,252,509	45.99
รวม	16,820,402	61.35	10,598,037	38.65	15,132,050	58.07	10,926,648	41.93

ที่มา: ข้อมูลสถิติการออกเสียงประชามติ พ.ศ. 2559, สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง, https://www.ect.go.th/ect_th/download/article/article_20170519073438.pdf (สืบค้นเมื่อวันที่ 2 พฤศจิกายน 2560).

ภาพที่ 2 ผลการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญและคำถามพ่วง พ.ศ. 2559

จังหวัด	ภาค	ผู้มีสิทธิออกเสียง	ผู้มาใช้สิทธิออก	ร้อยละ	ประเด็นที่ 1 ร่างรัฐธรรมนูญ			ประเด็นที่ 2 คำถามเพิ่มเติม			บัตรเสีย	ร้อยละ
					เห็นชอบ	ร้อยละ	ไม่เห็นชอบร้อยละ	เห็นชอบ	ร้อยละ	ไม่เห็นชอบร้อยละ		
กรุงเทพฯ	กลาง	4,450,224	2,370,477	53.27	1,585,533	69.22	705,195 30.78	1,483,723	65.57	778,724 34.43	36,362	1.53
กระบี่	ใต้	330,771	205,052	61.99	161,520	83.99	30,787 16.01	151,725	81.15	35,241 18.85	5,086	2.48
กาญจนบุรี	กลาง	617,725	360,497	58.36	226,825	68.71	103,288 31.29	203,496	64.98	109,683 35.02	13,171	3.65
กาฬสินธุ์	อีสาน	771,851	441,164	57.16	180,465	45.03	220,317 54.97	152,047	40.81	220,501 59.19	12,693	2.88
กำแพงเพชร	เหนือ	508,758	334,102	65.67	217,926	71.86	85,354 28.14	194,400	68.24	90,465 31.76	12,662	3.79
ขอนแก่น	อีสาน	1,419,106	815,191	57.44	333,807	44.91	409,453 55.09	291,657	41.74	407,011 58.26	25,062	3.07
จันทบุรี	กลาง	412,681	253,531	61.44	176,029	74.74	59,485 25.26	161,171	71.42	64,492 28.58	7,918	3.12
ฉะเชิงเทรา	กลาง	540,441	321,981	59.58	204,136	68.79	92,616 31.21	185,922	65.85	96,441 34.15	10,494	3.26
ชลบุรี	กลาง	1,094,654	595,684	54.42	430,361	76.45	132,554 23.55	401,957	73.46	145,215 26.54	14,888	2.50
ชัยนาท	กลาง	265,183	161,692	60.97	93,967	64.05	52,738 35.95	82,999	60.55	54,078 39.45	6,372	3.94
ชัยภูมิ	อีสาน	885,070	497,591	56.22	204,055	45.63	243,144 54.37	174,994	42.29	238,826 57.71	16,867	3.39
ชุมพร	ใต้	388,203	244,052	62.87	208,068	90.04	23,004 9.96	196,293	87.51	28,023 12.49	5,347	2.19
เชียงใหม่	เหนือ	914,756	618,734	67.64	249,684	45.02	304,976 54.98	211,333	41.08	303,066 58.92	25,524	4.13
ยี่งงใหม่	เหนือ	1,275,798	933,449	73.17	390,046	45.92	459,399 54.08	340,577	42.63	458,384 57.37	38,165	4.09
ตรัง	ใต้	481,819	310,797	64.50	250,644	86.19	40,170 13.81	233,949	83.54	46,080 16.46	7,351	2.37
ตราด	กลาง	169,004	98,585	58.33	72,469	79.41	18,790 20.59	66,245	75.73	21,229 24.27	3,019	3.06
ตาก	เหนือ	352,095	246,692	70.06	160,674	72.69	60,377 27.31	142,085	69.37	62,732 30.63	11,233	4.55
นครนายก	กลาง	203,240	118,267	58.19	76,566	70.63	31,839 29.37	68,835	67.42	33,271 32.58	4,179	3.53
นครปฐม	กลาง	704,734	425,449	60.37	271,394	68.64	124,018 31.36	248,400	65.40	131,410 34.60	13,869	3.26
นครพนม	อีสาน	542,910	317,047	58.40	139,497	47.23	155,830 52.77	114,920	41.96	158,949 58.04	8,326	2.63
นครราชสีมา	อีสาน	2,039,902	1,234,326	60.51	730,985	64.39	404,261 35.61	649,052	60.78	418,789 39.22	38,802	3.14
นครศรีธรรมราช	ใต้	1,181,793	677,488	57.33	559,689	88.05	75,927 11.95	526,123	85.93	86,158 14.07	17,192	2.54
นครสวรรค์	เหนือ	836,014	475,347	56.86	289,393	67.01	142,471 32.99	258,564	63.68	147,482 36.32	16,970	3.57
นนทบุรี	กลาง	946,384	532,690	56.29	343,771	67.37	166,490 32.63	318,607	63.80	180,797 36.20	10,629	2.00
นราธิวาส	ใต้	517,803	342,255	66.10	109,348	36.04	194,020 63.96	103,969	35.38	189,858 64.62	24,324	7.11
น่าน	เหนือ	385,641	255,344	66.21	122,142	52.83	109,057 47.17	104,028	48.32	111,282 51.68	9,137	3.58
นิงกาฬ	อีสาน	313,422	182,362	58.18	65,852	39.55	100,670 60.45	55,046	35.26	101,070 64.74	5,026	2.76
บุรีรัมย์	อีสาน	1,199,590	670,300	55.88	365,041	60.22	241,101 39.78	317,347	56.29	246,433 43.71	22,846	3.41
ปทุมธานี	กลาง	845,403	467,712	55.32	278,265	62.93	163,918 37.07	256,930	59.61	174,086 40.39	11,518	2.46
ประจวบคีรีขันธ์	กลาง	403,306	239,154	59.30	186,361	82.93	38,355 17.07	174,575	80.18	43,141 19.82	6,877	2.88
ปราจีนบุรี	กลาง	371,221	232,939	62.75	148,567	69.01	66,701 30.99	133,652	65.72	69,701 34.28	7,140	3.07
ปัตตานี	ใต้	468,173	291,370	62.24	89,952	35.02	166,900 64.98	85,976	34.33	164,449 65.67	21,654	7.43
พระนครศรีอยุธยา	กลาง	632,905	387,469	61.22	216,278	60.57	140,804 39.43	195,627	57.40	145,178 42.60	14,380	3.71
พะเยา	เหนือ	394,595	258,004	65.38	109,408	47.15	122,649 52.85	93,651	43.63	121,001 56.37	9,095	3.53
พังงา	ใต้	197,709	123,981	62.71	97,952	84.23	18,344 15.77	91,886	81.43	20,952 18.57	3,280	2.65
พัทลุง	ใต้	404,111	269,040	66.58	213,900	84.55	39,087 15.45	199,195	81.38	45,591 18.62	5,794	2.15
พิจิตร	เหนือ	429,912	236,738	55.07	141,330	65.33	75,000 34.67	124,335	61.61	77,490 38.39	7,910	3.34
พิษณุโลก	เหนือ	681,358	415,539	60.99	265,136	68.96	119,348 31.04	238,207	65.02	128,156 34.98	12,731	3.06
เพชรบุรี	กลาง	374,008	242,403	64.81	180,531	80.12	44,803 19.88	166,701	77.20	49,245 22.80	7,806	3.22
เพชรบูรณ์	เหนือ	740,443	457,013	61.72	286,163	69.20	127,342 30.80	252,771	65.70	131,981 34.30	16,819	3.68
แพร่	เหนือ	374,771	244,567	65.26	102,745	46.21	119,594 53.79	87,944	42.71	117,973 57.29	8,027	3.28
ภูเก็ต	ใต้	274,407	150,326	54.78	125,643	88.03	17,081 11.97	118,969	85.59	20,022 14.41	3,181	2.12
มหาสารคาม	อีสาน	764,982	443,811	58.02	172,392	42.41	234,140 57.59	147,298	38.42	236,107 61.58	12,706	2.86
มุกดาหาร	อีสาน	265,088	165,547	62.45	56,544	37.99	92,282 62.01	47,840	34.63	90,315 65.37	5,257	3.18
แม่ฮ่องสอน	เหนือ	163,096	121,282	74.36	69,439	64.18	38,757 35.82	59,696	59.32	40,939 40.68	5,105	4.21
ยโสธร	อีสาน	426,224	243,093	57.03	81,272	36.35	142,284 63.65	69,329	32.58	143,454 67.42	6,130	2.52
ยะลา	ใต้	351,135	229,888	65.47	81,759	39.93	122,988 60.07	77,963	39.23	120,792 60.77	15,025	6.54
ร้อยเอ็ด	อีสาน	1,035,036	564,729	54.56	186,931	35.98	332,587 64.02	157,587	32.12	333,023 67.88	15,360	2.72
ระนอง	ใต้	131,375	78,856	60.02	64,234	87.10	9,512 12.90	59,358	84.19	11,145 15.81	2,242	2.84
ระยอง	กลาง	515,669	298,788	57.94	221,196	78.68	59,932 21.32	203,825	75.10	67,584 24.90	7,569	2.53
ราชบุรี	กลาง	663,872	419,344	63.17	291,475	75.38	95,214 24.62	264,298	71.97	102,912 28.03	15,335	3.66
ราชบุรี	กลาง	593,479	350,872	59.12	205,619	64.22	114,582 35.78	183,274	61.24	116,014 38.76	13,533	3.86
ลำปาง	เหนือ	624,436	417,567	66.87	193,758	51.72	180,863 48.28	167,969	48.53	178,128 51.47	17,663	4.23
ลำพูน	เหนือ	332,822	254,511	76.47	109,495	48.08	118,258 51.92	94,067	44.87	115,555 55.13	11,133	4.37
เลย	อีสาน	492,944	324,607	65.85	158,394	54.19	133,890 45.81	135,059	49.91	135,520 50.09	11,185	3.45
ศรีสะเกษ	อีสาน	1,116,545	640,666	57.38	244,499	42.46	331,314 57.54	205,001	38.22	331,359 61.78	23,297	3.64
สกลนคร	อีสาน	869,581	495,262	56.95	217,372	47.89	236,497 52.11	183,391	42.74	245,699 57.26	12,574	2.54
สงขลา	ใต้	1,038,904	656,640	63.21	506,752	82.26	109,283 17.74	475,959	80.26	117,052 19.74	17,209	2.62
สตูล	ใต้	224,010	141,735	63.27	91,835	70.20	38,986 29.80	84,237	67.17	41,174 32.83	4,472	3.16
สมุทรปราการ	กลาง	987,597	513,725	52.02	318,571	65.50	167,798 34.50	294,355	62.15	179,280 37.85	12,353	2.40
สมุทรสงคราม	กลาง	156,066	88,744	56.86	62,948	77.40	18,385 22.60	57,810	74.10	20,210 25.90	3,277	3.69
สมุทรสาคร	กลาง	405,571	226,285	55.79	152,465	72.05	59,159 27.95	140,901	68.83	63,806 31.17	7,031	3.11
สระแก้ว	กลาง	416,866	239,070	57.35	156,955	71.16	63,617 28.84	140,689	67.69	67,155 32.31	7,289	3.05
สระบุรี	กลาง	490,059	314,015	64.08	193,686	67.27	94,224 32.73	176,085	64.42	97,241 35.58	12,012	3.83
สิงห์บุรี	กลาง	169,358	104,621	61.78	56,446	58.62	39,840 41.38	50,510	55.59	40,359 44.41	3,617	3.46
สุโขทัย	เหนือ	457,837	294,051	64.23	188,608	70.25	79,858 29.75	166,417	66.32	84,515 33.68	9,719	3.31
สุพรรณบุรี	กลาง	668,904	400,013	59.80	223,114	60.81	143,798 39.19	198,547	57.47	146,937 42.53	14,294	3.57
สุราษฎร์ธานี	ใต้	782,820	457,921	58.50	377,628	87.29	54,980 12.71	352,558	84.22	66,048 15.78	10,593	2.31
สุรินทร์	อีสาน	1,055,964	580,293	54.95	259,668	49.22	267,917 50.78	225,364	45.09	274,411 54.91	20,197	3.48
หนองคาย	อีสาน	395,902	215,259	54.37	86,557	44.29	108,874 55.71	74,924	40.96	108,005 59.04	6,980	3.24
หนองบัวลำภู	อีสาน	390,371	214,347	54.91	77,167	39.75	116,958 60.25	66,883	36.70	115,350 63.30	6,202	2.89
อ่างทอง	กลาง	225,231	131,503	58.39	70,958	58.84	49,641 41.16	63,378	55.74	50,328 44.26	4,914	3.74
อำนาจเจริญ	อีสาน	291,118	174,416	59.91	87,314	54.69	72,346 45.31	74,976	49.88	75,344 50.12	4,811	2.76
อุดรธานี	อีสาน	1,202,878	669,943	55.70	248,092	40.66	362,063 59.34	215,084	37.51	358,338 62.49	20,414	3.05
อุดรดิตถ์	เหนือ	367,752	225,105	61.21	124,356	60.27	81,982 39.73	108,946	56.65	83,360 43.35	7,051	3.13
อุทัยธานี	กลาง	256,685	155,472	60.57	106,884	74.74	36,123 25.26	96,096	71.32	38,648 28.68	4,954	3.19
อุบลราชธานี	อีสาน	1,399,518	832,295	59.47	413,901	54.77	341,848 45.23	353,493	49.83	355,885 50.17	24,980	3.00

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ	นางสาวหทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ
วันเดือนปีเกิด	5 มกราคม 2525
วุฒิการศึกษา	ปีการศึกษา 2545: นิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์
ตำแหน่ง	ผู้สื่อข่าว บริติช บรอดแคสต์ติ้ง คอร์ปอเรชั่น (บีบีซีไทย)
ทุนการศึกษา (ถ้ามี)	2555: Professional Visiting Program โดยมูลนิธิอิศรา อมันตกุล ร่วมกับมูลนิธิศิษย์เก่า มหาวิทยาลัยวิสคอนซิน-แมดิสัน ประเทศสหรัฐอเมริกา
ประสบการณ์ทำงาน	2560: ผู้สื่อข่าว บริติช บรอดแคสต์ติ้ง คอร์ปอเรชั่น (บีบีซีไทย) 2557-2560: บรรณาธิการข่าวภาคค่ำ บริษัท อมรินทร์ เทเลวิชั่น จำกัด (อมรินทร์ทีวี 34) 2556-2557: ผู้สื่อข่าวสายการเมืองหนังสือพิมพ์ THE NATION บริษัท เนชั่น มัลติมีเดีย กรุ๊ป จำกัด (มหาชน) 2554-2555: ผู้ช่วยหัวหน้าข่าวการเมือง หนังสือพิมพ์ มติชน 2545-2554: ผู้สื่อข่าวสายการเมือง หนังสือพิมพ์มติชน บริษัท มติชน จำกัด (มหาชน)